

3 1761 07444637 8

Allam-
és Árverés-
RA

94104

175/3

Halánz

MAGYARORSZÁG

K Ö Z J O G A

A MINT

1848-ig s 1848-ban

FENÁLLOTT.

RENDSZERESEN ELŐADVA

RÉCSI EMIL,

BÖLCSEJMI ÉS JOGTUDOR, MAGY. KIR. TUDOMÁNY-EGYETEMI RENDES NY. JOGTANÁR
ÉS A MAGYAR TUDÓSTÁRSASÁG LEV. TAGJA ÁLTAL.

BUDA-PEST.

KIADJA PFEIFER FERDINÁND.

1861.

JN
2064
R42

ELŐSZÓ.

Czéлом volt Magyarország' közjogának főelveit és alkotmányos intézményeit belső rendszeres összefüggésekben, a jogkútfőkhez híven föltüntető előadását nyújtani, lehetőleg tekintettel eddigi közjogi irodalmunkra. figyelembe véve a történelmi kifejlődést, és különösen kiemelve azon nagy elveket, mellyeket alkotmányos rendszerünkbe az 1848-diki törvényhozás ültetett be. S bár tiszta tudatával bírok annak, miszerint jelen munka a kitűzött nagy czélhoz képest több tekintetben csak hiányos kísérlet gyanánt tűnik fel, mindazáltal azon megnyugvással bocsátom a nyilvánosság elébe, hogy főleg honunk' fiatalabb nemzedéke azt nem minden siker nélkül használandja, az ősöktől öröklött s az újabb kor' szellemi törekvései által tökéletesített alkotmány' jogának, a mint az a nemzeti öntudatban él, lényegében megismerésére s felfogására.

Pesten, augusztus 10. 1861.

R. E.

Digitized by the Internet Archive
in 2009 with funding from
University of Toronto

TARTALOM.

Bevezetés.

§.		Lap
1.	A magyar közjog' fogalma s tartalma	1
2.	A magyar közjog' kútfői	4

Első fejezet.

A magyar államtestről általában, annak alkotó elemeiről s közjogi természetéről.

3.	A magyar állam' eredete	24
4.	A magyar államtest' politikai alkatrészei	29
5.	Folytatás. A Dráván-tüli vármegyék	34
6.	Folytatás. A részek. Szlavónia	40
7.	Folytatás. A részek. Horvátország és Dalmátia	50
8.	Folytatás. A részek. Ráma, Szerbia, Bulgária, Kumánia, (Moldva- és Oláhország), Galliczia és Lodóméria	57
9.	Folytatás. A részek. Erdély	66
10.	A magyar állam terület' egysége, oszthatatlansága s az ország' szent koronájátöli elidegeníthetetlenisége	73
11.	Folytatás. A visszaszerzett és visszakapcsolt részek	78
12.	Folytatás. A visszaszerzett és visszakapcsolt részek (Tótország)	82
13.	Folytatás. A mai Horvátország, a végvidékek, a magyar tengerpart és Erdély	89
14.	Folytatás. Erdély' viszonya Magyarországhoz	98
15.	Folytatás. Dalmátország, Galliczia és Lodóméria	100

§.		Lap
16.	A magyar állam' alkata. Az ős-szerződés	105
17.	Folytatás. Alaptörvények	111
18.	A magyar államtest' közjogi minősége. Az alkotmány viszony- tagságai	124
19.	Folytatás. Uralkodás' és kormányzat' idoma	137
20.	A magyar államtest' függetlensége	145
21.	Folytatás. Az ausztriai birodalom' örökös tartományaival a pragmatica sanctio által létesített kapcsolat	154
22.	Magyarország' s a magyar korona tartományai' czimere	164

Második fejezet.

A magyar király' és felségjogai.

23.	Bevezetés	168
24.	Az uralkodási jog' alapja. Történelmi áttekintés	169
25.	A pragmaticai Sanctio	176
26.	Folytatás. A trónörökösödés szabályai	181
27.	Az uralkodás alkotmányyszerű viselése. Koronázás	188
28.	Az ország' ékességei; jelesen a sz. korona	195
29.	Az uralkodás' megszűnése	200
30.	A király' felségjogai általában	"
31.	A királyi méltóság' jogai és tisztességei	206
32.	Folytatás. A királyi család	212
33.	A király' felségjogai; és pedig I) a törvényhozó hatalom' gyako- rklása körül	215
34.	II) A király' felségjogai a végrehajtó hatalom gyakorlása körül	221
35.	A király' felségjoga a kath. egyház' ügyei körül	224
36.	A király' felségjoga az országgyűlés mint nemzeti képviseleti testület irányában	230
37.	A kiváltságoknak, nemesség', czimek', s rendek osztásának felségjoga	233
38.	A legfőbb bírói hatalom' felségjoga. Kegyelmezés' joga	235
39.	Főfelügyelés' felségjoga	238
40.	Hivatal- s tisztségosztogatás' felségjoga	243
41.	Katonai hatalom' felségjoga (hadak' vagy fegyver' joga)	245
42.	A király' felségjoga a korona' és királyi kincslet' jövedelméi s az adó körül	254
43.	Követségek', szövetségek', had' és béke felségjoga	268
44.	A felségjogok' gyakorlása. Gyámság, kormányzóság, kor- mánytárs	273

Harmadik fejezet.

A nemzet' jogai.

§.		Lap
45.	Bevezetés	278
46.	A magyar nemzet' szervezete. A honpolgári jog	279
47.	A honpolgárok' politikai jogai. Az ország jogai. Az országren- dek' szervezete az 1848 előtti törvények szerint	285
48.	Folytatás. I. Főpapok	287
49.	Folytatás. II. Országnagyok	290
50.	Folytatás. III. A nemesi rend	302
51.	Folytatás. IV. Szab. kir. városok	309
52.	Az egyes honpolgárok' politikai jogai, tekintettel az 1848-diki törvényekre	312
53.	Folytatás. Képviselési jogok	326
54.	A honpolgárok' kötelességei	330
55.	A testületeket, községeket és közönségeket illető politikai jo- gok. I. A törvényesen bevett vallások' jogviszonyai	335
56.	Folytatás. II. Az ország' törvényhatóságai	348
57.	Folytatás. Dalmát-, Horvát- és Tótország' tartománygyűlése. Erdély	354
58.	A nemzetnek képviselési testülete által gyakorolt jogai	361
59.	Folytatás. Az országgyűlés alkatrészei	364
60.	Folytatás. Az országgyűlés tárgyai	384
61.	Folytatás. Az országgyűléstartás' módja	393
62.	Folytatás. Az országgyűlési tárgyalások' rendje s módja	398
63.	Folytatás. Az országgyűlési tárgyalások' módja az 1848-diki szabályok szerint	412
64.	A nemzetiség	432

Negyedik fejezet.

A törvényhozó és végrehajtó hatalom' gyakorlá- s á r ó l.

65.	A törvényhozó hatalom' gyakorlása	438
66.	A végrehajtó hatalom' szervezete és gyakorlása	448
67.	Folytatás. A központi kormány-hivatalok és hatóságok 1848-ig	449
68.	Folytatás. A független magyar felelős ministerium	464
69.	A közigazgatás az ország' törvényhatóságai' körében	469
70.	Folytatás. A várnegyék 1848 óta	485
71.	Folytatás. Szabad királyi városok. Szabad és kiváltságos ke- rületek	287
72.	A bírói hatalom' gyakorlása	505

Ötödik fejezet.

Az alkotmány' biztosítékai.

§.		Lap
73.	Bevezetés	509
74.	A trónöröködési alapszerszződés	510
75.	A királyi hitlevél és eskü	515
76.	A sérelmek országgyűlési orvoslása	526
77.	A miniszteri felelősség	529

B E V E Z E T É S.

1. §.

A magyar közjog' fogalma s tartalma. *)

A magyar közjog' azon törvények', jogszabályok' összesége, mellyek Magyarországon s általában a magyar szent korona' tartományaiban, a királynak az uralkodásra és kormányzásra, vagyis az államhatalom' saját birtokára s gyakorlására vonatkozó jogait a honpolgárokkal szemben, és ezeknek politikai jogait ¹⁾ az

*) A magyar közjog' fogalmának bővebb kifejtésére nézve lásd: Horváth (St. Ign.), institut. iuris publ. part. R. Hungariae. 1—6. §.

Petrovics, introductio in ius publ. R. Hungariae 1—9. 16. 17. §.

Czirák y, ius publ. I—VI. XII—XIV. §.

Virozsil, ius publ. specimen VI. 1—9. l.

¹⁾ Politikai jogok azok, mellyek a személyt, mint az állami tagját illetik, azon viszonyokban, mellyek a közhatalomnak az államélet' feladatai' megvalósítását érző működésére vonatkoznak, mellyek' gyakorlása tehát nem a jogozott személy' magán-érdekében, hanem közérdekben történik; minélfogva azokkal mindig magában a jogozott személyben kötelességek vannak egybekötve, ugyanazon szóban forgó jogok' tartalmát tárgyazók.

államhatalommal szemben megalapítják — tehát általában az ország' alkotát, az országban politikailag feljogosított személyek' jogkörét, s a politikai hatalmak' szervezetét és gyakorlását tárgyzazzák. Az ezen törvényszabályok által alapított fejedelmi jogok' s politikai népjogok' rendszerén ek előadása képezi a magyar közjog' tudományának nagy fontosságú tárgyát. ²⁾

²⁾ Tudományos előadás nem pusztán az illető jogtételek' szabatos elősorolása; arra megkívántatik eme jogtételeknek, mint összefüggő egész' egymást kölcsönösen föltételező tagjainak fel fogása, elveikre való visszavitelök, az általok alkotott jogintézmények' alakító vezéreszméinek kiderítése, az ezen jogintézmények által megvalósítandó köz czéloknek az ország' tisztán felüsmért politikai érdekeihez képesti méltánylása: minélfogva a magyar közjog' tudományos előadásánál nem nélkülözhető a bölcselmi elem. Mivel pedig a magyar közjog' intézményei történelmi alapon gyökereznek, nagyrészt századokon át véghez ment történelmi fejlődés' eredményei, a nemzet' nemcsak belső, hanem egyszersmind külső életviszonyainak befolyása alatt: valódi lényök s szellemök, igazi természetök csak összes történelmi környezetök' kiderítése mellett felüsmérhető: minélfogva a magyar közjog' tudományos előadásánál rendkívüli fontosságú a történelmi elem.

A kútfök' viszontagságait, egyes nevezetesebb jogintézmények' fejlődését tárgyzázó nagy becsü tudományos munkálataink nem hiányzanak. De valamint az összes magyar jog' intézményei' történelmi fejlődését a jelenkorig lehozó tudományos munkát irodalmunk eddiglen nem bir felmutatni: azonképen nincsen eddiglen munkánk, homan a magyar közjog' szerfölött nagy jelentésü és igen nevezetes kifejlődésének történelmi teljes összes képét meríthetnök. Bartal György' jogtörténeti commentárjai leghöbbsz honszerelemmel, tudományos ihletséggel s készütséggel és mesteri kézzel ecsetelik köz állapotaink' s közjogunk' intézményei' alakulását, fejleményeit s viszontagságait — a mohácsi vész-koráig. Gr. Cziráky- és Virozsilnak a magyar közjogot

A mondottakból következőleg, a magyar közjogban előadandók:

1. a magyar szent korona' tartományainak állomalmi természeté s a magyar államtest' történelmi kifejlődése; ezen államtest' közjogi minőségeire, földterületére, politikai alkatrészeire vonatkozó alkotmánytörvényi határozatok;

2. az ország' fejére, a királyra, s az országos főhatalomra általában vonatkozó, s az egyes fejedelmi jogokról szóló törvényes határozatok; nevezetesen: a) mikép szereztek meg Magyarországon az uralkodás' joga, mikép biratik az uralkodás, s mikép szünik meg; b) minő egyes fejedelmi jogok illetik a királyt;

3. a nemzet' jogai; és pedig: a) azon politikai jogok, mellyeket a nemzet' egyes tagjai élveznek; b) mellyek bizonyos testületeket s községi kebelzeteket illetnek; c) mellyeket a nemzet képviselete által gyakorol;

4. a politikai hatalmak', jelesen a) a törvényhozó hatalom', b) a kormány- és c) a bírói hatalom' szervezete s gyakorlása;

5. az alkotmány' biztosítékai.

rendszeresen tárgyazó s elősmért tudományos becsü munkái a történelmi fejlődésnek is adják vázlatát. De azért igen érezhető a szükség irodalmunkban, közjogunk' utóbbi három századbeli fejleményei- s viszontagságainak kütfőszerű előadására, avatott tollból. Sőt az összes jogtörténelmi mező' szorgalmas művelése nemzeti irodalmunknak annál égetőbb szüksége, mivel, a mint látszik — hiában akarnók tagadni — latin nyelven irt jelesebb e tárgyú munkáink' gyümölesöző bővebb használata, napról napra mindinkább szűkebb tudós és publicistai körökre szorúland.

Ehhez képest a magyar közjognak a fennebbi fogalomban felölelt anyaga ³⁾ öt fejezetben fog tárgyalatni:

I. A magyar szent korona alá tartozó államtestről általában.

II. A királyról és fejedelmi jogairól.

III. A nemzet' politikai jogairól.

IV. A politikai hatalmakról.

V. Az alkotmány' biztosítékairól.

2. §.

A magyar közjog' kútfői. *)

Az összes magyar jog a nemzeti szellemnek volt kifolyása: a nemzet' jogi meggyőződéseinek, melyek természet szerint egyszersmind történelmi helyez-

³⁾ A közjog' fogalma az itt kifejtettnél tanszerűleg szélesebbre terjedő, mert a büntető- és per-jogot is felöleli; mivel ez, valamint a népjog s egyházi jog, szinte közjog' (*ius publicum*) jellemével bír —; a közjog itten egyértelműnek vétetik a szorosabb értelemben vett belső államjoggal; sőt maga az államjog sajátlag a közigazgatási rendszabályok' összeségét, az úgy nevezett anyagi közigazgatási jogot is felölelné.

*) A magyar közjog' kútfői, alkatuk- s hatályukra nézve közösek lévén a magyar jog' más köreivel, jelesen a magánjoggal, azoknak bővebb kifejtésére nézve általában utalhatunk azon munkákra, hol a magyar jog' kútfői s történetök általánosán tárgyalatnak:

Jony, commentatio historico-iuridica de origine et progressu iuris hunno-hungarici a primis hunnorum in Pannoniam susceptis demigrationibus ad praesentia usque tempora continua amorum serie repetita; Lőcse, 1717; újra lenyomatva Horváth Ign. Bibliotheca iuris consultorum Hungariae I. kötetében 1786.

tetése- s környezetének befolyása alatt keletkeztek, volt alkotása. E nemzeti jogi meggyőződések az összes magyar jog' körében általában kétféleképen gyakorolták jogalkotó hatályukat. Ugyanis vagy a jogi öntudata által elhatározott nemzeti akarat szokásban, gyakorlatban, az ezen öntudatban felsarjadzott jogtételeknek a jogviszonyokra való közvetlen alkalmaztatásában nyilvánul: vagy pedig a nemzeti jogakarat tör-

De c s y, historia de ortu, progressu, fatis et mutatione iurisprudentiae hungaricae. Pest, 1785—1792. IV.

Fleischhaecker, historia iuris hungarici. Pozsony 1791.

Hajnik, historia iuris hungarici. Budán 1807. III. rész.

Kelemen, historia iuris hungarici privati documentis ac testimoniis illustrata. Buda 1818.

Szlemenics, magyar törvények történetirata. Pest, 1845. — Törvényeink története, a m. t. t. évkönyvei VI. VII. VIII. kötetében.

Kelemen, institutiones iuris hungarici privati, Buda, 1818. II. köt. 84—120 l. a kútfőkről.

Szlemenics, elementa iuris hungarici civilis privati. Posony, 1819. I. köt. 3—42. 49—67 l. történelmi áttekintés, s a kútfők.

Frank, a közigazság' törvénye Magyarhonban. Pest, 1845. I. köt. 20—94 l. a kútfőkről.

Markovics M., dissertatio de fontibus iuris hungarici. Nagyszombat, 1796.

Wenzel, dissertatio de fontibus iuris hungarici privati. Pest, 1836. — Párhuzam a magyar-erdélyi jogrendszer között, m. akad. értesítő 1852, 396—444 l.

A magyar közjog' kútfőiről különösen lásd bővebben:

Petrovics, introductio 18—27 §.

Gustermann, ungarisches Staatsrecht. I. 6—56, §.

Czirák y, ius publ. XV—XXXIX. l.

Virozsil, ius publ. Spec. VI. 9—17 l.

Pauler, encyclopaedia 121. 122. §.

vén y alakjában alkotmányszerűleg jelentetett s hirdettetett ki a törvényszerző hatalom által. A jogalkotás ezen kétféle módját közjogunk' körében is minden időben felösmérhetjük. Teljességgel nem hiányzanak annak példái, hogy közjogi intézmények s tételek úgynevezett szokásjogi úton jöttek létre s fejlődtek ki; hogy a nemzet a maga élő jogi meggyőződését s akaratját e körben is közvetlenül, eselekvényekben, a jogviszonyoknak ahhozképesti alakításában nyilvánította. Valamint-hogy a jogalkotás' ezen módja történelmileg mindig és mindenütt megelőzte a törvényszerzés általi jogalkotást; sőt a törvényjog' kötelező erejét eszmeileg más alapra, mint a nemzeti jogakarat' érvényére fektetni nem lehet. De valamint a népek' szellemi fejlődésével általában a törvény túlsúlyra emelkedik a szokásjog fölött, mivel a törvény valóságos előhaladása a jognak alsóbbrendű létezési fokról magasabbra, átmenete önleges bensőségből tárgyilagossá külsőséggé: úgy ez különösen hamar megtörténhetik a közjog' körében. hol az állam' politikai alkatrészeinek egybeforrasztása, a nemzeti élet döntő forduló pontjain az állam-intézmények' tökéletesebb elrendezése, a nemzet és fejedelme között az uralkodásnak s a politikai hatalmak' gyakorlásának föltételei iránti szerződés, vagy egyéb történelmi körülmények, jogelvek- s jogtételeknek elvont fogalmi létben, törvény' alakjában kitűzését szükségessé tehetik. Hasonló körülményeknél fogva a magyar közjogban is többrendbeli törvények, főleg mellyek az ország' alapszerkezetét, az uralkodás' és kormány' alakját, a politikai hatalmak' gyakorlásának lényeges elveit határozzák meg, s alaptörvények' neve alatt értetnek, olly kitűnő fontossággal bírnak, miszerint a jogkútfők között első

helyen a törvényeket kell említünk, és második helyen a szokást. ¹⁾

I. Törvény és a mi a maga körében törvény' erejével bir.

Törvény a magyar alkotmány szerint olly jogszabály, melly a törvényesen koronázott király' s az országgyűlés' ²⁾ közös megegyezésével állapítottatott s a maga módja szerint kihirdettetett. ³⁾ Ezen, királyok' végzeményei' (*decretum*) alakjában közzé tett, országos törvények avvagy törvényczikkelyek (*articuli diaetales*) a magyar közjognak úgy. mint a magánjognak közös közönséges kútfejét képezik. Közöttök azonban különösen kitűnnek azok, mellyekből, mint alaptörvényekből, az ország' alkotmánya kezdetét s erejét veszi. Országos törvényeink a „magyar törvénytár“ (*corpus iuris hungarici*) nevezete alatt ösméretes gyűjteményben foglaltatnak. ⁴⁾ Ezen gyűjtemény magánszerkesztők' s kiadók'

¹⁾ Hasonló forrásokból folytak az Erdély' közjogát alkotó jogszabályok.

²⁾ Az országgyűlésen összegyűlt karok' és rendek' közös megegyezésével: mondtuk az 1848: 5. törvényczikkelyig; hanem ez által az országgyűlési követeknek a népképviselet' alapjáni választása el lévén rendelve, ezen fogalmazás nem volna többé a dolog' lényegének teljesen megfelelő.

³⁾ Ugyanez volt a törvény' fogalma lényegileg az erdélyi alkotmány' szerint is.

⁴⁾ Teljes ezíme a legujabb kiadásban: *Decretum generale inelyti regni Hungariae partiumque eidem adnexarum*. Budán 1844—47., mellyhez aztán az 1847—48-diki törvényczikkelyek is hozzácsatoltattak. Az I. kötet magában foglalja a hármaskönyvet s a királyi végzeményeket, Sz. Istvántól kezdve 1655-ig (ezt is odaértve); a II. kötet I. Lipóttól kezdve a legujabb időkig; a III. kötet különbféle pótlékokat foglal magában, mellyek közül a

fáradozásának köszöné létrejövetelét, kik előtt azonban a régiebb végzemények nagyobb része ösméretlen maradt. Utóbb számos illy régiebb királyi végzemény fölfedeztetett, de ezek nem foglaltatnak a törvénytárban, s nem birnak gyakorlati alkalmaztatással. Hanem azért

tárnokjog' ezikkelyei, az esküszavak s a *regulamentum militare* a magok körükben törvényes erővel bírtak, egyebek tanszerű segédeszközökül szolgáltak. A magyar törvénytárról lásd bővebben: Kelemen, instit. I. 112—125 §. II. 47—59 §. Frank, közig. I. 10—12 §. — Használatát könnyítik:

Aszalay: index seu compendium Tripartiti et generalium regni Hungariae decretorum ord. alphab. Nagyszombath 1650. 1694.

Szegedy, rubricae iuris hungarici. Nagyszombath 1734, III. — Bipartita Cynosura univ. iuris Ungar, (a II. rész Szentkereszttyől. Győr 1749. 1751 óta a m. törvénytár' kiadásaiban is, kivévén a legújabbat.

Kubinyi: enchiridion lexicum iuris hungarici. Posony 1748; 3-dik kiadás Csaplovicstól 1832.

Kovachich (M. G.), indices reales historici in decreta comitialia. I. köt. index realis geographico-topographicus. Buda 1806; melly azonban a törvénytárban nem foglalt végzeményekre is vonatkozik.

Bencsik: repertorium iuris publici, privati et criminalis hungarici. Posony 1821.

Eötvös (Ign. báró): extractus synoptico-encyclopaedicus legum in corpore iuris contentarum. Buda 1829.

Szálé, Magyarország összes törvényei fölzetekben, Posony 1847. Valamint a törvénytár' kiadásaihoz tartozó:

Index personarum, locorum et rerum in corpore iuris hungarici, a temporibus S. Stephani . . . usque ad annum 1844. novissime concinnatus. Buda 1846.

A magyar törvénytár' kiadásait bőven leírta:

Kovachich (J. M.): notitiae praeliminares ad syllogem decretorum comitialium, stb. Pest 1820.

e későbbi időkben napfényre hozott törvények Magyarország közállománya- s közjogának történetére nézve olly fontosak, hogy ennek tudományos felvirágzása körül ezeknek fölfedeztetését egyik fő tényezőül kell elősmélnünk. ⁵⁾

A szöveg' olvasásához lásd :

Kovachich (J. M.), lectiones variantes decretorum comitialium i. regni Hungariae in corpore iuris hungarici editorum, quas ex collatione textus eorum cum originalibus authenticis eruit. Pest 1816.

Erdély' összes törvénykönyvének utolsó kiadása ily czímet visel: Erdélyországna k "örvényes könyve az approbata compilata constitutiók, . vellaris artikulusok, stb. Kolozsvár 1815. II. kötet, s áll: az 1669-iki országgyűlésen törvényes erejűnek nyilvánított „*Approbata Constitutiones Regni Transylvaniae et partium Ungariae adnexarum*“ czimű törvénygyűjteményből, s a „*Compilatae Constitutiones*“ czíme alatt I. Apafy Mihály' idejében az 1669-iki országgyűlésen megerősített újabb (1653-tól 1669-ig hozott) törvények' gyűjteményéből; mellyhez a később kiadott törvényezikkelyek (*novellares articuli*) időfolyami rendben csatoltattak. Az ekként bővített törvénykönyvnek több kiadása készült; az utolsó kiadás óta az 1846—47- s 1848-diki törvényezikkelyek járultak hozzá. Az erdélyi országgyűlési végzések' átnézetét adja :

Gál L., az erdélyi diaeták' s országos végzések' foglalatlja. Kolozsvár 1837. III. köt.

⁵⁾ Kovachich Márton György' kitűnő buzgó fáradozásainak, ki magát egészen a magyar politikai történelem' okleveles kútfői' feltárására száná, köszönjük számos régi királyi végzemény' napfényre hozatalát.

Kovachich (M. G.), vestigia comitorum apud hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia usque ad hodiernum diem celebratorum. Buda 1790. Hozzá ugyan ő töle :

Supplementum ad vestigia comitorum. Buda 1798—1801. III. köt.

A magyar közjog' közös írott kútfőihez tartoznak továbbá az okleveles szerződések, az ország' belszerkezetét általában és egyes fontos közjogi viszonyokat illetőleg, a magyar királyok s az ország' rendei között (*articuli diplomatici*); valamint békekötések s egyéb szerződések, egyességek, külső fejedelmekkel, államokkal vagy tartományokkal az országos törvényezikelyekbe ígatva, vagy különben ünnepélyes okleveles alakba öntve. ⁶⁾

A helyhatósági szabályok (*statuta municipalium*) s a királyi kiváltságlevelek (*privilegia*) természetöknél fogva csak részletes érvényességűek, s csak részszerű vagy különszerű, az országos törvények' és szokások' körén belől kötelező jogot alkotnak azokra nézve, kiket közvetlenül illetnek: mindazonáltal az ország' közállományára nagy befolyással vol-

K o v a c h i c h (J. M.), Sylloge decretorum comitialium in-clyti R. Hungariae. Pest 1818. II. köt. (a II-dik kötet tárgymu-tató).

K o v a c h i c h (J. M.), monumenta veteris legislationis hungaricae. Kolozsvár 1814, Zágráb 1815. II köt.

A királyok' egyes végzeményeiről az általános m. jogtör-ténelmi munkákban s a magánjog' rendszereihez írt bevezetésekben feltalálhatók az adatok; azoknak (mind a törvénytárban foglaltaknak, mind az utóbb fölfedezettetteknek és közzétetteknek) átnézetét lásd Virozsilnál, ius publ. Spec. VI. a Toldalékban. Tab. I.

⁶⁾ Lásd ezekről bővebben P e t r o v i c s, introd. 14. 15 §. ide tartoznak különösen a koronázási hitlevelek; bécsi, linzi békekötés; kereskedelmi s egyéb szerződések, minőket Magyarország már régente gyakran kötött a velencei köztársasággal, Lengyelországgal, a török portával, Austriával, Styriával s más tartományokkal. Hasonlók Erdélyben is fordultak elő.

tak, ennél fogva a magyar közjognak írott, habár csak különszerű forrásaihoz számítandók.

Különösen a statutumok ^{6a)} között fő fontosságuk: az ország' kapesolt részeinek. ⁷⁾ a megyék', szabad kerületek'. ⁸⁾ sz. kir. városok' ⁹⁾ szabályai. ¹⁰⁾

^{6a)} A statutumokról, s különösen azok' kellékeiről lásd: Kelemen II, 104—108 §. Frank I, 46 §.

⁷⁾ De municipalibus iuribus et statutis regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Zágráb 1830 (K u s s e v i c h t ó l).

⁸⁾ Ide tartoznak a jászkunoknak 1751-ben megerősített s 1799-ben bővített szabályai, a hajduvárosok, fiucei, buccarii s türmezei kerületek' jogai:

Articuli Jazygum et Cumanorum. Posony, év nélkül. — Statuta pro iudiciis Jazygum et Cumanorum. Pest 1844.

Origo et status privilegiorum oppidorum Hajdonicalium ex legibus, privilegiis aliisque monumentis depromptus. Hely és év n.

Chronologica synopsis iurium et privileg. marit. comm. urbis portus districtusque Fluminensis. Fiume, év n.

Jozipovich, deductio iurium univ. Nobilium Campi Turopolja. Zágráb 1833.

⁹⁾ A tárnoki sz. k. városok' különszerű jogát alkotó czikkelyek, melyeket Zsigmond' II-dik végzeménye' s az ősi szokások' nyomán I. Mátyás korában Laki Thuz János tárnokmester szerkeszte, s Rudolf király is 1602. aug. 13. megerősíte, a m. törvénytár' kiadásában bennfoglaltatnak. Több régi s újabb szabályokkal bővítve kiadta Kovachich M. Gy. illy czimű munkájában:

Codex authenticus iuris tavernicalis statutarii communis Buda 1803. — W a g n e r, iurisdictio Tavernicalis. Pest 1834.

Más városi szabályok közül történeti szempontból nevezetesek:

Jus civile sive statuta privilegia stb. L. reg. civitatis Cassoviensis aliarumque civitatum stb. Bártfa 1702.

Wihlkür u. Rechtspruechle der Sachsen in der Zips (1370). W a g n e r n é l: Analecta Seepusii, Bécs 1760. I. 240—260 l.

A királyi kiváltságlevelek ¹¹⁾ bizonyos pontig a legújabb közjognak is kútfejét képezik: azonban ezek,

Michnays Lichner: Budaváros törvénykönyve 1244—1421. Ofner Stadtrecht. Posony 1845.

Wenzel, das Stadt- und Bergrecht der k. k. Freystadt Schemnitz (a 13. századból). A bécsi Jahrbücher der Literatur CIV-dik kötetében.

A szepességi XVI. városok pragmatikai, történeti s állományi vázlata. Lőcse 1842.

¹⁰⁾ Erdélyből e tekintetben fölemlítendő főleg a székelyek' s szászok' külön joga. Ahhoz a székelyeknek az 1451. vásárhelyi, 1506. agyagfalvi, de főleg 1555. april 28. Udvarhelyen össze- gyűjtött s a vajdák által megerősített szabályai tartoznak.

A nemes székely nemzet' constitutiójji, privilegiumai s a jószágok' leszállását tárgyzó törvényes ítéletei. Pest 1818. (Székely Mózesről).

A nemes székely nemzet' jussait világosító némelly darab levelek. Marosvásárhely 1838. Ezekhez :

Benkö, imago inelytae nationis siculicae. Szeben és Kolozsvár 1791. 2. kiad. 1837.

Kállay, hist. értekezés a székely nemzet' eredetéről, hadi s polgári intézeteiről. N.-Enyed 1829.

A szász nemzet' külön joga 1583-ban szerkesztett, s Báthory István és az országos törvények által megerősített szabályokon alapszik, mellyekhez a nemzeti gyülekezet' végzései s felsőbb rendeletek járultak.

Statuta iuris municipalis Saxonum in Transylvania. Brassó 1583.; az erdélyi törvénytárban is.

Der Sächsischen Nation in Siebenbürgen Statuta oder Eigen-Landrecht. Szeben 1840.

Grundverfassung der Sachsen in Siebenbürgen. Offenb. 1792. 2. kiad. Szeben 1837.

Eder, comm. de initiis iuribusque primaevis Saxonum Transylv. Bécs. 1792.

¹¹⁾ Törvényes kellékeikről s erejükről lásd: Kelemen II, 95—100 §. Szlemenics I. 18—21 §. Frank I, 47—51 §

úgy mint egyéb hitelt érdemlő oklevelek, ha az eddig napfényre hozottak s közzétettek összes tömegét tekintjük. főleg jogtörténelmi tekintetben a legnagyobb fontosságúak; s nemcsak a magyar magánjog', hanem a közjog' intézményei' keletkezésére, alakulására, fejlődésére, változásaira, viszontagságaira vonatkozólag a legbecsesebb és különben sehonnan nem pótolható adatokat s bizonyítékokat bennök leljük fel. Csakhogy ezeknek használatában a legjózanabb s legkiműveltebb ítélőtehetséggel szükség eljárni, soha nem tévesztve szem elől azon óvatosságot, melly hitelességök' megbírálása, a szavak' kivált a régiek' kellő magyarázata körül szem előtt tartandó; valamint nem feledve azon nyomos különbséget, melly az oklevelek' történeti becse, és a még kötelező törvény' és szokás' szabályainak ereje között létezik. ¹²⁾

¹²⁾ Nem lehet eléggé figyelembe ajánlani azt, a mit e tekintetben Barta Gy. szakavatottan ad elő commentárjaiban, a bevezetésben 27—35 §. „A régi levelek' megítélésében semmi szigor nem fölösleges; értelmök' megállapítására pedig szokás és hosszasabb gyakorlatban élesedett, s illynemű tanulmányokkal táplálkozott elme kívántatik. — Oklevelek' kétes értelmét a gyakorlat fejtí, melly elébbvaló a mesterek' szabályainál. Régi jogszabályokat magokban foglaló oklevelek' becse nem függ ugyan számuktól, hanem tekintélyöktől; mindazonáltal igen kell vigyázni, nehogy egy oklevél' történetes tanubizonyosságára olly súly fektetessék, minő csak több illyes oklevél' egybehangzó bizonyosságának s a történelemnek tulajdonítandó. . . . S ez a régi törvényekről is áll, miután némellyik soha, más csak sokkal később, mintsem hozaték, más ismét csak annyiban, mennyiben a szokás engedte, lépett hatályba. . . S valamint nem gáncsolható eléggé azoknak tévedése, kik a régen elavultakat jelenleg is akarnák jogok' s kötelességek' szabályaként érvényesíteni, azonképen rosszalando azoknak ferdesége, kik régi dolgokat is a jelenkor'

Végre ide tartoznak a királyi szabályrendeletek s kormányintézmények, mellyek a végrehajtó (kormány-)hatalom' rendes törvényes körében állandó, különben pedig ideiglenes erővel bírnak, ha valamely esetben t. i. a közjónak halasztást nem szenvedő lényeges érdekei a kormányhatalom' részéről illyes intézkedéseket tennének szükségessé. A királyi rendeltként vagy a király' nevében kibocsátott kormányintézmények különböző tartalmuak, s tárgyuk', valamint közrebocsáttatásuk' alakja' különbözőségéhez képest különböző nevezetűek. Az ország' törvényhatóságaihoz, mind a magyar kir. udvari kancellária' útján leérkezett legfelsőbb rendeletek, mind a m. kir. helytartótanács-tól saját hatáskörében kiadott rendeletek, helytartótanácsi körlevelek alakjában intézvényezettettek. Példaként fölemlíthetők a bánya-, pénzverési, só-, harminczad-

szelleme után akarnak megítélni.“ — Okleveleink' gyűjtésében fáradhatatlan buzgó szorgalmuk által felejthetetlen érdemeket szerettek magoknak különösen: Hevenesy, Kaprinay, Cornides, Pray, Katona, Wagner, Kovachich M. Gy., Fejér, Czech; bár még mindig sok tennivaló maradt e téren, de egyszersmind legujabban tudósaink' e részbeni ernyedetlen iparkodásának örvendhetünk. Okmánytárral irodalmunkat Fejér Gy. ajándékozta meg:

Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis. Buda 1829—1844, összesen 42 kötet; hozzá:

Árpádkori új okmánytár. A m. tud. akademia tört. bizottmánya megbízásából közzé teszi Wenzel Guszt. Pest 1860. I. köt. 1001—1235. (A magyar történelmi emlékek I. osztályának: okmánytárak, VI-dik kötetje.)

Theiner, Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia. Roma 1859. 1860. II. köt.

Endlicher, rerum hungaricarum monumenta Arpadiana. S. Gallen 1849, a második részben: leges.

postaügybeli számos szabályrendeletek, a regulamentum militare, a közigazgatási, törvénykezési, kincstári hatóságok', főispánok' tiszti utasításai, a közoktatás' rendje, stb. Ezeknek 1848-ig sem hivatalosan, sem magánszorgalom által szerkesztett s közzétett gyűjteményei nem léteztek. ¹³⁾

II. Szokásjog. ¹⁴⁾

A nemzeti öntudatban közvetlenül keletkező jog a szokásjog. A szokás, a gyakorlat, jogviszonyoknak

¹³⁾ A közrendészet' tárgyaiban kiadott rendeletek' kivonátát közli a következő munka:

Kassics, enchiridion, seu extractus benignarum normalium ordinationum circa praecavenda vindicandaque quaevis in regno delicta, corrigendos tollendosque diversos abusos, conservandam proin securitatem et tranquillitatem publicam, tuendumque rectum politiae ordinem etc. emanatarum secundum materias serie chronologica et ordine alphabeti digestus. I. köt. 1724—1780. II. 1780—1790. febr. 20. III. 1790. febr. 20 — 1824. Pest 1825.

Az illető közigazgatási tárgyakhoz nagyszámú m. kir. helytartótanácsi intézvényeket idéz a következő munka is:

Récsi, közigazgatási törvénytudomány kézikönyve. Pest 1854—1855. IV köt. — Részbeli magángyűjtemény, az egészségügyi rendeleteket magában foglaló: — Linzbauer, Codex medicinalis regni Hungariae. Buda 1852. IV. köt.!

Erdélyből fölemlítendő:

Praecipuarum civis patriae civi scitu digniorum necessariorumque ordinationum normalium collectio excelsi Regii gubernii adnuta impressae. Szeben 1830—1841. IV rész.

Országgyűlés, a felsőges Udvar és királyi főkormány által kiadott szabályok vagyis utmutató felsőbb rendeletek. M-Vásárhelyen 1838.

¹⁴⁾ Petrovics, introd. 27 §. Cziráky, XXXIV §.

Kelemen II, 88—92 §. Frank I, 41—44 §.

a nemzeti meggyőződésből közvetlenül felsarjadzott jogszabályokhoz képesti alakítása által, annak csak megtestesülése, jelenségének alakja, érvényesülésének eszköze. ¹⁵⁾ Ezen alak lényeges ugyan, mert a jog nemcsak nemzeti jogi meggyőződés, hanem egyszersmind nemzeti jogi akarat: de ha ez már szokásjog' alakjában nyilvánult, nincsen semmi további megerősítésre szüksége, a törvényhozásnak hallgatag vagy nyilvánított, általános vagy különös helybenhagyása által. És hatálya tökéletes: jogszabályokat állapíthat, eltörölhet, változtathat, módosíthat nemcsak régibb szokásjogot, hanem törvényeket is. Ez a jogkútfők között a természet-szerű viszony, melly honunkban minden időben el volt ősmérve: miszerint az ország' köz állapotát tárgyazó, nemzeti szokás által behozott, és csupán hosszas folytonos gyakorlat által á'szállott szabályok, (*observantiae regni*) — minők a hon' nagyfontosságú közügyeit, például, a királyok' s királynék' koronázását, országgyűlési dolgokat, végzemények' s oklevelek' kiadását, írott törvények' hiányában régi időktől fogva egyedül szabályoznak — a magyar közjog' kétségbevonhatatlan kútféjét képezik: valaminthogy a szokást a közjog' forrásának az 1791: 10 sarkalatos törvénye s a koronázási hitlevél is elismeri: hol a királyok az ország' régi, jó s elősmért szokásait — mellyekre törvényeink különben is gyakran hivatkoznak — szintúgy mint az írott törvényeket megtartani ígérik.

A szokásjog' fogalmából foly, hogy megősmérésére az eszközök csak olyanok lehetnek, mellyek-

¹⁵⁾ Non tamen actus, sed tacitus consensus populi inducit consuetudinem: helyesen mondja Verbőczy, Hk. prol. t. 10 §. 7.

ből élő nemzeti jogi meggyőződés' lételet lehet következtetni. A nemzeti jogi meggyőződés' élete szokásban nyilvánulván, természetes és legfőbb megösmérési eszköze a szokás. t. i. az ezen meggyőződésből fakadt jogszabály' valóságos gyakorlata. A szokásnak olyannak kell lenni, hogy abból nemzeti jogi meggyőződés' lételeire alaposan lehessen következtetni. Innen folynak e szokás' kellekei: ¹⁶⁾ 1) hogy jogszabály' gyakorlatát foglalja magában (ez az úgynevezett *opinio necessitatis*); tehát hogy a személyeket, kiknek cselekvényei gyakorlat' esetei gyanánt tekintendők, jogi meggyőződés' vezette legyen; 2) hogy valósággal szokás legyen: állandó s egyforma gyakorlat, mi természet szerint egyszersmind hosszabb időt tesz föl (*longa, diuturna consuetudo*). ¹⁷⁾ A szokásjog' megösmérésének más eszköze hitelt érdemlő, dologhoz értő személyek' meghallgatása a szokásjog' létele felől. De a szokásjog' hitelt ér-

¹⁶⁾ A szokásjog' kellekeiről lényegileg helyesen értekezik V e r b ö c z y is Hk. prol. 10.

¹⁷⁾ A közjog' kútfőinek magyarázatára általában, de kivált az országos gyakorlat' megösmérésére segédszerűl szolgálnak az országgyűlési irományok s naplók, mellyek az alsó táblánál 1790. óta, a főrendeknél pedig először az 1839—40-diki országgyűlésen jelentek meg nyomtatásban. Ezekhez :

E ö t v ö s (Ign. B.), index synopticus actorum comitialium ab annis 1790—91 usque 1825—27. Buda 1829.

Lajstroma az 1830, 1832—36, 1839—40, 1843—44-dik esztendőben sz. kir. Posony' városában tartatott országgyűlés' jegyzőkönyvének és irományainak. Buda 1843. 1846 (a m. kir. egyetem nyomdájában).

Erdélyben 1790. óta az országos ülések' jegyzőkönyvei nyomtatásban adattak ki, mellyekhez az 1841-diki országgyűléstől kezdve Beszédtár járult.

demlő följegyzései is szolgálhatnak megösmérése' eszközül. ¹⁸⁾

Magyarország' s kapcsolt részei' szokásjogainak illy följegyzését, s egyszersmind rendszeres előadását három részben foglalja magában Ver b ő c z y István nagy hírű műve: „*Opus tripartitum iuris consuetudinarii Regni Hungariae partiumque eidem adnexarum*“.¹⁹⁾ Ugyanis II. Lengyel László' korában az írott jog' halmaza, s még inkább az eltérő szokások miatt a jogszolgáltatás ingataggá vált vala, mellynek megszilárdítása végett országosan elhatároztaték a szokásjogok' összeírása; ²⁰⁾ melly országos ohajtásnak végre Verbőczy felelt meg fennebb nevezett munkájával. ²¹⁾ Munkája az 1514-diki országgyűlésen átvizsgáltatott s királyi megerősítést nyert ugyan, azonban a királyi pecsét' hiánya s a kihirdetés' elmulasztása miatt törvényes erő nélkül ma-

¹⁸⁾ A szokásjog' tekintetében helyesen jegyzi meg gr. Cziráky, hogy különös figyelmet érdemelnek a tudósok' buzgalma által rejtkekökből napfényre hozott okleveles emlékek. Mert ezekből megbizonyosodunk affelől, hogy régente sok dolog volt törvények által elhatározva, mellyek idő' folytán elvesztek, de azontúl is szokás' neve alatt híven megtartattak.

¹⁹⁾ A munka' szerzőjéről, a szerzés' alkalmáról, a munka' belső elrendezéséről, kiadásairól s jellemzéséről lásd a magyar jog' történelméről s kútfőiről szóló fejtegetéseket. „Mennyit lehet a szerző' kitünő jogtudománya', különben is széles tudományossága', s munkája' szerzésében lelkiismeretessége' bizonyítására felhozni, abból tűnik ki, ha tantételei a fennlevő törvények' s régi oklevelek' értelmével egybevettetnek.“ Bartal, I. könyv 41 §.

²⁰⁾ Lásd különösen 1498 : 6 ; 1500 : 10.

²¹⁾ A szerző' életviszonyairól lásd : Horváth Ist., Verbőczy István emlékezete. Pest 1819, II-dik köt. (az I. nem jelent meg) ; Palugyay, Verbőczy István rövid életrajza. Buda 1842.

radván, mind a két hazában arra csak szokás s törvény-
széki gyakorlat által emeltetett, mit a törvényhozás is-
mételt hivatkozásai is utóbb megerősítettek. ²²⁾

Ezen kútfőkből merítve, előadandó a magyar
közjog' rendszere, használva mindazon segédszere-
ket, ²³⁾ mellyek a kútfők szolgáltatta joganyag' tisztább,
helyesebb s mélyebb felfogására vezetnek. Nem is
említve a kellő nyelvösméreteket, hogy a' törvé-
nyek', jogföljegyzések' s oklevelek' nyelvét tökélete-
sen értsük, tekintettel jelesen a különböző korszakok'
sajátságaira a nyelvjárásban: illy segédszerek, a
már különösen kiemelt országgyűlési jegyzőkönyvek,
írományok s naplókön kívül, a történelmie: ²⁴⁾
a történettudomány, segédtanulmányjaival. Mert jogot,
törvényt helyesebben felfogni nem lehet, mint ha össze-
függésében vesszük fel azon körülményeknek, mellyek
között létre jött, mellyeknek eredménye: ez okból a
jogtanulmány általában nagy mértékben szükségessé
teszi a történelmi tanulmányokat; az országok' történel-
mének ösmérete nélkül a közjog' története s fejleményei
nem érthetők. Továbbá a közjog' alapos tanulmányo-

²²⁾ Voltak, kik Verbőczy' hármaskönyvének törvény általi
megerősítését vitatták, de lásd ellenök Frank I. 36 §. A szo-
kás által elfogadott munkának törvényhozás által történt későbbi
megerősítését az 1635: 18; 1647: 16, 116; 1655: 53, 54,
78; 1681: 37; 1687: 11; 1715: 9, 26, 48, 68, 97 stb. Erdélyre,
nézve az Appr. II, 1 cz. 1. 2. cikkjé, a lipótféle hitlevél' 3-dik
pontja stb. kétségen kívül helyezi.

²³⁾ Ezekről bővebben értekeznek Cziráky, XXXVI—
XLIX §. Virozsil, spec. VI. 18—23 l.

²⁴⁾ Lásd fennebb az 1. §-ban a 2) jegyzetet.

zásának segédszeréül ösmérendő el a statisztika, melly az ország' alaperejének és mindennemű közviszonyainak s állapotának ösméretére vezet; valamint a polgári társaság' magán-viszonyait tárgyazó magánjog tudomány, a köz- és magánjog-rendszer közötti kölcsönhatás végett. Szintén a közönséges egyházi jog s ennek Magyarországon fennálló különszerű szabályai; mert a közjog' egyik legfontosabb pontját képezi az állam és egyház közötti viszony, s az egyház' és vallás-társulatok' joga az államban; ennek alapos értésére pedig az egyház' alkotmányának ösmérete nélkül jutni nem lehet. Önként értetődik, hogy a publicista előtt nem szabad idegennek lenni a büntető jognak, a per jognak, s a honi jogrendszer egyéb köreinek. A közjog' tudományának segédszerei között említendő azonfölül a népjog (nemzetek közötti jog), s más országok' közjogának s jogtörténelmének ösmérete: mivel a jogképződésnek történelmi jelenségei a korban nem egyesek, elszigeteltek; s a különbféle és változatos jogi alakulások egyenlő, hasonló vagy ellenkező viszonyokból és okokból összehasonlítás által megfejthetők s mélyebben felfoghatók. Az ország' hazai intézményeinek egybehasonlítása más államok', kivált hasonló alakzatú állam' közjogi intézményeivel, első tekintetre mindjárt sokkal fontosabbnak tűnik fel, hogysen további fejtegetést kívánna. Más államok' intézményei- s történelmének alapos ösmérete bizonyos pontig a saját kormányférfiúi tapasztalást pótolni képes: hol azonban különösen őrizkedni kell félszeg tudástól, melly fölületeségnek s annak eredménye, ha valamelly állam' alkotmányjoga bizonyos rendszer' támogatására, nem pedig saját magáért adatik elő, s meghamisíttatik egyoldalú

elméleti tételek beültetése által a *positiv* kútforrásokból merítették helyébe. Végre az államjogi elméletek' ösmérete annyival inkább nélkülözhetetlen. mivel tényül áll az, hogy e bölcseلمي jogi elméletek a 18-dik század óta az európai közjogi alakulásokra hatalmas befolyást gyakoroltak. ²⁵⁾

A magyar közjog' intézményeinek tudományos, rendszeres előadása már a XVII. században meg lón kísértve; s a XVIII. században e részben nem csekély előmenetel történt: midőn nemesak a magyar közjog' egyes lényegesebb tárgyai s pontjai derítették ki mély és széles tudományos képzettséget s vizsgálódást tanúsító értekezésekben, hanem a magyar közjog' összes rendszerét feltüntető munkák is készültek. A mult század' vége óta nagy számmal feltalált s közzétett régi oklevelek nagy mértékben elősegítették az ország' köz viszonyainak s történelmi fejlődésöknek teljesebb ösméretét. Mindazonáltal illy kedvező irodalmi előzmények' daczára, a magyar közjog' tudományos irodalma újabb időkben, a közéletnek az 182⁵/₇-diki országgyűlés óta föllendülése után is, aránylag hátramaradt, s kivált a magyar közjog' intézményei' szellemét hiven visszatükröző összes, rendszeres előadások hiánya igen érezhető. Minek oka nemesak abban keresendő, hogy az irodalom inkább a közvetlen gyakorlati politikai élet' szükségeinek kívánt szolgálni; hanem igen is elősmérendő azon befolyás, melyet illy sajnos hátramaradás' előidézésére az 1848-ig fennállott sajtóviszonyok a szel-

²⁵⁾ A bölcseلمي elem' méltánylásáról a közjog' tanulmányában, lásd fennebb az 1. §-ban a 2) jegyzetet.

lem' tudományos működésének is szabadabb mozgását megbénító előleges könyvizsgálati rendszer által gyakoroltak: mi okból az összes közjogot magokban foglaló munkák Magyarországon úgy, mint Erdélyben nagyjórészt kéziratban maradtak. ²⁶⁾ Egyébiránt a sajtó alól kikerültek' sora időrendben a következő: ²⁷⁾

Artn er, de Regno Hungariae. Tübing 1624.

Schoedel, disquisitio historico-politica de Regno Hungariae. Strasburg 1629; új kiadás Behamb' jegyzeteivel ugyanott 1676.

Lochner, facies iuris publici Regni Hungariae. Tübing. 1666; új kiadás Jony' jegyzeteivel, Jena 1717; újra lenyomatva Horváthnál, bibliotheca iuriconsultorum Hungariae II-dik kötetében. Posony 1787.

Paneratius, tractatus politico-historico-iuridicus iuris publici Regni Hungariae. Kassa 1668: újra lenyomatva szinte a fennebb idézett gyűjtemény' második kötetében.

Jony, tractatus iuris publici Hungariae. Jena 1756.

Beek, iuris publici Austriaci specimen II. mely a magyar közjogot foglalja magában, Bécs 1752; újra lenyomatva Benczur' jegyzeteivel Horváthnál, bibliotheca iuriconsultorum Hungariae, IV. köt. Bécs 1790.

Ladislau s S y r m i e n s i s (Szulyó): status publicus Regni Hungariae. Bécs 1784.

Grossing, ius publicum Hungariae, unica complexum

²⁶⁾ Illyes, és egyes közjogi tárgyokról szóló kéziratok részint a közkönyvtárakban s a nemzeti muzeumban őriztetnek, részint magánszemélyek' s családok' birtokában léteznek; lásd Virozsil, specimen VI. 23 l. m) jegyzetben.

²⁷⁾ A magyar közjog' rövid irodalomtörténetét adja Schwartzner, Statistik des Königsreichs Ungarn, II. kiadás. Buda 1811. II. 9—17 l. Az írók sorozatát Lehoczky, index scriptorum publico-politico-iuridicorum, Posony 1803. A magyar közjog' irodalmának rövid átnézetét lásd Paule r' jog- és államtud. encyclopaediájában 124 §.

dissertatione, Halle 1786; németül (hely megnevezése nélkül) ugyanazon évben illy ezim alatt: Ungarisches allgemeines Staats- und Regiments-Recht; a Grossingféle munka' szövege vitázó jegyzetekkel megvan illy ezimű munkában is: Animadversiones in ius publicum Hungariae a Fr. R. Grossing editum 1786. (hely megnevezése nélkül), melly utóbb újra szétküldetett a következő új ezim alatt: Refutatio iuris publici Hungariae a Fr. Grossing editi. Pest 1790.

Horváth (Ign. S.), institutiones iuris publici particularis Regni Hungariae. Posony 1786, I. rész (töredék).

Petrovich, introductio in ius publicum regni Hungariae. Bécs 1790 (töredék).

Rosenmann (Lakics és Ürményi), ius publicum Regni Hungariae. Bécs 1791; németül: Staatsrecht des Königreichs Ungarn, ugyanott 1792; hozzá: Observationes in ius publ. R. Hungariae Rosenmannianum (Olgyaytól) 1792.

Gustermann, ungerisches Staatsrecht. Bécs 1818. I. köt. ugyanattól jogtörténelmi munka: Die Ausbildung der Verfassung des Königreichs Ungarn. Bécs 1811, II köt.

Farkas, principia iuris publici regni Hungariae. Zágráb 1818.

Wildner, Ungarns Verfassung. Lipese 1843.

Beöthy (Zsigm.), elemi magyar közjog. Pest 1846.

Miskolcay, Magyarország közjoga. Eger 1846.

Bartal (Gy. beleházi): commentariorum ad historiam status iuris publici Hungariae aevi medii libri XV. Posony 1847. III köt. Jogtörténelmi munka, mellynek kitünő tudományos becse' méltánylására lásd Pauler értekezését: Bartal Gy. jogtörténelmi commentárjai (Új M. Muzcum 1858., 65—91. 264—294 l.).

Cziráký (A. M. gr.), conspectus iuris publici Regni Hungariae ad annum 1848, historicis animadversionibus illustratus. Bécs 1851. II köt.

Virozsil, ius publicum Regni Hungariae a primordiis huius regni usque ad recentissima tempora ordine scientifico deductum. Buda 1854. (Az 1843-ban megírt munka 1850. óta 1854-ig hat külön *specimenben* becsáttatott közre).

ELSŐ FEJEZET.

A magyar államtestről általában, annak alkotó elemeiről s közjogi természetéről.

3. §.

A magyar állam eredete. *)

A magyar közjog' végső fejleményei a mult' viszonyaiból fölmerült tényezők' eredményei. Ezen viszonyok pedig szakadatlan kapcsolatban, a magyar államtörténet' annyi kedvező s balszerencsés viszontagságain át, azon politikai események során keresztül, mellyek időnként az ország' alkotmányában s közigazgatási rendszerében közbejött különböző változások' s új alakulások' indító s döntő okai voltak — visszavezetnek utoljára a magyar nemzet' ¹⁾ és állam' történelmi első kezdetére.

*) *Dissertationes historico-criticae super quibusdam vetustioribus rerum ungaricarum capitibus* (M a d a r a s s y tól). Po-sony 1832. Diss. I. De origine Monarchiae Ungaricae 11—20 l.

Bartaly, *comm.* II. könyv 1—12 §. I. köt. 109—120 l.

Czirák y a bevezetésben VII—XI §. *Virozsil, spec.* VI. 27—30 l.

Sz al a y, Magyarország. tört. I. 9—21 l.

H o r v á t h M., Magyarország' történelme I. 25—47 l.

¹⁾ A nemzet itt politikai értelemben veendő, mint államalkotó, nem pedig néprajzi értelemben, melly a fajt tekinti.

A magyar állam' s közjog' első kezdetét s alakító őseszméit — mellyeknek kihatását a figyelmes észlelő még a polgárisúlt s kifejlődött magyar államélet' ujabbkori mozzanatai- s intézményeiben is felösmérheti — azon eredeti egyesülési s hódolási szerződésben leljük fel, mellyről régi írók tudósítanak. ²⁾

Ezek szerint a magyar nemzet' s állam' eredete röviden következőleg vázolható.

Ázsiai hun vagy skyth eredetű őseink, ³⁾ kik anyanyelvökön magokat magyaroknak nevezték — melly nevet maiglan megtartottak, honnan görög íróknál is néha mazaroknak hivatnak, kiket azonban a görög írók többnyire turkoknak, a frank és német írók ungereknek, ungaroknak, az orosz írók ugroknak, neveznek — a IX-dik század' vége felé még a khazarok' szomszédságában, a Don és Bug folyók' tájain laktak. hét nemzetségre (néptörzsre) osztva, ⁴⁾ mindegyik saját hadvezére (vajda, βοεβοδοί) alatt; s azon szövetségi kapcsolással, hogy ha valamelyik nemzet-

²⁾ A jogtörténelemnek érdekes feladata a magyar nemzet' eredetével egyszersmind jogának esiráit kutatni ősi bölcsességében, s meghatározni kideríthető ősi jogintézményei' viszonyát a rokon népekéhez és olly népek' jogintézményeihez, mellyekkel a magyar érintkezésben volt, s mellyeknek szellemi befolyását tapasztalta, mielőtt megkezdé új történelmi pályáját: mit az összehasonlító nyelvészet', néptan' s jogtudomány' előhaladásai rendre nagyobb mértékben lehetővé teendének.

³⁾ Wenzel, eszmetörédek a magyarok eredetéről; Uj Magyar Muzem 185°/₁. 305—329. 431—457. 486—500 l.

Bartal, jegyzetek Szalay László' történetéhez, ugyanott 1851—52. I—XV §.

⁴⁾ Szabó Károly, a hét magyar nemzetségről, ugyanott 185°/₂. 827 s köv. l.

seget veszedelem fenyegetné, a többiek egyesült erővel járúljanak segítségére — illy háború esetén a közös hadak' élén valamelyik, kora, hadi erényei, ildomosága által tündöklő vajda állván. ⁵⁾

Ezen szövetségi viszony változást szenvedett, midőn a magyar nemzetségek, valamely okból, hihetőleg külviszonyok' befolyása alatt, Árpádot, Álmos' fiát, etelközi új honukban az egész nemzet' közös és fő vezérévé és fejedelmévé választották. ⁶⁾ A polgári egyesülés' és

⁵⁾ Konstantin (Porphyrogen.) byzanti császár a birodalom kormányzatáról írt munkája' 38-dik fejezetében így ír (Szabó Kár. fordítása szerint): „S a turkok hét nemzetségből álltak, s fejedelmök (*αρχον*) sem belföldi sem idegen soha nem volt, hanem bizonyos vajdák voltak közöttök, kik közül első vajda volt az elébb említett Lebedias. S együtt laktak a khazarokkal három esztendeig, szövetségeseik lévén a khazaroknak minden háborújokban.“ Hogy öseink hét nemzetségre voltak oszolva, egyhangúlag hirdetik hazai forrásaink is. Ezen nemzetségek' fejeit a császár *voivod* néven említi, miből azonban nem következik, hogy a *voivod* nevet viselték volna: mit a császár maga sem állít, mert ő csak azon méltóság' kifejezésére, melyet ezen főnökök viseltek s melyet fejedelmi hatalomnak nem nevezhetett, használja az előtte ösméretes szláv *voivod* szót, azt akarván ez által jelölni, hogy ezen főnökök olyanfélék, olyan méltóságuk voltak, mint a szláv népeknél közönségesen ösmért *voivodok* (vajdák). Szabó Károly, biborban szül. Konstantin császár' munkái magyar történeti szempontból ismertetve, a magyar akad. értesítőben (phil. törv. és történettudományi osztály) 1860. I. 112 l. De lásd Horváth M. Magyarország. tört. I. 19 l. 1) jegyzetben.

⁶⁾ Béla király' névtelen jegyzője (5. fej.) Álmost, Konstantin császár pedig a már fennebb idézett helyen Árpádot említi, mint a magyarok' első választott fejedelmét. Árpád' etelközi fejedelmévé választatása iránt Béla király' névtelen jegyzőjével Konstantin' ezen előadását aligha lehet megegyeztetni; s adatai-

hódolás' eme szorosabb kapcsolata által meg lőn vetve a magyar nemzet' politikai létének s a magyar államnak alapja. Bár ennek teljes megalapítására hiányzék még a nemzetnek az állandó terület s a tökéletesebb államszervezet. Hanem erről még Árpád' uralkodása alatt a körülményeknek megfelelőleg lőn gondoskodva. Mert vezérlete alatt a magyarok nyugoti irányban viselt szerencsés hadjárataikban elfoglalván a bolgárok' földjét, s a Karpátok, Száva, Duna és Enns közötti tájakat, mellyek előbb Pannoniához s a nagy morva birodalomhoz tartoztak vala, hatalom- és tehetségben gyarapodva, e földeken állandóan megtelepedtek; s aztán ügyeiket más államok' példájára tökéletesebben rendezvén, országuk' politikai lételét szilárdan megalapították. ⁷⁾

A polgárisodás' gyorsabb haladását nem kevésé

kat megbírálvá és más hiteles forrásokkal egybevetve, történetíróink' többsége e részben Konstantín előadását követi. Mert nemesak hogy Konstantín császár Árpád' korához sokkal közelebb élt és írt (949), s így ő könnyebben és hitelesebben lehetett értesülve, mint a nála egy vagy két századdal későbbben élt névtelen jegyző: hanem a névtelen jegyzőn kívül senmi más forrás nem emlékezik Álmos' fővezérségéről; sőt ellenkezőleg a legkülönbfélébb s egymástól teljesen független források a magyarok' első vezérének Árpádot s nem Álmost hirdetik. Valaminthogy első fejedelmink és királyaink az oklevelekben, történetíróinknál s a közéletben a legrégebb időtől fogva mindig Árpád', és soha nem Álmos' háza- s véréből valóknak neveztetnek. Szabó Kár. idézett értekezésében 118—121 l. Bartal (comm. I. köt. 113 l.) a dolgot úgy próbálja összeegyeztetni, miszerint a fejedelmenválasztógyűlés Álmos' tekintélye alatt tartatott, s ő magát öregségével mentvén, választatott meg fejedelemnek Árpád.

⁷⁾ Már Árpád alatti országrendezésre ezélezt Béla királynak névtelen jegyzője 40. fejt.

késleltették ugyan a magyaroknak Árpád és utódjai alatt prédálás végetti gyakori ellenséges berontásai a szomszédos vagyonosabb tartományokba, főleg Németországba, Itáliába, Galliába. Míglen az előbb Merseburgnál, de kivált utóbb Augsburgnál szenvedett ropant vereség s veszteségek után, az időközben mind erkölcsi, mind politikai tekintetben, zsákmányoló háborúi folytán hanyatlásnak indult s politikai egységében megrendült magyar nemzet, szelidebb gondolkodást váltott, állandó lakhelyén békességesebben kezdett élni, földműveléshez és iparos munkákhoz jobban szokni.⁸⁾ Míg végre Geiza herceg, a keresztény valláshoz vonzódván, azt nemesak maga elfogadta, hanem szabad terjesztésére országában is hatalmat engedett: mi által nemzetének jövődjé körül jelesen érdemesítette magát, megvetvén ez által nemzete' boldogabb s szerenesés jövődjének, s a polgárisult európai nemzetek' családjába való fölvételének első alapját. Mert fia, István, atyja' üdvös törekvéseinek legernyedetlenebben buzgó előmozdítója lón. Uralkodása' kezdetén némelly, kezdeményei ellen feltámadt hatalmas nagy urakat haddal megtörvén, s azon kor' szokásaihoz képest az apostoli szent széktől királyi koronát, czímet és méltóságot nyervén és felöltvén, az ország' tökéletesebb rendezéséhez fogott, s a hadi erényekkel tündöklő magyar nemzetet a szelidebb emberi műveltség' megbecsülhetetlen adományaival, új törvényekkel, vallási s polgári intézményekkel megajándékozta: úgy hogy azon kor' szelleméhez képest az ország' tökéletes szervezetéhez már semmi sem hiányzott, s Magyarország rövid időn egyenjogú állást foglalt el az európai államok' rendszerében.

⁸⁾ Horváth, Magy. tört. I. 94 l.

4. §.

A magyar államtest' politikai alkatrészei. *)

A magyar szent korona által jelölt uralom a mostani tulajkonképeni (legszorosabb értelemben vett) ¹⁾ magyarországi területen kívül kiterjed más tartományokra is, mellyek a magyar korona' hatósága alatt álló

*) *Timon, imago novae Hungariae, repraesentans regna, provincias, banatus, et comitatus ditionis hungaricae stb.* Bécs 1762.

¹⁾ A magyarországi terület különböző értelemben vétetik. Legszelebb értelemben e kifejezés kiterjed minden tartományra, mellyhez a magyar szent koronának joga van, habár az jelenleg nem is tartozik tényleg hatósága' alá. Egy más, szinté széles értelemben, ezen utóbbi tartományok' kizárásával, a magyar államterületet az anyaország Erdéllyel és a kapcsolt részekkel, ugymint Szlavóniával és Horvátországgal együtt alkotja. Ennél szorosabb értelemben a magyarországi területhez az anyaország' területén kívül még csupán ezen kapcsolt részei tartoztak, mint bensőbb politikai egyesülés' ereje által hozzákapcsoltak, bár Erdélynek Magyarországgal 1848-n megerősített törvény-cikkely által eszközölt szorosabb egyesítése folytán ezen fogalom az előbbenivel egyértelművé vált. Legsorosa b értelemben pedig csak az úgynevezett anyaországi területet jelenti: mint azon földek' s vidékek' összeségét, mellyen az Európa' közép tájain megtelepedett magyarok állandóan megalkoták országukat. Ehhez idők folytán különböző ezimén s különböző módon járultak ama, a magyar szent korona' joga alá tartozóknak ösmért további tartományok, mellyek közül némelleyek a történet' viszonytagságai folytán idegen hatalom alá kerültek ugyan; a nélkül azonban, hogy a magyar korona azokhozi törvényesen szerzett s a körülményekhez képest mindig felújított jogáról valaha lemondott volna.

járu-lék-területet képezik az anyaországi területtel szemben. Sőt a magyar szent koronának fenn-tartatnak elvileg jogai olly tartományokra is, mellyek tényleg már hosszabb idő óta s jelenleg is idegen hata-lom alatt állnak.

Maga az anyaország' területe, ²⁾ a nemzet' változó hadi szerencséjéhez képest, változásokat szenvedett, míglen mai határait nyerte. Jelesen a X. században Magyarországhoz, mostani legszorosabb értelemben vett területén s Erdélyen ³⁾ kívül tartoztak: az Olton inneni Havasalföldnek is egy része, ⁴⁾ az egykori kétvízközi

²⁾ L. a fennebb § §. *) jegyzetben idézett értekezések' másodikát, *Dissertatio altera: de primitivis regni Ungariae limitibus, sive de partibus eiusdem regni integrantibus.* 21—29 l. Bartal comm. I. 121. 161 l.

³⁾ Hogy Erdélyt a hét vezér' egyike Árpád parancsából meghódította, s az ugyanezen vezérnek adományoztatott, Béla király' névtelen jegyzője beszéli a 24. fejezetben.

⁴⁾ E tekintetben egyik fő bizonyság Konstantin császár, ki már idézett munkája' 40. fejezetében inígy írja le a magyarok' földjét: „Azon helyen (t. i. azon földön, a hol a magyarok megtelepedének) vannak némi régi emlékek: első Traján császár' hídja Turkia' kezdeténél (a híd' romjai Turnu-Severin, a régi Turris Severini mellett épült falu' közelében, Orsovától délre mintegy két mérföldre) — aztán Belograda, három napi járó földre azon hidtól, mellyben a szent nagy Konstantin császár' tornya is van; — s ismét a folyó' mentében van az úgynevezett Sermion (a latin Sirmium) Belogradától két napi járásra; s ezen túl a kereszteleetlen nagy Morávia, mellyet a turkok megsemmisítettek, s mellyen előbb Sfindiplokos uralkodott. Ezek az Istros melletti emlékek és nevezetek. Az ezeknél fennebb eső tájakat, ahhol van az egész Turkia' szállása, most az ott folyó vizek' neveiről nevezik. S a folyók ezek: első folyó a Timésés, második folyó a Tútés, harmadig folyó a Morésés, negyedik a

Pannonia (Savia vagy Interamnensis Pannonia) a Dráva és Száva közt.⁵⁾ s a tenger melléki vidék Fiume tá-

Krisos, és ismét másik folyó a Titza“. Ugyanezen állítást támogatja Gellért püspök' életírója, ki arról tudósít, hogy Sz. István király haddal legyőzött bizonyos Achtunust, ki Magyarország' némelly részeit tisztség' s igazgatás' czimén tartá kezében, s a királytól megtagadá az engedelhenséget: melly részeket az idézett életíró a 10. fejezetben (Endlichernél, Monumenta Arpadiana 215 l.) így jelöl meg: „szolgál vala pedig azon férfúnak (t. i. Achtunnak) minden föld Keres' vizétől az erdélyi részekig, s be Budin- és Zerenig.“ A fennebb említett Sz. Severin' kápolnájától vette Szörén s a Szöréni-Bánság nevezetét. Pray, Historia regnum Hungariae I. 36 l. Timon, imago veteris et novae Hungariae. II. rész. 5. feje. 26 l. Azonban — mondja Szabó Károly, fennebb (3 §. 3 jegyzetben) idézett értekezésében. 155 l. — hazánk kiterjedését az al Duna felé e korban a mai Orsován és Turnu-Severinen tul nem határozhatjuk.

⁵⁾ A Konstantin császárnál, idézett munkája' 40-dik fejezetében, valamint a 42-dik fejezetben mondottakból, hol ez áll: „S a turkok tul a Dunán laknak Morávia földjén, hanem laknak innen is a Danubius és Sába folyó között; a Danubis folyó' alsó részeitől kezdve Distrával (a mai Silistriával) szemben Patzinákia (t. i. a besenyők' országa) terül“ — látjuk, hogy őseink a honfoglaláskor a Duna és Száva között fekvő Szerémséget és a Dráva és Száva közötti nyugotibb tájakat is megszállták, s e vidéken, részben legalább a X. száz. közepén magyarok voltak megtelepedve. Ezt bizonyítja azon oklevél is, mellyel Sz. István a pécsi püspökséget alkotja s kitűzi határait a Dunán túl is a Száváig (a somogyi apátság eredetijéből Koller, historia episcopatus Quinquecclesiensis I. 62 s köv. l. Pray, specimen hierarchiae Hungariae I. 227 l. Fejér, cod. dipl. I. 291 l.) „... negyedik (határt állapítottuk), melly neveztetik Kwaroknak (Kőárok), a mint kezdődvén a Dunánál, végződik a Száva folyónál...“ s egyezik vele Radó Nádor' adománya, mellyet I. Endre 1057-ben Székesfejérvárott az országgyűlésen megerősített (szinte a somogyi apátság eredetijéből kiadva Kollernél I. 147, Fejér, cod. dipl. I.

jáig, ⁶⁾ továbbá az egykori felső Pannoniának utóbb az austriai főhercegséghez csatolt némely vidékei a Szárhegyig; sőt a magyarok' uralma azon túl is egy ideig messzebb ki'ertedt nyugoton egész az Enns folyóig: ⁷⁾ hanem a lechparti ütközet után uralmuk' nyugoti határai rendre mind inkább visszanyomattak, ⁸⁾ bár a Szárhegyen inneni részek a Lajtha vizéig megtartattak vala, míglén azokat Aba Sámuel király III. Henrik császárral 1043-ban kötött békéjében az országtól örökre elidegeníté. S újabb időben délen is a legszorosabb értelemben vett

394 l.) s mellyben ez mondatik: „Fölkértem egyszersmind uraim', legdicőbb Endre király', s legjobb vezér', Adalbert' kegyét én Radó nádor, hogy Sz. Demeter monostoromat a Száva folyó mellett, mellyet sok hadi munkával azon egész tartománnyal egyetemben a sz. koronának helyrehoztam s ismét megszereztem, mert ama monostor pécsi Sz. Péter' megyéjében van . . . “: mert ha visszaszerezte, ezen kétvízközi tartománynak a Szávaig, mielőtt elveszett volna, Magyarországhoz kellett tartoznia.

⁶⁾ Béla király' névtelen jegyzőjének (57. fejj.) azon adatja, hogy Magyarország' határa Zsolt alatt nyugotról a tengerig, hol Spalato városa vagyon, terjedett, többször e történetirő azon helyei közé soroztatott, mellyek miatt hitelessége gyanú alá esik, mivel olly dolgokat mondott volna el, mint a vezérek által viseltek, mellyek a dolgok' önnön korabeli állapotjának feleltek meg. De lásd Bartal, comm. I. 123 l. 2) jegyzet. Horváth M. Magy. tört. I. 41 l. Szalay, Magy. tört. I. 179 s köv. l. Szabó Károly, Budapesti Szemle XI. köt. 191 l.

⁷⁾ A bajor hercegség' tartományaiba innen való berontásaik' meggátlására építék vala a bajorok az Enns' balpartján Ennsburg erősséget. Büdinger, österreichische Geschichte I. 219 l. Giesebrecht, Geschichte der deutschen Kaiserzeit I. 168—174 l.

⁸⁾ Büdinger, öst. Gesch. I. 466. 471 l. Giesebrecht I. 425 l.

magyarországi terület' határai csak a Dráváig számítottak.

Magyarország' hatalmát háború' s béke' müveiben jeleskedő több árpádházbeli király gyarapítá, más tartományoknak is részint fegyveres hódítás, részint szövetségi szerződések általi hozzácsatolásával.⁹⁾ Bár e felsorolt tartományok különböző módon, az odacsatolás' különböző szerével tartoztak az országhoz. Mert némelyek úgy járúltak az országhoz, mint valóságos kapcsolts részei: miszerint ugyanazon törvényekkel éltek, ugyanazon vagy hasonló törvénykezési és közigazgatási rend alá estek, s a kiszabott adókat a magyar kincstárba fizették, tehát Magyarországgal szorosabban ugyanazon politikai testté összesűltek. Mások ellenben olly módon kerültek a magyar korona' joga alá, hogy megtarták saját törvényeiket s szokásaikat; hanem a magyar királyok által rendelt vagy megerősített főnökök által kormányoztattak, s bizonyos évi adópénzt, s néha háboruknál segédhadakat szolgáltatattak. Mindezekre nézve egyenként kimutatandó, melly időben, mi módon, micsoda jogczimen jutottak a magyar korona alá, micsoda viszontagságokon mentek át idők folytán, s mit kell tartanunk a magyar közjog' szempontjából Magyarországhozzi mostani viszonyuk iránt.

⁹⁾ Lásd ezen egész tárgyról *M a d a r a s s y'* fennebb idézett értekezéseí' harmadikát: *Dissertatio III. de vetusta amplitudine regni ungarici, sive de regnis et provinciis ad regnum istud pertinentibus, adeoque de partibus eidem regno partim adnexis partim subiectis.* 30—203 l.

5. §.

Folytatás. A drávántuli vármegyék.

Hogy az úgynevezett kapcsoló-részek (partes adnexae) közül a mostanság Tótország, *Regnum Slavoniae* (*Sclavoniae*) *Sclavonia*, *Sclavonia inferior* nevezete alatt értett területrészek, ¹⁰⁾ vagy is Szerém. Verőcze. Posega vármegye, és a bródi, pétervárad. gradiskai végvidékek, a hajdani Valkó vármegyével együtt, az anyaországnak valóságos és elidegenít-

¹⁰⁾ Fejér Gy. Croatiae et Slavoniae cum Regno Hungariae relationes. Buda 1839.

Podhraczký, Slavoniáról, mint Magyarország alkotmányos részéről. Buda 1837.

Gyurikovits, de situ et ambitu Slavoniae et Croatiae. Pest 1844—1847. III. rész.

Botka, az 1843⁴/₄ országgyűlési időszakból néhány ismeretlenebb közjogi tárgy és megrögzött balvélemény felvilágosítva. Pozsony 1844.

Fundamenta, quibus ostenditur tres inferiores Slavoniae Comitatus semper ad iurisdictionem Regni et Bani Slavoniae pertinuisse, 1790; újra kinyomatva 1834. (Az értekezés szerzője Skerlec, volt zágrábi főispán, ki azt Dalmátia, Kroátia, Slavonia' követei' nevében írta).

Animadversiones historico-criticae unius e croatis in dissertationem: De primitivis regni Hungariae limitibus, sive de partibus eiusdem integrantibus. Zágráb 1833.

Lásd egyszersmind a horvát követek' fölterjesztését 1835 február 28-ról az 183⁴/₆-diki országgyűlés alatt, Gyurikovitsnál I. 44—67 lapon kivonva.

hetetlen területrészét tették, a vezérek korában s az első királyok idejében, már fennebb láttuk. ¹¹⁾ S hogy e területrészek ugyanezen jogi jellemöket azontul is megtarták, a további századok' állandó gyakorlata tanúsítja, ¹²⁾ minek kimutatása a korábbi törvények' értelmezésére nézve döntő. Ellenben Szlavónia' neveze alatt, — melly, mint újabb értelemben az ország' kapcsolt része, a dalmátiai, horvátországi és szlavóniai bán' hatósága alá tartozott, — régebben mindig a mostani Horvátországnak nagyobb része (az Unna folyóig) értetett: mint az kitészik számtalan adománylevél- s privilegiumból, hol a mostani Horvátországban fekvő helységek Slavóniában helyezetteknek mondatnak; valamint hogy az 1572: 7. törvényezikben még Zágráb Szlavónia' városának s az 1791: 59. törvényezikben Zágráb, Varasd, Körös vármegyék felső Szlavónia' megyéinek mondatnak; és mint ez az alább felsorolandókból bővebben ki fog tűnni.

A mostani tótországi megyék' s végvidékek' állított közzogi jellemét bizonyítják először is okleveles adatok. ¹³⁾ Ugyanaztanúsítja az is, hogy a mostani tótországi

¹¹⁾ Lásd az 5) jegyzetet, a 4. §-hoz.

¹²⁾ Hogy Szerém, Verőce s Posega megye, valamint a három szomszéd péterváradí, bródi s gradiskai végvidék sohasem alkotta Szlavóniát, hanem mindig Magyarország' kétségtelen kiegészítő része volt, ezáfölhatatlan adatokkal tüzetesen s terjedelmesen bizonyította Gyurikovits fennebb idézett értekezésében (I. II. rész), ki már előbb 1836-ban a „Tudományos Gyűjteményben V. füz. 36—72 l. értekezett vala; az általa felhozottakhoz még némely adatokat toldott Borka, idézett értekezésében.

¹³⁾ Az 5) jegyzetben a 4. §-hoz. felhozottak mellett különös figyelmet érdemelnek még a következők:

Sz. László' 1093-diki oklevele a pécsi püspökség megye szá-

részek a nádor' és országbíró' állandó hatóságának vol-

mára azon határokat erősíti meg, mellyek Sz. István' már idézett oklevelében vannak kijelölve; K o l l e r, hist. episcopatus Quinqueecl. I. 171 l. F e j é r, Cod. dipl. I. 480 l. Úgy II. Endrének szinte a pécs-püspökmegyei határokat érdeklő oklevele 1235-ről; K o l l e r n é l II. 86 l. F e j é r, Cod. dipl. III. 2, 421 l.

III. Endre' 1299-diki oklevele Posega megyét világosan megkülönbözteti S z l a v ó n i á t ó l, nagybátyját, Albertinus Maurocenus-t egész Szlavónia' bánjává s Posega megye' örökös főispánjává nevezvén ki; F e j é r, Cod. dipl. VII, 5, 547 l.

IV. Béla' 1237-diki alapítmánya Szerém vármegyének Magyarországhoz tartozását s abban sok magyar ajkú lakosnak létezését fejezi ki; F e j é r, Cod. dipl. IV, 1, 68 l.

Az ország' zászlósi és nemesi 1416-ban Szerém és Valkó vármegyét Szlavóniától elkülönözöten nevezik, és bizonyos segedelmi pénzek' összeszedésére másokat küldenek a nevezett két magyar megyébe, másokat Szlavóniába. F e j é r, Cod. dipl. X, 8, 564 l.

Mária királyné' Gara Miklós nádornak és fiának adott kiváltságlevelében Posega vármegyét Dalmát-, Horvát- és Tótorzágtól tiszta értelmű szavakkal megkülönbözteti: F e j é r, Cod. dipl. X, 3, 316 l.

Zsigmond királynak Visegrádon, Orbán ünnepét megelőző napon, 1424-ben kelt oklevele, mellynek erejével a királyné ellátásáról gondoskodott, Posega és Verőcze vármegyét a legvilágosabban elkülönzi Szlavóniától; B o t k a értekezésében 69 l. Egész szövege, a császári levéltárból lemásolva, Széchény' oklevélgyűjteményében, IV. kötet ívrétben, a nemzeti muzeum' kéziratai között.

Zsigmond 1427-ben Gara Jánosnak, a megöletett nádor' fiának, hűtlenség bűnébe esett Mikolai Mihály' minden jószágát adományozván, igen sok magyar nevű és kétségen kívül magyar lakosokkal népesített Valkó-megyei helységet nevez meg, s ezecket Magyarország' határain belül fekvőknek mondja; F e j é r, Cod. dipl. X, 6, 860 l.

tak alávetve ¹⁴⁾; az itteni vármegyék magyar országgyűlésre különös királyi levelek által hivattak meg, a

A pécsi püspök mint kincstárnok által 1494- s 1495-re a királyi jövedelmekről készített számadásokban (kiadta Engel, Gesch. d. ung. Reiches u. seiner Nebenländer I.) Posega vármegye' adója a többi magyar megyék' adóival együtt vétetik számba, Szlavóniá' adójától elkülönözve. A magyar megyék s velők Posega portánként egy forintra rovattak, a szlavóniai megyék pedig csak félforintra. (Veröcze vármegyének ez időben a szlavóniai bánághozi soroltatása iránt l. Gyurikovits' megjegyzését id. h. II. 21 l.)

II. Lengyel László' parancsa Valkó vármegyéhez 1514-ben, Valkó-megye' nemeseinek Dózsa' pórhada elleni fölkelését rendeli, nem a szlavóniai bán', hanem a nádor' zászlója alatt.

Ide tartozik az is, hogy Veröcze, Posega, Valkó s Szerém vármegye' nevezésénél az oklevelekben sohasem csatoltatik oda azon záradék, „in Slavonia“, mint a szlavóniai Varasd, Körös és Zágráb megyéknél, hanem csak magokban állva említettnek, mint más magyar vármegyék.

Sőt léteznek oklevelek, mellyek tanusítják, hogy a kérdéses vármegyék a mohácsi vész után is a magyar megyék' sorában foglaltak helyet. Így Zárai Jeromos, I. Ferdinánd' követe a szultánnál, születésére nézve dalmát és Fiuménak egykori kapitánya, 1533. febr. 11-ről Konstantinápolyból Batthány Fer. bánhoz, és Pekry Lajos-, a drávántuli magyar föld' kapitányához dalmát tájnyelven írt levelében Posegát Szlavóniától megkülönbözteti; Gévaý, Urkunden u. Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungern u. der Pforte im XVI. u. XVII. Jahrhunderte, Bécs 1838, III. füz. 74 l. János király Batthány Orbánhoz 1536. jul. 13-ról írt levelében szinte világos szavakkal megkülönbözteti Posegát Szlavóniától, Gévaý, VII. füz. 116. Maga Ferdinand királyi helytartó Thurzó Elekhez 1536. okt. 17-ről, és ugyanakkor a szultánhoz bocsátott leveleiben ugyanazon megkülönböztetéssel él, Gévaý, VII. füzet 140. 142 l.

¹⁴⁾ E czélból Gyurikovitsnál (id. értekezés II, 25—27 l.)

szerint mint a többi magyar vármegyék, s az országgyűlési végzeményekben a többi vármegyék közt vegyesen fordulnak elő ¹⁵⁾; és különben is több törvénycikkelye vármegyéket világosan a magyar vármegyék közé számítják, s határaikat Szlavónia- és Horvátországtól megkülönböztetik ¹⁶⁾; de nem csekély nyomatékkal bírnak

13 okleveles adat közöltetik; l. egyszersmind Fejér' id. értekezését 64—72 l.

¹⁵⁾ P. o. 1447-ben Verőcze vármegye' követjei a budai országgyűlésre Beregh és Győr vármegye között, ennek utána a posegai és szerémi követek; a valkóiak Abauj és Ungvármegye között említettnek; ellenben a szlavóniai követek külön fordulnak elő minden magyar vármegye' követjei után, Kovachich, vestigia Comitiorum 267 s köv. l.

¹⁶⁾ Nevezetesebbek: a magyarországi vármegyéknek Zsigmond király alatt 1433-ban készített lajstromában, melyre az 1435-diki végzeményben, s 1471: 1-ben történik hivatkozás, 61 vármegye fordul elő, ezek között 3-dik helyen Posega, 4. Valkó, 9. Verőcze. 14. Szerém. 1445: 22 „kivéven az erdélyi s tótorzági részek', valamint Posega s Verőcze vármegye' régi szokásait“ (Kovachich, Sylloge decretor. I, 94 l.); 1478: 7, hol Magyarország' azon megyéi' sorába, melyek törvénykezés' és közgyűlések' tartásától öt évre fölmentetnek, Posega, Valkó és Szerémmegye is névszerint bennfoglaltatik; 1498: 16, melly Magyarország' alsó részén 11 vármegyét nevez, ezek között Posegát, Valkót és Szerémet; az 1505-diki végzeményben Posega, Valkó, Orbásmegye Magyarország' azon 53 vármegyeje között említettik, melyek követjeik által az országgyűlésen képviselve voltak (Kovachich, Suppl. ad Vest. Comit. II, 332 s köv. l.); az 1518-diki tolnai országgyűlés' végzeményének 1. cikkelye Posegát és Valkót csak úgy megkülönbözteti Szlavóniától, mint Karinthia- vagy Dalmátiától (Kovachich, Vestigia comit. 466 l.); az 1525-diki rákosi országgyűlés 41. s 42. cikkelye (Kovachich, Sylloge decr. I, 364 l.) szinte világos bizonyosága, hogy Posega, Valkó, s Szerém vármegye Magyarország' kiegészítő alsó részeihez tartozott.

e részben ama tekintélyes államférfiak, tisztviselők és írók a XV.XVI. s XVII. századból, kik a kérdéses vármegyéket, koruk' meggyőződése s tudalma szerint, a magyar megyék közé sorozzák; így Verbőczy, a magyar vármegyéket betűrendben előszámlálván, ezek között a szóban forgó négy vármegyét is említi, s külön a szlavóniai három vármegyét; ezen lajstrom a magyar törvénytárnak már 1584-diki Mossóczy-féle kiadásába, s így a későbbiekbe is fölvetetett: nyilvános bizonyságául, hogy az hitelesnek s az igazsággal egybehangzónak tartatott. ¹⁷⁾ Magyarország' eme kiegészítő részei

¹⁷⁾ Illy különös figyelmet érdemlő író még: Broderits István, előbb szerémi, aztán váci püspök, és II. Lajos király' kancellárja, ki, mint maga vallja, Szlavóniában született, s ezen viszonyainál fogva az ország' alsó részreit jól ösmérte, s ki a mohácsi vészről írt munkájában Valkó, Posega és Szerém megyét Szlavóniától tisztán és határozottan megkülönbözteti. Istvánffy Miklós, ki Zágráb és Varasd vármegyében birt, lakott, s mind ezen tapasztalásnál, mind viselt főhivatalainál, de leginkább jeles tudományánál fogva egész bizodalmat és hitelességet érdemel. Valkót s Posegát nem egy helyen számítja Magyarországhoz, sőt XIII. könyvében az 1537-diki török berohanást rajzolván, világosan említi, hogy Garavics hegye választja el Posegát Szlavóniától. Az 1550: 11 t. e. által Verbőczy' Hármaskönyvének átvizsgálására kirendelt országos küldöttségnek, mellynek fő tagjai s elnökei Gregoriancz Pál zágrábi püspök s Ujlaky Ferencz győri püspök és kir. helytartó voltak, „*Quadripartitum opus iuris consuetudinarii Regni Hungariae*“ című s 1552-ben I. Ferdinándnak ajánlt munkálatában Magyarország' vármegyéinek egy névsora találtatik, melly annak a pécsi püspöki könyvtárban létező kéziratában olvasható, s hol ez áll: „Virágzó Magyarország' vármegyéinek' nevei: Szerém, Valkó, Posega, Verőcze, stb. . . Tótország' vármegyéi: Körös, Zágráb, Varasd. Faustus Verantius esanádi püspök diplomatariuma' elején Magyar-, Tót-, Horvát- s Dalmátországot rajzolván, írja: „Magyarország' felső vár-

mondott jellemöket a mohácsi vész után is a XVI. s XVII. század folyama alatt megtartották, mint ez a felsorolt adatokból kiderül; és a török iga alóli felszabadíttatásuk, visszaszerzetetésök s visszaesatolttatásuk után sem változtatták meg, mint az alább lesz bizonyítva.

6. §.

Folytatás. A részek. Szlavónia.

Azonképen az igazi régi Szlavónia, vagy is a mostani polgári Horvátországot alkotó három: Varasd, Kőrös, Zágráb megye, a szentgyörgyi és kőrösi végvidéki ezredek' területével, s a Száván túl azon földekkel, mellyek Zágráb vármegyének szávántuli részeit s a két végvidéki báni ezred' területét képezik, sőt a mai Bosnyákországnak a Száva, Unna, Verbász folyók közötti részeivel (mellyek mostanság az úgynevezett török Kroátiához számíttatnak), Magyarországnak nem külön tartományát, hanem valóságos kiegészítő részét alkotta, s Horvátországnak csak a XVI. s XVII.

megyéi: Szepes, stb. . . ugyanannak alsó vármegyéi: Valkó, Posega, Szerém, Verőcze, Bodrog, stb. . . Szlavónia' vármegyéi: Zágráb, Varasd, Kőrös.“ Zrinyi Miklós bán Pető Gergely neve alatt írt „Rövid magyar krónika“ című könyvében, melly 1660-ban Bécsben nyomtatott, így szól: „Magyarországi vármegyéknek neveik és számaik: 1. Szerém. 2. Valkó. 3. Posega. 4. Verőcze. 5. Tolna. 6. Baranya. stb. Tótországi vármegyéknek neveik 1. Varasd. 2. Zágráb. 3. Kőrös.“ Többeket s bővebben l. Gyurikovits' idézett munkájában II, 28—40 l.

századbéli néveserélés folytán neveztetett el. ¹⁾ Ezen egész Szlavónia már a 9-dik század végén, a magyarok' honszerzésekor, Árpád győzedelmes fegyvere által meghódítatott; s a megalkotott magyar államnak a vezérek' korában úgy, mint a régibb királyok alatt kiegészítő alkatrészét képezte, ²⁾ és az ország többi testével együtt vármegyékre osztatott fel: miokból Szlavónia' neve, mellyhez királtságbeli emlék nem volt kötve, a magyar királyok' czimei közé századokon át föl sem vétetett, Szlavónia ország' nevével nem jelöltetett, hanem régi

¹⁾ Gyurikovits, de situ et ambitu Slavoniae et Croatiae, című, már többször idézett értekezésének III-dik részében ezt oklevelekből, törvényeinkből s hitelt érdemlő egykorú írókból merített adatokkal bőven bizonyítja. Lásd egyszersmind B o t k a' idézett értekezését 7. 8. 29—35 l. P o d h a r a c z y, Slavoniáról.

²⁾ Gyurikovits, id. h. III, 12—34 l. E föld a rómaiak alatt Pannoniának *Savia* vagy *Interamnensis* nevezete alatt ösméretes részéhez tartozott, (l. H o r v á t h Ist. A szlavinokról 22. §. 120—123 l.), hol a 6. században szlavin nevezetű szláv néptörzs telepedék meg; gr. T e l e k i Dom. Egynéhány hazai utazások, Tót- és Horváthország leírásával. Pest 1796. — Hogy Szlavónia Sz. István király' korában Magyarországhoz tartozott, bizonyítja az, hogy Imre fiát Szlavónia hercegének tette, minek tanubizonysága a zágrábi egyház régi hagyományában foglaltatik, l. K e r c h e l i c h, notitiae praelim. de Regno Slavoniae, Croatiae, Dalmatiae. Period. III. §. 3. 103. l. Bizonyítja továbbá Sz. Istvánnak egy 1019-diki oklevele, F e j é r, Cod. dipl. I, 304 l. valamint a F e j é r n é l, Croatiae et Slavoniae cum R. Hung. nexus, LXX. szám alatt lenyomatott oklevél, s a Cod. dipl. II. 466 l. találtató oklevél, hol a szent király' goriczai jobbjágyainak fiai említettnek (K e r c h e l i c h szerint, id. helyen, azon részekben a szent király' neve alatt Sz. István értendő, Goricza pedig Turmezőn maiglan létezik). Hogy I. Endre' korában Szlavónia ismét egész kiterjedésében a magyar király' hatalma alatt állt, l. K e r c h e l i c h, id. helyen 105 l.

királyaink' okleveleiben „*partes slavicae, terra Slavoniae, terra banatus, ducatus Slavoniae*“ nevezetek alatt értetődött. Az első magyar király', István' idejében már Imre fia által, valamint utóbbi árpádházbeli királyok alatt még többször, a királyfiak vagy királyi vérből származott más hercegek által hercezség neve alatt kormányoztatott ³⁾; máskor bánok által, kiknek méltósága eleve a horvát- és dalmátországi báni méltóságtól különböző volt; utóbb, midőn ezeknek fénye a velenzeiek foglalásai' következtében lehanyatlék, mind a három báni méltóság egy személyben egyesített. Szlavóniát ország' nevezetével Zsigmond idejében kezdték jelölni, a nélkül azonban, hogy a királyi czimek közé fölvétetett volna, mivel mint rész, az egész', t. i. Magyarország' neve alatt értetődött: valaminthogy a magyarországi vármegyéknek Zsigmond alatt a külellenség elleni honvédelem' alakja végett szerkesztett lajstromában ⁴⁾ a szlavóniai vármegyék a magyar vármegyékkel együtt egyesesen számláltatnak elő illy sorban: 1. Zágráb. 2. Varasd. 3. Posega. 4. Valkó. 5. Bodrogh. 6. Tolna. 7. Szala. 8. Körös, stb. S csak II. Lengyel László alatt kapott mint ország' külön czímert, és vétetett föl neve az 1492-diki országgyűlési végzeményben a királyi felség'

³⁾ Későbbi korból ezen hercegi méltóságnak még csak egyetlen példáját találjuk I. Lajos alatt, kinek testvére István Szlavónia' hercege volt; mert ennek halála után Lajos arra fordította gondját, hogy Szlavóniát a többi Magyarországgal egyenlő rendbe hozza.

⁴⁾ Lásd Gyurikovitsnál id. h. I, 68 l. Az királyi előterjesztvény alakjában minden vármegyével közöltetett, s hivatkozás történik rá az 1435-diki, valamint Mátyás' 3- s 7-dik végzeményében.

többi czimei közé, ⁵⁾ : bár folyton megmarada, mint az ország' kiegészítő része ⁶⁾ a magyar jog', a magyar hon-

⁵⁾ II. Lengyel László király fölvette a szlavóniai királyi czímet, hogy ez által kifejezze felsőségét Korvin János fölött, kinek Szlavóniát mint hercegséget át vala kénytelen engedni, Engel, Gesch. des ungarischen Reichs und seiner Nebenländer. Halle, 1798, II. Bár oklevelekben már I. Mátyás elkezdé Szlavónia nevét néha a királyi czímek közé igtatni, de nem az országgyűlési végzeményekben. Szlavónia czímere iránt l. Palma, specimen Herald. Hung. 59—62 l.

⁶⁾ Hogy Szlavónia a fennebb vett értelem- s terjedelemben továbbra is, egész a mohácsi vész' napjáig állandóan az ország' kiegészítő tartományát képezte, bizonyítják a többi között főleg a következő okleveles adatok :

Egy 1184-beli oklevél, Fejér, Cod. dipl. II, 217 l. Imre kir. oklevele 1200-ból, megerősítve Miksa által, Gyurikovitsnál III, 36 l. II. Endrének 1218-beli kiváltságlevele, Fejérnél, Cod. dipl. III, 1, 245 l. István bán' 1259-diki oklevele, Fejér, cod. dipl. III. 1, 245 l. István bán' 1259-diki oklevele, Fejérnél, Croat. et Slav. nex. VIII. szám alatt. IV Béla' kiváltságlevele a zágrábi polgárok' részére, Fejér, Cod. dipl. IV, 3, 396 l. V. István' 1272-diki oklevele, Fejér, Cod. dipl. V' 1, 192 l. István' szlavóniai bán' oklevele 1352-ről, Fejér, Cod. dipl. IX, 6, 56 l. Zsigmond' oklevele 1398-ról, Fejér, Cod. dipl. X, 2, 546 l. 1421-ről, ugyanott X, 6, 1081 l. A esászmái káptalan által 1438-ban kibocsátott okirat, Fejér, Cod. dipl. XI, 168 l. I. Lengyel Lászlónak 1441-diki oklevele, Tudományos gyűjtemény 1836, V. füz. 62—64 l. V. László' oklevele 1457-ről, Fejérnél, Croat. et Slav. nex. XVII. szám alatt. Mátyás kir. 1463-ról kiadott beigtatási parancsa, idézve Gyurikovitsnál III, 44 l. ugyanannak 1474-diki oklevele, Fejér, Croat. et Slav. nex. L. szám alatt. Ugyanannak 1489-diki oklevele, ugyanott XLIII. sz. alatt. Az 1490-ben az ország' rendei s Korvin János közötti békeszerződés, Kovachich, Suppl. ad vestigia comit. II, 274 l. A pécsi püspök mint kir. kinstárnok által a kir. jövedelmekről készített lajstrom 149¹/₅-ről, Engelnél, Gesch. d. ungar. Reichs u. seiner Nebenländer I, 37 l.

védelni rendszer', a magyar törvényhozás' közösségében ; s a magyarországi egyházi, törvénykezési s közigazgatási

II. Lajos' oklevele 1517-ről, F e j é r n é l, Croat. et Slav. nex. XXX. szám alatt. Az 1525-diki rákosi törvényezikkelyekben a 42-dik a törvényes értelemben vett Szlavóniát megkülönbözteti a 41-dikben említett Posega, Szerém, Verőcze s Valkó vármegyétől. Többeket s bővebben I. Gyurikovitsnál, III, 35—47. l.

Mindezen adatok' bizonyító ereje szerfölött öregbedik s megdönthetetlené válik az által, hogy a szlavóniai nemesség rendszerint Körösön vagy Zágrábban vagy Dombrón, de mindig Szlavónia' keblében, a horvátországi nemesség pedig hol Tininben, hol Czetinben, de mindig Horvátország' keblében tartotta külön gyűléseit. Jelesen, midőn a mohácsi vész s Lajos király' halála után Magyarország kétfelé szakadt, a szlavóniai rendek Dombrón tartott gyűlésekben királyul Zápolyát választották, holott a horvát nemesség Czetinben tartott gyűlésében Ausztria főhercegét Ferdinandot kiáltotta ki magyar királynak ; I. Habsburgisches Archiv, II. füz. 28 és 29 szám alatt ; s magok a horvát rendek czetini gyűlésekben a fennebbi értelemben vett Szlavóniát megkülönböztetik Horvátországtól, Ferdinándhoz küldött követeik utasításában, Habsburg. Archiv, 33. szám alatt. Ez időben a szávántuli részek, mellyek most a két báni végvidéki ezredet képezik, Szlavóniától elválván, (Magyarország' felháborodott állapotja közben), Horvátországhoz csatlakoztak (E n g e l, Gesch. des ungr. Reiches u. seiner Nebenländer, II.), de Zágráb vármegyének kétvízközi része Varasd- és Körössel Szlavónia' neve alatt az egyesülésben megmaradt. Ezt bizonyítja a többi között egy 1547-en kiadott királyi adománylevél F e j é r n é l, Croat. et Slav. nex. XXXIV. sz. alatt, valamint ugyanott a XXXII és XXXIII. sz. alatti oklevelek, s az 1542: 43, 7. §-a ; 1552: 12, 2. §. 1559: 48 ; 1563: 60 ; 1567: 44, 2. §. 1569 ; 42, 6. §. az 1572: 7 ; 1575: 5, 15 ; 1596: 45 ; 1597: 16. Főlemlítendő még I. Ferdinánd' utasítása a végvidékek' megvizsgálására kiküldött biztosokhoz 1563-ból, Gyurikovitsnál III, 52 l. Ugyanannak

szervezethez nemcsak teljesen hasonló, hanem ennek összeségébe beillesztett egyházi, bírósági s közigazga-

1561-diki oklevele, közzétéve Podhrazeky által, Tudom. Gyűjt. 1838, XI. füz. 87-89 l. 1564-beli oklevele, Gyurikovitsnál III, 53 l. A szlavóniai rendek által zágrábi gyűlésökből 1573-ban január 4. kiadott bizonyítvány, ugyanott 54 l. A magyarországi rendek fölterjesztése 1597. mart. 6. Gyurikovitsnál III, 55 l. valamint Broderich', Lisztli', Forgách', bizonyosságai, Gyurikovitsnál III, 54—56 l. A Verbőczy' Hármaskönyve' átvizsgálására 1550-ben kiküldött orsz. bizottmány *Quadrupartitum* neve alatt ösméretes munkálatában, valamint a magyar törvénytárhoz esatolt vármegyék' lajstroma, s Faustus Verantius diplomatoriumában szlavóniai megyékül sorolja fel Zágrábot, Varasdöt, s Köröst. Ezért írja Zelniczy Miklós zágrábi püspök Varasdról 1599. máj. 6. kelt levelében: "... egyéb Slavonia, egyéb Kroátia. . . hogy Zágráb Slavoniában fekszik, senki sem kéthi. . . tudom, hogy felső Slavonia' eme része Kroatiának vétetik, de a köznép véleménye s tévedése senkinek jogát ki nem forgatja;" *F e j é r n é l , C r o a t . e t S l a v . n e x u s L X I I . s z . a l a t t .*

A XVII. századból szinte számos bizonyítékok léteznek, mellyek közül különösebb figyelmet érdemelnek a következők : 1622 : 13, 2. §. 1630 : 45 : 1647 : 49 ; 1655 : 30, 7. §. 1662 : 38, az ország' rendeinek fölterjesztése a sérelmek ügyében 1625. nov. 8. a 30. pontban, 1649-ből a 29. pontban, 1681. sept. 7-ről a 8. pontban ; I. Lipót' oklevele 1688-ból Podhrazekynál, Slavoniáról, 62—64 l. Gr. Erdödy Miklós és Gr. Batthány Ádám bán' nyilatkozatai 1686-, 1699-, 1700-ból, Gyurikovitsnál III, 63 s köv. l.; a többi felsorolt adatokat is még másokkal l. Gyurikovitsnál III, 58—65 l.

Sőt a XVIII. századból sem hiányzanak hiteles adatok, mellyek Zágráb, Varasd s Körös vármegyét Szlavóniához, nem pedig Horvátországhoz számítják. Így I. Lipót' oklevele 1703. jul. 10-ről az Unna, Száva s Kulpa közötti vidékek' s szélek' visszakeblezése iránt, idézve Gyurikovitsnál III, 65 l. I. József' oklevele 1708. april 20-ról (Podhrazekynál, Sla-

tási szervezet' élvezetében, az adóviselés' egyenlő módja s nemei mellett. 7)

vóniáról. 64—66 l.); s magok a dalmát-, horvát- és tótországi rendek 1708. jun. 25-rőli sérelmi fölterjesztvényökben Kőrös vármegyét tisztán Szlavóniához számítják. Felhozható még e tekintetben a sérelmek' s kérelmek' tárgyában kirendelt országos küldöttség' előterjesztvénye 1764. oct. 23-ról (G y u r i k o v i t s n á l III, 69 l.), és különösen döntő oksúlyúl az 1791: 59, melly így szól: „ . . . Horvátországnak s felső Szlavónia három megyéjének, ugymint Zágráb, Kőrös és Varasd vármegyének adója' mindig a magyar országgyűlésen tárgyalassék;“ valamint hogy a magyar országgyűlésnek a császmái káptalan ügyében 1802. sept. 27-dikén kelt fölterjesztvénye a császmái káptalant Szlavóniában helyezettnek mondja. (Az 1802-diki országgyűlési irományok között 199 l.) S z ö r é n y i László, szerémi püspök is „Vindiciae Syrmieneses“ ezimű munkájában (1747) 51 l. Zágráb vármegyét megkülönbözteti Horvátországtól, mellyel délről határosnak állítja. S T i m o n 1763-ban kijött „Imago novae Hungariae“ ezimű munkájában Szlavóniát Zágráb, Kőrös és Varasd megyéből állónak mondja.

7) Szlavónia municipalis jogai és statutum-hozatali jogozata úgy nem ellenkeznek a magyar jog' közösségével, valamint az ország' egyes törvényhatóságainak létező külön municipalis jogai, s az ország' minden törvényhatóságával közös statutum-hozatali jogozat, Hk. III, 3. Valamint nem ellenkezik a magyar törvényhozás' közösségével külön tartománygyűlése, melly ujabb időben diaetának neveztetett, l. B o t k a id. értekezését 48—62 l. és G y u r i k o v i t s III, 95 s köv. l. Hogy pedig mostanság a szlavóniai (mostani horvátországi) vármegyék' képviseleti alakja a magyar országgyűlésen a magyar vármegyékétől különböző: arra nézve megjegyzendő, hogy régebben azon megyék is a magyar országgyűlésre külön-külön küldöttek követeket. Megvannak a zágrábi országos levéltárban Mátyás királynak az 1464-diki pozsonyi és 1473-diki budai országgyűlésre Kőrös vármegyét meghívó királyi levelei (K o v a c h i c h , Vestigia Comit. 377. 393 l.); s ide tartoznak azon adatok, mellyeket G y u r k o v i t s e

A XVI. század' folyama alatt, midőn a törökök mind tovább terjeszték hatalmuk' határait, a horvátok nagyobb számmal költöztek át Horvátország' vidékeiről Szlavóniába, s Magyarország', sőt az austriai tartományok' egyes részeibe ⁸⁾: mivel egybefügg a Szlavónia nevezetnek a horvát nevet viselő s horvát nyelvet beszélő nép' nyelvén fölcserélése s átváltozása: Horvátországra; melly keletkező szokás a XVII. század' közepe óta némileg a törvények- és oklevelekbe is át kezdett hatni; míglen a jelen században általánossá vált. Még Kerchelich így ír ⁹⁾ felső Szlavóniáról: „fennebb már említők, hogy azt ma Kroátiának tartják, a szent korona' s ezen apostoli ország' jogai legnagyobb rövid-régére (a mint az a fennebb előadottakból, s annyi királyi oklevél- és leiratból kitetszik). Miután tehát csak két törvényczikkelyben, ¹⁰⁾ a fogalmazó' tévedése vagy tudatlansága folytán neveztetik Kroátiának, a többiben mind Szlavóniának: én e vidéket annyi országgyűlési

tárgyra vonatkozó értekezésében (Századunk, 1842. 70 sz.) és De situ et ambitu Slav. et Croatiae III, 99. 130—138 l. közzétett, s mellyekből világos, hogy még az 1603. 1604. 1622. 1630. 1634. 1637. 1646. 1681-diki magyar országgyűlésen Zágráb, Varasd és Kőrös vármegyét külön követek képviselték (lásd p. o. az 1603-diki országgyűlés névsorát Gyurikovitsnál III. 138 l.). S szemelött tartandó, hogy a bán' külön joghatósága mellett a magyar országbíró legfőbb bíróságilag a maga törvényes befolyását gyakorolta; erre, valamint a honvédelmi rendszerre s az adóviselésre vonatkozólag lásd Botka id. értekezését 32 s köv. l. Gyurikovits, III, 100 l.

⁸⁾ Gyurikovits III, 11, 89—91. 109—115 l.

⁹⁾ Notitiae prael. de Regn. Dalm. Croat. et Slav. 407 l.

¹⁰⁾ A két törvényczikkely, mellyre Kerchelich vonatkozik: az 1723: 17, 6. §. és 1751: 26.

törvényezikkely' hitelességénél, valamint királyi oklevelek' tekintélyénél fogva Kroátiától megkülönböztetem. Szeretném tudni, ha ez a Felső-Szlavónia: Kroátia, mikép lesznek alkalmazhatók Szlavónia részére kiadott annyi királyok' oklevelei? mikép magyarázhatók ama régi törvényezikkelyek, mellyek a Szlavónia és Styria közötti határok kitisztázásáról szólnak, ha ez a felső Szlavónia Kroátia? És ezen változtatás okát Bombardi¹¹⁾ imígy fejtegeti: „A XVIII. század kezdete körül némelly földírók felosztása szerint Szlavóniának nem csak rész, ugyanis Zágráb, Varasd, Kőrös, tehát három vármegye, Kroátiába kebeleztnek látszik. . . . A határok eme jelölt megszorítását nem egyebűn eredetnek sejtjük, mint hogy a törökök által tetemesebb részétől megfosztott Kroátia, régi uralmas dicsőségéhez ragaszkodva, nevét a szomszéd vidékre (t. i. Szlavóniára) kiterjesztette. Hanem a tudósabbaknak, még a horvátoknak is, most is inkább tetszik Szlavónia' régi felosztása; s szivesen ahhoz számítják a fennebb említett három vármegyét.“

Felosztatott régebben Szlavónia felsőre és alsóra. De nem azon értelemben, mintha alsó Szlavónia, a Dráva' torkolatától a Duna' és Száva' összefolyásáig terjedve, a ma úgynevezett tótországi megyéket foglalta volna magában¹²⁾. Hanem alsó Szlavónia magában foglalta eredetileg a mai Bosnyákországnak az Unnától a Verbász folyóig terjedő részeit (mellyek ma török Horvátország nevezete alatt értetődnek); továbbá né-

¹¹⁾ Topographia R. Hungariae, 1718, 231 l. Lásd Engel't is, Gesch. d. ungar. Reichs- u. seiner Nebenländer, II.

¹²⁾ E tévedést Kerchelic- és Engelnél is találjuk.

melly Unna és Kulpa közötti részeket, mellyek ma a két báni végvidéki ezred' területéhez tartoznak: ezen nevezet alá foglaltatott továbbá Zágráb vármegye' Száván inneni azon része, melly a gradiskai végvidéki ezred' széle felé a Száva' és Lónya' vizei között fekszik; végre Kőrös vármegyének azon alsó vidéke, mellyet egy ideig a grátzi kamara s varasdi generalatus birt vala, vagy is a szentgyörgyi és kőrösi ezredeknek Possegával határos részei az Illova és Csaszma folyók táján ¹³⁾. Egyébiránt ezen felosztás politikai jelentőséggel nem birt. Szlavóniának földiratában úgy, mint politikai ügyeiben nevezetes változást idéztek elő a török háborúk. A törökök Szlavónia- s Kroátiának tetemes részeit elfoglalák; s bár 1688- és 1689-ben megveretve, Horvátországból s majd egész Bosnyákországból kiszorítva, Szlavónia' szávántuli részeit is a Kulpa, Drina s Unna, valamint az Unna és Verbász között fegyvereik' hatalma alól kibocsátni kénytelenítették, mindazonáltal Szlavónia' régi állapotja helyre nem állott. Mert a karloviczi s utóbbi békekötések által Bosnyákországgal együtt Szlavónia- és Kroátiának is tetemes része, az Unna és Verbász között, a törököknek hagyatott ¹⁴⁾; a végvidékek' felállítása által pedig polgári Szlavóniának nemcsak kiterjedése tetemes megszorítást, hanem felosztása s egész közigazgatási rendszere nevezetes változást szenvedett.

¹³⁾ Gyurikovits, III, 71 s köv. l. vesd ö: I, 34—38. 66. II, 58. 62—65 l.

¹⁴⁾ Lásd Schimek, politische Geschichte der Königreiche Bosnien und Rama 1787; 362—367. 391—393. 418—423 l.

7. §.

Folytatás. A részek. Horvátország és Dalmátia. *)

Horvátországot, Sz. László király csatolta először vagy inkább csatolta vissza Magyarországhoz ¹⁾.

*) Joannes Lucius, de regno Dalmatiae et Croatiae libri sex. Schwandtnernél, Scriptores rerum hung. a III-dik kötetben, és külön kiadás Bécs 1758.

Fresne (du Cange) Illyricum vetus et novum. Posony 1746.

Farlati, Illyricum sacrum. Velence 1751—1775. V köt.

Kerchelic, de regno Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae notitiae praeliminares. Zágráb 17 . .

¹⁾ A magyarok a honszerzésekör nemcsak a *Pannonia Savia* neve alatti tartományt, melyet azon időben még senki Kroátiának nem nevezett, elfoglalták: hanem a Kulpa vize s a dalmát tengeri városok közötti tartományt, a valóságos Kroátiát is meghódították — legalább e tartomány' nagyobb részét: bár a meghódított tartomány a szoros értelemben vett magyar birodalom határain kívül, s valószínűleg saját fejedelmei alatt maradt, kik a magyarokhoz olly viszonyban állhattak, minöben állottak elődeik a keleti s nyugoti birodalomhoz — adófizetési viszonyban. A magyarok' lechparti szerencsétlen ütközete után, annyira függetlenné tévé magát e tartomány a magyarok' felsősége alól, hogy Dircziszlav 970-ben magát Kroátia királyának irta. Ezen Kroátiához azonban valamint a Szerémség, úgy a Dráva s Száva között fekvő föld, nevezetesen Zágráb sem tartozott, mert mindez, a tör. ténétirók' és oklevelek' egybehangzó tanúsága szerint, mint a fennebbi §-ban kimutattatott, Magyarországnak folyvást kiegészítő tartománya maradt: bár a horvát fejedelmek több ízben megkísérték a Dráva és Száva közötti földeket magokhoz rántani. A Dráva és Száva közötti tartomány horvát kézre, egy időre talán Sz. István halála után, és ismét I. Béla' idejében, vagy röviddel

Zvoimir horvát király' magtalan elhalása után, Horvátország a királyságért versengő pártoskodások színhelyévé lön, s László király a belzavarok' lecsillapítása végett testvére, az özvegy királyné, és a józanabb gondolkodású főurak által behivatván, erős sereggel behatolt oda, és Szlavóniát, valamint a tulajdonképeni Horvátországot is birtokába vette, kivévén ennek tenger melletti, s talán ridegebb bérczes vidékeit — és a tartomány' kormányzását unokaöcsére Álmosra bizta. Így beszél el, eléggé egyhangulag, e szerzés' eredetét: Tamas, spalatói esperes ²⁾, Thuróczi ³⁾, Farlatus ⁴⁾, Lucius ⁵⁾. Az utóbbi azonfölül a zárai apácák' regestáiból egy igen régi okmányt mutat fel, homman azon évről is értesülünk, mellyben ezek történtek ⁶⁾. Azonban, miután László a kunok' beütése folytán hadait onnan visszavonni kénytelenítették, a belzavarok' felujultával e szerzemény még teljességgel nem vala szilárd

halála után jutott; midőn leánya Ilona Zvoimir horvát főnökkel házasságra lépván, férjének a mai Horvátország' tetemes részét adományúl hozá. Ez a Zvoimir, III. Kresimir', Kroátia' s Dalmátia' fejedelme' elhunytával, a magyar királyi házzal egybekötetésénél fogva e tartományok' herczegévé s utóbb királyává lön. Szalay, Magy. tört. I. 180 l. Láss tőle egy oklevelet, Wenzel: Árpádkori új okmánytár. I. 7. szám alatt.

²⁾ Historia Salonitana 17. fejr. Schwandtnernél III. . . . l.

³⁾ Chronicon, II. rész 56. fejr. ugyanott I. 130 l.

⁴⁾ Illyricum sacrum I. 342 l.

⁵⁾ De regno Dalm. et Croat. IV. könyv. 1. fejr.

⁶⁾ „Anno incarnationis Jesu Christi D. N. 1091. Kyri Alexio Constantinopoleos imperante, tempore quo Vladislaus Pannoniorum Rex, Croatiae invadens Regnum, Dominum Almus, suum Nepotem in illo statuit Regem.“ 1091-ben . . . midőn László, Pannonia' királyá, Horvátországba betörvén unokaöcsét Álmos urat ottan királynak tette.

és tartós: míglen Kálmán király mind fegyverei' tekintélye, mind kegyessége s embersége által a horvátoknak a magyar szent korona iránti állandó hűségét megnyerte ⁷⁾, s nemcsak Horvátországnak többi részét, hanem egész Dalmátiát is szigeteivel együtt ismételt hadjáratok folytán megszerezte a magyar koronának. Horvátország azóta állandóan a magyar korona tartománya s Magyarország kapcsolt része maradt, csupáncsak Unnántuli része maradt, a törökök által elfoglaltatván, szerencsétlenségre ezek' birtokában. Egyébaránt Horvátország századokon át Magyarországgal szorosabb jogközösségben élt. Mert municipális törvényei épségben tartása mellett, ugyanazon törvények uralma alatt állott, a közönséges magyar joggal s törvényekkel élt ⁸⁾, természet szerint, mennyiben magokban a törvényekben nem tettek Horvátországot illető kivételek, minőknek példái nem ritkán fordultak elő ⁹⁾; a törvények szerzésére a magyar országgyűlésen közreműködő befolyással birt, habár a horvátországi megyék nem külön küldtek követeket a magyar országgyűlésre, hanem itten az

⁷⁾ Hogy azon Kálmán király s a horvát főurak között kötött szerződés, mely Tamás spalatói esperest' *historia salonitajához* toldatott, ál mű: bizonyította H o r v á t h István; ugyanazon véleményt fejezi ki B a r t a l, comm. II. 52 l. ³⁾ jegyzet, S z a l a y, Magy. tört. I. 209 l. 43) jegyzet. Ámbár a dolog, eme tulajdonképeni, nem a mai értelemben vett polgári Kroátiára vonatkozólag, nem épen hihetetlen.

⁸⁾ Mint azt Verbőczy Hk. III. 2. 3. czime is bizonyítja.

⁹⁾ P. o. a. Hármaskönyv idézett czímeiben, az 1405: 6 törvénycikkben a jobbágyok szabad költözéséről, a szabad vallásgyakorlatot tárgyazó törvényekben.

összes ország' részéről jelentek meg a képviselők ¹⁰⁾: s habár vármegyéiben a bán' fő tisztsége alatt, a köz hatóságok' s bíróságok' rendje a magyartól különbözött, s a honvédelmi rendszerben úgy, mint adózási rendszerében a magyarországi- és szlavóniaiától egynémelly lényegesen elütő különbségeket találunk ^{10^a)}.

Kálmán király nemcsak Horvátországnak is meghódítá tengermelléki részeit, hanem azon nagyszerű eszme' megvalósítása végett, hogy birodalmát tengeri hatalommá emelje, s népének a világkereskedéshez utat nyisson, eltökélé, s nagy nehézségekkel megküzdve, végrehajtá egész Dalmátia' meghódítását; többnyire önkéntesen meghódolván a dalmát tengeri városok, mellyeknek szerződészerűleg biztosítá szabadságaikat s külön jogaikat, s utóbb a szigeteket is hatalmába ejtvén ¹¹⁾. 1102-ben Biogradban (melly a latin írónál

¹⁰⁾ Így még 1604- és 1664-ben, Botka id. értekezése 32 l. Régibb külön tartománygyűléseinek nyomai: Kovachich Vestigia comit. 188 l. Fejér, Cod. dipl. X, 2. 366 l.

^{10^a)} Horvátország' szupánságai nem voltak magyar szerkezetű megyehatóságokká átalakítva, s ottan ezek' alkotmányától eltérő hűbéries alakú szerkezet tartatott meg: mi a honvédelmi rendszerre is gyakorolta kihatását, s nem kevésbé a közjövödelmek rendjére; így p. o. a megyék öröklő birtokosai az adózásokat, a só- és harminczad-jövedelmeket kivéve, királyi kiváltságok' erejénél fogva a magok hasznára szedték; l. a fennebb idézett oklevelet, Fejér, Cod. dipl. X, 2, 369 l. Horvátországnak Magyarországhoz viszonyáról lásd egyébiránt: Fejér idézett munkáján kívül:

Horváth Ist. Horvátországról, mint hódítás által szerzett magyar tartományról, Lipse 1844.

(Madarassy) dissertationes 102—122 l.

¹¹⁾ Palugyai, Dalmátianak hazánkhoz viszonyairól. Új Magyar Múzeum 185^{1/2}, 67—92. 123—128 l.

Alba, Belgradum Supra mare, az olaszoknál Zara-Vecchia azaz Ó-Zára nevet is viselt), magát Horvát- és Dalmátország' királyának koronáztatta ¹²⁾, s győzedelmes fegyvereit délkeleten a Narentáig vivén, mellybe a Ráma vize beszakad, magát Ráma királyának is irta. Ámbár pedig az utóbbi királyok ezen tartomány' birtoka' megtartásában s visszaszerzésében nem voltak hanyagok, mindazonáltal gyakran, kivált II. s III. István és III. Endre forogtak azon veszedelemben, hogy azt vagy egészen vagy nagyobb részben elveszítsék. Mert a görög császárok, kik Dalmátiához, mint régi időktől fogva hatalmuk alá tartozóhoz, s Velenceze, melly a keleti császároktól származtatott jogcímen s kivált Alexius Comnenus' ajándékozásánál fogva jogot tartottak, nem szüntek meg minden adódott, sőt keresett alkalommal e miatt fegyverrel zaklatni Magyarországot. Míg végre 1357-ben I. Lajos' uralkodása alatt a velencezi köztársaság egész Dalmátiát Dyrrachiumtól kezdve Istriáig a szigetekkel együtt kiadni, s hozzávaló minden jogáról és czímről esküvel erősített kötés által ünnepeylesen

Bartal, comm. II. 51—54 l.

Szalay, Magy. tört. I. 204—212 l.

Horváth, Magy. tört. I: 229—235 l.

(Madarassy) Dissertationes 30—36. 119—141 l.

¹²⁾ Ezen megkoronáztatás bizonyosságát magától Kálmántól bírjuk, ki a zárai apáczáknak 1102-ben adott privilegiumában így szól (Luciusnál III. k. 3. fejt.) „*Anno Incar. D. N. I. Christi 1102. Ego Colomannus Dei Gratia Rex Ungariae, Croatiae atque Dalmatiae, salvo habito consilio, postquam coronatus fui Belgradi supra mare.* . . “ 1102-ben: Én Kálmán, I. kegy. Magyarország', Kroátia s Dalmátia királya . . . miután megkoronáztatám Biogradban. . .

örökre lemondani kénytelenítettett ¹³⁾. Hanem aztán I. Lajos halála után az ország ügyeinek kedvezőtlen fordúlata, Zsigmond király' szerencsétlensége a hadviselésben, s azon párt' hatalmas volta, melly Nápolyi Lászlót állítá vele szembe ellenkirályúl, alkalmat nyujta a velenceieknek a hit' megszegésére: kik Lászlótól, minthogy Dalmátiában magát tovább tartani nem bírá, 1409-ben Zárát az erősséggel s más helyeket és vidékeket egész Dalmátia fölötti minden jogáróli lemondásával együtt százezer aranyon megvették, s ennek folytán 1421-ben Dalmátia' többi részét is fegyverrel hatalmukba ejtették. Zsigmond a velenceiek ellen szerencsétlenül viselvén a háborút, e tartományt visszaszerezni nem bírta, s így majd egész Dalmátia elveszett. A Zsigmond utáni uralkodók pedig a terjedő rettenetes török hatalomtól fenyegető veszélyek miatt visszaszerzésére háborukat kezdeni képtelenek voltak; habár különösen I. Mátyás és II. Lengyel László a korona' jogát Dalmátiához a körülményekhez képest minden módon fenntartani ügyekeztek. A mi a Kroátia és Dalmátia közötti régi határokat illeti, azoknak fürkészésébe itten fölösleges volna boesátkozni: annyi bizonyos, hogy némelly tengermelléki vidékek hol az egyikhez hol a másikhöz számíttattak. A mi végre Dalmátiának az anyaországghoz viszonyát illeti, bizonyos, hogy a királyok a tengeri városoknak, melylyek a tartomány' nagyobb nevezetesebb részét képezik, régi helyhatósági jogaikat, jelesen püspökeik' és grófjaik' szabad választásának jogát nemcsak épségben

¹³⁾ A lemondási oklevél olvasható Luciusnál IV. k. 17. fejt. s eredetijét gr. Cziráky átforgatta Velenczében mulatása alkalmával.

meghagyták, hanem azokat ujaknak is hozzáadásával ünnepeélyesen és többszörösen megerősítették ¹⁴⁾; hogy Dalmátia átalában a maga külön jogaival ¹⁵⁾, saját bíróságaival és tulajdon közigazgatási alakzatával élt, kereskedési s hajózási szabadságot s jobbára adómentességet is élvezett, s a dalmátiai, vagy, mint néha nevezettek, tenger melléki bánoknak a dalmát városok' eme rendszerében fő tisztjök nem egyéb volt, mint a tartomány' széleit ellenség ellen védni, lázzadások' s polgári zavarok' megelőzéséről gondoskodni, a király' nevében fő felügyelést gyakorolni, s a királyi kincs' jövedelmeit szedni.

¹⁴⁾ Különösen nevezetes e tekintetben Kálmán király' szerződése Traw városával 1108-ból, melyre vonatkozólag azon év' május 25-kén kiadott kiváltságlevelében (melly későbbi királyok' hasonló kiváltságleveléinél is mintegy alapúl szolgált) mondja (Luciusnál IV. k. 4. fej.): „Én Kálmán, Magyar-, Horvát- s Dalmátország' királya, esküszöm a szent feszületre nektek trawiaknak, hü polgárainnak állandó békét; nekem és fiaimnak és utódaimnak adózóivá ne váljatok, püspöknek és grófnak azt fogom rendelni, kit a papság és nép választand magának; és megengedem, hogy régi törvényeitekkel élhessetek; az idegenek által fizetett városi vámpénzek' két harmada illesse a királyt, a harmadik a város' grófját; a tized pedig a püspököt; és nem fogom megengedni, hogy valamely magyar vagy külföldi, városokban lakhassék, hanemha ti úgy akarjátok; midőn hozzátok koronáztatás végett vagy az ország' ügyeiről veletek tanácskozandó jöni fogok, erőszakosan senki se szállhasson meg házaitekban, hanem csak az, kit befogadni szivesek lesztek; s ha ki valaha uralmat neheztelné és másfelé szándékoznék menni, hitvesével és fiaival és cselédeivel és minden övéivel bizton oda mehessen, hova neki tetszeni fog.“ Szalay, Magy. tört. I, 211 l.

¹⁵⁾ „... hogy Dalmátia' régi szabadsága semmiben soha meg ne rövidíttessék“ fogadá Kálmán király. Lásd Wenzel: Árpádkori új okmánytár. 13. sz. alatt.

8. §.

Folytatás. A részek. Ráma, Szerbia, Bulgária, Kumánia (Moldva- és Oláhország), Gallícia és Lodoméria.

Ráma, melly nevét a hasonnevű folyótól nyeré, régente a magyaroknál Bosnyákországot jelölé, mint-hogy a magyar királyok, kik kétségtelenül birták emezt, czimeikben magokat mindig Ráma, és soha nem Bosnia királyának nevezték; s a Verbász, Drina és Száva közötti tartományon, a tulajdonképeni Bosnyák földön kívül, a Narenta folyón túl a Cettina folyóig elnyuló Chulmiát, a mai Herczegovinát is magában foglalta. Melly időben s mi módon jutott ezen egész tartomány a magyar korona' joga alá — hogy rendre jutott, bizonyos — senki biztosan meg nem tudja többé mondani. Úgy látszik, Kálmán volt az első, ki Ráma' királya' czimével élt ¹⁾: minek alapján némellyek azt a véleményt tartják, hogy már a nevezett király e tartománynak egy részét Dalmátia' meghódolása után elfoglalá ²⁾. Bár Kálmántól fennlevő más oklevelekben e czímmeli állandó élésnek nyoma föl nem lelhető, valamint fia-, II. Istvánnál sem. II. Béla egy 1135-diki, valamint egy 1138-diki oklevélben ³⁾ magát szinte Ráma' királyának nevezi, s öröksége' felosztásakor László fiának a Bosnyák herczegséget adta. II. Geiza, III. István, III.

¹⁾ Luciusnál III. könyv. 3. fej. a spalatói egyház' privilegiumai' registrumából 1102-ről.

²⁾ Horváth, Magy. tört. I. 230 l.

³⁾ Fejér, Cod. dipl. II. 82. 109 l.

Béla aztán s a következő királyok az oklevelekben állandóan élnek a Ráma' királya' czímével ⁴⁾. II. Endre a Chulmia hercezséget fegyverrel meghódítja. S hogy már e korszakban valamint utóbb is a magyar királyok a királyi czímmel azon tartomány fölött a fő hatalmat is magoknak tulajdonították, az oklevelek eléggé tanúsítják. E fő hatalom' szere pedig abból állott, hogy a kik a különben saját törvényei szerint kormányzott tartomány' élén álltak, bán', herceg' vagy királyok' czímével, a magyar király' felsősége alatt álltak, ennek hűbéresei gyanánt hűséggel, évi adózással s az ország' védelmére segédhadakkal tartoztak. Az uralom ezen faját tanúsítják ugyanis az e korbéli történelmi adatok Imre- s II. Endrétől kezdve azon korig ⁵⁾, midőn a tartomány török uralom alá jutott, melly alatt maiglan

⁴⁾ II. Geiza egy 1151-diki oklevélben atyai országa', t. i. Magyar-, Dalmát-, Horvátország' s R á m a' kir. pálezájának örökség' jogáni birását említi. F e j é r, Cod. dipl. II. 130 l. Lásd a F e j é r n é l kiadott okleveleken kívül II. Geizára nézve még az „Arpádkori új okmánytárban“ a 30. sz. alatti oklevelet.

⁵⁾ Példaként legyen elég utalni III. Incze pápa' levelére Imre királyhoz a patarenok eretneksége' ügyében (F e j é r, Cod. dipl. II. 378 l.), az V. István és Ottokár cseh király közötti békekötésre 1271-ből, valamint azon körülményre, hogy II. Endre, V. István, IV. László ottan bánokat önnön kényök szerint rendeltek (S c h i m e k, Geschichte der Königreiche Bosnien und Rama 49—60 l.), az övéi által királynak választott Tvarkó Istvánt I. Lajos erősítette meg (ugyanott 84 l.), I. Mátyás király Ujlaky Miklóst ugyanazon királyi méltóságra emelte. Többeket I. M a d a r a s s y idézett értekezésében 36—46 l. Ellenben régi okmányi adatokkal nem lehetne bizonyítani, hogy Bosnia, a szövegben nevezett részeit kivévén, különben magyar törvények alatt állt, a magyar törvénykezési s közigazgatási szervezetben vagy a magyar adórendszerben részesedett volna.

nyög. Mellyeknél fogva nem kételkedhetünk, hogy Ráma mint védhatalom viszonyában álló tartomány volt a magyar korona alá vetve, a nélkül hogy a magyartörvények' vagy törvénykezés' és közigazgatási rend' közössége létezett, vagy adókat a magyarországi rendszer szerint fizetett volna: — kivéven felső Bosnia két — orbászi és zreberniki — megyéjét, mellyeket mint Magyarországba kebelzettek a többi vármegyékhez sorolnak Verbúczy ⁶⁾ s az ország régi okmányai.

Hasonló védhatalmi viszonyban, jogok' s közigazgatás egyéb közössége nélkül, volt a magyar koronához csatolva Szerbia, Bulgária, Moldva- és Oláhország. Mert valamint saját külön törvényeikkel s szokásjogaikkal éltek, azonképen fejedelmeket a magyar királyok' akaratából, ezek által nevezettek vagy megerősítettek kaptak, kik a magyar kincstárba legfőlebb évi adópénzt fizettek, s a magyar királyt a körülményekhez képest fegyveresekkel tartoztak segítni.

Különösen Szerbia (melly a magyar történetíróknál s oklevelekben gyakran *Rascia*-, *Ráczország*nak is neveztetik), II. Geiza' idejében jutott a magyar korona' felsősége alá ⁷⁾. Hanem az ingatag s a görögök által sokat zaklatott szerzeményt csak utóbb

⁶⁾ Lásd a vármegyék' régi névsorát a magyar törvénytár' végén.

⁷⁾ II. Béla' hitvesének, Uroz szerb fejedelem' leányának Ilonának testvére Belus vagy Béla, ki II. Béla' és II. Geiza' udvarában sokat forgott, s bán' és nádor' méltóságát is viselte, Szerbiában s a bosnyák részekben uralkodó testvércit rábirta, hogy elhagyva a görögöket, II. Geiza' védhatalma alá adják magokat. **K i n n a m o s**, történ. III. könyvében.

Imre szilárdítá meg ⁸⁾, ki magát Szerbia' királyának is írta ⁹⁾. Későbbi királyok által is egyenes uralmuknál fogva gyakorolt jogokat bizonyító adatok felmutathatók régi oklevelek- és szerződésekből ¹⁰⁾. A mohácsi vész

⁸⁾ Némánya', szerb főnök' unokája, István, nagy zsupán (lásd tőle egy oklevelet Wenzelnél, Árpádkori új okmánytár I. 219 sz. alatt) III. Ineze pápától koronát s királyi ezimet kérvén, Imre felszólalt, hogy az csupán jogainak épségben tartása mellett történjék; mit a pápa Imréhez bocsátott levelében nyíltan elősmért, s miután István a fejedelemségtől elmozdított, helyébe Imre Volkánt (Vuk) állította be (lásd az okleveleket Fejérnél, Cod. dipl. II. 389. 390. 439 l.)

⁹⁾ Már egy 1197-ből kelt oklevelében, Wenzelnél, Árpádkori új okmánytár I. 43 sz. alatt; más hasonló okleveleket 1203- és 1204-ből láss ugyanott 50 sz. Fejér, Cod. dipl. II. 395. 411 l.

¹⁰⁾ Így: IV. Béla a macsói földeket veje-, Ratislav halicsi hercegnek ajándékozta. IV. László' uralkodása alatt az oklevelekben macsói, valamint boróczyi s krusóczyi bánok említettnek, ugyanő a hercegség' nevével feldíszített macsói vidéket anyjának adományozta. V. István az Ottokár eseh királlyal 1271-ben kötött békeszerződésbe Szerbiát is befoglalta, mondván: „ugyanazon békekötésbe foglalván s azzal körülfalazván országainkat, tudniillik Magyar-, Dalmát-, Horvátországot, Rámát, Szerbiát, Gallíziát, Lodomériát, Kumániát, Bulgáriát, s az egész szlavóniai hercegséget, minden tartozékaikkal, régi jeleik, megkülönböztetések s határaik szerint, a mint őseink s elődeink, Magyarország' királyai is, dicső emlékezetű atyánk', Béla úr' idejéig bírták. . .“ Fejér, Cod. dipl. V. 1, 124 l. E békekötési oklevél annál nagyobb nyomatékú, mivel a magyar koronának nemesak Szerbia, hanem a benne felsorolt többi tartomány iránti jogát is a belefoglalt akkori európai uralkodók által elősmértnek tanúsítja. Róbert Károly Milutin Uróz szerb fejedelmet, ki fennhatóságát elősmérni vonakodék, a magyar korona' felsőségének elősmérésére haddal kényszerítette (Fejér, Cod. dipl. VIII, 2, 200 l. 257 l.), valamint I. Lajos is 1359-ben (Horváth, Magy. tört.

után elvesztett Szerbiának egy részét VI. Károly a passaroviczi békekötés által 1718-ban visszaszerezte volt, de aztán 1739-ben a nándorfejérvári békekötés által ismét elvesztette, melly veszteség 1790-ben a másik u. m. sistowi békekötés által ujolag megerősített. De míg a magyar korona' felsősége alatt állt is Szerbia, a maga saját törvényei s szokásai szerint, saját bírósági s közigazgatási szervezetével élt királyai vagy despotái alatt, kik teljes kormányhatalommal birtak, a nélkül hogy törvények', bírósági vagy közigazgatási rendszer' közössége létezett volna Szerbia s Magyarország között. Kivévén azonban a macsói bánásgot; mellyhez a két bosniai, orbászi és zreberniki vármegyén kívül, nyugoti Szerbiából a macsói vármegye tartozott, melly a belini királyi földdel együtt a Drina folyótól kezdve a Kolubra folyóig terült el. Mert az egész macsói bán-

II, 122 l.). Zsigmond királynak Lazarevics István rácországi despotávali szerződésében, (mellynek levelét I. Fejér, Cod. dipl. X, 6, 809 s köv. l.) kiköttetik, hogy, egyrészt a despot rokona Brankovics György Magyarország' főnemesévé, s mint ilyen, az országtanács' tagjává avattassék, Szerbia neki s fiivadékainak a magyar korona' felsősége alatt biztosítottassék, s annak megtartásában a török ellen magyar erővel segíttessék; másrészt, a szerb fejedelem, Zsigmond s az ország iránt hűséget esküvén, megígérte, hogy némelly várak, mint Nándorfejérvár, Mácsó, Galambóc stb., a magyar kormány alá visszaessenek, hogy a fejedelem az anyaországot szükség idején egész haderejével segítse, s ha György' családja kihalna, a tartomány a magyar korona' rendelkezése alá szálljon. Ezek elegendők Magyarország' Szerbia fölötti régi jogának kimutatására: a mik aztán I. Lengyel Iászló, Hunyady János, s fia Mátyás király, valamint II. Lajos alatt történtek, midőn a szerb erősségek' és szerb föld' védelmére annyi magyar vér folyt, sokkal ösméretesebbek, hogysen különös fölemlítésre szorúlnának.

ság a magyar törvények' uralma alatt állt, mellyeknek szerzésében is részt vett az országgyűlésen ¹¹⁾, s a magyar kincstárba a rendes adókat fizette ¹²⁾. Ugyanez áll némellyek' véleménye szerint az egykori Keve vármegyéről, melly a Duna, Száva és Morava között terült el, mellynek nyoma már II. Endre' korában előfordúl, s mellyet Verbőczy is a magyar vármegyék között sorol fel ¹³⁾.

A mai Bolgárországnak egy részét már III. Béla megszerzé koronájának, a mint ezt III. Incze pápának egy Imre királyhoz írt leveléből megértjük: hol mind Imrének Bulgária' főnöke-, Ivanícesali kölcsönösen elfoglalt földek miatti villongásairól, mind a III. Béla által leányának a görög császárnénak ezen tájakon kiharított hozományáról van említés ¹⁴⁾. Azt is tudjuk, hogy Bulgáriának egy tartománya még 1204-ben Imrét uralta ¹⁵⁾, s ugyanő Bolgárország' királya' czimével élt ¹⁶⁾. IV. Béla király' Bulgária fölötti uralmának szinte léteznek nyomai ¹⁷⁾, valamint V. István koráról, ki pecsétjein is, állandóan élt a bulgáriai király' czimével, bizonyos e tartomány fölötti jogok' állandó gyakorlása: mi kiderül nemcsak az egykori Kézai', hanem más krónikások' bizonyosságaiból, s még teljesebben

¹¹⁾ Lásd p. o. az aláírásokat az 1505-diki végzeményhez. Kovachich, Suppl. II. 331 s köv. l.

¹²⁾ Madarassy' értekezésében 112—117, Timon imago novae Hung. 4 fej.

¹³⁾ Timon, id. munkájában 3 fej.

¹⁴⁾ Katona, hist. crit. IV. 721 s köv. l.

¹⁵⁾ Katona, hist. crit. IV. 628 l.

¹⁶⁾ Fejér, Cod. dipl. II. 391 l.

¹⁷⁾ Lásd Madarassy értekezésében 71 s köv. l.

az Oltokárral 1271-ben kötött békeszerződésből, hol István' többi országai között Bulgária is névszerint felsoroltatik. E jogok erejökben megfogytatkoznak ugyan azon súlyos körülmények között, mellyek IV. László alatt s még azután is nehézkedtek az országra. I. Lajos Bolgárországnak egy részét visszaszerezvén, a magyar felsőség alá visszahelyezte ¹⁸⁾: a nélkül azonban, hogy Bolgárország valaha a jogközösség' szorosabb kapcsolásával esatoltatott volna Magyarországhoz. Hanem az országot megfosztá e birtoktól a Nikápolynál vesztett esata; s ámbár 1443-ban Hunyady János' vitéz hadai ujjolag megszerzék e részeket az országnak, de a várnai szerencsétlen ütközet azokat ismét és pedig végkép elveszté: melly idő óta a tartomány a súlyos török iga alá hajtva maradt.

A régi Kumániát alkotó Olton túli Oláhország-s Moldvában a magyar uralom' első kezdete II. Endre' korára teendő. Mire a mint látszik, maga a kún vezér' fia Borics adott alkalmat, ki addig inkább költöző nép' módjára élt számos népével együtt keresztény hitre tért s a magyar király' védlete alá adta magát ¹⁹⁾. IV. Béla kumániai király' czimével élt a nyilvános oklevelekben s királyi pecsétjében: melly példát azontúl az utóbbi királyok is követték. Hogy pedig királyaink e korban a czímen kívül ottan valósággal fő hatalmat is gyakorol-

¹⁸⁾ Horváth, Magy. tört. II, 130 l. Szalay, Magy. tört. II, 221 l. Madarassy értekezésében 74 s köv. l.

¹⁹⁾ Horváth, Magy. tört. I, 375 l. IX. Gergely pápa Béla ifjabb királyhoz írt levelében a kunokat az ő földjén lakóknak mondja, s említi, hogy a püspöknek az ottani lakosoktól járó királyi jövedelmekből elegendő tisztességes jövedelem használt ki; K a t o n a, hist. crit. V, 707 l.

tak, számos okmány tanúsítja. Így IV. Béla a johanita vitézeknek a kumániai jövedelmeket az Olton és ultrasylván alpeseken túlról 25 évre adományozta bizonyos föltételek alatt ²⁰⁾. V. István a tartományt az Ottokárrali békeszerződésbe befoglalta. Ugyanazon főhatalmat bizonyítják I. Károly' és I. Lajos' ösméretes viselt dolgai Bazarád vajda ellen ²¹⁾. Zsigmond is uralkodása kezdetén erélyesen fenntartá jogait e tartományok irányában ²²⁾, hanem utóbb a lengyelek igényei ellenében a magyar korona' jogait nem védvén kellő eréllyel, a vajdákat sem birta hűségében megtartani. Azonban a fő hatalom' megszakadt gyakorlatát újból fölvevé Hunyady János, fia Mátyás király pedig azt tökéletesen helyreállítá s megszilárdítá ²³⁾; s maga a jagello-házbeli II. Lengyel László Magyarországnak e tartományok fölötti jogát állandóan fenntartani s védelmezni el nem mulasztotta ²⁴⁾: míg végre a mohácsi vész

²⁰⁾ Horváth, Magyar. tört. I. 375 l. Az oklevelet l. Fejér, Cod. dipl. IV, 1, 447 l.

²¹⁾ Thuróczi, Chron. II, 97. III, 2. I. Lajosnak e tartományok fölötti fő hatalmára vonatkozó további adatokat láss: Thuróczinál, Chron. III, 38. Katona, hist. crit. X. 505. 540 l.

²²⁾ Thuróczi, Chron. IV, 5. Pray, Dissert. hist. crit. 143. Fejér, Cod. dipl. X, 2, 274. 444 l.

²³⁾ E tekintetben különös figyelmet érdemelnek: Mátyás király levele 1468-ból a lengyelekhez; ugyanennek válasza a meghódolt István moldvai vajdához; Katona, hist. crit. XV, 241 s köv l. valamint egy 1477-ben Báthory Istvánnak adott oklevele, ugyanott XVI, 73 l.

²⁴⁾ Lásd az 1496-ban a török császárhoz küldött követének adott utasítását, Katonánál, hist. crit. XVII, 39 l. valamint a László vajda által a maga és főnemesei nevében a királyhoz küldött levelét, Edernek Felmerhez írt jegyzeteiben 186 l.

e két tartományt is századokra a török iga alá juttatá²⁵⁾. Különben ezen tartományok a védhatalmi viszonyból folyó kötelezettségeken kívül, miszerint vajdáik a magyar királyok irányában hűség- s engedelmességgel tartozzanak, valamely évi adópénzt fizessenek és segédhadakat adjanak: az országgal szorosabb politikai kapcsolataiban nem állottak, hanem saját törvényeik szerint éltek, bíróságaik' és közigazgatási tisztségeik' tulajdon rendje alatt.

Gallicziát²⁶⁾ III. Béla király szerzé meg a magyar koronának, fejedelmül oda fiát Endrét rendelvén, maga pedig gallicziai király' czímét vevén föl²⁷⁾, melyet II. Endrétől kezdve minden következő magyar király állandóan megtartott. T. i. Endre a tartományt csakhamar elvesztvén, azt magyar király' korában visszaszerzé s utóbb a gallicziai rendek' kívánatára másodszülött fiát Kálmánt küldé oda kormányzóúl, s őt Galliczia' királyának koronáztatá, maga pedig Galliczia és Lodoméria királyának irá magát²⁸⁾. Ezen védhatalmi viszonyban megmaradt a tartomány a magyar korona' irányában: s néha, kivált I. Lajos alatt vajdák által kormányoztatott: míg ennek halála után a lengyel királyok' hatalma

²⁵⁾ Felső-Moldvának egy része, a Bukovina 1777-ben a gallicziai ausztriai birtokokhoz, Alsó-Moldvának egy része pedig 1812-ben az orosz birodalomhoz csatoltatott.

²⁶⁾ *Jurium Hungariae in Russiam minorem et Podoliam praevia explicatio.* Bécs 1772; németül ugyanott ugyanazon évben. *De ssewffy, de iure S. R. Hung. Coronae in terras Russiae Rubrae;* Pest 1831. Fejér, *Cod. dipl.* IX, 4, hol előrebocsátatik Galliczia' s Lodoméria' kapcsolata Magyarországgal.

²⁷⁾ Fejér, *Cod. dipl.* II. 247 l.

²⁸⁾ Horváth, *Magy. tört.* I. 297. 335 s köv. l.

alá kerülvén, ott Lengyelország' első felosztásáig megmaradt, midőn azt Mária Terézia a magyar korona' jogán visszaszerzette ²⁹⁾).

9. §.

Folytatás. A részek. Erdély.

Erdély, miután Sz. István király Tuhutum vezérnek, ki Erdélyt meghódítá ¹⁾, ősunokáját Gyulát, ki a híűséget s engedelmességet megtagadá, elfogatá s tartományát hatalmába keríté: a király nevezte vajdák (s székely grófok) által kormányoztatott, — még pedig mint Magyarország' kiegészítő része, ugyanazon törvények szerint s hasonló szervezetű törvényhatóságok által ²⁾; s valamint az országos végzemények mutatják,

²⁹⁾ G u s t e r m a n n' (ungar. Staatsrecht 109 §.) azon véleményének, mintha a Galliczia iránti jog nem a magyar koronának, hanem csupán Béla' s Endre' ivadékainak, tehát az Árpád-háznak szereztetett volna meg, czáfolatát l. M a d a r a s s y értekezésében 47—58 l. Valamint ellenkezőleg azt sem igen lehet bebizonyítani, hogy e tartományoknak az anyaországhozzi viszonyuk ollyatén lett volna, miszerint akár a törvényhozásra gyakorolt egyenes befolyásnál, akár a magyar törvényekbeni általános részesedésnél fogva azt lehetne mondanunk, hogy szorosabb jogközösség' viszonyában léteztek.

¹⁾ Béla kir. névtelen jegyzője 24—27 fejt.

²⁾ A székely- és szászföldön a székely és szász nemzet' külön joga kizárta az ez által szabályozott jogviszonyokra nézve a magyar közönséges jog' uralmát; ugyanott a hatóságok szervezete is eltérő, sajátzerű volt, (lásd a 2. §-ban a ¹⁰⁾ jegyzetben idézett munkákat). Különbén Erdély a magyar közönséges törvények' uralma alatt állott, mint azt Verböczy Hk. III, 2—4 címe is elösméri.

vajdája, sőt küldöttjei által részt vett a magyar országgyűlésben ³⁾; az ottani nemesek Magyarország' egyébb

³⁾ Eder, Schesaeus, Ruinae Pannonicae III-dik könyvéhez i excursus-ában: de veteri iure ordinum Transsilvaniae in rogandis legibus 158—168 l. Hogy az erdélyi püspök a főpapok, a vajdák az ország' zászlósai között foglaltak helyet, kétségtelen. A kérdés csak az, létezik-e valamely biztos nyoma, hogy az erdélyi nemesek' és székelyek' nevében is jelentek meg küldöttek a közös országgyűlésen úgy, mint az a horvát rendekről bizonyos, — miután az erdélyi megyékhez s székely székekhez bocsátott királyi meghívó levelek sehohol nem léteznek? Ennek nyoma az 1525-diki országgyűlési végzemény' 42. cikkelyében felösmérhető, hol, elrendeltetvén a Hatvanban tartandó országgyűlés, az mondatik Slavonia- s Erdélyről, hogy valamint a 41-dik cikkelyben nevezett alvidéki vármegyék, oda csak követjeiket küldjék (Kováchich, Sylloge I, 364 l.) Hasonlóképp erdélyi követek meghívásának nyomát tünteti fel az 1553: 15. Azonkívül az erdélyi szászokhoz intézett s a szász nemzet' levéltárában fennlevő királyi meghívó levelek bizonyítják a szászok' egyenes részvétét a magyar országgyűléseken V. László', I. Mátyás', II. Lengyel László', úgy szinte II. Lajos' korából. Az 1457-diki meghívó levélben, azon évi mindszent-ünnepre Pestre országgyűlés lévén hirdetve, felkéretnek, hogy a fennebb mondott mindszent-ünnepre a nevezett Pest városába küldjenek némeltyeket magok közöl teljes meghatalmazással; 1458-ban Mátyás részéről meghagyatik az erdélyi szászoknak, hogy követjeik az országgyűlésre jelenjenek meg „tárgyalás és végzeshozatal végett“; II. Lengyel László 1510-ben (midőn a pápa a török elleni háborúra nógatta), írja: „Hasonló nagy dolgokban, mellyek egész Magyarországot s titeket mindnyájakat illetnek, a ti és többi hiveink' tanácsa nélkül nem szokván cselekedni, eddiglen el hűztük halasztottuk a választ, s a ti egyetemes tanácskozástokra hagytuk magunkat“, melly okból parancsolja, hogy követjeik az Esztergomban tartandó országgyűlésen jelenjenek meg „az egész szász-egyetemség neve- s személyében.“ II. Lajos 1521-ben a Budán tartandó országgyűlés' tárgyában azt írja:

nemesseivel egyenlő jogok- s kiváltságokkal éltek: s ugyanezen módon maradt Magyarországhoz csatolva a Zápolyák koráig. Miként maradt Erdély János királynál a közte s I. Ferdinánd között 1538-ban Nagyváradon kötött béke által Magyarország' tetemes részével; miként jutott halála után Izabella királynénak s fiának János Zsigmondnak ⁴⁾, azután pedig más, ma-

„Miótán ti is ezen Magyarország' tagjai vagytok, meghagyjuk hűségötöknek, hogy a mondott közelebbi Sz.-Erzsébeth' ünnepére szószollóitokat, a hányat akartok, . . . teljes meghatalmazással küldjétek, hogy velök s más hűveinkkel országaink' s mindnyájatok védelme' szeréről tárgyalhassunk, tanácskozahassunk s végzhessünk.“ Hogy az erdélyi szászoknak a magyarországi ügyek' intézésébeni illetén részesedése mellett, abból az erdélyi vármegyék' nemessége ki lett volna zárva, különben is hihetetlen; de az ellenkezőt világosan tanúsítja Mátyás király' levele 1463 körül (Katonánál, hist. crit. XIV, 664 l.), ki általánosan az erdélyiekhez így ír: „Mind haza menő követjeitektől, mind főleg nagyságos János gróftól, azon részekbeli vajdánktól megértenditek azon ügyek' rendjét, mellyek mostan főpapjaink', zászlósaink' s nemesaink' eme közgyűlésében intéztettek.“ Inti aztán az erdélyieket, hogy az ottan hozott törvényeknek engedelmeskedjenek, „mert miután ez ország' tagjai vagytok és törvényeivel éltek, illő, hogy fejetök mindenneműi rendelvényeit, főleg az illyeneket és illy jó célra hozottakat engedelmesen fogadjátok, s ne csupán ti tartsátok terhesnek, a mit a többiek készséggel hordoznak.“

⁴⁾ Mikó (gr.), Erdély' különválása Magyarországtól, Pest 1860. (a magyar akad. évkönyvei VIII-dik kötetében.); Kövry, Erdély' történelme, Kolozs. 1860. III-dik köt. a Zápolyák' kora. „Mikor vált kétfelé Magyarország és Erdély, s mikor vált külön amattól Erdély egészen? Az első — a kétfelé válást — illetőleg, tény, hogy az 1526. nov. 10-én s 1527. dec. 16-án történt, mikor az egy magyar birodalomnak két királya lőn választva, megkoronázva, tényleg elismerve. A két király' létéből

gyarországi vagy erdélyi származású fejedelmeknek, a Magyarországgali kapocs' kötések s szövetségek ál-

önként következett a két ország, t. i. előbb a mindkettő által saját pártjuk választása alapján végrehajtott fegyveres birtok- és országfoglalás: azután az egyiknek a török szövetség által gyámoltott 1531-diki fegyverténye, a másiknak pedig részint törvényes, részint tetleges úton való lassú és biztos terjeszkedése: végre mindkettő részéről az 1538-iki váradi szerződés. Melly hármias esemény a tényleges állapotnak megerősítést s gyakorlati állandó jogalapot kölcsönzött. E korszakban kétfelé volt ugyan válva az egy ország, de a súlypont még Buda volt, ott székelte az egyik király, onnan kormányozta az ország' nagyobb részét. Tízemégy év telt el így. A valódi különválás csak Zápolya János' halálakor kezdődik. S ezzel azt akarom kifejezni, hogy az nem egy pillanat, nem is egy esemény műve: az egy hosszas, több változásokon keresztül ment történeti fejlemény. Kezdetének a Zápolya halála, midőn özvegye és fia kormányá' sem az ő királyi jogaiban, sem országrésze birtokában magát önerején megtartani nem bírván, segílyt kért Szolimántól s kérésével Budavarárt s az ország' déli részeit elvesztette. Folytatva lön az elválás 1542-ben, midőn Izabella és fia kárpótlásúl Erdélyt s Magyarországot némelly részeit kapván a szultántól, lakni Gyulafehérvárra jött le, s birtokának saját külön törvényeket, intézvényeket, és úgy szólván egész politikai alakot adván, önálló állammá tette. Bevégződött pedig akkor, midőn az Izabella által 1551-ben Ferdinánddal kötött s 1556-ban általa és Erdély által francia és török befolyás alatt felbontott szerződés s ez által ideiglenesen létesített közállapotok helyébe, Erdély, Magyarország' Tiszán inneni megyéivel s várörségeivel együtt önállóságot vívott ki, s független választó fejedelemséggé lett, és ezen közjogát Báthori István, Kristóf és Zsigmond megválasztása által törvényerővel bíró gyakorlattal is megerősítette." Gr. Mikó, értekezése végén, 128 s köv. l. Erdély' azon viszonyának, melly a Magyarországtól különválás következtében a török irányában kifejlődött, s a nemzeti fejedelmek megszűnéseig valamennyi fő vonásában megállott, keletkezését l. Szalaynál, A magyar törté-

tali fenntartása mellett: a történelem, a szerződések ³⁾

nelemhez, Pest 1861. egykorú okmányok, s történetírókból ki-
vonatokban előtüntetve.

³⁾ E szorosabb kapcsolat' ígérétét foglalja magában már az I. Ferdinánd és János király között Nagyváradon 1538. február 24-dikén kötött béke' okmánya is, mellynek 7-dik pontja azt mondja, hogy : a mit kiki Magyarországon jelenleg bír, azt bírja azontul is, Szlavónia, Horváth- és Dalmátország Ferdinándnak jut, Erdély János' hatalmában marad, míg él; halála után, akár marad fia, akár nem, az összes magyar birodalom' minden tartományaival Ferdinándra vagy halála esetén királyúl választandó fiára, s ennek halála után törvényes fiutódaira, s illyesek nemléteben Károlyra és törvényes fiörököseire száll; ha Károlynak fimagva szinte megszakadni találna, János' fiait és örököseit illesse a korona: s ezeknek is kihalásával az ország' rendei királyt szabadon választthassanak magoknak. Sz a l a y, Magy. tört. IV, 178 l.

Erdélynek Magyarországgali egyesítéséről szóló ünnepélyes ígérét foglaltatik továbbá a Rudolf és Báthory Zsigmond között 1595. január 28-dikán Prágában kötött szerződésben, melly a magyar országgyűlésen helybenhagyatván, az országos törvényezikkelyek közé ígtattatott, mellynek 2. cikkelye (1595: 2) azt rendeli, hogy : Báthory Zsigmond és fiörökösei Erdélyt a magyar korona' felsőbbsege alatt s esküvel fogadott hűségben a magyar király iránt, de hűbéri kötelezettség nélkül, bírják olly kiterjedésben, minőben azt János Zsigmond, és Báthory István s Kristóf birták volt. Ha Zsigmond fiörökös nélkül találna kimúlui vagy fimagvának kihalása esetén, Erdély visszaszálljon a magyar koronára, s mint a magyar birodalom' kiegészítő része erdélyi születésü vajda által kormányoztassék. (Sz a l a y, Magy. tört. III, 396 l.).

Ugyanazt ujjolag megállapíták a Boeskey István és Bethlen Gáborrali békekötések. A bécsi békekötésben amazzal (1606. január 15-ről) az foglaltatik, hogy : Boeskey Erdélyt fejedelmi joggal és czímmel bírja, Magyarországon mindazt, mit Báthory Zsigmond birt vala. Erdély szálljon vissza a magyar koronára,

és törvények tanusítják ⁶⁾. Minélfogva a magyar szent koronávali összefüggés viszonya ezen egész korszak alatt jogilag soha teljesen fel nem bomlott, habár azt a fejedelmek vagy a török hatalomtól függés miatt, vagy egyéb okokból, gyakran mellőzték. Midőn aztán I. Lipót alatt Magyarország a török iga alól felszabadult, az Erdély' rendjeiveli alkudozások s szerződések folytán Erdély is a magyar szent korona' ősi uralma alá visszakerült ⁷⁾, de megtartva azután is saját jogát és saját

mellynek kiegészítő része, ha Boeskey fiörökösök nélkül találma kimúlni: mit a fejedelem, rokonai, az erdélyi rendek s várnagyok hit alatt és oklevélileg valljanak. A magyar felsőbbség elősméréseül Boeskey évenként tiszteletdíjt küldjön a királynak, az általa veretendő pénzek' egyik lapján a király' mellképe legyen szemléllhető, s az erdélyi rendek követek által megjelenjenek a magyar országgyűlésen. Szalay, Magy. tört. IV, 451 l. A Bethlen Gábor és II. Mátyás közötti egyezkedés (1615. május 6-ról Nagyszombatban, megerősítve Mátyás által 1615. május 15-kén, Bethlen által május 18-dikán) azt tartja, hogy: az erdélyi rendek fejedelemválasztási joggal bírnak; fejedelem és rendek a tartományt s a hozzá tartozó részeket nem fogják a magyar koronától elvonni . . . az Erdélyhez kapcsolt részeket csak azon joggal fogják bírni, mellyel azok a király' elődei által adományoztattak. De a szabad fejedelemválasztás' joga csak addig (haesak elébb nem akarnának) tartandónak nyilvánított, míg Isten' kegyelméből Buda s Eger a törökök hatalmából ki fog szabadíttatni: kiszabadíttván pedig, Erdély a kapcsolt részekkel visszamenjen a régi állapotba, a mint a régi királyok' idejében királyi tisztségek által kormányoztatott.

⁶⁾ 1552: 1; 1595: 2, az 1606-diki bécsi békekötés a magyar törvénytárban; 1608: 19 kor. ut. 1613: 5.

⁷⁾ A magyarhalmi szorosabb kapcsolat s egyesülés' ohajtását fejezi ki már azon oklevél, melly 1688. május 9-dikén szerkesztetett, midőn I. Lipót s örökösei Erdély' véduraiul fogadtatának el: „Erdély visszatér Magyarország' királyához, mellytől az

külön közigazgatási rendszerét ⁸⁾. Hogy pedig Erdély valósággal a magyar koronához csatoltatott vissza, bizonyítják az öt századi szakadatlan gyakorlat által megalapított s meggyökerezett, s utóbb folytonosan békekötések s törvények által fenntartott s megerősített jogok; valamint hogy ugyanaz az akkor uralkodott felség semmi kétséget nem szenvedő vallomása által is nyilvánosan elősmértetett ⁹⁾, s ugyanaz Mária Terézia' és I. Ferencz' törvénycikkelyekbe igtatott kijelentései által ismételve megerősítettett ¹⁰⁾.

írigy sors s egyesek' vak merényei különválaszták, és elfogadja I. Lipót római császár' és magyarországi örökös király', s utódai', a leendő magyarországi örökös királyok (mint a legújabb pozsonyi országgyűlésen nyilvánított) atyai és hatalmas oltalmát, a rendek köz megegyezéséből. . .“ Szász, Sylloge tractatum 401. Szalay, Magy. tört. V, 414 l. Ugyanezen hódolatot Lipót elfogadta mint magyar király, a mint azt az Erdélynek 1691-ben kiadott hitlevél' bevezető szavai tanúsítják.

⁸⁾ Lásd a lipótféle hitlevelet s az alvincziféle kir. választ.

⁹⁾ A lipótféle hitlevél' bevezetésében hasonló értelemben az 1693-ban az erdélyi kormányzó számára kiadott utasításban, hol illy szavak állnak: „Mután Isten' akaratának tetszett Erdélyt, Magyarország' legrégibb tagját, melly tőle az idők' viszontagságai által elszakasztaték, a mi kedves fiunk' . . . és utódaink, Magyarország' királyai' törvényes uralmának utólag visszadni.“

¹⁰⁾ Mária Teréziának az 1741: 18, 1. §-ába igtatott elősmérése: „hogy Erdélyt, mint a magyar szent koronához tartozót, mind ő maga, mind utódai, mint Magyarország' királyai birandják s kormányzandják“; mit az 1792: 11 ismétel.

10. §.

A magyar államterület' egysége, oszthatatlansága s az ország' szent koronájától' elidegeníthetlensége.

A magyar államterületnek (odaértve a kapcsolt részeket s Erdélyt) kiterjedését, földirati fekvését s természeti viszonyait a földírat és statisztika ösmérteti. Határai (a kapcsolt részekkel s Erdéllyel együtt) részint úgynevezett természetiek, bérczek, folyók, tenger. részint ezek' hiányában mesterségesen vannak kitűzve, szerződésileg megállapítva, mint Styria, vagy az ausztriai főhercezség felé. Politikai helyzetetésére nézve kiemelendő, hogy kelettől kezdve éjszakon s nyugoton át délszakig, határait az ausztriai ház uralkodása alatti tartományok képezik, mellyekkel, az országos alaptörvény által elfogadott *pragmatica sanctio* óta, bár jogi függetlenségének épségben tartása mellett, felbonthatlan egyesülés kapcsolatában áll.

Az anyaországi s járulékterület' összes alkatrészei az országnak egységes testét képezik. Az oszthatatlanság¹⁾ a királyi fő hatalom jelvéül szolgáló magyar sz.

¹⁾ Az Árpádházi királyok alatt, más akkori európai államok' szokásához képest, gyakran fordulnak elő annak példái, hogy az ország' egyes részei s tartományai a királyi háztól származott fejedelmi ivadékoknak hercegek' vagy néha ifjabb királyok' czimével adattak kormányzás végett, de a király' fő hatalma alatt, a nélkül, hogy az által az ország' területi épsége s a korona' jogai esorbulást szenvedtek volna; bár ezen intézkedések az országnak több rendbeli gyászos belháborúkra szolgáltatnak alkalmat.

korona' egységének természetes kifolyása s egyszersmind közvetlen következménye alkotmányunk' azon egyik alapelvének, mellynek sértetlen megtartását a király a koronázási esküben ünnepélyesen fogadja, miszerint az ország' széleit, s a mi ahhoz bármelly jogon vagy ezimen tartozik, el nem idegenítendi, vagy is az ország' tökéletes területi épségét esorbíthatlanúl fenntartandja. Melly alkotmányos jogelv' rendelkezésnek elég nem volna téve az által, ha az ország' testétől elszakasztott valamely darab a közös uralkodónak, habár mint magyar királynak kormánya alatt maradna: miután a magyar király az ő fő hatalmát, a koronázási hitlevél' pontjai s ünnepélyes esküje által kötelezve, csak az alkotmányos formákban s alkotmányszerű kormányműszervek által, mellyek törvényesen kijelölt s szabatosan körülírt hatáskörrel bírnak, gyakorolhatja; egy olly rész' kormányzatának műszervei pedig az ország' alkotmányszerű törvényhozási s kormányrendszerének körén kívül esnének, s illy kormányvidék felállítása az ország' beleegyezése nélkül, az ország' területi épségéhez lényegesen tartozó rész' elidegenítését foglalná magában.

Az ország' területi épségének megőrizése magában foglalja az ország' határai' erélyes megvédését nemcsak fegyveres megtámadások, hanem más oldalról támasztott jogigények ellenében is. S ha az ország' határai iránt a szomszéd tartományokkal jogi villongások támadnának, azok az országgyűlés közreműködésével elintézendők ²⁾. Az 1791 : 11 e czélra szabatosabban ha-

²⁾ „Az ország' és szélei határainak megvédése- és megtartásában a honpolgárok tanácsával élendünk,“ 1439 : 14.

tározza, hogy: a királyi felség' tisztjéhez tartozik gondoskodni, nehogy Magyarország- s kapesolt részeinek határai elidegeníttessenek; a határok iránt pedig bármely szomszéd tartománnyal fennforgó, vagy nem a törvényszabta uton elintézett, vagy fennforgandó villongások, e czélra országgyűlésileg kinevezett biztosok által, az országgyűlés' végével, az illető tartományok részéről a felség' által kinevezendő biztosok' közreműködése mellett, tüstént vizsgálat alá vétessenek, s a felek kellő meghallgatása után, szorgosan kiegyenlíttessenek; és a mi elszakasztatott volna, mennyiben ő felségének más örökös tartományaihoz esatoltatott volna, habár illy tartozékok emezek' adósorozat-könyvébe igtattattak volna is, a királyi hatalomnál fogva visszaadassanak ³⁾.

De nemcsak a magyar korona' jogához tartozó valamely tartomány- vagy területrésznek a király általi jogtalan elidegenítése, mint az ország' világos törvényei-

³⁾ Az ország határai tekintetében többször forogtak fenn villongások: így az ausztriai főhercegség, Styria, Morvaország, Slézia, a lengyel tartományok, sőt (mennyiben az anyaországi terület külön jö tekintetbe) Erdély irányában is. A szomszéd tartományokkal az ország' határai iránt támadt illetén vitás kérdéseknek, az országgyűlés közreműködésével, újabb időkben e czélra különösen kirendelt országos küldöttségök által barátságos uton eszközözlendő elintézésére egyes példákat minden korbeli országgyűlési törvényezikkelyekben bőven találunk, 1439 : 17; 1492 : 25; 1557 : 18; 1608 : 20 kor. előtt; 1609 : 40; 1613 : 26; 1618 : 12; 1622 : 56; 1625 : 23; 1630 : 22; 1635 : 54; 1638 : 37; 1647 : 70; 1649 : 26—32; 1655 : 30, 82; 1659 : 40. 66; 1662 : 37; 1715 : 39. 116; 1723 : 17; 1741 : 46. 53; 1751 : 26. 35; 1791 : 68; 1792 : 19; 1802 : 26; 1807 : 31; 1812 : 4; 1827 : 16; 1830 : 11; 1836 : 32; 1840 : 32—35.

vel s a koronázási hitlevéllel és esküvel ellenkező, jogilag érvénytelen lenne, hanem a magyar korona' joghatóságát illető kisebb tartozékoknak, mint a korona' javaknak, vagy a kincs' (fiscus) egyéb birtokai- vagy jogainak bármilly czimen eszközölt vagy megkísértett clidegenítését, az ország törvényei legszigorúbban tiltják: mint ez az egyes felségi jogokról szóló helyeken bővebben ki fog tünni.

Hanem Magyarország régi terjedelmének vesztét szenvedte; egykoron hozzá tartozott több tartománya háborúk' szerencsétlen kimenetele következtében elveszett s idegen hatalom alá jutott; Szlavónia' és Horvátország' Umán-tuli része, Bosnyák-, Bolgár-, Szerb-, Moldva- s Oláhország még most is a török hatalmában vagy török felsőség alatt van (a három utóbb nevezett ugyan, a tényleges állást tekintve, már csak névleg); Dalmátia, midőn elébb 1795-ben a campoformiói békekötés által, utóbb a parisi és bécsi békekötés által végleg visszacsereztetett, nem csatoltatott vissza a magyar koronához, valamint nem a magyar korona' jogán visszakövetelt s visszacserezett Gallícia és Lodóméria a Moldvából belekebelezett Bukovinával.

Mindazonáltal a magyar királyok' ezen tartományokhozi jogaikról soha le nem mondtak, azokat el nem idegenítették, valaminthogy a korononázási esküben tett ünnepeyles fogadás s a hitlevélben elvállalt ünnepeyles kötelezettség mellett az ország megegyezése nélkül le sem mondhattak, el sem idegeníthették volna. Ellenkezőleg eme jogaikat minden időben alkalmas módon fenntartani ügyekeztek. Így eme tartományok' czímei maiglan felsoroltatnak a királyi czimek között; a legujabb időkig femmaradt azon szokás, hogy amaz

elveszett tartományoknak megannyi zászlókon szemlélhető czimereik koronázás alkalmával a koronázandó király előtt hordoztassanak; az elveszett részekben fekvő püspöki megyék nevére püspököket a magyar király nevez. S a mi különösen a török hatalom vagy felsőség alatt létező tartományokat illeti: a törökökkel kötött békék sajátlag mindig csak bizonyos számú évekre szóló fegyvernyugvások voltak ⁴⁾, mellyek kiteltével mindig fennmaradt a régi jog, mellyről lemondás nem történt s melly örök időkre másra át nem ruháztatott ⁵⁾.

Ezért a magyar királyok a koronázási hitlevélben, jelesen annak 3-dik czikkelyében ünnepélyesen fogadják, hogy: „ezen ország- s kapesolt részeinek minden eddig visszaszerzett vagy Isten segélyével ezután visszaszerzendő ⁶⁾ tartozékait s részeit, az esküszavak' értelmének is megfelelőleg, a fennemlített országba s kap-

⁴⁾ Igy az 1699-diki karloviezi béke 25 évre: a belgrádi s szisztovi békekötés pontjaiba szinte évek' határozott száma van befoglalva.

⁵⁾ Madarassy értekezésében 150 —167 l.

⁶⁾ Megjegyzendő azonban, hogy ezen ünnepélyes fogadás — azoknak, mellyek balszerenese folytán elvesztek, de utólag visszaszerzetté nének, viszonti bekeblezéséről — fejedelmeinket sem föl nem jogosítja, sem nem kötelezi törvényesen kötött szerződésnek önkényes felbontására; hanem az alatt csak az értendő, hogy ha az ország' koronájához tartozó rész' vagy tartomány' visszaszerzése megtörténék, ez újból Magyarországhoz esatoltassék. Egyébiránt a honfiak is a királyok' emez esküvel erősített fogadása iránt, a jogosságnak s a nemzetek között gyakorlatban levő jog' elveinek megfelelőleg, sohasem tápláltak más véleményt; C z i r á k y, ius publ. 48 §.

csolt részeibe teljes-egészen visszakeblezendik“: mit az ország rendei illető alkalommal minden időben erélyesen sürgettek is.

11. §.

Folytatás. A visszaszerzett és visszakapcsolt részek.

Illyen visszaszerzett s visszakapcsolt részek: a törököktől visszaszerzett temesi bánság vidéke, a magyar korona' uralma alá visszahajlott Erdély, s Magyarországnak azon visszakapcsolt részei, mellyek Erdélyhez válnak csatolva; a törököktől visszaszerzett (mostanság úgy nevezett) tótországi vármegyék, és horvát-szlavóniai részek, mellyek a magyar korona' uralma alá visszaadattak (kivévén hogy a végvidékekül szervezett határszéli területeken a magyar korona' joghatósága kormányzati ügyekben tetteleges gyakorlatban nincs); nemkülönben Dalmátország, mellynek visszaesatolása a magyar koronához az országgyűlés részéről eddig hiában sürgettetett; azonképen Galliczia és Lodoméria Bukovinával, mellynek a magyar koronához visszaesatolása iránt országgyűléseinken szinte emeltetett szó. Jelesen:

A temesi bánság 1718 vagy is a passzaroviczi és 1739 vagy is a nándorfejtéri békekötés óta, a török hatalom alól felszabadítva s visszaszerezve, 1751-ig temesi kerület neve alatt a hadi igazgatástól függött; ezen utóbbi évben pedig a bécsi udvari kamara alá került, melly azt austriai intézmények szerint igazgatta; a mikor a kamarai kormányvidék négy kerületet foglalt magában: a csanádít, temesvárit, lugosít s versetzit, a katonai végvidék pedig a pantsovaira, újpalánkaira, al-

másira s melhádiaira oszlott. Így kormányoztatott a temesi kerület 1779-ig; ámbár az országba való visszakebelezetése már az 1741: 18, 3. §-a által elvala határozva, s ugyanaz az 1751: 24 által (ennek általánosságban szóló kifejezése alatt a temesi kerület is értetőd-vén) vala sürgetve. De az ország' testéhezi visszaesetolás csak 1779-ben történt meg, s nyerte vissza e vidék vármegyei szerkezetét, három, u. m. Temes, Torontál és Krassó vármegyére osztatván: bár egy része katonai végvidékek' szervezésére fordítatott. A nevezett három vármegyének aztán az országgyűlési szék- és szavazat-jog az 1791: 26 által adatott vissza.

Az ország' területi épségén napjainkban, 1849 vége felé, egy úgy nevezett szerb vajdaság- és temesi bán-ságnak mint önálló, a magyarországi közigazgatás rendjétől független kormányvidéknek felállítása által ejtett sérelem, az ugyanennek Magyarország' közjogi igényei alapján való visszakebelezését elrendelő legfelsőbb határozmány által, még a küszöben levő országgyűlés' egybehívása előtt orvosoltatott. A törököktől a mult század folyama alatt visszaszerzett egyéb részek' visszakapcsolásának történelmi átnézetét lásd a következő §-ban.

A mi az Erdélyhez esatolt magyarországi részek, u. m. Zaránd, Közép-Szolnok, Kraszna vármegye és Kővár vidéke visszakapcsolását illeti: ezek a XVI. és XVII. század folytán közbejött békekötések alkalmával az erdélyi fejedelmeknek, különös óvások mellett, éltök fogytaig ideiglen s birtokúl átengedve, Erdélyhez sem törvény, sem alkú vagy szerződés által soha nem esatoltattak; hanem az erdélyi fejedelmek, nem mint illyenek, de mint „Magyarország részeinek urai“ által bi-

rattak magyarországi birtokúl, olly kikötéssel, hogy haláluk után a magyar király' hatalma alá visszaesse-
nek. Minek következtében az országhoz több ízben
visszakerülve, s ujlag ideiglen átadatva, 1693-ban Ma-
gyarországhoz, hova mindig tartoztak, tetteg végkép
visszaesatoltattak, s ebben az ugyanazon évbeli Alvin-
czy-féle válasz által meg is erősítették. Ennek folytán
1729-ig a magyar országgyűlésekre mindig meghivat-
tak ¹⁾, az itteni törvényhozásban részt vettek, 1715-ben
a porták összeírása alkalmával Magyarországhoz való-
sággal összeíratlak, a porták' helyesítése s az adó' ki-
vetése végett a rendkívüli orsz. conflusus-okra követeik
által megjelentek, adójokat 1732-ig Magyarországhoz
fizették, s a magyar kir. helytartótanács' hatósága alatt
állottak. 1733-ban aztán kormányrendelet által az or-
szágtól ujlag elszakítottak: mi ellen a magyar kir.
helytartótanács nyomban azon évben tiltakozott, s
mindjárt a legelső országgyűlésen az 1741 : 18 által a
visszacsatolás elrendeltetett ²⁾. De ámbár a visszakeb-
lezés (meghallgattatván időközben — 1751-ben már
másodszor — Erdély) az 1764-diki országgyűlésen a
kivánalmak 24. pontjában sürgettetett, s az 1792 ; 11

¹⁾ Kővár vidéke is, melly Magyarországtól elszakítottása
előtt itt vármegyei hatósággal birt, sőt vármegyének neveztetett
l. 1847/8 országgyűl. iratok 65 l.

²⁾ 1741 : 18, 2. §. (Ő Felsege kegyelmesen határozta),
hogy Kraszna, Középszolnok megye, Kővár vidékével együtt,
mint Magyarországhoz tartozó, az adóügyekben úgy, mint a po-
litikai és törvénykezési ügyekben teljesen, Zaránd vármegye pe-
dig, melly adóügyekben már is alá van vetve, politikai és tör-
vénykezési ügyekre nézve, lehető leghamarább, meghallgatva az
erdélyieket is, az ország' törvényhatóságának visszaadassék, és
egészben s valósággal az országba visszakebelezessék.

által ujlag elrendeltetett (meghallgattatván Erdély ez évben harmadízben) : az végre nem hajtatott. Míg végre az 1836 : 21 által e részeknek mindennemű állapotjokra nézve Magyarországhoz teljes és tökéletes visszacsatolása bevégzett tény gyanánt kimondatott. ³⁾ Mindazonáltal ezen törvény végrehajtása is elmaradván ⁴⁾, az 1848 : 6 következőleg intézkedett, hogy : 1. Kraszna, Közép-Szolnok és Zaránd vármegyék, Kővár' vidéke és Zilah városa, e törvények' azon törvényhatóságokbani kihirdetése napjától, minden tekintetben Magyarország' elválhatatlan egészítő részeit képezzék. S ennek következtében : 2. A nevezett hatóságoknak az erdélyi kormányzék, kincstár s főtörvényszék iránti minden füg-

³⁾ 1836 : 21. „Eddig az Erdélyi Nagy-Fejedelemséghez elszakítva volt Magyar- Országi ugy nevezett Részek, jelesen Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd Vármegyék, és Kővár' Vidéke az 1741 : 18-dik és 1792 : 11-dik Törvény-Czikkelyek' következtésében polgári, köz-igazgatási, törvénykezési, adózási és mindennemű állapotjaikra nézve teljesen és tökéletesen Magyar-Országhoz ezennel visszacsatoltatnak. Mellyekhez képest 1. §. Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd Vármegyék, és Kővár vidéke ezentúl az Ország Gyűlésére meg fognak hivattatni, s ottan ülési és szavazati visszaadott jussokkal élni. 2. §. Ezen visszacsatolásnak általános, és tökéletes teljesítését az 1741-diki 18-dik Törvény-Czikkely' 3-dik és 4-dik §-ok értelmében Ó Felsége kegyelmesen eszközölni fogja. 3. §. A feljebb említett Részek' mostani állapotjában valóságos visszacsatolásokig — mellynek siettetését Ó Felsége figyelemben tartandja, — s a' Törvénynek a' visszacsatolás' következtésében származható kérdések felett a' körülményekhez képest leendő további rendeletég, semmi változtatás történni nem fog.“

⁴⁾ Kővár vidéke sem az 18³⁰/₄₀, sem az 184³/₄ s 184⁷/₈-diki országgyűlésre meg nem hivatott, a meghívott megyék pedig egyrészt követe' küldésében meggátoltattak.

gése s minden viszonyai végkép megszüntetvén; azok a magyar fő kormány' s magyar fő törvényszékek' hatósága alá helyezettek. 3. A visszaesetolási viszonyok' részleteinek ezen alapon törvény, igazság s méltányosság szerinti ideiglenes szabályozása — a jövő törvényhozásnak végellátározás végett teendő jelentési kötelessége mellett — a ministeriumra bízott; melly a visszacsatolt részekre nézve a törvény' haladéktalan végrehajtásához szükséges intézkedésekre felhatalmazta-tott. ⁵⁾

12. §.

Folytatás. A visszaszerzett és visszakapcsolt részek.

Hogy a mostanság T ó t o r s z á g, *Regnum Slavoniae, Slavonia inferior* neve alá foglalt drávántuli vármegyék, mellyekről már az 5. §-ban volt szó, a török hatalom alóli visszaszerzetetésök s visszakapcsoltatásuk után is megtartották korábbi jogi jellemöket, mint az anyaországi államterületnek kiegészítő alkatrészei: kitetszik ezen visszafoglalás' s visszakebelezés' történetéből, valamint félremagyarázhatatlan okleveles és törvényes adatokból. Az ország' ezen részét ugyanis, az I. Lipót' 1690 aug. 21-ről kelt oklevele kö-

⁵⁾ Lásd ezen egész tárgyról bővebben a többi közt: a partiumbeli három vármegye kérését a magyar országgyűléshez 1791. országgyűl. irományok III. sz. 6 l. és izenete a KK. és RR-nek 1847/s országgyűl. irományok 40 sz. 64 l. Megjegyzendő egyébaránt, hogy e részek 1849 óta tényleg Erdély hatósága alatt léteznek.

vetkeztében ¹⁾ ottan megtelepedett rácz népségről, a kormányzó német hivatalnokok *Rascia*-nak, Ráczföldnek nevezték el (Dunán inneni temesi részekkel együtt), valamint kevéssel utóbb ugyanilyenek, nem véve figyelembe a korábbi okiratokat s az ország' törvényeit, Szerém, Posega, Valkó, Verőcze drávántuli vármegyékre a rájok nem tartozá Szlavónia nevezetet kiterjesztették. Hanem a köznép' nyelvén divatozni kezdett emez új nevezet az ország' köz s tiszti okirataiba és törvényeibe a mult század közepéig be nem hatolt; és a nevezett vármegyék egy 1698 oct. 30-ról kelt kir. végzés következtében ²⁾ 1700-ban egy királyi biztosság által közvetlenül Magyarországra kebleztettek, és a magyar vármegyék' mintája szerinti rendezésök meg lón kezdve ³⁾, csakhogy a kamarai igazgatás alól ekkor kivett eme megyék' kiterjedése, határaiknak nem a régiek szerint, hanem a létezett kamarai provisoratusokhoz képesti megállapítása folytán' változást szenvedett; és az ugyanott a horvát- és szlavóniaiak' mintájára 1702-ben szervezett végvidék magyar végvidék' nevét nyerte ⁴⁾. Már az 1699-diki nádori concursus' és porták' elintézése' alkalmával, a vármegyék hat kerületre osztatván, s az V-dik (drávántuli) kerületbe Szerém, Posega, Valkó és Verőcze megye, a VI-dikba Szlavónia, Horvát- és Dalmátországgal (jelesen Zágráb, Varasd, Kőrös, Lika és Korbávia megyék) soroztatván, ugyanezen felosztás az

¹⁾ Lásd az oklevelet Kerchelichnél, Notitit. prael. 435 l.

²⁾ Idézve Gyurikovitsnál, II. 53 l.

³⁾ Lásd az ezen bizottság által kiadott utasítást idézve ugyanott, II, 46 l.

⁴⁾ Hietzinger, Statistik der Militärgränze des Oesterr. Kaiserthums. I. 30 l.

1702-diki concursus' és porták' igazítása' alkalmával is elfogadtatott, s a drávántuli kerület porta száma 110-ről 152¹/₂-re, a VI. kerületé 408-ról 412-re emeltetett; valamint 1711-ben is együtt tanácskozáván a főrendek, megyék és városok az adó' elosztása iránt, oct. 21-diki felírásukban a régi gyakorlatra, jelesen az 1702-diki felosztásra hitvatkozva, ismét hat kerületet vettek föl, s ezek között külön a drávántuli és a tót-, horvát- és dalmátországit. További okleveles erősséget nyujt az 1708-diki országgyűlés' naplója, valamint az 1714-diki összeírás terve ⁵⁾. Színtolly világos és tökéletes bizonyosság az 1715: 92, melly így szól: „Ó kir. Felsége az ország' sz. koronájához tartozó Posega, Verőcze, Szerém, Valkó, Csongrád, Csanád, Békés, Zaránd, Torontál, Szörény vármegyék' eszközlendő visszakeblezését, s az ország köz terhei viselésére, és valamint a törvénykezési ügy a politikai ügyekben, Mármaros, Kővár, Közép-Szolnok, Kraszna vármegyéknek a szent korona' régi jogán alapuló visszacsatolását elősméri.“ E törvények magában is tiszta értelmét az országgyűlési irományokból még teljesebben kideríti a KK. és RR. 1712 június

⁵⁾ Amabban olvasható : „1708-dik évben XXII. ülés, május 26-dikán. Ismét van ülés, mellyben olvastatik gr. Keglevich Péternek, mint Posega vármegye' főispánjának emlékirata. . . Hanem itt kérdés támadt, valljon Posega vármegye nem tartozik-e Horvátországhoz? mert ha oda tartozik, nem lehet külön követje, miután Kroátia, Dalmátia és Szlavónia részére már vannak követek. Végül kijelentetett, hogy Posega vármegye nem Horvátországhoz, hanem Magyarországhoz tartozik, annál fogva lehetnek és kell lenniök külön követjeinek.“

Emebben Magyarország' drávántuli kerületje a szóban forgó négy vármegyéből állónak jelöltetik.

l-ről kelt sérelmi s kívánalmi felirata ⁶⁾. Az 1722-diki országgyűlésből oct. 18-dikán s viszont 1733 mart. 12-ről kelt fölterjesztésben Szerém, Posega, Valkó és Verőcze vármegye „kétségtelenül az ország kebelében. Magyarországbán fekvőnek“ mondatik, és Kroátia- Szlavónia- és Dalmátiától megkülönböztetik ⁷⁾: minek folytán hozatott az 1715: 92 foganatosítását sürgető 1723: 20, s az ugyanazt ismételve ígérő 1729: 7. Az 1741: 18 a szerémi és alsó-szlavóniai kerület' visszakeblezéséről szól, s az 1741: 50 a visszakeblezendő alsó-szlavóniai részeket a bán' törvényhatósága alá rendelendőnek mondja az 1715: 118 értelmében ⁸⁾. Az oklevelek' és törvényczikkek' értelmével egyezőleg mult századbéli tekintélyes egykorú írók Szerém, Posega, Verőcze, Valkó vármegyét nem a szlavóniaiakhoz, hanem a leg-

⁶⁾ Az ide tartozó szavak idézve Gyurikovitsnál, II. 57 l. Hogy az 1715: 118. törvényczikkelyben említett alsó-szlavóniai részek nem a szóban forgó négy vármegyére értendők, hanem Körös vármegye' alsó vidékére s Zágráb vármegye' némelly szávántuli részeire, már a 6. §-ban meg volt mutatva; s föl sem tehető, hogy az ország' rendei ugyanazon országgyűlés' két külön törvényczikkelyében két ellenkező dolgot akartak volna rendelni.

⁷⁾ Lásd az idetartozó helyeket Gyurikovitsnál II, 58 s köv. l. és Botka többször idézett értekezésében 75 l.

⁸⁾ Hogy a szerémi kerület alatt az 1741: 18-ban Szerém vármegyén kívül Posega, Verőcze s Valkó vármegye is értendő; bőven bizonyítja Gyurikovits II, 61 s köv. l. (lásd Botka idézett értekezését is 76 s köv. l.) Hogy pedig az 1741: 50 által a bán' hatósága alá rendelendő alsó-szlavóniai részek alatt a varasdi és károlyvárosi generalatusok által birt vidékek értendők, kitészik a horvátoknak az 1741-diki országgyűlésből 22 dikén fölterjesztett sérelmeik- és kívánalmaikból (Gyurikovits, II. 64 s köv. l.)

szorosabb értelemben (a kapcsolt részek nélkül) vett magyarországiakhoz tartozóknak állítják ⁹⁾. Azonban az 1741: 18 végrehajtására kirendelt kir. bizottság nem járt el tiszteben azon ösvényen, melyet az 1715: 92, 1723: 20, 1729: 7. sőt maga az 1741: 18 kijelölt, hanem ezekkel ellenkező utasítások szerint ¹⁰⁾: minek folytán azután az 1746 apr. 27-diki kir. rendelvénnyel is illy eltérő szellemben volt szerkesztve. Mert az említett bizottság, kiszakasztván a végvidékek' szervezésére szolgáló területrészeket, Valkó vármegyét megsemmisí-

⁹⁾ Szörény, *Vindiciae Sirmienses* 1746, 65—176 l.

Timon, *Imago novae Hungariae* 1734, 19—22 l.

Pray, *Diatrise in diss. historico-criticam de S. Ladislao*, 1777, 79—82 l.

Palm, *Specimen Heraldicae Regni Hungariae*, 1766, 56 l.

Szegedy, *Tyrocinium*, 1736.

¹⁰⁾ Mária Terézia kir. utasítása 1745 apr. 1. és jul. 1-ről. A fölcserélésre főleg három körülmény szolgáltatott alkalmat: 1) a Szlavónia nevezetnek ezen kétségtelenül Magyarországhoz tartozó részekre való kiterjesztése a köznép' nyelvén és idegen német hivatalnokok' tiszti írásaiban, mely néveserét a 4 horvátból, 1 hadbiztosból s csak 1 magyarból álló országos bizottmány, előirományok nélkül működve, tiszti írásaiban elfogadott. 2) Azon törekvés némellyek részéről, hogy az 1617: 23; 1715: 39, 5 §, mely Kroátia- s Szlavóniára nézve a római katolika vallásnak kizárólagos állást tulajdonít, az ország' ezen alsó, Duna és Száva közötti részeire is kiterjesztessék, t. i. az ágostai és helvét hitvallású evangélikusok' kizárásával. 3) A báni hatalom' s törvényhatóság' szerfölötti megszorítása; sőt kizárása a jobbra katonai hatóság alá vetett tulajdonképeni Kroátiából; miután t. i. a varasdi s károlyvárosi generalatusoknak az 1715: 115; 1723: 88; 1741: 49 által ígért visszakeblezése nem volt elérhető, a bizottmány a báni hatóságnak a szóban forgó 3 vármegyére való kiterjesztését javaslá, mit az 1746 apr. 27-ről kelt kir. rendelet ki is mondott. Gyurikovits, II, 67 s köv. l.

tette, s a polgári hatóság' számára fennmaradt területrészekből három, u. m. Szerém, Posega s Verőcze vármegyét alkotta, oda csatolva egyszersmind némelly Kőrös vármegyétől elszakasztott helyeket: melly vármegyékre aztán az idézett királyi rendelet által kiterjesztetett (legelőször) a szlavóniai, horvát- és dalmátor-szági bán' polgári hatósága ¹¹⁾, s azzal együtt a szlavóniai nevezet. Ezen eljárás aztán az 1749-diki kir. bizottság által is megerősítettet. De az 1751: 23 a nevezett vármegyéknek visszaadta egyenkénti országgyűlési szék- és szavazatjogukat: mi azt mutatja, hogy a bán' hatósága alá való rendeltetés mellett is, a Szlavóniába való bekebeleztetés el nem ösmértetett ¹²⁾. Mert ezen vármegyék területének közjogi jelleme a bán' hatósága alá történt rendeltetésök, sem a horvát-szlavóniai tartománygyűlésekben azóta való részvétök által változást épen úgy szenvedhetett, a mint nem szenvedett változást az időleg szinte a szlavóniai bán' hatósága alá utalt más

¹¹⁾ A bán ekkor a nagy hatalmú s tekintélyű s különös kir. kegyben állott gróf, utóbb herczeg Batthány Károly volt.

¹²⁾ 1751 : 23. „... épségben hagyatván különben Magyarország' s a bán' joghatósága.“ Ugyanis, kérdés támadván az országgyűlésen a megtörtént visszakeblezés' beczikkelyezése iránt, és vallyon ezen szerémi kerületet Magyarországhoz vagy Szlavóniához kellett volna-e keblesíteni? habár a horvát ítélőmester az utóbbi mellett nyilatkozott, s a főrendek is a kir. bizottságok' igazolására emeltek szót, az alsótábla mindazonáltal semmi olly szerkezetbe nem egyezett, melly a bizottságok' eljárását helyeselte, vagy az ország' határai' megszorítását hozta volna magával; lásd az országgyűl. naplót 1751 június 25-, július 6-, aug. 25-ről; Kerhelich, Notit. prael. 406 l. Gyurikovits, II. 50 s köv. 67—72 l. Botka' id. értekezését 78 s köv. l.

magyar vármegyék' közjogi természete ¹³⁾. Valamint-hogy az országgyűlés újabb időben is elősmérte: midőn 1834-ben, az ezen évi aug. 28-ról a hozandó urbéri törvények' tárgyában kelt kegy. kir. válasz' azon megjegyzésére, hogy a törvényjavaslat II. cikkelyében a „Districtus Banatici“ nevezet kihagyassék s helyette egyenesen Temes, Torontál, Krassó vármegyék tétesenek, az ugyanottan előfordúlt alsó-tótországi nevezetnek szinte kitörlését s a Szerém, Posega, Verőcze vármegyék nevezetének alkalmaztatását határozá ¹⁴⁾: mi aztán az urbéri törvénycikkek' szerkezetében is megtartatott ¹⁵⁾. S ezekhez képest az 1848: 5 törvénycik-kely Verőcze, Szerém és Posega vármegyék' követjei' számát a magyar vármegyék' sorában határozza meg; és a gradiskai, bródi és péterváradie zredeket a szerémi végvidék' neve alá foglalja.

¹³⁾ Fejér, Croat et Slav. 75 l.

¹⁴⁾ Lásd ez iránt a két tábla közötti hosszas tárgyalásokat az 183²/₆-diki országgyűlés irományaiban, III. s további kötetekben: homnan egyszersmind látható, mennyire el volt egyrészt a dolog' valódi törvényes állása a köz tudalomban homályosúlva.

¹⁵⁾ Lásd különösen 1836: 4. Az országgyűlés t. i. nem akarta az alsó-tótországi nevezetnek a szóban forgó vármegyék tekintetében világos törvényes használata által, azoknak Slavoniához tartozóságát ösmérni el.

13. §.

Folytatás. A mai Horvátország*), a végvidékek, a magyar tengerpart s Erdély.

A mai polgári Horvátország, melly a tulajdonképeni Szlavóniát foglalja magában ¹⁾, a régi értelemben vett Kroatiának némelly részeivel ²⁾, Magyarországnak kapcsolt részét képezi, és az ország' területének épségéhez lényegesen maiglan tartozik ³⁾. A magyar jog' kö-

*) M a d a r a s s y, id. értekez. 167—170 l.

F a r k a s-Vukotinovich, Slavoniae erga Hungariam correlatio legalis, Zágráb 1845.

Das Verhältniss Kroatiens zu Ungarn, Lipse 1846 99—109 l. (Az egész értekezés Horváth Istvánnak Horvátországot érdeklő értekezése ellen írva).

¹⁾ Kivénén mennyiben ennek egyes részei katonai végvidékek szervezetére fordítottak. Horvátország nevezetének Szlavóniára történt kiterjesztéséről l. a 6. §.

²⁾ Zágráb vármegyének Kulpán tuli kerülete az.

³⁾ Némelly újabb jogtudósaink a partes adnexae (kapcsolt részek) s partes subjectae (hódoltatott részek) nevezetekhez lényeges közjogi fogalmakat kötöttek: kapcsolt részek neve alatt a magyar korona' hatósága alá jutott olly tartományokat értvén, mellyek a magyar jog' s Magyarország' politikai rendszere' közösségében éltek s élnek; és a subjecta nevezetet olly tartományokra alkalmaztatván, mellyek a magyar korona' felsősége alatt illyszerű közösség nélkül, csupán védhatalmi viszonyban álltak (M a d a r a s s y id. értekezésében 102. 117 l. V i r o z s i l, spec. VI. 38 l.): azok nyomán, miket az 1807-diki országgyűlés e te-

zösségével állandóan él, valamint a magyar közönséges törvények' uralma alatt áll, mellyeknek szerzéséhez hozzájárúl. Politikai s törvénykezési hatóságai' szervezete az anyaországgal mindvégig egyenlő, s az anyaországi szervezet' összeségébe beillesztett maradt; fő tisztje a bán, mint magyarországi zászlós úr, a magyar méltóságok s fő tisztségek között kitünő helyet foglal el; a

kintetben kifejezett (az ezen évi országgyűlés 43. üléséből a sérelmek tárgyában tett fölterjesztés 88. pontjában, Acta 251 l.); s így már K o v a c h i e h (M. G.), Responsum ad Epistolam Jos. Mártonffy Episc. Transylv. Buda 1807. 43 l. De az utóbb kapcsolt részek' nevezete alatt értett Szlavónia, Kroátia s Dalmátia régiebb törvényekben s okiratokban partes subjectae nevezete alatt fordulnak elő; így Mátyás kir. 1463-diki végzeményében (K o v a c h i e h, Sylloge decret, I, 178 l.), I. Ferdinánd 1552-diki végzeménye bevezetésében, V e r b ő c z y n é l (Hk. III, 1. cz. 1. §.) „ . . . Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae atque Transylvaniae, sacrae videlicet Coronae Regni huius Hungariae dudum subjectorum et incorporatorum. . . “, a Quadripartitumban 372 l. „ . . . nedum in Regno hoc Hungariae, verum etiam in partibus sibi subjectis, videlicet Slavonia, Croatia, Transylvania, ac quibusvis aliis . . . “ Az 1606-diki bécsi békekötés' 9- s 10-dik pontjában fordul a „Partes adnexae“ nevezet legelőször elő Szlavónia-, Kroátia- s Dalmátiára nézve; hanem ugyanott nationes adnexae és subjectae, valamint utóbbi törvénycikkelyekben partes adnexae és subjectae egyértelműek gyanánt használtattak (lásd p. o. 1608 kor. előtt: előb. 1. 2. §. 9. 10. 11. t. cz. berek.), hanem 1655 óta a törvényekben Szlavóniát, Kroátiát, Dalmátiát mindig kapcsolt részek' nevezete alatt említik, Cziráky, 5. §. H o r v á t h Ist. Horvátorsz. 31. 32. §. Legújabb időkben némelylek a kapcsolt részeket társországoknak is kezdték nevezgetni: melly elnevezések azonban, mint a magyar korona' jogai' rövidségére irányzottak, mindannyiszor az országgyűlési tárgyalások' alkalmával (így 1825-, 1830- 183²/₆-ban) ellenmondásra találtak.

horvátok Magyarországon más honfiakkal egyenlő hivatalképességgel bírnak; a magyar honvédelmi rendszer Horvátországra is kiterjed, és közadója a magyar országgyűlésen állapíttatik meg, s a magyarországi adórendszer szerint kezeltek ⁴⁾).

A magyar sz. korona' joghatósága alá tartozó és attól soha jogosan el nem szakasztható területrészekből, az ország' széleinek a törökök elleni védelmére alkotott és sajátyszerű katonai szervezet alá vetett katonai végvidékek: a magyar államterület' kétségtelenül lényegesen kiegészítő részeit képezik, és pedig ahhoz képest, a mint az azoknak alakítására elvett területrészek az anyaország' vagy pedig a kapcsolt részek' vármegyéiből vétettek: az anyaország' vagy a kapcsolt részek' területéhez tartozásuk által. Mindazonáltal az országnak azon többszörösen kifejezett sérelme, hogy a katonai kormány a végvidékek területén nemcsak a tisztán katonai ügyek körében, hanem a politikai igazgatás, törvénykezés és közigazgatási ügyek tekintetében is, és pedig nem a törvényes magyar rendszer, hanem mindezekben az osztrák rendszer behozatalával gyakorolt törvényhatóságot, a magyar sz. korona' joghatóságának lényeges rövidségére: a legujabb időig orvosolatlan maradt; s azon törvényes kívánalma, hogy a katonai végvidékek a politikai, törvénykezési s közigazgatási ügyek' tekintetében az ország' törvényei szerint

⁴⁾ Lásd különösen az 1807-diki országgyűlés' irományai-ban a pótlékban 27. 29. 50. pont alatt; az ugyanazon évbeli kegy. kir. választ, ugyanott 500 l. Az 1764- s 1766-ban rendezett erdélyi katonai végvidékek 1851 óta fel vannak oszlatva, s az illető terület és lakosság minden tekintetben a polgári törvényhatóság' alá vissza van helyezve.

igazgattassanak, teljesedést nem nyert. Hanem az 1848: 5 törvényezikkely a határőrvidéknek is országgyűlési szék- és szavazatjogot tulajdonított, s számára összesen 15 követet határozott.

Vége, mi a magyar tengerpart alatt értett területrészeket illeti: némellyek azon véleményt fejezték ki, hogy ezen dalmátiai s kroátiai területrészekből alkotott kormányvidékben semmi olyan területrész nem foglaltatik, melly már különben is, mint a magyar korona' tartományaiból vett, ennek hatósága alá ne tartozott volna ⁵⁾, valamint az horvát részről egész terjedelmében Horvátországhoz tartozónak állítattott. Hanem a ma-

⁵⁾ Így Pray után (Hist. Regnum Hung. III. 55 l. a) jegyzetben) gr. Cziráky is, ius publ. 38—40 §. Ezen úgy nevezett magyar tengerpart, melly magában foglalja Fiumét, Buccarrit, Buccaritzát, Porto-Re-t, Carlopagot, Tersatot, s összesen mintegy 30 helységet, Mária Terézia által 1776-ban szerveztetett először, ki a Magyarországhoz csatolt Fiume' révpártját, valamint a buccariét szabad révpártok' kiváltságával ruházta fel, s hogy a kereskedelmi út ne legyen katonai hatóság alatt álló, bizonyos kerületet részint a katonai végvidéktől, részint Zágráb megyétől elkülönözve, alkotta Szörény vármegyét, annak főispányságát a fiumei kormányzóra ruházva, melly vármegye azonban nem sok idő múlva meg lön szüntetve. A szóban forgó tengerparthoz tartozó területrészek nagyobbára a Frangepán-Zrínyiféle jószágokból valók, mellyeknek jogvédelmére vonatkozó törvényezikkelyeket már régebben találunk (mint az 1596 : 32 ; 1638 : 42 ; 1647 : 50 : 1649 : 32.), s mellyek az utolsó Frangepán' és Zrínyi Péter' kivégeztetése után Frangepán-Zrínyiféle fiscalis jószágok' neve alatt a grázi kamara' igazgatása alatt álltak, miért is az ország' jogait az 1681 : 71 ; 1687 : 22 ; 1715 : 116 ; 1723 : 94 szorgosan fentartotta, sőt midőn e részeket a hivatalok' nyelvén osztrák tengerpartnak kezdék nevezgetni, a magyar korona' jogának épségben tartására az 1765 : 30 alkottatott.

gyar tengerpart közjogilag különböző két részből áll, egyikét Fiunne' kerülete, másikat a Buccari és Vinodol nevét viselő két kerület teszi ⁶⁾. A buccari- és vinodoli kerületek dalmátiai részek, a mint t. i. Dalmátia a magyar királyok által vétetett', mellyeket még a 17. századbeli törvények tengeri részek nevezete alatt megkülönböztetnek Horvátországtól ⁸⁾. Mindazonáltal azon nézet mintha Buccari s Vinodol Horvátország' részét tenné, elterjedett azon ideiglenes rendszabály' következtében, mellyet az akkori háborús körülmények között az 1648:

⁶⁾ Lásd ezen egész tárgyról Botk a' id. értekezését, II. Magyar tengerpart és taptalan követelés 36—47 l., kit a szövegben foglalt előadás követ.

⁷⁾ Tamás spalatói esperest (hist. Salomit. c. 1. Schwandtner-nél, Scriptorum I.) azt mondja: „Most tehát Dalmátia kezdődik Epyrusnál, hol van Dyrrachium, és kiterjed a Quarnero öbölre.“ Döntő oksúly I. Lajosnak békeszerződése a velenceiekkel, hol emezek így nyilatkoznak: „... lemondunk egész Dalmátiáról, t. i. a Guarnary' (Golfo di Quarner, Istria keleti határain) közepétől kezdve Durazzo' határáig, minden városokról, földekről, várakról, szigetekről, kikötőkről ... s névszerint a szárazföldön létező Nona, Jadra, Scardona, Sibenicum, Tragurium, Spalatum és Ragusium városokról; nemkülönb a továbbat fekvő városok- s földekről, Chersum-, Veglia-, Arbum-, Pagum-, Brachia-, Lesina-, Cursulá-ról, szigeteikkel s minden tartozékaikkal s hasznaikkal; és Dalmátia' és Kroátia' czíméről, mellyekkel élni szoktunk vala. . .“ Fejér, Cod. dipl. IX, 2, 656 l. Így továbbá Istvánffy Miklós nádori helytartó a Dalmátiából megmaradt részeket szorgalmasan megkülönbözteti Horvátországtól, s p. o. Clissát és Segniát (Zenget) több helyen Dalmátia' maradványaihoz számítja. Az 1396 : 32 Grobmek, Bakár (Buccari) és Hrelin várakat tisztán Dalmátiába helyezi; Timon, imago novae Hung. 102 l.

⁸⁾ Jelesen 1635 : 36; 1647 : 50. 57; 1659 : 85, 2. §. 1681 : 71.

57 állapítja, ezen dalmát részeket Zágráb megyei tisztviselőkre bízva; s megerősíté az 1791: 61, melly eme tengeri részeknek „Horvátországhoz (hova régenté tartoztak), s általa a Magyarország' sz. koronája alá Mária Terézia által eszközölt visszaesatolását“ becikkelyezé. Hol azonban Horvátország' neve alatt nem a szoros értelemben vett Kroátia, hanem mind a három kapcsolmány' tömege, u. m. Dalmát-, Horvát- és Tótország' összesen értendő (mint az nem ritkán értetett Szlavónia neve alatt is). És az 183²/₆-diki országgyűlésen az alsótábla ezen részeknek Dalmátiához tartozását ismét elősmérte ⁹⁾.

Ellenben Fiume kerületével, mellyhez addig a magyar korona' nevében soha nem tétetett követelés, királyi adomány által jutott birtokába. Ugyanis Mária Te-

⁹⁾ Ottan a 307. ülésben a 237 sz. alatti izenetnek az 5. cikket tárgyzó pontjában az alsótábla kijelenti, hogy ezen (vinodoli) kerület' jövendő sorsa Dalmátiának országos bizottság alatti visszakapcsolatása' s a rendszeres munkákban előforduló Szeverin (Szörény) vármegye' felállítása' kérdésével van kapcsolatban. Továbbá, hogy miután az 1791 : 61 alkotása óta maga Dalmátia is visszaszereztetett és Magyarország'hoz miképen eszközöndő kapcsolása' kérdésében 1830-ban országos bizottság rendeltetett ki, nemcsak aziránt, valljon ezen kerület a publicopoliticum tárgy iránti rendszeres munkálat' következtében Zágráb vármegyéhez vagy más felállítandó megyéhez legyen-e kapcsolandó, hanem egyszersmind Dalmátia' határaitól, a helyreállítandó vármegyének melly ország'hoz leendő kapcsolásáról és Dalmátiának Magyarország'hoz való állásáról is támadt kérdés; mert sem az 1790 : 61, sem a tartomány természeti fekvése, a felhivott törvény' alkotásakor még idegen országlás alatt levő Dalmátiának régibb, s jelesen az 1596 : 32. törvénycikkelyben mutatkozó jogait nem gyengíthette. 183²/₆ irások, IV. köt. 94. 95 l.

rézia, a magyar bő termékeknek az ádriai tengeren kivített szerzendő: e czélra Fiumét Magyarországnak adományozás 1779 april 23-ról kelt ünnepélyes oklevelé crejével Fiumet kerületével Magyarországhoz csatolá; mondván, hogy „Fiume kereskedő város (urbs haec commercialis Fluminensis S. Viti.) kerületével együtt, Magyarország' szent koronája' külön kapcsolt testének tekintessék.“ s a másik buccarii, Horvátországhoz régi időktől fogva tartozó kerülettel semmiképen össze ne vegyíttessék: mi által a magyar koronához valósággal egy új tartományrész járult. Az 1790°-diki országgyűlésen a rendek a magyar korona' eme szerzeményét törvény által is teljesebben biztosítandók, mellőzvéu a horvátországi követek' követelését, a felküldött előleges kivánalmak sorában Fiume' becikkelyeztetését szorgalmazák¹⁰⁾. Azonban az 1791 január 13. kelt leírás e tárgyat, hogy jövendőre minden biztossággal intéztessék el, a jövő országgyűlésre halasztá; ¹¹⁾ a krajnai rendek pedig még azon évben felszólaló folyamodást nyújtottak be az udvarhoz, Fiumét ezen hercezséghez tartozónak vitatván. A folyamodás kiadatott Reschmann udv. levéltárnoknak, ki még azon évi nov. 19-dikén készen lón okleveles adatok' nyomán szerkesztett azon véleményével, hogy Fiume csakugyan a követelő hercezséghez tartozik. E munkálat 1792 február 9-dikén kelt udv. rendelet mellett leküldeté a m. kir. helytartótanáeshoz azzal, hogy mind az ország' historiographusa Pray Gy. mind pedig a fiumei kor-

¹⁰⁾ 1790°, irások, a 29. üléshez 32. sz. 4. pont 225 l. a 44. üléshez 52. sz. 11. pont, 369 l. vesd ö. az 55. sz. felírás' 8. pontjában nyilatkozatot 407 l.

¹¹⁾ Ugyanott 49. ülés 64. sz. 11. pont 498 l.

mányszék s maga a város is e tárgy iránt meghallgatassék. Pray' törekvése oda ment, hogy Fiumét a magyar korona alá tartozó Dalmátia' kiegészítő részének mutassa meg ¹²⁾. De alaposabb magának a fiumei kerületnek 1792-ben adott felvilágosítása, miszerint: már 1312-ben de Duyno vagyis Tybeini Rudolf, mint Fiume' ura, ezen város' és föld' vámjait a görcezi grófok' kezessége alatt haszonbérbe adja, s magát a görcezi gróf' hívének vallja. Egy 1365-diki oklevélből ¹³⁾ kitűnik, hogy Fiume több évvel előbb Frangepán Bertalanak le volt kötve; miből a tulajdonos Duyno család s a Frangepának között sok vita támadván, ezeket 1365-ben azzal szüntették meg a vitázó felek, hogy Frangepán Bertalan' fiai Fiume' földét és várát minden tartozékaival Duyno Hugonak és maradékainak előbbi tulajdon birtokába visszaadák; kiknél 1399-ig folyton maradt; a mikor ezen család' utolsó fivadéka' magvaszakadván, Fiume az austriai hercegek' hűbéries, majd pedig közvetlen felsősége alá jutott, s ők azt egészen Mária Terézia' adományozásáig folytonosan gyakorolták fölötté, de sem Isztriához, sem Krajnához nem csatolva, hanem különváltan ¹⁴⁾.

Fiume' becikkelyeztetése ismét szóba jött az 1802-

¹²⁾ Oksúlyait s ezeknek czáfolását lásd Botka' idézett értekezésében.

¹³⁾ Fejér, Cod. dipl. IX, 3, 518 l.

¹⁴⁾ Az önállás' bizonyosságait l. Botka' id. értekezésében 42 l. Különösen kiemelendő, hogy Fiume 1631-ben II Ferdinándnak, 1651-ben III. Ferdinándnak, 1728-ban VI. Károlynak a többi ausztriai tartományoktól külön tette hódolatát; hogy 1725-ben a pragmatica sanctio-t más ausztriai tartományoktól elkülönözve irá alá s fogadá el.

s 1805-diki országgyűlésen ¹⁵⁾; de ekkor az ország' kérése nem teljesült, bár a királyi válaszban arról biztosították a magyar nemzet a fejedelem' részéről, hogy felséges nagyanyja' bőkezűségét (*Augustae Aviae liberalitatem*) vissza nem vonandja. Az országos ohajtás végre az 1807-diki országgyűlésen valósult a beczikkelyező 4-dik törvényczikkely' alkotása által ¹⁶⁾, melyhez, miután az 1813-ban a francziáktól visszafoglalt kerület 1820-ban a közigazgatás' előbbi alakjára nézve is viszont egyesítették Magyarországgal, a törvénykezés' ügyét szabályozó 1836: 19 járult ¹⁷⁾. A magyar tengerpart' alkatrészeinek eme különböző közjogi jellemét az 1848: 5 törvényczikkely is szem előtt tartja, midőn a fiumei kerületnek külön tulajdonít egy követet a magyar megyék' és szabad kerületek' sorában, az 5. §. 104. száma alatt; ellenben a Horvátországra nézve alapított követek' számát ugyanazon törvényczikkely az 53. §-ban Horvátország' vármegyéi, kir. városai s a túrmezei kerület mellett a buccari- és vinodoli kerületre is rendeli felosztatni.

¹⁵⁾ 1802. 46. ülés 323 l. irások 18. sz. 73 l. 1805, 10. ülés 84 l. felírás 10. sz. 37 l. kir. leirat 15. sz. 56 l.

¹⁶⁾ Keletkezése' körülményeit lásd 1807 irások 45. sz. 13. pont 231 l. 68. sz. 396 l.

¹⁷⁾ Keletkezésének történetére nézve lásd az 183²/₆-diki 177-dik ülést.

14. §.

Folytatás. Erdély' viszonya Magyarországhoz.

Midőn Erdély a 17. század vége felé a magyar korona' hatósága alá visszahelyezte magát, a magyar koronának ezen tartományhozí amaz ősi jogánál fogva, melly Erdély' különléte idejében sem szenvedett vala teljes megszakadást, sőt inkább hatályában több ízben világosan fenntartatott s elősmértetett: az e czélra tett intézmények a Magyarországgali régi, a 16. század' közepe' tájáig szorosabb kapcsolat' s egyesülés helyreállí'ására czéloztak. Bár ennek létesülését ez alkalommal több ok gátolá. Jelesen az Alvinczy-féle kir. válasz 22. pontja ¹⁾ megveté Erdély' külön kir. udvari kaczelláriájának alapját, s ez által a magyar korona' fennhatósága alatti különlétnék, melly azóta 1848-ig fennmaradt ²⁾.

¹⁾ „Azt vélte volna ugyan Ő szentséges császári királyi Felsége, hogy a magyar udvari kanczelláriával az erdélyi kiadó hivatal az udvarban az ősi jog szerint úgy lenne egyesíthető, hogy külön levéltár s lajstromzó hivatal, valamint ezen kiadás' czéljából külön előadó tanácsosok s titkárok állíttassanak fel, de miután a rendek erre sem álltak rá, s inkább kívánják a magyar kanczelláriától egészen elkülönözt kiadó hivatal' felállítást, Ő sz. cs. kir. Felsége erre is kegyelmesen hajolni méltóztatott.“

²⁾ A magyar korona' ezen elősmért fennhatóságánál fogva Erdély' köz viszonyai 1848-ig is több fonal által egybefüggtek Magyarország' alkotmányával; így p. o. ebből kimagyarázandó, hogy az erdélyi országos fő hivatalok nem nagyfejedelmieknek, hanem királyiaknak nevezettek, hogy az erdélyi nemesek is a magyar szent korona tagjai voltak, hogy az erdélyi római katolikus püspök mint magyar főpap a magyar országgyűlésen meg-

Miután Mária Terézia az 1741: 18 által elősméré, hogy Erdély, mint a magyar koronához tartozó, általa s utódai által ezen korona' jogán birandó s kormányzandó: 1791-ben a magyar országgyűlés részéről Erdélynek, mint Magyarország' valóságos és elválhatatlan tagjának viszonttegyesítése s municipalis jogai' és intézményei' ép-ségben tartása mellett, egyesített kormányzása (tekin-tettel az erdélyi három nemzetnek az ezen évi ország-gyűlési irományok közt 40—52 lapon álló nyilatkoza-taira is) sürgettetett ³⁾, s ugyanaz az 1792-ki országgyű-lésen ismételtetett ⁴⁾: az 1792: 11 elrendelte Erdélynek Magyarországgali szorosabb egyesítése iránt országos küldöttség általi munkálat' kidolgozását. Utóbb az 1802. 1807. 182⁵/₇. 183²/₆. 1844. országgyűlések részéről ezen ügy többszörösen az ország' előleges sérelmei sorában ujlag szőnyegre hozatott ⁵⁾, az 184⁶/₇-diki erdélyi or-szággyűlés ugyancsak ezen egyesítés' tárgyában bizott-mányt nevezett ki; 1848-ban pedig a magyar ország-gyűlésen törvényczikkely alkottatott (1848: 7) Ma-gyarország' és Erdély' egy kormányzás alatti teljes egyesítéséről, és (föltévén az erdélyi országgyűlés meg-egyezésének hozzájárulását) Erdélynek a magyar or-szággyűlésen leendő képviseltetése elhatároztatott: az ugyanezen évbeli törvényczikkelyek által felállított független felelős magyar ministeriumnak kötelességévé

jelent. Wenzel, Magyarország' és Erdély' 1848 előtti alkot-mánya, a Budapesti Szemlében XI. köt. 356 l.

³⁾ 1791 irományok 298 l.

⁴⁾ 1792 irományok 76 l.

⁵⁾ Lásd, 1802. irományok, 205. 290 l. 4. pont 1807. irom-a pótlékban 23. pont alatt, 182⁵/₇ irom. 313 l. 183²/₆ irom. I, 172 s köv. l. 18³⁹/₄₀ irom. II, 216. l. IV, 241 l. 184³/₄ irom. II, 17 l.

tétetvén, hogy az egyesülés' teljes végrehajtására szükséges lépéseket megtegye, mint szintén e tárgyban kimérítő törvényjavaslatokat terjesszen az országgyűlés elébe: e részben vezérelvül mondatván ki, miszerint Magyarország Erdélynek mindazon külön törvényeit és szabadságait, mellyek a mellett, hogy a teljes egyesülést nem akadályozzák, a nemzeti szabadságnak és jogegyenlőségnek kedvezők. elfogadni s fenntartani kész. Minnek folytán az erdélyi 1848-diki országgyűlésen is ezen egyesülést elfogadó törvényezikkely alkottatott „Magyarország és Erdély' eggyé alakulásáról“: melly 1848 június 10-ről kelt kegy. kir. válasz által megerősítettett, s a legfelsőbb királyi megszentetés végetti fölterjesztés' eszközlésére visszaküldetett. S ugyanazon erdélyi országgyűlésen, egybehangzásban az 1848: 5 magyarországi törvényezikkellyel, intézkedések tétettek a magyar országgyűlésre küldendő követek' népképviselet alapjáni választása iránt, mellyekre vonatkozólag egy, szinte 1848 június 10-ről kelt kegy. kir. válasz adatott ki ⁶⁾.

az a sajtókn.

15. §.

Folytatás. Dalmátország; Gallícia és Lodoméria.

Dalmátia a mult század' vége feléig Magyarország, a velencei köztársaság s a török között maradt megosztva. Magyarország, mellynek királya a „dalmátiai király“ czimét folyton viselé, a quarnaroi tengeröböl mellékét tartá; a velencei Dalmátia Cherso szigettől

⁶⁾ 1848-dik évi erdélyi országgyűlési törvényezikkek. Kolozsvártt 1861.

— a quarnaroi öböl legvégsőbb csúcsától kezdve — le egészen a Narentáig s terjedett; végre a törökök a hajdani szerb Dalmátiát s a ragusai köztársaság fölötti védhatalmat bírták. Midőn a francia háborúk alatt francia sereg szállá még Velenczét, a dalmát tengeri városok és szigerek, fölébredvén bennök a magyar király' uralma iránti régi hajlamuk, Zara és Sebenico példájára 1797-ben önként meghódoltak a magyar királynak; s a campoformioi béke ugyanezen évben megerősíté a visszakeresztettek' birtokát. Dalmátia lakosai pedig nem késtek jövő kormányoztatásukat tárgyazó kívánataikkal a trón elébe járulni: mellyek közül köztudomásúvá vált az, miszerint Dalmátia Magyarország-hoz hajdani törvényes viszonyát felújítani kívánja: bár ekkor ebbeli kívánsága teljesedést nem nyert. De Magyarország sem mulasztá el, mindjárt a Dalmátia' visszakerülése után tartott legelső országgyűlésen 1802-ben, föléleszteni a magyar koronának Dalmátiához régi jogát, és sürgetni visszacsatoltatását ¹⁾: melly kívánalomra vo-

¹⁾ A sérelmek és kívánalmak iránti fölterjesztés az 53. ülésből a 3-dik pontban így szólott: „Dalmátia' azon részeit, mellyek régebben az ország' szent koronája' joghatóságától elszakasztatván, a Felsőges Uralkodó ház' uralma alá visszaestek — annyival is inkább, mivel a gyászos háború tartama alatt a közjóért s a legfelsőbb trón épségben tartásáért bővséges magyar vér ömlött, s ezen ország a költségeknek is, valamint a háborúval járó terheknek tetemes részét viselte: sőt kétízbeni rendkívüli fölkelés által gyámolította a köz ügyet — a régi testhez, tudniillik a szent koronához, az ország' ősi jogai azon időktől fogva az egyházi méltóságoknak czimzetes adományozásai által is fel lévén tartva, az okleveles törvényezikkelyek' kívánalmához képest visszakebelezetni . . . kéri, könyörögvén egyszersmind, hogy a visszakebelezés' létesítéséig is szabad legyen mindkét rész-

natkozólag kir. válasz által elősmértetett Dalmátiának a magyar korona' jogaihoz való tartozósága ²⁾). A visszacsatolás az 182^{5/7}-diki országgyűlésen is sürgettetett ³⁾); nemkülönben az 1830-diki országgyűlésen V. Ferdinánd' koronáztatása alkalmával, midőn aztán az 1830 dec. 2-ről kelt kegy. kir. válasz e kívánalom' valószínűsítését majdan bekövetkezendőnek ígéré ⁴⁾): mellyhez

ről a járás-kelés és szabad kereskedés. 1802 irományok 249 l.

²⁾ A sérelmek s kívánalmak iránt kelt kegy. kir. válasz' ide tartozó pontja így szól: „A 2- és 3-dikhoz . . . Dalmátiára nézve pedig Ó Felsége elősméri, hogy a szent korona' jogaihoz tartozott; minthogy azonban a Magyarországhoz kapcsolása iránt fölterjesztett kérdés nagyobb súlyú, hogysesem a külügyek' jelen viszonyai között, a köz állományra való tekintetből is, most elintéztethetnék: Ó Felsége ennek érdemét bővebben megfontolandja, s legfelsőbb válaszát annak idején adandja. 1802 irományok 290 l.

³⁾ A praeferentialis sérelmek' és kívánalmak' sorában: A szávántuli részek' visszacsatolása iránt semmit inkább nem reménylének a honpolgárok, minthogy Ó Felsége, koronázási hitlevel.' 3-dik fültételéhez képest Dalmátia' hátralevő részét is visszakebeleztetni méltóztatandik; mivel pedig e törvényes kívánságnak maiglan elég nem tétetett, a KK. és RR. Ó Felségének könyörögnek, hogy miután Dalmátiának az ország' szent koronája' jogához való tartozóságát 1802 oct. 17-ről kelt kegy. válasza által kegyesen elősmérte, annak visszakebeleztetését, a Horvát- és Dalmátországhoz tartozó szigetekkel együtt végre kegyelmesen elrendelni, és mind ennek, mind a szávántuli részek s tenger melléki kerület' visszacsatolásának törvényczikkelybe igtatását azon hozzáadással megengedni méltóztatassék, hogy a magyar szent korona' jogához tartozó többi tartományok is, mihelyt azoknak visszaszerzése megtörténnék, az országhoz visszakebeleztesse. 182^{5/7} irományok 313 l.

⁴⁾ 1830 irományok 167. az előleges sérelmek 1. pontjában, és 413 l.

képest az 1830: 5 alkottatott. Az 183²/₆-diki országgyűlésen az ezen törvényczikkely szerint kirendelt bizottmány munkálkodásáról tudósítás és a valóságos bekebeleztetés' és visszakapcsolatás' teljesítése kéretett; mi az 18³⁹/₄₀- és 184³/₄-diki országgyűlésen is ismételtetett ⁵⁾.

Végre a Mária Terézia által 1773-b. utólag visszacszerzett Gallícia és Lodóméria iránt, az 1791-ki országgyűlés ennek az ország' testéhez olly módoni visszakapcsolását kívánta, hogy azontúl magyar rendszer szerint kormányoztassék, s Magyarországgali eme kapcsolata a kir. hitlevélbe beigattassék ⁶⁾. Miután pedig a kir. Felség kijelenté, hogy hitlevelet csak az 1741-diki hitlevélbe foglalt dolgokról adand ki, egyebekről pedig, mellyeket az ország a maga s törvényei' biztosítására szentesítendőnek vél, más törvényes módoni intézkedés' lehetőségét megengedte: az országgyűlés azt kérte, hogy e magyar koronai jogon visszacszerzett tartományok' visszacsatolása s Magyarország' törvényei szerinti kormányzása külön törvényczikkely által állapíttassék meg ⁷⁾. Az 1802-diki országgyűlés aztán törvényben kérte kimondatni, hogy Gallícia és Lodóméria, mellyek czímével a magyar királyok II. Endre' korától kezdve joguknál fogva állandóan éltek, mellyek' zászlói a korona' jogának előtüntetése végett koronázás al-

⁵⁾ 183²/₆ irományok I. 163 l. VI, 61 l. A mi e tárgyban az 18³⁹/₄₀-diki országgyűlésen történt, l. ezen évi irományok, II, 215 l. IV, 198 l. 441 sz. alatt, 226 l, 475 sz. alatt, 241 l. 488 sz. alatt; 184³/₄-ről ez évi irományok II, 17 l.

⁶⁾ 1791 irományok 120 l. a tervezett koronázási hitlevél XIX. föltételében.

⁷⁾ Ugyanott 286 l.

kalmával a király előtt hordoztatnak, s mellyek Mária Terézia által is a magyar király' jogánál fogva követeltettek vissza, a magyar király' ugyanczen jogánál fogva biratnak, s azon irányban a harminczadok is eltöröltessenek ⁸⁾); mire az 1802 oct. 17. kir. válaszbán ki nyilvánított, hogy ha a KK. és RR. oklevelekkel bizonyítandják, miszerint Galliczia s Lodóméria hajdan magyar törvények szerint kormányoztatott, vagy azon tartományok' rendei a magyar országgyűlésen ülésel s szavazattal birtak, egy szóval, úgy, mint Erdély s más kapesolt részek, voltak valaha Magyarországhoz csatolva, ő Felsőge a következő országgyűlésen további kegy. választ adand ⁹⁾); melly bizonyítást csakugyan az 1807-diki országgyűlés ügyekezett megtenni ¹⁰⁾. Ezen visszacsatolás az 182⁵/₇. 183²/₆. 183³⁹/₁₀. 184³/₄. országgyűlésen is az előleges sérelmek' sorában folyvást sürgetett ¹¹⁾.

⁸⁾ 1802 irományok 247 l.

⁹⁾ Ugyanott 290 l.

¹⁰⁾ 1807 irományok 250—260 s a pótlékban 22. alatt.

¹¹⁾ 1830 irom. 167 l. 183²/₆ irom. I. 163. l. 183⁹/₁₀ irom. II, 215 l. 184³/₄ irom. l. II, 17 l.

16. §.

A magyar állam' alkata. Az ós-szerződés.*)

Valljon a magyar alkotmány', a magyar közjog' eredetét, a nemzet sarkalatos politikai jogai által mérsékelte s korlátolt fejedelmi hatalom' kezdetét, a hon-szerzők' ama Béla király' névtelen jegyzőjénél előadott eredeti szerződésétől s Árpád' ezen alapúlt uralkodásá-tól, vagy pedig dicső honrendező első királyunk Sz. Istvánnak korától kell-e számítnunk?

Jelesebb jogtudósaink' s történetiróink' többsége azon véleményt vallja, hogy nemcsak a nemzet' politikai létének kezdetét jelöli a magyaroknak Árpád alatti megtelepedésök mostani honunkban; hanem hogy egy-szersmind a közel évezreden át korunkig fennállott ma-gyar alkotmány' elemei, csirái s alapvonalai felösmé-rendők amaz eredeti szerződésben. Miután nemcsak Béla király' névtelen jegyzőjénél felsorolt föltételeinek nyomai kilencz század lefolyása alatt folyvást föllelhe-tők a magyar alkotmányos alapintézmények' vezéresz-méiben, a mint azt az ország' állandó gyakorlata, ósi szokások s köz törvények tanusítják: hanem ugyan-ezen föltételek (ha a bennök kifejezett vezéreszméket vesszük), korunkig a jelenben fennálló országalkot-mány' főbb alapjaként s az összes közjog' eredeti kút-forrásaként voltak a nemzet által elősmérve.

*) Bartal, commentarii II. könyv 7—12 §. I. köt. 114—124 l. ugyanattól: A magyar vérszerződés és a esiki székely krónika, Új magyar muzeum 1859, 413—426 l.

Milly fontos e kérdés' eldöntésére Béla király' névtelen jegyzőjének, mint eme nevezetes politikai esemény részletei' elbeszélőjének, történetirői hitelessége, kiki könnyen beláthatja ²⁾). Bár az is elősmérendő, hogy e kérdés' eldöntésétől független azon meggyőződés, melyet senki el nem utasíthat magától, hogy a számra nem csekély s hadi erényekben tündöklő magyar nemzet, melly nagy terjedelmű idegen tartományokat hadi jogon elfoglalt s köröskörül ellenségektől volt környezve, több mint egy század' folytán törvények nélkül nem élhetett, s megállapodott uralkodás és kormányzati szabályok nélkül illy szélesre terjedő országot Európa' közepén Sz. István koráig fenn nem tarthatott volna.

²⁾ Hitelességet többször és hevesen megtámadták, így Schlözer, Thunmann, Gebhardi, Szklenár (*Hypereriticon examinis vetusti M. Moraviae situs*, Posony 1784) Gustermann, Piringer, Palacky, Dümmler, Büdinger, Tomek, s legujabban Rösler (*zur Kritik älterer ungarischer Geschichte*, Troppau 1860): de ezekkel szemben méltán alapíthatunk Bél Mátyás, Benczur, Kollár, Pray, Palma, Katona ítéletére, úgy Cornidesre, kinek az Anonymus' védelmére s hitelességére irt dolgozatát bővítve kiadta Engel (*Vindiciae Anonymi Belae regis notarii*, Budán 1802), s több más higgadt történetvizsgálók' nézetére: az újabbak közül különösen kiemelve Endlichert (Anonymus' kiadásának prolegomenáiban), Bartalt (*Comm. I. könyv 2—19 §.*) Második nyiltlevél Pauler Tivadarhoz, Béla király névtelen jegyzője körül, Új magyar muzeum 1858, 356—373 l.) Szabó Károlyt (Béla kir. névtelen jegyzője és némelly bírálói, Budapesti szemle XI. köt. 184—213 l., Rösleret czáfolva), ki őt egyszersmind ismét I. Béla király' jegyzőjéül akarja elősmérni: holott mások II. vagy III. Béla' jegyzőjének tartják, vagy mint Kollár, Pray, Bartal, őt IV. Bélával hozzák viszonyba.

Az eredeti szerződés' föltételeit a névtelen író következőleg sorolja fel ³⁾:

„Az eskü' első állapota így vala: hogy még életök tart, mind magoknak, mind maradékaiknak, vezérok mindig Álmos' véréből legyen.“ Ezen szerződés' erejénél fogva tehát a fejedelemség Árpádra s ivadékaire örök joggal átruháztaték örök időkre: bár megmarada a nemzetnek azon szabadsága, hogy Árpád' ivadékai közül azt válassza, kit e tisztségre alkalmasnak ítéland ⁴⁾; mellynek gyakorlása a királyság' alapítása után is fenntartatott, míglen újabb időben (1687 : 2; 1723 : 2) az öröködsi rend az uralkodásra hivatott ausztriai ház' tagjaira nézve alaptörvényileg megállapított. Egy uralkodó ház' örökjoga tehát (habár még nem törvényesen megállapított rendszerinti örököds' joga), melly maiglan egyik fő pontja a magyar államjognak, már ezen eredeti szerződésben feltalálható, habár itt a nemzet' szabad választási jogával vegyülve.

„Az eskü' másod állapotja így vala: hogy a mi javakat köz erővel szerezhetnek, abban mindenki részesüljön.“ A szerződés' eme föltételéből szokták volt írónk a királyi adományok' rendszerének eredetét származtatni, melly olly nagy fontosságú s széles terjedelmű helyet foglalt el a magyar jog' rendszerében; és milly fejedelmi adományozásokat már a vezéri korból maga Béla kir. névtelen jegyzője említ (így a 17. 44. fejezetben). Hanem ezzel szemben Bartal méltán utal az

³⁾ Béla király névtelen jegyzője 6. fej. Lásd azok' szelleméről: Petrovics, *introduction in ius publ.* 18—42 l.

Bartal, *Comm. II.* könyv. 7—12 §.

⁴⁾ Mint az sok más népeknél, p. o. a nyugoti góthoknál, a frankoknál, a langobárdoknál történt.

első foglalási földek' jogára, s a szállás' czimére, mellyen ezek jártak : mi a vagyonjog' ős magyar intézményei sorában olly nevezetes szerepet játszott.

„Az eskü' harmad állapota így vala : hogy azon előkelő személyek, kik Álmost szabad akaratjokból urokká választák, se magok, se maradékaik, soha a vezér' tanácsából és az országlás' tisztéből ki ne rekeszessenek.“ Az eredeti szerződésnek eme fő fontosságú határozata már maga mutatja, hogy a magyar nemzet korlátlan uralmat kezdettől fogva soha nem ösmért, s Magyarországon a kormányalkat kezdettől fogva korlátolt, alkotmányos volt; hogy midőn a fő hatalom Álmos (Árpád) vezérre s ivadékaira átruháztatott, az összes nemzet' szabadsága- s közjavanak biztosítása végett olly módon mérsékeltetett, hogy gyakorlásában a nemzet' nagyjai s tagjai is bizonyos részt vegyenek ⁵⁾ : mi tekintetben legfontosabb volt a törvény-szerzésbeni részesedés, mit egyenesen felösmértünk Béla kir. névtelen jegyzője' elbeszélésének 40-dik fejezetéből — ⁶⁾, és

⁵⁾ Erre példákat magánál Béla kir. névtelen jegyzőjénél találunk, kivált a 9. 10. 14. 19. 20. 22. 26. fejezetben.

⁶⁾ „Árpád vezér és vitézei pedig a nyert diadal után innen megindulván, jövének azon mocsárig, melly neveztetik Curtuel-tou-nak (Körtvélytó Szabó Kár. fordításában) és ott maradának a Gemelsen (Gyümölcsény) erdő mellett harmincznégy napig. És azon helyen a vezér és nemesei megállapíták az ország' minden szokásos törvényeit és minden igazait, miképen szolgáljanak a vezérnek és előkelőinek, vagy miképen tegyenek törvényt minden elkövetett gonosztett fölött. S ott a vezér vele jött nemeseknek különböző helyeket ajándékoza minden lakosaikkal együtt. És azon helyt, hol mindezeket elrendezték vala, a magyarok tulajdon nyelvökön Scerii-nek (Szernek) nevezték, mivelhogy ott rendezték el az ország' minden dolgát.“

az ország' tisztségeinek fenntartása a magok' részére idegenek előtt, minek kikötését az itt tárgyalt III-dik pontban nem lehet föl nem ösmérintünk; valamint ugyanabban leljük föl a magyarországi utóbbi Karok' és Rendek' politikai jogainak is ősi csiráját.

„Az eskü' negyed állapota így vala : hogy ha valaki maradékaik közül hűtlen lenne a vezér' személyéhez, és meghasonlást művelne a vezér' és rokonai között, a vétkesnek vére ontassék, miképen az ő vérök ömlött az esküben, mellyet Álmos vezérnek tettek.“ E pont mutatja, hogy a honszerzők meg voltak győződve a mindnyájok s mindenek fölött álló fő hatalom' szükségéről, s ennek méltóságát és tekintélyét annak személyében, ki ezt törvényesen bírja, szentül megőrzeni kívánták; meg voltak győződve arról, hogy az általok alkotott állam a fejedelem személyének szent sérthetlensége nélkül épségben fenn nem állhat; mi végett a fejedelem iránti hűség' megszegésére megfelelő büntetést szabtak; miben a felségsértés' s a hűtlenség' bünéről hozott későbbi országos törvények' első őseredeti forrását találjuk fel.

„Az eskü' ötöd állapota így vala : hogy ha valaki Álmos vezér' és a többi főnöki személyek' maradékai közül esküjük' állapotványait meg akarná szegni, átok alatt legyen mind örökre.“ Ezen föltétel' célja volt, a nemzet és fejedelem közötti alapszerződésnek a fejedelem' részéről megtartását biztosítani. Hol azonban a névtelen író által használt *anathema* szóból támasztottak némelyek nehézséget. Kétségkívül e szó későbbi keresztényi értelmében a szerződők előtt ösméretlen s rájuk nézve idegen volt; de eredeti jelentésére nézve nem, miszerint a polgári s társadalmi közösségből ki-

rekesztést és számkivetést jelöli, melly büntetés' neme őseink előtt épen nem volt ösméretlen ⁷⁾). Úgy látszik itten keresendő az arany bulla' 31. cikkelyének, melly az ellenállási szabadságról szól, első eredete : melly utóbb, mint balmagyarázatra, sőt belső zavarokra alkalmat szolgáltató, az 1687 : 4 által eltöröltetett, s a koronázási esküből is világosan kirekesztetik.

Mindezekből már világosan kiderül, hogy az Árpád' választásakor a fejedelem s a magyar nemzet között kötött alapszerződésben (az úgy nevezett vérszerződésben) az utóbbi magyar alkotmány' azon vezéreszméi s fő vonásai bennfoglaltatnak, melyek majdnem ezer éves fennállása alatt benne mindig felösmérhetőek voltak, s a jelenkorig minden időviszonytagság' s a külalakzatok' különböző változásai' daczára fennmaradtak : miszerint ezen eredeti szerződés, közjogunk' eme legrégebb hagyományi adata, államlétünk' alakulásának legrégebb történelmi emléke : a magyar közjognak valóságos kiindulási pontját képezi — habár pusztán egy magán-történetíró hitelességén nyugvó átszállása' folytán jogi értelemben az alaptörvények közé nem sorozható ⁸⁾).

⁷⁾ Lásd ez iránt Bartal, Comm. II. könyv. 7. 33. §. I. köt. 114. 144 l.

⁸⁾ Cziráky, ius publ. XVI. §. Pauler, alaptörvények (magyarországiak 1848-ig), Egyetemes magyar encyclopaedia II, 351 l. Különben eddiglen a magyar publicisták közül többen, mellözve a szigorú jogi kellékeket, a szóban forgó vérszerződést a magyar alkotmány' alaptörvényeihez számították, így Schwartzner, Statistik d. Königr. Ung. II, 5 l. Fényes, Magyarorsz. statiszt. II, 1 l. Beöthy, elemi magy. közjog 8. l. Virozsil, ius publ. Spec. IV, 10 l.

17. §.

Folytatás. Alaptörvények. *)

Azon törvények, mellyeken az államszerkezet lényeges főpontjaiban, az uralkodás' és kormányzat' alkata, az álladalmi fő hatalom' gyakorlásának alakzatai s föltételei, az alkotmány' elvei, intézményei s biztosítékai sarkallanak : a l a p t ö r v é n y e k. Valamint pedig Magyarország' összes államszerkezete s alkotmányos intézményei sok századi folytonos történelmi élmények- s fejlődéseknek eredményei : azonképen az alkotmány' lényeges intézményeit meghatározó jogszabályok nincsenek egy okmányba, alkotmánylevélbe összefoglalva, hanem a közjogi életében időnként előfordúlt különböző élményekhez, fölmerúlt körülmények- s szükségekhez képest különböző időkből származó több rendbeli törvényes intézkedések által jöttek létre, s egyéb országos törvények között elszórva találatnak. Ezért, s mivel alaptörvények jelentésével bíró országos törvények' alkotása törvényszerzési különös alakzatok-

*) Petrovics, *introductio in ius pub* 11—64 l.

Schwartzner, *Statistik d. Königr. Ung.* II, 2 §.

Fényes, *Magyarorsz. stat.* II, 1—5 l.

Beöthy, *elemi magy. közjog* 5 §.

Cziráký, *ius publ.* XVI—XXVIII. §. *Virozsil*, spec. IV. 9—13 l.

Wenzel, *Magyarország s Erdély 1848 előtti alkotmánya*, Budapesti szemle XI. köt. 337 l.

Pauler, *Alaptörvények*, *Egyetemes magy. encycl.* II, 347—352 l.

hoz kötve nem volt: azok' felsorolásában szétágaznak az írók' véleményei, kik hol többet hol kevesebbet említenek föl alaptörvények gyanánt, nem lelve szilárd vezérelvet azok' meghatározásában. Illy vezérelv csak a magyar közjogi törvényhozás' fejlődésének összes szemléletéből meríthető. Mihezképest alaptörvényeknek tartandók azok, mellyeket, először: a törvényhozás nyilván azoknak nevez, vagy tettei által kétségtelenül azoknak jellemzett; mivel pedig törvényhozásunk az alaptörvények' rendszeres elősorolásába sehol nem bocsátkozott, azokat sehol tüzetesen meg nem határozza, alaptörvényeknek tartandók, másodsor: azon törvények is, mellyek az alkotmány' alapelveit s alapintézményeit magokban foglaló tartalmuknál fogva illyeknek bizonyúlnak. Miszerint az alaptörvények' fogalma sem a fejedelem és nemzet közötti különös szerződésekre nem szorítható: mi e fogalomnak igen is szűk határokat szabna, s a törvények' nyílt szavaival ellenkezésbe jőne; valaminthogy másfelől a király s az országgyűlésen képviselt nemzet közötti egyezés minden országos törvény' alkotásánál szemlélhető. Sem a fejedelem és honpolgárok közötti minden politikai jogviszonyokat szabályozó törvényekre ki nem terjeszthető: mi által az alaptörvények' fogalma általában a közjogi törvényekkel, a közjog' törvényforrásaival azonosíttatnék.

A kifejtett vezérelvhez képest az alaptörvényekhez a következők sorolandók:

I. Második Endre' 1222-diki arany bullája ¹⁾.

¹⁾ Szegedy, Assertor libertatis hungaricae, dalmat. et slavon. Andreas II. Jerosolymit. Győr 1750.

Ezen, függő arany pecsétjéről nevezett nagy fontosságú okmány²⁾ csak hét évvel kelt későbbre az angol *magna chartá*-nál, melyhez keletkezése módjára s tartalmára nézve is hasonlít. Ugyanis II. Endre, a szentföldről visszatérvén, a kincstárt kimerülve, az országot végetlen, bonyolult zavarokba süllyedve találá, melyeket Béla fiávali viszályai, az eladományozott javak visszaadására tett rendeletei, Kálmán fiának szerencsétlen hadjárata amilyenre öregbítének: hogy a Sz. István által bölcsen rendezett ország' lehanyatlásának s végromlásának elhárítására a köz állapotoknak közös tanács- és akarattali javítása halaszthatatlanná lón. Endre király e részben János esztergami érsek' tanácsán indúlt, kit nálunk azon érdem illet, melyet az angol *magna chartá*-ra nézve Langton István canterburyi érsek szerzett; s országgyűlésen kiadott végzeményben úgy a nemeseknek, mint országa' egyéb embereinek a Sz. Istvántól adott (s illetőleg ennek korából átszállott) szabadságokat újra megerősíté, s az ország' állapotának javítására vonatkozó egyéb dolgokról üdvösen intézkedett. Hogy az arany bulla valósággal országgyűlésen kiadott végzemény, bevezetése és berekesztése mutatja: mi okból azt Verbőczy is *decretumnak* nevezi³⁾. Har-

Palma, Notitia rerum hung. I, 599—622 l.

Kovachich, Vestigia Comit. 82—127 l.

Bartal, Comm. VIII. könyv. 5—26 §. II. köt. 111—129 lap.

Török, Hazánk I, 94—97 l.

²⁾ Mint Szalay mondja (Magy. tört. I, 300 l.): „a magyar történetek' mezején azon *Deus terminus*-ok egyike, melyek előre s hátra mutatván, megállapodásra intenek bennünket.“

³⁾ Hk. I, 9 cz. 6 §. II, 14 cz. . . . a nemeseknek azon di-

minczegy czikkelye külön rovatok alatt a király' jogai- és jövedelmeiről, a király' fiáról, az egyháziakról, az ország' zászlósairól, megyei ispánokról, a nemességről, a nép' egyéb osztályairól. idegenekről, hadseregről, és törvényszékekről rendelkezik: részint a természetes valódi nemeseknek Sz. István által illetetlenül hagyott s az ország' ősi intézményeiben gyökerezett szabadságait, valamint a sz. király által a várjobbágyok- és települteknek adott jogokat megerősítve, részint új intézkedéseket téve s az angol charta példájára azoknak biztosítékairól gondoskodva, mellyek között híres a 31-dik czikkely' záradékában foglalt ellenállási szabadság ⁴⁾.

Az arany bulla hét oklevélpárban adatott ki; egyik

cséretes és jeles szabadsági előjoga, mellyei közönségesen mostanig élünk és birunk, ezen dicsőséges II. Endre fejedelemnek, III. Béla király' fiának (ki a következő királyok' sorában első lesz) idejében írásban nyilvánított, s végzemény és közönséges rendelet módjára megerősített." Hogy nem pontos kifejezés, ha e végzemény épen a nemesi szabadságok' megerősítésének mondatik, kitetszik a bevezetés 3. §. szavaiból: „. . . megadjuk mind nekik (t. i. a nemeseknek), mind országunk' egyéb embe- reinek a szent királytól megadott szabadságot," és egész szöve- géből, hol egyéb személyek- és dolgokról is történnék intézkedé- sek. Az arany bulla védelmét G r o s s i n g' (Jus publ. Hung. 5 —7 §.) és G u s t e r m a n n' (Ung. Staatsrecht 10—14 §.) meg- támadásai ellen, kik azt, részint keletkezési módjából, részint tartalmából folyt okoskodással, mint jogtalanul kierőszakoltat, hiteles szövegben nem létezőt, a királyt megtartani lehetetlenek- re kötelezőt, érvényétől megfosztani akarák s az alaptörvények' so- rából kitérlik, l. K o v a c h i c h- és C z i r á k y n á l, id. helyeken.

⁴⁾ Hasonló szabadság más nemzetek' azon korbeli intéz- ményei között is feltalálható. Az arany bullába ígtatásának indító okáról sajtászerű és épen nem valószínűtlen véleményt fejez ki B a r t a l, comm. I. 129 l.

a pápának küldetett, „hogy azt lajstromába irassa“; második a jánosvitézeknél, harmadik a templomosoknál, negyedik a királynál, ötödik az esztergami káptalannál, hatodik a kalocsainál, hetedik a nádornál tétetett le őrizetül; de hét eredetijéből egy sem maradt fenn, miszerint szövegét csak későbbi királyok megerősítő okleveleiből, melyekbe szóról szóra átvétetett, ösmérjük. Jelesen I. Lajos 1351-ben, a honfiak' azon hűségé' elösméréseül, melyet iránta minden alkalommal, de főleg nápolyi hadjáratában tüntettek ki, azt egész terjedelmében, egyedül az örökösök nélkül kimult nemesek' vagy onrendelkezéséről szóló negyedik cikk' kivételével, megerősítette. Ugyanazt tette leánya Mária és I. Mátyás király, külön oklevélben, holott más királyok koronázási esküjökben ígérék megtartását. Az 1687: 4 azonban az ellenállási záradékot „minden netalán jövendőre e miatt a király, ország és kapcsolt részei között támadható bizalmatlanság' gyökeres kiirtása végett eltörölte, de egyébiránt, ezen cikk- és végzeménynek minden pontja, föltétele és zaradéka épségben maradván.“

Hogy pedig az arany bulla, habár tartalmának egy részét elavúlt intézkedések képezik, valósággal az alaptörvények között foglal helyet, tanusítják az említett megerősítő királyi oklevelek, Verbóczy Hármaskönyve' II. részének 14. czime ⁵⁾, a kir. hitlevél- és koronázási esküben folyvást történni szokott megemlítése.

⁵⁾ 10. §. „És ezért mind e mai napig minden ő utána következő királyok mielőtt megkoronáztatnának, hogy Endre király' úr végzeményét s törvényeit megtartsák, ez ország' főpapjai-, zászlósai-, nagyjai-, főrendei- s nemesének esküt szoktak tenni.“

II. Verbőczy Hármaskönyve⁶ I. részének 9. czime, melly a nemesség⁷ sarkalatos szabadságait elősorolja; nem ugyan azon értelemben, mintha a Hármaskönyv⁸ eme helye az említett sarkalatos jogoknak létet adó törvény gyanánt volna tekinthető; hanem mint az ország⁹ régi s állandó gyakorlata szerint sarkalatosaknak tartott szokásjogok¹⁰ följegyzése, mellyeket újabban is ilyeneknek az 1723 : 6 s 1741 : 8 elősmért. Nemkülönben II. részének 3. czíme, melly az ország¹¹ és kapcsolt részei¹² uralkodási és kormányalkatát fejt ki¹³ 6).

III. Az 1606 június 23-dikán létrehozott bécsi békekötés, melly Rudolf császár¹⁴ és király¹⁵ felhatalmazása folytán Mátyás főherceg által Boeskey István erdélyi fejedelemmel, s az őt követő magyarokkal kötött, az 1608 : 1 (koron. előtt) által megerősített, és a vallási szabadság¹⁶ biztosítását tárgyazza.

IV. Az 1608 : 10 (koron. előtt), melly a magyarországi kormányügyek¹⁷ kezelését született honfiakra bizza.

V. Az 1608 : 1 (koron. után), melly meghatározza, kik értendők a Karok és Rendek nevezete alatt, és kik birnak az országgyűlésen szék és szavazatjoggal. Ezen törvényczikkely, valamint a Hk. II, 3 az ország¹⁸ közjogi intézményeinek sarkalatos elveit foglalván magában, az alaptörvényekhez méltán számíttatik.

VI. Az 1645 december 16-dikán létrejött linezi

⁶) A Hármaskönyvben különben is fordúlnak elő közjogi viszonyokat érdeklő jogszabályok. A Hk. I, 9. czimét többen (így Cziráky, ius publ. XXVIII. §. Pauler, Cziráky¹⁹ munkájának birálatában, Új magy. muzeum 1852. 675 l. és Alaptörvények, Egyet. m. encyclop. 352. l.) az alaptörvények közül kihagyandónak vélik. De nem az I, 9 alakilag, mint jogalkotó tör-

békekötés, melyet III. Ferdinánd császár és király I. Rákóczy György erdélyi fejedelemmel kötött, s az 1647 : 5 által megerősített. Ezen kötés úgy, mint a fennebb említett bécsi békekötés, alaptörvénynek tekintendő, úgy a törvényhozásnak az 1791 : 26 bevezetésében foglalt nyílt kijelentése szerint, valamint alakjára nézve, mint az ország' katolikus és protestans vallású része közötti szerződés, és tartalmára nézve, mint az ország' egyéb ősi jogain kívül a vallás' szabadságáról, az evangélika egyházak' országos fontosságú viszonyáról intézkedő, mind az államhatalom, mind a katolika egyház irányában.

VII. Az 1687 : 2. 3. melly az uralkodásra hivatott Habsburgi ház' öröködési jogát a magyar királyi méltóságban s az öröködés rendjét, annak német, és kimul-tával spanyol férfiágára nézve megalapítja.

VIII. Az 1715 : 3. melly az ország' területi épségéről, kormányzati önállóságáról és törvényes kormányzatáról szól; s mellynek értelme fölötti minden tanácskozást az 1741 : 8 mellőzendőnek nyilvánított ⁷⁾; a te-

vény, hanem az e helyen tüzetesen tárgyalt, elősorolt s tartalmukra nézve részletesen meghatározott sarkalatos nemesi jogok birtak a nemzet' állandó meggyőződése szerint a legujabb időkig (1848-ig) a magyar közjog' rendszerében alaptörvényi jelentőséggel, melyet maga a törvényhozás is többszörösen elősmért. Valaminthogy a II, 3 is nem mint jogalkotó törvény, hanem mint az ott kifejezett, s az ország' közjogi rendszeréből meritett főfő jogelvek' följegyzése foglal helyet az alaptörvények sorában.

7) A minő tanácskozások s vitatások különben keletkezettek volna a kir. hitlevélnek a törvények' magyarozatára vonatkozó ama záradéka folytán : „a mint azoknak gyakorlata s értelme iránt a király' s a KK. és RR. közös egyetértésével országgyűlésileg meg fognak egyezni.“

rületi épség' biztosítása pedig még különösen a kir. hitlevélbe és eskübe foglaltatott.

VIII. Az 1723: 1. 2. melly a VI. Károly császár által 1713 april 19-dikén tett és örökös tartományaiban kihirdetett *pragmatica sanctio*-ja nyomán, Magyarország- és kapcsolt részeinek viszonyát az örökös tartományokhoz, a férfiág' magvaszakadása esetére a magyar királyi trónbani öröködés' jogát az uralkodó felséges Ausztriai ház' nő-ágaira is, jelesen előbb a III. Károly királytól (és császártól) leszármazókra, ezeknek kinultával pedig az I. József- és I. Lipóttól leszármazó nőági ivadékokra is kiterjeszti, s annak törvényes kellekeit körülírja; az 1723: 3 törvényezikkellyel egyetemben, melly az ország' összes jogai- s törvényeinek általános elösmérését és biztosítását foglalja magában.

IX. Az 1723: 6. melly a nemesek' adómentességi kiváltságát újra világosan Magyarország' s kapcsolt részei' KK. és RR.-nek sarkalatos szabadságául ösméri el; s mellyet illy színben tekint az 1741: 8.

X. Maga az 1741: 8. melly a kir. hitlevélnek a törvénymagyarázatra vonatkozó ama záradékát: „a mint azoknak gyakorlata s értelme iránt a király' s a KK. és RR. közös egyetértésével meg fognak egyezni“ a KK. és RR. sarkalatos jogaira, szabadságaira, mentességeire, kiváltságaira ki nem terjesztendőnek nyilvánítja.

XI. Az 1741: 11. melly az országos ügyeknek honfiak általi intézéséről szól, s az ugyanezt tárgyazó 1608: 10. (koron. előtt) törvényezikkellyel együtt az 1791: 14 által az ország' sarkalatos törvényei közé számíttatik.

XII. Az 1791: 3, melly a koronázás' idejéről s az örökös fejedelem' jogköréről szól.

XIII. Az 1791: 10. 12. 13. 19. törvényczikkelyek, mellyek az ország' függetlenségéről, a törvényhozó s végrehajtó hatalom gyakorlásáról s a felségi hatalom jogköréről, az országgyűlések' időnkénti tartásáról, a subsidium' és adó' ügyéről szólnak, az országgyűlés jogaira vonatkozó főfő elveket s a magyar alkotmányos rendszer több sarkpontját foglalják magokban, és az 1827: 3 által is nyíltan alaptörvényekül ösmértetnek el.

XIV. Az 1791: 26, melly a bécsi s linzi békekötések, s ezeket megerősítő törvényczikkelyek alapján az evangélikusok' jogállapotát bővebben meghatározza és részletesebben megállapítja: a kiegészítéseül s illetőleg módosítására alkotott 1844: 3. törvényczikkellyel együtt. Hova a joghasonlat' elvénél fogva az 1791: 27 is számítandó, melly a görög nemegyesült egyházhoz tartozó honfiak' vallásszabadságát biztosítja s őket az ország' és kapesolt részei' teljes polgárjogában részesíti.

Végre XV. a koronázási királyi hitlevél (*diploma inaugurale*) az ország' összes alaptörvényeinek mintegy foglalatját képezi. S habár fő jelentősége abban fekszik, hogy az ország' alkotmányának ünnepélyes biztosítékát képezi: mindazonáltal félre nem ösmérhető azon jelleme, hogy az ország' összes alkotmányos rendszerének királyi szent esküvel erősített, rendíthetetlenül megépített alapját teszi egyszersmind, mellyből az ország' és nemzet' ősi jogai s szabadságai minden uralkodás' változásával s kezdetével új életet szívnak.

Ezekben összpontosúlnak azon törvények, mellyeken 1848-ig az ország' alkotmánya sarkallott: míglen a nevezett évi törvényczikkelyek több lényeges alakjais viszonyaiban mélyen ható változásokat eszközöltek. Jelesen az

- 1848: 3, a független magyar felelős ministerium alakításáról;
- 1848: 4, az országgyűlés' évenkénti üléseiről;
- 1848: 5, az országgyűlési követeknek népképvisel' alapján választásáról;
- 1848: 7, Magyarország' és Erdély' egyesítéséről;
- 1848: 8, a közös teherviselésről;
- 1848: 16, 17, a megyei hatóság' idciglenes gyakorlatáról és megyei tisztválasztásokról;
- 1848: 20, a vallás' dolgáról;
- 1848: 22, a nemzeti őrseregről;
- 1848: 23—27, a szabad kir. városokról és szabad kerületekről.

Erdély' 1848 előtti alaptörvényei voltak, Magyarországnak a különválás előtti alaptörvényein, jelesen az arany bullán kívül:

I. A három nemzet, t. i. a magyar (tulajdonképen a vármegyék' földén lakó nemesek' összesége), székely

8) Az erdélyi három nemzet' szövetségéről, különösen ennek eredetéről lásd :

Benkő, Transsylvania. Bécs 1778. I, 358 s köv. l.

Supplex libellus valachorum Transylvaniae iura tribus receptis nationibus communia postliminio sibi adseri postulantium. Cum notis historico criticis J. C. E. Kolozsvár 1791. 19 s köv. l.

Eder, observat. criticae et pragmat. Szeben 1803, 73. 149, 216, 254 l.

Kemény Józs. Gr. Über den Bauernaufstand und über den wechselseitigen Schutzvertrag der drei ständischen Nationen Siebenbürgens: Kurz, Magazin für Geschichte stb. Siebenbürgens II. kötetében, Brassó 1846, 357 s köv. l.

Arpádia, III. év. 30 s köv. l.

Incze, Erdélyország' újabb országgyűlési végzése. III. 33—35 l.

és szász nemzet uniója, és a négy bevett vallás' (receptae religiones). ugymint a katholika, reformáta, evangélikus s unitária vallás egyenjogúsága ⁸⁾. A három nemzetnek már régebben, először Zsigmond' uralkodása alatt 1437-ben, keletkezett szövetsége Erdélynek Magyarországtól különválása után is több ízben megújított, s Erdély alkotmányának nemzeti fejedelmei alatt úgy, mint az ausztriai ház uralkodása alatt 1848-ig egyik leglényegesebb alapintézményét képezte ⁹⁾. A

⁹⁾ Ugyanis az 1542- s 1545-diki thordai gyűlésen felújított unió, mellynek eszméjét a nevezett gyűlés' határozata így fejezi ki : „Mintbogy mindnyájoknak egy közös hazájok van, s a melly haszon fenntartásából háramlik, mindnyájokra egyenlően tartozik : annál fogva minden terhet, melly a hon' fenntartására vonatkozik, akár védelmet, akár pénzfizetést, akár valami egyebet kívánjanak az idők' körülményei, Erdélyország három nemzete egyenlően hordozza“ -- 1613-ban mint Erdély' alaptörvénye Bethlen Gábor fejedelem alatt megerősített s megújított : s utóbbi években nemcsak megerősített, jlesen 1630-ban (midőn egyszersmind határozottatott, hogy minden tíz évben megújittassék), 1649-, 1681-, 1686-ban : hanem 1653-ban az *Approbata*-ba (III. rész. 1. ez. 1. cikk.) igttatott az arra leteendő eskü' szavaival együtt. Ugyanaz megerősített az 1744 : 6 által, eltöröltetvén a felség' jogával ellenkezők s a római katholikus vallás' rövidségére irányzottak, nemkülönben az 1791 : 53 által. Ezen egység' lényege, a mint az *Approbata*-ban ki van fejezve, az volt, hogy ha valamelyik nemzetet, mezővárost és falut, vallásfelekezetet vagy magános egyént, bárki által személyében, vagyonában vagy jogában valami bántódás érne : a többi nemzet, vallásfelekezet, város és faluközönség annak védelmére fog kelni, a fejedelemnél és tanácsánál érette közbenjár, s egymásnak mindenben segítségére s oltalmára legyenek ; hogy a három nemzet, egymás közötti békességet tartva, együtt egy közös kormány alatt legyen : s hogy mind a köz ügyek' intézésében, mind a köz terhek' viselésében egyformán osztozzék.

négy bevett vallás közül, melyeknek egyenlő közjoga s állása Erdély' alkotmányának másik lényeges alapintézménye volt, a római katolika vallás (mellyhez az 1744: 6 a görög-egyesültet is sorolja) ezen állást már sz. István király óta bírta; az evangélika vallás 1557-és 1559-ben, a reformata 1564-ben, az unitária vallás 1571-ben ruháztatott fel polgári joggal; s Erdély' nemzeti fejedelmei beigtatásuk' alkalmával ünnepélyes esküt tettek a négy bevett vallás' jogállásának fenntartására ¹⁰⁾, valamint a honfiak' is egyességi esküjök (*iuramentum unionis*) által a négy bevett vallás' fenntartását fogadták. A négy bevett vallás' törvényes szabadságát aztán a lipótféle hitlevél is, valamint az 1744: 6 és 1791: 5 megerősítette.

II. Első Lipót magyar király' 1691 december 4-dikéről kelt hitlevele (*diploma Leopoldinum*), mely 18 pontban meghatározza azon föltételeket, melyek alatt Lipót Erdély' kormányát átvette, s megerősíti az erdélyi nemzetek' és lakosok' jogait. Ezen hitlevél az 1791: 2 által megerősítettvén, egyszersmind ünnepélyesen becikkelyezett ¹¹⁾.

III. A *sanctio pragmatica*, melyet az erdélyi 1722-diki országgyűlés befogadott, az 1744: 2. és 3. törvényczikkely „a magyarországi 1723-i törvényczikkelyhez képest örök és változhatatlan törvényül“ becikkelyezett.

¹⁰⁾ Lásd Approb. Const. I. rész, 1. czim, 9. czikk. Compil. Const. II. rész. 1. czim.

¹¹⁾ A történetére vonatkozó tárgyalásokat s okmányokat egybegyűjtve lásd: Szász Kár. Sylloge tractatum aliorumque actorum publicorum historiam et argumenta B. Diplomatis Leopoldini, Resolutionis item, quae Alvincziana vocatur, illustrantium. Kolozsvár 1833.

IV. Az 1791-diki azon törvényczikkelyek, melyek az erdélyi alkotmány' lényeges alakzatait, alapintézményeit s biztosítékait tárgyazó jogelveket foglalnak magokban: jelesen az 1791: 2. a lipótféle hitlevélnek minden következő fejedelem által megújítandó megerősítéséről; 1791: 3 a fejedelem által leteendő eskü' módjáról; 1791: 4 az erdélyi státusok által leteendő hódolási esküről; 1791: 6 Erdélynek magyarországgal összeköttetéséről és önállóságáról; 1791: 7. 8. a törvényhozó és végrehajtó hatalom' gyakorlásáról; 1791: 10. 11 az országgyűlésről.

Az 1848-diki erdélyi országgyűlésen alkotott törvényczikkelyek az erdélyi alkotmány' több sarkalatos pontjára nézve lényeges változásokat foglalnak magokban; jelesen az 1-ső t. cz. Magyarország' és Erdély' egygyé alakulásáról, mellyben egyszersmind minden lakosok' jogegyenlősége, a mint az Magyarországra kimondva s életbe lépve volt, ugyanazon módon Erdélyben is minden lakosaira nézve, nemzet-, nyelv- és valláskülömbőség nélkül elősmértetett; a 2. t. cz. a követek' népképviselet' alapján választásáról; 7. t. cz. a közös teherviselésről; 9. t. cz. a bevett vallások' teljes jogegyenlőségéről, a nemegyesült görög szertartásuakat is odaértve. Ezen törvények *az 1848-é évi évi törvények* ugyan a királyi megerősítést megnyerték, hanem az ünnepélyes királyi szentesítés és kihirdetés meg nem történhetett.

18. §.

A magyar államtest' közjogi minősége. Az alkotmány' vizsontagságai.

A magyar állam' alapszerkezete, uralkodása- s kormányzatának alkata kezdettől fogva azon egy jelleget, a korlátolt monarchia' jellegét viselte, s azt a legujabb időkig változatlanul megtartotta. Ezen államalkat' lényege abból állván, hogy a fő hatalom s annak gyakorlását tárgyazó fejedelmi jogok egy uralkodó fejedelmi személyben összpontosúlnak, kinek fejedelmi jogaival a nemzetnek ugyanazon fő hatalom' gyakorlására vonatkozó politikai jogai állnak szemben: ezen fejedelmi jogok' s nemzeti jogok' egybehangzó, egymást kölcsönösen korlátozó s ellensúlyozó működéséből fölmerül az állam-kormányzatnak azon alkotmányos¹⁾ rendszere, mellyben az állam' politikai életének legfőbb középpontját tevő fejedelmi teljhatalom — mellynek legmagasabb álláspontjából tekintendő az összes politikai rendszer, — korlátoltnak tűnik fel, s működésében az alkotmány szabta alakzatok- s föltételekhez, a nemzetnek alkotmányos jogai' tartalmához képesti hozzájárulásához van kötve.

¹⁾ Alkotmány magában nem tenne egyebet s többet, mint az állam' alkata, alapszerkezete. Hanem korunk' általánosan elfogadott közjogi szólása szerint az alkotmány (*constitutio*) nevezet monarchiákban olly államszerkezetre alkalmaztatik, mellyben a fejedelmi jogok a fő hatalom gyakorlásában a honpolgároknak sarkalatos politikai jogai által korlátoltatnak azon módon, a mint a szövegben ki van fejtve.

Magyarország' alkotmányos intézményei majdnem egy évezred' hosszú fejlődésén át sok változáson s átalakulásokon mentek át, mellyeknek sarkpontjait s fokait az idők' s helyzet' változatos, kedvező s vésszel fenyegető körülményei között, többnyire a hanyatlott vagy lefojtott alkotmányos nemzeti szellem' új-új föllendülései mellett létre jött alaptörvények' sora jelöli. Nem egyes törvényhozói bölcsesség, hanem dús erélyű nemzeti szellem alkotta ezen intézményeket, mellyek minden korban szívéhez voltak forrva a nemzetnek, mellyeknek őstörténelmi csiráját és kiindulási pontját az árpádféle vérszerződésben találjuk ²⁾: s mellyeknek új alapját honrendező nagy szent királyunk rakta le ³⁾.

²⁾ A magyar alkotmány' ezen közvetlen ősi forrásán túl még, alapos jogtörténelmi vizsgálódások a magyarok', s a kik őket e hon' birtokában megelőzték, hunok' és várkunok' ősi intézményei között olly hasonlatosságokat derítettek ki, mellyek egyrésről a közös származás' bizonyosságául szolgálnak, másrésről, mint Bartal bizonyítá, több intézménynek, mellynek gyökerét külföldön keresték, ősnemzeti eredetét tanusítják. Lásd főleg Bartal, Comm. I. könyv, a magyarfajú népek eredetéről, jelesen a hunok' (jobbán mondva khunok) és várkhunok' szokásairól. I. köt. 67—105 l. Ugyanattól: Jegyzetek Szalay L. történetéhez, Új m. muzeum 1852, 403 s köv. l. Nyílt levél Pauler Tivadarhoz, ugyanott 1858, 127 s köv. l.

³⁾ A magyar alkotmány' viszontagságainak, fejlődése' főbb mozzanatainak rövid, tömött átnézetét adja: Pauler, Alkotmány (magyarországi 1848 előtt) czimű cikkében, az Egyetemes m. encyclopaediában II, 791—804 l. Ugyanott 805—818 l. az erdélyi alkotmányról hasonló átnézetet I. E. ad. Az alkotmány' viszontagságai' vázoló rajzát adja Virozsil is, ius publ. spec. I. 5—10 l. A magyar alkotmányos viszonyok' s intézmények' történetét a mohácsi vész' koráig oknyomozólag vizsgálja Bartal' többször idézett nagy történelmi munkája, mellyhez pót-

Kinek egyik legfőbb érdeme az, hogy midőn a királyi méltóság' fölvétele, a keresztény vallás' terjesztése, a nyugoti egyházhozi csatlakozás, a nyugoti polgárisodás és államrendszerhezzi simulás által nemzetének Európa' művelt népei' családjában, a népek' sorsát intéző országok' sorában állandó helyet szerzett s az által jövendő irányzatára döntően hatott; midőn új szükségleteknek megfelelő tökéletesebb monarchiai államszerkezet' oszlopait fölépítette: ezt nemzeti íhletséggel tette, intézkedéseiben a nemzet' ősrégi szokásaihoz ragaszkodva, s azokon csak annyiban, leginkább Nagy Károly császár' rendszere szellemében változtatva, memyiben ezeket a keresztény vallással s a monarchia' eszméjével kevésbé egyeztethetőknek tapasztalta, s memyiben ezt az új polgári rend meggyökereztetése követelte; hogy az ősi alkotmányhoz csatolt az ország' püspökei' s főurai' meghallgatásával s megegyezésével a kor' eszméi s szükségeihez alkalmaztatott egyházi, polgári s katonai új törvényeket, e részben bizonyos pontig külföldi törvényeket, jelesen a frank *capitulare*-kat is alkalmazva ⁴⁾. Intézkedései főbb eredményeiül kiemelendők: a

lékül járúlnak e híres szerzőnek az Új m. muzeumból idézett értekezései. A történelmi fejlődésre folytonos tekintettel van gr. Cziráky nak ösméretes jeles munkája is; valamint ide tartozó becses felvilágosításokat találunk Szlemenicsnek a m. t. társaság évkönyvei VI. VII. s VIII. kötetében „Törvényeink története“ czimű nagy terjedelmű értekezéseiben. Jeles újabb és régebb történetíróink szinte nagy gondot fordítanak munkáikban a politikai élet mozzanatai' előtüntetésére. A magyar alkotmány' fejlődéséről egész jogtörténelmi munkát irt Gusztermann (idézve fennebb 23 l.)

⁴⁾ Endlicher, die Gesetze d. heil. Stephan. Bécs 1849. Sz. István' fennmaradt törvényeinek eredeti szövegét, a Watten-

pápától az egyházi ügyek körül a korona részére kinyert azon fényes előjogok, mellyek azóta a kir. kegyuri jog' tartalmát s az ország' sz. koronájának kiváló sajátját teszik; az országbeli különböző osztályok' elrendezése, mellyek között a főpapi rendet első helyre emelte, tündöklő állásának megfelelő jószágokkal, területi hatósággal s jogokkal ruháztatván fel; a zászlósokat N. Károly' udvara' mintájára tökéletesítette, a vitézlő lovagrendet (a természetes igaz nemeseket), melylyet katonák neve alatt fiának különösen ajánlott, régi szabadságaik- s jogaikban megerősítette; az udvarnokok' rendjét maga alapította; az idegen települőket nagy kedvezményekben részesítette, kik aztán részint a régi római városokat új életre ébreszték, részint újakat alapítva, az ipar- és kereskedésnek új gyűlhelyeket alkottak; a törzsfelosztás' megszüntetésével a vármegyék' intézetének kifejtése, a várnépeknek két osztályra szakasztásával, hogy egyik fegyverrel szolgáljon, a másik földmiveléssel foglalkozzék — melly vármegyei intézmény lényegesen honvédelmi s katonai, de egyszersmind biráskodási és közigazgatási czélokra volt ren-

bach által Styriában az admonti kolostor' könyvtárában feltalált XII. századbéli kézirat alapján l. az Árpádkori új okmánytárban I, 1 sz. alatt.

Tévednek tehát, kik a diesöült első királyt az országalkotmányoknak, melly alapvonaláiban az ő korát több mint egy századdal meghaladja, merőben első alkotójául akarják feltüntetni némmellyek, a többi között P i r i n g e r, Ungarns Banderien I, 6 l. úgy annyira, hogy ő, szerintök, e részben példát mindenben a frankoktól vett volna. Hisz' maga a sz. király erélyesen inti fiát (Sz. István I. végzeménye 8. fej.) az ősi szokások' megtartására, és az ország' békés üdvhozó kormányzására ezt neki egyik fő eszközüül ajánlja.

deltetve; a kormánytanács' és országgyűlés' rendezése. mellyek mindketteje a törvények- és oklevelekben országtanács neve alatt fordul elő — e nyilván N. Károly' császár gyűlései' módjára rendezett országgyűléseken az előkelők' tulsúlya mellett a nemzet' többjeinek is biztosított befolyása; általában az igazságkiszolgáltatás', közigazgatás' és közjövödelmek' jó rendbe szedése. ⁵⁾).

Közvetlen utódjai' villongásaiban, valamint azután az árpádházi királyok alatt többször is, szilárd trónörökösödési rend' hiánya érezhető : habár ebben, a mit most hiánynak vagyunk hajlandók tartani, a magyar birodalom Európa' középkori államaival általános osztozott, miután azon korban a nemzetek' gondolkodása a nemzet' választási jogának kizárásával trónörökösödés' eszméjét ellenzette. Az abból támadt belső villongások, a külföld káros beavatkozásait s törekvéseit szülték, mint már Sz. István' utódjai alatt, kik közül Péter az idegen, Aba a nemzeti elemet képviselte, I. Endre' kormánya erélyesen nemzeti volt, de hogy az ország' harmadrészét testvérének átengedte, példáját adta a későbbben is olly károsokúl bizonyúlt területi feldarabolásoknak. I. Béla böles intézkedéseit Salamon' korának viszályai követték; de a következő nagy királyok Sz. László és Kálmán alatt, az ország és alkotmá-

⁵⁾ Sz. István' intézményeiről, történetiróink' esetelésein kívül (S z a l a y, Magy. tört. I. 94—126 l. H o r v á t h M. Magy. tört. I. 117—127 s köv. l.) lásd : B a r t a l' korszakot alkotó vizsgálódásait, Comm. III. könyv. I. köt. 178—380 l. s ezeknek foglalátját P a u l e r től az Új m. muzeumban 1858, 74—91 l. S z l e m e n i c s. id. értekezésében, a m. t. társaság' évkönyvei VI. köt. 72—110 l.

nya dúsan virágzott s fejlődött. II. István alatt az olygar-
chák tulsúlya érezhető, de II. Béla és II. Géza alatt az or-
szág' ügyeinek alkotmányszerű intézése szélitiben diva-
tozott. Az utóbbinak fiai alatt támadt viszályok az al-
kotmányos fejlődést nem segítették elő. III. Béla' or-
száglása alatt nevezetesk a törvénykezés' terén tett in-
tézkedései, s a hűbériség' egyes szálainak befonódása
az ország' jogrendszerébe. II. Imrének testvéréveli vi-
szálgodásai s a királyi jövedelmek' megkezdett pazar-
lásai előkészíték az ország' állapotának ama zavaros
felfordúltságát, melly II. Endrének a szent földről ha-
zatértékor tetőpontját éré el, s mellynek orvoslására
adatott ki az arany bulla : érette II. Endrét nem egy-
szer a magyar nagy királyok' sorában említették, s a
magyar szabadság' bajnokának nevezték; tekintvenyil-
ván, a mivé az arany bulla idő folytán vált vala, mint
a magyar szabadság' jelve, mint a király és nemzet kö-
zötti szerződés, mellyre önkény és elnyomás ellenében
hivatkoztak a maradékok ⁶⁾. IV. Béla a tatárpusztítás
után a honnak második megalapítója lón; alatta a me-
gyei várszerkezet végenyészetnek indúlt, s a honvéde-
lemre innen háramlott hátrányokat új intézkedések ál-
tal ügyekezett orvosolni, s gondját különösen a polgári
rend' megszilárdítására fordítá. V. István alatt úgy
mint IV. László alatt az országgyűléseknek s országos
beleegyezéseknek több okleveles nyoma találtatik; az
utóbbinak szerencsétlen kormányzását Bartal az ország-
nagyoknak véli tulajdonítandónak ⁷⁾. Az utolsó Árpádfi
III. Endre háborgások s pártvillongások között érte élete'

⁶⁾ Szalay, Magy. tört. II, 12 l.

⁷⁾ Bartal, Comm. II, 177—192 l.

végét; alatta az országgyűlés' évenkénti tartása törvény által rendeltetett, a királyi hatalom' korlátolása s az országos rendek' befolyása mindinkább öregbült; a várszerkezet romba dült, s a várjobbágyok' nagyobb része királyi vitézszolgák közé vétetett fel, mi a megyei birósági rendszer' átalakulását eredményezte; a városok' országos befolyásának első jelei felösmérhetők.

Az általában emberséges, igazság' s kegyesség' tulajdonávaltündöklő Árpádházbeli királyok' korszakának végén az ország nem állott a tekintély' s hatalom' azon polczán, melly a benne rejlő gazdag erő' elemeinek megfelelt volna. Annál felölőbb tehát az *Anjouk'* uralma alatti lendület, miután Károly a választási jogukra féltékeny rendek által végre is királynak megválasztott. Tettei' magyarázatánál szem előtt tartandó, hogy ő kormányzásában több tekintetben a római jog' elveiből indult ki, mellynek tekintélye magasan állott Európa országaiban, s melly azon alakban, mellybe Justinian' jogkönyvei öntötték, olly igen látszik kedvezni a „királyi hatalom' teljének“⁸⁾; de azért országgyűléseket tartott; udvara külfényét emelte, s a külföld' ügyei-re is nyomatékos befolyást gyakorolt, a kir. kegyuraság' jogait erélyesen védelmezte, uralkodását a jogszolgáltatás' rendszerében nagy fontosságú fejlemények jelölik; a várszerkezet' elenyésztével helyébe alatta a honvédelemre nézve a zászlóalji (*banderium*) rendszer lépett.

I. Lajos', a dicsőített hős' kormányzását az alkotmányos élet' terén nagy fontosságú fejlődések teszik nevezetessé; az arany bullát egész terjedelmében, az ellenállási záradékkal együtt, megerősítette, kivévén

⁸⁾ Bartal, comm. III, 11—18 l.

hogy a nemesek' vagyonrendelkezési szabadságát korlátolta; a nádori méltóság' régi fényét helyreállította; országgyűlést több ízben tartott; az ország' védereje gyarapítása végett a nemesség' számát szaporította, s hogy kötelességeinek főleg költség' tekintetében jobban megfelelhessen, jobbágyföldei' kilenczedével ajándékozta meg; a városok' országos állását emelte; a jobbágyok' szabad költözését újlag megerősítette; egyházi ügyekben a korona' jogait csorbítatlanul fenntartotta. Mária az arany bullát megerősítette; az általa tartott országgyűlésre a megyék közgyűlésen választott négy-négy képviselőt küldöttek. Zsigmond' külföldi foglalkodásainak az ország több tartományának vesztét köszönte, alatta az olygarchák' hatalma nagyra nőtt; mindazonáltal uralkodása a magyar közjog' szempontjából több tekintetben nevezetes; a királyi kegyuri jogokat erélyesen védelmezte, a királyi tetsvényt szabatosabban meghatározta, s az ország' abbeli jogait a konstanci zsinaton elősmértette; távollétében királyi helytartókat nevezett; a czímeres nemességet hazánkba átültette; törvénynek ő már csak azt nevezi, melly országgyűlésen alkottatott; a kir. városokat országgyűlésre meghívta, s azóta azok a közügyekben, országgyűléseken s azokon kívül állandóan részt vettek; az ő korában jöttek divatba az országgyűléseken írott előterjesztések és felirások, s a megyék' politikai hatásköre, országgyűlési tárgyak' előleges meghányása, és közigazgatási intézkedések tétele által tetemesen fejlődött; végre sokat tett a zászlóalji rendszer' tökéletesítésére. A választás' útján trónra jutott Albert' végzeményét nevezetessé teszi nemesak szerződészerű alakja, hanem tartalma is; miszerint az ország' megerősített régi szabadságai új biztosítékokat

nyertek, a nádorválasztás a nemzet' régi szokásához képest megállapíttatott. I. Lengyel László alatt 1444-ben az országgyűlés kimondotta a koronajavak' elidegeníthetetlenségét. Mátyás király az arany bullát megerősítette, országgyűlést majd minden évben tartott, s azokon a megyék képviselőik által jelentek meg, bár 1462-ben arra minden nemest meghívott; az országtanácsot bírósági ügyekre szorította; az állandó hadsereg' intézetének alapját megvetette; a királyi kegyuraság' jogait erélyesen védelmezte; a szlavóniai rendek tőle tetemes külön jogokat nyertek, s jelentékenyek a végzeményei által a törvénykezés körül tett intézkedések; általában az ország' bel- és külviszonyaiban hatalmát s fényét öregbitni erélyesen és sikeresen törekedett: de az adófajok' szaporítása, az adóknak gyakran más mint a kitűzött czélokra való fordítása, a folytonos követeléseinek ellenszegülők iránti szigorú bánásmód sok keserű panaszra adott okot ⁹⁾. A választási szegődvény alapján trónra jutott II. Lengyel Lászlónak gyenge kormánya alatt a királyi tekintély mindinkább hanyatlott; örökülési szerződésai, mellyeket az országnak csak egy része fogadott el, a királyválasztás iránti híres 1505-diki végzést idézték elő; a királyi jövedelmek körül történt intézkedések kevés eredményre vezettek; az országgyűléseken hiányzott rend s egyetértés; az országos tanácsosok' felelőssége elvileg kijelentetett; a megyei törvényszékek' hatásköre kiterjesztetett; az alispánok, kiket addig a főispánok neveztek ki, 1504-től kezdve a megyebeli nemesség' hozzájárulásával nyerték tisztségüket; a törvénykezés javítása körüli törek-

⁹⁾ Bartal, Comm. III. 214—228 l.

véseknek köszönjük Verbőczy' Hármaskönyve' létrejövését: mi azonban csekély orvosszer volt a közhatalom' gyengeségéből s a főurak' birvágyából és hatalmaskodásaiból eredt bajok ellen, mellyeket betetőztek a pórlázadás folytán hozott kegyetlen törvények. Az ország' balvégzete nemsokára aztán beteljesedett a mohácsi téren: mire a kettős királyválasztás folytán beháború, a török' hatalmaskodásai, az ország' feldarabolása s Erdély' elszakadása következett.

Nagy idők' súlya nehézkedett ekkor az országra; belső szakadás, bel- és külháborúk az országot végromlás' szélére vitték, s voltak idők, midőn kivált I. Lipót alatt, az alkotmányos élet örökre elhunyni látszott. Hanem a törököknek az országbóli kiűzetése s az utolsó Rákóczyféle háborúknak végét vető, és azzal a beharczok' hosszú sorát bezáró szathmári béke, a belsend' helyreállítását az ország' jogai' elősmérésével párosítván, békés fejlődésű jövő' korszakát nyitotta meg. Az alkotmányos viszonyokban már addig több mélyen ható változás s új alakulás ment vala véghez. Így az I. Ferdinánddal uralkodásra hivatott ausztriai házra nézve állapított örököségi rend' hiánya az élő király' utódjának megválasztása s megkoronáztatása által lehetőleg pótoltatott; az országgyűlésen a megyék' képviseltetése állandóan életbe lépett, a két táblai rendszer teljesebben kifejlődött, s jelesen II. Mátyás' korában az országos rendek' fogalmának szabatos meghatározása által, az országgyűlési részvét köre is határozottan kijelöltetett (1608 : 1 kor. ut.); a nádorválasztás, udv. kancellária, a magyar kormánytanács szabályoztatott; az 1606- és 1645-diki (bécsi s linezi) békekötések az evangélikusok vallási szabadságát biztosították, bár

még azután is többször felujáltak a sérelmek, s végorvoslásukat egy későbbi kor eszközölte. I. Lipót alatt a trónörököségi rend az uralkodó ház' mindkét (ausztriai és spanyol) fiágára nézve megállapíttatott, az arany bullából az ellenállási záradék eltöröltetett, különben az ország' jogai- s szabadságainak biztosítása mellett (1687 : 2. 3. 4.) I. József alatt a szathmári béke a forduló közbékepont. III. Károly' uralkodását a trónörököségi jognak az uralkodó ház' kijelölt leányágaira való kiterjesztése, az ország' törvényes állásának biztosítása mellett, az uralkodó ház' örökös tartományaival a közös uralkodó alatti elválaszthatatlan kapcsolatnak alaptörvényileg történt kimondása (1723 : 1. 2. 3.) teszi nevezetessé. Hanem már előbb az 1715 : 8 által Magyarország' társadalmi szervezetére nézve igen nagy fontosságú változás történt egyik alkotmányos alapviszonyban az által, hogy az európai államhelyzet kívánta állandó katonaság' felállítása által a nemesi fölkelés a honvédelemnek rendkívüli eszközévé tétetett, annak tartására saját hadi adó rendeltetett, és midőn a kiváltságos osztályok' köteleiségein s terhein lényeges könnyebbülés történt, ezekkel kapcsolatban birt külön jogait s mentességeiket épségben megtartották. Az 1723- és 1729-ki törvények által aztán igen nevezetes új alakítások eszközöltettek a közigazgatás' és törvénykezés' szervezetében, mellyek a köz állapotok' felvirágzására a legjótékonyabb hatással voltak. Mária Terézia alatt a nemesi sarkalatos jogok az 1741 : 8 által újabb biztosítást. de egyszersmind az urbér' behozatala, habár a törvényhozási uton kívül történt, az adóalap állandósítása s a földmivelő osztály' jogállapotának szabályozása és biztosítása által, éles és nehezen engesz-

telhető társadalmi ellentétek kifejlődését megelőzvé, az egész országra s nemzetre üdvösen hatott. E királyné' kegyes hosszú kormánya alatt az ország' kiválmái területi épsége' helyreállítása körül lényeges pontokban teljeseésbe mentek ugyan, hanem egyszersmind országgyűlések' gyér (csak három izbeni) tartása az alkotmány' korszerű, a megváltozott helyzet' s társadalmi szervezet' igényeihez képesti tovább fejtése megakasztatott, s a nemzet szellemi ereje elzsibbasztatott. A mult századok' keservei, zaklató csapásai után az erejében megfogyatkozott nemzet a béke' ölében mintegy álomba szenderűle, mellyből II. Józsefnek, ha jó szándékból eredt, de a nemzetet életelveiben sujtó újításai rázák fel. Utódja II. Lipót az örökre nevezetes 179⁰,-diki országgyűlésen az alkotmányos állapotot nemcsak teljesen helyreállítá, hanem újabb, a sarkalatos törvényekhez méltán számított határozmányok által, annak tartós szilárdságot szerzett. Egyszersmind a mult század' utolsó szakaszában a köz eszméletben mondhatni Európaszerte uralomra jutott *reform*-eszmék, mellyek hatályukat főkép a politikai szervezetek s a társadalmi állapotok között fölmerült ellentétekből szívták, a hon alkotmányában eszközlendő korszerű átalakítások' szükségét érezhetővé tették. Az e czéla az 1791: 67 által kirendelt országos küldöttségek' rendszeres munkálatai' életbeléptetését a franczia háborúk' folyamata megghiusítá, mellyeknek végével az európai *reactio* súlya alatt Magyarországon is az alkotmányos életnek újabb zsibbadása álla be. Hanem I. Ferencznek 1827-diki végzeményében, jelesen annak 3. 4. 5. cikkelyében az alkotmány' sarkalatos elvei új elősmérésben részesültek. S a mit a honatyák már 179⁰,-ben

kezdének sejteni, hogy a főleg csupán természetes igaz nemesekből álló kiváltságos nemzetnek, Verbőczy' *populus*-ának, melly, mint ilyen, hivatását az alkotmány' és nemzetiség' megőrzése által teljesíté, lejárt már ideje, az már az 182⁵/₇-diki országgyűlés óta tiszta tudattá vált vala: hogy a magyar alkotmánynak csak úgy van jövője, ha sánczai közé bevétetnek a nép' azon osztályai is, mellyek addiglan azokon kívül álltak; mi az összes honi jogrendszer' számos intézményeiben gyökeres javításokat tett szükségessé: valaminthogy azon-
tul mind I. Ferencznek, mind V. Ferdinándnak végzeményei mindinkább a reform' szüksége felőli mély meggyőződésből eredt, igazság- és alkalmoszerű intézkedések' jellemét viselék. Hanem az ország' összes alkotmányos politikai rendszerének a társodalmi és politikai helyzet' felösmért szükségeihez képesti módosítására és átídomítására irányzott, s jórészt az országos választmányok' rendszeres munkálataiban foglalt javaslatok nem nyertek teljes kiterjedésben törvényerőt. Míg végre 1848-ban európai eseményeknek behatása alatt is gyorsult s hatályosult szellemi mozgalom, az uralkodás' és kormányzat' alkatának változatlan megtartása mellett, az urbéri kapcsolat' felbontása, az úri hatóság' megszüntetése, az ősiség' eltörlése, a közteherviselési elv' felállítása által a társodalom szervezetében létesített nagyszerű új alakítások után, az ősi alkotmány' lényeges intézményeinek is átídomítását szülte: a teljes özszeegyeztetést azonban és részletesebb meghatározásokat az események' rohama meggátlá.

19. §.

Folytatás. Uralkodás' és kormányzat' idoma. *)

Magyarország tehát uralkodási s kormányalkatára nézve, korlátolt vagyis alkotmányos monarchia, királyság' nevével Minélfogva :

Az országglás egyeduralmi (monarchiai); az állodalmi fő hatalom a fejedelmet illeti, ki Sz. Istvántól fogva királyi czimmel él, mint az államfenség' személyesítője, személyes felség' méltóságával van felruházva, a fejedelmi jogok' törvényes gyakorlásával bir, s kinek királyi méltósága és megfelelő rangja az európai állomok' rendszerében és fejedelmeik', főnökeik' sorában mindig el volt ösmérve. Bizonyítja ezt az ország' történelme, alkotmánya s összes politikai rendszere. Sz. István már végzeményeiben monarchiának nevezi országot, s utána szakadatlan sora következik koronás fejedelmeknek, kik országukat „Isten' jóvoltából“ kormányozták ¹⁾, miután mind a törvényhozás', mind minden birtokadományozás' és bírói hatalom' joga ez ország' szent koronájának hatóságára, mellyel Magyarország' minden királya megszokott koronáztatni, s következő-

*) *Pancratius*, tractatus ius publ. II, 32. §. *Horváth*, bibl. II. köt. 51 l.

Lochner, facies ius publ. II, 5. Ugyanott II. köt. 186 l.

Rosenmann, iur. publ. 30—32 l. *Czirák*y, ius publ. 638—647 §.

Virozsil, ius publ. spec. IV, 13—16 l. *Pauler*, id. értekezésében.

¹⁾ Sz. István II. végz. 2. §. az előbeszéd.

leg törvényesen rendelt fejedelmünkre s királyunkra az uralkodással és kormányzással együtt átruháztatott ²⁾ : miszerint a királyi felség s annak minden államviszonyokat egybefoglaló királyi hatalma a magyar alkotmánynak lényeges alapja ³⁾ volt mindig; mivel egybe-

²⁾ Hk. II, 3 cz. 2. §.

³⁾ Iróink maiglan nincsenek egy véleményen a magyar monarchia', vagyis a magyar államban a fejedelmi hatalom' eredete iránt. Míg némelyek a magyar államot már az etelközi vérszerződéstől fogva korlátolt egyeduralomnak, tehát Árpád' s a vezérségben utódjai' hatalmát fejedelminek tartották, így a többi között Pray (Hist. regum Hung. I, bevez. XXXI. §.), Fessler (Gesch. d. Ungarn I, 320 l.), Madarassy (id. értekez. 15—20 l.), Horváth Mih. (Párhuzam az Európába költ. magyar nemzet s az akkori Európa' miveltsége között 74 l.), Bartal (Comm. I, 124—127 l.), Toldy (A magy. műv. állapotja a kereszténység felvétele előtt, Új m. muzeum 1850, 41 l.); holott Pancratius (id. értekezés. II, 7—11. 29. 30. §.) jobbak' kormányzata által mérsékelt népuralmat vél azon korban felösmérhetni, ujabban Horváth Ist. (A szlavinokról 99 l.), Szabó Kár. (A hét magy. nemzets. Új m. muzeum 1852, 847 l. és Konstantin cs. munkáiról, m. akad. Ért.) 1859, Horváth Mih. (ujabban : A vezérek kora, Hazánk I, 412 l. Magy. tört. I, 49 l.), Szalay (Magy. tört. I, 48—52 l.) a törzszövetségi alkat mellett nyilatkozik, közös fővezérrel, de nem közös fejedelemmel. De nemcsak a magyar vezérekkel egykorú császárok, mint Konstantin (Porphyrog.) és atyja bölcös Leó, kik a magyarokkal béke- s hadi dolgokat viseltek, őket egy' uralma alatt állóknak, első nagy fejedelmöket Árpádot köz szavazat utján választottnak s fő hatalommal felruházottnak, és az uralkodást ivadékaira átszállottnak többszörösen állítják : hanem a német, frank, itáliai írók, kik a magyarok' viselt dolgairól emlékeznek, fővezéreiket már Sz. István előtt monarchiai hatalommal felruházottnak mondják; és az Árpád s utód vezérei által honn és külföldön viselt dolgok, a mint azok hazai krónikásainknál is előadatnak, világosan ana

függ a királyi koronázás' ünnepélyessége, s ama szent kegyelet és tisztelet, mellyel a magyar nemzet az ország' szent koronája mint a fő hatalom' s államfennség' jelképe iránt minden időben viseltetett, valamint a magyar nemzetnek minden időben felösmérhető monarchiai érzelme. ⁴⁾

De egyszersmind a kormányalkat korlátolt, alkotmányos. Mert a király fő hatalma gyakorlásában nem csupán akaratja' mélyéből meríti legfelsőbb elhatározásait, törvényeket szabva s kormányi intézkedéseket téve : hanem alaptörvények a felségi jogok' gyakorlására nézve bizonyos alkotmányos alakzatokat szabnak meg, és nemcsak a törvényhozásban, hanem a felségi jogok' más ágazataiban, mint a honfiusítás, nádor- és koronaőr-választás, sz. kir. városok' bezikkelyezése, mindennemű adó' s országos ajánlatok' meghatározása körül, az országosan egybegyűlt s az ország' egész tését képviselő rendek, illetőleg legujabban a tiszta népképviselőt' jellemével felruházott országgyűlés' hozzájárulásához kötik, s azonfölül a nemzeti érdekek a végre-

fejedelminek nevezendő felsőbb hatalomra mutatnak. Viszont a mik a törzs-szövetségi alkat mellett felhozatnak, olly szilárd alapon állnak, hogy megdönthetetlenek, ha a fejedelmiség' azon tartalmát keressük az Árpád kezébe tett fő hatalomban, melly egy kifejlett államlétben feltalálható. Hanem a mennyire az államfenység a magyar nemzetnél ama vezéri korban fel volt sarjadzva, annyiban annak személyesítője Árpád és a vezérségben utódai voltak, annyiban az annak megfelelő fő hatalom Árpád' és utódai' kezében fejedelmi volt; habár úgy látszik, az államfenység' eszméje s vele együtt a fejedelmi hatalom lehanyatlott vala a X-dik század' közepe táján.

⁴⁾ Egyes ellenkező jelenségek a magyar történelemben az akkori idők' politikai viszonyaiból megfejtendők.

hajtó hatalom' körében is, és statutarius jogok' alkotása által, nemzeti képviselő' alapján alkotott műszervek által törvényes módon közvetlenül érvényesíthetők. S hogy már a vezérek' korában a fejedelmi hatalom illy szellemben volt korlátolva, kiderül a történetírók' tanubizonyyságaiból; hogy pedig a királyi méltóság' megalapítása s a monarchiai elv' teljesebb kifejlődése és megszilárdulása után is Magyarország' kormányalkata elejétől fogva korunkig minden időben korlátolt, alkotmányos volt, s mint illyen fejlődött: bizonyítják számtalan törvények és oklevelek ⁵⁾, bizonyítja az ország' állandó gyakorlata és összes politikai rendszerének szemlélete.

Mivel pedig a magyar alkotmány szerint 1848-ig, a *populus*-nak, a politikailag jogozott és cselekvő nemzetnek azon fogalmához képest, melyet Verbőczy Hk. II, 4. címében fejez ki, s mellynek tagjait az 1608 : 1 kor. u. törvényczikkely részletesen leírja, az államalkat az ország' egész testét képviselő karok és rendek' politikai jogai által korlátolt monarchiai volt : Magyarország méltán hasonlítottatott olly politikai testhez, mellynek feje a király, tagjai az ország' rendei; a szent korona' tagjai — mert a korona által jelképileg kifejezett fő hatalom' gyakorlásában részesültek; a politikailag jogozott s cselekvő nemzetet alkotók, melly a királyi felséggel egyetemben a közállomány' összes ügyeit, tehát az alkotmány' dicsőségeiben közvetlenül nem részesülő osztályokra vonatkozólag is, intézte. Ennélfogva, ám-bár a magyar alkotmány' történeti fejlődése a négy országos rend' rendszeréhez vezetett (a mint e rendeket az

⁵⁾ Legyen elég itt eleve a Hk. II, 3 ; 1791 : 12 és 1827 : 3. 4. 5. törvényczikkelyekre utalni.

1608 : 1. kor. u. törvényezikkely felsorolja, főpapokat, főurakat, köznemeseket és sz. kir. városokat az országgyűlésileg képviselt szab. kerületekkel együtt); mindazonáltal a magyar alkotmány, a mint 1848-ig fennállott, rendi alkotmánynak (azon saját értelemben, melyet e nevezettel egy német jogász-iskola köt egybe) teljességgel nem mondható ⁶⁾. Mert az ezen saját értelemben vett rendi alkotmány' lényege a volt német birodalom' közjogi viszonyaiban gyökerezik, kapcsolatban az ottan kifejlődött kettős, birodalmi és territorialis fennséggel, birodalmi és territorialis alkotmánnyal: mellyek közül a rendi alkotmány jelesen a territorialis közjog' kifolyása, s vonatkozik nem az ország' összes, hanem csak a kiváltságos rendek' jogai- s érdekeinek képviselésére. Az ezen sajátyszerű, s a képviselőivel elmentés értelemben rendi alkotmány' föltételei Magyarországon 1848 előtt sem léteztek. Mert a négy magyar országos rend, négy közjogilag különböző rendet nem képezett, hanem az egységes nemzet jelent meg közjogi életében azoknak alakjában; s a karok és rendek alkotó országgyűlés nem az ottan jelen volt rendeket, ezeknek külön jogait s érdekeit, hanem az ország' összes testét és népségét, az egésznek jogait s érdekeit képviselte, az egésznek nevében tanácskozott s végzett. Valamint azért, hogy a magyar alkotmányban több intézménnyel találkozunk, melly középkori eredetének bélyegét korunkig megtartotta, s hogy egy időben némi hűbérféle eszmék beszivárgása is tapasztalható: az 1848 előtti magyar alkotmány a legnagyobb tévedés nélkül,

⁶⁾ Wenzel, Magy. s Erdély 1848 előtti alkotmánya. Budapesti Szemle XI, 341—358 l.

mind a magyar alkotmány' lényege- s szellemének, mind a hűbérrendszer' valódi természetének teljes félre-
ösmérése nélkül hűbérszelleműnek nem mondható. Ha-
nem igen is, a politikai értelemben vett nemzet' saját-
szerű szervezete, s a politikai jogoknak is ehhezképest
történt osztása mellett: viszonyban a magyar összes
közállománnyal, a magyarországi társadalom' összes
testével, annak aristokratiai jelleme eltagadhatatlan. De
az is tagadhatatlan, hogy a nemességet, melly az alkot-
mányos életnek eddig fő tényezője volt, a nemnemes
lakosok irányában soha olly jogi válaszfalak el nem
különözték, mint p. o. Németországban, vagy Francia-
országban a nagy forradalom előtt; hogy jogrendsze-
rünkben a vértisztaság, egyenszülöttség, balkézre kötött
házasság s más efféle túlszigázott eszmék ösméretlenek
voltak, hogy a nemesség' nyerése polgári érdem' jutalma
volt, s annak belső szervezete (a nemesi jogok' s sza-
badságok' egyenlősége folytán a főpapok' s főurak' kü-
lönbeni fényes állása mellett) olyan volt, miszerint az
alkotmányos jogok' élvezetébeni részesülés' megnyeré-
se a magyarországi összes nép' addiglan kizárt osztá-
lyaira nézve általa sehogy nem volt nehezítve, annál
kevésbé az alkotmány' fennálló intézményei' kiforgatá-
sa nélkül lehetlenné téve. S midőn ama kiváltságos
nemzet felösméré, hogy addigi kizáró jogállása a hon' leg-
szentebb érdekei' kockáztatása nélkül fenn nem tart-
ható: a politikai átalakulás végett megkivántató jog-
beli áldozatokat, az urbéri viszony', úri hatóság', tized'
megszüntetése által habozás nélküli készséggel s nagy-
lelküséggel meghozva, megosztotta becses politikai jo-
gait az összes néppel, hogy az alkotmányos intézmé-
nyek ennek szélesebb alapjára fektetve, a társadalom

megváltozott állapotjai között, innen szívjanak új élet-erőt dús virágzásra s dicsőséges jövődre.

A mondottakból következik, hogy tévedtek azok, kik Magyarországon a királyi hatalmat bármely időszakban korlátlanak, a kormányalkatot korlátlan uralom jellemét viselőnek tüntették fel; főleg azon tekintetből, mivel a régibb századokban, az Árpádok' korában a nemzeti képviselő' alakzatai nem voltak teljesen kifejlődve, s a nemzet' politikai jogainak gyakorlata még nem mozgott szilárdan állapult körben, mivel a királyok' kormányhatalma a helyzet' körülményeihez képest, hol szűkebb, hol tágabb volt, egyes s pedig éppen a nagy királyok' kormányzása csaknem korlátlan uralom' erélyét látszik feltüntetni, s aztán, a mint állítják, a nemesség főképen gyenge uralkodók' szorultságait vagy a királyi házban támadt zavarokat, vagy az országra kívülről vagy belőlről háramlott nagyobb bajokat használta fel jogköre' terjesztésére. De a jelenkor alkotmányos alakzatait a középkori viszonyokra illeszteni, ezeket egy fejlettebb állapot mérvei szerint ítélni meg, fonákság. A fennálló törvényes jogokkal s törvénytörésekkel meg nem egyeztethető tényeket használni zsinórmértékül a jogállapot' megítélésénél, ellenkezik a magyar jogéletben általában, de különösen az alkotmányos jogviszonyok' körében olly nagy fontosságú jogfolytonosság' elvével. És midőn a magyar alkotmány rendíthetlen monarchiai alapja összes körében a monarchiai elv' nagy szerepe s jelentősége elősmérendő; ezen monarchiai elvből annak egy német iskola' elméletei szerinti magyarítása által, az összes magyar alkotmány' szellemével s joggyakorlatával ellenkező következtetéseket vonni ki, s azok által

ennek legszentebb lényegét akarni meghamisítani : hiú törekvés. Valamint nem kevésbé tévedtek véleményökben azok, kik Magyarország' kormánykátát vegyesnek jellemezték azon értelemben, mintha a fő hatalom gyakorlását tárgyazó jogok a királyi felség s a rendek között oly módon lettek volna megosztva, miszerint némelly felségi jogok gyakorlata emezeket kizárólag, a királytól függetlenül illette volna. Mert ez nemesak ellenkezik a már a magyar alkotmányban sarkalatosnak elősmért monarchiai elv' eszméjével, hanem valósággal is a magyar alkotmány soha meg nem engedte, hogy a nemesség közjogilag a királytól független állást foglaljon el, és a királyi tekintély' legnagyobb hanyatlásának korában, a főuraknak a király fölébe emelkedésre irányzott törekvését, a mohácsi gyásznapi az egész nemzetet kegyetlenül és keservesen bosszúlta meg.

A mi a magyar alkotmány' jellemzésére előadott, az általában s lényegileg Erdély' 1848 előtti alkotmányáról is áll; azon hozzáadással, hogy ottan a három nemzet' és négy vallás' rendszere egy oly saját-szerű történelmi fejlemény volt, mellynek tarthatatlansága az előbbrehaladt közös közönséges jogi meggyőződéssel szemben nyilvánvaló volt; mi okból az 1848-ban alkotott erdélyi törvényczikkelyek az ottani alkotmány' ezen addigi szűk alapjának kitérését, az alkotmányos rendszernek a magyarországgal egybehangzólag, s a kimondott eggyé-alakulás' igényletéhez képest, a jogegyenlőség', a nemzet-, nyelv- és valláskülönbség nélküli jogegyenlőség' széles és biztos alapjára való fektetését ezélozták.

20. §.

A magyar államtest' függetlensége. *)

Attól kezdve, hogy a magyarok Árpád' vezérsége alatt országukat s alkotmányukat Európában megalapították, a X. század végéig s XI. század kezdetéig, midőn Sz. István — fölvévén s elterjesztvén nemzete között a keresztény vallást, a nemzetet a nyugoti polgárisodás' és műveltség' avatottjává tévén, s a királyi ezímet és méltóságot felöltvén — a honnak új megalkotója s rendezője lön: Magyarországnak a többi európai államokhoz viszonyai meglehetősen biztalanok s ingadózóak voltak, mert nem annyira jogezimeken, mint inkább a fegyverek' bizonytalan hadi szereneséjén nyugodtak. Mindazonáltal a nemzet' politikai szabadsága s függetlensége az egész vezéri korban Árpádtól kezdve Geizáig minden időben teljesen s tökéletes épségben minden európai nemzetek s fejedelmek irányában fenntartatott, megvédett. De azontul is, hogy az ország' közállománya Sz. István buzgó s üdvös intézkedései által állandó alakza-

*) *B e n e z u r*, *Ungaria semper libera, sui que iuris, nunquam vel principi, vel genti alicui externa obnoxia.* Bécs 1764.

O r o s z, *Terra incognita. Notizen über Ungarn.* Lipse 1835 I, 1. sz. Magyarország' állása az ausztriai örökös tartományok' irányában.

S z a b ó (Béla), a magyar korona-országainak státuszjogi és monarchiai állása a *pragmatica sanctio* szerint. Posony, 1848.

S o m s i c h (Pál), *das legitime Recht Ungarns und seines Königs.* Bécs 1850.

V i r o z s i l, *ius publ. Spec. I. 22—58 l.*

tot nyert; azon különböző, változó, barátságos vagy ellenséges viszonyok között, mellyekbe a magyar nemzet Európa' külállamaival lépett; a római pápáknak a középkori századokban az egész keresztény világban tapasztalt ritka nagy tekintélye mellett, a római szent birodalom' császárajainak világhatalom' létesítésére irányzott igényei, törekvései, az Európa-szerte igen nagy kiterjedésben divatozott hűbéri rendszer' eszméi daczára, a byzanti császárok', s utóbb a török szultánok' hatalma s befolyása mellett; az országot különböző időben, különböző körülmények között környékezett veszélyek' közepett, s minden viszontagságai daczára: ama régi századaktól kezdve korunkig, az ország' függetlensége s önállása, a magyar nemzet' dicsőségére, sértetlen ép-ségben fenntartatott.

Találkoztak ugyan, kik Magyarországnak:

I. az apostoli szent szék irányábani egykori jogi függését állították egy időben, s annak az ország fölött védhatalmi jogokat tulajdonítottak. Mondván, hogy midőn István, a keresztény vallás behozatalával II. Sylvester római pápától királyi ezimet és méltóságot, s koronát, mellyel a magyar királyok maiglan felavattatnak, nyert, egyszersmind az azon korban már divatozott hűbéri rendszer' szellemének megfelelőleg, magát és az egész országot a római pápa' vagyis az apostoli szent szék' védhatalmába felajánlotta s adta ¹⁾. Melly véleményt egyéb történelmi okmányokon kívül főleg. II.

¹⁾ E véleményt főleg azok fejezték ki, kik a római curia' hűbérei névsorát készítették ennek különböző keresztény nemzetek' irányábani igényei' fentartására, mint Baronius, Bodinus s mások.

Sylvester pápa' levelével ²⁾, valamint Magyarországot az apostoli sz. szék iránti hűséggel tartozónak valló VII. Gergely pápa' igényeivel támogattak ³⁾. Mi azonban mind legkevésbé sem képes az országnak az apostoli széktől állított függését kideríteni. Mert II. Sylvester pápa' levelében sajátlag tisztán és kizárólag a sz. hatalomról

²⁾ Lásd e levél szövegét Fejér, Cod. dipl. I, 274 s köv. l. magyar fordítását Szalay, Magy. tört. I, 71 s köv. l. ugyanott a hitelességében többszörösen megtámadott bulla' kérdésének tárgyalását. A bulla' ide tartozó szavai ezek: „Aztán dicsérjük fenségednek Istenhez való kegyeletét, úgy tiszteletét az apostoli szék iránt, . . . valamint tetemes adakozásodat is, mellyel sz. Péternek, az apostolok' fejének, az országot és népet, mellynek fejedelme vagy, úgy mindenedet s tennen magadat is azon követek és levél által örökre felajánlottad, méltó magasztalással dicsérjük. . . . Ez oknál fogva, dicső fiam, azt, mit tőlünk és az apostoli széktől kívántál, a királyi koronát és nevet, az esztergomi érsekséget és a többi püspökségeket mindörökre engedélyeztük, engedélyezzük és megadjuk. Az országot is, mellyet adakozásod sz. Péternek felajánlott, s vele magadat és a jelen s jövőendő magyar népet, nemzetet a római szentegyház' oltalma alá vevén, értelmességednek, örökösídnék és törvényes utódaidnak birni, tartani, igazgatni, kormányozni és birtokolni visszaengedjük és adományozzuk. Melly bármi örököseid és utódaid ugyan, miután az országnagyok által törvényesen meg fogtak választatni, hasonlóképen köteleztessenek nekünk és utódainknak, személyesen vagy követeik által tartozó engedelmességet és tiszteletet tanusítani, úgy magokat a római szentegyház alattvalóinak mutatni. . .“

³⁾ Lásd VII. Gergely' levelét Salamon királyhoz, Fejér, Cod. dipl. I. 421 s köv. l. hol a pápa feddi a királyt, hogy, a mint hallja, országát a német király' kezéből fogadta el hűbérül, holott „a mint honod' nagyjaitól megtudhatod, Magyarország a szent római egyház' tulajdona, mellyet István király hajdanta minden joga- s hatalmával egyetemben dicsőült Péternek felajánlott s ajtatosan átadott.“

van szó; valaminthogy a pápa, mint a keresztény katholicus egyház' feje, Istvántól s utódaitól más mint a szent dolgokbani engedelmességet nem követelhetett, s ez maga az apostoli széknék másnemű engedelmességet nem ígérhetett ⁴⁾. Sőt méltán jegyeztetett meg, hogy ha mindjárt sz. István a polgári viszony tekintetében is felajánlotta volna az országot az apostoli szék' védhatalmába, abból az ország' függetlenségére rövidség nem háromolhatott volna, miután az ország nem volt családi birtoka, s a nemzet' bekegyezése nélkül királya részéről illy tény joghatánnyal nem birhatott volna ⁵⁾. S ha VII. Gergely pápa az egyházi hatalom színe alatt a keresztény nemzetek és fejedelmek, jelesen a magyar nemzet és király fölött világi felsőséget akart is igénybe venni, abból ezen ország' függetlenségére annál kevésbé háromolhatott valamelly rövidség, minél világo-

⁴⁾ Helyesen jegyzi meg Szalay, Magy. tört. I, 79 l. „Semmi kétség, hogy kivált az Olaszországtól távolabb eső Európa valóságos hódolattal viseltetett a szent szék iránt, s hogy István, kinek neophytai buzgósága nem volt álbuzgalom, s ki czélt akart érni a pápánál, nem fukarkodott fiúi hűségének tanutételeivel, mit aztán a szent szék oda magyarázott, mintha országot a bulla' értehnében ajánlotta volna fel neki, de mit a magyar nép, a magyar királyok, a magyar episcopatus mindig máskép értettek, máskép tudtak. Denunciamus vobis pater venerande — így szólottak II. István' követei II. Paschalis pápához — nos legi divinae subditos, et secundum eam vobis servire paratos. (Tudtúl adjuk, tisztelendő atya, hogy mi az isteni törvénynek vagyunk alávetve s a szerint készek vagyunk neked szolgálni). I. István nevében is csak így szólhatott Asztrik, csak a *lex divina* szerinti hódolatot érthette. Lásd még Kollár, historia dipl. iuris patronatus apostol. regum Hung. Bécs 1762 I. könyv. 7. fejt.

⁵⁾ Kollár' idézett munkájában I. könyv. 1. fejt.

sabban tanusítja a történelem, hogy ezen követelések Magyarországon soha el nem ösmértettek, s joghatályt nem nyertek, valamint az a római curia' más európai államok' irányábani követeléseivel is történt ⁶⁾. Különben VII. Gergely után a pápák inkább tartozkodtak hasonló követelésektől, bár utóbb az Imre, II. Endre, IV. Béla, IV. László alatti zavarok' alkalmával azokra a legjobb alkalom nyílt vala: világos bizonságaúl, hogy szilárd joggalapon nyugvóknak nem tartották. Az utolsó Árpádfi', III. Endre' halála után az új király' választása körül támadt zavarokban a római curiának Magyarország' irányábani eme követelései felújítottak ugyan, sőt még tuloztattak; s a pápák a nemzet' ősi királyválasztási szabadságát megtörni, s az országgal mint az apostoli szék' hűbérével bánni kívántak volna. De törekvésök hiú volt; mert nemesak az ország szabad királyválasztási jogát erélyesen fenntartotta, hanem a pápa' ohajtására Robert Károly' megválasztása által nem

⁶⁾ VII. Gergely pápa' levele Geizához 1075-ről, mellyben inti, hogy Magyarországot ne vesse alá Salamon' példájára a német császárnak, hanem szabadságát épségben tartsa fenn — Fejér, Cod. dipl. I, 423 l. „ . . . Azt hisszük, ösméretes előtted, hogy Magyarországnak, mint más legnemesebb országoknak, saját szabadsága' állapotában kell lennie, semmi más ország' királyának alá nem vetve, csupán a szent és egyetemes anyának, a római egyháznak, melly az alatta levőket nem szolgák, hanem fiak gyanánt fogadja“ — valamint Nehemias esztergami érsek-hezi levele 1077-ről — Fejér, Cod. dipl. I, 442 l. „ . . . különben intjük testvérségedet, hogy választott királyotokat, többi testvéreiddel s a föld nagyjaival szólítsd meg, tudtára adván és gondoskodván, hogy akarattját s az apostoli szék' iránt tartozó tiszteletét alkalmas követek által nyiltabban jelentse ki“ — inkább csak a minden keresztény ország' irányában igénybe vett egyházi fő hatalomra látszik vonatkozni.

előbb hajlott, mint miután a pápai követ nyíltan kijelenté, hogy az az ország' jogainak s a nemzet' ősi szabadságának semmi rövidségére nem leendő ⁷⁾. Ettől kezdve a mohácsi vész' idejéig, a római curjának a püspöknevezési jog iránt támasztott, de a királyok s az ország által szilárdan visszautasított követeléseire daczára, semmi elő nem fordúlt többé, mi Magyarország' szabadsága-, önállósága- s függetlenségére az apostoli szék' részéről valami rövidséget szerezhetett volna. Valamint az ausztriai házbeli királyok alatt, I. Ferdinándtól kezdve korunkig, sem fordultak elő többé az apostoli széknek Magyarország irányábani illetén követelése; sőt inkább a korona' egyházi ügyek körüli kitűnő előjogai minden kisebbség nélkül fenntartottak, s más, mint lelki dolgokban és az egyházi főnökségből folyó hódoltságról és viszonyokról szó nem volt.

II. A magyar állam' alapítása' korában az európai fejedelmek között első helyet foglaltak el a római-német sz. birodalom' császársjai, kiknek több nyugoti fejedelmek valának hűbéresei, s kik az összes keresztény világ fölötti uralom' eszméjénél fogva hasonló jogot más fejedelmek s nemzetek fölött is ügykeztek érvényesíteni. Minélfogva több különben érdemes német író ⁸⁾ állította, hogy a magyar nemzet is részint kötések alapján, részint fegyverek' hatalma által meghajtva, a német császárok' eme fő hatalmának, védhatalmi viszonyban alá lett volna vetve. Mi részben, mellőzve a vezérek korában s a sz. István alatt történt dolgokat, a fő súlyt a Péter király alatt viselt dolgokra fektetik, ki

⁷⁾ Lásd az ide tartozó események iránt a hazai történet-írókat.

⁸⁾ Felsorol ilyeneket B e n e z u r, id. értek. 54 l.

1045-ben pünkösdi napján, Aba legyőzése s halála után III. Henrik császárnak hűséget esküdött, s évenkénti adó' fizetésére kötelezvé magát, Magyarországot mint birodalmi hűbért nyerte vissza ennek kezéből. De Péter' ezen tettéből az ország' szabadságának esorbulása nem származhatott, s nem származott, melly csakhamar arra a nemzet' becületét meggyalázó király' megbuktatásával s az ország' felszabadításával válaszolt ⁹⁾. Magyarország' függetlenségét a német birodalomtól fényesen bizonyítja Mátyás király levele III. Frigyes császárhoz 1481-ből ¹⁰⁾; s még tökéletesebben az 1566-diki

⁹⁾ „A 18. században sok becsületes hazafi a honi s külföldi tanutételek ellenére örömet ellhitette volna magával, hogy Magyarország' hűbéri adományoztatása — Henriktől Péternek — a mesék közé tartozik. Napjainkban már senki sem hiszi, hogy Péter' ezen magaviselete moeskot fecsentett a nemzet' czímerére, hogy Henrik és védenceze a nemzettől jogilag elvehették volna az alkotmányt, hogy ujat adhattak volna helyébe; s ez elégséges ok, felhagynunk erőfeszítéseinkkel olly bizonyítékok' elosztatására, miket hiteleseknek kell ismernünk, de olly tényről szólóknak egyszersmind, mellyre a nemzet Péter' megbuktatásával s az ország' felszabadításával válaszolt.“ Szalay, Magy. tört. I, 136 l.

¹⁰⁾ Mátyás kir. így irt: „. . . A mi iratik nekünk, hogy Frigyes császár a mi urunk s mi le volnánk kötve neki, azt hisszük, senki sincs a római sz. birodalomban, ki ne tudná, hogy mi csupán Csehország' és választó fejedelemség' tekintetében, és nem más tekintetben vagyunk lekötve, kit mi csakugyan Csehország' tekintetében felsőbbnek és urunknak kösmérjük, s ollyannak tisztelendjük úgy, hogy senki soha kétségbe ne vonhassa, miszerint mi azon ország' tekintetében soha meg nem bántottuk; de a mi ezen Magyarországot illeti, melly mindig szabad volt, s mellynek soha semmi köze nem volt a birodalommal, habár méltóság' tekintetében a császárt felsőbbnek tartjuk, de uralomra nézve magunkat vele egyenlőnek véljük.“

birodalmi *recessus*, melly szerint némelly birodalmi fejedelmek Magyarországnak, mellynek nagy része ekkor tájban török kézen volt, a német birodalomhoz csatlósát tervelték; mert ez ellen maga Miksa császár és király felszólalt, megmutatván: hogy Magyarország mindig független volt, s a német birodalomnak fölötte soha semmi joga nem volt, minélfogva ez jövődőre sem vehet igénybe irányában semmi jogot; és ezt a német birodalmi rendek sem vonhatták kétségbe; minélfogva ezen időtől fogva soha többé a német császárok' és birodalmi rendek' részéről Magyarország irányában s szabadsága és függetlensége ellenében semminemű követelés nem támasztatott, az ellen semminemű kísérlet nem történt.

III. Az árpádházbeli királyok' idejében az ország' függetlenségét némi veszély fenyegette volt a byzanti császárok, kivált a nagyravágyó Mánuel' részéről, ki egész Magyarország' meghódoltatásáról álmadozék; melly törekvést elősegítettek királyi vérből származott hercegek, kik az öröködési rend' megállapítása hiányában a magyar királyi széket a byzanti császárok' segítségével s védlete alatt reménylék elnyerhetni ¹¹⁾. Hanem illy törekvéseket annyival kevésbé koszorúzhatott siker, mivel maga a byzanti udvar' szerencséje igen változandó volt: miszerint az ország' függetlensége ez oldalról csakugyan komoly veszedelemnek kitéve soha nem volt.

IV. A mohácsi vész után, az országnak, kettős királyválasztás szülte belső szakadása folytán, nemcsak

¹¹⁾ H o r m a y e r, Taschenbuch für vaterländische Geschichte 1826, VI. sz. alatt: Ungarns Verhältnisse mit dem griechischen Kaiserthum.

függetlenségét, hanem egész létét a legnagyobb vesz fenyegette az ádáz török hatalom' részéről, melyet az ország' nagyobb része másfél századon át lón kénytelen uralni, s mellynek igája alól a 17. század' végén, sőt részben csak a 18-dik század' elején szabadult fel: a nélkül azonban, hogy — mellőzve Erdélynek a magas porta irányábani függési viszonyát — az ország a hatalmaskodó ellenség irányában elősmért jogi függés' viszonyába süllyedt volna; mert a töröknek fegyver' erőszakával létesített hatalma nem tartott tovább, mint addig, míg az országnak a hadi szerencse kedvező fordulatával sikerült a legszebb részeire ráerőszakolt szolgasági igát lerázni, habár ama gyászos helyzetetésében időleg évi adófizetés' terhét kényszerűle átvállalni.

21. §.

Folytatás. Az ausztriai birodalom' örökös tartományaival a *pragmatica sanctio* által létesített kapcsolat.

Magyarországnak már I. Ferdinánd' ideje előtt a vegyes házakból származott királyok alatt a szomszéd ausztriai tartományokkal többszörös és többféle viszonyai voltak, mellyeknek kifejtését a politikai történelem adja, s már ezen korszakban Albert és fia V. László' személyei közöttök némi mulékony tényleges kapcsolatot létesítének. II. Lajosnak a mohácsi ütközetben történt gyászos halála után aztán I. Ferdinánd' királylyá választásával ezen állapot megállandósúla a nélkül, hogy valamelly határozott jogi alakot öltött volna. Míglen I. Lipót' idejében az 1687: 2. 3. az örökösödési

rendnek az uralkodásra hivatott ausztriai ház' fiágaira nézve az elsőszülöttség szerint történt megállapítása, előkészíté a Magyarország s az ausztriai örökös tartományok közötti ama jogi kapcsolatot, mellynek az 1723 : 1. 2. törvényczikkely, a III. (VI.) Károly császár' és király' *pragmatica sanctio* neve alatt ösméretes intézkedésének alaptörvénykénti elfogadása által, állandó jogi alakot kölcsönzött. Mert a nevezett törvény által, az uralkodó ausztriai ház' kijelölt nőágaira, az öröködési jog ugyanazon elsőszülöttségi s vegyes ágöröködési rend szerint, melly ugyanazon uralkodó ház' örökös tartományaira nézve vala állapítva, kiterjesztetvén : ez alkalommal egyszersmind Magyarország' részéről elfogadtatott a nevezett örökös tartományokkal a közös uralkodó' személye által közvetített ama kapcsolat elve : miszerint Magyarország, kapcsolt részei s a magyar korona' minden tartományai örökjogon együtt birassanak az uralkodó háznak Németországban s Németországon kívül fekvő, és oszthatatlanúl és elválaszthatatlanúl, együtt s egyetemben értendő örökös tartományaival, a megállapított öröködési rend által uralkodásra hivatott fejedelem által, hogy a ki ezen öröködési jog szerint a nevezett s oszthatatlan örökös országok' és tartományok' örököse, ugyanaz minden esetben örökjoga' alapján egyszersmind a szinte oszthatatlanúl értendő Magyarország' s hozzá kapcsolt részek', országok' s tartományok' királyának tartassék és megkoronáztassék — melly szabály az erdélyi 1722-ki gyűlés által is elfogadva, változhatatlan alaptörvényül az 1744 : 3 törvényczikkelybe igtattatott. A trónöröködési jog' ezen kiterjesztése azonban, valamint a közös uralkodó személye által a magyar korona' tartományai és az örök-

kös tartományok közt közvetített s létesített kapocs, Magyarország' s általában a magyar korona' tartományai' addigi államjogi állásán — miután valamint az 1687 : 2 és 1715 : 3 által az ország' jogállása általában minden jogaival, szabadságaival biztosított és elősmértetett, különösen pedig kimondatott az országnak csupán csak saját országos törvényei szerint leendő kormányzása; azonképen az 1723 : 2. 3. törvényezikkelyek által az újonnan állapított öröködési jog' alapján trónra lépendő és törvényesen megkoronázandó királyok és királynék az ország' minden törvényei' és szabadságai' sértetlen megtartására és effelőli biztosításnak a koronázás' alkalmával hitlevél' alakjában kiadására köteleztettek, és valamint az 1687: 3 és 1715 : 3 által az I. Lipóttól leszármazó fiágak' kihalása' esetére az ország' ősi s elősmért szabad királyválasztási joga fenntartva és biztosítva vala : azonképen az 1723 : 2. t. ez. 11. §. által az országnak ugyanezen szabad királyválasztási joga elősmértetett s fenntartatott azon esetre, ha a III. (VI) Károlytól, I. Józseftől s I. Lipóttól leszármazó leányágak' mindkétnemű ivadékai' kihalása történnék : — csak annyiban változtatott, hogy az ausztriai házból származó fejedelem' közös uralkodása, közvetítője lón Magyarország s a magyar korona' tartományai, valamint az uralkodó ház' németországi s Németországon kívüli örökös tartományai közötti államjogi kapcsolatnak, mellynek ezélja a kölesönös védelem : a mint az 1723-diki törvényezikkelyek' előbeszédjéből, és az 1. és 2. törvényezikkely' szavaiból kitetszik Magyarországra, s az 1744 : 3. törvényezik-

kely' szavaiból Erdélyre nézve ¹⁾. Ellenben Magyarország' és kapcsolt részei' függetlensége az által csorbát

1) Az 1723 : 1. 2. törvényczikkelyek' ide tartozó szavai a következők : Ahhozképest a mint már az 1723-diki törvényczikkelyek' előbeszédében a 4. §-ban előre volt boesátva, „ . . . ut proinde futuris quibusvis temporibus, ab omni confusione et periculis, haereditarium hoc Suae Majestatis Sacratissimae Regnum praeservari; et non minus *adversus omnem Vim externam*, quam quosvis etiam *fatales internos Motus* (ipsis Statibus et Ordinibus Regni, Partiumque eidem annexarum, plurimum damnosos) salutaris, et diaetaliter stabilienda modalitate, in omnes *eventuales casus*, tutum et provisum reddi; ac per id, cum reliquis etiam Suae Majestatis Sacratissimae Regnis, et Provinciis haereditariis mutua cointelligentia, et unio, adeoque publica Reipublicae Christianae quies, pax constans, imperturbata tranquillitas sub *Pio, Justo, Forti, Felici* Suae Majestatis, et Augustae *Domus Austriacae Clementissimo Gubernio* in aevum perdurare; ac continua *Augustae Domus* in Regno, et Sacra Ejusdem Corona, *utriusque sexus exoptata*, et communi Regnicolarum voto proclamata, suaeque Sacratissimae Majestati *prompte, et fideliter oblata Successio*, melius obfirmari valuisset. . .“ Azon czélből tehát, hogy az ország jövedőre minden zavar- és veszélytől megóvassék; s nem csak minden külső erő, hanem egyszersmind minden belső vészes mozgalmak ellen, országgyűlésileg állapítandó üdvös módon minden történhető esetre bátorságossá tétessék; s az által Ő felsége többi örökös országai- s tartományaival a kölcsönös egyetértés és egyesülés fenntartassék stb. S a mint az 1723 : 1 kezdetén ismét mondatik : „ . . . proque stabilienda in omnem casum, etiam *contra Vim externam*, cum vicinis Regnis et Provinciis haereditariis unione, et conservanda domestica tranquillitate directam curam et sollicitudinem. . .“ vagyis a rendek megértvén Ő Felségének, az országnak, külső erő ellen is, a szomszéd örökös országok- és tartományokkali egyesülésére, s a belnyugalom' fenntartására irányzott gondoskodását. . . Rendeltetett az 1721 : 2 által : „ . . . ut successivis quibusvis temporibus, ab omnibus externis, et etiam domesticis confusionibus et periculis praeser-

nem szenvedett: sőt inkább az ország jogállásának általában, és minden jogai- és szabadságainak az 1687 : 2,

vari; imo in alma, et continua tranquillitate, ac sincera animorum Unione, adversus omnem Vim etiam externam felicissime perennare posset. . .“ hogy t. i. jövőben is az ország minden külső s belső zavarok- és veszélyektől megóvassék, és állandó nyugalomban s a kedélyek őszinte egyesülésben, minden külső erő ellen is megörökülhessen (1. §.) — a fiág' magvaszakadása esetére a kijelölt nőágak' öröködése, „ . . . *juxta stabilitum per. S. C. ac R. Regnantem Majestatem in aliis quoque suis Regnis et Provinciis haereditariis, in et extra Germaniam sitis Primogeniturae, Ordinem, Jure et Ordine praemisso, indivisibiliter, ac inseparabiliter, invicem, et insimul, ac una cum Regno Hungariae, et Partibus, Regnis, et Provinciis eidem annexis, haereditarie possidentis.* . .“ t. i. azon rend szerint, melly Ő felsége által, a többi Németországban és Németországon kívül fekvő, oszthatatlanul s elválaszthatatlanul, együtt s egyetemben, és Magyarországgal s kapcsolt részeivel, országaival és tartományaival együtt öröklően birandó tartományaiban állapított, — a mint e rend az 1721 : 2. törvényczikkely 5—11 §-aiban közelebbről és részletesebben kifejtetik.

Az erdélyi 1744 : 3 törvényczikkelynek, melly által a *pragmatica sanctio*ban foglaltató öröködési jog és rend elfogadtatik s világos szavakkal alaptörvény' erejére emeltetik, ide tartozó szavai ezek : Miután t. i. elmondatik, hogy az 1722-diki országgyűlésen az erdélyországi három nemzet' karai és rendei az uralkodó ausztriai ház' kijelölt nőágai' öröködési jogát „ . . . az Ő felsége által a többi, Németországban s Németországon kívül fekvő, oszthatatlanul s elválhatatlanul, együtt s egyetemben, és Erdély nagyfejedelemséggel s a visszakapcsolt részekkel, öröklően birandó országok- és tartományokban állapított rend szerint“ elfogadták, s arról törvényczikkely alkottatott, az most, Magyarország' 1723-diki törvényczikkelyével egybehangzólag, ujjolag megerősítettik, következik szóról szóra az idézett 1722-diki törvényczikkely : mellyben a többi között kifejezik a rendek, hogy a felség az öröködési jog' és rend' tárgyában tett intézkedését „ . .

1715 : 3, 1723 : 2. 3. általi elősmérése és megerősítése folytán az újabb szilárdságot s megállapodást nyert; és végre az ezen kapcsolat' alapján s abbóli következtetés gyanánt netalán támasztható kétségek és kérdések ellenében az 1791 : 10. törvényczikkely által a legvilágosabban elősmértetett és biztosított a következő szavakkal :

„Az ország karai' és rendei' alázatos fölterjesztésére, Ő szentséges Felsége is kegyelmesen elősmérni méltóztatott, hogy ámbár a felséges ausztriai ház' nőágainak örökődése az 1723-diki 1. és 2. törvényczikkely által Magyarországbán s kapcsolt részeiben ugyanazon

ut Regna, et Provinciae, tam hodie ab Augustissima Sua C. R. Majestate postessae, quam in futurum quoque opitulante Deo Ditioni Suae accessurae, ad mutuum et reciprocam defensionem, majoremque cum dignitate, et inde secuturo terrore Hostium, securitatem in omne aevum nexu indissolubili coalescere et cohaerere valeant, atque possint. . .“ leendvén t. i., hogy az Ő felsége' által mind jelenleg birt országok és tartományok, mind a jövendőben is birtokához járúlandók, kölesönös és viszonos védelemre, és a méltósággal s az ellenségeknek ebből eredendő rettegésével nagyobb bátorlétre, minden időkre felbonthatatlan kapcsolattal egybe kapcsolódhassanak s egybefügghessenek — általlátván „ . . . quantum Principatui huic Haereditario, cum Partibus eidem annexis, tamquam antemurali furori jurati Christiani nominis hostis, prae caeteris obnoxio; sibi que suis viribus tuendo minime pari, ex hac perenni Regnorum, Provinciarumque Suae Majestatis S. Haereditariarum Unione, firmataque in utrumque Sexum Primogeniturae ordine, et Publicae Rei ornamenti, ac securitatis, et privatis etiam Patriae Civibus emolumentum accessurum sit. . .“ mennyi előny háromlandik a fejedelemségre az Ő felsége' öröklő országai- s tartományainak emez örök egyesüléséből, s a mindkét nemre nézve megállapított elsőszülöttség' rendjéből — készséggel elfogadják s alaptörvény' erejére emelik.

fejedelmet illeti, melyet, a megállapított örököségi rend szerint elválaszthatatlannúl s oszthatatlanúl birandó többi örökös Németországban és Németországon kívül fekvő tartományokban : Magyarország mindazonáltal kapcsolt részeivel szabad ország, s kormányzatának egész törvényes alakzatára nézve, odaértve minden hivatalait (*dicasteriumait*), független, azaz semmi más országtól vagy néptől nem függő, hanem tulajdon megállással és alkotmánnyal bír; annál fogva a maga törvényesen megkoronázott örökös királya által, tehát Őszentséges Felsége és utódai Magyarország' királyai által saját törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok' mintájára (normájára), a mint azt már az 1715 : 3 és 1741 : 8 és 11 rendeli, kormányzandó s igazgatandó. "

Az ország' eme törvényes viszonyán és alaptörvényileg biztosított jogállásán nem okozhatott s nem okozott változást a közös uralkodó czimében s az öröklő jogn tartott birtokai' összeségének nevezetében, az ausztriai császári cím' és méltóság' felvétele s az ausztriai császárság nevezet' használata által eszközölt változás. A mint ezt I. Ferencznek eme címfölvételt az ország' törvényhatóságaival tudató s 1804 aug. 17-kén kelt kir. leiratának tartalma s szavai tanusítják. Mellyben közhírré tétetvén a fölvett újméltóság és cím, hozzá tétetik : „olly módon azonban, hogy minden országaink, fejedelemségeink s tartományaink azon czimeik-, alkotmányaik-, előjogaik-, kapcsolatuk- s jogaiknak, mellyekkel eddiglen birtak, élvezetében ezutánra is változtatás nélkül és esorbíthatlanúl meghagyassanak;” mihez képest a megváltoztatott címmezések közöltetvén mondatik : „3-szor. Mivel pedig : a mint előrebocsátta-

tott, mindegyik öröklő országunk- s tartományunknak, czime s eddig fennállott alkotmánya másíthatlanúl meg kell hogy maradjon : úgy ez különösen a mi kedves Magyarországunkra és kapcsolt részeire vonatkozólag . . . értendő ;“ hasonlóképen a 4-dik pontban említés tétetvén az ausztriai császári koronáztatásról, hozzáté- tetik : „azon koronázásoknak, mellyek nálunk s Elő- deinknél, mint Magyarország' s Csehország' királyai- nál történtek, jövőben is változás nélkül a kiszabott módon meg kellendvén történniök ;“ végül a tett intéz- kedés kedvesen fogadtatásának s megtartásának remé- nye fejeztetik ki, annyival is inkább, „ . . . mivel vala- mint mindig, úgy most is legnyilvánvalóbb bizonyosságát adtuk, hogy megemlékeztvén koronázási hitlevelünkben adott biztosításunkra, ebben is kegyelmesen tekintettel voltunk arra, hogy a mit az egész birodalom' nagyobb fényének s méltóságának öregbítésére rendeltünk, — a mi kedves Magyarországunk' s kapcsolt részei' jogai-, törvényei- s alkotmányának mindig épségben maradá- sával történjék“ : világos bizonyosságául, hogy az ausz- triai császári cím és méltóság fölvétele által a magyar koronai országok' s egyéb örökös tartományok' egy- máshoz állami jogi állása teljesen előbbi állapotában meghagyatott és semmiben változást nem szenvedett. Midőn az országgyűlésen 1805-ben s ujabbán 1807-ben az ausztriai császári cím tárgyalás alá jött, az ország' rendei e czimfölvétel miatt közjogi tekintetben a koroná- zási hitlevél által teljesen biztosítva érezték magokat : mi okból a mi az ország' sérelmei s kívánalmi között né- melly törvényhatóságok' részéről sürgettetett, hogy t. i. Ő felségének a magyar nemzet és az egész világ előtt kegy. leirata által nyilvánított kegye és gondoskodása,

miszerint az örökös ausztriai császár' czimét fölvévén, hitlevéli biztosításáról megemlékezett, s tekintettel volt, hogy az ország' jogai, törvényei s alkotmánya épségben tartása mellett történjék, az 1790-diki 10. törvény-cikkellyel egybefüggőleg törvénybe igttassék — elmellőztetett; miután az ország' jogait, szabadságait és függetlenségét a kir. hitlevél és a koronázás' alkalmával letett kir. eskü eléggé óvja, és az ő felsége által háza' díszére fölvelt császári méltóság' czime valamint Magyarország' tekintetében a királyi felséghezi kölcsönös viszonylatában épen semmi változást nem okozott, nem okozhatott, azonképen az ország' jogait semmiben legkisebbé nem csorbíthatta. ²⁾ Ez okból, midőn I. Ferencz

²⁾ A szóban forgó kir. leirat szövegét l. S z a b ó B. id. értekezésében 17 s köv. l. és Egyet. m. encycl. II, 436 l. Az 1807-diki ide tartozó sérelmi pontot az országgyűlési irományok között 1807, 240 l. 50 p. Ezen pont' tárgyalását a KK. és RR. ülésében 1807 nov. 7. (LXXIII. ülés) az országgyűlési jegyzőkönyvben következőleg olvassuk. „Az 50-dik számhoz, hogy az Ausztriai Császári névnek felvételéből Magyarországra való nézve semmi új kötelességek, vagy akármi következesek ne hozódhasanak, ámbár ugyan ő Felségének kegy. kir. levele által ez iránt bizonyosokká tétettek, mindazonáltal némellyek a KK. és RR. közül kívántak ez iránt a törvénybe is, az 1791. 10. törvényczikkely' értelméhez képest, emlékeztet tétetni. El is olvastott ez iránt a KK. és RR. irásba tett kívánságok. Kivánták ezt a KK. és RR. közül némellyek annál inkább helyben hagyatni, hogy ez iránt az ország' rendei már 1805 ben megállapodtak, és csak az akkori különös környüállások okozták, hogy ez akkor a törvénybe nem iktattott. Kérik ezt most is különösen némelly vármegyék; és ezen kérésnek tárgya nem csak illendő, de szükséges is. Igaz ugyan, hogy ő felsége' kegy. kir. levele által bizonyossá tétettünk, hogy Magyarországra való nézve ebből semmi sem fog következni; mindazonáltal el lehet idővel ezen királyi

halála után a már az 1830-diki országgyűlésen még atyja életében V. Ferdinand neve alatt megkoronázott fia az uralkodást átvette, az ország az ausztriai császári névsor mellett a magyar királyi névsornak is megtartását sürgette: mi a felség' részéről is elősmértetett és gyakorlatba vétetett ³⁾.

kegy. levelet felejteti. Csak ugyan biztosabb volna erről a törvényben emlékezetet tenni. Mert valamint ezelőtt az Ausztriai Háznak az országban levő örökösödés jussáról kérdés támasztott, úgy idővel ez iránt is kérdés lehet. A való, hogy Ő felsége sem mint Római sem mint Ausztriai Császár Magyarországon nem parancsol. De mégis a különféle nevezés és titulázás idővel is a maradéknál kétségeskedéseket és kérdéseket okozhat. Midőn az országnak közönséges jussai femforognak, semmi törvényes óvást feleslegvalónak nem lehet mondani. Mások ellenben azt tartották, hogy sem a törvényben, sem a törvények előtt előbocsátani szokott bevezetésben erről emlékezetet tenni nem szükséges. Mink a királyi levél által elégséges bátorságban vagyunk: minczen is nekünk ezen dologhoz semmi közünk. Sőt ebbe avatkozni, midőn ez iránt úgy sem sürgettetünk, nem is tanácsos; sőt a következesekre való nézve veszedelmes is. A mi törvényhozásunk' módjában ez ujság volna, és különféle vetélkedésekre alkalmazhatóságot nyújtának. Az úgy nevezett *pragmatica sanctiót* ehhez épen nem lehet hasonlítani. A mi országunk, alkotmányával és a magyarországi szabadságokkal mi köze az ausztriai császárságnak? Nekünk pedig csak a kötelességünk, hogy amazt megerősítsük. Azért is csakugyan többen voltak a KK. és RR. közül abban a vélekedésben, hogy az erről való emlékezet, mind a törvényből, mind a szokott előbeszédből kimaradjon. S aztán csakugyan a főrendek' véleményéhez képest is (LXXV. ülés. nov. 10) a dolog elhallóztatott (LXXVIII. ülés. nov. 19).

³⁾ Lásd az e tárgyban az alsó és felső tábla között folyt hosszás tárgyalásokat az 183²/₆-ki országgyűlés irományai' IV. s köv. kötetében. Azon felhozott ellenvetésre, hogy a római császári méltóságot viselt magyar királyok ezen modort meg nem tar-

Miszerint tehát Magyarországnak a hozzá kapcsolt részek- és tartományokkai függetlensége s önállása minden kétségen s kérdésen fölül áll; s az ausztriai örökös tartományokkal a *pragmatica sanctio* alapján való elválhatatlan kapcsolata — mellyet az 1848 törvények is ⁴⁾ teljes épségben fenntartanak — az elválha-

tották s annak megtartása nem is sürgettetett, az alsó tábla által kiemeltetett, miszerint „soha senki előtt kétség s kérdés sem foroghatván fel arról, hogy Magyarország' a Római birodalomnak semmi tekintetből nem volt része, és semmi félelem vagy aggodalomra nem forgott fenn ok, hogy Magyarország a római (német) birodalomnak részévé, s a római (német) császárnak mint ilyennek tartományává tétethetnék; ellenben abból, ha Magyarország' királya is az ausztriai császári névsor' megtartását követné (mi történt volna az I. Ferdinand nevezetnek mint magyar királynak is V. Ferdinand helyetti megtartása által), a nemzetben méltó aggodalom származnék az iránt, hogy azon Magyarország — melly az ausztriai birodalombeli tartományokkal a kölcsönös védelemre egy fejedelem alatt egyesülve van ugyan, azon birodalomnak mindazonáltal nem tagja és része — tovább-tovább menve, függetlensége és szabadsága ellenére az ausztriai birodalom' egyik tartományának tekintetni czéloztatik“ (183²/₆ irom. IV, 221 l.); és más helyen: „Valamint egy részről igaz, hogy Ő felsége mint ausztriai császár 1-ső, mint magyar király V-dik Ferdinand, úgy más részről tagadhatatlan, hogy azon (t. i. Magyar-) országban nem mint ausztriai császár, nem mint I. Ferdinand, hanem mint magyar király és V. Ferdinand uralkodik. Nem úgy ad a hozandó törvényeknek erősséget, mint ausztriai császár, hanem mint magyar király, — az ország' rendei sem bocsátják más elébe azokat, mellyekről törvényt hozni akarnak, mint az elébe, ki azt megerősítheti: a magyar király elébe“; ugyanott 232 l.

⁴⁾ Lásd az előbeszédet „a *pragmatica sanctio* által vele válhatatlan kapcsolatban álló tartományok iránti törvényes viszonyai . . .“ 1848: 3, 3. §. „s a birodalom' kapcsolatának épségben tartása mellett . . .“

tatlan s megoszolhatatlan együttbirásra s a kölcsönös védelemre vonatkozik és szorítkozik ⁵⁾.

22. §.

Magyarország' s a magyar korona' tartományai' czimere.*)

Magyarország' czimere: hosszában kétfelé osztott négyszögű paizs, mellynek jobb fele széltében huzott négy ezüst csikot vagy gerendát, bal fele pedig hármas

⁵⁾ Eme kölcsönös védelem elve világos szavakkal ki van fejezve Erdélyre nézve az 1791: 6. törvényczikkelyben, melly Erdélynek Magyarországgali összeköttetéséről és más ország alá nem tartozó alkotmányáról szól; „ . . . Ő felsége, s azon felséges ausztriai házból következő utódai, mint Magyarország' törvényes királyai, Erdélyországát, mint a magyar szent korónához tartozót, Magyarországgal együtt ugyanazon egy uralkodási és öröködési joggal birják, és mint saját törvényével birót, s más ország' hatalma alá nem vetettet, törvényesen megerősített saját törvényei és rendszabásai, nem pedig más örökös tartományok' módja szerint, kormányozzák: minden országokkal és tartományokkal csak együtt birtoklásra és kölcsönös oltalomra nézve maradván épen az egyesülés' (*unio*) megoszolhatatlan és elválhatatlan köteléke, az országlási szerződés szerint az 1144: 3 következtében.“

*) *Cereographia Hungariae, seu notitia de insignibus et sigillis regni Mariano-Apostolici. Nagyszombath 1734.*

Palma, Specimen Heraldicae Regni Hungariae. Bécs 1766. — — Abhandlung von den Titeln und Wappen, welche M. Theresia, als apostolische Königin von Ungarn führet. Bécs 1774.

Schwartner, introductio in artem dipl. 1802.

Pusztay, die Ungarn in ihrem Staats- u. Nationalwesen. Lipese 1843. I, 333—347 l.

zöld dombon arany koronából kiemelkedő kettős (patriarchai) ezüst keresztet tüntet fel. Az országnak így egybeállított czímere nem a legrégebb; egyes ábrái különböző idők s körülmények' szüleményei, összeállításukat pedig valamely későbbi kor eszközölte. Úgy látszik, az ország' eredeti czímere a királyság alapítása óta, egybefüggőleg az első király' apostolkodó működésével, a kettős kereszt volt; ¹⁾ a négy csikos paizs legelőször Imre királynál tűnik fel; II. Endre alatt a kettős kereszttel váltakozik, s az utolsó Árpádok alatt egészen eltűnik a királyi czimerből. ²⁾ Robert Károly is megtartotta a patriarchai keresztet, mellyhez nem ritkán csatolta az anjoui liliumokat; I. Lajos ismét elővette a régi négy csikot, s első volt ki a kereszttel a hosszában kétfelé osztott paizson egyesítette. Mária' fogsága alatt a nemzet' pecsétjén a négy csik, a patriarchai kereszt s az anjoui liliumok voltak láthatók; Hunyady' kormányzósága alatt a nemzeti pecsét csak a kettős keresztet

¹⁾ Hk. I, 11. cz. 3. §. „ . . . Innen az ő (Sz. István) idejétől fogva a magyar nemzet kettős keresztet szokott czimerül tartani és viselni. Mert a négy folyamot, ugymint az Istert vagy Dunát, Tiszát, Szávát és Drávát ábrázoló czimert Pannóniától tulajdonította el magának.“ Valaminthogy Imre királyig a pénzek' durva bélyegzete is a keresztet tünteti fel; s három régi magyar város, Szakoleza, Lőcse, Zólyom diésekszik azzal, hogy maiglan az apostoli ország' eredeti czimerét, a kettős keresztet bírja czimerében. Némellyek a kettős kereszt' eredetét a czimerben II. Endrénél keresik, miután szentföldi hadjáratában a hospital vitézek' társaságába felavattaték, kiknek czímere kettős kereszt volt; S z i r m a y, Hung. in parabolis 39 l. S c h w a r t n e r, Statistik II, 60 l.

²⁾ Még a királynék' pecsétjein is csak a kettős kereszt tűnik fel.

mutatja. ³⁾ 1453 után ismét megjelen a négy csík a paizs' jobb felén, hol I. Ferdinand óta állandóan megtartotta helyét, a nemzeti meggyőződésben élő ama jelentéssel, mellyről Verbőczy is emlékezik, ⁴⁾ bár némelly irók más jelentést kerestek. A hármás domb, a nyílt korona s a koszorú a kettős kereszt' tövénél csak járulékok a czimer' amaz eredetibb ábráihoz. ⁵⁾

A nemzeti színek — vörös és fehér, mellyekhez a zöld járult — az ország' czimeréből vétettek.

Az 1848: 21 a nemzeti színt és az ország' címereét ősi jogaiba visszaállította. Egyszersmind a három színű rózsát polgári jelképül újra fölvette, rendelvén: hogy minden köz épület- s intézetnél nyilvános ünnepek' alkalmával, és a magyar hajókon a nemzeti lobogó és az ország' czimere használtassék; a kapcsolt részeknek szabadságukban hagyatván, hogy az ország' címere és színei mellett saját czimeröket és színeiket is használhassák.

A magyar korona' tartományai' czimerei a következők: Dalmátiáé három koronás leopárdfü kék mezőn; Kroátia' (a régi értelemben) címerpaizsa vörös és ezüst kockákra van osztva; Szlavónia' címerpaizsát (melly

³⁾ Hk. II, 14 cz. 36 §. „... rendeltessék egy pecsét, mellyen kereszt czimer legyen, mint Magyarország' címere. . . “ V. László' oklevele 1453-ból, mellyel a körmőczyi kamarának pénzverési szabályokat szab: „... a másik oldalra vésessék Magyarországunk' címere, tudniillik kettős kereszt.“

⁴⁾ Királyi kiváltságlevelek is, mellyek által némelly városoknak érdemeik' elősméréscül a négy csík címerül adományoztatott, ugyanezen jelentést fejezik ki.

⁵⁾ A dombok legelőször V. István' pecsétjein észrevehetők; a korona a kereszt' tövénél I. Lajos alatt legelőször látható; a koszorút I. Ferdinánd csatolta oda.

II. Lengyel Lászlótól származik) két folyó szelvényben három mezőre osztja, mellyek felsője — hol egy csillag tündököl — s alsója kék, a középső pedig veres, egy szaladó nyesttel. Rámáé (Bosniáé): a bal oldal' széléből kinyuló ezüst kar kardot tartva, bársonypiros mezőn; Serbiáé vörös mezőn vadkanfő, feltartott száju nyílásában nyíllal; Gallíziáé (Halicés) veres vonallal szelvényben kétfelé osztott kék paizs, fölül fekete esókával, alól három hegyes koronával, vagy csak a három hegyes koronával; Lodomeriáé: kék paizs, keresztül rajta fejr- és vörösre kockázott két gerendával; Kumániáé: kék mezőn felálló sugár koronás fekete oroszlán, kinyújtott vörös nyelvvel, a felső bal szögletben csillaggal, s az alsó jobb szögletben balra fordúlt holdszarvval. Bolgárországé: három egymás fölött futó fehér agár, vörös mezőn; Erdélyé veres gerendával két mezőre osztott paizs, a felső kék mezőn fekete sas kiterjesztett szárnyal, jobbról arany nap, balról ezüst holdszarv (magyarok és székelyek címere), az alsó arany mezőn hét vörös torony, négy felül, alatt három (szászok címere).⁶⁾

⁶⁾ Cziráky, ius publ. 333. 334 §.

MÁSODIK FEJEZET.

A magyar király és felségjogai.

23. §.

Bevezetés.

Magyarország' politikai rendszere az alaptörvények' értelmében politikai jogokkal felruházott személyiségek' jogainak összhangzatos s a köz ügyek' intézésében az alkotmány szabta alakzatok között mozgó gyakorlatából merülvén fel: szükség először is ezen személyiségeket, közjogi állásukat s jogaik' körét és tartalmát kijelölni. Az országlás' monarchiai alkatából kifolyólag, a király, mint az államfenenség' személyesítője s a fő hatalom' tulajdonosa és birtokosa, az ország' szent koronája által jelképileg kifejezett királyi hatalom' teljével, magasan fénylő állást foglal el; ennél fogva a magyar közjognak egyik legfontosabb kifejtendő tárgya, kinek van joga Magyarország' szent koronájához, s mellyek és milly tartalmuak azon felségjogok, mellyek együttvéve képezik az alkotmányos királyi hatalom' méltóságát és teljes tartalmát.

24. §.

Az uralkodási jog' alapja. Történelmi áttekintés.

Magyarország örökös királyság. Az örökös monarchia' eszméje az, hogy az uralkodási jog nemcsak úgy tűnik fel, mint egy személy' birtoka, hanem úgy, mint az uralkodásra hivatott esaládnak, az uralkodó háznak öröke: miszerint az örökös monarchia' eszméjében az állodalmi uralkodás' közjogi fogalma az örökös magánjogi fogalmával egy egészzé van egybefoglalva. Ennélfogva Magyarországon az uralkodás' jogalapja az öröklés az örököségi törvény szerint: ezen örököségi törvény az ország' alkotmányának egyik fő fontosságú részét képezi, mint alaptörvényei' egyike, s kifejtése közjogunk' tudományos rendszerében egyik fő feladat.

A fennálló trónörököségi törvény a magyar királyság' öröklő természete s ezen öröklés' módja és rendje iránt semmi kétségre nem hagy helyet. De a korábbi időkre nézve, mellyek a magyar állam' s királyság' alapítása óta a trónörököségi jog' és rend' jelenleg érvényes szabályozásáig lefolytak, történetíróink s publicistáink, főleg a múlt század' közepe óta, e tárgyra vonatkozólag igen különböző s egymástól lényegesen eltérő véleményeket fejeztek ki. A magyar közjog' rendszerének olly előadásában, melly legfőképen a gyakorlati érvényességet tekinti, a mint az újabb időkben 1848-ig s 1848-ban fennállott, s a mint annak a magyar alkotmányos jogéletben olly nagy fontosságú jogfolytonosság' elvénél fogva je dőn az alkotmányos

rendszer' teljes épségbeni helyreállítása forog fenn, tekintetbe kell jönie: a trónöröködési jog' részletes történelmi kifejtése, a trónöröködési törvény' világos határozatai mellett, amnyival inkább mellőzhető, mivel e kérdésnek okleveles és törvényes alapra fektetett kimerítő jogtörténelmi tárgyalását egy olly munkában bírjuk, mellyet a tudós világ a magyar jogtörténelmi monographiák' legjelesbjeihez méltó dícsérettel számít, s mellyel az eltérő, ezek között némelly merőben alaptalan s ferde, vélemények végleg megdöntötteknek tekinthetők. E munka Gr. Cziráky Ant. M. (névtelenül) 1820-ban Budán megjelent illy czimű értekezése:

Disquisitio historica de modo consequendi summum imperium in Hungaria a primordiis monarchiae in haec tempora.

Minélfogva a jelen munka' céljához képest elegendő a kiderített eredményeket röviden a következőkben foglalni egybe. ¹⁾

¹⁾ E tárgyra vonatkozó főbb értekezések:

Eusebius Verinus (Benczúr), *commentatio iuridica critica de hereditario iure seren. domus Austriacae in apost. R. Hung. stb.* Bécs 1781.

Koppi, *ius electionis quondam ab hungaris exercitum.* Bécs 1790; s ellene: Schwartzner, *de gente Crouiaca,* Pest 1791.

Lakics, *de haereditario succedendi iure ducum primum, deinde regum Hungariae.* Liber sing. Bécs 1809. Vesd össze azonfölül a hazai történetírókon és statisztikák' szerzőin kívül:

Gustermann, *Ausbildung d. Verfassung d. Königr. Ung.* több helyen.

Lochner, *facies iuris publ.* 3. fej. 2—4 §. Petrovics, *introd.* 18—23 l. Kollár, *hist. iurisque publ. R. Ung. amoenitates,* Bécs, 1783, I, 105 s köv. l. Pusztay, *die Ungarn* I, 116—271 l. Cziráky, *ius publ.* 54—80 (hol idézett nagyobb értekezése' eredményei röviden egybe vannak foglalva).

A fejedelemség kezdetben Árpádnak és házának juta fi-ivadékaiban; a nélkül azonban, hogy bármi módon valamelly öröködési rend állapítottatott volna, melly szerint az elsőszülött, vagy az elsőszülöttnék izre nézve legközelebbi rokona, vagy bárki más kijelöltetött volna, kire az uralkodás magától átszálljon. Emélfogva a magyar állam' kezdetén a fejedelmi méltóság s uralkodási jog kettős alapon, a születés' jogán s a nemzet' szavazatán nyugodott. ²⁾ Az uralkodási jog' eme kettős alapja a királyság' alapítása után is változatlanúl megmaradt Sz Istvántól kezdve az utolsó Árpádfiig, III. Endréig; a mint ezt az e korbeli történet bőségesen ta-

Erdélyre nézve : B e n k ö , Transilvania I, 142—336 l.

²⁾ Az örökjognak e választással vegyített alakja a középkori századokban, p. o. a longobardok-, nyugoti góthok-, frankok-, svédek-, lengyeleknél, épen nem volt ritka. „A középkorban sehol sem létezett szabatos öröködési rend a szó szorosabb értelmében. . . . Öröködési királyság a nemzet' választási jogának minden közbejövetele nélkül annyira ellenkezett a középkor' népeinek összes fogalmaival, hogy még későbbi századokban is, midőn egynemellyiknél az egyenes ágon s az elsőszülöttség' jogán történendő királyöröködé s valósággal és végkép megállapítottatott, olyas formák szövettek a koronázási szertartásba, melyek választási színt viselnek magokon. . . Öröködé sre oltott választás, azaz: választó királyság, de melly bizonyos családhoz legyen kötve, mellynek tagjai kirekesztőleg a királyság' jelöltjei, — ez volt a középkorban a vezéreszme. . . És azon körülmény, hogy még a legeslegujabb időkben is, mikor a választott királyság nemcsak a gyakorlatból, nemcsak a törvénykönyvekből, hanem a közjogi elméletekből is kiveszett; mindenütt, hol a koronázás szemfényvesztő czifraságnál egyéb valami, csak bizonyos feltételek alatt tétetik a király' fejére a korona: mit bizonyít? mit végre az, hogy a királyi öröködé s bevé gzett tényné csak a megtörtént koronázás által válik? — nemde azt, hogy az öröködé si királyság *absolut* elvnek még most sem tekintetik.

nusítja- És a nemzeti uralkodó ház' fi-ivadékai' kihaltával, a királyválasztás' teljes szabadsága visszaszálla a nemzetre. Miszerint semmi megállható alapja nincs azon véleményeknek, mintha az Árpádházban az örököségi jog akár határozatlan, akár szilárdan határozott ág-örököség alakjában meg lett volna állapítva, s a nő-ágra is kiterjesztve; mint azt különösen Eus. Verinus, ezt Grossinger, Lakics, Gustermann nyakasan állította. ³⁾

Az Árpádház' fiágban kihalta után választások' szakadatlan sora fordult elő 1687-ig (I. Lipótig): a mint azt nemcsak a honi s szomszéd népek' évkönyvei tanúsítják, hanem ezen szabadság' gyakorlását a nevezett időszakig eredetiben fennlevő szerződések, országos törvényezikkelyek s koronázási hitlevelek olly hitelességgel bizonyítják, miszerint erre nézve kétségnek sajátlag árnyéka sem maradhat fenn. Így III. Endre' halála után Venczel' és Ottó' választása bizonyítja, milly szilárdan ragaszkodott az ország' királyválasztási jogához; és Károly, kit a többség eleinte elfogadni vonakodott, nem valamelly jogánál fogva, nem közvetlen örökös útján nyerte el a magyar királyi széket, hanem végre

³⁾ Ezt már a mult században többen elősmérték. Így B e n c z ú r: Hungaria semper lib. 6. l. „Azt hiszem már e korban a felség örökjoggal tartozott Álmos' nemzetségéhez, de úgy, hogy az ország a fő hatalmat azon királyi vérű herezegre ruházhatta, kit illy méltóságra legérdemesebbnek tartott;“ és 26. l. „A harczias nemzet, úgy látszik, nagy tekintettel volt az életkorra s a hadi erényekre; mi okból a királyok a koronát nem mindig szállíthatták fiaikra, hanem gyakran voltak kénytelenek testvéröknek engedni.“ Rosenmann és Petrovics szintúgy nyilatkozik az összerződés erejéről az Árpádház' uralma tekintetében, hogy a fejedelmi házból a fejedelemnek szabad megválasztása fenntartatott.

1307-ben a rákosi országgyűlésen történt választatása által. ⁴⁾ Hasonlóképen nyerte a nemzeti szabad akarat által a koronát Zsigmond és Albert; szinte választás útján jutottak a királyi székre I. Lengy. László, Hunyady Mátyás, II. Lengyel László, I. Ferdinand s a többi ausztriai házbeli uralkodók I. Lipótiig. ⁵⁾

⁴⁾ Fejér, Cod. dipl. VIII, 1, 221 l. „Az ország' nagyjai és nemesi a villongásnak elébetévén az igazságot, egy úr iránti engedelmisségben egyeztek meg. Mi tehát ezen ország' jó állapotát és javát szívünkől czélozván, szorgos tanácskozás után a mi urunkat Károlyt, és maradékait, a mint a törvényes örökös kivánja, Magyarország királyául és természetes örök urunkul fogadtuk“ . . . honnan látható, hogy az uralkodás' joga ez alkalommal nemcsak Károlyra, hanem maradékaira is átruháztaték, de az örökös szabályozásának legkisebb nyoma nélkül.

⁵⁾ A Habsburgház' genealogiai egybeköttetéséről a nemzeti magyar királyi házzal lásd: Palma, Abhandl. v. d. Titeln u. Wappen, mellyhez genealogiai tabella van csatolva; Cornides, Genealogia Regum Hungariae, qui sec. XI. regnaverunt. 1778. Az ausztriai ház' uralkodására Magyarországon (miután mind Albert', mind V. László' halála után megszakada az ausztriai főhercegi házból vett uralkodók sora) újabb alkalmat nyitottak a Frigyes császár és Mátyás király, valamint Miksa császár és II. Lengyel László között a magyarországi királyi székbeni örökös iránt kötött szerződések (lásd ezeket a Kollár által Ursinus Velinshoz, de bello Pannonico, csatolt actuarium diplomaticumban), valamint a Miksa császár' unokái és II. Lengyel László' gyermekei közötti nász. Ezen kötések' erejéről, mellyek a királyok' magvaszakadása esetére a koronát az ausztriai főhercegeknek tulajdoníták, egykoron sokat vitatkoztak; lásd a többi között: Wiedemann, Information, darin ausgeführt wird, was das Haus Oesterreich für Erbgerichtigkeit an d. Königr. Ungarn von Altersher gehabt, Goldastnál, de Reg. Boh. iur. et priv. II, 7 s köv. l. Eusebius Verinus', s Lakics' idézett értekezéseit, és ellenök Cziráky, disq. hist. 105—126 l. A II. L. László és Miksa közötti kötésre

Hanem ámbár ősünk előtt ösméretlenek voltak a fejedelmek örökölését szabályozó kötések: mégis a királyi vért, a mint könnyű felösmérni, annyira tiszteletben tartották, hogy többször midőn a királynak nem voltak fimaradékai, nőági ivadékait, vagy sógorsági viszony által hozzákapcsolt személyeket hívtak meg a trónra; s királyuk' fiait, kiket állandó szokás szerint mintegy bizonyos természetes örökösöknek tekintettek, nem igen mellőzték. E szokásra a választógyűlések, a korona iránt kötött szerződések, sőt magok az országos törvények tekintettel voltak. Így a nádori tisztségről szóló I. cikkely: „ha a királynak magva találna szakadni, s új király' választása tárgyalatnék;“ II. Lengyel László' 1490-diki megerősítő végzeményében mondatik, „hogy Mátyás király törvényes örökösök nélkül hunyván el, a királyválasztás' szabadsága az ország' rendekre szállott vissza“; ama híres rákosi országgyűlés (1505), melly azt határozá, hogy többé idegen király ne választathassék, eme határozatát azon alapra fektette; „valahányszor s valamikor ez ország király nélkül maradand, s nem leendenek fi-örökösök, kikre ugyan ezen országnak, törvénye s szokása szerint, szállnia kellene.“⁶⁾ S azért nyilatkoztatták ki az ország ren-

vonatkozólag új okmányok tétettek közzé F i r n h a b e r által Archiv f. Kunde Ö. G. Q. 1849. II. mellyek' alapján azon ügy' bővebb felvilágosítását legújabbán S z a l a y adta, Adalékok a m. n. tört. 621. I. F e r d i n á n d nem felesége' jogán lett magyar király, hanem választás által, melly 1526-ban Pozsonyban vitetett véghez s a következő évben a népesebb budai gyűlésen megerősített; I. J á s z a y, a magyar nemzet' napjai a mohácsi vész után. 1846, I.

⁶⁾ É r d y, tudománytár 1839, VII, 61 l. J á s z a y, id. h. 155 l. S z a l a y, Magy tört. III, 449 l.

dei (1547: 5) „hogy magokat nem csak Ő felsége', hanem örökösei' uralma- s hatalmának minden időkre alávették.“ Mi azonban ekkor is csak úgy volt értve, hogy az országnak fenn legyen az uralkodó ház' több fiivadékai közötti választás' joga s gyakorlata : a mint ezt az ausztriai házbéli uralkodóinknál I. Józsefig szakadatlan sorban tanusítják a koronázási országgyűlések és a magyar koronázás' azon ünnepegyessége, miszerint a nádor a templomban egybegyűlt rendeket nemzeti nyelven háromszor kérdezte, akarják-e a jelenlevő herezeget királyukká koronáztatni ⁷⁾. Ezen választások bajai megelőzése végett, s kivált *interregnum'* félelme miatt ⁸⁾, a királyok I. Ferdinándtól kezdve I. Lipótig elsőszülött fiaikat vagy különben legközelebbi örökösüket, még életökben megkoronáztatni ügyekeztek, megelőzván azt mindig az országgyűlés' egyezése, s a választás kinyilváníttatván; a mi ismét a történelemből és országos törvényeinkből kitetszik ⁹⁾.

Hanem Magyarországnak a török iga alóli felszabadítása után, az alaptörvényi erővel bíró 1687 : 2 és 3 által határozottat és kijelentetett : „hogy e hon' fiai mostantól kezdve jövendőre mindörökön senkit mást, mint az Ő esászári és királyi felsége' ágyékából szár-

⁷⁾ K o v a c h i c h , solemnia inaugurationis, 4. 20. 35. 56. 73. 82. 90. 131 l.

⁸⁾ 1687 : 1. „ . . . interregnum' vészes idejének megelőzése végett.“

⁹⁾ Lásd : 1572 (IV. végz.) : 2 ; 1572 (V. végz.) : 1 ; 1622 : 2 (II. Ferdinánd' hitlevelének beczikkelyezése) ; 1625 : 3 : 1638 : 1 (III. Ferdinánd' hitlevelének beczikkelyezése) ; 1655 : 2 ; 1659 : 1 (I. Lipót' hitlevelének beczikkelyezése).

mazó fiörökösök közül az elsőszülöttet (az 1547 : 5 és e tárgybeli más törvényezikkelyek is ezt rendelvén) törvényes urok- s királyokúl fogják tartani; és valahányszor illy felavatás lesz tartandó, az okleveles törvényezikkelyek' előreboesátott elfogadása, vagyis királyi biztosítása, és arra az ősei által elvállalt alakban leteendő eskü mellett, országgyűlésileg Magyarország' határain belől annak rende szerint megkoronázandják;“ s azon esetre, ha I. Lipótnak fimagva megszakadna, a trónöröködési jog a Habsburgház' Spanyolországban uralkodott ágára is kiterjesztetett; és csak azon esetre, ha mind a Lipótféle, mind a spanyolországi ág' fimagva megszakadna, tartatott fenn az ország' királyválasztási ősi szabadsága¹⁰⁾.

25. §.

Folytatás. A *pragmatica sanctio*.

Utóbb az ország' rendei a Habsburgháznak csupán fiági fiivadékaira ruházott öröködési jogot mind a két nemre kiterjesztették: elfogadván 1722-ben a III. Károly király (a német császárok sorában VI. Károly) által örökös tartományai' tekintetében már előbb 1713-ban kiadott úgy nevezett : *pragmatica sanctio*-

¹⁰⁾ Ezen határozat ismételve elősmértetik az 1715 : 1. 2. által. Az 1687 : 2. 3. keletkezésének történetét lásd : *Diarium comit. a. 1687/s*, Kárász Tóbiás körmöeci követ által szerkesztve a magyar akadémia' kéziratai között; *acta dietae a. 1687/s*, Komárom megye' követeinek gyűjteménye a nemz. muzeumban; Wagner, *hist. Leop. II*; Kato na, *hist. XXXV*, 431 s köv. l. Szalay, *Magy. tört. V*, 373—398 l.

ját¹⁾; s a fiág' kihalta esetére az öröködési jogot átruházták előbb Károly', aztán I. József', végre I. Lipót'

1) *Pragmatica sanctio* neve alatt általában értetett a német fejedelmi jog szerint a német birodalom-rendi nemzetségek' családjogi autonómiája alapján a család' vagy ház' feje által alapított öröködési rendszabály. Az ausztriai ház' fejeitől jött, s nagy részben az öröködési jogra s az öröködé' rendjére vonatkozó házi törvények az örökös tartományokban az öröködést illetőleg általában törvények' (ilyen *pragmatica sanctiók'*) erejével birtak. Azonban az ausztriai birodalom' örökös tartományaiban *pragmatica sanctio* nevezete alatt különösen értetik VI. Károly császár- és királynak az ausztriai ház' öröködési joga és rendje iránt 1713 april 19-dikén állodalmi miniszterei és titkos tanácsosai előtt tett és kihirdetett ünnepélyes nyilatkozata és határozata, mely által az ausztriai császári királyi és főhercegei háznál az öröködési jog és rend ujjolag a legszabatosabban meghatározottat. Tudniillik az idézett napon Károly a mondott helyen azon határozatot s nyilatkozatot hirdette ki: „hogy miután az ő (Károly) császári felségére a legboldogabb emlékezetű Lipót és József ő császári felségök által átruházott spanyol örökös királyságokon és országokon kívül, mostan ő felsége kedves bátyja (József) urának fiörökösök nélküli elhalálózása után, ő császári felségének (Károly) jutottak egyszersmind ennek minden hátrahagyott örökös királyságai és országai: ezek mind összesen (sammbtlich) törvényes vérbeli fiörököseinél az elsőszülöttségi jog szerint maradjanak osztatlanúl (ohnzertheilt), míg illyenek találatnak. De férfiágának kihalása után (mitől azonban az Isten kegyelmesen őrizzen meg) törvényes hátrahagyott leányaira mindig az elsőszülöttségi jog szerint hasonlólag osztatlanúl szálljanak; továbbá az ő (Károly) császári felségétől származó minden lemenő ági fi- és nőnemű törvényes örökösök' liányában vagy kihalásával, ezen öröködési jog minden osztatlan királyságokban és tartományokban a legboldogabb emlékezetű kedves testvére' (József) hátrahagyott leányasszonyaira s ezeknek lemenő ági törvényes maradékaira ismét a fennebbi módon az elsőszülöttségi jog szerint szálljon. Mindezt azon értelemben, hogy a most uralkodó Károlyféle és

leányai' ivadékaira. Károly ugyanis, nem lévén fi-ivadéka, a nevezett *pragmatica sanctio* által örökös tartományokban a nőág' öröködési jogát s azon tartományok' oszlohatatlan együttbirását biztosítá; azonfölül gondoskodni kívánt arról, hogy az ausztriai ház nőágainak öröködési joga Magyarországon s Erdélyben is országos alaptörvény által megállapíttassék, illetőleg a *pragmatica sanctio'* arra vonatkozó határozatai elfogadtassanak, és hogy az ausztriai örökös tartományok s a magyar korona' tartományai között a közös uralkodó' személye által addig tényleg létesített kapcsolat, e mindkét rendbeli ország- s tartománycsoport' elválhatatlan s megoszlohatatlan együttbirásának alaptörvényileg való elfogadása és kijelentése által, szilárd jogalapra fektetessék.

erre következő Józsefféle nőágok után ő császári felsége' (Károly) leánytestvér-asszonyait (I. Lipót' leányait) s a főhercegi ház minden többi ágait az elsőszülöttségi jog szerint az ebből következő rendben illesse s tartassék fenn ezen öröködési jog . . .“ Ez az ausztriai *pragmatica sanctio* fő okmánya, melly VI. Károly császárnak ezen szóbeli s arra meghatalmazott jegyző által jegyzőkönyvre vett nyilatkozatából áll. A *pragmatica sanctio* aztán elfogadásra s teljes biztosítás végett a különbféle örökös tartományok és külön területrészek' rendei s közönségei elébe is terjesztett volt; nemkülönben a német birodalmi gyűlés elébe elősmérés és védelkezés végett; valamint annak az európai hatalmaságok részéről elősmérését is Károly nem csekély áldozatokkal kieszközlé. Le van nyomtatva :

D u m o n t , Corps universel diplomatique du Droit des Gens. Amsterd. 1726 s köv.

S c h m a u s , Corpus iuris gent. acad. Lipcse 1730.

L ü n i g , Deutsches Reichsarchiv.

S c h r ö t t e r , Abhandlungen aus d. öster. Staatsrechte. Bécs 1762 s köv.

Magyarországon az 1723: 1. 2. törvényczikkelyben foglaltatik a *pragmatica sanctio*' örökösre és osztatlan együttbirásra tartozó határozatainak elfogadása. Az 1. törvényczikkely' bevezetésében hálásan kiemeltetvén, hogy a királyi előterjesztvények a szomszéd örökös országok- s tartományokkal egyesülésnek, minden esetre, külső erő ellen is, megalapítására s a belsend' fenntartására voltak irányozva, és (a 3. és 4. §-ban) hogy ki az ujonnan a *pragmatica sanctio*' által meghatározott örököségi rend szerint a Németországban s Németországon kívül fekvő örökös tartományokban trónra lép, ugyanaz Magyarországon és kapcsolt tartományai- s részeiben is csalhatatlan joggal királynak tartassék és koronáztassék: „3. §. Ő sz. felsége Magyarország' szent koronájában s a hozzá kapcsolt részek-, országok- és tartományokban, olly örökösödést, ugyanazon elsőszülöttségi rend szerint mint a fiörökösöknél, az Ő sz. felsége többi, Németországban s Németországon kívül fekvő örökös országai- s tartományaiban, általa már rendezett, állapított, kihirdetett s elfogadott szabály értelmében, elválhatatlanúl, s az ízek' egyenlőségénél tekintettel az ugyanazon ágbeli fiak' elsőbbségére, intéztetni, meg- és fenntartani kívánván. 4. §. Úgy hogy azon nő- vagy fiörököse, ki a felséges ausztriai ház' előbb mondott országai- s tartományainak örököse, az említett, s a felséges ausztriai háznál elfogadott elsőszülöttségi szabályzat szerint, leendő: ezen és bármely jövőendő esetekben, ugyanazon örökösödés' örökjogánál fogva, a szintén oszolhatatlanúl értendő Magyarország' és hozzá kapcsolt részek', országok' s tartományok' csalhatatlan királyának tartassék és koronáztassék; “ a 2. törvényczikkely 4—10 §-aiban kijelen-

tik az ország' rendei, hogy a császár és király iránti hálájok bizonyságául Magyarország- és a magyar koronához örököségi jogot az ausztriai főhercegi ház' kijelölt nőáaira is átruházzák: „4. §. (Az ország' rendei) Ő sz. cs. kir. felsége, legkegyelmesebb urok iránt hálások- és hűségesekek kívánván magokat legalázatosabban mutatni; 5. §. Ő sz. cs. kir. felsége fimagvaszakadásának esetén (mitől az Isten kegyelmesen őrizzen) Magyarország- és koronájában és a hozzá tartozó részek, s az Isten' segélyével visszaszerzett és visszaszerzendő országok- és tartományokbani örököségi örökjogát: felséges ausztriai háza' nőáaira is, és pedig első helyen a fennevezett most uralkodó sz. cs. kir. felségtől (Károlytól); 6. §. aztán ezeknek kihalása esetén a boldogult Józseftől; 7. §. és ezeknek is kihalása után a boldogult Lipót', császárok' és Magyarország' királyai ágycákból leszármazókra, s ezeknek törvényes, római katolikus mindkétnemű utódaikra ausztriai főhercegekre, az uralkodó sz. cs. kir. felség által, Németországban s Németországon kívül fekvő más örökös országai- s tartományaiban is, oszthatatlanúl s elválhatatlanúl, együtt s egyetemben, és Magyarországgal s a hozzá kapcsolt részek-, országok- és tartományokkal együtt örökösen birandókban, megállapított elsőszülöttségi rend szerint, a fennemlített joggal és renddel, átruházzák ²⁾; 8. §. és az említett örököségi elfogadják; 9. §. s ahhoz képest ugyanazon, a felséges ausztriai háznál bevett és elősmért nőági örököségi, (kiterjesztvén arra mostan akkorra az 1687 : 2. 3. nemkülönben az 1715 : 2. 3. törvényezik-

²⁾ Az 1723 : 2, 7. §.-ban előforduló regendam és gubernandam szavak sehova sem viszonyíthatók.

kelyeket), a fennevezett rend szerint megállapítják:“ mihez a 10. §. azon föltételt csatolja. hogy ezután is koronázás alkalmával megtörténjék az okleveles törvényczikkelyek- s az ország’ jogai- és szabadságának biztosítása; mit az 1723 : 3 kifejezetten és szabatosabban ismétél és ujlag elösmér. Miszerint az 1723 : 2, 11. §. az országnak ősi királyválasztási jogát és szabadságát csak a fennebb kijelölt ausztriai házbeli nőágaknak is teljes kihalása esetére tartja fenn. ³⁾

Erdélyben a *pragmatica sanctio*’ elfogadása iránti oklevél az 1722-diki országgyűlésen azon évi martius 30-ról kelt, melly 1723 december 30-dikán királyi megerősítést nyert, s 1724-ben febr. 24-dikén az országgyűlésen kihirdettetett, s annak törvénykönyvbe igtatása elrendeltetett; mi, a magyarországi 1723-diki ide tartozó törvényczikkelyek’ értelmével egybehangzólag; az 1744 : 3 által teljesítettett.

26. §.

Folytatás. A trónörökölés’ szabályai.

A *pragmatica sanctio* által az uralkodó ausztriai ház’ tagjaira s ezeknek a ház uralkodása alatt álló örökös országok- és tartományokbani örökölésére nézve felállított, és az 1723 : 1. 2. által az ottan kijelölt nőágakra nézve Magyarországon. valamint az 1744 : 3 által Erdélyben is a trónörökölésre alaptörvé-

³⁾ A *pragmatica sanctio*’ elfogadása alkalmával a magyar országgyűlésen tartott beszédet I. Sz l u h a, oratio pro successione foeminei sexus.

nyileg elfogadott jog és rend az úgynevezett ausztriai vagy egyes örökös, mely egyik neme a vérjog (születés' joga) szerinti örökösnek. E szerint :

1. A trónörökös törvényes átszállása az uralkodásnak az örökös rend által az uralkodó ausztriai ház' kijelölt tagjára; bekövetkezés az előd birta uralkodásba olly jogalapon, mely már ennek kimulása előtt létezett. E jogalap Magyarország- s a hozzákapcsolt részek-, országok- és tartományokra nézve a trónörökös jogot az állapított rend szerint tulajdonító fennemlített országos alaptörvények.

2. Ezen örökös, mint vérjog utáni, lemenő ágbeli örökös; tudniillik csak az első alapító lemenő ágbeli ivadéka örökölhetnek. Az utolsó trónbirtokos' oldalági rokonai csak annyiban juthatnak a trónörökös léshöz, mennyiben az első alapító' lemenő ágbeli maradvékai' minőségével bírnak. Magyarországon a *pragmatica sanctio'* értelmében öröklő ágak' ezen első alapítója III. Károly, illetőleg Mária Terézia, ezek után a törvény' világos határozata szerint még a Károlyhoz oldalági viszonyban álló József- és Lipótféle leányágak vannak öröklésre hivatva.

3. A fiág mindig megelőzi a nőágot; azaz míg az első alapítótól (a Habsburg-Lotharingiai dynastiának alapítójául most Mária Terézia, III. Károly' leánya tekintendő) egyenesen, bár távolabbi fiágon leszármazó fi-ivadékok vannak, ezek megelőznek minden közelebbi fiágban levő nőivadékot, s kizárnak minden leányági akár fi-, akár nőivadékot.

4. Az uralkodó ház' minden örökösni képes tagja a fogantatás' pillanatától kezdve szilárd örökösési joggal bír, mellyet számára az ország' alkotmányos alap-

törvénye biztosít; s arra, ki a trónörökösödés' rendje szerint a megürült trón' elfoglalására hivatva van, az uralkodási jog a törvény' erejénél fogva tényleg átszáll, a nélkül, hogy részéről trónfoglalási tény kívántatnék ¹⁾. Meghatároztatik pedig az uralkodó ház' tagjai között a következés' sora rokonsági állásuk által az utolsó trónbirtokoshoz; mert mindig ez jelöli azon ágat, melyben a korona' átszállásának történni kell.

5. Tudniillik a trónörökösödés ágörökösödés: hol azonban a rokonok' két osztályát kell megkülönböztetni; a) az utolsó trónbirtokos lemenő ágbeli utódait, és b) ugyanennek oldalági rokonait, kik egyszersmind egy régiebb őznek, mindenesetre pedig a legfőbb, ugy mint Károly-, József- és Lipótféle leányágak' első alapítóinak lemenő ágbeli maradékai.

6. Az utolsó trónbirtokos lemenő ágbeli maradékai az ágörökösödési elsőszülöttségi rend szerint örökölnék; azaz, míg az elsőszülötti ágban lemenő ágbeli ivadék találatik, az öröklés nem száll a másodsülötti stb. ágra; ennél fogva p. o. az utolsó trónbirtokosnak elsőszülöttje még az ő életében elhalván, ha ez fiút hagyott maga után, a korona nem száll az utolsó trónbirtokosnak még élő másodsülöttjére, hanem az elsőszülöttnak fenmaradt fiára.

7. Ugyanennek oldalági rokonai az ágörökösödési elsőszülöttségi rend szerint örökölnék. És pedig ezen oldalági rokonok, midőn trónörökösödésre hivatvák, épen úgy következnek, mintha az utolsó trónbirtokos, ki saját örökölni képes lemenő ágbeli maradékok nélkül halt el, a trónt soha sem is birta volna, hanem mintha köz-

¹⁾ Lásd a következő §-ban a 3.) jegyzetet.

vetlenül a legközelebbi magasabb elhalt előd' lemenő ágbeli maradékainak következése forogna fenn: hol az ugyanazon (első-, illetőleg időszülötti) ágból származó személyek nemcsak megelőzik a távolabbi ágakat, hanem az azon ágban ízre nézve hátrább állók az előttök ágjokban elhalt elődek helyébe fölmennek, s az utószülötti ágban létező, és azon személyhez, kitől a trónürülés számíttatik, rokonsági ízre nézve közelebb álló személyt kizárják ²⁾). Ennélfogva a trónöröködést nem határozza el sem az életkor, sem a rokonság' közel íze: hanem az ágbeli lemenő rokonság, az ágbeli leszármazás, az ágban a rokonság' egyenlő ízén állók között az első- (illetőleg idősb) szülöttség, és az első- (avvagy idősb) szülöttöli származás: úgy hogy ha maga az elsőszülött nem is talált trónra jutni (p. o. előbb meghalt), alkotmányszerű elsőszülötti jogát mégis át szállítja nemzedékére. Innen — az ágakat a dynastia' első alapítójától számítva, s ezen ágakat főágaknak nevezve — az elsőszülötti főág' kihalásával következik a másodszülötti, ez után a harmadszülötti, s így tovább; de úgy, hogy minden utószülötti ágban épen azon módon, mint az első főágban, az öröklés elsőszülöttség s ágöröködési rend szerint történik, s minden utószülötti al-ág szinte csak akkor jut örökléshez, ha azon főágbeli idősebb al-ágban nincs többé örökölni képes ivadék ³⁾). Hol még az megjegyzendő, hogy ha az uralko-

²⁾ Ezt némelyek képviselés' jogának (*ius repraesentationis*) nevezik.

³⁾ Azon fi-főágak, mellyek most az ausztriai házban illyeknek számíttatnak, következők, ugymint: a birodalomban és így Magyarországon is uralkodó elsőszülötti főág, mellynek törzsapja II. Lipót, Mária-Terézia' fia; e főágnek elsőszülötti ága

dó a trónról, vagy a trónörökös öröködési elsőségi jogáról lemond, s ezen időben nem bir örökölni képes lemenő ágbeli ivadékokkal (*nati* vagy *nascituri*), miszerint a korona a legközelebbi örökölni képes oldalrokonra úgy megy át, hogy az mint valódi következő uralkodó ül a trónra, s nemesak mint ideiglenes kormányzó: akkor a korona ezen (a lemondóhoz képest) oldalági rokon' ágában, t. i. ennek lemenő ágbeli maradékai között örököltetik; mert a koronának törvényes átszállása után ezen oldalági rokonra, a lemondótól nem származhatik többé trónürülés. Azért ennek netalán később született s magokban örökölni képes nemzettjei s ezeknek ágai sem a már trónra lépett oldalági rokontól nem kívánhatják a koronáról lemondást részökre, sem ennek elhalásával nem igényelhetnek elsőbbséget lemenő ágbeli ivadékai fölött: mivel most már a trónürülés csak az uralkodó oldalági rokontól származhatik, ennél fogva csak szerinte határozódnak el a trónürülés' törvényes hatányai, t. i. az ágak' elsőbbsége. Azonban a trónra jutott oldalági rokon' lemenő ágai' kihalásával a lemondónak örökölni képes lemenő ágbeli maradékai az elsőszülöttségi jog szerint újra fel vannak jogosítva a többi oldalágok fölött elsőséget igényelni: mivel ilyen trónürülés esetén azon ág

uralkodik a birodalomban és így Magyarországon is, és törzsapja I. Ferencz, II. Lipót' fia; azon első főág' másodszülötti al-ágának törzsapja Ferdinand, toskanai nagyherceg, II. Lipót' fia s I. Ferencz' testvére; ezenkívül van azon főágban harmad-, negyedszülötti, stb. ág, mellyeknek törzsapjai Károly, József, Rainer főherczegek; azután van a Mária-Teréziától származó másodszülötti főág, mellynek törzsapja modenai herczeg Ferdinand Károly, Mária-Terézia' fia, s II. Lipót' öcsese.

közelebbi nagyobb jogozatú ágnek tűnik fel ezekkel szemben.

8. Nőág a fiágok' kihalásával válik örökölni képessé. A nőágok' öröklésére nézve általában ugyanazon elvek állanak, mint a fiágok' öröklésénél; azaz, a női örökös beálltával az örököségi rend által trónra hívott nők s ezek' lemenő ágbeli ivadékaik úgy tekintendők, mintha azok férfiak, ezek pedig fiági ivadékok volnának; mivel ezen esetben a fiak' s fiági ivadékok' jogát vannak feljogosítva igénybe venni. Ennélfogva az utolsó trónbirtokos' leánya, a tulajdonképeni leányörökös, minő volt annak idején III. Károly' leánya Mária Terézia, s ennek lemenő ágbeli maradékai, megelőzik a már átugrott ágak' nőtagjait s ezeknek maradékait, minők voltak akkor I. József' és I. Lipót' leányai s ezeknek maradékai, — mert a trónürülés a leányörökös szülejétől jó. De az ilyen leányörökös' és ennek maradékai' hiányában az oldalági nők- s a nőági oldalakonokra nézve ugyanazon szabályok állnak, mellyek a fiági fiivadékok' örökösésénél; ezért az öröklésben, mint az 1723: 2, 6. 7. §. is határozza, I. József' leányágai megelőznék I. Lipót' leányágait.

9. De ha az uralkodási jog az örököségi rend szerint nőre szállott át, s a maradékaira való további átszállítás forog fenn, ezek között az íz' egyenlősége mellett azonnal beáll a férfiaknak s ezek' lemenő ágbeli maradékainak elsősége az ugyanazon ágbeli nők fölött: miszerint a nőági öröklés lehetőleg utánozza a fiági öröklést. Épen úgy elsőséggel bír a nők fölött a fiivadék, ha a koronának nőágra átszállásakor ugyanazon nőágban (de nem különböző ágakban) férfiak és nők, különben egyenlő viszonyok mellett, egyenlő íz-állás-

ban jőnek egybe. És ha a korona az örökösök' rendjén nőre száll, ez maga veszi át az uralkodást, s az örökösök' törvény nem kötelezi koronáját azonnal átszállítani elsőszülött fiára, hanem az uralkodást maga folytatja : mint ezt Mária Terézia' példájában szemléljük ; és épen úgy él a király (*rex*) czimével, mint a férfi uralkodó : a mint azt szinte Mária Terézia', s már régiebb századokból I. Mária' példájából tudjuk.

Ezeket egybefoglalva :

A) Magyarország' szentséges koronája az ausztriai házban lévén örökös, a trónképeséget csak a vér' (születés') joga, vagyis az ausztriai uralkodó házbéli származás adja meg ; és ez föltételeztetik törvényesszülés által az uralkodóház valamely tagjának egyenszülötti házasságából. ⁴⁾ Törvénytelen gyermekek, törvényes születés' hiányából, nem birhatnak trónörökösök' joggal ; és pedig azon esetben sem, ha később bekövetkező házasság által törvényesíttetnének, annál kevésbé a törvényesítés' más eseteiben, p. o. ha a pápa vagy az uralkodó által törvényesíttetnének. A születés' és így a vérjog' hiányából épen úgy nem birhatnak örökösök' joggal a fogadott gyermekek, mert a fiúvá fogadás a vérbéli származás' hiányát itt nem pótolhatja. ⁵⁾ A mi pedig az egyenszülötti házasságot illeti, ennek

⁴⁾ A születés nem veendő betűszerinti értelemben, t. i. ha trónürülés esetén fogantatott magzat létezik, kire, ha születte volna, legközelebből nézne a trónörökösök' : születtnek és figyazatnak gyanítandó addig, míg a születés' élete és neme fölől bizonyosságot nyujtand.

⁵⁾ Hogy a balkézre kötött vagy *morganatikai* házasságban születtnek is kizáratnak (milyen házasságokat ugyan a magyar jog nem ösmér,) e házasság' fogalmából önként következik.

megkívántatósága kitetszik az 1723: 2. 7. §. azon kifejezéséből, melly az öröködési jogot az ausztriai ház' mindkétnemű ausztriai főherceg tagjainak tulajdonítja; valamint hogy ugyanott az öröködési jog az uralkodó ház' római katolikus tagjaira van szorítva.

2. A Magyarország' szent koronájára vonatkozó vegyes öröködés' rendje: a tiszta ágöröködés, elsősülöttségi jog szerint. Tehát a korona illeti mindenek fölött az elsősülöttet az elsősülötti ágban, s ezen ágnál marad mindaddig, míg abban öröködsre jogképes ivadékok találtnak. Az elsősülötti ág' kihalása után, tekintet nélkül a többi ágokban létező tagok' rokonsági izére séletkorára, következik a már most idősbsülötti (illetőleg elsősülöttivé vált) ág, s ebben ismét az elsősülött' ága, s így tovább.

3. A fiágak' kihalásával a nőágok épen azon ágöröködési rend és elsősülöttségi jog szerint örökölnek, melly a fiágokra nézve van állapítva. Itt azonban az elsősülöttségi jog azon kivételt szenvedí, hogy ha az uralkodásra jutott nőnek mindkét nemű gyermekei születnek, ezek között az utósülött fiú az elsősülött leányt kizárja.

27. §.

Az uralkodás' alkotmányszerű viselése. Koronázás.*)

Az uralkodás' alkotmányszerű viselésére, sőt a ki-

*) Potkoniczky, freymüthige Untersuchungen über die Krönung in Ungarn. Posony 1790.

Bartal, comm. I. 179—190 l. Cziráky, 81—114 §.
Pusztay, die Ungarn I, 347—370. l.

rályi hatalom' teljes gyakorlata' elnyerésére megkivántatik a koronázás; mellynek eredete a Sz. István által szerzett királyi méltósággal egykorú, s melly ez idő óta teljes törvény' erejével bíró öröklő szokássá vált vala. ¹⁾ Miszerint Verbőczy (Hk. I. 9) mondhatá, hogy az ország' nemesei másnak, mint a törvényesen koronázott fejedelem' hatalmának alávetve nincsenek, s az 1573: 1, 3. §-ban kiemeltetik, hogy „Rudolfnak az ország' régi törvényei s intézményei szerint tétetett fejére az ország' szent koronája.“ Utóbb ugyanazon alaptörvények, mellyek az ausztriai házra nézve az öröködési jogot és rendet megállapították s szabályozták, a koronázás' öröklő megtartását világosan rendelték; ²⁾ és minden támadható kétség' végképeni elenyésztetése végett az 1791: 3 által határozottatott, hogy „a királyi felavatás és koronázás az elhunyt király' halála napjától számítandó hat hónap' lefolyása alatt mulhatatlanul megtartassék“. Ámbár pedig alaptörvényeink a koronázásnak mulhatatlan megtartását rendelik, sőt véghezvitelének határidejét is kitűzik: mindazonáltal az öröklő jogánál fogva trónra lépő király a rászállott uralkodást s az or-

¹⁾ Hogy kezdetben a királyi hatalom' tekintélye inkább gyökerezett a választásban, mint a koronázásban, bizonyos; s csak rendre fejlődött s szilárdult meg azon elv, hogy törvényes királynak csak az tartathatik, ki az ország' szentséges koronájával megkoronáztatott. De lásd, mit ír már Robert Károly 1315-ben (P r a y, spec. Hier. Hung. I, 106 l.).

²⁾ 1687: 2. 1. §. 1723: 1, 4. §. Ugyanezen szellemben nyilatkoznak a királyi hitlevelek, sorban a mint vannak a törvénytárban III. Károlytól kezdve; miszerint kétségbevonhatatlan, hogy az öröködési jogának a nőágra történt kiterjesztése után is a koronázás nem volt kény- s kedvtől függő szertartás.

szág' kormányát közvetlenül örökjoga alapján átveszi,³⁾ a mint ez az öröklő királyság' eszméjéből foly, s mihez képest az 1791: 3 is kijelenti, hogy „időközben (míg t. i. a koronázás megtörténék) épségben maradnak az öröklő királynak minden jogai, mellyek az országnak köz és alkotmányyszerű igazgatására tartoznak, és nem kevésbé épségben maradnak az ugyanazon király' irányában tartozó alattvalói hűségi kötelezettségek“. Ha nem kiváltságlevelek' adása kizárólag csak a törvényesen koronázott királyi felséget illeti, és a törvényhozási hatalmat szinte csak a törvényesen koronázott király gyakorolja közösen az országgyűléssel: miszerint valósággal a király Magyarországon a királyi hatalom' teljes élvezetébe a koronázás által lép, melly megkivántatik az uralkodásnak az alaptörvények' és kölcsönös szerződések' értelmébeni viselésére, — melly értelemben mondja az 1741: 4, 5. §. hogy a főhatalom az országban a törvényesen koronázott királyt illeti.

Ezen törvényes koronázás' fogalma abból áll, hogy az koronázott meg, ki az alaptörvényileg állapított örököségi rend szerint van az uralkodó ház' tagjai közül az országban az uralkodásra hivatva; és, hogy a koronázás az e célra egybehívott országgyűlésen, az ország' határain belül, az ország' szentséges koronájával, a törvényes módon és szertartás szerint vitessék véghez. Áll pedig ezen felavatási és koronázási ünnepély két lényeges részből: a királyi hitlevél' kiadásából

³⁾ Lásd az 1791: 3 után keletkezett 1792: 1 s 1836: 1 kezdetét: „Mután ő kir. felsége az 1723: 1. és 2. törvényczikelyekben kifejtett törvényes és közvetlen örökösödési uton Magyarországon és ehhez kapcsolt részekben az országglást dicső emlékezetű atyjának elhunytával általvette . . . “

és magából a koronázási szertartásból, mellynek folyamataiban a törvényczikkelybe igtatandó királyi eskü is előfordúl.

A koronázási országgyűlés' helyét az ország' határain belől a király tűzte ki; ⁴⁾ hanem az 1848: 4, 1. §. általában Pestet rendeli országgyűlések' tartása' helyéül.

Az ünnepélyesen meghívott s ünnepélyesen érkezésekor sátorban fogadott koronázandó király, az országgyűlés által kevéssel a koronáztatás előtt elfogadás végett fölterjesztett s az ország' alkotmányát, jogai' és törvényei' fenntartását biztosító hitlevelt, sajátkezűleg aláírva s a királyi nagypecséttel ellátva kiadja, a leteendő eskü' szavaival együtt törvényczikkelybe igtatandót. ⁵⁾

Ezt aztán mielőbb követi a tulajdonképeni koronázási szertartás, ⁶⁾ melly nincs törvény által megszabva,

⁴⁾ 1687: 2, 4. §. Régente a királyok' koronáztatása Székesfehérvárott ment véghez, hanem miután a törökök' hatalma alá került volna, I. Ferdinánd fiát Miksát Posonyban koronáztatta meg; attól kezdve, III. Ferdinánd ragály' dühöngése miatt Sopronyban, Ferencz Budán, a többi királyok mind Posonyban koronáztattak meg.

⁵⁾ A kir. hitlevélről az V. fejezetben az alkotmány' biztosítékai között van szó tüzetesen.

⁶⁾ Baritsch, die gewöhnliche Krönungsfeier der ung. Könige. u. Königinnen, Pest 1790.

Kovachich, solennia inauguralia Principum utriusque sexus, qui ex A. stirpe Austriaca corona apost. in Reges Hungariae, Reginaeque periodo III. redimiti. sunt Pest 1796.

Belius, Notitia I, 279—319, a királyok' s királynék koronáztatásának története Miksától VI (III) Károlyig. Lásd a koronázási országgyűlések' jegyzőkönyveiben a részletes leírásokat.

hanem szokáson gyökerezik, mellynek eredete ismét nagyobbára a keresztény középkorban keresendő. ⁷⁾ Közjogilag lényege az, hogy az új királynak az ország' szentséges koronája az országgyűlés jelenlétében fejére tétetik, s ő a nép színe előtt a decretalis eskűt leteszi. Összeségében pedig a következőkből áll:

A koronázás' kitűzött napján a király ünnepélyes menettel, az ország' rendei' s egész udvara' fényes kíséretében bevezetetik a kijelölt szentegyházba: ⁸⁾ mellynek ajtajában az ország' primása fogadja az egyházi fő rendekkel; honnan a sekrestyébe kísértetvén, ünnepélyes menetben vezetetik az oltárhoz, — melly alkalommal előtte vitetnek e célra kijelölt főurak által az ország' tiz zászlója, jelesen Bulgária', Kumánia', Szerbia', Lodoméria', Galliczia', Ráma', Szlavónia', Horvátország', Dalmátia', s Magyarország' zászlója és az ország' ékességei, jelesen a kereszt a fő palota-mester által, Sz. István kardja a fő-pohárnok mester által, a kisebb kereszt a főtárnokmester által, az alma a horvátországi bán által, a királyi pálcza az ország' birája által, a korona a nádor által, — hol a primás rövid beszédet tart hozzá az ország' helyes kormányzásáról; mire letérdelvén és két kezét az evangéliomra tévén, megesküszik az igazság' és köz béke' fenntartására. ⁹⁾ Mire a litánia és imádságok után szentelt olajjal (*oleum catechumenorum*) fölkenetik, s aztán

⁷⁾ Bar t a l, comm. I. 179 s köv. l.

⁸⁾ Különbén már a koronázás napja előtt megkezdődnek némelly ünnepélyességek, mellyeknek a többiekkel együtt részletes pontos leírását a mint legutoljára 1830-ban véghezmentek, lásd az 1830-diki országgyűlés' jegyzőkönyvében 50—61 l.

⁹⁾ Az eskű' szavai a római *pontificale*-ban vannak. Sch w a r t n e r: Statistik II, 12. §. 6) jegyz.

a koronázási öltöny (Sz. István' sarúja és palástja) rá adatik. Ekkor a primás elkezd a nagy misét, s a *graduale* és evangyéliom között felkötötték a király' oldalára Sz. István' kardja, ki a nép felé fordúlván, a kivont karddal három keresztvágást tesz. mire az oltár elébe letérdelt királynak a primás által a nádor segítségével a korona fejére tétetik, ¹⁰⁾ a királyi pálcza s az arany alma kezébe adatik, a királyi székbe beültetetik, s a nép' örömköltésai között a háladó ének elénekeltetik, és a sz. mise folytattatik, mellyközben a király az *offertorium*-nál arany pénzt ajánl fel, ¹¹⁾ s az úrvacsora vétele alatt megáldozik.

Az istenitisztelet' vége után a király, fején az ország' koronájával, kezében a királyi pálczával, s az arany almával, ¹²⁾ nemzeti színű posztóval bevont padozaton, az ország' rendei' kíséretében, gyalog egy más kijelölt templomba indul, előtte a tiz ország' zászlója s az apostoli kereszt vitetvén, és utána a kincstárnok

¹⁰⁾ Régebben a korona' föltevése előtt a nádor az oltár' grádicsáról a néphez fordulva, háromszor fennhangon s magyar nyelven kérdezte: „Akarjátok-e, hogy a jelenlevő N. N. királyságra koronáztassék?“, mire háromszoros felkiáltás következett: „Akarjuk, éljen, éljen, éljen a király!“ Mi először II. Lajos' koronáztatásakor történt (Bartal, comm. III, 254 l.) s csak III. Károly' ideje óta, az örökjog' szilárd szabályozása után, hagyatott el, addig pedig az ausztriai házbeli uralkodók' koronázásánál is megtartatott (l. Kovachich' id. munkáját). A nádor' közreműködése a koronázásnál V. László után kezdődött; addig azt csak egyháziak végezték (Bartal, comm. I, 184 l.)

¹¹⁾ Ezen ajándékok régebben gazdagabbak voltak; e szokásról l. Bartal, comm. I, 184 l. 5) jegyz.

¹²⁾ Ottó teljes királyi díszben, fején koronával, lovgolt Buda' utcáin, hogy magát a népnek valóban megkoronázott királyként megmutassa; Szalay, Magy. tört. II. 131 l.

(m. kir. udv. kamara' elnöke) lóháton, a sokaság közé arany és ezüst emlékpénzeket szórván. ¹³⁾ A templomban királyi széken helyet foglalván, a király néhány arany sarkantytus vitézt avat fel. ¹⁴⁾ Onnan, előbbi díszpompájában, fején koronával és Sz. István' palástjában lóra ülven, a szintén lóra ült főurak' és püspökök' kíséretében egy kijelölt szabad ég alatti helyre vonúl, hol nemzeti színű posztóval bevont magasabb állásra, az esztergami és egri érsek', valamint több zászlós úr kíséretében fölmegey, s annak aranyos szőnyeggel bevont emeltebb közepén állást foglalva, a primás által olvasott törvényes eskü' szavai szerint a nép' hallatára esküt tesz az ország' szabadságai' fenntartására. ¹⁵⁾ Végre további díszmenetben ismét lóháton a készített királydombhoz vonúl, s arra egyedül felvágatván, Sz. István' kivont kardjával a világ' négy része felé négy keresztvágást tesz: jeléül, hogy az országot minden ellenség

¹³⁾ A pénzszerzést legelőször II. Lengyel László hozta szokásba, Bartal, comm. III, 241 l.

¹⁴⁾ Ezen szokás Robert Károly alatt vette eredetét, Bartal, comm. I, 186 l. Régente szokásban volt még, hogy az újonnan megkoronázott király, trónján helyet foglalva, néhány ügyben igazságot szolgáltatson, mint azt még II. Lengyel Lászlóról Bonfinius bizonyítja; Bél szerint Miksa is e régi gyakorlat' emlékezetének fenntartása végett trónján foglalt helyet; azóta nyomára többé nem akadunk; Bartal, ugyanott. Egykor az ország' rendei is hódolási s hűségi esküt tettek le koronázáskor a királynak, mint azt az 1453: 2 tanúsítja, s Erdélyben e törvény a legújabb időkig fennállott (1744: 4; 1791: 4).

¹⁵⁾ Ezen törvénycikkelybe igtatandó királyi esküről az V. fejezetben van az alkotmány' biztosítékai között tüzetesen szó. Szabad ég alatt legelőször II. Lengyel László mondott esküt, Bartal, comm. III, 241 l.

ellen oltalmazni kész. ¹⁶⁾ Honnan palotájába visszavezettetvén, az ünnepélyt berekeszti a királyi ebéd, mellyhez különösen a nádor, a primás s az egi érsek meghívatik, nemkülönben a pápai követ (régében a velencei is), és mellynél az ország zászlósai, a régi főpalotatisztek, szolgálnak fel az ebédlő királynak. ¹⁷⁾

Megjegyzendő még, hogy koronázás' alkalmával a királynak az ország' részéről koronázási ajándék (*honorarium*) nyujtatik; minek első példájára az 1563: 2. törvényezikkelyben akadunk. Azóta ez minden király', sőt királyné' koronázásánál megtartatott. ¹⁸⁾

28. §.

Folytatás. Az ország' ékességei: jelesen a sz. korona.*)

Az ország' ékességei között, mellyek koronázás' alkalmával használtatnak, nevezetes közjogi fontossággal

¹⁶⁾ E szokás szinte II. Lengyel Lászlótól veszi eredetét.

¹⁷⁾ Régi szokás szerint a főasztalnak a piacon egészben süített ökörből egy darabot hoz fel a királyi asztalra.

¹⁸⁾ Eleinte ezen ajándék' mennyisége portaszám szerint (egy portától egy forint) határozottatott meg (1567: 2; s még az 1681: 3); utóbb összege általában állapítottatott meg; így legujjabban V. Ferdinandnak 50,000 darab arany ajánltatott (1830. országgy. jegyzők. 61 l. 1830: 3); ezen felajánlott összegnek a kir. felség által köz ezélokra történt szenteléséről l. 1830: 4. Ezen koronázási ajándékpénz csak nemesektől szedetett, s olly személyektől, kik nemesi jogokat gyakorolnak.

*) Ritka magyar közjogi tárgyról olvashatni annyi értekezést, mint a magyar sz. koronáról; említésre érdemesebbek:

Petrus de Réw a (ki maga koronaőr volt), *Commentarius de sacrae coronae R. II. virtute, victoria, fortuna.* Augsb. 1613. Schwandtnernél, *Scriptores II.* 435—485 l.

bir Magyarország' szentséges koronája: nemesak mint a királyi méltóságnak látható külső jele, hanem mint a törvényes koronázásnak egyik lényeges kelléke. Össze van az rakva két különböző részből. Az alsó rész görög eredetű, s úgy vélik, Dukas Mihály byzanti császár által küldetett I. Geiza királynak. A felső rész latin eredetű, s a mint hisszük, maradványa azon koronának, melyet II. Sylvester pápa küldött Sz. Istvámnak. ¹⁾ A magyar nemzet századok óta áhítatos tisztelettel visel-

Schwarz, initia religionis christianae inter hungaros, ecclesiae orientali adserta. Halle 1740.

Horányi, de s. corona ac de regibus eadem rediinitis comm. Pest 1790.

Weszprémi, magyarországi öt különös elmékedések. Posony 1795. Az I. elmékedés a koronáról szól s már 1790-ben ki volt nyomtatva.

Decsy, a m. sz. koronának és ahhoz tartozó tárgyaknak historiája. Bécs 1792.

Katona, dissertatio critica in comm. Al. Horányi Buda 1790. Ugyanattól, a m. sz. koronáról Dr. Decsy Sámuelről írt históriának megrostálása, Buda 1793.

Koller, comm. de s. corona R. Hungariae. Pécs 1800.

Az ország' ékességeiről általában lásd: Schwartzner, Statistik II, 18. §. Fényes, statiszt. II, 8. §. Majláth (gr.) der ung. Reichstag im J. 1830. 77—100 l. Pusztay, die Ungarn I, 272—333 l. Cziráky, 118—112 §. Ezen ékességek: a korona, sz. István' palástja, sarú és harisnya, kard, kormánypálca, aranyalma; a II. Sylvester pápa által küldött apostoli kereszt elveszett.

¹⁾ Mikor illesztetett a két korona egybe, nem lehet tudni; annyi bizonyos, hogy már ezen alakkal birt, midőn Erzsébet, Albert kir. özvegye azt III. Frigyes császárnak elzálogította; l. az erre vonatkozó okiratot Kollár, analecta monum. omnis aevi Vindob. II, 843 l.

tetik az ország' koronája iránt; minek eredete olly módon megfejtethető, miszerint már az Árpádok' korszakában az előfordúlt trónkövetelési viszályok nyújtottak alkalmat azon korona' közjogi eszményítésére, melly az ősi szent királyok homlokát övezte, s egykorú emlékmaradvány volt azon, nemzetünkre nézve nagy politikai jelentőségű korból, midőn a keresztény vallás behoza-
tott s az ország rendezett állandó alakját nyerte. A magyar nemzetnek az ország' koronájáról sokat tartó véleménye tetemesen fokoztatott aztán, midőn királyválasztási szabadsága a pápa által megtámadtatván s ez kegyeltjét új koronával megkoronáztatván, a régi korona az ország' önállóságával azonosított; miszerint ha addig ősi szokásnál fogva föltétetett az új király' fejére István' koronája, most már az azzal való megkoronáztatás a törvényes uralkodásnak multhatatlan föltételévé tétetett, a királyi felség' s hatalom' jelképévé, a felségi jogok', a kiváltságok' és szabadságok', kútforrásának tekintetett. ²⁾ Melly eszme, minden koronázásnál felu-

²⁾ Ezen viszony már régen meg volt állapotva, midőn Verbőczy (Hk. I, 3. cz. 6. §. és II, 3. cz. 2. §.) arról nyilatkozott, „miszerint a nemesítésnek, következőkép minden birtokadományozásnak tehetsége és hatalma, valamint birói hatalom ez ország' szent koronája' hatóságára, mellyel Magyarország' minden királya meg szokott koronáztatni, s következőleg törvényesen rendelt fejedelmünkre és királyunkra, az uralkodással és kormányzással együtt átruháztatott.“ Hasonló értelmű nyilatkozatot találunk már az 1440 jun. 29-ről kelt országos oklevélben I. Lengyel László' részére (K a t o n a, hist. XIII, 79 l.), homman egyszersmind látjuk, hogy a nemzet, a körülmények úgy hozván magokkal, egyes esetben az ország' igazi koronájának erejét s m y s t e r i u m á t más koronára is átruházta, „miután a korona' ereje a hazafiak' akaratában és helyeslésében áll“. Jellemző e tekintetben

júlva, a nemzet' gondolkodásában politikai viszonytagságai között századokon át fenntartotta életét napjainkig, midőn az ország szentséges koronájában szintűgy szemléli szabadságának p a l l a d i u m át, mint a választatások' korában — az uralkodás' törvényes folytatására alkotmányszerűleg a koronázás megkivántató, s ez az ország' alkotmányos jogai' és szabadságai' megerősítése nélkül el nem érhető lévén. Az illy kitünő közjogi alkotmányos jelentésben részesült koronát a nemzet szentségesnek nevezte el, ³⁾ s őrzésére kitünő gondot fordított.

Az Árpádok' korában a korona a székesfejérvári székesegyházban őriztetett a káptalani ör-kanonok felügyelete alatt. ⁴⁾ Utóbb a korona a mohácsi ütközet' koráig Visegrádon őriztetett, azonban törvényes intézkedések a korona őrzése iránt csak I. Mátyás, s még

Gúthi Ország Mihály nádor' nyilatkozata is (B o n f i n i u s , Dec. IV. l. 3) Ezen kitünő közjogi fontosságát fizette meg Mátyás király, midőn III. Frigyes császártól azt drága áron, 60,000 aranyon váltotta ki. Miután II. József a koronának az országbóli elvitetése s a császári kincskamarábani letétele, valamint megkoronáztatásának mellözése által e mélyen gyökerezett nemzeti érzelmet megsebzé, a nemzet az ország' koronájának az alkotmány' biztosítására szolgáló kiváltságos jelentését az 1791: 3 által biztosítottatta.

³⁾ Eskü' szavai I. Lajos korából a m. törvénytárban. Angyalinak is neveztetett a Sylvester pápa' és Sz. László' álomlátásairól keletkezett mondák folytán.

⁴⁾ IV. Béla oklevele 1254-ről, mellyel a székesfejérvári egyház' jogait s szabadságait megerősíti; F e j é r , Cod. dipl. IV, 2. 230 l. Az őrtisztséggel jeles jószágok voltak egybekapcsolva. Utóbb a székesfejérvári örkanonok ezen előjogát elvesztette. I. Lajos oklevele 1349-ről, F e j é r , Cod. dipl. IX, 1, 644 l.

inkább II. Lengyel László alatt tétettek, ⁵⁾ miután a korona különféle viszontagságokon ment vala keresztül, rendeltetvén: hogy a korona semmi szín alatt a rendek' kezéből, annál kevésbé az országból ki ne vitessék, hanem az a király' s a rendek' megegyezésével választott koronaörök által őriztessék, kiknek e czélra a visegrádi vár átengedtessék, kizáratván ezen tisztségből az egyházi rendüek. I. Ferdinand aztán a koronát az ország' többi ékességeivel együtt Bécsbe vitette. II. Mátyás alatt az országba visszahozatván, őrzéseül a posonyi vár jelöltetett ki. ⁶⁾ Miután pedig II. József a koronát az országból még egyszer elvitette volna, az 1791: 6 rendelte, miszerint a korona ezentul Budán őriztessék, s az országgyűlés' megegyezése nélkül máshova el ne vitessék, fenntartatván az 1715: 38 rendelkezése, a koronának, ve-

⁵⁾ 1464: 2; II. L. Lászlónak az ország' jogait s szabadságait megerősítő oklevele 4. §. a törvénytárban; 1492: 3; 1498: 25; 1500: 23.

⁶⁾ 1608: 4 kor. előtt; 1608: 16 kor. után, mikor is a koronáról s az ország' egyéb ékességeiről azokat minden részeik s jeleikben leíró lajstrom készítettet, s az őrzésre vonatkozólag jobb intézkedések tétettek; 1613: 18; 1622: 4; 1625: 26; 1635: 87; s a koronát csak fenyegető veszély', és sürgető szükség' esetén volt szabad a nádor' tudtával más biztos helyre vinni, 1715: 38. Egyszersmind 1622 óta a koronaőrzésre vonatkozó rendszabályok' hatálya a kir. hitlevélbe megtartásukról szóló pontnak beigztatása által biztosított. A koronaöröség' zsoldjára vonatkozólag országos törvényeinkben számos intézkedések tétettek; hanem az állandó hadi adó' behozatalával az erre tartozó külön szolgáltatások megszűntek. Ezen koronai őresapat újabb időben büntetés alá soha nem vett, elaggott magyar granátosok' századából, kapitány' és főhadnagy' parancsnoksága alatt állott, és az ország' ékszereinél éjjel nappal örködött; régibb intézkedések iránta 1625: 26; 1635: 87.

szély' esetén, míg ez tartana, ideiglenes átviteteése iránt más helyre. Koronázás' idején a korona' az ország' többi ékességeivel dísz-kisérettel vitetett a koronázás' helyére, hol a templomban a koronázás előtt és után három-három napon át köz szemléletre kitétetik.

29. §.

Az uralkodás' megszűnéséről.

Az uralkodó' halálán kívül az uralkodás megszűnhetik az uralkodó' lemondása által; minek 1848 előtt legújabb példáját Rudolfnál találjuk: ki az ország' rendeknek tudtúl adott lemondása által mind magát a koronáztatása' alkalmával az ország' jogai' s szabadságai' iránt tett esküjének köteleke alól, mind az ország' rendeit iránta tartozó alattvalói hűségök alól feloldozta. ¹⁾

30. §.

A király' felségjogai átalában.

A király az államfenenség' személyesítője s a fő hatalom' birtokosa. ¹⁾ Ennek megfelelő a királyi felség' méltósága az országban, s innen folynak a királynak a főhatalom gyakorlását tárgyazó jogai, mellyeknek teljes élvezetébe a koronázás által lép: mert ez által szerzi meg a királyi hatalomnak az ország' alkotmánya által tulajdonított jogok' teljes gyakorlatát. Attól kezdve, hogy

¹⁾ Lásd a m. törvénytárban II. Mátyás' I. végzeményének bevezetését.

¹⁾ Verböczy, Hk. II, 3, 2. §.

Sz. István a milly böles belátással, szintolly böles mérséklettel, a nemzet' szellemének s ősi intézményeinek megfelelőleg, korlátokat tarta királyi hatalma' gyakorlásában — habár hiteles adatok' hiányában ezen korlátokat mindenben pontosan meg nem határozhatjuk — s azután is, hogy a gyenge s megszorúlt Endre az arany bullában a hatalma' korlátait tuhágó király' irányában az ellenállás' jogosságát elősmérte: a királyi hatalom' erélye s tényleges terjedelme a benne foglaltató jogok' határozatlansága miatt különböző időkben a viszonyok' és személyiségek' különbözőzéséhez képest különböző, de törvényesen soha korlátlan nem volt. Habár a király' és nemzet' kölcsönös jogai' s kötelezettségei' szilárd törvényes határozottságának hiánya az alkotmányos fejlődésre és közjólétbeni gyarapodásra nézve káros meghasonlásokra századokon át tárt kapút: kivált midőn a nemzeti uralkodó ház' kihaltával a különböző idegen házakból választott királyok' uralma alatt az udvar' érdekei az országéitől el-elkülönződtek. I. Ferdinánd óta az ozmánok' hódításai, az ellenkirályok', trónkövetelők' s elégiületlenek' harczaiban elgyengült s kimerült országnak a korlátlan fejedelmi hatalom' megalapítására s az ország' önállóságának elhomályosítására s gyengítésére mély számítással irányzott törekvések ellen nehezen kellett küszködni; s a köz elégiületlenség nem egyszer országgyűlésen is erélyesen nyilvánult. ²⁾ A pusztító

²⁾ Például 1583: 1, 5. 7. §. . . . Hogy Ő felsége mindazt, mi az ország' régi szabadságának s alakzatának helyreállítására nézve kéretett, valóssággal teljesíteni méltóztassék . . . tisztán kijelentvén különben Ő felségének, hogy, ha régi szabadságukat teljesen helyre nem állítandja, adót jövendőben nem fognak ajánlhatni.

háboruk a török uralom' megtöréséig folytak, és szint-
 úgy tápláltatott a fegyverrel visszaszerzett ország' lei-
 gázásának eszméje. S az uralkodó' személyes jó indu-
 latának és lelkiismeretességének köszönendő szerencsés
 kedvező fordulat volt, hogy midőn a háladatosságra fel-
 hívott nemzet az uralkodó ház' trónöröködési jogát el-
 fogadta, a királyválasztási jogról- s az aranybullabeli
 ellenállási záradékróli lemondásért viszontag az ország
 ugyanazon törvénycikkelyek által, mellyek a trónörö-
 ködés' jogát és rendjét szabályozták, alkotmánya' elős-
 mérése- s megerősítésében részesült: ³⁾ habár a királyi

³⁾ 1687 : 2. 3 ; 1715 : 3 „ . . . Sem Ó sz. kir. felsége az or-
 szág' karait s rendeit máskép kormányoztatni s igazgattatni nem
 akarja, mint Magyarország' saját eddig hozott vagy ezután or-
 szágygyülésileg állapítandó törvényei' megtartása mellett. Melly
 legkegyelmesebb kir. nyilatkozat által az ország' említett rendeit
 azon záradék iránt : a mint a törvények' értelme s gyakorlata
 iránt a király' s a rendek' közös egyetértésével országygyülésileg
 meg fognak egyezni, az országtóli minden elszakasztás, és más
 tartományok módjára való kormányzás iránt eléggé biztosakká
 teszi.“ 1723 : 3 . „Ó sz. cs. kir. felsége az ország' és kapcsolt ré-
 szei' összes hű Karai- és Rendeinek minden, mind okleveles,
 mind minden más jogait, szabadságait s kiváltságait, mentessé-
 geit, előjogait, valamint alkotott törvényeit s elősmért szokásait
 (a mostani országygyülés 1. és 2. törvénycikkelyéhez képest, s
 az 1715 : 1. 2. 3. és ottan foglaltatott eskü' szavai szerint érten-
 dőket) megerősíti s megtartandja. 1. §. Hasonlóképen utódai,
 Magyarország' s kapcsolt részei' törvényesen megkoronázandó
 királyai, az ország' és kapcsolt részei' Karait és Rendeit ugyan-
 azon kiváltságaikban és fennemlített mentességei- s törvényeiben
 sértetlenül megtartandják. 2. §. Mellyeket azonfölül Ó sz. Felsé-
 ge minden rendü, tisztü s állapotü övéi által is megtartatand.“
 A kir. hitlevélnek minden örökjogánál fogva trónralépő uralkodó
 által leendő kiadását az 1687 : 2. 3. és 1723 : 2. 10. §. biztosítja.

felsőjogok s a nemzeti jogok iránti minden mélyebb kifejtések s vitatások kerültettek, s tartalmuk', terjedelmük' s korlátaik' szabatosabb meghatározása nem eszközöltetett. III. Károly alatt az állandó hadseregnek országos intézményűli elfogadása s a királyi kormányhatóságok' jobb szervezése által a királyi hatalomnak a magyar alkotmányos rendszerben szilárdabb, szélesebb törvényes alapját vetették meg, melyen Mária Terézia is épített, kinek örökjogát s országait a magyar nemesség' habozás nélkül áldozatkész lelkesült vitézsége menté meg, kinek az ország és koronája mindenek fölött épsége' helyreállítását köszöné, s kinek hosszú kegyes uralkodása az országot mármár hozzá szoktatá a királyi hatalom olly teljének szemléletéhez, mellynek öröklő békés gyakorlata rendre eltompítandá az alkotmányos eszmék' s érzelnek' erélyét. Hanem a József' parancsoló rendszabályai után s azok' irányábani ellenhatás folytán eszközölt alkotmány-helyreállítás nem pusztán az előbbi állapot' visszaállítását eredményezte a királyi hatalom s a nemzeti jogok közötti viszonyt illetőleg: mert ezek' némellyei, s általán leglényegesebb felsőjogok' alkotmányos korlátoltatásai félremagyarázhatatlan értelmű törvények által nyertek olly szabatos fogalmaztatást és elősmérést, minővel addig nem birtak, s mellyet, az alkotmányos korlátokat mellőző s pusztá parancsa által törvényt szabó királyi hatalom' megalapítására tett, de az ország' törvényhatóságai' erélyes jogéretén s magatartásán tökéletesen hajótörést szenvedett kísérletek után, 1827-ban ujolag ismételték e célra alkotott törvényczikkelyek. Azonban ámbár az újabb magyar törvényhozás' működésének némelly szerencsés eredményeiben, egyes királyi felső-

jogoknak s ezekkel szemben a nemzeti jogoknak szabatosabb meghatározását találjuk, s a királyi hitlevél' pontjai és az ország' egyéb alaptörvényei a királyi hatalom' gyakorlását alkotmányos korlátok közé szorítják s alkotmányszabta alakzatokhoz és műszervekhez kötik: mindazonáltal az egyes felségjogoknak tárgyaik, terjedelmök s korlátaik szerint szabatos felsorolása és kifejtése olly feladat, mellyet eddiglen egy magyar publicista sem oldott s nem oldhatott meg, miután a szabályúl szolgáló idetartozó törvények' értelmére nézve több és pedig nemcsak alárendelt pontok' tekintetében a király és országgyűlés között a kívánatos egyetértés mindvégig el nem érthetett, s e részben az 1741: 8-ban foglaltatott biztosíték sem nyujt elégséges támpontot. Régibb publicistáink, kik a felségjogok között megkülönböztették a fenntartott és országgyűlési jogokat, az alapviszonynak helyes felfogásából indultak ki. Hanem részint tárgyalási módszerök' hiányai, részint a most említett nehézségek miatt kellően kitisztázott elveket s szabályokat felmutatni nem birtak. A magyar királyi hatalom az államélet' minden lényeges viszonylatait felölölő felségjogokat foglal magában, és az tökéletes fejedelmi (*souverain*) hatalom, mellyből, az országnak alaptörvényileg elösmért s biztosított függetlenségéhez képest, semmi jogozat el nincs idegenítve — nincs azon felbonthatatlan kapcsolat által sem, mellyet a *pragmatica sanctio* a magyar korona' tartományai s az ausztriai örökös tartományok között létesített: mint ez az egyes felségjogok' s a törvényhozó, valamint a végrehajtó hatalom gyakorlása' előadásánál ki fog tűnni. Ezen felségjogok részint olyanok, mellyek a királyi felség' méltóságát képezik, részint tulajdonképeni országlási

jogok, mellyek ismét elkülönzendők a szerint, mint az állodalmi hatalom' működésének alakjára, vagy pedig anyagilag az államélet' egyes lényeges viszonylatai s tárgyaira vonatkoznak.

A magyar korona' egységéből, a királyi hatalomnak általában s az egyes felségjogoknak különösen egysége s megoszolhatatlan gyakorlása foly Magyarországra és minden hozzá kapcsolt országok-, tartományok- és részekre nézve. Erdélyországban, az ennek Magyarországali egyé-alakulását létesítő s királyi szentesítéssel teljes tökéletes törvény' erejére emelt erdélyi törvényczikkelyig, a törvényhozó hatalom úgy, mint a végrehajtó hatalom, a magyar korona' jogán ugyan, de külön gyakoroltatott; az egyé-alakulás' létrehozatala óta azonban törvényesen Erdélyre nézve is a fő hatalom' és minden egyes felségi jogok' egységes és megoszolhatatlan gyakorlása elősmérendő. ¹⁾

¹⁾ Az 1848-diki országgyűlésen Magyarország' és Erdély' egyé-alakulásáról alkotott s azon évi június 10-ről kelt kir. aláírással és ellenjegyzéssel ellátott kegy. kir. válasz által megerősített, s a legfelsőbb kir. szentesítés végetti fölterjesztés' eszközlésére visszaküldött törvényczikkely, az 1848 június 19-dikén tartott országgyűlési ülésen közzététetett, s az elfogadott törvényczikkely törvényes alakban fogalmazva, a szokott aláírásokkal s a nemzetek' peesétjeivel ellátva, kir. szentesítés végett fölterjesztetett, 1848 jul. 11-dikéről szokott ünnepélyes alakban mint szentesített törvény a királyi aláírással, peeséttel és ellenjegyzéssel ellátva kiadatott, s az 1848 július 18-dikai országgyűlési ülésen szentesített törvényként kihirdtetetett. A kir. megszentés következőleg hangzik :

„Mi . . . a maga rendén nekünk bemutatott s általunk . . . helybenhagyott említett törvényczikket (t. i. Erdélynek Magyarországali egyé alakulása iránt) a Karoknak és Rendeknek ke-

32. §.

A királyi méltóság' jogai és tisztességei.

A királyt, mint az állodalmi főhatalom személyesítőjét, a királyi méltóság' jogai személyes tulajdonságok gyanánt illetik. Ezen jogok közül némelyek nagy jelentőséggel bírnak az ország' politikai rendszerében, ugymint: személyes felsége, szentsége és sértetlensége; mások tisztességbeli jogok, arra szolgálók, hogy a királyi felség' fogalma külsőleg is kifejeztessék s a fejedelmi méltóság környező pompafény által is emeltessék; illyenek: a királyi czím, czímer és pecsétek a királyi udvar' fénye, mellyekhez járúl a királyi családnak is kitűnő állása.

gyelmes (1848 jun. 10-ről kelt megerősítő) leiratunk mellett a végett leküldöttük, hogy azt közgyűlésökben felolvastatván, ki hirdettvén, a szokott alakban hitelesítés és legfelsőbb aláírásunk végett Felségünk elébe terjesszék. — Minek teljesítéseül az említett Karok és Rendek, az általunk már megerősített, elfogadott s kihirdetett törvényezikket, a Karok és Rendek Elnöke', és ítélőmesterek' aláírásaival, és a nemzeti pecsétekkel megerősítve, a szokott alakban folyó év Sz. Iván hó (június) 19-dik napján költ alázatos felírásuk mellett Nekünk egyszersmind bemutatták, esedezvén Felségünk előtt: miszerint azon törvényezikket, és az abban foglaltakat helyesnek, kedvesnek, és elfogadottnak vallván, és ahoz királyi megegyezésünket adván, királyi hatalmunkkal kegyesen elfogadni, helyben hagyni, és megerősíteni, és azt említett Fejedelemségünk' több törvényei sorába iktatván, mind Mima-génk megtartani, mind minden mások által is megtartatni méltoztatnánk. Melly törvényezikkek tartalma ez: (Következik az előbeszéd és maga a törvényezikkely), s aztán a befejezés).

A királyt, mint független fejedelmet, illeti a legmagasabb emberi méltóság és tisztesség: a felség, *majestas*; s a magyar király mint független uralkodó, méltó rangot foglalt el az európai fejedelmek' sorában: mely rangja 1804 óta az ausztriai császáréval egybeolvadt. ¹⁾ A királyi felség' személye szent és sérthetet-

. . . Mi tehát kegyelmesen elfogadván említett híveinknek fennevezett Erdély örökös nagyfejedelemségünk három nemzete' Karainak és Rendeinek alázatos könyörgését és esedezését azon felhívott, nekünk a fenérintett módon törvényes alakban bemutatott törvényezikket, ezen levelünkbe szórul szóra beiktatni és beiratni rendeltük, s azt és egyenként az abban foglaltakat helyeseknek, kedveseknek és elfogadottáknak vallván, hozzájuk cs. kir. és fejedelmi megegyezésünket és jóváhagyásunkat adtuk, s azokat királyi hatalmunknál fogot elfogadtuk, helybenhagytuk, helyeslettük és kegyelmesen megerősítettük; biztosítván ez előemlített hű Karokat és Rendeiket a felől, hogy az erdélyi Nagyfejedelemség' törvényei' sorába beiktatott ezen törvényezikket, mind Magunk megtartjuk, mind pedig minden más híveink által megtartatjuk, miként is azt jelen levelünk ereje s tanúsága szerint elfogadjuk, helybenhagyjuk, helyeseljük és megerősítjük. Kelt Innsbruckban Sz. Jakab (júl.) hava 11-dik napján, az Úrnak 1848-dik, Országlásunknak pedig 14-dik évében. Ferdinánd s. k. B. Apor Lázár s. k. Czák Károly s. k.*)

¹⁾ A magyar király, mint ilyen, felség: nem tekintve azon egyéb országokat és tartományokat, hol azonkívül, 1804 óta ausztriai császári czímmel, uralkodik. Valamint Magyarország-és kapcsolt részeinek az ausztriai örökös tartományokkal felbonthatatlan kapcsolata az ország' független önállását, úgy a közös uralkodás s az ausztriai császári méltóság a magyar király' független fejedelmiségét nem csorbítja. Hanem igenis elősmérendő, hogy Magyarországnak az ausztriai örökös tartományokkal

*) Az itt előadottak sajátlag a 14-dik §. végén folhozottakhoz esatolaudók, honnan hibából kimaradtak.

len. ²⁾ Hasonló szentségben részesül felségi hatalma; s a királyi hatalomnak a törvényes uralkodó kezéből ki- ragadására irányzott merény és törekvés felségsértés bűnét képezi s mint ilyen büntettetik; ³⁾ valamint hű- lenség bűnébe esnek a kik nyilván a királyi hatalom vagy az ország' függetlensége ellen támadnak ⁴⁾. Fele- lősséggel a hivatalos eljárásért a miniszterek tartozván. ⁵⁾

A magyar király' ezime ⁶⁾ (mellyel az ausztriai császár, mint egyszersmind magyar király él többi ezi- mei között): Isten' kegyelméből Magyar, Dalmát, Hor- vát, Tót, Halics, Lodomér, Ráma, Szerb, Kun és Bol- gárországok' apostoli királya, Erdély' nagyfejedeleme

kölcsönös védelemre irányzott felbonthatatlan kapcsolata s a kö- zös uralkodónak innen fölmerülő hatalmi állása lényeges súlyt képez külországokhozi viszonyában.

A felség nevezettel már I. Lajos élt, l. végzeményét a tör- vénytárban. A magyar király' rangjáról régebben l. S c h w a r t - n e r , Statistik II, 16. §. F é n y e s , Statisztika II, 4. §. C z i r á - k y , 343 §.

²⁾ 1848 : 3, 1. §. Az ez ellen vétők az ország' törvényei szerint felségsértés bűnébe esnek; Hk. I, 14, 1. §. 1715 : 7; 1723 : 9, 1. §. 1791 : 56.

³⁾ Sz. István II, 35. 51; 1715 : 7.

⁴⁾ 1462 : 2; 1495 : 4. Hk. I, 14, 2. §. 1723 : 9, 2. §.

⁵⁾ 1848 : 3, 4. §.

⁶⁾ P a l m a , Abhandl. von den Titeln u. Wappen (latinúl is). A magyar királyi cím az ausztriai császári címmel egybe lévén olvadva, lásd erről F é n y e s , Statisztika II, 5. §. Hajdan a magyar királyi cím egyszerübb volt; hanem a mint idővel rendre a magyar korona' joga alá több-több tartomány jutott, a királyok' ezeknek címét is fölvtették. A magyar korona' fennsö- sége alatt tényleg nem létező országok' felsorolása a királyi cím- ben a korona' azokhozi jogának fenntartása végett történik. C z i r á k y , 328—331.

(és székelyek' grófja). Az apostoli nevezet a magyar királyi címhez az első apostoli szent királynak a kereszténység iránti kitünő érdemei végett járult; bár a különböző korbeli régibb oklevelekben fel nem találta-
tik. Hogy azonban a bizonytalan eredet ellenvetésül ne szolgálhasson, XIII. Kelemen pápa az apostoli címet Mária Teréziának és a magyar királyi széken törvényes utódainak örök időkre tulajdonította. ⁷⁾ S valamint a királyi cím, azonképen a királyi címerek, a királyi méltóság' külső kifejezésére szolgálnak: használatnak pedig magyar királyi címerekül a magyar sz. korona' joga alá tartozó országok' címerei, melyekről már volt szó. Hasonlóképen a magyar király saját pe-
csétjeit használja, mellyek az 1471: 8 szerint: az arany bulla, kettős, titkos, birói és gyűrü pe-
csét. ⁸⁾

A királyi méltóságnak külfényt pompás udvartar-
tása kölesönöz, a király' lakása' vagy mulatása' helyén. Hajdan a magyar királyoknak állandó lakásuk soká-
ig nem volt; utóbb Visegrád s aztán Buda választott királyi lakhelyül. Az ausztriai házból származó kirá-
lyok Bécsben tartották állandó lakásukat; bár a honfi-
ak gyakrabban kérték, hogy lakását az országba tegye
át ⁹⁾: melly kérelem utóbb olly módon fejeztetett ki,
hogy Ő felsége legalább hosszabb időközön át az ország-
ban mulatni méltóztassék ¹⁰⁾. A magyar királyi udvar

⁷⁾ Kollár, hist. dipl. iuris patron. apost. regum Hung. 65 l. Körmőczy, emlékek a magyar kath. egyház multjából. Bécs 1859 I, 15 l. 1750 sept. 30. intézvény.

⁸⁾ Lásd a m. kir. pecsétekről: Koller, Cereographia. Pray, syntagma de sigillis. Cziráky, 335—339 §.

⁹⁾ 1439 : 22; 1536 : 57; 1546 : 18; 1548 : 22; 1550
4; 1567 : 46; 1603 : 18 kor. előtt.

¹⁰⁾ 1723 : 8; 1741 : 7; 1751 : 1; 1790 : 9; 1792 : 5

is az ausztriai házbeli királyok alatt a római-német sz. birodalmi s utóbb az ausztriai császári udvarral egybeolvadt; mindazonáltal különösen a magyar kir. udvar' fényéhez tartoznak: az ország' zászlósbai, a Sz. István vitézrend' lovagjai ¹¹⁾, a királyi udvarnokok, s a m. kir. nemes testőrsereg. Jelesen a királyi udvarnokok' (*Aulae Regiae Familiares*) intézete — mellynek vagy legalább ahhoz hasonlatosnak okleveles nyomai már régibb időkben fordulnak elő ¹²⁾ — Mária Terézia által újított fel 1773 május 1-ről kelt rendelete által, melly a királyi udvarnokokat az udvari diszélgsre vonatkozó kitüntetésekben részesíti. A m. kir. nemes testőrsereg 1760-ban állított fel, kapitánya az 1765: 6 által az ország zászlósbaihoz soroztatott; az 1827: 36 ezen intézményre vonatkozólag több intézkedést foglal magában. ¹³⁾

A m. kir. lakásról l. Schwartzner, Statistik II, 21. §. Fényes, Statistika II, 10. §. Cziráky, 340. 341 §.

¹¹⁾ Az ország' zászlósbairól alább lesz szó az országos rendek' szervezeténél; nemkülönben a Sz. István vitézrend' lovagjairól a rendek' osztását tárgyzó felségjognál.

¹²⁾ Schwartzner, Statistik II, 26 §. h) jegyz.

¹³⁾ Hogy a magyar nemzetnek a hétéves háborúban mutatott vitézsége s az uralkodó ház iránt tanusított hűsége valamenynyire megjutalmaztassék: Mária Terézia 1760 sept. 11. leirata által elhatározá — a királyi udvar' fényére s a magyar ifjak' művelésére — egy kir. nemes testőrsereget felállítani; e célra az ország' rendei 1764-ben száz nemes ifjuból álló testőrseregre évenként százezer forintot ajánltak olly móddal, hogy az alkalmas ifjakat magok a vármegyék ajánlják; ez összeghez Erdély húszezer forintot csatolt, s így az egész lovas testőrsereg száz-húsz nemes ifjuban állapították meg; II. József alatt feleszámra leszállítatván, II. Lipót által teljes számára visszaállították ugyan,

Végre a királyi méltóság' kitüntetésére szolgálnak még különböző tisztességek, mint a királyérti egyházi imádság, ¹⁴⁾ halálakor közönséges országos gyász; születési s névnapjának köz megünneplése; az udvari szer-tartások; az ünnepélyes fogadtatások utazásai' alkal-mával, stb.

de csakhamar a drága idők miatt többrendbeli viszontagságokon ment keresztül, és 1848-ig eredeti erejére többé vissza nem vite-tett. E korból az ide tartozó országgyűlési tárgyalásokat lásd : 1807 irományok 326—334. 526—529 l. 181¹/₂ irom. 414. 468. 491 l. 182³/₇ irom. 412. 812. 1356. 1484. 1545. 1612. 1642. 1665 l. 183²/₆ irom. VII, 123. 350. 684 l. 1840. irom. III, 337 l. 1844 irom. III, 235. 240. IV, 207 l. Az 1827 : 36 pontjai a kö-vetkezők : 1. hogy a testőrség' számára az eleség- és lóportiók az ország' szomszédos törvényhatóságai' kebelében vásároltassanak, és minden cs. kir. vámfizetésektől mentesíttessenek ; 2. hogy be-vételei s kiadásai felől magyar vagy latin nyelven vezetett szá-madásai a m. kir. helytartótanács élébe terjesztessenek ; 3. hogy a Magyarország' részéről fölveendő testőrök a magyar nyelvben jártasak, s az illető törvényhatóságok' részéről ajánlva legyenek ; s kiléptök után is, mennyiben a megkívántató tulajdonságok- s ösméretekkkel birnak, nemesak katonai, hanem polgári szolgálát-ban is Ő felsége által alkalmaztassanak. Ez alkalommal egy-szersmind az intézet' adósságai' letisztázására 100,000 forint egyszer mindenkorra ajánltatott. Egy 1808-beli királyi rendelet a fölveendőkben megkívánja, hogy az iskolában a bölesé-szeti tanfolyamot bevégezték, s a hadseregben két évig mint tisz-tek vagy legalább hadapródok szolgáltak legyen. S c h w a r t - n e r, Statistik II, 26 §. F é n y e s, statiszt. II, 17 §. A régi magyar királyok' palotás seregéről l. P u s z t a y, die Ungarn I, 395 l.

¹⁴⁾ Már Kálmán' végz. II, 6. fej.

32. §.

Folytatás. A királyi család.

A királyné, vagyis a király' neje férje' méltóságában, czimében s rangjában részesül: de nem a királyi hatalom' gyakorlásában. A királyné ősi szokásnál fogva szintén megkoronáztatik, a királyi koronázástól valamennyire különböző szertartással: ugyanis fejébe házi korona tétetik a veszprémi püspök által, a fölkenést az esztergami érsek viszi véghez, ki az ország, sz. koronáját is jobb vállára illeszti. A régebben a királynéi méltósághoz kötött gazdag jószágoknak újabb időkben nincs nyoma; egykori saját udvara- és zászlósainak is maradványát csak a veszprémi püspök' kancellári czimében szemléljük, megfelelőleg egykori valóságos tisztségének, mellyet mint a királyné örökös kancellárja viselt. Jegybére, valamint jövedelmei özvegysege' esetére, házassági kötések által határozatnak meg; s udvarának méltóságához illő fenntartásáról a király (és császár) gondoskodik. ¹⁾

¹⁾ A királynék' befolyásáról, mellyet nem ritkán gyakoroltak az ország' köz ügyeibe, gyakorolt hatalmukról, különösen sajátjukból tett adományaikról, különböző természetű, ugymint a királynéi méltósághoz kötött, vagy jegybérül adott, vagy tulajdonul nyert józágaikról, udvarukról s koronáztatásukról lásd bővebben :

Pray, Commentatio hist. de vetere reginas coronandi more, et quid inde iuris consequutae videntur. Posony 1792.

De iure coronandarum reginarum Hungariae disquisitio. Posony 1792.

A királyi hercegek' méltóságai, tettei s viszontagságai a régibb magyar államtörténetben nevezetes helyet foglalnak el. Sz. István' korától fogva I. Lajosig a királyfiak gyakran Magyarországnak, vagy a kapcsolt országoknak bizonyos részét nyerték kormányzás végett tág terjedelmű, de a királyi felségnek alárendelt hatalommal; sőt II. Endre és IV. Béia még életökben megkoronáztatott elsőszülöttjeiknek, mint ifjabb királyoknak, az ország' tetemes részét átengedték külön kormányzás végett: mi az országot többrendbeli sajnos polgárháboruba bonyolította. Sőt az ausztriai ház' uralkodása alatt is gyakrabban történt, hogy az öröködési rend megállapítva nem lévén, a királyok utódaikat az ország' megegyezésével még életökben megkoronáztaták, a nélkül azonban, hogy ezek a felségjogok' gyakorlatában s az ország' kormányzásában az uralkodó király' világosan kifejezett akaratja s az országrendek' megegyezése nélkül részesülhettek volna, s a nélkül hogy a királyi hatalom' vagy az ország' megosztásáról csak szó is lehetett volna. Illy koronázás' legujabb példáját az I. Ferencz' életében megkoronázott V. Ferdinándban szemléljük; melly alkalommal az 1830: 1 ál-

Reflexiones ad disquisitionem de iure cor. reginarum Hung. Pest 1792.

Gustermann, Ung. Staatsrecht I, 270—275 §. Rosenmann, ius publ. 48 l. Cziráky 115. 116. 123—128 §. Schwartner, Statistik II, 27 §. Fényes, statiszt. II, 18 §.

Bartal, comm. III. könyv. 7—9 §. Pustay, die Ungarn I. 401—418 l.

A királynék' koronázásának szertartásairól lásd különösen: Schwandtner, Scriptorum I, 519—527 l. s az 1792. 1808. 1825-diki országgyűlések' naplóját.

tal kimondatott, hogy a fő hatalom' s felségjogok' gyakorlása az uralkodó királynál teljesen megmaradván, az újan megkoronázandó király az uralkodó király' világos akaratja s az országrendek' beleegyezése nélkül az ország' kormányzásába nem fog elegyedni; s az 1830: 2 által rendeltetett, hogy azon naptól számítva, mellyen az újan koronázott király az uralkodást átveendi, hat hónap alatt, az 1791: 3 értelmében, országgyűlést hívjon egybe, mellyen királyi hitlevelének törvénycikkelybe igitatása is eszközöltessék: a véghez vitt koronázás' hatánya az lévén, hogy a megkoronázott koronaörökös elődje' halálával mindjárt a királyi hatalom' teljes gyakorlatába lép, mi okból az ország' törvényes királyai sorában számítatik, ha bár az uralkodás' valóságos átvételét meg nem érte volna. ²⁾ Különben a királyi hercegek' s hercegnők' javadalmairól törvényeinkben semmi sem foglaltatik. •

²⁾ Példa rá IV. Ferdinánd. A m. kir. hercegek- s hercegnőkről lásd bővebben: Eusebius Verinus, comm. de haered. iure. 29 s köv. §. Novotny, Sciagraphia I, 239 s köv. l. Gustermann, ung. Staatsrecht I, 276—284 §. Cziráky, 129—131 §. Schwartner, Statistik II, 28 §. Pusztay, die Ungarn I, 419 s köv. l.

Bartal, comm. több ide tartozó helyen.

33. §.

A király' felségjogai; és pedig:

I) a törvényhozó hatalom gyakorlása körül.*)

A törvényhozó hatalom' gyakorlása a királynak és az országgyűlésen képviselt országnak közös joga: miszerint valamint az országgyűlés a király nélkül (1635: 18), azonképen a király az országgyűlés' hozzájárulása nélkül, tehát országgyűlésen kívül, törvényeket nem alkothat, törvényhozó hatalmat általában nem gyakorolhat. E tekintetben világos és félremagyarázhatatlan az ország' egyik legfőbb alaptörvényének, az 1791: 12 törvényczikkelynek rendelete, ¹⁾ melly így szól:

*) Rosenmann, ius publ. 93 l. Petrovics, introd. 28—40 l. Virozsil, spec. II, 25—33 l. Cziráky, 364—371 §.

¹⁾ A törvényhozó hatalom' gyakorlásának a király és nemzet közötti eme közössége egyik legősibb intézményünk, mellynek világos nyomai már a vezéri korból kideríthetők (Béla kir. névtelen jegyzője 6. 40. fej. Bartal, comm. II. könyv. 39. 40. §.); mellynek a királyság' alapítása óta is szakadatlan gyakorlatát olvassuk le történeteink' és törvényeink' lapjairól — mirészen elég Sz. István (II, 23 fej. 27 fej. 1. §. 33 fej. 1. §. 35 fej.), Sz. László (I, előbeszéd 1. §. II, 1. fej. III, 1. fej.), Kálmán (I. 1. fej.) végzeményeire, II. Endre' arany bullájára (előbeszéd 3, §.), Károly' végzeményére a törvénytárban (előbeszéd 1. §.) utalni Zsigmond' kora előtt, ki már (III. végz. előbesz. 3. §. és VI. végz. előbesz. 2. 3. §.) törvénynek világosan csak azt nevezi, melly országgyűlésileg alkottatott; s kinek kora után ezen jogelv a magyar nemzet' jogi öntudatában s országos gyakorlatában még

„Ő sz. Felsége készséggel elősméri, hogy a törvények' alkotásának, eltörlésének, magyarázásának hatalma, Magyarorszában s a kapcsolt részekben — épségben maradván az 1741: 8 rendelete — a törvényesen koronázott fejedelemnek s az országgyűlésre törvényesen összejött országrendeinek közös hatalma,

erélyesebb s teljesebb hatályban felösmérhető — miszerint Verböczy is (Hk. II, 3) azt illy szavakkal fejezte ki: „De azon kérdés kerül értekezés alá: valljon a fejedelem magától alkothat e törvényeket és határozatokat, vagy szükséges, hogy a nép' egyezése is hozzájuk járúljon? 1. §. Mire nézve meg kell jegyezni, hogy noha régente, midőn még a magyar nemzet pogányok' szertartásával élt, s nem király, hanem vezér és kapitányok által igazgattatott, a törvény- és rendelethozás egész joga nálok volt. 2. §. De miután a köz keresztény hitre tértek, és magoknak önként királyt választottak: mind a törvényhozás', mind minden birtokadományozás' és bírói hatalom' joga ez ország' szent koronája' hatóságára, mellyel Magyarország' minden királya meg szokott koronáztatni, s következőleg törvényesen rendelt fejedelmünkre s királyunkra az uralkodással és kormányzással együtt átruháztatott. S így ezentúl a királyok a népet összehíva és megkérdezve kezdettek törvényeket alkotni; mint ez korunkban is történni szokott. 3. §. Azonban a fejedelem tulajdon indulatjából és önkényesen, főleg isteni és természeti jogot sértő s az egész magyar nemzet' régi szabadságának ártó dolgok iránt, rendeleteket nem hozhat; hanem a nép' összehívása- s megkérdezésével: valljon neki az ollyan törvények tetszenek- e vagy sem? kik midőn azt felelik, hogy igen, az illyen végzések . . . törvényekül tartatnak“ . . . a mint ezt országgyűlési törvényeink' szakadatlan sora tanúsítja, mellyek közül az elv' kifejezése tekintetében a többi között az 1635: 18, és 1715: 3, 1. §. kiemelendők, miglen a magyar alkotmányos rendszer' emez egyik legfontosabb jogelvét az 1791: 12 tökéletesebb szabatos alakban s elmagyarázhatatlan értelemmel kifejezé. Hasonló értelemben szólott Erdélyre nézve az 1791: 7. 8.

és ennél fogva országgyűlésen kívül nem gyakorolható ; és kegyelmesen kijelentette, hogy az országrendei' eme jogát épségben fenntartandja és valamiképen azt dicsőült elődeitől átvette, azonképen azt felséges utódaira sértetlenül átszállítandja, — biztosítván az ország' karait és rendeit affelől, hogy az ország és kapcsolt részei soha sem fognak hirdetévények (*edicta*) vagy úgy nevezett nyiltlevelek (*patentales*) által, mellyek különben is soha az ország' semmi bíróságainál el nem fogadhatók , kormányoztatni ; nyiltlevelek' kibocsátása csupán csak azon esetre tartatván fenn , midőn a törvénnyel különben is megegyező dolgokban a kihirdetés csak is ezen egy módon volna eszközölhető.“²⁾ Míszertint :

1). A törvényhozó hatalom' gyakorlása körüli felségjog csak a törvényesen koronázott királyt illeti, s az uralkodást örökjoga alapján átvevő király a koronázás előtt, már az 1791 : 12 szavai és értelme szerint, annak élvezetébe nem lép ; sőt a koronás király is a törvényhozó hatalmat sohasem magára szabad akaratóból, hanem csak az országgyűléssel közösen gyakorolhatja.

2). Az itten szóban forgó felségjog' korlátoltsága egyaránt értendő a törvényhozó hatalomnak minden nyilvánulásáról, törvények' tulajdonképeni alkotásában úgy, mint törvények' eltörlésében (egészben vagy részben, vagy módosítás által) és magyarázásában ; és az állodalmi élet' minden viszonylatait és ügyeit illetőleg,

²⁾ Az 1791 : 12, az ország' ezen s más alapjogai' történt megsértései következtében az 1827 : 3 által újra világosan alaptörvény gyanánt elősmértetik s megerősítettik, más alaptörvényekkel egyetemben.

3). A törvényhozó hatalom' gyakorlása körül a királyt különösen illető jogok a következők:

A törvény-kezdemenyezés' joga: a mint ezt már Verbóczy Hk. II, 3, 3. §. és az ország' állandó gyakorlata tanusítja; miszerint hozandó törvények iránti javaslatok az országgyűlés elébe királyi előterjesztvények által is vitetnek.

A törvény-szentesítés' joga: miszerint nemcsak hogy a király' hozzájárulása s beleegyezése nélkül az országban törvény létre nem jöhet, a mint ezt az 1635: 18, 1. §. is tanusítja; hanem formá szerint a törvény' kötelező erejét a király alapítja meg a törvénynek megszentesítése által, mint a Hk. II, 3, 5. §. mondja: „Mellyek (t. i. törvények) azonban mindnyájan különösen a fejedelem' s nem a nép' határozatainak neveztetnek“; valamint hogy csakugyan Sz. Istvántól kezdve a legujabb időkig az országgyűlésen hozott s a király által szentesített törvények királyi végzemények (*decreta regis*) gyanánt jelennek meg. A törvényt szentesítés' joga a koronát kizárólag s szabadon illeti, úgy hogy annak megadására valamely esetben a király jogilag kötelezve nincsen. ³⁾

A törvény-ki hirdetés' joga, melly a koronának szinte kizáró joga: miszerint a szentesített törvény ünnepélyes alakban kiadva nyújtatik át a felség részéről az országgyűlésnek s küldetik meg az ország' törvényhatóságainak, további közzététel és foganatosítás végett. ⁴⁾

³⁾ Azt a mi e tekintetben az 1790₁-diki országgyűlésen vala indítványozva, l. 1791 országgy. irom. 112 l. IV. pont.

⁴⁾ Az ide tartozó részleteket lásd a IV. fejezetben a törvényhozó hatalom' gyakorlásáról. A királynak az országképví-

4). Az ország' alkotmánya, az 1792: 12 világos értelme szerint, határozottan tiltja az országnak hirdetvények és úgy nevezett nyiltlevelek általi kormányoztatását: ⁵⁾ mellyekre senki semminemű jogot nem alapíthatna, miután azok soha az ország' semmi bíróságainál el nem fogadhatók. Illy hirdetvények vagy nyiltlevelek, mint a korlátlan fejedelmi hatalom' kifolyásai, ellenkeznek az ország' azon alkotmányos alapjogával: miszerint a törvényhozó hatalom a törvényesen koronázott király által is sohasem magára, szabad akaratából, hanem csak az országgyűléssel közösen gyakorolható; mert azok, törvényszabályoknak akár fennálló országos törvények ellen, akár a fennálló törvények mellett ideiglenes erővel állapítása által, a törvényhozó hatalomnak a király által épen ilyen alkotmányellenes egyoldalú, kény szerinti gyakorlását foglalják magukban. Mi okból nyiltlevelek' kibocsátása csupáncsak azon esetre tartatott fenn, midőn a törvényel különben is megegyező dolgokban a kihirdetés csak is ezen egy módon volna eszközölhető; természet szerint akkor is azok csak ideiglenes kötelező erővel bírhatván. Hol még az megjegyzendő, hogy az 1848: 3 szerint bár-

seleti testület fölötti jogai is lényeges kapcsolatban állnak a törvényhozó hatalom' gyakorlásával, miután ez az országgyűlési működés' egyik legfőbb tárgyát képezi. Ezen jogokról az alább következő §-okban van szó.

⁵⁾ E határozat kapcsolatban áll egyszersmind az 1790 : 10 határozatával, miszerint Magyarország a maga saját törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok' módjára igazgandó : hol a korlátlan fejedelmi hatalom' győzelme s az országrendi jogok' elgyengítése után, a fejedelmi kényhozta törvények illy országfejedelmi parancsoló nyiltlevelek' és hirdetvények' alakjában adattak ki.

melly királyi rendelés csak úgy lévén érvényes, ha az illető magyarországi miniszter által is aláíratott, ugyanez a jelen pontban érintett királyi rendeletekre is értendő: miszerint ha előforduló hasonló szükség' esetén, millyent az 1791: 12 tesz fel, ideiglen kötelező törvényszabályoknak, természet szerint a fennálló törvények rendszerén belől, törvényt, jogot nem sértve, királyi rendelés általi kibocsátása forogna fenn, az szinte csak az illető magyarországi miniszter' hozzájáruló aláírása mellett történhetnék. Egyébiránt nyilvánvaló, hogy az országgyűlés kiszabott időnkénti és pedig most már évenkénti tartása iránti szabály' épségben tartása mellett, illy ideiglenes rendszabályok' kibocsátásának szüksége s esete csak igen ritkán s igen rendkívüli körülmények között merülhet fel. ⁶⁾

⁶⁾ Az előadottakból kitetszik, hogy a törvényhozó hatalom gyakorlásának közössége nem olly értelemben veendő, mintha azt illető egyes jogozatok a koronát különös előjogai gyanánt nem illetnék; hanem értendő a törvényhozó hatalom' gyakorlásának összeségére, — miszerint törvény, ama hatalom gyakorlata' két tényezőjének egybehangzó működése s egyezése nélkül létre nem jöhet. Sem pedig nincs a törvényhozó hatalom' király és országgyűlés közötti közösségének azon értelme, mintha az úgy volna megosztva, miszerint a törvénykezdeményezés csak az országgyűlésnek volna joga, a királynak pedig csak az általa elfogadott törvényjavaslatnak megszentesítése vagy visszautasítása; vagy megfordítva (a mint alább ki fog tetszeni, hol az országgyűlés jogairól lesz szó), mintha a törvénykezdeményezés csak a korona' joga volna, s az országgyűlés csak annak elfogadására vagy el nem fogadására volna szorítva.

34. §.

II. A király' felségjoga a végrehajtó hatalom' gyakorlása körül.*)

A végrehajtó hatalom a királyt egész terjedelmében, vagy is az államélet minden egyes viszonylatai s tárgyai tekintetében illeti, és pedig az országgyűlésnek minden egyenes részesedése nélkül: mint az nemcsak a monarchiai államalkat' s királyi hatalom' természetével megegyez; mint azt nemcsak az ország' állandó gyakorlata ¹⁾ s összes politikai, jelesen kormányzati rendszerének szemlélete és régibb törvények is tanusítják; mint arra a királyi hitlevélbe s gyakran a törvényczikkelyekhez igtatott záradék is: „mindazokat mind magunk megtartandjuk, mind mások által meg fogjuk tartatni . . .“ utal; és a mint azt az 1791: 12 világosan kifejezi, ²⁾ mondván: „A végrehajtó hatalmat pedig a királyi felség csupán a törvények' értelmében gyakorlandja“, — és az 1848: 3, 2. §. is megerő-

*) Cziráky, 423—428 §. Virozsil, Spec. II, 33—36 lap.

¹⁾ Erőtlen, gyarló királyok alatt, az ország' zavaros állapotában találjuk némelly példait annak, hogy az országrendek néha a kormányhatalmat is részben magokhoz ragadták: melyekből azonban a király' kormányjogai' rövidségére következtetéseket úgy nem lehet vonni, valamint nem az ország' alkotmányos politikai rendszere ellen a királyi kormány' részéről az ország' és nemzet' jogai' csorbitására nem egyszer megkísértett törekvésekből.

²⁾ Hasonló értelemben szólott Erdélyre nézve az 1791: 8.

síti. E végrehajtó hatalom magában foglalja a törvényes jogállapot' megvalósítását s fenntartását, a törvényeknek az erre vezető jogszerű eszközök' megválasztása s alkalmazása általi foganatosítását, és általában az alkotmány' és törvények' korlátai között az ország' czélja, az ország' és honpolgárok' érdekei' igényéhez képesti intézkedést és cselekvést.

A végrehajtó hatalom a királyt tehát függetlenül, de nem korlátlanul illeti. Ugyanis:

1). Korlátokat szab, az ország' ősi alkotmányos rendszerének szelleméhez s gyakorlatához képest maga az 1791: 12, kijelentvén, hogy a végrehajtó hatalom a királyifelségáltal csakis a t ö r v é n y e k' é r t e l m é b e n gyakorlandó; minek jelentősége e kettőben nyilvánúl, miszerint: a király a végrehajtó hatalmat csak alkotmányyszerű tiszti műszervei által s a törvényes és szokásos formák' megtartásával gyakorolhatja; és a végrehajtó hatalom' körébe eső ügyek' intézésében a törvények' anyagi határozatai megtartandók, ott is, hol részletező törvényszabályok hiányzanak, az alkotmány' és törvények' összes szellemét és következetességét szem előtt tartva. Mire nézve már régibb törvények (mint 1507: 7; 1543: 31) ügyekeztek különös biztosítást szerezni, újabb törvények, (mint főleg az 1791: 14) különös biztosítékot nyújtani; mit a királyi felség' részéről általában kikötöttek az ország' ugyanazon alaptörvényei, mellyek az uralkodó ház' trónöröködési jogát megállapították; mit általában és teljes kiterjedésben fogad a király hitlevelében és koronázási esküjében; mire nézve, ha az ország' törvényeivel ellenkezni látszó kormánytények fordulnak elő, ezek az ország' méltó sérelmeire, országgyűlésileg orvoslandókra nyujtanak alkal-

mat: ³⁾ legujabban pedig az 1848: 3 ügyekezett a független felelős magyar miniszterium' felállítása által tökéletes biztosítékot létesíteni, és az ország' alkotmányos rendszerének és törvényei' épségbentartásának biztosítását a felség személyes szentsége- és sérthetetlenségével összeegyeztetni.

2. Korlátokat szabnak az országot a közigazgatás' és törvénykezés', tehát a végrehajtó hatalom' körében illető, s a törvényhatóságok által, a királyi fő hatalomnak ugyan alárendelve, de önálló hatáskörrel gyakorolt jogai: melly törvényhatóságok' szervezete és törvényes jogköre világosan mutatja, miszerint a végrehajtó hatalomnak a király' kezében közjogi iróink által többnyire állított kizárólagossága az ország' törvényes politikai rendszerében valósággal nem gyökerezik.

³⁾ Ezeknek az országgyűlési végzeményekben minden korból számos példái fordulnak elő; de jelen korunkra nézve e tekintetben legtanulságosabb az 179⁰/₁- és 182⁵/₇-diki országgyűlés. Különösen kiemelendő pedig a legujabb korból az 1827: 3. „Ő szentséges Felsége, a Karok- és Rendeknek a sarkalatos törvények' hatályukbani fenntartása iránt, a mult eseményekből — mellyek' hatányai ugyan már kegyelmesen megszüntetvék — támadt aggodalmukat eloszlatandó: teljesen meg lévén arról győződve, hogy a király' és ország' boldogsága a törvények' pontos megtartásán és épségén alapszik, és ha akár a király', akár az országrendek' jogai valamiben esorbíttatnak, a törvényeknek s az ország' törvényes rendszerének századok' gyakorlata által szilárdított szervezete megdőlend, kegyelmesen kijelenteni méltóztatott: hogy fő gondja leszen ezen országnak, koronázási esküje által erősített alkotmányát minden időben oltalmazni s fenntartani, s annálfogva az 179⁰/₁: 10. 12. és 19. törvényezikelyt mind maga állandóan megtartandja, mind mások által meg fogja tartatni.“

3. A végrehajtó hatalom' körébe eső felségjogok' gyakorlata a királyi felség' részére az 1791: 3 által már az uralkodás' örökjogon való átvételétől kezdve a koronázásig is biztosítva van: „. . . épségben maradván azonban időközben az örökös király' mindazon jogai, mellyek az országnak köz- s az alkotmányal megegyező igazgatására tartoznak, épségben maradván nem kevésbé az ugyanazon király' irányában tartozó alattvalói hűség' kötelességei.“

4. Az 1848: 3, 2. §. szerint: „Ő felségének az országbóli távollétében a nádor s királyi helytartó az országban s ahhoz kapcsolt részekben, a korona' egységének s a birodalom' kapcsolatának épségben tartása mellett, a végrehajtó hatalmat a törvény' s alkotmány' ösvényén teljes hatalommal gyakorolja.“⁴⁾

35. §.

A király' felségjoga a kath. egyház' ügyei körül.*)

Magyarország' apostoli királyának felségjogai között kitünő helyet foglal az, melly a katholika anya-

4) Ez esetre az akkori nádor cs. kir. főherczeg István' személye hasonlóképen sérthetetlennek nyilvánították.

*) Kollár, hist. dipl. iuris patronatus apost. regum Hung. Bécs 1762. Ugyanattól: De originibus et usu perpetuo potestatis legislativae aia Sacra apost. regum Hung. Bécs 1764.

Szvorényi, Hist. eccl. regni Hung. Amoenit. Győr, 1796. VI, 1 sz. 1—131 l. a királyi kegyúri jogról.

Schwartner, Statistik II, 31 l. Cziráky, 466—484 §. Virozsil, spec. II, 13—19 l. Körmöczy, emlékek I. S lásd még e tárgyban a magyar egyházi jog' iróit.

szentegyház' egyházi ügyeit tárgyalja; ¹⁾ s legfőbb királyi kegyuri jog' nevezete alatt értetik. ²⁾ Eredete a királyi méltósággal egykorú, s a jelen korig a magyar korona' egyik legkitünőbb előjogát képezi, melly számos törvények s az ország' állandó gyakorlata által századokon át a római szent székek mindenemű igényei' ellenében erélyesen fenntartatott. Mellynek erejénél fogva:

1. A király adományoz ³⁾ minden nagyobb egy-

¹⁾ A fő hatalom' működésének alakjára vonatkozó, úgy nevezett alaki felségjogok után tárgyalandók az államélet' különböző viszonylataira s tárgyaira tartozó úgy nevezett anyagi felségjogok.

²⁾ Kegyuri jog, mert szerzésének eredeti alapja, egyházak' alapítása s javadalmazása, a közönséges egyházi jog' szabályaival egybehangzó; királyi jog, mert a magyar sz. koronának elidegeníthetetlen sajátja; legfőbb kegyuri jog, mert természete- s tartalmára lényegesen különbözik a közönséges egyházi jog szerinti magán kegyuri jogtól.

³⁾ Verböczy Hk. I, 11. ezt négy okból származtatja: 1. Először az egyházak' alapítása tekintetéből; mivel Magyarország' királyai maguk lévén minden egyházak', püspökségek', apátságok' és prépostságok' alapítói az országban, ezen alapítás által minden pártfogási, kinevezési, választási és javadalom-adományozási hatalmat maguknak szereztek. 2. Másodszor a kereszténység' fölvétele tekintetéből, mivel a magyarok Sz. István király' apostoli buzgolkodása által térítették a keresztény hitre. 3. Harmadszor törvényes elévülés' tekintetéből; mivel a magyar királyok Sz. István' korától kezdve századokon át valóságos és békés gyakorlatában és birtokában voltak ezen jognak, és így az egyházi s apostoli sz. széki jogok' elévülési idejét is több ízben régen túlhaladták. 4. Negyedszer, mivel az országnak e szabadsága a javadalmak' adományozására nézve a kostniczi közönséges egyházi gyűlésen is elősmértetett és esküszentségével megerősítettett. E királyi kinevezés' jogát csaknem ugyanezen ok-

házi javadalmat, vagyis kinevez⁴⁾ érsekeket, püspököket, apátokat, prépostokat, világiakat és szerzeteseket, jószágosokat és czimzeteseket. valamint kanonokokat: ⁵⁾ a pápának csak a király kinevezte főpapok' megerősítése lévén fenntartva, — úgy azonban, hogy még ezen megerősítés' megtörténte előtt a királyi felség által kinevezett püspök (kivéven a püspöki rend' s a lelki ügyekbeni törvényhatóság' jogait), mihelyt kinevezése közzé tétetett, püspöki czimet s rangot ölt, és a király iránti hitet lévén s a m. kir. udv. kamara által beigtattatván, a jószágos magyarországi megyés püspök' jogaiba belép. E jog' gyakorlatában, eme pápai megerősítésen kívül, a királyt az ország' törvényei csak annyiban korlátolják, hogy az egyházi javadalmakat alkalmas és érdemes honfiaknak (nem pedig külföldieknek, idegeneknek) ingyen adományozza, s azokat hosszabb ideig türességben ne hagyja. ⁶⁾ Miszerint akár

szerekkel védte Pázmán Péter bibornok s esztergami érsek, midőn az ellen II. Ferdinánd' idejében a római sz. szék felszólalt vala. I. Mátyásnak e tárgyban erélyes nyilatkozatát l. Kollárnál, hist. dipl. 15. fej. Az 1493 : 31 vízbefojtás' büntetését mondá arra, ki Magyarországon egyházi javadalmakat, az ország' régi szabadsága ellenére, mástól mint a királytól szerezne. Ide tartoznak még: 1471 : 18; 1498 : 56; 1504 : 10; 1526 : 21; 1567 : 31; Bécsi békekötés 1606 : 5; 1741 : 15 stb.

⁴⁾ A király nem praesentál vagy postulál, hanem kinevez (*nominat*), s a javadalmat adja, adományozza (*dat, donat, confert*).

⁵⁾ 1772-ig a kanonokokat a királyok helyett a püspökök nevezték, de ekkor Mária Terézia e jogot visszavette, s 1802 óta ismét minden kanonokot a király nevez.

⁶⁾ 1439 : 5; 1453 : 3; 1458 : 7; II. L. László' megerősítő végz. 11. §. 1495 : 30—32; 1498 : 26. 67; 1504 : 10. 27; 1526 : 21; 1550 : 18; 1552 : 42; 1569 : 36; 1681 : 27; 1741; 15.

főpapok. akár más egyházi kegyurak illy egyházi javadalmak' adományozásának jogával csak királyi engedély' alapján birhatnak; ⁷⁾ miszerint a kik illy kegyuri jogot vesznek igénybe, azt a király előtt bizonyítani tartoznak, különben az a királyi felségre szállván át, valaminthogy nem hiányzanak a korona' részére visszakövetelt hasonló kegyuri jogok' példái. ⁸⁾ Végre egy személynek egynél több javadalmat adományozni a királynak sem szabad, ⁹⁾ kivévén ha illy személy' bővebb ellátásáról igazságos oknál fogva volna szükség gondoskodni ¹⁰⁾ Ugyanezen kinevezési jogánál fogva egyszersmind az illy javadalmasokat, az egyház' és közállomány' javát tekintve, egyik javadalomból a másikba átteheti.

2). Új érsekségeket s püspökségeket állíthat fel, a fennállók' megyéit feloszthatja, s azokat a már fennállók' jövedelmeinek egy részével javadalmazhatja: melly jogot a magyar királyok a magyar egyházmegegyék' első alkatójától kezdve a legujabb időkig gyakoroltak: ¹¹⁾ a bevett szokás szerint utólag mindig a pápai

⁷⁾ 1435 : 21 ; 1486 : 37 ; 1498 : 67, 2. §. 1526 : 21 ; 1723 : 55.

⁸⁾ 1518 : 15 ; 1553 : 9 ; 1569 : 36.

⁹⁾ 1471 : 13 ; 1498 : 56 ; 1507 : 13 ; 1514 : 59 ; 1518 : 15 ; 1518 : 6 ; 1648 : 98 ; 1723 : 55, 3. §.

¹⁰⁾ 1647 : 98, 2. §. 1723 : 55, 3. §. milly példákat az 1498 : 56, 1. §. 1500 : 31 ; 1504 : 27, 3. §. 1507 : 13 tüntet fel.

¹¹⁾ Pray, spec. Hierarchiae Hung. Posony 1776 —79 II. Így legujabban Mária Terézia nyolez új, részint latin, részint görög szertartású püspökséget állított fel, Ferenez az egri püspökségből a hasonnevű érsekséget és a kassai s szathmári püspökséget alkotta.

megegerősítést kikérvén. Egyházi javadalmakat általában alapíthat, az eltörölt vagy elpusztult egyházi javadalmakat más ájratos, jótékony vagy oktatási czélokra fordíthatja; ¹²⁾ szerzetes rendeket az országba behozhat, elörölhet, korlátozhatja, helyreállíthat. ¹³⁾

3). Mint az egyházak legfőbb kegyura, az egyházakat jogaikban megtartja, s gondoskodik, hogy mindennemű alapítványok, az alapítók' czélzatához képest kezeltesse: ¹⁴⁾ ni különösen az alapított katolikus iskolákról is értendő. Gondoskodik az egyházak' s oda tartozó javadalmak' fennmaradásáról; hogy a javadalmak kötelességeiket az egyházi és hazai törvények igényletéhez képest teljesítsék, ¹⁵⁾ különösen hogy javadalmaik' illető helyén lakjanak, ¹⁶⁾ a javadalmat ne terheljék vagy el ne idegenítsék, pusztulni ne engedjék, s a király különösen azok' jövedelmeit, kik a rájuk bízott egyházakat s javadalmakat pusztulni vagy romlásnak

¹²⁾ 1550 : 19, hol a rendek magok kéri a királyt, hogy elpusztult egyházak', káptalanok' s konventek' jószágait s jövedelmeit iskolák' felállítására fordítsa.

¹³⁾ Szerzetes rendek' behozatalára vonatkozólag a királyi jogot ujabban elismeri az 1715 : 102; s szokásba jött az újan behozott szerzetes rendeket befogadottaknak, fekvő jószág' birhatásának jogával vagy a nélkül, törvényezikkely által nyilvánítani; l. 1687 : 20; 1715 : 73. 102; 1723 : 69; 1741 : 65; 1765 : 43; és több kir. rendeleteket, mellyekből szinte kiderül, hogy a király felségjogánál fogva a szerzetesek' szabályait vizsgálat alá veszi, tapasztalt ártalmaknak gátot vet, a szerzetes fogadalom' letételére megkívántató életkort határoz, külső főnökeikkel egybeköttetésöket korlátozja vagy megszünteti.

¹⁴⁾ 1791 : 23; s már előbb 1715 : 74; 1723 : 70.

¹⁵⁾ Sz. László I, 8; 1550 : 13; 1715 : 60.

¹⁶⁾ 1723 : 55; 1741 : 16.

indúlni engednék, zár alá vétetheti s a pusztuló egyház' vagy javadalom' helyreállítására fordíthatja. ¹⁷⁾

4). A király a megürült püspökségek' s egyéb királyi adományozástól függő egyházi javadalmak' jövedelmeit új betöltésökig húzza. végrendelet nélkül elhalt papok' vagyonából örököl, vagy folyamodásukra nekik végrendelkezési tehetséget ad, illy tehetséget nem nyertek' öröksége a Kollonicsféle egyességnek lévén alávetve. ¹⁸⁾

5). Gyakorolja, fő felügyelési jogából is kifolyólag, a királyi tetszvény' (*placetum regium*) jogát; ¹⁹⁾ mellynélfogva az országban semminemű pápai rendvény királyi engedelem nélkül ki nem hirdettethetik; a római szent székkal való közlekedést korlátolja, a püspököknek a római pápa' kezébe leteendő egyházi eskütjét megvizsgálja, valljon nem ellenkezik-e az alattvalói hűséggel, a szerzetes rendeket külföldi főnököktől függés alól fölmenti. ²⁰⁾

A király' eme felségjoga mindenben a görög egyesült egyházra is kiterjed. ²¹⁾

¹⁷⁾ 1723 : 71.

¹⁸⁾ 1715 : 16. A Kollonicsféle egyesség le van nyomatva Pray, Spec. hierarch. Hung. I, 190 l.

¹⁹⁾ Kollár, id. munk. de orig. et usu perp. potest. legisl. Benzúr, Was hat der Regent für ein Recht über päpstliche Bullen. Bécs 1782. E jogot királyaink a legrégibb időktől fogva gyakorolták, és szigorúan fenntartották; kivált midőn az apostoli szent szék' részéről jogaikban sértetteknek tartották magukat. L. egy példát Zsigmond' korából. Pray, Spec. hierarch. Hung. I, 92 l.

²⁰⁾ Vesd ö. fennebb ¹³⁾ jegyz.

²¹⁾ Csakhogy az erdélyi fogarasi püspököt (most érseket) a megyei zsinat által választott három jelölt közül nevezi ki.

36. §.

A király' felségjoga az országgyűlés, mint nemzeti képvisleti testület' irányában.*)

A királyt bizonyos felségjogok az ország-képvisleti testület, ugymint az országgyűlés fölött és annak irányában a monarchia' lényegénél fogva illetik. Mert habár az országgyűlés a legfontosabb politikai jogokkal felruházott testület, melly az ország' sarkalatos jogainál fogva a törvényesen koronázott királlyal a törvényhozó hatalom gyakorlásában osztozik, s a nemzet' legéletbevágóbb érdekeiről, mint vére' és vagyona' felajánlásáról határoz: de épen mivel a nemzetet s az országot képviseli, a király fő hatalmának, mint maga a nemzet és ország, alá van vetve, és nem *souverain* gyűlés: — a király az országgyűlés' feje.

A király hívja egybe az országgyűlést, ¹⁾ minden

*) Cziráky, 380—382. 391. 411. §. Virozsil, spec. II, 92—96 l.

¹⁾ Ugyanazért a meghívó leveleket azokhoz, a kiknek joguk van az országgyűlésen megjelenni, a király intézi sajátkezűleg aláírva. Ezen országgyűlés hirdetési s egybehívási jog a királynak kizárólagos joga, habár a hazai történelemben néhány példáját találjuk mások, ugymint királynék, özvegykirálynék, királyi helytartók, kormányzók, vagy nádor által egybehívott országgyűlésnek: hanem ez most csak a király' parancsából s a király' nevében történhetnék; és a mellyek a királyi tekintély megvetésével tartattak valaha, vagy ő ellenére hivattak egybe, magokban semmisek, sőt azonfölül is nyilván semmiseknek nyilvánítottak, mint azt az 1715 : 31 is tanúsítja. A király' ezen

évben, ²⁾ Pestre, ³⁾ s a mennyire a körülmények enge-

országgyűlés hirdetési s egybehívási joga alól két törvényes kivétel létezik :

a) Ha új királyválasztás végett válnék szükségessé az országgyűlés (mi az 1723 : 2, 11. §. és a kir. hitlevél 4. pontja szerint most már csak az ausztriai uralkodó háznak az 1723 : 1. 2. törvényezikk kijelölte minden ágabani kihalása esetére történhetnék) : azt törvényesen egybehívni az 1485 : 3 szerint, melyet az 1681 : 1 is megerősít, a nádor' jogához tartozik.

b) Szükség esetére, ha a nádorválasztás esztendőn túl halasztatnék, az 1608 : 3 kor. előtti törvényezikkely a nádorválasztás' eszközlése végett országgyűlés' egybehívására jogot az országbírónak, s ennek nemlétében a kir. tárnokmesternek tulajdonít, sőt azt méltósága' s tisztsége' elvesztése alatt kötelességévé teszi, mit az 1613 : 7 ; 1618 : 4 ; 1622 : 2 (II. Ferdinánd' hitlevele a 7. pontban) ; 1681 : 2 megerősít, s habár eddig foganatba soha nem volt véve, azért el nem avúlt.

²⁾ Az 1471 : 1 országgyűlések' évenkénti tartását határozá ; az 1498 : 1 a háromévenkénti egybehívást tűzé ki szabályúl ; az 1563 : 3 ismét az évenkénti országgyűlések' szabályára tére vissza, hanem az 1655 : 49 újból az országgyűlések' három-évenkénti megtartását állapítá, mit az 1715 : 14 is megerősíte, s újból az ország' sarkalatos jogául nyilvánítá az 1791 : 13, és megerősíte az 1827 : 5. „Századok' gyakorlata s tapasztalata bizonyította, hogy országgyűlések' tartása az ország' üdve- s jólétének legfőbb előmozdítója, és sérelmek' megszüntetése- és megelőzésének legüdvösebb szere : ennélfogva Ó sz. Felsege a Karokat és Rendeket biztosítani méltóztatik affelől, hogy a mi országgyűlések' tartásáról az ország' törvényeiben, jelesen az 1790¹/₁ : 13 törvényezikkelyben rendeltetik, mulhatatlanul foganatba veendi ;“ tehát, hogy minden három évben, s ha a szükség úgy hozza magával, elébb is megtartassék az országgyűlés. Miglen e részben az 1848 : 4 az előadott módosítást tette. Különben az egybegyűlés' napját a király tűzi ki. Mi részben azonban még tekintettel kell lenni arra, hogy a koronázási országgyűlés' határidejét az 1791 : 3 különösen megszabja ; l. fennebb 27 §.

³⁾ Előbb az országgyűlések' helyét a király határozta meg,

dik, a téli hónapokra: így szól a legújabb törvény (1848: 4, 1. §.). És:

A királynak joga van az országgyűlés' összejöött évi ülését prorogálni (elnapolni), s berekeszteni; ⁴⁾ sőt az országgyűlést — a három év eltelte előtt is, a meddig különben rendszeren a törvény szerint egy országgyűlés tart — felosztatni, és ekkor új képviselő-választást rendelni; de ez utóbbi esetben az országgyűlés' összehívásáról akkép kell rendelkeznie, hogy ez az eléb-
binek felosztatásától számítandó három hónap alatt összeüljön. ⁵⁾ Melly jog' gyakorlatában a király még olly módon korlátoltatik, hogy az évi ülés az utolsó évről számadás' és következő évi költségvetés' előterjesztése s az irántoki határozat' meghozatala előtt be nem rekesztethetik, sem az országgyűlés fel nem oszlatatik (1848: 4, 5. 6. §.).

A király, mint az országgyűlés' feje, azt vagy sze-

habár egyes törvényezikkelyek, mint 1635 : 79, 2. §. Posonyt, 1765 : 2 Budát határozá az országgyűlés' helyéül; olly értelemben azonban, hogy annak kitűzése a körülményekhez képest mégis a király' hatalmától függjön.

⁴⁾ Az 1649 : 44 határozá, hogy az országgyűlések két hónapnál hosszabb időre ne nyujtassanak, haesak (1723 : 7, 1. §.) a körülmények s fennforgó szükség' tekintetéből Ó felsége által meg nem hosszabbíttatnak.

⁵⁾ A képviseleti testület' felosztatásának joga által a politikai pártok fölött magasztos részrehajlatlanságban álló korona közbenjárúl a kormány s a képviseleti testület közötti lényeges, kivált elvi véleménykülönbségek' esetén; mert ámbár a képviselő testület az összes nemzetet képviseli, mégis nem maga a nemzet, s lehető, hogy a nemzet' valóságos köz meggyőződése ne osztozzék a képviselői többség' véleményében, azért annak kifejezésére új képviselők' választása által alkalom nyujtatik.

mélyesen, vagy e czélra küldött királyi biztosa által megnyitja; ⁶⁾ az 1848: 4, 7. §. szerint ő nevezi ki a főrendi tábla elnökét s másodelnökét a tábla' tagjai közül; királyi előterjesztvényei által ügyeket országgyűlési tárgyalásra kitűz, s azoknak tárgyalás alá vételét megkivánja; jogában áll az országgyűlési végzések' megerősítése vagy visszautasítása: mirészben a törvényhozó hatalom' gyakorlására különösen tartozók már fennebb (33. §.) voltak említve.

37. §.

A kiváltságoknak*), nemesség', ezimek' s rendek' osztásának felségjoga.

A királyt illeti a kiváltság-adományozás' felségjoga: hogy azonban az adott kiváltságok érvényesek legyenek, a törvényesen koronázott uralkodó királytól kell adva vagy legalább megerősítve, a törvények értelmében, mások' jogai' sérelme nélkül, s a maga ünnepeles módja szerint kell kiadva lenniök. ¹⁾

⁶⁾ Ez I. Ferdinándtól kezdve VI. Károlyig gyakran történt.

*) Itten csupán a kiváltság-adományozás' felségjogáról lévén szó, nem pedig a kiváltságok' összes jogtana adatván előminthogy azoknak jelentősége, összeségökben véve, egyszersmind és pedig nagy mértékben a magánjog' rendszerére tartozik; a kiváltságok' erejéről, kellékeiről, s megszűnéséről szóló tan a magánjogi rendszert tárgyazó munkákból (K e l e m e n, K ö v y. S z l e m e n i c s, F r a u k) meritendő.

¹⁾ Ilk. II, 7 s köv. cz. 1791 : 3. 32. „kiváltságok' adományozása jövendőre is csupán a törvényesen koronázott királyi felség mellett maradván;“ 1741 : 4, 5. §. Erdélyben egyedárusági kiváltságok nem adományoztathattak, C.C. III, 15 és Ed. 15.

A kiváltságok között Magyarország' 1848 előtti alkotmányos rendszerében kitünő közjogi fontossággal bírtak azok, mellyek által nemesség adományoztatik: minthogy az ország' nemesei, mint a szent korona' tagjai, a politikai jogok' kizárólagos élvezetében voltak (mert egyéb személyek s testületek illy jogokat az által gyakoroltak, hogy nemeseknek vétettek vagy tartattak). Nemesítési jogát a király honfiakra nézve kétféleképen gyakorolta: nemes jószág' adományozása, vagy czimeres nemeslevelek' (*armales literae*) adása által. Azonban miután nemes jószág a törvény' értelmében az volt, mellyen a nemesi fölkelésen kívül egyéb törvényes kötelezett szolgálat' és szolgáltatás' terhe nem feküdt, ilyen tulajdonságú nemes jószág pedig a köztelherviselés' elvét kijelentő 1848: 8 után többé nem létezhetik, a pusztán jószágadományozás általi nemesítés' fogalma sem lehet többé gyakorlati. Külföldiekre nézve e jog a honfiusítási kiváltságlevél' kiadása által gyakoroltatik, mirészben azonban, egyéb törvényes megkivántatóságok' teljesítése mellett, a honfiusítással járó jogok' teljes élvezetének megnyerése végett annak becikkelyeztetése kivántatik, ²⁾ valamint szabad királyi városok' és kiváltságos szabad kerületek' szabadítási kiváltságára nézve. ³⁾

Hasonlóképen a király' felségjoga czimek- és rendeknek osztogatása, érdemek' jutalmául. ⁴⁾

²⁾ 1550 : 77 ; 1604 : 19 ; 1687 : 26 ; 1715 : 23 ; 1741 : 17. 41 ; 1791 : 69 ; 1827 : 37.

³⁾ 1687 : 17 ; 1715 : 107—109 ; 1751 : 27 ; 1791 : 29 30 ; 1807 : 4. 27.

⁴⁾ Az aransarkantus vitézekről l. fennebb 27. §. és B a r t a l, comm. III, 23. l. C z i r á k y, 357 §. (1590-ig aransarkantus vitézek a koronázáson kívül is neveztek) ; a Sz: György

38. §.

A legfőbb bírói hatalom' felségjoga. Kegyelmezés' joga*).

A legfőbb bírói hatalom, mind polgári mind büntető ügyekben, a királynak felségjoga, kire — mint Verbóczy mondja, Hk. II, 3 „minden bírói hatalom' joga az uralkodással és kormányzással együtt átruházott“: mi okból az oklevelekben gyakran legfőbb jogszolgáltatónak (*summus justitiarius*) neveztetik, ¹⁾ ki ezen hatalmát, mint számos törvények és oklevelek tanúsítják, egykor nem ritkán személyesen, ²⁾ utóbb a törvényesen szervezett s fő hatalma alá rendelt bíróságok által gyakorolta.

Hanem az 1791: 12 szerint: „a bíróságok' törvény által állapított vagy állapítandó rendje a királyi hatalom által meg nem változtatható, sem a törvényes ítéletek' végrehajtása parancsok által meg nem akadályozható,

vitézokről l. Bartal, Comm. III, 23. l. Cziráky, 356 §., a sárkány-lovagrendről Cziráky, 355. §. Most fennálló tulajdonképeni magyar királyi érdemrend: Sz. István apostoli király' lovagjainak jeles rendje, alapítva Mária Terézia által 1764 május 6-dikán (Constitutiones insignis Ordinis Equitum S. Stephani, Bécs 1764), mellyről lásd Fényes, Statisztika II, 15 §. Cziráky, 358—361 §.)

*) Cziráky, 429—441. §. Virozsil, spec. II, 51—62 lap.

¹⁾ Erdélynek a legujabb időkig a fejedelem legfőbb bírója volt a szó teljes értelmében: közvetlenül és legfelsőbb illetőségben a törvény' útján vagy folyamodványi uton trónja elébe vitt fontosabb polgári és büntető peres ügyeket eldöntvén.

²⁾ Bartal, Comm. I, 317 s köv. l.

vagy mások általi akadályoztatása meg nem engedhető; sőt azok sem királyi sem valamely politikai fő hivatal általi fölebbvizsgálat alá nem vonhatók: hanem a bíróságok, az eddig alkotott vagy ezután alkotandó törvények s az ország' bevett szokása szerint, valláskülönbőség nélkül megválasztandó bírák által tartandók.“³⁾

Gyakorolja pedig a király ezen legfőbb bírói hatalmat a királyi *curia* nevezete alá foglalt fő törvényeszékek által, honnan az ítéletek a király' nevében s a király' bírói pecsétje alatt adatnak ki.⁴⁾ Egyébiránt a fő törvényszékeknek úgy, mint az ország' törvényhatóságai által gyakorolt. s általában az országban rendezett minden törvényes bíróságnak bírói hatósága, a bírói hatalom' gyakorlása iránti alaptörvényi határozat értelmében, rendes és nem pusztán a király' kénye szerint visszavonhatólag átruházott, bár a király' legfőbb bírói

³⁾ E részben már régibb törvényeink ültjék: ügyeket vagy személyeket a bíróságok' rendes törvényhatósága alól önkényesen kivenni (1486: 21; 1495: 15; 1647: 92); a törvény' rendes folyamat parancsok vagy elvonások által háborgatni (1566: 25; 1613: 34; 1618: 13; 1655: 53; 1659: 45), törvénytelen parancsok a bírák által mellőzendők lévén, s a hamis előadóra törvényes büntetés várván (1471: 12; 1608: 6 kor. után; 1647: 137; 1681: 30; 1715: 19, 3 §.); a honfiakat akaratjuk ellen a törvény' rendjén kívül bizottságokkal terhelni (1649: 42, 1715: 36; 1805: 5). S mindez a polgári és büntető bíróságra egyaránt tartozik. A király, mint személyére nézve szent és sérthetetlen, alattvalói bíráskodása alá vetve nem lehet; hanem magánjogi ügyek- s kérdésekben a királyi *fiscus* törvény elé állani tartozik (1723: 51; 1741: 23); közjogi sérelmek az országgyűlés elébe vitetnek orvoslás' eszközlése végett.

⁴⁾ Az 1715: 7-ben némelly esetekben (az 1553: 49-hez képest) a király' személyes bíráskodására nézve foglalt szabály az 1791: 56 által változást szenvedett.

hatalmának törvényes módon alárendelt, ki ennél fogva a jogszolgáltatás' összes rendje fölött a fő felügyelést gyakorolja.

A király' legfőbb bírói hatalmából foly továbbá a nagyobb és kisebb kanczelláriájából a perjog' szabályaihoz képest kibocsátandó bírói parancsok' kiadása, ⁵⁾ s a törvényszékekhez az ügyek' ellátása iránti utasítások kibocsátása; valamint olly esetben, midőn törvény jelölte bíró hiányzanék, vagy az ügy különböző tekintetben különböző bíróságok alá esnék, bírónak kiküldése. Gondoskodik továbbá, a bíróságok' törvényes tekintélyének minden, bármelly méltóságú s állású megvetője elleni fenntartásáról s megsértői' fenyegetéséről, ⁶⁾ valamint, nehogy valaki a törvény' ellenére az országon kívül vonassék törvény elébe. ⁷⁾ A törvénytelen magzatokat törvényesítheti, s a fő gyámjogot gyakorolja. ⁸⁾

Különösen pedig a büntető törvényhatóságra vonatkozólag: a törvény' rendjének meg nem tartásával intézett pereket megsemmisít; ártatlanságukat bizonyítani kívánóknak a per' viszont fölvételét elrendeli, vádlottak' hirnevét becsületbe visszahelyezi, halálos ítéletek' végrehajtását felfüggeszti; különös esetekben *salvus conductus*-t ad; ⁹⁾ menekvő helyeket (*asylum*) rendel,

⁵⁾ Ezen bírói parancsok' fajairól, kellékeiről s érvényéről lásd a magyar perjogot tárgyazó munkákat.

⁶⁾ 1635: 39; 1649: 94; 1723: 57.

⁷⁾ Jelesen, nehogy ügyek, az ország' rendes bíróságai' melőzésével a római curiához vitessenek fölebb, 1471: 19; 1486: 45; 1574: 26.

⁸⁾ Hk. I, 108. 115. 125.

⁹⁾ 1486: 47; 1492: 83; 1528: 3; 1723: 113, hol mondatik, hogy *salvus conductus* csak az esetről a vármegyéktől nyert

vagy azokat korlátolja, eltörli; ¹⁰⁾ a bírák által mondott ítéleteket szelidíti, és a kegyelmezés' jogát gyakorolja, ¹¹⁾ — mire nézve az 1848: 3, 35. §. azon korlátolást állapítja, hogy a felelőssége' folytán elmarasztalt miniszterre nézve a királyi kegyelmezési jog csak általános közbocsánat' (*amnestia*) esetén gyakorolható. ¹²⁾ Végre hosszas gyakorlat' erejénél fogva a király a szükséghez képest a rögtönbiróság' (*ius statarium*) hirdetésének jogát gyakorolja. ¹³⁾

39. §.

Fő felügyelés' felségjoga.*)

A király' végrehajtó hatalmából kifolyólag gyakorolja a főfelügyelés' jogát, a végrehajtó hatalom' műszervei által, azon korlátok között, mellyeket általában a végrehajtó hatalom' gyakorlására tűznek ki alkotmány és törvények.

elégséges tudósítás folytán adassék ki a m. kir. udv. kancelláriából.

¹⁰⁾ Sz. István II, 51; Sz. László II, 1. 2; III: 17; Kálmán I, 84; 1723: 113; 1764: 27; 1748 május 7. 1750 aug. 31. 1765 május 2. 1774 aug. 16. rendelet.

¹¹⁾ 1405: 5; 1454: 4; 1655: 38, 5. §. 1681: 59; 1715: 48, 3. §. mellyek szerint a kegyelmezés' joga a királynak kizárólagos felségjoga, miután a pallosjoggal birt földesurak' kegyelmezési joga már régebben eltörölteték, 1655: 38; 1659: 15. 18. 1687: 48.

¹²⁾ Régibb korlátolások, mint 1492: 82; 1563: 63; 1655: 26 már el voltak avúlva.

¹³⁾ Cziráky 439 §.

*) Cziráky, 442—472. 485—504 §. Virozsil, spec. II, 62—69 l.

Ezen felségjog' köre és terjedelme az általa érdeklétt tárgyak' roppant sok- és különbélesége miatt és szilárd határvonalokat rendszeresen kijelölő törvények' hiányában legnehezebben kimutatható: minélfogva annak itt következő előadása is csak tökéletlen kísérletnek tekintendő. És pedig:

1). Egyházi ügyekben: a vallási béke' háborodásánál, ennek elszüntetésére módot és eszközt keres ¹⁾, a honfiakat a törvényes vallás-szabadság' gyakorlatában védi s oltalmazza, az egyházi törvényhatóságot törvényes korlátai közé szorítja; a holt kezekre nézve hozott szerzéstiltó törvények', jelesen 1498: 55, s 1715: 71 épségben tartására felügyel. Különösen pedig az evangélika egyházat illetőleg:

A magyarországi s erdélyi protestansokat törvény biztosította szabadságaikban megtartja, s őket minden visszaélés s elnyomás ellen megőrzi; a zsinataikon alkotott egyházi törvények s szabályok csupán a király' jóváhagyása s megerősítése után válnak érvényesekké; és zsinataik' tekintetében, valamint egyházi kormányuk' s az egyházi fegyelem' szervezete körül a törvény által (1791: 26) biztosított befolyást gyakorolja; iskolai s oktatási ügyeik fölött a fő felügyelést törvényes fő hivatalai által gyakorolja, az országgyűlés' előterjesztése folytán Ő felsége által megállapítandó tanulmányi rendszer ezeknek is tanító intézeteire, kivéven a vallás' tárgyait, kiterjedendvén; nemkülönben mindazon alapítványokra nézve, mellyek a protestansok' egyházai,

¹⁾ 1548: 13 erre nézve különös tanuságul szolgál; v. ö. a bécsi és linczi békekötést, s az 1791: 26 törvényezikk' bevezetését.

lelkészei, iskolái, tanítói, kór- és árvalházai számára tétetnek, a fő felügyelés királyi joghoz tartozván.

Hasonlóképen a görög nem egyesült egyházat illetőleg: a görög nem egyesült ó-hitűeket az 1791: 27 biztosította szabadságaikban megtartja, s azokat minden visszaélés s elnyomás ellen megőrzi; mind a *congressus*'s, mind a zsinat' megtartására engedelmet ad, s azokra kirendelendő királyi biztos által felügyel; a törvényes módon megválasztott érsekeiket s püspökeiket megerősíti, s hivatalukba királyi biztos által beigtattatja; valamint az őket illető mindennemű kegyes alapítványokra a főfelügyelést gyakorolja.

2). Politikai ügyekben: A király' főfelügyelési joga' következtében mindennemű közigazgatási hatóságok' és hivatalok' jegyzőkönyvei felsőbb megvizsgálás alá vétetnek; tudósítások kívántatnak mindazokról, miket az ország' sikeres köz kormányzatának eszközölhetése végett tudni szükséges, — különösen mindennemű köz jövedelmekről, a reménylhető termést és ennek állását, a behozott s kivitt termények s árúczikkek' mennyiségét kimutató évi táblázatok; kimutatások a foglyok' számáról, büntetteik' fajának kitételével, a börtönök' állapotáról; pénztár vizsgálatok rendeltetnek; egyes esetekben is a királyi felség a tényállás és dolog-mibenléte felől külön tudósítás' fölterjesztését kívánhatja, vagy bővebb vizsgálat' eszközzése végett biztost küldhet ki. ²⁾

Kiterjed továbbá ezen felségjog az ország' és kapcsolt részei' körében létező köz és magán intézetekre, minden testületre és társulatra, mellyeknek szabálypontjait megvizsgálja, nehogy törvényellenest foglalja

²⁾ 1805: 5.

nak magokban; ide tartoznak különösen az iparosok' testületei s társulatai is, mellyeknek szabályzatait kiváltságlevelek által megerősítheti. ³⁾

A király' ugyanezen fő felügyelési jogától függnnek mindazok, mik az országban a köz és magán-bátorlét' fenntartására, a művelődés' és köz jólét' előmozdítására tartoznak. Különösen a közrendészet, mellyre vonatkozólag ezen felségjog' állandó gyakorlatát a király nevében s a királyi főkormányiszékek által kiadott nagy számú politikai rendeletek tanusítják. Kiterjed ezen gondoskodás a közcsend' és bátorlét' fenntartására irányzott minden intézkedésekre, mi részben az 1848: 3, 22. §. a minisztereket felelősekké teszi; a személy- és vagyónbátorság' gonosz szándék, rossz akarat, gondatlanság, hanyagság, véletlen esetek, elemi csapások okozta veszélyeztetésének lehető elhárítására, a köz erkölcsi állapot' megóvására, színházak, nyilvános táncz- és egyéb vigalmak, nyomdák, kölesön-könyvtárak s több effélék' tekintetében gyakorolt felvigyázat által; a földművelés', ipar', kereskedelem s közlekedési ügy' előmozdítására, — hol különösen kiemelendő a posta-ügy, mellyre vonatkozólag maga az országgyűlés nem egyszer nyilatkozott, miszerint a posták' rendezése iránt a mint a közjő' szüksége kívánja, Ő felsége intézkedni méltóztassék. ⁴⁾ Nemkülönben kiterjed ezen királyi fő felügyelés' joga a közoktatás' és nevelés' összes rendjére, állapotára s intézeteire, ⁵⁾ — hol megjegyzendő, hogy

³⁾ 1715: 79; 1723: 74.

⁴⁾ 1715: 22; 1723: 114; 1741: 31.

⁵⁾ 1715: 74; 1723: 70: „Minden kegyes alapítványok fölötti felügyelést, s számadások' kívánásával annak megvizsgálását, valljon az alapítványnak elég tétetik-e. Ő felsége apostoli

a katolikus iskolák' ügyeit a király fő kegyuri jogánál fogva teljes hatalommal kormányozza; miandennemű köz alapítványokra és köz pénzalapokra. ⁶⁾

A főfelügyelési felségjog' gyakorlására nézve még általában megjegyzendő: hogy a nagy terjedelmű s dús tartalmú hatálykörébe eső tárgyak tekintetében az ország' közállapotáról s érdekei megóvása- és előmozdításáról buzgón gondoskodó törvényhozás minden időben számos törvény' hozatala által intézkedett; miszerint az ezek által érdekelt tárgyak tekintetében a király eme felségjog' gyakorlatában ezeknek határozataihoz tartja magát; más, törvények által részletesebben nem szabályozott tárgyak körül a kormányhatalomnak tágabb, s szabaddabb, de nem korlátlan s önkényes működési tér nyílik, — tekintettel kellvén lennie illyszerű intézkedéseiben is

tisztéhez és legfőbb hatalmához képest, az 1715: 74 törvény-cikknél fogva, magának kegyelmesen fenntartotta.“ 1791: 15. 67. 1827: 8.

⁶⁾ A katolika egyházat illető alapítványok körüli királyi fő kegyuri jogról már volt szó (35. §.); nemkülönben fennebb az evangélikusokat és görög nem egyesült ó-hitűeket illető alapítványok körüli főfelügyelési jogról. Itt még az megjegyzendő, hogy e felügyelés' fő célja: hogy az alapítványok az alapítók' szándéklatához képest kezeltesenek (1723: 70; 1791: 23), s valósággal kítűzött céljaikra fordittassanak; azokból semmi el ne idegeníttessék (1498: 55), el ne zálogíttassék vagy más törvénytelen terhekkal ne terheltessék (1729: 21). Szokásba jött, nevezetesebb alapítványoknak becikkelyezése is, minnek a múlt és jelen század több példáját mutatja, 1723: 70; 1729: 14; 1741: 43. 44; 1751: 21; 1765: 13; a Ludovicuum nevű katonai akadémiára tett alapítványokról l. 1808: 7; 1812: 12; a nemzeti muzeumról 1808: 3, a magyar tudós társaságról 1827: 11. 12; 1830: 4 stb.

általában a fennálló törvényekre, az alkotmány' rendszerére s elveire, az ország' törvényhatóságainak alkotmány-szerű önkormányzati jogaira, a honpolgárok' jogaira (mi tekintetben 1848 előtt különösen nagy nyomatékkal birnak a nemesség, sarkalatos előjogai), s a nemzet' szellemére, mellytől, valamint alkotmánya' rendszerétől, semmi sem idegenebb, mint a kormánynak ama gyámkodása, melly a népeket mintegy kiskorúaknak tekinti, s annyira gondoskodása alá veszi, miszerint egyének, társaságok, testületek, közönségek s az összes nép elől elzárni ügyekszik minden tért szabadabb önálló működésre.

40. §.

Hivatal- s tisztségosztogatás' felségjoga.*)

A király az országban minden egyházi, polgári s katonai hivatal', tisztség' s méltóság' kútfeje; azokat vagy közvetlenül, vagy közvetve fő hivatalai s kormány-székei, illetőleg az 1848-diki törvények szerint fő tisztjei (miniszterei) által osztogatván, vagy legalább végső alapjában minden köz hivatal a király' tekintélyétől ¹⁾ függvén, — melly elv alól, nem tekintve néhány főispáni hely' öröklő természetét, általánosabb természetű valóságos kivételt csak az 1848-diki törvények, jelesen

*) Cziráky, 505—516 §. Virozsil, spec. II, 74—78 l.

¹⁾ 1439 : 15. 26 ; 1526 : 2 ; 1741 : 15. A királyi tekintély a nádori s koronaöri méltóságok', valamint a megyei tisztségek' választás utjáni betöltésénél abban felösmérhető, hogy a kijelölést ezekre a király, vagy a király nevezte főispány teszi.

1848: 23—27, tettek a városi és szabad kerületi tisztviselőkre nézve. E jog gyakorlásában azonban a király a törvények által következőképen van korlátolva:

1). A nádor', koronaörök' s megyei tisztviselők' választásáról szóló törvények által. ²⁾

2). Egyes hivatalok' betöltésénél a személyek' kiszemelését különös törvény-határozatok korlátozták volt, mellyeket azonban az 1844: 5 eltörölt.

3). Mindennemű hivatal, tisztség s méltóság csak érdemes honfiaknak, nem pedig idegeneknek, és pedig a törvényesen bevett vallások' minden különbsége nélkül adhatók. ⁴⁾

Egyébiránt a király a hivatalok körül azoknak osztogatásán kívül még egyéb jogokat is gyakorol. Ugyanis a tisztviselőktől az 1791: 18 szerint a tiszti kötelességek' teljesítése s a törvények' megtartása iránt eskütételt kíván, tiszti utasításokat ad ki, hivatalokat felállíthat, eltörölhet, s meghatározza egymás iránti viszonyaikat; csakhogy a törvény által szervezett hivatalokat önkényesen el nem törölheti, törvényes szervezeteiket s hatáskörüket meg nem változtathatja, az ország' törvényhatóságait a fő hivatalok' hatalmának terjesztése által meg nem szoríthatja. ⁵⁾

²⁾ Lásd ezeket felsorolva az illető helyeken.

³⁾ Lásd ezeket a IV. fejezetben illető helyeken.

⁴⁾ 1439: 15; 1523: 17; 1526: 2; 1606: 9; 1608: 10 kor. előtt; 1635: 31; 1659: 38. 97; 1681: 70; 1741: 11. 15; 1791: 17.

⁵⁾ Az eskütételről az 1791: 18, 1. §. rendeli, hogy a meny nyiben a magyarországi hivataloknál az eskü' szavaiba az ország' törvényei megtartásának kötelessége be nem volna igitatva, az beigtattassék, s azontul azok' tagjai a törvények' megtartására

A hivatalokra való kinevezés jogának megfelelő az azoktól való elmozdítás' joga. Régibb törvény szerint senki egyszerű feladásra hivatalától meg nem fosztható. ⁶⁾ Hanem az 1848: 29 a törvény' útján kívüli elmozdíthatatlanságot a kormányi kinevezéstől függő tisztviselők' tekintetében: egyedül az igazság' szolgáltatásával megbizott bírói hivatalokra szorítja.

41. §.

Katonai hatalom' felségjoga (hadak' vagy fegyver' joga.)

A király' fő hatalmában gyökerezik azon jog és kötelesség, hogy gondoskodjék azon anyagi (fegyveres) erő' előállításáról, melly megkivántatik hatalma' s önálló fejedelmi függetlensége' fenntartására, az ország', alkotmány' s kormány' fennállásának, a honpolgároknak és jogaik- s vagyonuknak minden megtámadás és jogtalanság elleni megoltalmazására, az ország' becsületének, jogai- és érdekeinek külállamokkal szemben megőrzésére, ha kell, fegyveres erővel. Törvények és történelmi okmányok bőségesen bizonyítják, hogy az

is hittel kötelezzék magokat: fennmaradván a honfiak számára, ha valaki letett hite ellen cselekszenék, magán az országgyűlésen, egyéb sérelmek között, az ellene való panasz-emelés' útja.

6) 1798 : 18, 2. §. „Igazság- s méltányosságon alapulónak, sőt a királyi szolgálat' érdekében fekvőnek találja Ő felsége, hogy senki egyszerű feladásra hivatalától meg ne fosztassék, nehogy e sors ártatlanokat érjen; ennél fogva senki viselt hivatalából el ne bocsáttassék előbb, mintsem a vádpontok az így feladott tisztviselővel . . . közöltetnének, s neki a maga kitisztítására teljes alkalom nyujtatnék. Egyébben a tisztségektől elmozdítás' iránt hozott törvények' rendelkezései fennhagyatván.“

ország' védelme a királynak tartozott magasztos feladatához, melly ezélnak megfelelő fegyverhatalommal birt minden időben. ¹⁾

Magyarországnak 1848-ig fennállott honvédelmi rendszere szerint, a mint az 1715: 8 óta átalakult vala, ²⁾ hadereje kétféle volt: rendes és rendkívüli. A rendest az állandó katonaság képezi, mellyhez a határ-őrző katonaság is tartozik; a rendkívüli haderő 1848-ig a nemesi fölkelés volt, — melly azonban, eltöröltetvén az 1848-diki törvények által a nemességnek azon mentességei s földesúri jövedelmei, mellyeknek megfelelő teherként az ország' védelmére való fegyverrekelés' kötelezettségével tartozott, s kimondatván minden közteher' közös viselésének elve, s tekintettel egyszersmind az 1848: 22 által elrendelt nemzeti őrsereg' felállítására, gyakorlatinak többé alig mondható.

A király minden hadak' fő parancsnoka az ország-

¹⁾ II. Endre' arany bullája 7; 1231: 15. Kovachich, Vest. Comit. 110 l.

²⁾ Az ország' régi honvédelmi rendszeréről általában s annak változásairól lásd a többi között:

Kollár, historiae iurisque publ. Regni Hung. amoenitates, mind a két részben.

Palma, Notitia rer. hung. I, 169 s köv. l.

Keresztury, de veteri iustituto rei milit. hung. ac speciatim de insurrect. Nobilium. Bécs 1790. II. rész.

Bárdosy, animadvers. hist. crit. dipl. in opus de insurrect. nob. Buda 1792.

Piringer, Ungarn's Banderien, und dessen gesetzmässige Kriegsverfassung. Bécs 1810--1816. II. köt.

Bartal, comm. számos ide tartozó helyen; különösen I, 138. 144. 354—369. l. II, 151 s köv. l. III, 44 s köv. 134 s köv. 208 s köv.

Cziráký, 520. 521. 529—553 §.

ban; s katonát tartani, erősségeket emelni az országban még a vármeigyéknek sem volt szabad a király' tudta s engedelmé nélkül; miszerint ámbár a hon' védelmére mindig készen kellett lenniök, de a királyi felség' különös egyezése s akarata nélkül hadakat szedniök semmi szín alatt sem volt megengedve. ³⁾

Az állandó katonaság, általános, rendes és fő honvédelmi intézményül, azon alakjában, melyet azóta megtarta, az 1715: 8 által fogadtatott el: elismertetvén, hogy „csupán a nemesi fölkelő sereg által, a hadügynek Európában megváltozott újabb rendszeréhez képest, az ország kellően nem védhető, annál fogva nagyobb erejű s rendes katonaság, bennszülöttekből s külföldiaktól álló, minden eshetőségek végett tartandó.“ A nemzeti haderő' eme fő alkotó részét a király fő hatalmánál fogva igazgatja s felőle rendelkezik, a szükséghez képest azt az ország' határain kívül is alkalmazva, — mit az 1848: 3, 22. §. is elismer, mondván: hogy e részben a király a folyvást kir. személye körül leendő felelős magyar miniszter ellenjegyzése mellett határoz.

Különösen pedig: a király a magyar ezredek' létszámának fenntartására katonát a törvény szabta módon fogad; ⁴⁾ zsolddal, fegyverrel s egyéb szükségességekkel el-

³⁾ 1498: 18, 1. §; 1514: 57.

⁴⁾ 1791: 66; 1807: 1, 7—11 §. E törvény által, hogy a fogadott katonáknak nagyobb foglaló adathassék, s a hadfogadási pénztár' jobb javadalmazására, évenként általában 200,000 forintnyi összeg ajánlatott, ugyanazon ovatolások mellett, melyek az adónál megtartatnak, s azon világos kikötéssel, nehogy ebből valaha azt a következtetést lehessen húzni, mintha az ország a létszám' kiegészítésének terhét magára vállalta volna. S hogy céljának a hadfogadás annál teljesebben megfeleljen, ha-

látja, ⁵⁾ esküvel lekötelezi, ⁶⁾ katonai tiszteket közvetlenül vagy parancsnokai által kinevez; ⁷⁾ várakat s erős-

tározatott, hogy a magyar ezredekhez olly tisztek és altisztek rendeltessenek, kik az azokban főképen divatozó anyanyelveket beszélik; s Ő felsége megkérte, hogy az 1792: 9-hez képest a magyar és határőri ezredekben tisztekül, következőleg tábornokok- és törzstisztekül is honfiak alkalmaztassanak, s a katonai érdemek illően jutalmaztassanak; hogy a katonák' honn maradt javaira kellően gond viseltessék, s a kiszolgált katonák alkalmas kedvezményekben, mellyeket az 1807: 1, 11 §. felsorol, részesíttessenek. Az ujonczállítás ideje alatt a hadfogatás megszüntetendő, s csak azontul folyamatba teendő, 1830: 1; 1840: 2.

Hadfogatás' utján idegenek is beléphetnek a magyar ezredekbe; egészen egyéb, mit olly számos, kivált XVII. századbeli honi törvények rendelnek, hogy a király az országgyűlés' megegyezése nélkül az országba idegen katonát ne hozzon, 1608: 2. kor. előtt; 1618: 2, 1. §; 1622: 2, 19 §; 1638: 1, 14 §; 1655: 19; 1659: 1, 14 §; 1659: 25; 1681: 8; sőt inkább az idegen katonaság az országból és kapcsolt részeiből mielőbb kivitessék, 1608: 2 kor. előtt; 1609: 27; 1635: 34; 1647: 54, vagy mint más törvénycikkelyek szólnak, mihelyt a veszedelem megszűnik, az országból kivitessék, 1625: 24; 1635: 59; 1638: 46; 1647: 65; 1662: 2; 1681: 8; hasonlóképen az idegen katonaságra vonatkozó intézkedések még, 1602: 24; 1649: 36; 1659: 99; 1662: 3; 1681: 9, 12. 72; 1715: 113, 2. §.

⁵⁾ 1625: 24; 1662: 2; 1681: 8; 1741: 42; 1808: 3.

⁶⁾ 1609: 14; 1613: 14; 1638: 45.

⁷⁾ 1741: 63; 1792: 9; 1807: 1; 1840: 2, 12. §. Jelesen az 1792: 9 által, született magyaroknak a magyarországi és határőrezredekhez felsőbb és törzstisztekül kinevezése s ezredtulajdonosokul rendelése, valamint a katonai ifjuságnak katonai akademiákon való kiművelése iránt, Ő felsége kijelenté, hogy: ámbár viszont a német ezredekben magyar fő és törzstisztek alkalmaztatásban vannak, mindazonáltal a mind magyar mind német ezredeknel alkalmazásban levő magyar tisztek' száma iránt

ségeket épített, őrségeket alkalmas helyeken rendez s a szükségességekkel ellát; ⁸⁾ az élelmezésről, s az összes hadi fegyverzettről s szertárról gondoskodik; ⁹⁾ a szállásaló katonaság' állomásait elrendezi, a katonai fegyelem' szilárd fenntartásáról gondoskodik, érdemeseket megjutalmaz, ¹⁰⁾ a kik hűségöket megszegik, bünteti; a katonai kicsapongásokat fékezi s fenyíti; ¹¹⁾ a sérültek-ről s elaggottakról lehetőleg gondoskodik, ¹²⁾ — egy szóval a katonai s hadügyek' igazgatásáról egész kiterjedésében fő hatalmánál fogva intézkedik.

bővebb tudósítást fogván kívánni, gondoskodandik arról, hogy igazságos arány tartatván meg, minden panasz' oka elhárítassék; annál fogva született magyarok azon reménytől kecsegtetve, hogy magasabb tisztségekre is érdemeikhez képest feljuthatnak, a katonai pályát válasszák; sőt arra is kegyelmesen lesz gondja, hogy a magyar tisztek' fiainak is a katonai akademiákon a katonai szolgálatra való kiképződésre alkalom a mennyire lehet nyujtassék; az 1807: 1, 9 §. sürgeti, hogy a magyar ezredekhez olly tisztek s altisztek alkalmaztassanak, kik az azokban divatozó anyanyelveket beszélnek; az 1830: 7, 12. §. ahhoz képest ismételve sürgeti, hogy a magyarországi és határőri ezredekhez törzstisztekül s tábornokokul is született magyarok rendeltessenek, s a különös érdemek illően jutalmaztassanak, — mi az 1840: 2 12. §-ban ugyanazon módon ismételtetett. Nemzeti katonai akadémiának az országban felállítása az 1808: 7 által elrendeltetett Ludovicea nevezete alatt, s arra vonatkozó szabálypontok alkottattak, és tett ajánlatok és alapítványok becikkelyeztettek (l. még 1812: 2; 1827: 18; 1836: 39. 40; 1840: 43); az 1827: 17 által annak Pesten haladéktalanul felállítása sürgettetett.

⁸⁾ A XVI. és XVII.-beli törvényekben ennek számos nyomai láthatók; lásd még 1765: 33.

⁹⁾ 1741: 63, 1 §. 26 §. 1807: 1; 1808: 2.

¹⁰⁾ 1807: 1, 10 §. 1830: 7, 12 §; 1840: 2, 12 §.

¹¹⁾ 1715: 43; 1723: 21; 1741: 63, 31 §.

¹²⁾ 1807: 1, 11 §.

Minthogy azonban katonaujoneczok' állítása, valamint az a végett megkivántató költségek, s általában a katonai ügy tekintetében az országtól kivántató minden újabb szolgáltatások azon segedelmekhez (*subsidium*) tartoznak, mellyeknek ügye az 1715: 8 és 1791: 17 szerint országgyűlésileg tárgyalandó: azért, miután az ország' a magyar ezredek' rendes kiegészítésének terhét magára nem vállalta, az állítandó katona ujonczok' mennyiségének, kiállításuk' módjának meghatározása, valamint katonabeli önkéntes ajánlatok' tétele az országgyűlés' jogához tartozik; a mint az a fennebb idézett törvényezikkeken kívül az 1741: 63; 1792: 6; 1802: 1; 1807: 1; 1830: 7; 1840: 2 törvényezikkből az ott kitett ovatékokkal együtt bővebben átlátható.

Azonkívül számos törvény tesz óvást: hogy az állandó katonaság által a honfiaknak kár, vagy jogaik' rövidsége ne okoztassék; jelesen hogy az adózók sem szerfölötti fuvarok, sem pénzszedés vagy természetmények' szolgáltatása által a törvényos módon fölül ne terheltesse; mi ezélra már 1747. 1751-ben úgy nevezett *regulamentum militare* hozatott be. Az 1836: 11, 6. §. által, hogy az adózó népnek a katonatartás' addigimódjából származott terheltetése megszüntessék, országos küldöttség neveztetett ki, melly mind a szállástartó, mind az átkelő katonaság' élelmezése- s beszállításának legjobb s legigazságosabb módja, úgy szinte minden e kéttővel elvállhatatlan kapcsolatban levő tárgy iránt kimerítő véleményt készítsen; hasonlóképen az 1840: 3 által, a katonai élelmezésből és szállásolásból származó terhek' megszüntetése végett a királyi kincstárral eszközlendő egyezkedésre, az 1836: 11 folytán, országos bizottság neveztetett, — melly az e végre Ő felsége ál-

tal egyedül a szükséges adatok' előmutatása végett ki-nevezendő kincstári és katonai személyekkel értekezésbe bocsátkozván, egyszersmind a katonai lakta-nyákra nézve, a már fennálló hasonló épületek' tekintetbe vételével, azoknak mekkorasága, minősége s az országban elhelyeztetése iránt tervet készítsen. E bizottság jelentését az 1844-diki országgyűlésre beadván, az ügy itten tárgyalatott, s az 1844. nov. 10-ről kelt kegy. kir. válasz által ¹³⁾ a következő országgyűlésen részletes terv' előterjesztése ígértetett, mi az 1847/s-diki országgyűlésen a királyi előadások' második pontjához csatolva meg is történt; a nélkül azonban, hogy a tárgy akkoron végleg elintéztethetett volna.

Az ország' rendes haderejéhez a főképen a törökök elleni védelem' ellen, sajátyszerű rendszer szerint szervezett katonai határőrség is tartozik, ¹⁴⁾ mellynek szerkezete királyi rendeletek által állapított meg, s mellynek népessége ezek által nemcsak katonai, hanem polgári igazgatási és jogügyekben is katonai törvényhatóság alá rendeltetett. ¹⁵⁾

¹³⁾ 1844 országgy. irom. 563 sz. V, 93 l.

¹⁴⁾ A katonai végvidékek' intézete e honban régi időktől fogva ösméretes; helyreállítására s fenntartására és egyes viszonyaira irányzott több törvény, kivált a XVI. s XVII. században, alkottatott; mostani szerkezetének alapja III. Károly és Mária Terézia által vettetett meg, ki alatt tökéletesebb s újabb elrendezését is nyerte.

¹⁵⁾ Az ország' ebből támadt súlyos sérelmének orvoslása országgyűlésen többször sürgettetett. Jelesen az 1807-diki országgyűlésen a sérelmi fölterjesztés 29. pontjában így írtak a rendek: „Maga az ország' alkotmánya kívánja, hogy a katonai kar a végvidékeken semmi területi törvényhatóságot ne gyakoroljon. Azonban úgy történik, hogy a végvidéki katonai parancsnokságok nemcsak magokhoz vonták a területi törvény-

Az ország' rendkívüli haderejét 1848-ig a nemesi fölkelés képezte: mellynek rendszere azonban, a nemesi

hatóságot politikai, gazdasági s bírósági ügyekben, hanem mind-ezekben nem a törvényes magyarországi, hanem az ausztriai rendszert hozták be; s a kir. helytartótanács' 1802 nov. 3-ról bocsátott intézvényéből tudva van, hogy a végvidékeken a rablások' fékezése végett bizonyos büntető törvények hirdettettek ki, mellyek az országrendei' részvéte s tanácsa nélkül hozattak, s annálfogva, mind azért, hogy a végvidékeknek, mint Magyarország' koronája' részeinek tekintetében külön törvényhozásnak helye nem lehet, mind mivel azokra a végvidékeken tartozkodó nem katonai személyek is, a nemeseket sem véve ki, köteleztetnek, az ország' jogai' s szabadságai' csorbitására vannak. Mivel pedig a végvidékek nem valamely külső tartomány' földéből, hanem az ország' határain belől fekvő s a sz. korona' hatóságához kétségbevonhatatlanul tartozó nemesi jószágokból alakítottak, mellyek azon kívül, hogy nemesak Magyarországnak, hanem a német tartományoknak is oltalmára a végvidéki rendszer alá hozattak, a sz. koronától soha törvényesen el nem szakaszthatók: maga s méltányosság kívánja, hogy mellőzve a mi tisztán a katonai körbe esik, a végvidékek politikai, közgazdászati s törvénykezési tekintetben az ország' törvényei és alkotmánya szerint kormányoztassanak, stb.“ Abban is nagy sérelmet talált az országgyűlés (ugyanott 25 pont), hogy némely vármegyék' törvény biztosította területéből részek a végvidékekhez csatoltattak, a polgári törvényhatóság' kizárásával, s az által tényleg az ország' törvényes rendszerétől az országgyűlés' tudta s beleegyezése nélkül elszakasztattak.

Az 1825/7-diki országgyűlés imígy panaszkodott: „Az ország' épségének köréhez tartozik a végvidékek' ügye is; részint azért, mivel a szomszédos vármegyék' határai az 1791: 14 ellenére a KK. és RR. befolyása nélkül elszakasztva, a katonai végvidékekhez csatoltattak; részint azért, mivel ezen, az ország' védelmére határain belől fekvő nemesi jószágokból alakított végvidékek, a mindenben, politikai ügyekben úgy, mint törvénykezésekben s közgazdászatiakban behozott ausztriai rendszer által némileg az ország' sz. koronájától elszakasztatni látsznak.

adómentesség' eltörlése s a köztelherviselés' elvének felállítása után gyakorlatinak többé alig tekinthető. ¹⁶⁾

Ámbár pedig a KK. és RR. ezen szerfölött szükséges intézmény' katonai rendszerét sehogy sem akarják ellenzeni ; mivel azonban a végvidékek az 1555: 1, 12. §. értelmében a nádor' hatalmának az udvari hadi tanáestóli minden függés nélkül kellene hogy alárendelve legyenek ; ez érdemben könyörögnek Ő felségének, hogy a nádori s illetőleg báni hivatal hajdani hatályát, az 1608 kor. előtti 11. s az 1659-diki megerősített hitlevél' 7. föltétele szerint helyreállítani méltoztassék, a végvidékeknek egyebekbeni közigazgatását pedig országgyűlésileg kidolgozandó terv szerint olly módon rendeztetni kegyelmesen engedje meg, hogy az ország' alkotmányának s a nemzeti jellemnek szelleméhez alkalmaztassék, s jövőre az ország' törvényeivel vagy a szomszéd vármegyék' politikai törvényhatóságávali összeütközésekre alkalom ne szolgáltatassék, s a katonai végvidékekhez esatolt kikebelezett részek' tekintetébeni aggodalmat is szüntesse el." stb. 1827 országgy. irom. 314 l. Ugyanezen sérelem' orvoslása sürgettetett az 1830. 183²/₆. 183⁹/₁₀. 184³/₄-diki országgyűlésen (országgy. irom. 1830, 168 l. 183²/₆ I, 176 l. 183⁹/₁₀ II, 217 l. 184³/₄ II, 17 l.

¹⁶⁾ A nemesi fölkelés' rendszeréről a*) alatt idézett munkákon kívül lásd még különösen az ezen tárgyban az 1827: 15 által rendelt országos küldöttség' véleményét, s történelmi adatokban gazdag munkálatát, s ennek bírálatát Orosz, Terra incognita I, 159—201 l. V i r o z s i l, spec. II, 44—48 l.

A nemesi fölkelésre nézve, a honvédelemnek az állandó katonaság' felállítása által megváltozott rendszeréhez képest, az újabb fő törvény az 1715: 8 volt ; az elrendelt egyes nemesi fölkelések' rendszerére s szervezetére, és az ezen alkalommal tett országos ajánlatokra nézve pedig megolvasandók az 1741: 63 ; 1796: 2 ; 1805: 1. 2 ; 1808: 2. 5.

Az ország' eme honvédelmi rendszerével voltak egybefüggésben azon várerődítési díjak is, mellyeket az egyházi rend e ezim alatt fizetett, s mellyek az egyházi rendtől I. Károly és I. Mátyás alatt (1349: 19 ; 1471: 24) szedettek, s utóbb eltöröltet-

42. §.

A király' felségjoga a korona' és királyi kincslet' jövedelmei s az adó körül.*)

A király' felségjoga az ország' köz jövedelmei körül lényegesen különböző ahhozképest, a mint azok a korona' vagy királyi kincslet' jövedelmeihez tartoznak, vagy pedig adókból, avvagy az ország' részéről segélyezésökből (*subsidium*) állanak.

I. A korona' és királyi kincslet' jövedelmeit illetőleg:

1). A korona-jószágok' birtokára, igazgatására s jövedelmeik' szedésére nézve a király teljes joggal bír: úgy azonban, hogy ezen, egyenesen az ország' sz. koronájához tartozó jószágoknak bármelley ezimen az országgyűlés' beleegyezése nélküli elidegenítése tiltatik, és az elidegenítettek visszakövetelendők, büntetés is lévén

tek; azután pedig a főpapok' zászlói elenyészvén, midőn I. Lipót a visszafoglalt egyházi javakat a tizeddel együtt visszaadta volna, Kolonich primás az összes papság' nevében a tizedek' tizedét felajánlotta, a honnan származottnak látszik ama tíz százalékos segélyadomány, melly az erősségek' fenntartására volt fordítandó, s melly 1701 april 9-ről kelt kir. leirat által elfogadtatott (Czirák y, 563 §.), s előbb ideiglen, és csupán öt-évenként kivánattván, 1773 óta folytonossá vált vala. Ugyanazon czélra juttatta a királyi kincsletnek a Kolonicsféle szerződés (1715: 16) azon elhunyt főpapok' hagyatékának egy részét, kik a kir. kamara' kezéből kapják jószágait.

*) Czirák y, 362. 363. 565—619 §. Virozsil, spec. II, 78—86. 96—118 l.

szabra azokra, kik e jószágokat bármelley czímen magokhoz vonni merészlenék. ¹⁾

2). A magszakadás' vagy hűtlenség' czimén a sz. koronára visszaszállt jószágokat a királyi fiscus addig bírja s jövedelmeit addig luzza, míglen azok érdemes honfiaknak ujlag adományoz'atnának; ²⁾ mi részben az ország' törvényei azt kötik ki, hogy illy jószágok ne árvereztessenek, s nem pénzért, hanem érdekéért adományoztassanak. ³⁾

3). A korona' jövedelmeihez tartozó nagyobb királyi haszonvételek' (*ura regalia*) jövedelmeiről a király köz czélokra' a köz szükségek' igényletéhez képest rendelkezik; úgy azonban, hogy ezeknek is, mint a korona-jószágoknak elidegenítését vagy elzalogítását országos törvényeink tiltják. ⁴⁾ Illy királyi haszonvételek :

a) A harminczad' nevezete alatt ösméretes, be- és kivitt áruczikkektől fizetendő vám ⁵⁾: mellyre

¹⁾ 1439 : 16 ; 1514 : 1—3 ; 1608 : 22 kor. előtt. Ezen korona-jószágokat az 1514 : 3 felsorolja. A korona-jószágok' elidegeníthetlensége úgy látszik már Sz. István II, 6 által ki volt mondva. Korona-jószág' kieserélésének példáját az 1791 : 7 tünteti fel, midőn a Schönborn grófi családnak adományozott Munkács uradalom' helyébe a tiszakerületi urodalom nyilvánított korona-józágnak.

²⁾ Hk. I, 13 ; 1599 : 31 ; 1608 : 15 kor. előtt ; 1630 : 31 ; Még szélesebbre terjed a kir. fiscus öröködési joga a végrendelet nélkül elhaltak' szerzett javaiban, Hk. I, 10 ; 1715 : 26. Ide számítandó a megürült nagyobb egyházi javadalmak' időközbeni jövedelmeinek szedése.

³⁾ 1608 : 15 kor. előtt ; 1630 : 31 ; 1659 : 75 ; 1741 : 19, 2. §.

⁴⁾ 1439 : 16 ; 1514 : 1, 2 ; 1608 : 22 kor. előtt.

⁵⁾ A harminczad' eredetét az 1405 : 17-dik törvényezik-

vonatkozólag országos törvényeinkben szerfölött nagy számú szabályozó határozatok foglaltatnak: mivel a nemzeti gazdaság ügyével olly szoros kapcsolatban álló s annak állapotára olly döntő befolyást gyakorló vámügyre törvényhozásunk mindig kiváló figyelemmel volt.

Különösen a harminczad-fizetési általános kötelezettség alól, — mellőzve a nemzetközi jogon alapuló mentességeket — törvényeink több rendbeli kivételeket állapítottak, mellyek mennyiben az 1848: 8-ban kimondott közös teherviselési elvbe ütköznek, többé fenn nem tarthatóknak ösmérendők; ⁶⁾ a harminczad csalá-

kelynél fogva többnyire Zsigmond királyra vitték vissza; bár e királyi vámnak az országban sokkal régibb nyomai föllelhetők, így Sz. László II, 17. 18. Kálmán I, 33. 34; sőt a harminczad nevezet is már előfordúl a XIII. s XIV. századbéli királyok leveleiben, I. Károly' végzeményében (1342, 45 §.), s I. Mátyás I. Lajos' korában szedett harminczadra hivatkozik (Wagner, dipl. com. Sáros. 236 l.)

⁶⁾ Így a nemesek a Hk. I, 9-ben foglalt sarkalatos szabadságuknál fogva nem fizettek harminczadot a jószágaikon termett, és a máshonnan saját szükségök- s használatukra vásárolt áruczikkektől, 1553: 18; 1557: 16; 1559: 44; 1630: 17; 1635: 70; 1659: 61. 62; 1662: 40; 1723: 14; 1807: 19 (vonatkozólag egyszersmind a Magyarország s az ausztriai tartományok közötti vámvonalon fizetett harminczadokra). Azonban kereskedés végett szállított vagy nyereségre vásárolt áruczikkektől a harminczadot ők is egyaránt fizetni tartoztak, 1559: 44: 1574: 37; 1599: 34; 1638: 49 stb. Hasonló kedvezményt tulajdonítottak még 1649: 13 (némelly szomszédos ausztriai városoknak), 1545: 28; 1595: 46; 1741: 63, 28 §; 1805: 1, 29 §. (a táborba eleséget szállítóknak); 1622: 68; 1655: 109 (sószállítóknak az országon kívül eladott nyolcz ígás ökörre nézve); végre általában különbség nélkül az egy forinton alóli értékű dolgokra nézve 1492: 27; 1498; 29; 1553: 18.

sokra büntetéseket szabtak, ⁷⁾ az ezen királyi jövedelmet kezelő tisztviselők' híisés és buzgó hivatalkodását biztosítani ügyekeztek, ⁸⁾ a kihágókra alkalmas büntetéseket szabtak, ⁹⁾ s a harminczadi jövedelmeknek a magyar kir. kincstárba beszolgáltatását, s a harminczad-ügy' igazgatását a magyar kir. kamara' igazgatása alá rendelték. ¹⁰⁾ Hasonlóképen a harminczad-hivatalok' száma s helyei megállapítottak, s rendeltetett: hogy ezentúl ilyenek ezen számon felül, kivált az ország' bel-sejében ne állíttassanak fel, s a mellyek a törvényben kijelölteken kívül fenn lennének, eltöröltessenek; ¹¹⁾ a harminczadosok' kihágásai' fékezésére e vám' szabályozása többször országgyűlésileg kirendelt biztosokra bízott; ¹²⁾ mi czélra az 1715: 91 által a vámszabályzat'

⁷⁾ A világos harminczadesalás' rendes büntetése az árucikely' elkobzása volt (1609 : 17 : 1613 : 19 ; 1625 : 30) ; a harminczadesalási esetekben a bíraskodás a magyar kir. kamarát illeti (1715 : 15 ; 1723 : 13), azonban elkövetett harminczadesalás' utóbb fölfedezett nyomainál a fiscusnak a vádlottat rendes bírósága előtt kell beperelni (1498 : 29, 6 §. értelme szerint).

⁸⁾ 1405 : 15 ; 1559 : 44 ; 1596 : 50 ; 1649 : 29 stb.

⁹⁾ 1498 : 35 ; 1567 : 37 ; 1635 : 70 ; 1681 : 44 ; 1723 : 9, 10. §. stb. Különösen tiltott a harminczadosoknak, a nemeséget a törvények' ellenére veszödtetniök, 1552 : 31 ; 1630 : 28 ; 1647 : 83. Az is volt törvényeinkben rendelve, hogy ha a harminczadok' jövedelmei bérbe adatnak, azokat idegenek- vagy zsidóknak kibérteni ne legyen szabad, 1439 : 6 : 1630 : 15 ; 1647 : 91, 8 §. 1715 : 15.

¹⁰⁾ 1622 : 24 ; 1625 : 33 ; 1630 : 15 ; 1635 : 30 ; 1647 : 88 stb.

¹¹⁾ 1715 : 91 ; régibb törvények is számosan vannak a fölösleges harminczadhivatalok' eltöröléséről.

¹²⁾ 1655 : 100 ; 1659 : 61.

kidolgozására aztán a királyi tábla a királyi kamara' részéről kiküldendő biztosokkal együtt jelöltetett ki, utóbb azonban az 1729: 2 által ugyanazon feladat hasonló módon a magyar kir. helytartótanácsra bízott. Sőt az 1791: 67 által a vámrendszer elveinek, egybehangzásban a nemzeti gazdaszat' állapotai' javítására szolgálendő intézkedésekkel, kidolgozására országos bizottság rendeltetett; mi az 1827: 8 által is ismételtetett, a melly utóbbi törvényczikkely által kiküldött országos bizottság' munkálata ennek egyéb munkálatai között megolvasható.

Hogy ezen egész vámügynek az országos törvények' értelmében a törvényes tiszti műszervek általi igazgatása, azoknak kivitelére s foganatosítására, jelesen e célra szolgáló tiszti utasítások' kibocsátása által is, a királyi felségjogokhoz tartozik: senki sem fogja kétségbe vonni. Megfoghatatlan azonban, miként lehetett csaknem megszámlálhatatlan s egyrészt itten felsorolt országos törvényeink' világos tanúsága mellett azt állítani, hogy a harminczadügy olly értelemben tartoznék a kizáró fenntartott felségjogokhoz, miszerint a törvényhozásnak ezen ügy' szabályozásához- s abbeli intézkedésekhez hozzájárulása csak a király' jó akaratának lenne tulajdonítandó.

b) A s ó a legrégebb időktől a magyar királyi jogokhoz tartozik, ¹³⁾ s annak jövedelmei a magyar ko-

¹³⁾ Első eredete ugyan bizton ki nem mutatható, hanem nyomai már a XII. század' első feléből való oklevelekben (II. Béla' oklevele 1138-ból, F e j é r, Cod. dipl. II, 3, 94 l.) föllelhetők, s az arany bulla' 24. s 25. cikkelye e jog' gyakorlását már kétségtelenül bizonyítja. Melly jog azóta annyira megszilárdúla (1405: I, 20; 1405: II, 8; 1464: 9), hogy ámbár II. L. László

ronának tulajdoníttatnak; ollymódon, hogy a királyon kívül az országban sóásás', sófőzés', sóárulás' jogával senki, még saját telkén sem bírhat, a király különös kiváltságlevele nélkül, mint ezt az 1492: 30, 2. §. bizonyítja; sőt a királynak jogában áll magán-személyek' olly jószágait, hol só található, kicserélni, ¹⁴⁾ s idegen só' behozatalát s eladását súlyos büntetés alatt eltiltani, ¹⁵⁾ — csupán csak a kapcsolt részek' lakóinak lévén megengedve a tengeri sóval való élés; ¹⁶⁾ és Árva, Thuróc, Liptó vármegyék' lakóinak különös kiváltsággként a lengyelországi só' használata. ¹⁷⁾

Hanem valamint a só' jövedelme az ország' meg-
egyezése nélkül a maga eredeti valóságos czélján kívül, melly t. i. az ország' sz. koronáját, a kir. felséget mint magyar királyt és az országot illetik, más végre nem is fordíttathatik, úgy annak áráról, valamint a vele való sáfárkodásról határozást tenni mindenkor az országgyűléshez tartozott; s újabb időben az 1791: 20 által világosan elősmértetett, hogy a só' árának fölemelése csak országgyűlési tárgyalás útján történhetik, és a só' ára, ha csak szélső sürgető szükség' körülményei egyebet nem parancsolnának, országgyűlésen kívül föl nem

alatt ásványok' művelése a honfiaknak általában bizonyos föltételek alatt megengedettetett volna, mindazonáltal e szabadság alól a sóbányák világosan kivétettek, s a sójövedelem egyedül a koronának tartatott fenn, mint azt 1492: 30; 1514: 1. 2. és 3, 7. §. teljesen bizonyítja. (Sójövedelemek' előfordult adományozásairól l. Bartal, comm. I. 374 l.).

¹⁴⁾ 1486: 49; mások' jószágain is állíttathat sóraktárat, 1548: 29.

¹⁵⁾ 1464: 9; 1715: 122.

¹⁶⁾ 1548: 29, 3. §; 1635: 43, 1. §; 1715: 122.

¹⁷⁾ 1548; 29, 3. §. 1550: 68; 1715: 13.

emeltethetik. ¹⁸⁾ Mivel azonban azután is többször a

¹⁸⁾ A régibb időkre nézve ez vitályos kérdés. Hanem az országgyűlés' ebbeli jogát törvényes adatok' szerével kideríti azon felírás a só iránt, melly az 1807 országgy. irom. 381—390 l. olvasható. Itt a következőkre történik hivatkozás:

A sóval való bánás' módja iránt Zsigm. II, 20 szerint az ország' főpapjai, zászlósbai' és nagyjai' tanácsa- és végzéséből rendeltetett, hogy az idegen só' behozatala senkinek se legyen szabad; hasonlóképen az 1548: 29 által a király az országgal együtt engedte meg Árva, Thúrócz és Liptó vármegyéknek a lengyel só' használatát, melly jótétemény az 1550: 68 által általában az ország' felső részeire kiterjesztetett, ha a királyi sóházakban fogatkozás lenne sóban. Az 1548: 29 által az ország a királyi savak' kamarája' javítására ügyeletet s az ott kifejezett rendelések' áthágásaira büntetést rendelt. Az 1635: 43 által a horvát- és tótországbelieknek megengedtetik a tengeri só' bevitele, teljességgel eltöröltetvén a styriai kamarának tilalmi. Az 1681: 15 által a sónak meghatározott adója az ország' rendei által a következő országgyűlésig az ország-széleit örök' fizetésére ajánlatott, sőt azon 25 pénzt is, mellyet addig a magyar kamara az előbb szokásban volt királyi vám ellen vett vala, az ország a széleken levők' fizetésére fordította. Az 1713: 13 által a király az országgal együtt az említett 25 pénz' további szedését eltörölte. 1723-ban a só' árából való fizetések a király' és az ország' hivatalszékeinek rendeltetvén, minden mázsa só' ára országgyűlési határozat által 15 krral emeltetett. Ellenben a királynak a só iránti egyedül való rendelkezési joga nem következik abból, hogy az 1629: 5. törvényezikkelyben az előtt a só' árához fizetett 30 krnak leszállításáért és az árulás' rendének megszabásáért, úgy az 1741: 34 által az elengedett 15 krért és Nyitra vármegyében rendeltetett sóházért, a királyi felségnek alázatos köszönet tétetett; mert az ottan előforduló kifejezések, mint a magyar törvényhozásnak más tárgyaknál is használt írásmódja tanúsítja, csupán az országrendeknek a királyi felség iránt viselt határtalan tiszteletét és a sziveknek háladatosságát kifejező szavak.

só' árának fölemelése országgyűlésen kívül egyoldalú rendelet által önkényesen eszközöltetett volna, több országgyűlésen sürgettetett, hogy az 1791: 20 eme záradéka vagy világosan azon esetekre szoríttassék, mellyekről az 1715: 8 és 1741: 22 szól, midőn t. i. országgyűlés' tartása lehetetlen, vagy pedig, az 1791: 12 ellenére, a sürgető szükség' egyoldalú magyarázatának elkerülésére, azon záradék a törvénykönyvből kitöröltessék. ¹⁹⁾

¹⁹⁾ Lásd eziránt a sérelmeket és felirásokat az 182⁵/₇. 1830. 183²/₆. 183⁹/₁₀. 184³/₄-diki országgyűlésről. A többi között az 183²/₆-diki országgyűlésen e tárgy az ország' előleges sérelmei' sorában imígy van kifejezve: „Mind a sóárnak Ó felsége által eddig folytatott önkényes meghatározása, mind a só iránti kihágások' tárgyában a m. udv. kamara által magának tulajdonított, némelly vármegyékben pedig bitorlott biráskodás, olly számtalan kerülő, és a kamara' egyéb tagjai által, a rendszabások ürügye alatt a nemesi lakházaknak motozásával, és végbevitt kihágások, és a sós patakok' úgy a források' elfojtása, az ország' lakóinak mennyi aggodalmat okozott legyen, azt az 1802. 1807. 1811. 1825. és 1830-diki fölterjesztett alázatos felirások bővebben kifejezik, mintsem azokat ismételni kellessék; azok által azonban, mellyeket Ó felsége az 1830. dec. 2. kiadott válaszban viszonzott, a Karokkal és Rendekkel még inkább érezteti sebjeiket; — mert fájdalommal értették, hogy Ó felsége a sóár' leszállítását azon szín alatt mellőzte, mintha a mostani nehezebb körülményekben, a midőn a kir. pénztár' jövedelméhez máshonnan segítség nem járúlna, a status' legsürgetőbb közszükségei fedezetlen nem hagyathatnak — holott a status' közszükségeinek megvizsgálása és pótlásuk' módjának meghatározása az ország' alaptörvényei értelmében egyedül az országgyűlés' köréhez tartozik. Ámbár tehát Ó felsége az 1807. dec. 14. kegy. válaszában azt nyilatkoztatá, hogy az 1791: 20 értelmében a sóár' fölemeléséről mindenkor az országgyűléssel tanácskozni, és a só' árát nem egyébkor, hanem ha a fölötte sürgető körülmények mást kívánának, fogja országgyűlésen kívül fölemelni; és azt fogadta, hogy

S valamint a felhozott törvények tanusítják, az országgyűlés a sóügy' szabályozására különben is befolyt: mi részben még megemlítendő, hogy az 1792: 14 által rendeltetett, miszerint a fölemelt sóárból a kijelölt jutalék a kitüzött köz czélokra fordittassék, s e végett a m. kir. helytartótanács által Ő felségéhez alkalmas javaslatok terjesztessenek fel.

A király a sóügy' igazgatását a m. k. udvari kamara, és kezelését az alája rendelt sótiszségek által gyakorolja; ²⁰⁾ s annak, valamint a politikai fő hivataloknak kötelességek felügyelni, nehogy e királyi jog és jövedelem csorbát szenvedjen, vagy ez annyira szükséges szer' megszerzése az országban valahol akadályozott, terhes vagy alkalmatlan legyen. Mi végett a sószállítóknak megfelelő bér fizetendő, a nélkül azonban

ezen ígéletét, úgy szinte az 1791: 20 tartalmát szentül megtartandja. Miután azonban az 1807-ben kiadott válasz óta a sóár' meghatározása a fölöttébb sürgető szükség' ürügye alatt 25 évtől fogva a kormány által az országgyűlési tanácskozás alól folyvást elvonatott, sőt 1830-ban maga az országgyűlés' folyta alatt ennek áráról egyoldalúlag rendelkezett, következőleg a KK. és RR. Ő felségének 1830 dec. 2. válaszában sem találnának valamely biztosításra, sőt a nemzet' jogai, ha bár gyakorlásuk akadályoztatott, mégis elévülhetetlenek lennének, azért kéri Ő felségét, hogy a törvények' valódi értelméből, és az alkotmány' szelleméből felhozott és többször újított számtalan okok' nyomossága által meggyőzetvén, és felhagyván a nemzetnek hittelt és királyi szerződések által biztosított jogai ellenére, könnyen a nemzet' elnyomására vezethető azon gyakorlattal, hogy a kir. kincstár' szükségei önkényes és mellesleges módok által pótoltassanak, oda hajolni méltoztassék, hogy a sóár' határozását még ezen országgyűlés tanácskozásba vegye stb.“

²⁰⁾ 1741: 14: 1830: 10.

hogyan az 1741: 34 szerint a lakosokat sószállításra végrehajtási úton lehetne kényszeríteni. ²¹⁾

3). A korona' jövedelmei között jeles helyet foglal el továbbá a bányajövedelem, melly királyi joghoz tartozik. ²²⁾ Ennek terjedelme időnként különböző volt, ²³⁾ míglen azon tartalmát nyerte, melly az 1492: 30. törvénycikkelyen alapszik, a mellyikre a Miksa által kibocsátott bányarendtartás is támaszkodik. ²⁴⁾ Miszerint

²¹⁾ A sóügy' kezelésének jobb rendbe hozatalára már az 1807-diki országgyűlésen több üdvös javaslat tétetett, mi utóbb is ismételtetett. Erdélyben a sójövédelmet fejedelmi jognak ösméri A. C. III, 15.

²²⁾ A bányák' királyi joga hihetőleg már Sz. Istvánra visszavihető (Sz. István II. 6), s már a bányavárosok' és helységek' kiváltságleveléből bizonyos, hogy II. Geiza, III. Béla, II. Endre, V. István, s így általában az azon korbéli királyok magán telken való bányaművelés' jogát adományozták.

²³⁾ A különbség e királyi jognak mind tárgyára mind gyakorlatára vonatkozik. I. Károly' végzeménye 1342-ről a törvénytárban a királyi bányajog' gyakorlatának világos nyomait foglalja magában. I. Lajos e jogot olly terjedelemben tulajdonitá magának, hogy azon telkeket, mellyeken ásványok találtatnak, ha tesszik, az érték megtérítése mellett magához válthassa (1351: 13). Zsigmond (III, 13) a saját telken a bányák' szabad művelését megengedé bizonyos kikötések mellett I. Mátyás helyreállitá Lajos' rendelését (1486: 49), míglen az 1492: 30 e királyi jog' fejlődése- s alakulásának új alapot nyujta.

²⁴⁾ Miksa' bányarendtartása 1573 febr. 16-ról német nyelven bocsátatott ki, eredetileg csak a hét bányavároshoz, de utóbb szélesebb körben alkalmazást nyert, s a magyar bányajognak alapszabályzatát képezte; országos törvény' alakjában ugyan soha el nem fogadtatott, hanem tekintélyét rá hivatkozó törvények, mint 1715: 56; 1723: 108; 1741: 40 megerősítették; bár azon körülménynek tulajdonitandó, hogy az 1723: 108 arról, mint a bányabíróságok' magántörvényéről emlékszik. Az utóbb a bányá-

— sóbányászatról itt nem lévén szó — az ásványművelés' szabadsága mindenkinek a maga földjén fenn van hagyva, úgy azonban, hogy a magán-bányaművelők a királyi kamarának a szokott bányaadókat (*urbura*) fizessék ²⁵⁾ a bányatörvények s részint szokás és gyakorlat állapította szabályok szerint; s a nélkül hogy kőszén, s egyéb, nem a fémekhez számított föld- és kőnemű ásványok valaha e királyi jog' tárgyai lettek volna.

Az 1791: 22 e királyi jog' gyakorlásának körét úgy írja körül, miszerint a bányaugyi törvényhozás természetesen a törvényhozó hatalom' gyakorlásának rendes alakjában a király és országgyűlés által közösen gyakorlandó, s jelesen a bányabíróságok' alkata s elrendezése illy törvényhozási feladatnak nyilvánított: ellenben a bányaugy' gazdasági szabályozása a királyi jognál fogva a királyi felségnek tartatott fenn. Mihez képest a király a bányaugyet m. kir. udvari kamarája által ²⁶⁾ a törvények' értelmében egész kiterjedésben királyi leiratok s szabályrendeletek által igazgatja.

Végre megjegyzendő, hogy a bányaugy' új szervezésére az 1791: 67 által országos bizottság rendeltett, melly az 1827: 9 által felújítatván, munkálatát az országgyűlés elébe terjesztette, a nélkül azonban hogy a dolog végelintézést nyert volna.

4). A pénzverés' királyi jogának a legrégibb

ügyben kibocsátott végetlen számú királyi válaszok' s rendeletek' gyűjteményét nyújtja Schmidt, chronolog. Sammlung der österr. Bergges.

²⁵⁾ Ezt az 1492: 30 után megerősíti az 1523: 39; 1574: 19.

²⁶⁾ 1741: 14.

időktől, az első királyoktól' fogvai fennállását számos történelmi és törvényes emlékek tanusítják. ²⁷⁾ E jogban, melly kizárólag illetve s illeti királyainkat, régibb időkben kiváltság' erejénél fogva néha másokat is részesítettek. ²⁸⁾ Az ország' rendei pedig a pénz' ügye' szabályozásában s jórendben-tartásában századokon át korunkig törvényhozási uton részt vettek. ²⁹⁾ Különben

²⁷⁾ Schö nvisner, not. rei num. Hung. 1801.

Schwartz, Samuel Rex. Hung. qui vulgo Aba dicitur.

I. Bélára nézve I. Thuróc z, Chron. II, 45. Katona, hist. crit. II, 2, 168 l. I. Károlynak a pénz' ügyekörül kiünő gondoskodásáról tanuságot tesz végzeménye a törvénytárban (tudós magyarázatát I. Schö nvisner' id. munkájában 220—313 l.

²⁸⁾ I. Endréről I. Schö nvisner' id. munkájában Bélának mint herczegnek pénzeit; II. Endréről, ki a németrendi lovagoknak ada pénzverési jogot I. Schlö z er, Gesch. d. deutschen in Siebenb. 319 l. I. Mátyásról, ki Kassa városát ruházá fel (*durante beneplacito suo*) e joggal, I. Kaprinay, hist. dipl. II, 155 l. Erdélyben szinte némelly városok birtak pénzverés, jogával, mellyeket bizonyos föltételek alatt gyakorolhattak. Az 1523: 40 szerint a királyon kívül másoknak pénzt veretni hűtlenség' büne alatt tilos.

²⁹⁾ Országrendeink ugyan úgy vélekedtek (1569: 20), hogy a pénzverés' ügye senkire bátrabban nem bizható, mint a királyra; mindazonáltal törvénytárunkban nagy számmal találtatnak a pénzzavarok' elkerülésére, a pénz körüli visszaélések' s gonoszságokból a közjóra háromló rövidségek' eltávolítására irányzott törvények. Hogy a pénzek' forgalma s értéke a főpapak', főurak' s nemesek' tanácsa nélkül meg ne változtassék, 1439: 10; 1490, 17. §. Hogy a törvények' értelmében igaz súlyú, fajú s tartalmú pénz veressék, 1550: 48; 1559: 46; 1618: 19; 1622: 77. Hogy a maga értékében megtartassék, s mindennütt, az ausztriai tartományokban is lerovás nélkül elfogadtassék, 1537: 25; 1548: 51; 1550: 49; 1554: 14. 22; 1569: 20; 1588: 37; 1608: 10 kor. után: 1630: 9; 1659: 72; 1662: 48. Hogy

királyaink a pénzverés' ügyét, az ország' törvényeivel egybehangzólag, minden időben teljes hatalommal igazgatták; hol még csak az megjegyzendő, hogy a pénzverő házakra való fő felügyelést az országban az esztergami érsek gyakorolta. ³⁰⁾

Az ujabban divatba jött pénzjegyek és papirpénz' iránt törvényeinkben eddiglen külön intézkedések nem foglaltatnak; e tárgyra vonatkozólag azonban igen tanulmányosak az 181^{1/2}-diki országgyűlés' tárgyalásai.

A felsorolt kir. korona- s kincstári jövedelmekhez járúlnak némelly más jövedelmek, mellyek a magyarországi köz jövedelmek' rendszerében részint nagyobb részint csekélyebb jelentőséggel bírnak, és részint állandó természetűek, részint esetlegesek.

az országban és kapesolt részeiben ugyanazon értékben forogjon, 1723: 68; 1729: 14. Hogy az egész országban a pénzek' egyformasága hozassék be, 1807: 22. Hogy idegen pénz az országban vagy egyáltalában ne, vagy csak igaz értékére szállítva forogjon, 1567: 11; 1514: 66; 1548: 51 (különösen a lengyel pénzek voltak kitiltva az országból); 1574: 20; 1578: 19; 1600: 21; 1613: 28; 1741: 32. Hogy a vert arany s ezüst, elvesztésének s a személy' letartoztatásának büntetése alatt, az országból ki ne vitessék, 1492: 32, és számtalan későbbi, a lehetlent elérni törekvő törvény a XVI s XVII. századból. Hogy váltópénz elegendő mennyiségben, de ne igen silány, se tulságosan sok ne veressék 1635: 69; 1655: 80; 1659: 72; 1741: 32. Hasonlóképen számos törvények szabtak hűtlenségi büntetést a hamispénzverőkre s a hamis pénzt tudva kiadókra, Hk. I, 14, 4. §. 1462: 2, 4. §. 1495: 4, 4. §. 1523: 40; 1723: 9, 4. §. s büntetés alá vonják a pénzek' hamisítóit, jelesen a kik azokat megmetszik, Zsigm. II, 18; 1625: 41.

³⁰⁾ L. erről alább, a főpapi rendről.

Ezek közül kiemelendő a postajövedelem. A postákat illetőleg törvényeinkben a következő intézkedések találhatók: 1715: 22, hogy a főpostamester az országban csak birtokos nemes embereket tartson postamesterekül, mi az 1844: 5 után többé nem tekinthető gyakorlati határozatnak. 1723: 114, hogy a postajárás' rendezéséről Ő felsége a köz szükséghez képest intézkedjék. 1741: 31, hogy a köz hatóságok az országban és kapcsolt részeiben hivatalos levelezésekben levélbérmertességet élvezzenek. 1791: 22, hogy az ország' és kapcsolt részei' körében létező posták a m. kir. helytartótanács' igazgatása alól, s a postajövedelmek a magyar kamarától el ne vonassanak.

Más ide tartozó, csekélyebb jelentőségű kincstári jövedelmek: a már említett egyházi segedelem, a XVI. szepesi város' külön bére, a zsidók' türelmi adója (melly nem nyugodott törvény' alapján), és több különféle csekélyebb esetleges jövedelem.

A kir. korona- és kincstári jövedelmek az ország' köz szükségére (mellyekhez a kir. udvartartás' költségei is tartoznak) lévén fordítandók, a honfiak vagyonából a személyre egyenesen felrótt akár rendes állandó adók, akár rendkívüli segedelmek csak a kimutatott köz szükség' mértékéhez képest kívánhatók. De mindezek az országgyűlési határozás' s ajánlat' egyik legfőbb tárgyát képezvén, rólok alább az országgyűlési tárgyak között lesz szó.

43. §.

Követségek', szövetségek', had' és béke' felségjoga.*)

Az eddig fejtegetett felségjogok az ország' belső ügyeit illették; a jelen szakaszban tárgyalandók az ország' külső, idegen hatalmasságok-, nemzetek- s államokhozi viszonyait érdeklik. Jelesen:

1). A követségek' joga a királyt, mint az államfenség' személyesítőjét s idegen hatalmasságok' irányában képviselőjét kezdettől fogva illette s illeti: magában foglalván e jog idegen hatalmasságokhoz követek' küldésének s utasításának, és az ezektől küldött követek' elfogadásának hatalmát. Mirészben különösen kiemelendő, hogy a Magyarország s kapcsolt részei, és az ausztriai tartományok között a *pragmatica sanctio* által létesített kapcsolat daczára ezen felségjog, valamint egyáltalában az itten szóba jövő minden külső fejedelmi jog, a magyar koronától nincs elidegenítve, s a küldött követek a magyar királynak szintűgy meghatalmazottjai, mint az ausztriai tartományok' uralkodójának.

Ezen felségjog' gyakorlására vonatkozólag, törvényeinkben többrendbeli intézkedések találatnak; így: 1485: 7, hogy a király' akadályoztatása esetén a küldött követeket a nádor hallgassa ki. 1649: 7; 1655: 50, 3. §. ha török követ érkezik, ez a nádornak tudtára adassék, vagy ha Törökországba követek küldetnek, erről a nádor elébb értesíttessék. Továbbá számos tör-

*) Rosenmann, ius publ. 85—90 l. Cziráky 624—637. §. Virozsil, spec. II, 36—43 l.

vények rendelik, hogy a portai követségekhez az ország' dolgaira nézve a császári követ mellé egy született magyar is adassék; ¹⁾ valamint általában, hogy az ország' külső ügyei magyarok' befolyásával tárgyalassanak. ²⁾

2). A szövetségek' joga szintén királyi felségjog; csak hogy az 1741: 11; és 1791: 17 szerint Magyarországot s a magyar korona' tartományait érdeklő illyes ügyek magyar tanácsosok' hozzájárulásával intézendők. Természet szerint, midőn jövődöbeli trónöröklés forgott szóban, vagy a korona' jogairól, terhek' elvállalásáról, segedelmeknek az ország által nyújtásáról, vagy az ország' sarkalatos törvényeit s jogait érdeklő más hasonló ügyekről volna szó: akkor ezeket tárgyzó szövetségek' intézése törvényesen és sikerrel az országgyűlés' hozzá-

¹⁾ 1618: 37, 1. §. 1630: 36; 1635: 27; 1638: 3; 1647: 74; 1649: 7; 1655: 50; 1659: 14; 1662: 4; 1681: 4, 3. §. „hogy az ottoman kapúhoz rendelt császári meghatalmazott mellé született magyar meghatalmazott, s az ugyanoda küldendő követségekhez az ország' dolgaira nézve a császári követ mellé született magyar követ is adassék, a magyar ügyekben egyenlő tárgyalási hatalommal, s egymással jó egyetértésben, a magyar tanács' hozzájárulása mellett adandó utasítással“, — mit aztán az 1715: 41 ujlag megerősített.

²⁾ 1741: 11 „hogy az ország' dolgai s ügyei mind belől mind kívül az országon magyarok által fognak tárgyalatni“; 1791: 17 „hogy az országnak mind belső mind külső ügyei, jelesen azok magyarok által, ezek pedig magyarok' befolyásával fognak tárgyalatni.“ Sőt törvényeinkben annak is fordúlnak elő példái, hogy követek az országgyűlésen rendeltettek, hol a rendektől (1613: 43), hol a nádortól (1655: 17), hol a királytól adandó utasítással (1609: 68), s hogy az úti költségek' megtérítése országgyűlésileg rendeltetett el (1557: 5; 1593: 13; 1659: 29; 1715: 81; 1802: 5.

járulása nélkül nem lenne eszközölhető. ³⁾ Az ellenséggel titkon alkudozók', vagy hozzá a király' tudta nélkül követet küldeni merészlők: hűtlenség' bűnébe esnek. ⁴⁾

3). Had' és béke' joga. Ez a királynak azon felségjoga, miszerint fegyveres erővel oltalmazhatja magát külső megtámadások ellen, és fegyveres erővel vivhatja ki a maga, az ország- és alattvalóinak sértett vagy el nem ösmért jogait. Ugyanemél fogva jogában áll megtenni mindazon intézkedéseket, mellyeket a had' és béke' jogának gyakorlására szükségeseknek talál, hova különösen a hadi készületek elrendelése s megtétele tartozik, valamint ama szelídebb eszközök' alkalmazása, mellyek a gyakorlati nemzetek közötti jog szerint divatoznak, mielőtt a jogok' oltalmazása s elösmérésök' kivívása végett az utolsó eszköz, ugymint a háború foganatba vétetnék.

Az ország' külső viszonyait, a magasabb rendű állampolitikát tárgyazó eme nagy fontosságú felségjogokra vonatkozólag, törvényeinkben a következő nyomatékos jogelveket találjuk fel:

1741: 11, hogy az ország' dolgai s ügyei mind az

³⁾ Példa: azon oklevél, melly által a rendek Zsigmondnak Albert ausztriai herczeggel a trón' átszállása iránti szerződését megerősítették (Czirák y, disquisitio, a toldalékban V. sz. alatt); a II. L. László és Miksa császár közötti öröködési szerződés' elfogadása (Szalay, Adalékok a m. tört. 62 l.) Annak is találjuk törvényeinkben nyomait, hogy a rendek külső nemzettekkel kötésre léptek, minek példáját a magyarok által a csehkekhez s ezek által a magyarokhoz küldött levélben (a bécsi békekötés mellett a törvénytárban) szemléljük. Királyok által kötött szerződések' országgyűlésileg helybenhagyásának s becikkelyezésének példái: 1595: 56; 1608: 2 kor. előtt; 1647: 5. 20.

⁴⁾ 1622; 20, 1. §; 1625: 12; 1723: 9, 2. §.

országban, mind az országon kívül magyarok által tárgyaltassanak; mi okból az udvarnál is a király azokban, mik a neki átengedett fő hatalomtól függnék, magyar tanácsosok' munkálkodása- s fáradságával éljen. Sőt midőn súlyosabb ügyek' tárgyalása fordul elő, az ország' primását s a nádort, és másokat az ország' fő urai közül, sőt Dalmátia, Horvát- és Tótország' bánját is, kivált midőn ezen országok' ügyeiről s bátorlétéről kell intézkedni, felhivassa, s azon ügyekben velök értekezzen; és magánál az államminiszteriumnál (melly nevezet alatt e törvény a fejedelemnek a külügyeket intéző fő hivatalát érti), magyarokat is alkalmazzon.

1791: 17, hol Ő felsége ismételve igéri, hogy az államminiszteriumnál magyarok is fognak alkalmaztatni; s hogy intézkedni fog, miszerint azon magyar honfiaknak, kik a megkívántató tulajdonsággal ellátva, a követségi pályára kívánnának lépni, ugyanottan magok' teljes kiképzésére kellő alkalom szolgáltatassék; és hogy teljesíteni az országrendek' azon méltányos kívánatát, miszerint az ország' külügyei magyarok' befolyásával tárgyaltassanak, és úgy terjesztessenek elébe legfelsőbb elhatározás végett.

1848: 3, 13. §. hogy a (magyar) miniszterek' egyike folyvást Ő felségének személye körül legyen, s mindazon viszonyokba, mellyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklík, befolyván: azokban az országot felelősség mellett képviselje; mi a Magyarországra s ausztriai örökös tartományokra nézve több mint százados gyakorlat szerint közösen tárgyalt külügyekre is kétségtelenül értendő. Mihezképest tétetett az 1847/s-diki országgyűlésről, az 1848 april 3-ról kelt

felírás által ⁵⁾ az ajánlat, egyebekkel együtt a közös diplomacia' ellátása végett szükséges költségek' fedezésére addig is, míg arról a törvényhozás részletesebben végleg intézkednék; mi az 1848 april 7-ről kelt kegy. kir. válasz által elfogadtatott. ⁶⁾

Azonkívül természet szerint, a had' és béke' joga' gyakorlásánál, valamint szerződés' kötésénél, ha az ország' részéről pénzben vagy katonaujoneczokban megajánlandó segedelem, vagy az ország' részéről egyébféle szolgáltatás kívántatnék, ezen ajánlat' kinyerése alkotmányszerű uton az országgyűlés által eszközlendő. ⁷⁾ Valamint általában a külső felségjogok' gyakorlásánál, ha ennek következtében olly intézkedések válnak szükségessé, mellyek alkotmányszerűleg törvényhozási uton eszközlendők, ezeknek megtétele csak az országgyűlés' hozzájárulásával történhetik.

Vége a törökökkel béketárgyalásokra vonatkozólag az 1681: 4 rendeli, hogy a törökökkel békekötés, valamint minden Magyarországot érdeklő ügy, az 1608: 2 kor. előtt; a királyi hitlevél' (1638 és 1659) 13. pontja; valamint az 1613: 25; 1630: 29; 1635: 28; 1655: 50 szerint (a mint azt már az 1536: 1; 1553: 3; 1559: 8 rendelte volt), magyarok' tanácsával tárgyalassék és intéztessék; s az így tárgyaltak s elintézettek a honfiakkal mindig kellő módon közöltessenek; és a béke' pontjai a vármegyékben ünnepélyesen kihirdetessenek. ⁸⁾

⁵⁾ 1847/8 országgyűl. irom. 169 sz. 156 l.

⁶⁾ Ugyanott, 216 sz. 191 l.

⁷⁾ 1790 : 19; 1792 : 6; 1802 : 1; 1807 : 1. 2 : 1808 : 5; 1812 : 1; 1825 : 3. 4.

⁸⁾ Az elősorolt törvényezikelyek, nemkülönben az 1715

Az előadottakból egyszersmind könnyen következtethető, minő gyakorlati jelentőség tulajdonítható az 1608: 2 kor. előtti törvényczikkelynek, mellyben rendeltetik, hogy: miután béke s engesztelés kötött mind a magyarokkal, mind a törökökkel, Ő felsége is azt megtartsa s megtartassa, és sem az ország' tudta s beleegyezése nélkül Magyarországon s kapcsolt részeiben háborút ne indítson, sem idegen katonát be ne hozzon. 9)

44. §.

A felségjogok' gyakorlata. Gyámság, kormányzás, kormánytárs.

A felségjogoknak a király általi gyakorlására nézve együttvéve, és tekintettel az ország' fő kormányának szervezetében az 1848-diki törvények által eszközölt

41 általában is magokban foglalják már azon elvet, mely a fennebb idézett 1741: 11. és 1791: 17. törvényczikkelyben újabb kifejezést nyert. Ezen utóbbi törvényczikkely a törökökkel békekötés iránti korábbi törvényszabályok' fenntartását világosan kimondja. Erdélyt illetőleg, a külügyekről l. erd. 1791: 9.

9) Ugyanis valamint régibb időkben, ha háború csupán a király' költségén volt viselendő, e tekintetben királyaink nem tartották magokat az országrendek' beleegyezéséhez kötötteknek; a mint azt a magyar királyok által viselt háborúk' s létrehozott békekötések' régibb s újabb történelme tanúsítja: azonképen újabb időkben az ide tartozó felségjogok' gyakorlatára az általános intézkedő 1715: 41; 1741: 11; 1791: 17 szabályainak kellett mindenekfölött zsinórmértékül szolgálni, tekintettel egyszersmind a körülmények' igényletéhez képest az 1715: 8; 1715: 22; 1791: 19; 1825: 4 rendelkezéseire. Cziráky, 632—636 §.

átalakításra, a következő nagy fontosságú jogelvek szem előtt tartandók : ¹⁾

1). Az 1791: 3 szerint kiváltságok' adományozása csupán a törvényesen koronázott királyi felséget illeti.

Az 1791: 12 szerint a törvényhozó hatalom' gyakorlása körüli felségjogok szinte csak a törvényesen koronázott királyt illetik.

Az 1848: 3, 2. §. szerint: Ó felségének az országbóli távollétében a nádor s királyi helytartó az országban és ahhoz kapcsolt részekben, a korona' egységének, s a birodalom' kapcsolatának épségben tartása mellett, a végrehajtó hatalmat a törvény' s alkotmány' ösvényén teljes hatalommal gyakorolja, ²⁾ — mely

¹⁾ Ezek egyrészt már az illető helyeken külön-külön meg voltak érintve, s itten teljesebb átnézet végett egybefoglaltatnak.

²⁾ A nádori méltóság' tisztségeiről szóló s a törvénytárba 1485 alatt igtatott cikkelyek' 10-dike a királyi helytartóságról imígy rendelkezett: „hogy ha a királyi felség akár a sereggel, akár különben az országon kívül lenne, a nádor az országban hivatalánál fogva helytartó legyen, és . . . mindazt tehesse és gyakorolhassa, a mi különben a királyt illetné, kivévén csak a kegyelmeket s a koronára szállott jószágok' adományozását (ezt aztán bővebben értelmezte az 1715: 33); és kivévén azokat, a melyek régi gyakorlatnál fogva mindig kizárólag a királyi méltósághoz tartoztak.“ Egyébiránt királyi helytartók' nyomai már sokkal régibb időkben föllelhetők. Így II. Endre szentföldi hadjáratában Magyarország' gondját János esztergomi érsekre bizá. A királyi helytartóságnak Zsigmond és I. Mátyás alatt is találjuk példáit. Az ausztriai házbeli királyok alatt, a nádori méltóság' betöltése évtizedeken át mellőztetvén, szinte számosabb példáit találjuk a főpapok közül nevezett királyi helytartóknak, a király által közelebbről meghatározott hatáskörrel, mire nézve I. Ferdinánd', Miksa' s Rudolf' ide tartozó végzeményeinek cikkelyei megolvassandók. Cziráky, 217 §.

esetre az akkor volt nádor cs. kir. főherczeg István személye, hasonlóképen mint a királyi felség' személye, sérthetetlennek nyilvánították. Úgy azonban, hogy az érsekek-, püspökök-, prépostok- s apátoknak és az ország' zászlósainak kinevezése, a kegyelmezés' jogának gyakorlata, és a nemességeknek, czimeknek s rendeknek osztása, mindig az illető felelős magyar miniszter ellenjegyzése mellett, egyenesen Ő felségét illesse. Valamint a magyar hadseregnek az ország' határain kívüli alkalmazását, nemkülönb a katonai hivatalokrai kinevezéseket, szintűgy Ő felsége határozza el, a folyvást királyi személye mellett leendő felelős magyar miniszter' ellenjegyzése mellett, — ki egyszersmind a fennebb (43. §.) előadottak szerint (1848: 3, 13 §.) azon viszonyokba, mellyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befoly, és azokban az országot felelősség mellett képviseli.

2). A király' kis korúságának idejére az 1485: 2 gyámnokául s az országnak kormányzóul a nádort rendeli. ³⁾

3). Az 1741: 4 kormánytárs' fölvételének, az or-

³⁾ Öröklő fejedelemségnél megcsik, hogy a kire az uralkodás átszállott, serdületlen kora miatt felségjogai' gyakorlására maga egy időre képes ne legyen : mi által kormányzóság válik szükségessé. Magyarországon régibb időkben példáit találjuk annak, hogy zsenge korú király' gyámságáról, s ezzel kapcsolatban az ország' kormányzóságáról atyja gondoskodott végintézésnyileg (Imre, fia III. László', és V. István, fia IV. László' irányában); vagy pedig hogy ugyanazt az özvegy anyakirálynék viselték (Erzsébet, I. Lajos' özvegye, leánya I. Mária' irányában, Erzsébet, Albert' özvegye, fia V. László' irányában). Az országrendek által választott kormányzók' esetei sem hiányzanak (Hunyadi János, Szilágyi Mihály). A nádori méltóságról szóló cik-

szág' törvényes kormányzatára vonatkozó hatáskörrel, de a felségjogok' gyakorlásának s a főhatalomnak kizárólag az uralkodó királyi felség' részére való fenntartása mellett, nyújtja példáját. ⁴⁾

kelyek' 2-dika aztán e tárgyban imígy rendelkezett: „Ha a király zsenge korban levő örököszt hagyand, a nádor tisztségénél fogva tartozik őt, mint gyám, atyai országai- s uodalmaiban megtartani s hűségesen megvédni. A ki nádornak időközben, mig tudniillik maga az örökös serdült korát elérné (*in adultam pervenit aetatem*), minden alattvaló és minden honfi szintúgy tartozik minden dologban engedelmeskedni, mint magának az igazi urnak a királynak.“ E tárgy iránt a honi törvényekben újabb intézkedés nem foglaltatik; maga az itt felhozott czikkely, azért, mivel mindjárt a rá következett első esetben, II. Lengyel László' halála után nem foganatosított, s azóta is még nem alkalmaztatott, elavúltnak nem mondható. Megjegyzendő még, hogy törvényeinkben s különösen a gyámság iránt idézett czikkelyben nincs szabatosan meghatározva, hányadik évének betöltésével éri el a királyi örökös azon *adulta aetas*-t, mellyel véget ér a gyámság s kormányzóság. Valamelly szabályt e részben a gyakorlat sem állapított (Salamon, II. István, II. Lajos 15 éves korában; I. Lajos, V. László, I. Lipót 16 éves korában; I. Mátyás teljesen 19 éves korában, IV. László pedig, Katona' (hist. crit. VI. 617 l.) számítása szerint, 22 éves korában vette kezébe a kormány' gyepelőit. Lásd e tárgyról: Rosenmann, ius. publ. 56 s következő l. Pustay, die Ungarn, I, 426 s köv. l. Cziráky, 132—140 §. Virozsil, Spec. IV. 35 s köv. l.

⁴⁾ Kormánytársnak Mária Terézia 1741-ben az országgyűlés' megegyezésével férjét Lotharingiai Ferencz herezeget vette volt fel, melly alkalommal s ezen egyes esetre nézve, nem pedig általános szabályként, az 1741: 4 következő föltételeket állapította: a) hogy a kormánytárs-viszony az 1723: 1. 2. törvényczikkelynek sem a királyi felség' örökös tartományai' elválhatatlanságára, sem az állapított öröködési rendre nézve rövidségére ne váljék s ne válhassék. b) E kormánytárs-viszony tartson Ő felségének élete fogytáig, és tetszéseig. c) Ha Ő felsége előbb talán

meghalni, öröklő szülöttjének kiskorusága alatt a kormánytárs herceg az országot, gyámjogon (*tutorio iure et paterno nomine*), mint atyja, kormányozza. d) Magszakadás' esetére fenntartatott a közvetlen öröklés azok' részére, kiket az 1723 : 1. 2. szerint illetende. e) A királyi felség' megegyezésével az országrendek által felajánlt kormánytárs-viszony' erejénél fogva, a kormánytárs-herceg részt vegyen az ország' törvényszerű kormányzásában s annak terheiben; a fő h a t a l o m azonban — kivált a mint a Hk. I, 4. 9. czimben ki van fejezve, továbbá kiváltságok' adományozása, s egyéb felségjogok, mint az ország' törvénye szerint csupán a törvényesen koronázott királyt illetők, egyedül a koronás királyi felségnél maradván. — Ugyanezen törvényczikkelybe igtatvák azon eskü' szavai, mellyeket a kormánytárs a királyi felség s az országrendek előtt tett le.

A kormánytárs-viszonyt régi magyar közjogi intézményül ügyekezett feltüntetni B e n c z ú r (Euseb. Verinus), comm. de hered. iure seren. domus austr. 96—121 l. De l. C z i r á k y, 141—146 §.

HARMADIK FEJEZET.

A nemzet' jogai.

45. §.

BEVEZETÉS.

Magyarország' és kapcsolt részei' alkotmányos rendszerének lényeges alkotó eleme, hogy részint a király, a fő hatalom' bizonyos alakban s bizonyos irányzatokbani gyakorlására nézve a nemzet' hozzájárulásához van kötve, s egyes felségjogai' tekintetében az ország' és nemzet' törvényes, szentíül biztosított politikai jogai által van korlátolva; részint a köz hatalomnak egyáltalában' intézkedései- s működésében — azonkívül hogy általában a törvény' szabályaihoz kell alkalmazkodnia — a honpolgárok' sarkalatos jogai' szentségét mindenben sértetlenül meg kell tartania.

A magyar közjog' rendszerének feladata, a köz hatalom egyik fő tényezőjének, a királynak uralkodási jogát s felségjogait kifejtvén, szem elé állítani a nemzet' politikai jogait. Mi részben, a nemzet' általános szervezetének előadása után, kifejtendők azon politikai jogok, mellyek az egyes honpolgárokat illetik; mellyek' bizonyos testületek' és kebelzetek' sajátjai; és mellyeket a nemzet képviselete által gyakorol.

46. §.

A magyar nemzet' szervezete. A honpolgári jog.*)

A honpolgárság a személyeknek azon tulajdonsága, miszerint a hon' fiait illető jogokkal, és pedig egyedül, birnak.

A magyar jog szerint ugyanis nagy különbség van honfiak és más személyek között.

Honfiak (*indigenae, membra regni, regni cives, veri Hungari*), kik magyar honpolgári joggal birnak. Kik' ellenében vannak: az ország' egyéb lakosai, kik ezen tulajdonsággal nem birnak, habár, az országban megtelepedve, a magyar sz. koronának alattvalói, mint a zsidók, ¹⁾ — és az idegenek, kik a magyar sz. koronának nem alattvalói.

A honfiak, vagy tős, gyökeres honfiak, kik magyar honfi apától származnak, ²⁾ — kiknek sorába törvényeink Tót-, Horvát- és Dalmátországi atyánkfiait is számítják; ³⁾ vagy befogadott honfiak, honfiusítottak,

*) Kelemen, II, 154—157 §. Frank, I, 53—55 §. Virozsil, spec. VI. 61—64 §.

¹⁾ Azon szellemnek, mely az 1848-diki törvényeket alkotta, kivánalma, a zsidóknak is egyenlő honpolgári joggal leendő felruháztatása. De nem tagadhatni, hogy az 1848-diki törvények' szavai ezt nem tették.

²⁾ *Nativi hungari, patriae filii* 1608 : 10 kor. előtt, 1723 : 70; *nationales* 1655 : 11; 1715 : 13, 2 §. *nationalistae* 1729 : 10. Világos, hogy a magyar honfisiság politikai fogalom, független a néprajzilag vett nemzeti s fajkülönbségektől.

³⁾ 1618 : 5; 1625 : 65; 1741 : 61.

kik idegen eredetűek ugyan, de törvényes uton hazánkba fölvétetvén, az igaz honfiak' tulajdonságát s jogait megnyerték. ⁴⁾

A kitűnő emberek' honfiusítása történik a királyi felség adta kegyelemlevél által. De a törvény megkívánja: a) hogy országgyűlés alatt az csak az országgyűlés' tudta és hozzájárulásával, máskor pedig Ő felsége' magyar tanácsosai' tanácsával történjék, és hogy az illetők az országgyűléshez törvénybe igtatásért folyamodni tartozzanak. ⁵⁾ b) Hogy a ki fölvétetett, magát esküvel kötelezze, miszerint az ország' törvényeinek mindenben engedelmeskedni, az ország' szabadságait emberül oltalmazni, és azok ellen soha semmit sem véteni, az országnak sem várát, sem egyéb részét attól el nem vonni, sőt az elidegenített részeket is visszaszerezni szándékozik. Ezen hites fogadás vagy az országgyűlésen történik, vagy az udv. m. kancellária előtt, és a fogadás szórul szóra, nemkülönbén helye és napja az esküvő' nevével együtt a kancelláriánál levő királyi könyvbe följegyeztetik. ⁶⁾ c) Szükséges a m. kir. udv. kancelláriából kir. kegyelemlevél' alakjában honfiusítási oklevelet váltani, mellybe szokás a hitfogadást beigtatni; ⁷⁾ azonfölül a törvényes díjat, hacsak el nincs engedve, az országos pénztárba lefizetni, — ez a díj annakelőtte világiaknál 1000 arany volt, most kétszer annyi; egyháziaknál ha nagyobb javadalmat birnak,

⁴⁾ *Indigenae recepti*; különben törvényeinkben a pusztán *indigena* szó, hol a született magyarokat, hol a honfiusítottakat jelenti, p. o. 1618 : 5. 18 ; 1729 : 24, 1. §.

⁵⁾ 1550 : 77 ; 1791 : 69.

⁶⁾ 1550 : 77, 2. s 3. §.

⁷⁾ 1604 : 19 ; 1687 : 26.

megmaradt ezer arany, egyébként 200 arany jár, ⁸⁾ és pedig az 1827: 38 szerint mindenkor aranyban. ⁹⁾

De hallgatva is fölvetetnek idegenek, ha t. i. az országban állandóan megtelepedtek, és vagy a városi polgárok' vagy egyéb adózók' sorában helyet nyertek. Az ilyenek a honfíúi tulajdonságot megnyerik, de nem együtt vele a magyar nemességet. Holott a kir. levél és törvénybe igtatás által honfiusítottak, nemcsak ország' nemesei lettek, hanem főrendű czimöket is megtartván, ahhozképest helyök van az ország' nagyjai között, azonban az 1840: 46 s következő törvényczikelyek szerint az 1840-diki országgyűlés óta csak ha az országgyűlési ülés- és szavattjog különösen s világosan megadatik.

Különben az ország' törvényei szerint az idegenek csak olyanok maradnak, habár (törvény' ellenére) itten jószágot birnának, ¹⁰⁾ vagy hivatalt viselnének, vagy egyházi javakban lennének, vagy kereskedést, mester-

⁸⁾ 1687 : 27; 1741 : 17. 41.

⁹⁾ Ezekből a kegyelemlevél az 1604 : 19 szerint nagyobb állandóság végett (*pro maiori robore*) szükséges; a törvénybe igtatás pedig, valamint az eskütétel, és a díj' lefizetése úgy megkivántatik, hogy a nélkül a kir. levélnek ereje sincsen, 1688 : 26; 1715 : 23; 1791 : 69; 1827 : 37 — hol megjegyzendő, hogy az utóbbi törvény a fizetésre még két évet engedvén, azoknak a kik tovább is elmaradnának, a törvényből kitöröltetését parancsolta. Sőt az 1830 : 17 díjfizetés előtt a törvénybe igtatás ellenzi. Egyéb törvényeinkből következik, hogy csak bevett vállást követő személy honfiusítható; az 1827 : 22 pedig eltörölte azon kivételt, melly a velenceieket és lengyeleket a honfiusításból kizárta.

¹⁰⁾ 1715 : 72; 1723 : 64.

séget úznének. ¹¹⁾ Maga a lakás, habár több esztendőre terjedne, az említett befogadás nélkül nem elegendő. ¹²⁾

A törvényeinkben idegenek' irányában fennálló tilalmak a honfiaknak megannyi kizáró jogait, idegenek fölötti elsőbbségeit képezik. Jelesen: 1). Idegenek nemességet nem nyerhetnek; ¹³⁾ mivel pedig 1848-ig politikai jogokat csak nemesek vagy nemeseknek tartott, nemesekkel egyenlőknek vett személyek gyakorolhattak, következik ebből, hogy idegenek egyáltalában az országban politikai jogokat nem gyakorolhatnak. 2). Egyházi javadalmat, kivált nagyobbakat nem birhatnak. ¹⁴⁾ 3). Fekvő jószágot nem szerezhhetnek. ¹⁵⁾ 4). Állandóan sem kereskedést sem mesterséget nem úzhatnak. ¹⁶⁾ 5). Az országban sem köz hivatalt nem viselhetnek, sem az ország' ügyeiben el nem járhatnak. ¹⁷⁾ E tekintetben sarkalatos törvényeink ekkép intézkednek:

1608: 10 kor. előtt, hogy minden kormányzás, s a magyar tanács' méltósága, a kancellária' tekintélye Ő felsége által tényleg helyreállíttassék; s az a magyar ta-

¹¹⁾ 1552 : 30. 31; 1662 : 12; 1681 : 46, 21 §. 1741 : 17. 63, 17 §. 1791 : 70.

¹²⁾ 1630 : 30. 3. §. Az 1741 : 29 nem idegenekről, hanem valóságos lakókról szól.

¹³⁾ 1630 : 30, 2. 3. §.

¹⁴⁾ Lásd fennebb 35. §. 6) jegyz.

¹⁵⁾ 1222 : 26; 1439 : 16; 1630 : 30, 3. §.; 1655 : 34; 1659 : 49; 1662 : 41; 1715 : 23; 1723 : 64; 1791 : 69 stb.

¹⁶⁾ 1715 : 99; 1741 : 29. Különben országos vásártól idegen sem tiltatik; azonkívül kereskedésben megtartatnak idegen nemzetekkel a fennlevő kötések.

¹⁷⁾ 1222 : 11; 1439 : 5. 12. 15. 25. 26; 1608 : 10 kor. előtt; 1681 : 27; 1715 : 22; 1741 : 11. 15; 1791 : 17; 1792 : 8, stb.

nácsból alkalmas személynek adassék; nemkülönben minden nagyobb és kisebb hivatal, a harminczadokkal s azok' főnökségeivel együtt, mind Magyarországon, mind a hozzá kapcsolt Dalmát-, Horvát- és Tótországokban, született magyarok és kapcsolt nemzetbeliek által kezeltessenek, rendeltetett: 1). Ő felsége az ország' rendeit elegendően biztosítsa a felől, miszerint külső nemzetek s más nemzetbeli emberek ezentúl a magyar kormányzásba soha be ne tolakodjanak. 2). Sem Ő felsége magyar dolgokban ne éljen másoknak mint magyaroknak tanácsával, (Magyarország- s Szlavóniának is minden részeiből . . . egybegyűjtendővel), vallás különbség nélkül.

1741: 11, Ő felsége Magyarország' ügyeit s dolgait az országban s az országon kívül magyarok által tárgyalja s tárgyaltassa; annálfogva udvaránál is, azokban, mik a neki engedett fő hatalomtól függnék, magyar tanácsosait használja; sőt midőn súlyosabb ügyek tárgyalandók, az ország' primását, a nádort s másokat a főurak közül, nemkülönben Dalmát-, Horvát- és Tótország' bánját, kivált ha ezen országok' bátorlétéről s ügyeiről kell intézkedni, felséges jelenlétébe felhivassa s az illyes ügyekben velök értekezzen; s magához az államminiszteriumhoz (— hol a külügyek intéztettek —) magyarokat is alkalmazzon; az országban pedig minden politikai, az ország' köz állapotát érdeklő ügyet, az országos törvényekben állapított módon, a királyi helytartótanács által (melly természet szerint az 1723: 101-ben kijelölt hatáskörében s függetlenségében megtartandó) intéztessen; s ugyanezen kir. helytartótanácsához ürvölések' esetén az ország' minden részéből alkalmas, s az ország' ügyiben és alkotmányában járatos férfiak

kat, birtokos magyarokat alkalmazzon. Mihezképest az 1741: 15 által is rendeltetett, hogy minden javadalom, méltóság és hivatal, egyházi ügy, mint világi, a király és hon iránt jól érdemesült magyaroknak adassék.

Az 1791: 17 által Ő felsége ujlag igézte az 1741: 11 foganatosítását, és ahhozképest, hogy az állam-miniszteriumhoz magyarokat is alkalmazand, és intézkendik, mi szerintkellő tulajdonságokkal ellátott magyar nemzetbelieknek, kiknek kedvök van a követségi pályára lépni, magok' teljes kiképzésére az államminiszteriumnál minden kívántató alkalom szolgáltatassék; valamint, hogy az országnak mind belső mind külső ügyei, jelesen amazok magyarok által, emezek pedig magyarok' befolyásával tárgyalassanak, s így terjesztessenek Ő felsége elébe legfelsőbb elhatározás végett.

A magyar honpolgári jogra a nemzetiségi különbségek befolyással nem birnak; bármelly nemzetiséghez tartozó és bármelly nyelvet beszélő személyek, ahhozképest, hogy született honpolgárok, vagy honpolgárokül befogadtattak: a magyar honpolgári jogot egyenlően birják. Ellenben eddig fennálló törvényeink szerint, mást mint törvényesen bevett vallást követő, tehát római és görög katolikus hiten levő, a görög nemegyesült egyházat követő, ágostai vagy helvét hitvallású evangélikus, s az 1848: 20. 1. §. értelmében, unitária vallást tartó személy honpolgári joggal nem birhat. ¹⁸⁾

¹⁸⁾ Erdélyben a honpolgári jog' élvezete a három nemzet és négy bevett (római s görög katolika, reformata, lutherana, unitaria) vallás' viszonyától függött. A g. nemegyesült vallás ottan a törvényesen bevett vallások közé csak az erről az 1848-ki országgyűlésen alkotott (bár legfelsőbb szentesítést nem nyert) törvényczikkely által soroztatott. Egyébiránt a honpolgári jog' egyenlő-

47. §.

A honpolgárok' politikai jogai. Az országrendek' szervezete az 1848 előtti törvények szerint.*)

Az 1848-ig fennállott nemzeti szervezet szerint a magyar sz. korona' alattvalói között politikai jogok' gyakorlására nézve nagy különbség létezik: aszerint, hogy az országrendekhez tartoztak vagy sem. Mert a nemzetnek a fő hatalom' gyakorlását tárgyazó politikai jogait kizárólag az országrendek birták, kik a kir. felség által országgyűlésre meghiva, s ottan személyesen vagy követjeik által megjelenve, az ország' összes testét, Magyarország- és kapcsolt részeinek összes népeit képvi-

ségét Erdély' lakosaira nézve, nemzet-, nyelv- és valláskülönbség nélkül, ugyanazon módon, mint Magyarországon, tehát a görög nemegyesült egyház' hiveire is, a királyi szentesítést nyert s ünnepélyesen törvényként kihirdetett erdélyi törvényczikkely Erdély' s Magyarország' eggyéalakulásáról, szent alapjog gyanánt elősmérte s kihirdette.

*) *Lochner*, *Facies iur. publ. hung.* IV—VI fej.

Pancratius, *tractatus iur. publ. Hung.* III—VII. sectio.

Rosenmann, *ius publ.* 113—166 l. *Beöthy elemim. közjog* 45. 49—72 §. *Cziráky*, 150—294 §. *Virozsil*, *spec.* V.

Schwartner, *Statistik* II, 38. 45—54 §. *Fényes*, *Stat.* II, 27. 30—35 §.

Bencsik, *noviss. diacta nobiliss.* Nagyszombath 1722.

Palugyay, *megerendszer* I, 29—114 l.

Perger, *a magyar és hazája régenten.* Pest 1831.

Botka, *Notitia dipl. veteris constit. comitat.* Pest 1831.

Bartal, *comm.* főleg I. 207—306 l.

selték, és közjogi értelemben a nemzetet, azaz a politikailag cselekvő jogozott nemzetet képezték. ¹⁾

A közjogi értelemben vett magyar nemzet' 1848 előtti sajtószertű szervezete abból állott, hogy összes testét a karok és rendek nevezete alatt értett négy országos rend képezte. E négy országos rend a következő: 1). az egyházi főurak', 2). a világi főurak', 3). a nemesek' (köznemesek), 4). a királyi városok' rendje (melly utóbbihoz újabb időkben a szinte országgyűlési joggal felruházott szabad kerületek is járultak). ²⁾

¹⁾ Hk. II, 4 : „A nép (nemzet, *populus*) neve s nevezete alatt pedig e helyen értsd csupán a főpap, zászlós és más országnagy urakat, s minden nemeseket, de nem a nemteleneket. Noha e szó : nép, minden nemest és nemtelent egyaránt magában foglal, a nemtelenekről mégis, kik köznép (*plebs*) nevezet alatt értetnek, e részben szólani czélunkra nem tartozik. Mert a nép (*populus*) annyiban különbözik a köznéptől (*plebs*), mint nem a fajtól. Mert nép nevezet alatt minden nemesek, mind a fő mind az alsóbb rendűek, a nemteleneket is ideszámítván, jelentetnek, köznép (*plebs*) nevezet alatt pedig egyedül a nemtelenek értetnek.“ Verbőczy ugyan itt magyar közjogi fogalmakat a *populus'* és *plebs'* római közjogi fogalmai szerint fejez ki : az alapfelfogás azonban a viszony' valódi természetének — miszerint a nemeség alkotja a közjogi értelemben vett, s politikailag cselekvő jogozott nemzetet — megfelelő és helyes.

²⁾ 1608 : 1 kor. után : 1 §. „Az ország' karai és rendei nevezete alatt becsuszott hiányok' és nehézségek' elenyésztetése végett a honfiak által határozottat : kik legyenek értendők az ország' karai és rendei neve alatt ; kik hivassanak meg' Ő felsége' kir. levelei által az országgyűlésre, s birjanak ottan szavazattal. 2. §. Mivel Magyarország' karai és rendei négy állapotú honfiakból, főpapokból, zászlósokból vagy főurakból, nemesekből és szabad királyi városokból állnak : stb.“ A karok és rendek nevezete I. Ferdinánd óta kezdett divatozni ; előbb a

Mindnyájának közös legfőbb politikai joga az országgyűlési ülés' és szavazat' joga, s ez által az országgyűlést a fő, jelesen a törvényhozó hatalom' gyakorlása körül illető jogokban való részesedés: mi tekintetben egyszersmind a magyar sz. korona tagjainak tartattak és neveztek. ³⁾ S ámbár a főpapok- és főuraknak méltóság' tekintetében az alkotmány' szelleméből folyó elsőbbségök tagadhatatlan, mindazonáltal az ország' többi nemesivel nemesi szabadságuk s kivételi és mentességi előjoguk egyenlő volt; s nem volt, mint Hk. I, 2 mondja, valamely urnak vagy valamelyik nemesnek kisebb szabadsága; innen azon egy törvénnyel és szokással, s azon egy törvénykezési eljárással éltek a törvényszékeken, csupán a díjak' mennyiségére nézve különbözvén.

48. §.

Folytatás. I. Főpapok.

Az országrendek közt első az egyházi főurak' (*praelati*, főpapok) rendje volt. Ezekhez számíttatnak, kik a katholika és görög (római, g. kath. és g. n. egyesült) egyházban nagyobb méltóságot viselnek; t. i. érsekek és püspökök, továbbá apáturak és prépostok, ha királyi adományból jószágot birnak. ¹⁾ Ezek közül országgyű-

regnicolae, honfiak nevezet volt szokásban, sőt a karok és rendek nevezete mellett utóbb is fennmaradt. Bartal, comm. I. 207 s k. l.

³⁾ Hk. I, 3, 6. §. és 4, 1. §. II, 3; 1608 : 1 kor. után; 1687 : 10; 1791 : 12.

¹⁾ Hk. II, 40; 1715 : 16; 1608 : 1 kor. után. Voltak közöttök egyházi zászlós urak, kik tulajdon zászlót emelhettek, holott mások' emberei a megyei főispánok' hadával mentek (1459 : 7; 1498 : 20). Mint első rend, a főpapok, köz oklevelek-

lésen a főrendi táblánál ültek és szavaztak az érsekek és püspökök, és pedig a megyések törvény szerint, ²⁾ a görög nemegyesültek is, ³⁾ a választott, s fölszentelt czimzetes püspökök szokásból, ⁴⁾ továbbá a pannon-hegyi szentmártoni apátur, a zágrábi nagyprépost, mint egyszersmind vránai perjel (*Prior Auranae*), ⁵⁾ végre a prémontréiek nagyváradiprépostja. ⁶⁾ A többi főpapok az alsó táblánál foglaltak helyet. ⁷⁾ Egyes főpapokat illetőleg:

Az esztergami érsek' külön jogai a követke-

ben a többi rendek előtt említettnek, s országgyűlésen és megyegyűlésen mindjárt az elnök után foglalnak helyet. A főpapok' eme kitünő állása s szereplése az ország' politikai rendszerében, a magyar királyság' eredetével egykorú, s azóta szakadatlanul fennlevő. B a r t a l, comm. I, 246—258 l.

²⁾ 1608 : 1 kor. után.

³⁾ 1792 : 10.

⁴⁾ C z i r á k y, 195 §. A nándorfejevári és knini mindig fölszentelt, a többiek választott püspökök.

⁵⁾ 1625 : 61.

⁶⁾ 1715 : 73; régenten ott ült még az 1608 : 1 kor. után t. cz. szerint Remete sz. Pál rendének főkormányzója is.

⁷⁾ A főpapok' egyéb külön jogairól, melyek a magán- és perjogot érdeklik, l. K e l e m e n, II, 184. 185 §. így : vérdíjuk (*homagium*) 100 nehéz girát tesz (Hk. I, 2. 9. II, 40. 43); ha a káptalantól külön jószággal bírnak, ez iránt beigtatásuktól fogva egy évi perhaladékuk van, a megyés püspökök' saját pecsétjük alatt vallhatnak ügyvédek, és megyéjük határán belől tizedjoggal birtak (ennek eredetéről l. B a r t a l, comm. III, 148—154 l.), mellyről azonban az egész egyházi renddel egyetemben az 1848 : 13 által lemondtak. Itt megemlítendő, hogy az 1608 kor. előtti 5 és 1681 : 14 szerint a kamara-elnöki hivatalt nem viselhetik, továbbá a koronaőri méltóságra sem választhatók meg. Szerzetes rendhez kapcsolt apátságot s prépostságot, melly hiteles pecséttel bír, mások, mint azon szerzetbeli egyének, el nem nyerhetnek, 1498 : 58.

zők voltak: a) ő Magyarország' primása, az apostoli sz. székek' született követje, római sz. birodalmi herceg, ⁸⁾ b) az ország' fő titkára és kancellára, ⁹⁾ és mint ilyen, a királyi kettős pecsétet őrzi; c) a kir. hétszemélyes táblán ítélő bíró, a kir. táblához pedig két ülnököt nevez; nemkülönben a m. kir. helytartótanács' egyik tanácsosa ¹⁰⁾; d) Esztergam vármegye' örökös főispánja; ¹¹⁾ e) régebben mint a pénzverőházak' fő felügyelője (*supremus pisetarius*), az országban a pénzverés' ügyére feltgyelt, utóbb e czimen csak némelly jövedelmeket huzott; ¹²⁾ f) a királyt megkoronázza; ¹³⁾ s a királyné koronázásában részt vesz; ¹⁴⁾ g) egyháznemesi székeiben (*sedes praediales*) egyháznemesi jószágokat adományoz s egyházi nemeseket tesz. ¹⁵⁾

⁸⁾ 1715 : 11; e czím a római sz. birodalom' elenyésztével is fennmaradt.

⁹⁾ 1741 : 10; 1751 : 3. E méltóság régente, Zsigmond kir. koráig változó volt.

¹⁰⁾ 1557 : 13. Régebben az ország' egyik rendes bírója volt és törvényszékeken királyi személyes jelenlétnek tartatott, 1536 : 15.

¹¹⁾ E méltóságot V. István tulajdonította az esztergami érseknek, l. Mózes nádor levelét Fejér, Cod. dipl. V, 1, 211.

¹²⁾ 1342 : 39 §. Számosabb törvények sürgetik, hogy az érsek ebbeli tisztjét *pisetariusai* által gyakorolja s ügyeltessen, nehogy az országból az arany s ezüst kivitessék, 1522 : 19; 1553 : 23; 1557 : 15; 1563 : 73 stb. Schönvisner, Not. rei num. Hung. 288 s köv. l.

¹³⁾ Az ország' állandó gyakorlata szerint; l. Pray, spec. hierarchiae hung. I, 103—127 l. Cziráky, 109 §. Különös okoknál fogva egy-egy esetben a koronázást más magyarországi püspök vitte véghez.

¹⁴⁾ Lásd fennebb a 32. §. 1) jegyzetét.

¹⁵⁾ Törvényekben említés van rólok : 1521 : 25; 1563 :

Az esztergami érseki és primási székek a fő káptalannal együtt, alapításának eredeti helyére, több rendbeli törvények', jelesen 1638: 38; 1723: 55; 1751: 3; 1802: 17 kivánatához képest történt visszaültetése emlékezetül az 1827: 21. törvénycikkelybe igttatott. ¹⁶⁾

Az egri érsek Heves és Külső-Szolnok törv. egyes megye' örökös főispánja; a veszprémi püspök a királyné örökös kancellárjának czimét viseli és a királynét megkoronázza (a házi koronával); a győri püspöknek (valamint a győri káptalannak), a szentmártoni főapát-urnak, s a zágrábi püspöknek (most érseknek) szinte vannak egyháznemesei; az erdélyi püspöknek szinte számos előjogai voltak. ¹⁷⁾

49. §.

Folytatás. II. Országnagyok.

A második országrendet képezik a világi főurak vagy országnagyok (*Magnates, Proceres*), és pedig: 1) kik az ország' fő méltóságait és tisztségeit viselik: az ország zászlósurai (*Barones regni*), a koronaőrök, a főispánok s a fiumei kormányzó; 2) kik a királyi felségtől hercegi, grófi vagy bárói czímet nyertek.

59, 4. §.; 1567: 14; 1741: 63, 9. §. Az érseki egyháznemesi székek: a vajkai Posony megyében, az érsek-léli Komárom megyében, s a verebélyi a sz. györgyivel Bars megyében. Az egyháznemesek az ország' nemeseitől sokban különböztek; l. rólok K e l e m e n, II, 195—198 §. Vámat nemcsak az egyháznemesek, hanem az érseki jobbágyok sem fizettek, 1550: 64.

¹⁶⁾ Az esztergami érsekek' sorát l. V i r o z s i l, spec. V. 51 lap.

¹⁷⁾ Lásd ezeket F é n y e s, Stat. II, 81 l. Hajdán a gaz-

Mindnyája, valamint az egyházi főurak, személyesen hivatik meg az országgyűlésre, s emezekkel együtt a főrendi táblánál személyenként bírnak ülés- és szavazatjoggal; állandó régi szokás- és gyakorlatnál fogva az ország' többi nemeseit tisztességben megelőzik. ¹⁾

Az országnagyok között első helyet foglalnak el az ország' zászlós urai, kik az országban a fő méltóságokat viselik, s részint az ország' kormányzásában kitűnő részt vesznek, részint a királyi udvar' fényét emelik; ²⁾ és a következők: a nádor (nádorispán, *Palatinus*), országbíró (*Judex curiae*), horvátországi bán, királyi tárnokmester (*Tavernicorum regalium magister*) — ezek az 1687: 10 szerint mindig az itt felsorolt rendben és rangfokozatban —, királyi főlovászmester (*Agazonum regalium magister*), főpohárnok (*Pincernarum r. m.*), főkamარás (*Cubiculariorum r. m.*), főasztalnok (*Dapiferorum r. m.*), főajtónálló (*Janitorum r. m.*), főudvarmes-

dag jövedelmű egri püspök a király' negyedik fiát tartozott neveltetni. A zágrábi püspöknek, jobbágyok és egyháznemesek' ügyeiben főlebbviteli ítélőszékétől, egyenesen a kir. táblához történt a főlebbvitel. Hasonlóképen az erdélyi püspök' főlebbviteli ítélőszékétől a folyamodás a felséghez ment. Az erdélyi püspök azonfölül egész Erdélyben a zsidók' fő pártfogója, hét valóságos kano-nokat ő nevez ki, s szabad végrendelkezési joggal bír.

¹⁾ 1608 : 1 kor. után; 1687 : 10.

²⁾ Eredetöket Bartal, comm. I, 259—264 lap. B él, Pray és más több iróval ellenkezőleg, nem a byzanti udvar' szokásaiból származtatja, hanem hivatkozva azokra, miket Etele' udvaráról tartott fenn a történet, ős szittyia eredetűeknek mondja, melyeket utóbb Sz. István, Nagy Károly' udvari rendtartása szerint tökéletesített. Különben l. a zászlós urakról általában : B él (K. A.), Comm. de archiofficiis regum Hung. Lipcse 1729. Gregorianczy, mnemosynon, sive Praelati et Barones regni cum off. Kovachichnál, Script. min. I. 98 s köv. l.

ter (*Curiae regiae m.*), kikhez újabb időben járult a m. kir. nemes testőrző sereg' kapitánya ³⁾ — mindezek ki-neveztetésök rendje szerint — s kik után soroztatik még a kir. végzemények' tanusága szerint a posonyi gróf. ⁴⁾ Mindnyájok' neve a kir. végzeményekbe beig-tattatik. ⁵⁾ Különösen :

1). A nádor országgyűlésen választatik, a király által nevezett két római katolikus és két evangélikus, összesen négy jelölt közül. ⁶⁾ A megválasztott nádor, a

³⁾ 1765 : 6.

⁴⁾ Régebben ide számíttatott az erdélyi vajda (és pedig harmadik helyen) és több más bán is.

⁵⁾ Egyéb külön jogaik : vérdíjuk 100 nehéz gira, s ugyanannyi jár özvegyeiknek törvényes hitbér fejében. Hk I, 2. 93, s ügyvédet tulajdon pecsétjük alatt vallhatnak, Hk. II, 13.

⁶⁾ 1608 : 3 kor. előtt, hol egyszersmind az is van határoz-va, hogy a nádori méltóság' megürülésétől számítva egy év alatt nádorválasztás végett országgyűlés tartassék; mirészb en ha a király nem intézkednék, e czélra országgyűlést az országbíró, vagy ennek nem létében a tárnok hívjon egybe (mivel Nádasdy Tamás' halála után a nádori hivatal 46 éven tul betöltetlen ma-rada), mit az 1613 : 7; 1618 : 4; 1622 : 2, 13 §; 1741 : 9 is megerősít. Egyébíránt a nádor-nevezés' módja nem volt minden időben egyforma; s habár úgy látszik, legrégibb időkb en kine-vezése egyedül a királytól függött, mégis már III. Endre' 1291-diki végzeményének 9. cikkelyében a király igéri, hogy nádort, tárnokot, alkanczellárt, országbírót az ország' nemeseinek taná-csára az ország' régi szokása szerint nevezend, s az országren-dek' tanácsára nevezett nádor' példáját is szemléljük I. Lajos' ko-rából. Miglen az 1439 : 2 rendelé : „hogy a királyi felség az or-zság' nádorát, úgy kívánván az ország' régi szokása . . . a főpa-pok', az országnagyok' s az ország' nemesei' tanácsára válassza.“ Nádorválasztás végett tartott első országgyűlés példáját a nádori hivatalról szóló cikkelyek' (1485) bevezetésében olvassuk. Az 1439 : 2 rendelését az 1492 : 33 ismétli, nemkülönben az 1526 :

bejelentett választás a király által elfogadtatván, az országrendek által Ő felsége' színe elébe kísértetik, s ott esküt tesz le, az 1492: 33. törvényczikkelyben kiszabott esküszavak szerint; fizetését pedig — azon 3000 aranyon kívül, melly őt mint jászok' és kunok' főkapitányát illeti, — a király határozza meg. ⁷⁾

A nádor' tisztségeit s jogait főleg a nádori hivatalról alkotott s az 1485-dik év rovata alatt törvénytarunkba igtatott czikkelyek határozzák meg, ⁸⁾ melly

2; az 1526: 22 pedig rendeli, hogy a nádori hivatal holtiglan tartson, és csak törvény' utján olly büntény miatt vétessék el, melly miatt nemcsak hivatalát, hanem fejét is veszti. Annak is találjuk példáit régebben (Zsigmond, I. Ferdinánd), hogy a felasketett nádor a királytól méltóságáról adományozó levelet kapott, melly szokás azonban utóbb, a mint látszik, elenyészett. Lásd mindezekről bővebben *Cz i r á k y*, 208—215 §.

⁷⁾ 1715: 5; 1723: 4; 1741: 9; stb. 1848: 2, 2. §. Sándor Lipót, József, István cs. k. főhercegek' nádorra választásánál a rendek a választás' szokott törvényes módjától, tisztesség' okáért annyiban eltértek, hogy a kijelölés szokás szerinti kihirdetését mellőzve, egyhangulag közös akarattal teljesítették a választást: hanem azon kijelentés mellett, hogy az jövő esetekre zsinórmértékül nem szolgálанд, sőt inkább az ország' törvényei mind a felség' kijelölési, mind az országrendek' szabad választási jogát illetőleg épségben fenntartatnak, 1791: 5; 1796: 1; 1848: 2; egyszersmind a nevezett három nádorválasztás az idézett három törvényczikkelybe, nem különben dicsőült József nádor emléke, a haza' ügyei' vezérletében ernyedetlen buzgalmaért kiérdemlett nemzeti hála' megörökítésére, törvénybe (1848: 1) igtattatott.

⁸⁾ Ezen czikkelyeket *B a r t a l*, comm. III, 203 l. a nádori hivatal' jogai- és kötelességeiről írt commentárnak tartja, de keletkezésöket nem Mátyásnak, kinek politikájával össze nem egyeztethetők, hanem II. L. Lászlónak idejébe teszi; tartalmuk hitelt érdemel, törvényes erejüket pedig az 1681: 1 s az utóbbi idézett megerősítő törvényczikkelyek kétségen kívül helyezik.

czikkelyeket utóbb az 1681: 1; 1715: 5. 33; 1729: 4; 1741: 9; 1791: 24; 1848: 2 megerősített, s illetőleg ujjolag szabályozott. ⁹⁾ Jelesen:

a) A nádor a királynak az országból távolléte alatt törvényes helytartója. ¹⁰⁾ Minélfogva ha király lenne

⁹⁾ A nádori hivatal' eredetét s hajdani hatáskörét többen vizsgálták, de erre, különösen viszonyban az országbírói hatáskörhöz, a bíróságoknak sz. István által állapítottrendjében, egészen új világot derített Bartal, comm. I, 147. 317—333 l. s részint bővebben az Új m. muzeumban, 1852, 422 s köv. l. még pedig olly mértékben, hogy ez iránt alig fog többé alapos kétség támadhatni. Ezek szerint a nádori hivatal a magyaroknál a vezéri korban létezett, s nemzetgyűlésen választott főbírói tisztségből vette eredetét; mellyet sz. István királyi kinevezéstől függővé tett, hatáskörét is korlátolva; s melly eredeti hatáskörét az arany bulla' 8. cikkelye által nyerte vissza — miszerint jelesen büntető ügyekben az ugy nevezett általános törvényszékeknél (*generalia iudicia*) a tény' kérdése fölött a megyei bírák ítélték, a jogkérdés' eldöntése pedig I. Mátyás koráig a nádor' hatásköréhez számított, ki saját udvarhelyén vagy akár hol saját pecsétje alatt szolgáltatott igazságot, az ország' legrégibb idejétől fogva. Különbén hajdani bíraskodási hatáskörét bővebben lásd Bartalnál, comm. I, 327 s köv. l. A *palatinus* szó, melly eleinte minden udvari főtisztviselőnek adatott, a nádor' kizáró sajátjává hihetőleg III. Béla alatt vált, ki ekkor még s azután is gyakran a király' *palatinusának* neveztetett, IV. Béla alatt s azután többször ország' *palatinusának*, miglen ez utóbbi nevezet állandóvá vált, miszerint Zsigmond alatt már a hivatal is *Palatinatus regni* nevezete alatt említették (mire nézve a bizonyítékokat l. Bartal, comm. I. 148 l.). Különbén lásd még e tárgyban: Fejér, Cod. dipl. V, 6. köt. az előbeszédben; Podharczky, a nádori hivatal és név eredetéről, Új m. muzeum 1859, XXIX—XXXVIII l. és: A nádorispán eredete és egykori hatásköre 1492-ig, M. akad. értesítő 1856, 486—500 l.

¹⁰⁾ 1485: 10; 1741: 9; az 1848: 3 ide tartozó határozata már fennebb a 34. és 44. §-ban fel volt hozva; az utóbbiban a kir. helytartói hivatalról általában is volt szó.

választandó, mi az 1723: 2, 11. §-ban fenntartott esetben történhetnék, országgyűlést hirdet, s abban első szavazattal bir; ¹¹⁾ a király' akadályoztatása esetén külországok követeit kihallgatná; ¹²⁾ s a kiskorú király' gyámja, és a gyámság' idején az ország' kormányzója. ¹³⁾

b) A király és ország között, netaláni meghasonlás esetén, közbenjáró. ¹⁴⁾

c) Egyéb politikai jogai: hogy az országgyűlésnek, jelesen a főrendi táblának elnöke volt; mit csak az 1848: 4, 7. §. változtatott meg. Nemkülönben elnöke volt a magyar kir. helytartótanácsnak. ¹⁵⁾ Fő gondviselője az országos levéltárnak, honnan az a végett folyamodóknak hiteles másolatok adatnak ki. ¹⁶⁾ A törvény jelölte esetekben gyámokat rendel. ¹⁷⁾ Nehezebb ügyekben a király által törvény szerint meghallgandó. ¹⁸⁾ Koronázásnál a koronát az esztergami érsekkel együtt teszi a király fejére. Pest Pilis és Zsolt törvényesen egyesített megyék' örökös főispána, s a jászok' és kunok' grófja. ¹⁹⁾

¹¹⁾ 1485: 1.

¹²⁾ 1485: 7; l. fennebb 43 §., mi azonban a fejedelemnek és következőleg a külső képviseltetésnek az ausztriai örökös-tartományokkal közössége folytán természet szerint változást szenvedett.

¹³⁾ 1485: 2, mit az 1681: 1; 1715: 5 s újabb törvények is megerősítnek; l. fennebb a szöveget e §. 9) jegyzetéhez.

¹⁴⁾ 1485: 6; erre utal már az arany bulla' 31. cikkelye.

¹⁵⁾ 1723: 97.

¹⁶⁾ 1622: 31.

¹⁷⁾ 1659: 30; 1715: 68; 1765: 26.

¹⁸⁾ 1741: 11, 3. §; 1791: 17.

¹⁹⁾ 1485: 11; 1659: 76; 1751: 2. 25; 1791: 5. Azonban az 1848: 28 a nádori méltósághoz kötött hivatalok iránt különösen, de csak i leiglenesen intézkedett.

d) Katonai hatóságánál fogva, mint az ország' közönséges fő kapitányára, ²⁰⁾ a törvények rá bizzák a közbátorság' fenntartásának fő gondját a törvény szabta módon, ²¹⁾ valamint a magyar nemesi fölkelés' fő vezérletét. ²²⁾

e) Bírói törvényhatóságát illető jogai: ²³⁾ ő az ország' egyik és pedig első nagybírója; ²⁴⁾ a hétszemélyes tábla' fő elnöke, ²⁵⁾ s a királyi táblához két bírót nevez, az alnádort, s a nádori ítélőmestert, ²⁶⁾ az ország' vármegyei közötti határvillongásokban ítél, ²⁷⁾ nemkülönbben a jászok' és kunok' ügyeit nádori felső ítélőszékén eldönti.

f) Nádori adományokat tesz, a törvény szabta föltételek' megtartása mellett. ²⁸⁾

2). Az ország' zászlósurai között második helyet foglal el az országbíró, ²⁹⁾ kinek hatáskörét a következő

²⁰⁾ 1485: 4, megerősítve a már többször idézett újabb törvénycikkelyek által.

²¹⁾ 1622: 23.

²²⁾ 1609: 66; 1715: 21; 1791: 5; 1808: 2. 3.

²³⁾ Bírói törvényhatóságának régibb körére fennebb a 9) jegyzetben volt utalva; l. az iránt az ott idézett B a r t a l o n kívül C z i r á k y t is, 223. 224 §.

²⁴⁾ 1485: 9; 1486: 68, 1 §.

²⁵⁾ 1723: 24.

²⁶⁾ 1500: 8; 1542: 28. Az alnádor (*vice-palatinus*) jól megkülönböztetendő a régi *pro-palatinus*-tól.

²⁷⁾ 1618: 71; 1635: 19.

²⁸⁾ 1609: 66; 1659: 30; 1715: 33; 1723: 4; 1741: 20. Ezekről l. a m. magánjogi írókat; eredetök- s alapjokról C z i r á k y, 226—230 §.

²⁹⁾ Az országbírói hivatal' eredete a magyar királlyal egykorú. B a r t a l szerint (Comm. I, 320 s köv. l.) az országbíró, ki, mint királyi udvarbíró, helyettesével együtt *comes curia-*

fő pontok jelölik: ő az ország' egyik nagybírása, ³⁰⁾ s mint ilyen hiteles pecsét alatt bírói parancsokat ad ki, és hiteles helyet tart; a királyi táblához alországbíró s országbírói ítélőmestert nevez ki; ³¹⁾ a hétszemélyes táblának és a m. kir. helytartótanácsnak tagja, és mindkettőnek a nádor' jelen nem létében elnöke; ³²⁾ nem különben a főrendi táblának a nádor' megnevezésekor elnöke volt.

3). Méltóságra nézve harmadik a horvátországi bán, ³³⁾ kinek mai törvényes hatásköre a következő:

lis, maior és *minor* nevezete alatt fordul elő, eleinte palotagróf, *comes palatinus* név alatt is előjön (valamint viszontag, sz. Istvántól kezdve a bírói hatalom a királyi méltóság' kifolyásául tekintetvén, a nádor is nevezetett *comes curialis*-nak), rendes hatalmánál fogva csak a királyi udvarban a király' pecsétje alatt szolgáltatott igazságot; rá és helyettesére volt bizva a király' pecsétje, s azért királyi jelenlét (*praesentia regia*) czimével élt. A királyi *curia* régi hatáskörét l. ugyanott.

³⁰⁾ 1486 : 68, 1. §.; mint ilyen, esküjét a király' kezébe teszi 1486 : 73.

³¹⁾ 1715 : 29.

³²⁾ 1723 : 24, 4. §. és 97. 5 §.

³³⁾ Sajátlag Tót-, Horvát- és Dalmátország' bánja (Szlavónia itt régi valódi értelmében veendő, ámbár az 1741 : 50 által a magyarországi területhez tartozó Szerém, Posega, Valkó és Verőcze vármegyék, mellyekre ráragadt az alsó-tótországi nevezet, a bán' hatósága alá rendeltettek). Hajdan szlavóniai, kroátiai s dalmátiai vagy tengermelléki bánok külön is fordultak elő. A horvátoknál bánok, mielőtt a magyar korona' hatósága alá jöttek volna, minden kétségen kívül léteztek. A báni hatáskör régebben szélesebbre terjedett; utóbb igen lehanyatlék, régi hatályának helyreállítását több törvény sürgette (1608 : 11; 1609 : 27. 28; 1649 : 33; 1681 : 62. 66. 71; 1687 : 22; 1715 : 114; 1723 : 87), míglen újabb törvényczikkelyek azt ismételve elismerték s megerősítették (1741 : 47; 1791 : 24); bár még sem kapták többé

a horvát-, tót- és dalmátországi részek számára, királyi megegyezéssel, közgyűléseket hirdet s azokon elnököl, ³⁴⁾ valamint a báni táblánál is, mellyhez albánt nevez ki. ³⁵⁾ A nevezett tartományokra nézve nagybíró, s mint ilyen bírói parancsokat ad ki az alája rendelt bíróságokhoz; ³⁶⁾ midőn a magyar kir. helytartótanácsnál megjelent, itten méltósága rangjának megfelelő ülésel és szavazattal birt; ³⁷⁾ esküjét a király kezébe teszi le; ³⁸⁾ rendesen tartományában lakni köteles, ³⁹⁾ s hosszabb távolléte vagy akadályoztatása esetén, helytartót kap, ki tiszti teendőit, a katonaiak' kivételével végezze. ⁴⁰⁾ Katonai ügyekben a bánt a hatósága alatt álló kapcsolt részekben a főkapitányi hivatal illeti, s mint ilyen, Dalmát-, Tót- s Horvátország' nemesi fölkelésének is közvetlen fő parancsnoka. ⁴¹⁾

kezökbe azon hatalmat, mellyel a mohácsi vész előtti időkben e tartományokat, a nádorokhoz némileg hasonló állásban, igazgatták.

³⁴⁾ 1791 : 58.

³⁵⁾ 1723 : 89.

³⁶⁾ 1659 : 45.

³⁷⁾ 1791 : 58.

³⁸⁾ 1486 : 73.

³⁹⁾ 1741 : 47 ; 1764 : 34.

⁴⁰⁾ Rendszerint ugyan a zágrábi püspök neveztetett ki báni helytartónak, a nélkül azonban, hogy e hivatal püspöki székhez lett volna kötve, 1723 : 89.

⁴¹⁾ 1808 : 5, megegyezőleg az 1681 : 66 és 1741 : 59. törvénycikkelylyel. A kapcsolt részekhez tartozó területrészekből alakított katonai végvidékek' egész terjedelembeni visszahelyezése a bán' törvényes hatósága alá — mellynek helyreállítását s fenntartását annak idején számtalan országos törvény, 1608 : 11 kor előtt; 1609 : 27. 28 ; 1630 : 25 ; 1635 : 32 ; 1638 : 32 ; 1649 : 33 ; 1681 : 62 ; 1687 : 22 ; 1715 : 114 ; 1723 : 87 ; 1729 : 20 ; 1741 : 47 stb. sürgette — az országgyűléseken a legujabb

A kir. tárnokmester a tárnokszék' feje, melylyen a tárnoki törvényhatóság alatti városok' főlebbvitt ügyei megvizsgálatnak; ⁴²⁾ ugyanezekhez, mint nagy bírájok, bírói parancsokat ad; esküjét a király' kezébe teszi; az országgyűlésen, jelesen a főrendi táblánál, a nádor' és országbíró' távollétében elnökölt; a hétszemélyes tábla' és m. kir. helytartótanács' tagja, sőt ez utóbbinak ülésain rendszeren, nádor és országbíró távollétében, ő vitte az elnökletet.

Az ország' többi zászlósurai újabb időkben ⁴³⁾ a köz igazgatásban részt nem vettek; sőt — kivéven a nemes testőrsereg' kapitányát — tisztségökben is csak a kir. koronázás' alkalmával szerepelnek. Épen csak hogy a kir. főlovászmester országgyűlés' idején a kir. udvar' s a rendek' számára szállásokról gondoskodott, nemkülönben gondot fordított az élelmiszerekre, azok' tulcsigázott árának korlátolására, s visszaélések' elhárí-

időig az ország' előleges sérelmei' sorában hiában szorgalmaztatott.

⁴²⁾ Már sz. István' korától kezdve a királyi udvarnál, az ügyeket a curiában s az országban rendes hatalommal ítélő nádor s országbíró mellett, a főhivatalnok volt; törvényhatóságának eredete a sz. István által a székesfejérvári polgároknak adott kiváltságban keresendő, miszerint ügyeiket a királyi jelenlét vagy a tárnokmester elébe vihették, — mellyben kérelmőkre rendre a királyok által más városok' polgárai is részesítették; *Bartal*, *Comm. I*, 267. 302 l. Tárnoki sz. kir. városok: Bártfa, Buda, Korpona, Kassa, Debreczen, Eperjes, Kőszegh, Győr, Kis-Marton, Modor, Újvidék, Pest, Soprony, Szakoleza, Szathmár-Némethi, Szeged, Temesvár, Szabadka, Nagy-Szombath, Zágráb, Zombor, és a be nem czikkelyezett Pécs és Eszék; a többi sz. kir. város személynöki. Lásd még a tárnok' törvényhatóságáról az 1741: 12.

⁴³⁾ A hajdanra nézve l. *Bartal*, *Comm. I*, 267 s köv. l.

tására; ⁴⁴⁾ a kir. főajtónálló pedig a nyilvános bevonulások' rendjét igazgatja, s 1848-ig az országgyűlésen a főrendi táblánál az ajtóra személyesen felügyelt, valamint az alsótáblánál időleg' rendelt helyettese; az országgyűlési üléseken szükség' esetén csendet parancsolt, s a főrendeknél az egyes szavazatokat beszédte. ⁴⁵⁾

A zászlósúrak után rangban következik a posonyi gróf, ⁴⁶⁾ kit, valamint a két koronaórt, a főurak' ülésoráról intézkedő 1687: 10 a zászlósúraktól tisztán elkülönít.

A két koronaór az eddigi felsoroltak után rangban közvetlenül következik, s a többi országnagyokat méltóságban megelőzi, habár nevök a kir. végzeményekhez nem igtattatik. Választatnak országgyűlésen, a király által a világi rendből valláskülönbség nélkül kijelölt született magyar férfiak közül, ⁴⁷⁾ s esküjököt a király és országgyűlés előtt teszik le. ⁴⁸⁾ A volt koronaórs illetőleg örököseinek a kulcs átadása iránti megnyugtatása és a felelet' terhe alóli feloldoztatása szinte or-

⁴⁴⁾ 1647: 123; 1649: 62; 1655: 88.

⁴⁵⁾ Régi szokásnál fogva, mellyet megerősített az 1495: 25.

⁴⁶⁾ A posonyi grófi méltóság, a posonymegyei főispánysággal s a posonyvári kapitánysággal együtt a Pálffy grófok családjában öröklő, 1599: 48. Még Verböczy (Hk. I, 94) a posonyi grófot a temesi gróffal együtt a zászlósúrak közé sorozza; a temesi gróf' méltóságát Mária Terézia helyreállította, hanem ennek neve nem igtattatik a kir. végzeményekbe.

⁴⁷⁾ 1608: 4 kor. előtt, s a királyi hitlevél 2. pontja. Időközben a király ideiglen a legközelebbi országgyűlésig nevezhet koronaórt, 1715: 38, 1 §. Ugyanezen törvénycikkely eltörölte az 1681: 35 azon határozatát, miszerint a kamaraelnök nem lehetett koronaór.

⁴⁸⁾ 1715: 38, hol az eskü' szavai is olvashatók, melyekből látható, hogy egyiknek mindig a korona mellett kell laknia.

szágygyülésen történik, s törvényczikkelybe igttattatik. ⁴⁹⁾

A többi főurak részint hivataluknál fogva azok — a főispánok ⁵⁰⁾ (mind az örökösök, mind a többiek), és a fumei kormányzó ⁵¹⁾ — részint királyi kegyelemlevél által nyert s öröklő hercegi, grófi vagy bárói személyes méltóságuknál fogva. ⁵²⁾ Az 1687: 10 szerint a koronaörök után következnek ülésre nézve a főrendi táblánál a főispánok, és pedig előbb az örökösök, beigttatásuk ideje szerint, aztán a többiek, szinte beigttatásuk ideje szerint. Minden főur országgyűlésre nemcsak külön meghivatik királyi levél által, s mint már említve volt, a főrendi táblánál személyesen bir ülés- és szavazatjoggal: hanem a ki személyesen meg nem jelen, valamint a mágnások' özvegyei is, tulajdon követeket küldhettek, sőt küldeni tartoztak, ⁵³⁾ kiknek helyök az alsó-táblánál volt. ⁵⁴⁾ A tartományi főbiztosság' igazgatójának főrendinek kellett lenni. ⁵⁵⁾

⁴⁹⁾ Lásd legujabban 1844: 1; régibb példák: 1715: 38; 1741: 6; 1791: 8 stb.

⁵⁰⁾ Ezekről a megyerendszernél lesz közelebbről szó.

⁵¹⁾ 1807: 4.

⁵²⁾ Illy adományozás példája Magyarországon már II. Endre korából kimutatható. Bartal, Comm. I, 233 l. Lásd bővebben Cziráky, 244—252. §.

⁵³⁾ Ezekben a törvény megkivánta, hogy birtokos nemesek legyenek (1625: 62; 1655: 61; 1723: 7). Egy küldött kettőnél többnek képét nem viselhetette (1681: 51); az 1649: 44 illy szerepléstől elzára ügyvédeket, harminczad- és vámszedőket, hanem ezt az 1655: 61; 1715: 50 enyhítette.

⁵⁴⁾ 1681: 51.

⁵⁵⁾ 1723: 100.

50. §.

Folytatás. III. A nemesi rend.

Kik az ország' nemesei közül sem az egyházi sem a világi főurak' rendéhez nem tartoznak s ezek' külön jogaival nem birnak, az országrendek' harmadikához, a szorosabb értelemben vett nemesi ren d h e z ¹⁾ számtatnak, (melly gyakran megkülönböztetésül lovagrendnek is neveztetik), s a nemesi szabadságot alkotó és mindnégy országrendel közös, közönséges nemesi jogokat és mentességeket élvezik, s illetőleg élvezték; a mellyek tekintetében mondá Verbőczy, hogy „minden főpap és zászlósurak s a többi országnagyok az ország' egyéb nemesivel együtt mindenkor egy s ugyanazon nemesi szabadság' kiváltságával ékesítvék.“ ²⁾ Minélfogva e helyen, — az országrendeket általában illető országgyűlési jogon kívül, mellyet a vármegyei kebelzetekben egybefoglalt országrendek' közönségei képviselő követeik által gyakoroltak; valamint azon jogon kívül, hogy ugyanezen közönségek mind közigazgatás' mind

¹⁾ Az ország' régi igaz nemesei', és egyéb vitézlő szabados osztályok' eredete, változása, egymáshozoi viszonyai, míglen az országos nemesség' egyenlő jogaiban részesültek — a magyar jogtörténetnek egyik legérdekesebb s legszövevényesebb tárgyát képezik, mellynek kiderítésén legjelesebb tudósaink fáradoztak; az eredményeket egybefoglalva és saját vizsgálódásaihoz képest kiigazítva feltaláljuk Bartal' commentárjaiban, főleg I, 210—224. 234—245. 289—293 l. II, 119—122. 155—158. 202—III, 31. 65—70 l.

²⁾ Hk. I, 9, 7 §.; 1492 : 50.

törvénykezés' tekintetében törvényhatóságokat képeztek, — felsorolandók a közönséges nemesi jogok s kiváltságok, mellyek közül némelylek sarkalatosaknak tartattak.

Verbóczy, Hk. I, 9. sarkalatosakúl a következő négyet sorozza fel: a) hogy a nemesek, hacsak előbb idézve, vagy perbe hiva s törvénykezési rend' utján marasztalva nincsenek, személyökben bárkinek folyamodására, vagy vádjaira, vagy kérelmére, sehol és senki által le nem tartóztathatnak. b) Hogy az egész ország' nemesei senki más' hatalma alatt nincsenek, mint a törvényesen megkoronázott fejedelemé alatt; s maga a fejedelem is, valakinek pusztá panaszára és suttogására, senkit közölök, törvény utján kívül, s a másik felet meg nem hallgatva, személyében vagy vagyonában, rendes hatalmánál fogvást meg nem háboríthat. c) Hogy törvényes jogaikkal, s földbirtokaik' határain belől fekvő minden jövedelmeikkel, tetszésök szerint mindenkor szabadon élhetnek, és minden föltételekhez kötött szolgáltságtól, és adalékok' s gyűjtelmek', adó', vám' és harminczad' fizetésétől egészen mentesek s kivétetvék; csupán az ország' védelmére katonáskodni tartoznak. d) Hogyha királyaink' valamellyike a II. Endre' közönséges végzeményében nyilvánított s kifejezett nemesi szabadságuk ellen valamit tenni merészlene, akkor minden hűtlenség' vétke nélkül szabadságuk van annak ellenességűlni, s ellenmondani mindenha.

Ezek közül az első és második szabadság, a személyes szabadságnak és jogállapot' sértetlen fenntartásának, legalább a honpolgárok' ama kiváltságos osztályaira nézve, nevezetes, és ma is nagy fontosságú gyakorlati biztosítéka. Habár nem úgy értelmezendő, mintha valaha viszontag az országban törvény szerint,

bárkit s bármelly állapotú személyt, ha nem is volt nemes, meg nem hallgatva s a törvény' rendén kívül elmarasztalni, vagy személyében s vagyonában, akár magának a királynak, szabad lett volna háborítnia. Csakhogy ez a nemesekre nézve különösen s kitünően volt sarkalatos jog gyanánt biztosítva, mellyet utóbb is számos törvény megerősíte, ³⁾ melly alól azonban némelly kivételeknek volt helye. ⁴⁾ A harmadik az 1848: 8 által elenyészett. ⁵⁾ A negyedik pedig már az 1687: 4 által eltöröltetett. ⁶⁾

³⁾ Arany bulla : 2; 1439: 27; 1492: 11. 12; 1563: 22; 1608: 16 kor. előtt; 1613: 34; 1618: 14; és főleg 1723: 5.

⁴⁾ Kivételek: felségsértési és honárulási bűn' esetei, 1715: 7, megerősítve 1791: 56 által; ha valaki nagyobb gonosztetten, ugymint: szántszándékos gyilkosságon, faluk' felgyújtásán, tolvajlás- vagy rablásán, erőszakos paráznaságon éretik, Hk. I, 9, 2 s 3. §.; 1791: 41; szökött vagy zászlóját elhagyó katonákra nézve 1598: 31; 1601: 14; számadással tartozó köz- vagy magán-tisztviselőkre, ha mielőtt számot adnának, vagy szolgálatban levők, ha a szolgálati idő kitelése előtt, szökni készülnének 1471: 2; 1492: 24; 1554: 20; 1622: 65; ösméretes gonosztevőkre nézve 1546: 25; 1625: 13; 1687: 14; 1723: 5, kiknek lakásukon kívül alig van egyéb jószáguk, hacsak elkövetett gonosztettők különben nyilvánvalóan s elegendőleg tudatik; végre azokra nézve, kik törvényesen megidézve meg nem jelentek s nyomozó levelek által üldöztetnek 1625: 13, 7. s 8. §. Különben a nemeseknek a per főlebbvitele is szabad lábon van megengedve, hacsak szökésről nem gyanusak, 1563: 41, 1. §; 1791: 41. A második szabadság' fontossága a nemesekre nézve kitünően nyilvánult az 1848-ig fennállott magán-hatóságok' irányábani mentességökben. Cziráky, 170. 171 §.

⁵⁾ Különben a polgári telkeket tartó nemesek már a régiebb törvények szerint (Zsigmond II: 10; 1608: 13 kor. előtt; 1647: 78; 1715: 77 stb.) az azokra eső terheket hordozni vagy megváltani tartoztak; hasonlóképen az idegen jószágon urbéri

Egyéb köztekintetben fontos jogaik a nemceseknek : a nemes' személyének a törvény által különös módon védett sérthetlensége ; ⁷⁾ katonaszállásolástól mentesek voltak ; ⁸⁾ az országban nemcsak mindennemű tisztségek', hivatalok' s méltóságok' viselésére képesek, hanem előbbi időkben az ország' köz hivatalaira s a vármegyéknél csak jó birtokú nemes emberek alkalmaztatnak, ⁹⁾ — azonban ezen előjogot megszüntette az 1844 : 5, kimondván, hogy „az országban s kapcsolt részekben született vagy honosított, s törvényesen bevett bármel-

telket tartó nemes minden szolgáltatással egyaránt tartozott a földesurnak, 1563 : 69 ; 1613 : 4 ; 1647 : 95, 9 §. ; 1836 : 11 ; harminczadfizetési köteleességekéről l. fennebb 42 §. 6) jegyz.

Míg fennállott, a nemesség' ezen adómentessége, mindig sarkalatos jognak tartatott, mint azt 1715 : 8 ; 1723 : 6 ; 1741 : 8 is tanúsítja ; azonban a közjó úgy kívánván, a nemesség által fizetendő segedelmeket pénzben és természetményekben is készséggel megszavazott az országgyűlés, l. 1595 : 3 ; 1596 : 6 ; 1792 : 6 ; 1796 : 2 ; 1807 : 2 ; 1812 : 1 ; 1836 : 41 ; 1840 : 44. s felajánlott a nemesség, 1808 : 7 ; 1827 : 12 ; stb.

⁶⁾ Ezen törvénycikkely által az arany bulla' 31. cikkelyében foglalt ellenállási záradék eltöröltetett, minélfogva az a király' koronázási esküjében is, hol az arany bulla' megtartását igéri, kivétetik.

⁷⁾ Hk. I, 14 ; II, 55 ; I. Lajos 1351 : 9 ; 1486 : 55 ; 1492 : 74 ; és utjabban 1723 : 10. Vérdija is nagyobb mint a nemnemeseké, Hk. I, 2 ; III, 5.

⁸⁾ 1486 : 62 ; 1567 : 39 ; 1595 : 27 ; 1662 : 13 stb., hanem csak nemesi udvaraik, udvarházaikra nézve. E mentességet az 1848 : 8 elvben szinte eltörölte.

⁹⁾ 1435 : 2 ; 1486 : 9 ; 1492 : 34 ; 1507 : 4 ; 1681 : 27 ; 1723 : 24. 56. 97. stb. Az 1723 : 100 szerint az ország' kerületeiben a tartományi biztosoknak épen a nemesi (lovag-) rendből kellett lenniök ; valamint a királyi jelenlét' törvényszéki helytartóját szinte ezen rendből volt szokás kinevezni, 1751 : 6 ; 1765 : 5.

vallású lakosoknak, akár kinevezéstől, akár választástól függő minden köz hivatalokra leendő alkalmazásában az, hogy a nemesi osztályhoz nem tartoznak, akadályúl nem szolgálhat.“ Nemkülönben a nemesek saját nemzetségi czimereikkel élnek. Más mint nemesi, tehát vármegye' és kir. curia' törvényhatóságának alárendelve nem voltak, ¹⁰⁾ azonban az 1848: 23, 2. §. szerint a város határában létező nemesek' személye és javai, rendőri, büntető és magán-jogi tekintetben a városi hatóságnak alá vannak vetve; ¹¹⁾ nemesi jószágaikon úri törvényhatóságot gyakoroltak nemtelen jobbágyaik fölött ¹²⁾ — míglen az 1848: 9 azt, az urbér' és pótló szerződések' alapján gyakorlatban volt szolgálatokkal (robot), dézmával és pénzbeli fizetésekkel együtt, megszüntette. Nemesi jószágokat (*ius possessionarium*) gyökeresen és örök időre Magyarországon csak nemesek szerezhettek s birhattak szilárd jogon, nemtelenek' s idegenek' kizárásával ¹³⁾ — míglen a nemnemesekre nézve e korlátolást az 1844:4 eltörölte, mondván, hogy „az országban s kapcsolt részeiben született, állandón lakó, s törvényesen bevett bármely vallású nem-nemes honfiak, általuk bármi czímen eddig szerzett, vagy jövőben szerzendő nemesi javakra nézve, nemesség' hiánya miatti nembirhatási ügyúton ezentul nem háborgattathatnak.

¹⁰⁾ 1647: 78. 93; 1649: 17, azért törvény elébe állíttatni nem lehetett, Hk. II, 23.

¹¹⁾ Vesd ö. 1848: 27, 2. §.

¹²⁾ Zsigmond III: 10; Hk. III, 25. 26; 1729: 41; 1836: 10; 1840: 7, 11—17 §.

¹³⁾ Idegenekre nézve: arany bulla: 26; 1630: 30; 1715: 23; nem-nemesekre nézve a kizárás a kir. curia törvénymagyarázó döntvényein alapúlt, Frank I, 128 §.

Illy jogokkal szemben, a nemességnek viszontag különös, azokon alapuló kötelezettségei voltak. Jelesen: mint a sz. korona' tagjai, a nemesek a király- s koronához különös hűséggel, ¹⁴⁾ a törvények és törvényhatóságok iránt engedelmességgel tartoznak viseltetni; ¹⁵⁾ a megyékben, a melly hivatalokra megválasztattak, elfogadni tartoznak, s a törvényes ok nélkül elfogadni vonakodók birság alá esnek; ¹⁶⁾ országgyűlésre királyi levél által meghivatván, a kitűzött időben s helyen, a maga módján, tehát személyesen vagy küldött által megjelenni s jelen lenni tartoznak; ¹⁷⁾ végre a minden adó' terhétől mentes nemesség a hon' védelmére, midőn a nemesi fölkelés elrendeltetett, fegyvert fogni, és a fölkelő nemesek az ország' határán belől saját költségökön, azon kívül a király' költségén katonáskodni tartoztak. ¹⁸⁾

¹⁴⁾ Hk. I, 12; régebben a rendek a királynak különös hűségi esküt tettek le, mint az 1453 : 2 bizonyítja. Erdélyben a legújabb időkig fennmarada azon szokás, hogy a rendek hódolási esküt tegyenek le, az erd. 1744 : 4-ben foglalt forma szerint, s arról szóló oklevelet, mindenkinek aláírásával, a három nemzet' s minden aláírók' pecsétjével megerősítve felküldjenek, erd. 1791 : 4.

¹⁵⁾ Zsigmond VI : 7 ; 1486 : 58 ; 1492 : 67 ; 1495 : 69 ; s főleg 1507 : 8.

¹⁶⁾ 1492 : 34 ; 1507 : 4 ; s erre is értendő 1723 : 90.

¹⁷⁾ A meg nem jelenőkre vagy engedelem nélkül távozókra, valamint azokra, kik az országgyűlés' helyén lévén bár, az üléseket nem látogatják, birságokat szabnak 1498 : 1 ; 1639 : 79 ; 1662 : 33.

¹⁸⁾ Már fennebb a 41. §-ban megjegyeztetett, hogy a nemesi fölkelés rendszere, alapjának, a nemesség' adómentességének eltörlése s a közteherviselés' elvének felállítása óta (1848 : 8), többé gyakorlatinak nem tekinthető. A mi pedig a nemesi fölke-

Szereztetik a nemesség — akár eredetét, akár öröklő átszállását ¹⁹⁾ tekintve — csak is a törvényesen koronázott király' kegyelméből, ²⁰⁾ nemes jószág adományozása, ²¹⁾ vagy nemesítő levél (*litterae armales*) által; ²²⁾ külföldi nemesek pedig, midőn királyi kivált-

lés' azon alakzatát illeti, melyet az 1715: 8 óta, a honvédelmi rendszerben az állandó katonaság' felállítása által történt változás' következtében nyert, — elég itten megjegyezni, hogy a nemesi fölkelés' különböző fajai közül, a portaszám szerinti (*portalis*) és zászlóalji (*banderialis*) fölkelés az 1715: 8 által, helyét az állandó magyar ezredek pótolván, elenyészettnek tartatott, s csak a személyes fölkelés maradt volt fenn rendkívüli honvédelmi eszközül rendkívüli szükségék' esetére; Cziráky, 557—562. §.

¹⁹⁾ Ósi nemességgel bírnak, a kik nemes apától vagy fiúsított anyától törvényes házasságban származtak, Hk. I, 7. Törvényeink szerint a katholika egyház' papjai ugyanazon szabadságokkal éltek, mint a nemesek (Hk. I, 2; 1647: 16, 10 §.; 1715: 27, 1 §.).

²⁰⁾ Lásd fennebb a 37. §. Minden nemesség kútforrása a király, Hk. I, 3. 4.

²¹⁾ Ugyancsak a 37. §-ban már megjegyeztetett, hogy az 1848: 8 óta a pusztán nemes jószágadományozás által, a nemesítés' megemlítése nélküli nemesítés' fogalma nem lehet többé gyakorlati.

²²⁾ Megkivántatik, jeles érdemeken fölül (Hk. I, 6; 1622: 17; 1741: 19), a) hogy a ki nemeslevelet nyer, honfi legyen, miszerint idegennek, habár hazánkban letelepedne, az annakelőtte nyert nemeslevele semmit sem használna, 1630: 30, 2. 3. §. (de a helybeli befogadás is elegendő. Kir. válasz 1792 jun. 12); b) hogy városi polgárt a városi tanács és kir. tanácsos urak (1649: 15, 1. §.), más embert a vármegye, vagy legalább három királyi tanácsos ajánlja (1630: 30, 1. §. a mi jobbágyokra nézve az 1622: 17; 1630: 30, 4. §-ban volt határozva, az urbéri viszony' eltörlésével elenyészett); c) semmisedés alatt szükséges, hogy a ki nemeslevelet nyert, azt lakó megyéjében kihirdettesse

ságlevél és törvény által honfiusítottak, magyar nemességet is nyernek. ²³⁾

51. §.

Folytatás. IV. Sz. kir. városok.

Az ország' rendei között negyedik helyet a szabad királyi városok ¹⁾ foglalják el, mellyekhez 1791 óta némelly külön portákkal biró, s országgyűlési joggal felruházott szabad kerületek is járúltak.

Szabad királyi városok azon helybeli községek, mellyek királyi kegyelemből nyerték azon kiváltságot, miszerint minden magán földesúr' hatósága alól mentesen, egyedül a király' hatalma alatt álljanak, ²⁾ s a megyei törvényhatóság alól kivéve, területökön magok gyakoroljanak törvényhatóságot, közigazgatási dolgok-

1630: 30, 5. §. törvény' értelmében egy év alatt, Hk. II, 12; de a nemeslevél' későbbi kihirdetése is már elfogadtatott, kir. válasz 1792 május 18. Kassics, Laurea virtutis, Pest 1826. 96 §.

²³⁾ Lásd fennebb 48 §.

¹⁾ A sz. kir. városok' eredete- s fejlődéséről Magyarországon l. Bartal, comm. I, 300—305. II, 158 s köv. 210 s köv. III, 83—86. 123—129 l. Vannak személynöki és tárnoki városok; a bányavárosok különösen a bányatörvényhatóságnak is alávetvék.

²⁾ Szabadságukért mérsékelt királyi adót (*census regius*) fizetnek, mellynek tekintetéből a korona' javaihoz számítottak, 1514: 3; sőt néha, mint 1715: 36, a király minden város' földesurának mondatik, de nem azon értelemben, mint jobbágyok fölött.

ban úgy, mint a polgári és büntető igazságszolgáltatás' ügyeiben. ³⁾

A sz. kir. városok' egyéb jogai a következőkben összpontosultak: ⁴⁾ a) hogy, valamint a megyék, az országgyűlésre külön-külön követeket küldöttek, a kiküléssel és szavazattal birtak az ország' rendei között: ⁵⁾

³⁾ De a megyei árszabás előbb a városokra is kiterjedt, 1659 : 71; 1625 : 40; most már kétségkívül nem, tekintve 1848 : 23, 25. §. Gazdasági dolgokban a városokat felsőbb hatalommal a m. kir. udv. kamara kormányozta. Az 1715 : 36 gondoskodott, hogy kamarai bizottságokkal szükség fölött ne terheltesenek.

⁴⁾ A városok' kiváltságait s szabadságait sokszor megerősítették törvények, de oda téve, a mennyire az ország' törvényeivel s a nemesi szabadsággal nem ellenkeznek (p. o. 1649 : 15; 1681 : 41); arra is vannak példák, hogy a törvény a nem tetsző kiváltságokat eltörölte, p. o. 1498 : 39; 1635 : 20. 21.

⁵⁾ 1608 : 1 kor. után, ugyan vonatkozólag csak azon városokra, melyeket az 1514 : 3 nevez, a többiek' állapotát pedig törvényváltozásig függőben hagyván; de nem csak az akkori városok régi helyöket megtartották, hanem az újabbak is hasonló jogot nyertek; 1638 : 42. 63; 1649 : 39. 40; 1655 : 65; 1681 : 60 stb. Hanem utóbb az 1687 : 17 több város' fölvétele ellen tiltakozott, kivéven ha 'Ő felsége nagy érdemek' és a közjó' tekintetéből egyet vagy mást azon kegyelmére törvényczikkely által méltatna — tiltakozása okául e törvény azt adván, nehogy a városok' szavazata a megyékét számban meghaladhassa; s csakugyan későbbi szabadítások is történtek, melyek becikkelyeztetvén, az illető városoknak az országgyűlési jogot megszerzték : 1715 : 107—109; 1751 : 27; 1791 : 30; 1807 : 4. 27. Holott az 1806-ben felszabadított Pécs, és az 1806-ban kiváltsággolt Eszék a törvénybe igtatás' elmaradása miatt e jogot legújabb időkig nem élvezhette. Különben megjegyzendő még, hogy a sz. kir. városi kiváltságot valamely község csak úgy nyerhette, ha magát előbb az urbéri viszonyból és úri hatóság alól, melly alatt addiglan állott, kiváltotta; a király és hon iránti

b) Mindegyik város, testületileg véve, bir a nemesi szabadsággal; ⁶⁾ c) tulajdon czímerrel és pecséttel; ⁷⁾ d) egyházi védhatalommal, mellynélfogva lelkészt magok választhatnak; ⁸⁾ e) piacot, héti és országos vásárokat tarthatnak; ⁹⁾ f) örökölnek a városiak' urafogyott vagyonában; ¹⁰⁾ g) hadi adón és katonaszálláson kívül egyéb országos terhet nem viselnek; sőt a bányavárosok katonaszállással sem tartoztak. ¹¹⁾ h) Mint az ország' egyéb törvényhatóságai, gyakorolják azon jogot

érdemeket birt felmutatni, és meg tudta bizonyítani, hogy a közterhek' hordozására képes. — A városok' országgyűlési részvéteinek némi nyomai már III. Endre' 1298-diki végzeményében felösmérhetők. Bizonyos, hogy Zsigmond 1405-ben a kir. városokat országgyűlésre hívta meg; s azóta közügyekben, országgyűléseken és azon kívül, a városok, főleg a tárnoki városok' követjei is részt vettek. Bartal, comm. II, 211 l. III, 127 l.

⁶⁾ Annálfogva földjét a város már 1848 előtt valódi sajátul bírta, s mint más földesurak, ottan az úgy nevezett kisebb kir. haszonvételeket gyakorolta. Nemes jószágot birhatnak (p. o. 1542: 34 Pos.), ezek' tekintetében a megyei hatóságot elősmérni tartozván (1498: 38; 1537: 3. 21; 1542: 35 Pos. stb.); hanem már 1542: 33 Pos. rendeli, hogy a sz. kir. és egyéb városok nemes jószágot sem kir. adomány, sem zálog neven ne nyerhessenek (1608: 6 kor. előtt). A nemesi fölkelésben részt vettek, s a hatalmaskodás' díját mint egyegy nemes személy, úgy kapják vagy fizetik (p. o. 1647: 81; 1649; 18; 1741: 63, 18. §; 1805: 1, 11. §. Az egyes polgárookra azonban a nemesi kiváltság nem terjedett ki, kik egyébiránt az egész országban vám- és helypénztől mentesek voltak.

⁷⁾ Kir. kiváltságlevelek' alapján, l. Hk. II, 13.

⁸⁾ P. o. 1681: 41.

⁹⁾ Kir. kiváltságlevelek' alapján.

¹⁰⁾ 1649: 16.

¹¹⁾ 1715: 43; 1723: 65. A városi tanácsosok' saját lakházaikra voltak mentesek a katonaszállás' terhétől, 1715: 77.

miszerint az országos törvények' határain belül, helyhatósági szabályokat (*statutum*) hozhatnak. ¹²⁾

Ezen negyedik rendhez tartoztak még azon szabad kerületek, mellyek országgyűlési joggal ruháztattak fel, úgy mint: a jász-kún kerületek, és a Hajdú kerület, mellyeknek országgyűlési ülés- és szavazatjogot az 1791: 29 tulajdonított, és Fiume s Buccari városa, mindegyik kerületével együtt, mellyeket ugyanazon joggal az 1807: 4 és 27 ruházott fel. ¹³⁾

52. §.

Az egyes honpolgárok' politikai jogai, tekintettel az 1848-diki törvényekre.

Az 1848-diki törvények különösen biztosított a l a p j o g o k' rendszerét az egyes honpolgárokra nézve nem állítottak fel; annál fogva ide tartozó határozatok az ide vonatkozó törvények' szavaiból és szelleméből csak töredékesen egybeállíthatók. Jelesen :

1). A személyes szabadság' tekintetében: jelenleg

¹²⁾ Hk. III, 22. Ezek előbb a polgárokat általában, a nemeseket polgári telkeik' tekintetében kötelezték.

¹³⁾ Ezek' jogállásáról, tekintetbe véve az 1848-diki törvények által tett újításokat, a következő §§-ban lesz szó. A szabad kerületek között kitünő helyet foglalt el a t u r m e z e i vagy t u r o p o l y a i kerület is, mellynek tagjai azonban valóságos személyes nemességgel bírtak, annál fogva nem a negyedik rendhez, hanem a nemesi rendhez voltak számítandók; jogállásuk' vázlása szinte alább forduland elő. Ezen kívül léteztek még némely kiváltságos kerületek, mellyek azonban országgyűlési joggal nem bírtak, annál fogva az ország' rendei között nem is foglaltak helyet; ezekről hasonlóképen alább lesz szó.

is — általános jogelvnek a törvényhozás által történendő alkotásaig — gyakorlatinak tekintendő a nemességnek a személyes szabadság' biztosítására vonatkozó ama sarkalatos joga, mely a Hk. I, 9. czímében van kifejezve, s mely fennebb az 50. §-ban kifejtetett; hol egyszersmind utalva volt azon jogelvre, hogy már régibb törvényeink' értelmében más rendű személyek sem voltak önkényesen, meghallgatatlanúl, a törvény útján kívül, akár a király által, egyszerű, egyoldalú panaszra vagy feladásra, személyökben vagy vagyonukban bántalmazhatók. Egyszersmind kiemelendő, hogy az egyenlő személyes szabadság' és jogegyenlőség' létesítésére határozó lépést tett az 1848: 9. törvényczikkely, az urbéri viszony és minden úri törvényhatóság' eltörlése által.

2). A jogegyenlőség az 1848-diki törvények' szellemében fekszik; mindazonáltal az formaszerinti jogelvgyanánt ottan ki nem mondatott. ¹⁾

¹⁾ E tekintetben figyelmet érdemel a KK. és RR. határozata a kapcsolt részek iránt (1848 országgyűl. irom. 191 sz. 179 l.):

„Az ország az 1848 évi mártius 31-kén kelt, örök időkre nevezetes királyi leirat által megnyerte a sanctio pragmatica' alapján azon önálló kormányzást, melyre ősz alkotmányánál és törvényeinél fogva jogosítva volt. A törvényhozás kimondotta, hogy a teher egyenlő, megszüntette az urbért, kárpótlást szavazott azoknak, kik az urbéri javadalmak' megszüntetése által értékeikben esorbát szenvedtek, és ezen kárpótlás' alapjául kijelölte a magyar kincstári javakat. — Önálló kormány, egyenlő teher, szabad föld, kárpótlás az urbéri javadalmakért, a magyar korona alatt egyesült nemzetek' javára.

Mindazon institutiók, mellyeket a jog- és teher-egyenlőség megkíván, teljesen ki fognak fejtetni; az alap, mely a jelen országgyűlésen letétetett, elég erős és tágas egy

Erdély honlakóira nézve az 1848-diki szentesített uniói törvényczikkely a jogegyenlőség' elvéről imígy

épület fölvételére, mellynek oltalmas falai között elférjen az egész nemzet és annak minden tagja; ezen épületet megrakni a jövő idők' feladata; de hogy ezen épület fennállhasson, egyetértés szükséges.

A magyar korona alatt különböző nemzetek vannak egyesülve; ezek együttvéve a munkások az állodalom' nagy épületén. A szabad alkotmány, a köz teherviselés, az urbér' megszüntetése, kárpótlás az urbéri javadalmakért, mellyek mind azon egy törvényhozásból sugárzanak ki, és azon institutiók mellyek ezekből folynak, a magyar korona alatt egyesült népekre nézve egyaránt üdvösek csak úgy lehetnek, ha minden népek, mellyeket a magyar korona egyesít, ezen egy törvényhozásnak hatalmát, és a magyar koronát, melly a magyar köz állodalom' egységét képviseli, egyenlően tisztelni fogják.

Mind a szabad alkotmányban, mind a terhek' egyenlőségében, mind az urbér' megszüntetésében, mind azon kárpótlás iránt, mellyet az állodalom az urbéri javadalmakért nyújt, minden a magyar koronához tartozó népek egyetértének, és ez érdekből olvadnak össze; — azon egy, mi iránt egyet nem értenek, azon egy érdek, mellyben összeolvadni, vonakodnak; az mi eddig is, közös törvény, közös haza, és közös korona mellett, Magyar- és Horvátország' lakosai között különbözőzést okozott: a nyelv és nemzetiség.

Értsük egymást a nemzetiségre nézve is, és legyünk egyek egy hazában, egy törvényben, és egy szabadságban. A história, mellynek lapjai harcban békében közösek, legyen jövőre is könyve a testvéri szeretet' bizonyosságainak a magyar és horvát nemzet között, mint hajdan a Zrinyiek', a Frangepánok' idejében volt: ne engedjük, hogy a kaján irigység és a gonoszak' fondorkodásai alaptalan féltékenység' lappangó tüzenél duló lángot gyujtsanak, melly mind a két hazát örökre megemésztheti. Járjuk le együtt és karöltve a sors' végzetét; egyetértve erősek leszünk; egymás' erejével egyetértve boldog lesz a két nemzet egymás iránt kölcsönös boldogítása által.

nyilatkozik: „valamint a testvér Magyarhonban minden lakosok' jogegyenlősége kimondva és életbe léptetve van, ugyanaz ugyanazon módon itt is, a hazának minden lakosaira nézve, nemzet-, nyelv- és valláskülönbség nélkül, örök és változhatatlan elvül elismertetik, és az ezzel ellenkező eddigi törvények ezennel eltöröltetteknek nyilváníttatnak.“

3). Általános vallásszabadság az ország' törvényei által nincs behozva; hanem a honpolgárok' ebbeli joga azon korlátok közé van szorítva, mellyeket a törvényesen bevett vallások' jogállását megállapító alaptörvények jelölnek ki. ²⁾

4). Az ember' szellemlétének lényeges nyilvánulása az, hogy eszméit, képzelmeit, gondolatjait, véleményét, élő szóval, írásban, nyomtatás vagy képleti előadás által szabadon nyilváníthassa. A család, magán- vagy meghitt közlekedés' körére szorított gondolat- vagy vé-

A törvényhozás ünnepélyesen kijelenti egyszersmind: hogy azon kapcsolatot, melly által Horvátország és Magyarország egyesülve vannak, nem abban keresi, hogy a horvát honpolgárok' nyelve a helyhatósági közigazgatás' köréből száműzetvén, helyette a magyar állittassék. — Kijelenti, hogy valamint eddig czélja soha nem volt Horvátország' lakosainak nemzetiségét és nyelvét elolvasztani, úgy ezen nemzetiséget és nyelvet, mint a horvát honfiak' eltulajdoníthatatlan sajátját, most is tiszteli, és épségben meghagyni ohajtja.

A kapocs, melly Magyarországot a részekkel egyesítse: közös szabadság, közös törvényhozás, közös főkormány, közös király. A törvényhozás azon szabadságért és jólétért, melly Horvátországra Magyarországgal közösen fog kiáradni, kívánja: hogy a kapocsnak nemzetisége magyar legyen, és elvárja, hogy ezt a horvát hazafiak önként is ismerjék el.“

²⁾ Lásd ezekre nézve az 55. §.

leménynyilvánítás nem lehet tárgya a közhatalom' részéről felügyelés- és korlátozásnak; s ha azzá tétetnék, az csak a kémlés' titkos és erkölcstelen eszközei által lenne gyakorolható. Az említettekől különböző, nagyobb és nyilvánosabb körökben, a vélemény' szabad nyilvánításának jogávali visszaélések a közönséges büntető jog' körébe esnek; ³⁾ s általában ez állana a sajtó-visszaélésekről is. Hanem a sajtó a köz életben különös jelentőséggel bír: mi azon minőségéből következik, hogy a véleménynyilvánítás- és eszmeközlekedésnek fő közege. Különös politikai fontosságot pedig alkotmányos országban a sajtónak az alkotmányos állam' természete ad, miszerint ennek fő iránya a kormányt népszerűvé tenni azon értelemben, hogy a népben a törvények' szükséges, igazságos volta, és az igazgatás' törvényessége és czélszerűsége iránti meggyőződés fölébresztessék és állandóan fenntartassék: minek következtül a kormánycselekvényeknek folyvást nyilvánosan bírálhatóknak kell lenni a sajtó' útján kifejezett vélemények által. E tekintetben a sajtó s z a b a d s á g a népnek valóságos és pedig egyik legfontosabb politikai, az államélet' viszonyaira vonatkozó joga. De a szabad sajtóval elkövethető gonosz visszaélések' rendkívül messze és mélyen ható rosz következményei — miszerint a napi sajtónak egy felburjánzó aljasabb része lassanként az erkölcsi és jogi rendnek alaposzlopait aláásni, az országalkotmány' és kormány' fennállását kockáztatni képes lenne, de mindenekfölött a nép' gondolkodási módját megrontaná, elaljasítaná, elerkölcstelenítné, s a rágalom' nyilai által egyesek' családi s élet nyugal-

³⁾ Az országgyűlési szólásszabadságról alább lesz szó.

mát háborítná, és a hönpolgárok' magán jogait sértené — a sajtó iránti különös intézkedéseket tesznek szükségessé: melyeket az 1848: 18 foglal magában, mint sajtótörvény, mely által az előző vizsgálat örökre eltöröltetvén, s a sajtószabadság visszaállítottván, ennek biztosítékául (ideiglen) rendeltetett:

Gondolatait sajtó utján mindenki szabadon közölheti és szabadon terjesztheti. Értetik pedig a sajtótoni közlés alatt: minden olyan közlés, mely vagy szavakban, vagy ábrázolatokban, nyomda, kőnyomda s metszés által eszközöltetik, ⁴⁾ és a mellynek közzététele, a példányok' akár ingyen kiosztásával, akár eladásával, már megkezdődött (1. 2. §.)

Sajtó vétségekről, és az ezek iránt követendő bírói eljárásról a sajtótörvény 3—29. §-a szól.

a) Ki valamely bűn' vagy vétség' elkövetésére, egyenes és határozott felhívást tesz sajtó' utján, és a bűn vagy vétség valósággal el is követtetik, a felhívó bűnrészesül tekintetvén; nemkülönben, ha a felhívásnak nem lön semmi következménye, a felhívó bűnkisérülül tekintetvén, a köztörvények' súlya szerint büntetetik.

Ki a nyilvános köz- és vallásos erkölisiségből s a tisztességes erkölcsökből csúfot úz, 1 évre terjedhető fogsággal, és 400 forintig emelkedhető pénzbírsággal büntetetik.

Ki a magyar sz. korona alá helyezett terület' tökéletes állodalmi egységének, ki a sanctio pragmatica-

⁴⁾ A műipar' mezején történt előhaladás' folytán önként értetődik, hogy a sokszorozásnak más, ugyanezen célra szolgáló módjai, mint a fényképek' sokszorozása, ugyanezen határozatok alá vonandók.

nál fogva megállapított, s az uralkodóház' közösségében létező birodalmi kapcsolatnak tetteleges felbontására izgat; ki az alkotmány' erőszakos megváltoztatására s a törvényes felsőség elleni engedetlenségre lázít, s bűnök elkövetésére hív fel és buzdít, négy évig terjedhető fogsággal és 2000 forintig emelkedhető pénzbírsággal büntetik.

Ki a felség' személyének sérthetetlensége, a királyi székbeni örökösnek megállapított rende ellen kikel, avvagy a királynak magas személye ellen sértést követ el, hat évig terjedhető fogsággal és 3000 forintig emelkedhető pénzbírsággal büntetik.

Ki az uralkodó ház' tagjai ellen követ el sértést, 4 évig terjedhető fogsággal és 2000 forintig emelkedhető pénzbírsággal büntetik.

És pedig e felsorolt esetekben, az illető közvádoló hivatalos kivánatára történik a vizsgálat és közkereset alá vétel.

b) Ki a közbéke és csend' erőszakos megzavarására lázít; szinte ki törvény által alkotott valamely hatóságot vagy testületet rágalmakkal illet, két évig terjedhető fogsággal és 1000 forintig emelkedhető pénzbírsággal büntetik; ezen esetekben az illető testületek által hozott határozat' folytán lévén a közvádoló által a megtorló kereset megindítandó.

c) Ki valamely köztisztviselőt vagy közmegbízásban eljárót, hivatalos tetteire vonatkozólag rágalmakkal illet, egy évig terjedhető fogsággal és 600 forintig emelkedhető pénzbírsággal büntetik.

Ki magán személyt rágalmakkal illet, hat hónapig terjedhető fogsággal és 300 ftra emelkedhető pénzbírsággal büntetik. Egyszersmind a panaszkodónak

okozott pörlekedési költségekben, és a közzetétel által rá nézve előidézett károkbán is, a panaszkodó' részére el lévén marasztalandó.

d) Sajtóvétségért büntettetik a szerző; ha ez nem tudatnék, a kiadó; ha ez sem tudatnék, a nyomda' vagy metszde' tulajdonosa.

e) Ki az országgyűlés, a törvényhatóságok, mindenféle törvényszékek' és törvény által alkotott egyéb testületek' iratait, és azok' nyilvános üléseit hív szellemenben és igazán közli, ellene a közlöttek' tartalma miatt kereset nem indíthatatik.

f) A fogság és pénzbüntetés, a körülmények szerint, külön és együtt véve is, alkalmaztathatik. Minden pénzbüntetés és elkobzás az országos pér ^{széke} javára fordíttatik.

Ki ugyanazon vétséget, mellyért már egyszer büntetve volt, ismét elköveti, azon büntetésnél, mellyre első ízben ítéltetett, felével súlyosabban büntettethetik.

g) A sajtóvétségek fölött nyilvánosan esküdtszék ítélt. ⁵⁾

Úgy a közvádló, mint a panaszló fél' vádlevelében tartozik szabatosan és világosan kijelölni azon izgatást, felhívást, sértést, meggyalázást, megbecstelenítést, melyet megtoroltatni kíván; különben a bűnvizsgáló bíró által kívánatától egyszerűen elmozdíttatik.

A bűnvizsgáló bíró a vád' feladása után a nyom-

⁵⁾ A miniszterium felhatalmaztatott, hogy a büntető eljárásról szóló 184³/₄-diki országgyűlési javaslat' elvei szerint, az esküdtszék' alakítását rendelet által eszközölje; pótlólag kimondatván, hogy az esküdtszéki képességre 200 forint évenkénti jövedelem kívánatik, s hogy a főigazítószerék' hatóságával ideiglenesen a hétszemélyes tábla ruháztatik fel.

tatványokat vagy metszvényeket, ha szükségesnek itéli, tiüstént zár alá veheti, melly eljárásáról rendes jegyzőkönyvet készít. Ha a vád alól a bepanaszlott feloldoztatik, a lezároltakat a vizsgáló bíró köteles, 200 ft. büntetés' terhe alatt, azonnal kiadni.

Midőn a keresetet a közvádló hivatalból indítja meg, az ugyanazon hatóság' esküdtbírósága által ítéltetik el, mellynek kebelében a vádlott lakik, vagy hol a múlt megjelenvén, az aláirt példány' beadása történt. Midőn pedig a kereset a panaszló fél' folyamodására indíttatik meg, a melly hatóságban a panaszló fél lakik, az ügy abban is elítéltethetik.

A megbecstelenítő, meggyalázó, sértő állítások' ^{ad. b.} ~~ad. b.~~ bizonyítása nem engedtetik meg; kivévén, ha valaki, mint tisztviselő vagy közmegbizott cselekedett, és a felhozott tények e körbeli eljárására vonatkoznak. Ez esetben, ha a tény bizonyíttatik, a vádlott' tette számitás alá nem jöhet; kivévén azon megbecstelenítést, melly annak folytában még történt, a nélkül hogy magából a tetteből szükségképen következett volna. A meggyalázott, megbecstelenített panaszlófél erkölcsi magaviselete mellett tanúkat hallgattathat ki; de a vádlott, annak erkölcsisége ellen, tanúk' kihallgatását nem követelheti.

Az elmarasztaló ítélet meghozatván, azonkívül hogy ez az elmarasztalt költségén közzététetik, egyszersmind a lefoglalt darabok' elnyomása vagy megsemmisítése egészen vagy részben elrendeltethetik.

h) Ki az ekképen elmarasztó ítélet által sujtott elemüvet sajtó' utján újra közzéteszi, vagy árulja, a szerzője ellen hozathatott legnagyobb büntetéssel illetendő.

i) Minden olyan sajtóvétség, melly ellen hivatalbóli megtorlásnak van helye, hathónap mulva, a melly ellen pedig csak magán-kereset indítható, 2 év mulva idősül el.

Az időszakos lapok iránt a 30—36 §. intézkedik :

Ujság vagy időszakos lap, mellynek tartalma akár egészen akár részben, politikai tárgyak körül forog, és havonként legalább kétszer jelen meg, csak a következő föltételek' teljesítése mellett adathatik ki: 1. Melly hatóságban a lap megjelenend, annak alispányjához, főkapitányjához, grófjához, polgármesteréhez benyújtatik a nyilatkozat, mellyben ki van téve a tulajdonos' vagy felelős szerkesztő' neve, laka, és a nyomda, mellyben a lap nyomatni fog; s a hatóság' elnöke ezt a miniszteriumnak bejelenteni köteles. 2. Ha a lap naponként jelen meg, biztosítékúl 10,000 ft., ha ritkábban jelen meg, 5000 ft. tétetik le készpénzben, vagy fekvő birtokra ketős biztosítékkal betáblázott kötelezvényben; első esetben a tőke az illető hatóság' felügyelése s jóállása alatt 5% kamattal a letevő' részére jövedelmez. 3. Sajtóvétségérti elmarasztalás' esetén a pénzbüntetés a biztosítékból vonatik le; ha belőle ki nem telnék, azonkívül, hogy a szerző együtt jóállónak tekintetik, a foglalás a felelős tulajdonos', kiadó' vagy szerkesztő' egyéb javaira is kiterjesztetik. Az ekként támadt hiányt az elmarasztaló ítélet után 10 nap mulva ki kell pótolni; különben annak megtörténteig a lap nem jelenhet meg. 4. Melly időpontban a lap vagy füzet szétküldöztetik, annak egy példánya, a bejegyzett felelős személy' aláírásával, a helybeli hatóság' elnökénél tété-

árulók pedig az illető hatóság' rendőri felügyelése alatt állanak.

5). A vélemény- és sajtószabadsággal kapcsolatban áll a tanszabadság. Erre vonatkozólag, a magyar egyetemről rendeli az 1848: 19.

„Az oktatás' és tanulás' szabadságának azon elve, hogy egyrészt a tanuló arra nézve: melly tant és mellyik tanártól kívánja hallgatni, szabad választást tehessen; más részről: hogy a rendes tanárokon kívül, más jeles egyének is, a miniszterium által ideiglenesen megállapítandó, később pedig törvény által meghatározandó föltételek mellett oktathassanak, törvényesen kimondatik.“⁶⁾

6). Mi módon van újabb törvényeink által a honpolgárok egyenlő hivatal- és birtokszerzés-képessége megvalósítva, már az 50-dik §-ban előadatott.

7). Minden honpolgárra nézve a levéltitok' sérthetlenségét az 1723: 59 biztosítja, hol mondatik: mivel a levelezések a közhitben gyökereznek, idegen levelek' elfogói, sértői, letartói vagy eltartoztatói 100 ftnyi, sommás uton megveendő birságban marasztaltassanak el.

8) Kérvényezés' joga. Jelesen kérvényeket benyújtani a honpolgároknak van joguk mind a királyhoz, mind az országgyűléshez. A királyhozi kérvénynyújtás' joga a monarchiának legbensőbb s legszentebb lényegéből foly; s annak gyakorlatában Magyarország' honpolgárai minden időben megvoltak. De nem kevésbé fontos a törvényes jogok' épsége tekintetéből a honpolgárok' ama joga, hogy kérvényeikkel, főleg előfordult

⁶⁾ Az egyetem egyszersmind ez uttal egyenesen a közoktatási miniszter' hatósága alá rendeltetett.

sérelmek' orvoslásának eszközlése végett, az országgyűléshez fordulhassanak.

Hogy egyes (egy vagy több) személyeket érdeklő sérelmek az országgyűlés elébe rendszerint az illető törvényhatóságok által hozattak s hozatnak, bizonyos. De szintolly bizonyos, hogy az egyes személyek meg nincsenek fosztva azon jogtól, mi szerint a körülményekhez képest kérvényeikkel az országgyűléshez forduljanak. E kérvényezési jog' gyakorlata törvényeinkben ugyan közelebbről szabályozva nincs; de annak fennléte, az országgyűlések' történet dolgaiból kimutatható. ⁷⁾

9). Szintén elősmérendő a honpolgárok' e g y e s ü l é s i j o g a, mennyiben az egyesület' célja, eszköze, módja nem törvényellenes, és önként értendővén ez egyesületek' irányában a királyi felség' fő felügyelésből folyó jogainak épségben tartása. ⁸⁾

⁷⁾ Az 1687-diki országgyűlésről példát l. 184³/₄ országgy. rendi napló I, 318 l. az 1741-diki országgyűlésről több példát mutat fel: K o l i n o v i e h, nova Ungariae Periodus, Buda 1790; az 179⁰/₁-dikiről az ezen országgyűlési jegyzőkönyv (l. egyszerűsmind 184³/₄ rendi napló I, 318 l.), újabb időkből hasonló példákat az 184³/₄-diki országgyűlési tárgyalások tüntetnek elő, mikor is ezen kérvényezési jog élénk vitatás tárgya volt; l. 184³/₄. rendi napló I, 289 s köv. l.

⁸⁾ Ha az egyesület részvénytársaság' utján létesítendő, az 1840: 18. t. ez. 3. fejezetének szabályai megtartandók. Különbén az egyesülési jog törvényeink által általánosan közelebből szabályozva nincs. 'Titkos társaságok' tartása s látogatása királyi rendeletek által tiltatik (Helytt. int. 1795 jun. 23. 13193 sz.)

53. §.

Folytatás. Képviselési jogok.

Az 1848-diki törvények óta, nem többé a magyar rendek, mint a m. sz. korona' tagjai, s a honnak közjogi téren kizárólag cselekvő és politikailag jogozott tagjai azok, kik a hon- és nemzetnek összes testét köz ügyekben országgyűlési és törvényhatósági jogaik által képviselik: hanem az alkotmányos jogok' élvezetében minden addig ki is zárt néposztályok részesítettvén, és az országgyűlési követek népképviselés' alapjáni választása rendeltetvén, a törvényhatóságot gyakorló közönségek' és községek' népképviselési alapon való szervezése eszközöltetvén — minden magyarországi honpolgárnak, ki a választási rendszabályokban föltételekűl megszabott tulajdonságokkal bir, joga van részt venni szavazása által a községi, megyei és országos képviselési testületek' tagjai megválasztásában, s így közvetve a képviselők és választott tisztségek által részesedni azon jogokban, mellyek a nemzetet a törvényhozó hatalom' gyakorlása köürl, nemkülönbén a közigazgatás' és jogszolgáltatás' terén illetik; valamint másfelől bir a törvény' értelmében a felállított minősítvények' létezéséhez képest megválaszthatási joggal e helyekre s tisztségekre.

A magyar honpolgári jog alapja a községi, megyei és országos választási és választhatási jognak: de ez abban nem foglaltatik benn okvetlenül, hanem élvezésére gyakorlására további föltételek kivántatnak. Jelesen:

a) Országgyűlési követek' választására az 1848: 5 ideiglenes szabályai szerint, választói joggal bírnak:

Mindazok, kik az országgyűlési követek' választásában addig szavazattal bírtak, tehát a magyar nemességgel bíró személyek e jog' gyakorlatában meghagytak. Ezeken kívül:

Az országnak s kapcsolt részeknek mindazon bennszületett vagy honosított, legalább 20 éves, és sem atyai, sem gyámi, sem gazdai hatalom alatt nem levő, sem pedig elkövetett hűtlenség, csempészkedés, rablás, gyilkolás és gyujtogatás miatt fenyíték alatt nem levő lakosai, a nőket kivéve, törvényesen bevett valláskülönbség nélkül választók:

Kik sz. kir. városokban, vagy rendezett tanácsossal ellátott községekben 300 e. frt. értékű házat vagy földet, egyéb községekben pedig eddigi urbéri értelemben vett $\frac{1}{4}$ telket, vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtokot kizáró tulajdonúl, vagy hitveseikkel s illetőleg kiskorú gyermekeikkel közösen bírnak.

Kik mint kézművesek, kereskedők, gyárosok letelepedve vannak, ha tulajdon műhellyel vagy kereskedési teleppel, vagy gyárral bírnak, s ha kézművesek, folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak.

Kik, habár a fennebbi osztályokba nem esnek is, saját földbirtokukból vagy tőkéjükből eredő 100 e. frt. évenkénti állandó s biztos jövedelmet kimutatni képesek.

Jövedelmökre való tekintet nélkül a tudósok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, a magyar tudós társaság' tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, segédlelkészek, községi jegyzők és iskolataní-

tók, azon választó kerületben, mellyben állandó lakásuk van.

Kik eddig (1848) városi polgárok voltak, ha a fennebbi pontokban leírt képességgel nem bírnak is.

Választható pedig mindaz, ki választó, ha életének 24-dik évét betöltötte, s a törvény' azon rendeletének, miszerint a törvényhozási nyelv egyedül a magyar, megfelelni képes.

b) Az 1848: 16 ideiglenes intézkedése szerint a megyei állandó bizottmány' választására szavazattal bírnak, kiket akár törvény (nemesek), akár egy vagy más megyének eddig is hozott határozatai (honoratiorok) szavazattal felruháztak; a hol pedig semmi illy jogterjesztő határozatok közbe nem jöttek volna, szavazattal bírnak a törvény által jogosítottakon kívül azok, kiket a megyei lakosok községenként a közgyűlésre képviselőkül utasítanak.

c) Városi tisztujításoknál és képviselők' választásánál az 1848: 23 szerint választók a városi közönségnek, a nőket kivéve, mindazon tagjai, kik teljes koruak, sem atyai, sem gyámi, sem gazdai hatalom alatt nem állanak, sem pedig elkövetett hűtlenség, csempészkedés, rablás, gyilkolás és gyujtogatás miatt fenyíték alatt nincsenek, törvényesen bevett valláskülönbség nélkül:

Ha a város' határához tartozó, és a telekkönyvben tulajdon, vagy egyszersmind hitveseik' nevére is különleg beirt olly házat vagy telket egy év óta bírnak, mellynek értéke kis városban 300 — közép városban 700 — nagy városban 1000, ¹⁾ különösen Pest városában 2000 e. frt; vagy :

¹⁾ Ezeknek fogalmára nézve l. 1848 : 23, 4. §.

A város' határában mint kézművesek, bejegyzett kereskedők, gyárosok egy év óta telepedve vannak, tulajdon műhellyel vagy kereskedési teleppel vagy gyárral bírnak, és ha kézművesek, folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak.

Tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, a magyar tudós társaság' tagjai, kik a városban egy év óta telepedve vannak; és kis városban 40, — közép városban 60, — nagy városban, 80, — Pest városában 100 e. frt. házbért fizetnek.

Ezeken kívül mindazok, kik a város' kebelében két év óta telepedve vannak, és kis városban 200, — középvárosban 400, — nagy városban 600, — Pest városban 800 e. frt. biztos jövedelmet keresetők vagy tőkeértékek után kimutatni képesek.

Kik eddig városi polgárok voltak, ha a fennebbi pontokban leírt képességgel nem bírnak is.

Városi képviselőül, míg a törvény máskép nem fog intézkedni, a város' bármely telepedett lakosa, törvényesen bevett valláskülönbség nélkül választható.

Ugyanezen ideiglenes szabályokat, az 1848: 24 a szepesi XVI városokra, és azon községekre is kiterjeszti, mellyek első bírósági hatósággal ellátott rendezett tanácssal bírnak.

d) Hasonló szellemű ideiglenes intézkedéseket foglal magában: a jász-kun kerületekre nézve az 1848: 25; a Hajdu-kerületre nézve az 1848: 26; a Fiume és Buccari szabad tengeri-kereskedési kerületekre nézve az 1848: 27. ²⁾

²⁾ L. ezeket a következő §§-okban, hol ezen sz. kerületek jogállásáról általában van szó.

54. §.

A honpolgárok' kötelezettségei.

Midőn az 1848-diki törvények, az általánosan megszabott minősítvényekhez kötött politikai, jelesen képviseleti jogokat minden honpolgárokra, az alkotmányos jogok' élvezetéből addig kirekesztett néposztályokra nézve is egyenlően állapítván, s a tökéletes jog- és törvényelőtti egyenlőség' megvalósításának eszközölhetése végett az addig úrihatóság alá vetett néposztályokat az alól annak eltörlése által felszabadítván, az urbéri viszonyból s azt pótló szerződésekből folyt szolgálato-
kat, dézmát és pénzbeli fizetéseket megszüntetvén, ¹⁾ az egységes nemzeti szervezetet létesítette: viszontag a nemzet' összes tagjaira általános természetű kötelezettségeket rótt. Jelesen :

1). Az 1848: 8 kitűzte a közös teherviselési nagyfontosságú jogelvét, hogy t. i. Magyarország' s a kapcsolt részek' minden lakosai, minden köz terheket különbség nélkül egyenlően és aránylagosan tartoznak viselni. ²⁾

2). A honpolgárokra, általánosan állapított minősítvények szerint, a személyes és vagyonbátorság', a közcsend' és belbéke' biztosítása végett, fegyveres szolgálati kötelezettséget rótt nemzeti őrsereg' felál-

¹⁾ 1848 : 9.

²⁾ Egyszersmind Ő felségére bízott, hogy felelős magyar miniszteriuma által, a törvényhatóságok' meghallgatása mellett, kidolgoztassa ideiglenesen az adózási kulcsot.

ltása által, mellynek alakítására nézve az 1848: 22 ideiglen a következőket határozta :

Mindazon honlakosok, kik városokban, vagy rendezett tanácscsal ellátott községekben, 200 e. frt. értékű házat vagy földet, egyéb községekben féltelket, vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtokot kizáró tulajdonúl birnak, vagy ha illy birtokot nem birnak is, de 100 e. frtnyi évenkénti tiszta jövedelmök van. 20 éves koruktól 50 éves korukig — ha gazdai hatalom alatt nincsenek — a nemzeti őrseregbe beirandók. és fegyveres szolgálatot tartoznak tenni.

Kir. városokban s rendezett tanácscsal ellátott községekben a helybeli hatóság; más helyekre nézve pedig a nemzetőrséget az illető megyei vagy szabad kerületi törvényhatóságok szerkezik össze: mellyek, a nemzetőrségi fegyveres szolgálatra kötelezettekén kívül, abba még más olly honpolgárokat is besorozhatnak, kiket az alkotmányos rend' fenntartásában érdekletteknek s e kitüntetésre méltóknak ítélnék.

Kirekesztetnek a nemzetőrségből olly egyének, kik rablás, lopás, csalás, hitszegés, gyujtogatás vagy gyilkosság miatt büntetve voltak: kik pedig illy vétségeket mint nemzetőrök követnek el, az őrseregből az ellenök indítandó bünper' befejezéseig ideiglen, az illető törvényhatóság vagy a helybeli előljáróság által azonnal kitörlendők s a fegyver tőlök elveendő.

A nemzetőri szolgálatra kötelezett egyének' összeírása küldöttségek által eszközendő, mellyekről az 1848: 22, 6. s 7. §. intézkedik.

Az illető egyének' szabadságára hagyatik lovas vagy gyalog szolgálatot vállalni: a gyalog seregben

mindazonáltal szolgálatot tenni kötelesek mindazok, kik a lovas sereghez nem soroztattak.

Tisztjeit kapitányig az őrsereg maga választja; a felsőbb nemzetőr-tisztek' kinevezése a nádorra (mint kir. helytartóra), s a kapcsolt részekben a bánra ruházott. A magyarországi nemzetőrség' kinevezése hasonlóan a nádorra (mint kir. helytartóra) bízott; a kapcsolt részekben a fővezérség a bán, ennek nemlétében a kapcsolt részek' alkapitányát, a magyar tenger-melléken pedig a kormányzót illeti. Az összes nemzetőrségi intézmény a miniszterium' hatósága alá van helyezve.

Az őrseregnek a fegyverforgatásbani gyakorlására és ezen gyakorlásnak betanítására alkalmas katonai egyénekről, az illető törvényhatóságok' felszólítása következtében a kormány gondoskodik.

Azoknak, kik a szolgálathoz szükséges fegyvert megszerezni nem képesek, fegyver a közállomány' táraiból szolgáltatandó.

A nemzeti őrsereg' minden tagja a magyar rendes katonaság' hasonló fokozatú tagjaival egyenlő rangnak tekintendő; díjt azonban, míg csak helybeli szolgálatot tesznek, nem húznak; külső szolgálatuk' idejére díjuk a rendes katonaságéhoz hasonló; és pedig az, tulajdon községök' határán kívül ugyan, de illető törvényhatóságuk' kebelébeni szolgálatuk' idejére, a törvényhatósági házipénztárból; illető törvényhatóságuk' határán kívüli szolgálatuk' idejére az országos pénztárból fizetendő.

A felügyelés a fegyverekre következőleg gyakorlandó. Azon fegyverek, mellyek a közállomány' táraiból az őrsereg' részére adatnak ki, e törvényhatóságok' közvetlen számadása és felügyelése alatt állanak. Ennél-

fogva megyékben és szabad kerületekben helyenként a szükséges fegyvereket felosztják, s a helybeli előljáróság' számadása alá a törvényhatóságok adják ki. Ha valamely nemzetőr fegyverét, melyet a közállomány' tárából nyert, midőn kívántatik beadni nem tudná, vagy el hagyta volna valamely részben romlani, a kárt megtéríteni tartozik.

A szolgálat következőképen szabályoztatott. A nemzeti őrsereg' szolgálata rendes és rendkívüli esetek szerint különbözik, a helybeli közcsend és béke rendszerinti vagy rendkívüli állapotához képest. Midőn a közcsend' és béke' rendkívüli zavarodásának sem jelenségei nem mutatkoznak, sem pedig attól tartani ok nincs, hogy a közcsend és béke valamely erőszakos kitörések által felháboríttathatik: a nemzeti őrsereg' szolgálata egyedül a szükséges rendőri intézkedések' fenntartására szorítkozik; s e tekintetből a helybeli őrtiszt intézkedik azon sor és szám iránt, mellyben a nemzetőrök, egymást felváltva, szolgálatot tegyenek. Kiseb rendetlenségek, ugymint: utcái vagy koresmai veszekedések' meggátlása, a kihágók' befogása, a befogott gonosztevők- vagy kihágóknak a törvényes felsőbbség' kezébe való átadása; úgy szinte mindenütt ott, hol a törvényes felsőbbség' eljárásához karhatalom szükséges, a karhatalom' kiszolgáltatása a nemzeti őrseregnek áll kötelességében. Rendkívüli esetekben, midőn a megzavart közcsend' és béke helyreállítására rendkívüli eszközök kívántatnak, minden besorozott nemzetőr, akár következik rá sor szerint a szolgálat akár nem, fegyvert fogni köteles. S ezen utóbbi esetet kivéve, a nemzetőrség szolgálatot tenni csak tulajdon községe' határain belül tartozik; — ellenben ha a közcsend és

mindazonáltal szolgálatot tenni kötelesek mindazok, kik a lovas sereghez nem soroztattak.

Tisztjeit kapitányig az őrsereg maga választja; a felsőbb nemzetőr-tisztek' kinevezése a nádorra (mint kir. helytartóra), s a kapcsolt részekben a bánra ruházott. A magyarországi nemzetőrség' kinevezése hasonlóan a nádorra (mint kir. helytartóra) bízott; a kapcsolt részekben a fővezérség a bánt, ennek nemléteben a kapcsolt részek' alkaptányát, a magyar tenger-melléken pedig a kormányzót illeti. Az összes nemzetőrségi intézmény a miniszterium' hatósága alá van helyezve.

Az őrseregnek a fegyverforgatásbani gyakorlására és ezen gyakorlásnak betanítására alkalmas katonai egyénekről, az illető törvényhatóságok' felszólítása következtében a kormány gondoskodik.

Azoknak, kik a szolgálathoz szükséges fegyvereket megszerezni nem képesek, fegyver a közállomány' táraiból szolgáltatandó.

A nemzeti őrsereg' minden tagja a magyar rendes katonaság' hasonló fokozatú tagjaival egyenlő rangnak tekintendő; díjt azonban, míg csak helybeli szolgálatot tesznek, nem húznak; külső szolgálatuk' idejére díjuk a rendes katonaságéhoz hasonló; és pedig az, tulajdon községek' határán kívül ugyan, de illető törvényhatóságuk' kebelébeni szolgálatuk' idejére, a törvényhatósági házipénztárból; illető törvényhatóságuk' határán kívüli szolgálatuk' idejére az országos pénztárból fizetendő.

A felügyelés a fegyverekre következőleg gyakorlandó. Azon fegyverek, mellyek a közállomány' táraiból az őrsereg' részére adatnak ki, e törvényhatóságok' közvetlen számadása és felügyelése alatt állanak. Ennél-

fogva megyékben és szabad kerületekben helyenként a szükséges fegyvereket felosztják, s a helybeli előljáróság' számadása alá a törvényhatóságok adják ki. Ha valamely nemzetőr fegyverét, melyet a közállomány' tárából nyert, midőn kívántatik beadni nem tudná, vagy el hagyta volna valamely részben romlani, a kárt megértítni tartozik.

A szolgálat következőképen szabályoztatott. A nemzeti őrsereg' szolgálata rendes és rendkívüli esetek szerint különbözik, a helybeli közcsend és béke rendszerinti vagy rendkívüli állapotához képest. Midőn a közcsend' és béke' rendkívüli zavarodásának sem jelenségei nem mutatkoznak, sem pedig attól tartani ok nincs, hogy a közcsend és béke valamely erőszakos kitörések által felháboríthatatik: a nemzeti őrsereg' szolgálata egyedül a szükséges rendőri intézkedések' fenntartására szorítkozik; s e tekintetből a helybeli őrtsízt intézkedik azon sor és szám iránt, mellyben a nemzetőrök, egymást felváltva, szolgálatot tegyenek. Kiseb rendtelenségek, ugymint: utezai vagy koresmai veszekedések' meggátlása, a kihágók' befogása, a befogott gonosztevők- vagy kihágóknak a törvényes felsőbbség' kezébe való átadása; úgy szinte mindenütt ott, hol a törvényes felsőbbség' eljárásához karhatalom szükséges, a karhatalom' kiszolgáltatása a nemzeti őrseregnek áll kötelességében. Rendkívüli esetekben, midőn a megzavart közcsend' és béke helyreállítására rendkívüli eszközök kívántatnak, minden besorozott nemzetőr, akár következik rá sor szerint a szolgálat akár nem, fegyvert fogni köteles. S ezen utóbbi esetet kivéve, a nemzetőrség szolgálatot tenni csak tulajdon községe' határain belül tartozik; — ellenben ha a közcsend és

béke valamely községben a helybeli nemzetőrség' segítségével vissza nem állíttathatnék, illy esetben más községbeli nemzetőrség is felszólítható, s a felszólítás' következtében tulajdon községe' határain kívül is tartozik szolgálatot tenni.

A nemzetőr fegyvert csak akkor foghat, ha szolgálatra felszólíttatik; és a nemzetőrségnek fegyveresen mint testületnek tanácskozni és végzéseket hozni nem szabad.

A nemzetőrség szolgálatra csak a polgári hatóság által szólíttathatik fel, és őrálláson kívül minden egyéb esetben az őrcsapattal polgári előljáró' közbejövetele kívántatik.

A nemzetőrség erőszakot csak akkor használhat, miután a polgári előljáró azt, s illetőleg azokat, kik ellen az erőszak használandó, a törvény' nevében engedelmességre felszólította.

A nemzetőr, felszólítva, szolgálatát teljesíteni föltétlenülül tartozik; panaszt, ha nem sor szerint szólíttatott volna fel, parancsnokságánál tehet.

A szolgálat elleni vétségek' eseteire, a büntetés' és eljárás' meghatározása külön rendeletre tartatott fenn; nemkülönben a törvényben megállapított elvek' korlátai között, a részletes intézkedés az őrsereg' egyenruhájáról, és mindazokról, mik az őrsereg' alakításához, fenntartásához, lőszerrel ellátásához, és az őrseregbeli szolgálat' rendszeresítéséhez megkívántatnak.

A nemzetőrségi törvény' végrehajtását, ha a helybeli körülmények rendkívüli okoknál fogva megkívánák, a miniszterium az illető törvényhatóság' tudósításának nyomán felfüggesztheti. Ha pedig a helybeli körülmények miatt a nemzetőrség' feloszlátása szükséges,

ez iránt Ő felsége rendelet által intézkedhetik; de felosztatás' esetén a felosztatás után legfőlebb egy év alatt, a felosztatott nemzetőrségi osztály ujlag alakítandó.

A nemzetőrség' tagjai testi büntetéssel nem fenytethetnek.

A nemzeti őrsereg által zászlójára leteendő eskű' szavait az 1848: 22, 34. §. foglalja magában.

55. §.

A testü'leteket, községeket és közönségeket illető politikai jogok. I. A törvényesen bevett vallások' jogviszonyai.

Köz testületek és közönségek (kebelzetek) Magyarországbán s kapcsolt részeiben, alkotmányos törvények' erejénél fogva, vagy ezek által megerősített jogokat birnak tulajdonuk és tagjaik fölött; továbbá bizonyos jogokat és köteleességeket az állodalmi hatalom irányában; azonkívül részint tagjaik számára bizonyos jogok és szabadságok biztosítvák, mellyeket ezek a köz ügyekre vonatkozólag személyesen gyakorolnak, részint illy jogokkal magok összeségökben véve felruházvák.

I. A magyar törvények szerint különbség van a törvényesen bevett és a túrt vallások között. Bevett vallás az, mellynek a törvény teljes szabadságot ad; illyenek nálunk: a római (és görög) katholika vallás és egyház (mellyet azonfölül a törvény némelly különös kedvezményekben részesít); a két protestans, vagy is evangelika, azaz ágostai és helvét hitvallást követő egyház; hozzájárúlt az 1848: 20 által az unitária vallás, melly addiglan csak Erdélyben tartozott a törvé-

nyesen bevett négy valláshoz. Túrta vallás nálunk a zsidó vallás.

1). A katolika egyház' állása Magyarországon az, hogy azonfölül, miszerint a törvényesen bevett vallásokhoz tartozik, a törvény' kitünő kedvezményeiben részesül. Ezen jogállás' következménye az, hogy a katolika egyház az állodalommal a magyar királyság' kezdetétől fogva bensőbb egybeköttetésben áll; nevezetesen a király a katolika egyház körül főkegyúri jogánál fogva kitünő jogokat gyakorol (35. §.), és pedig olly kiterjedésben, mellynél fogva a katolika egyház az egyházi kormányzatra nézve az állodalomtól némi függésben van. Már említetett, hogy a katolikus papok nemesi jogokkal élnek; ¹⁾ s az egyházi főurak az országgyűlésen ülés' és szavazat' jogával bírnak. E helyen tárgyalandók még a káptalanok' és konventek' mint hiteles helyek', és a szerzetes rendek' jogviszonyai.

Káptalanok és konventek királyi kiváltságlevél' vagy törvény' erejénél fogva hiteles pecsétet és országos levéltárt bírnak, s annál fogva hiteles helyet képeznek. ²⁾ Illyenek a latín szertartású káptalanok, kivéve a rosnyoit, kassait, sopronyit, nagyszombathit; ³⁾ a konventek sokféle viszontagságok után

¹⁾ Hk. I, 2; 1647: 16.

²⁾ Jerney, a magyarországi káptalanok' és konventek' mint hiemes és hiteles helyek' története; a m. történelmi tárban, II, 1—164 l. Kelemen, II, 137. 138. §. Frank, I, 82. 83. §. Virozsil, spec. V. 27 s köv. l. Régenten semmiféle bírói eljárás, p. o. perbe idézés, ítélet' végrehajtása, nem történhetett hiteles hely' tanúsága nélkül (Hk. II, 21); utóbb illy tanúbizonyítás ritkábban kívántatott.

³⁾ Vannak székes káptalanok, püspök mellett, annak sege-

fennmaradtak: a Sz. Benedek' szerzeténél: a pannon-hegyi és szalavári, azonkívül a szentbenedekit Bars vármegyében (régén *de iuxta Gron*), és a kolosmonostorit Erdélyben világi papok folytatják; a prémontréiek-nél: a jászói, leleszi, csornai. Hiteles pecsétjük alatt különböző jogi cselekvények vitetnek véghez, és köz hitelességgel bíró levéltárunkban oklevelek őriztetnek, s ugyanonnan kiadatnak; mi okból levéltáraikat jó rendben tartani s lajstromzani tartoznak. ⁴⁾ El sem járhatnak különben, ha legalább öt arravaló, a hazai törvényt és nyelvet értő tagja nincs. ⁵⁾ Tanúleveleket eskű' lite alatt tartoznak adni; ⁶⁾ a ki törvénytelenül jár el, vagy hamis előadást tesz, javadalmát veszelve, örök fogsággal lenne büntetendő; ⁷⁾ ha valaki hiteles pecsét alatt hamis levelet költene, hűtlenség' bűnébe esnék; ⁸⁾ a levelek' törvényes díját emelni pecsét' vesztese alatt tiltatik. ⁹⁾

delmére; és vannak püspök nélkül, prépost alatt; több ilyen, p. o. a budai, aradi megszűnt; a fejérvári az 1827: 26 által nyerte vissza hitelességét; a szathmári az 1836: 23 által nyert köz hitelességet; a besztercebányai az 1802: 15 által tétetett hiteles helylyé a Sz. Mária thuróczi konventje helyébe. Konvent' előjárója (apátúr, prépost) csak saját rendü szerzetes lehet, 1486: 11; l. 48 §. 7) jegyz.

⁴⁾ 1765: 11; 1807: 14; 500 frnyi birság' terhe alatt.

⁵⁾ 1552: 41; 1723: 39, 5. §; 1741: 16; 1765: 11. Azért kötelessége a püspöknek, hogy a megyéjében levő konventeket esztendőnként kétszer látogassa, és a tagok' fogyatkozó számát pótolja; ha ezt elmulasztaná, az érsek teljesítheti, 1486: 12; 1723: 39, 6. §.

⁶⁾ Zsigm. VI: 8; 1723: 39, 7. §.

⁷⁾ Zsigm. VI: 8.

⁸⁾ 1723: 9, 3. §.

⁹⁾ 1495: 23. A díj többször változott; legújabb határozás az 1770-diki.

Különben minden hiteles helynek megvan saját köre: püspökmegye vagy szomszéd vármegyék.¹⁰⁾

Szerzetes rendeket és intézeteket behozni az országba és alapítani királyi engedelemmel lehet,¹¹⁾ de elfogadásuk többször törvényczikkelybe is igttattott,¹²⁾ azon hozzáadással, hogy alapúl csak világi jószágot birhassanak, azt is csak ha az alapító' szabad rendelkezése alá tartozó, és csak zálogképen.

2). A görög nemegyesült egyház'¹³⁾ jogállása az 1791 : 27 törvényczikkelyen alapszik, melly akkép rendelkezik: hogy az ország' görög nemegyesült ó-hitű lakosai, eltörölvén mindazon törvényeket, mellyek e részben ellenkezőleg hozattak, polgári joggal felruháztatva, úgy mint az ország' egyéb lakosai, jószágot szereshetnek és birhatnak, s mindennemű hivatalokat viselhetnek, Magyarországon úgy, mint kapcsolt részeiben. Egyébiránt Ő felségének papságuk, egyházuk, vallásuk, mellynek teljesen szabad gyakorlatával élnek,

¹⁰⁾ Hk. II, 21; 1723: 40.

¹¹⁾ 1715: 102.

¹²⁾ Lásd fennebb 35, §. 13) jegyz. Az 1723: 96 azon kötelességet is felrója, hogy hála' jeléül a kir. felség' és az ország' boldogságáért minden szerzet évenként 12 misét mondani vagy mondatni legyen köteles. A szerzetes rendek' irányában királyi rendelkezésben (1774 jul. 14. helytt. int.) foglalt korlátoló pontokat l. Frank, I, 84 §.

¹³⁾ Grellmann, statist. Aufklärungen II, 391—422 l. (illy cím alatt: Beitrag z. Kenntniss der s. g. Illirier in den ungr. Erbstaaten, besonders ihre Hierarchie u. Religionsduldung betreffend). Schwartzner, Statistik II, 35 §. Fényes, statist. II, 24 §. Szalay, a magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz, Pest 1861.

alapítványaik, tanulmányaik s ifjuság-nevelésök, valamint azon kiváltságaik körül, melyek az ország alkotmányával nem ellenkeznek, létező jogai, mikép ezeket dicső emlékű őseitől öröklé, továbbá is épségben hagyatván. Az 1792 : 10 által rendeltetett továbbá, hogy a m. kir. udv. kancelláriához s a m. kir. helytartótanáeshoz az ezen szertartást követők közül is megkiváncsoltó tulajdonságokkal felruházott egyének alkalmaztassanak; ugyanezen törvényczikkely érsejköknek és püspökeiknek az országgyűlésen ülés- és szavazatjogot tulajdonított, az ennek minősége iránti közelebbi elhatározást, az országgyűlés' rendezése tárgyában működő országos küldöttség' véleménye' alapján, továbbra tartván fenn. Végre a vallás' dolgában intézkedő 1848 : 20, különösen a görög nemegyesültekre vonatkozólag, 6. §-ában az 1844 : 3 rendeletét a görög nemegyesült vallásuakra is kiterjeszti; 7. §-a rendeli: ha valamelly község' görög szertartású lakosainak bár nagyobb része fogja jövendőben hitvallását megváltoztatni, illy esetben a községi egyház az előbbi valláson hátramaradt lakosok' birtokában hagyandó; végre 8. §-a a görög nemegyesülteknek vallási és iskolai ügyeik iránti intézkedési jogát az álladalom' felügyelése mellett biztosítja : meghagyván a magyar felelős miniszteriumnak e célból az összes felekezeti által választandó egyházi gyülekezeti (*congressus*) egybehívását, és pedig ollymódon, hogy tagjai addig is, míg szerkezete törvény által fog rendeztetni, ezúttal, a különböző nyelvű népességre való tekintettel. olly arányban választassanak, miszerint az egyházi osztályból 25, a világból 75, s ezek közé a határőrvidékről 25 követ küldessék. ¹⁴⁾

¹⁴⁾ Az illir szabályzat szerint a congressus-ra küldendő

Különben az egyház-kormányzati, alapítványi, tanodai s nevelési ügyek' igazgatására alapszabályúl szolgál a Mária Terézia által 1779-ben kiadott s *Declaratorium Illiricum* nevezete alatt ösméretes szabályzat, melly az 1771- és 1777-diki régibb, úgynevezett illir szabályzatokat némelly tekintetben változtatva s módosítva, 63 pontban intézkedik.¹⁵⁾ Miszerint a magyarországi görög nemegyesült egyház' minden külső törvényhatóságtól és felsőségtől független hierarchiájának feje a karloviezi érsek, a congressus által, püspök pedig a püspöki zsinat által választatik;¹⁶⁾ azonkívül

mind világi mind papi követek száma 75-re volt téve, még pedig úgy, hogy 25 a papságból, 25 a katonaságból 25 a polgári rendből küldessék; ezekhez II. Lipót alatt még 25 követ járult volt a nemesi rendből.

¹⁵⁾ Az 1771-diki illir szabályzat, az által, hogy 3. szakaszában világosan kijelentette, misz érint a metropolita csak az egyháziakban főpapja az illir nemzetnek, de egyáltalában nem feje a világi ügyekben, már kimondta azon közpolgáriság' elvét, mellyet a görög nemegyesült ó-hitűekre nézve teljes jogegyenlőséggel megvalósított az 1791: 27. Az addigi több tekintetben rendhagyó kiváltságos állás a bevándorlott ó-hitű szerbeknek I. Lipót által 1690-ben adott s többször megerősített kiváltságleveleken alapúlt; annak keletkezését úgy, mint fejlődését s viszontagságait jelesen eeseteli Szalay' fennebb idézett értekezése. Különösen a kiváltságok' kezelésére 1752-ben felállított illir udv. választmány 1777-ben meglőn szüntetve; az 1791-ben felállított illir udv. kancelláriát pedig az 1792: 10 eltörölte.

¹⁶⁾ A királyi megerősítésről l. 39. §. 1. pont. Egyébiránt egyik püspöknek megürült más püspöki székre való áttételét a király magának tartotta fenn. A püspökökre nézve az is megjegyzendő, hogy a kir. fiseus utánok nem örököl, sem a megürült püspökségek' jövedelmeit nem huzhatja; az érsek s a püspökök szerzett vagyomuk' fele részéről szabadon rendelkezhet-

minden fontosabb egyházi, tanodai, alapítványi stb ügy a congressus elébe tartozik, — melly azonban csak a kir. felségtől nyert legfelsőbb engedelem mellett egybehivható, és kir. biztos' jelenlétében tartandó. ¹⁷⁾

3). A XVI. század folyama alatt Magyarországon is nagy számra szaporodott ágostai s utóbb helvét hitvallású evangélikusok', s egyházi községeik' s egyetemességök' jogállása, hosszas küzdelmek és keserves harczok után a bécsi és linezi békekötés, és az ezeken nyugvó 1600 : 8 kor. előtti s 1647 : 5 törvényezikkely által szilárd alapot nyert, ¹⁸⁾ mellyet a szintén ama nevezett békekötéseken alapuló 1791 : 26 (ellen nem állván a katolikus clerus, s némelly világi urak ellenmondása, sőt ez mindörökre érvénytelennek nyilvánít-

nek az uralkodó kir. felség alatti tartományokban lakók' részére, másik fele pedig a nemzetnek nevezett egyházi alapra száll.

¹⁷⁾ Erdélyben a görög n. e. egyház állapotja 1848-ig az volt, hogy a görög n. e. vallás nem tartozott a bevett, hanem csak a türt vallásokhoz, mellynek szabad gyakorlata az erd. 1791 : 60 által erősített meg; és csak az erd. 1848 : 1 kir. szentesítést nyert s törvényként kihirdetett törvényezikkely által mondatott ki Erdély' minden lakosainak jogegyenlősége valláskülönbség nélkül, tehát a görög n. e. ó-hitűekre nézve is; valamint az ugyanazon erdélyi országgyűlésen alkotott, de kir. szentesítést nem nyert 9. törvényezikkely a görög n. e. szertartást is a törvényesen bevett vallások közé ígatta.

¹⁸⁾ A protestansok vallási s politikai állapotjára Magyarországon s Erdélyben vonatkozó s bő ösméreteket nyújtó munkák' átnézetét l. a Széchényi-féle országos könyvtár' könyvrajstromában; az ország' politikai történelméből ide tartozó események' leírását l. a hazai történet' iróinál; Erdélyre nézve különösen vesd ö. e munkában fennebb a 17. §-ban 122. l. mondottakat, és Benkő, Transylvania, II, 169—229 l. és az 1791-diki ide tartozó (53 s köv.) törvényezikkelyeket.

tatván) ujjolag megerősített s tökéletesebben kifejtett, ¹⁾ mellyhez az 1844 : 3. törvényczikkelynek némelly, a vallási szabadság' s viszonzóság' szellemében alkotott módosító újabb határozatai járultak. ²⁰⁾ Ezek szerint :

a) Egyeseket illetőleg: mindenkinek, sors' különbsége nélkül, ki a nevezett két törvényesen bevett vallás' valamelyikének híve, vallását nyilván követni szabad. ²¹⁾ Vallásával nem egyező szertartásra senki sem köteles, és ebbeli szabadságáért semmi fizetéssel nem tartozik. ²²⁾ Az evangélikusok a törvényes eskütételnél a bold. szűz Máriára és szentekre eskünni nem tartoznak. ²³⁾ És noha a katkolikusok ünnepeit nyilvános helyen megtartani kötelesek, mindazonáltal házaikban akármiféle csendes munkát üzhetnek. ²⁴⁾ Vallás' dolgai-ban csak a magok' egyházi előljáróiktól függnnek. ²⁵⁾ Tanulás végett külső iskolákba szabadon járhatnak, és ösztöndijaikat huzhatják. ²⁶⁾ Katholikus lelkésznek és a katholika egyház' egyéb szolgálainak semmivel sem tartoznak. ²⁷⁾ Vegyes házasságból, ha az apa katholika valláson van, minden gyermekét a maga vallásán nevelni köteles, ha pedig az apa protestáns, csak figyér-

¹⁹⁾ Irinyi, az 1790₁ : 26 vallásügyi törvény keletkezésének történelme. Pest 1857.

²⁰⁾ Schwartner, Statistik II, 33. 34. §. Fényes, Statiszt. II, 23 §. Beöthy, elemi magy. közjog 38 §. Frank, II, 57. 85. §.

²¹⁾ 1791 : 26, 1. §.

²²⁾ Ugyanott 3. §.

²³⁾ Ugyanott 9. §.

²⁴⁾ Ugyanott 17. §.

²⁵⁾ Ugyanott 4. §.

²⁶⁾ Ugyanott 5. §.

²⁷⁾ Ugyanott 6. §.

mekeit nevelheti a maga vallására; ²⁸⁾ de az 1844 : 3. 1, §. szerint, a kik evangelika valláson neveltettek, 18 éves korukon túl, sőt nőszemélyek, mihelyest férjhez mentek, többé sem magok sem maradékaik vallásos kérdés alá nem vétethetnek. Katholikus az evangelika vallásra szabadon átmehet; csak ebbeli szándékát két tanú' jelenlétében a maga lelkésze előtt kétszer, négy hét közbejövételével jelentse, és erről külön-külön bizonyítványt kérjen, vagy megtagadás' esetén a maga tanúitól vegyen; mert ezen bizonyítványok' előmutatása nélkül az evangelikus lelkész őt föl nem vehetné; a történt áttéréseket pedig a püspöki hivatalok a kir. helytartótanács' utján félévenként a királyi felségnek följelenteni kötelesek. ²⁹⁾ Magyarországon jószágot birhatnak, s mindennemű hivatalt viselhetnek; ³⁰⁾ ellenben Dalmát-, Horvát- és Tótország municipális jogaiban továbbra is meg lévén hagyva, ³¹⁾ ezen országok' határain belől az evangelikusok sem fekvő jószágot nem birhatnak, sem köz- vagy magán-hivatalt nem viselhetnek; szabad azonban örökségeiket törvényes uton keresniök, feunmaradván Ő felségének azon joga, miszerint ők ez esetben más egyenlő jövedelmű jószág által kármentesíttessenek; hanem kereskedés vagy

²⁸⁾ Ugyanott 15. §.

²⁹⁾ 1844 : 3, 5—10. §. Az 1791 : 26, 13. §. szerint protestans vallásra katholikus tetszése szerint át nem mehetett, hanem az előforduló abbeli eseteket, nehogy vigyázatlanul történjenek a királyi felséghez kellett fölterjesztetni; azonfölül keményen tiltott katholikus embert protestans vallásra csábítani.

³⁰⁾ 1791 : 26, 8. §.

³¹⁾ 1687 : 23, megerősítve 1715 : 30 által, s többször.

gyártás végett a nevezett országokban is lakásokat bérelhetnek. ³²⁾

b) A protestans egyházi községeket s ezek' egyetemségét illetőleg:

Ezek vallásukat nyilvánosan gyakorolhatják, templomokat tornyokkal és harangokkal, nemkülönben iskolákat, temetőket birhatnak, szabadon is temethetnek; ³³⁾ és perben álló templomok, plébániák, iskolák, alapítványok iránt jövendőre az 1790-diki birtok szolgál szabályúl, kivéve három alapítványt (t. i. Szirmay, Hrabovszky és Apaffy nevek alatt), melyeket tovább is kereshetik. ³⁴⁾ Alsó Tótországban levő egynehány helység is a protestans vallás' gyakorlatában meghagyott. ³⁵⁾

Papokat (lelkészeket, prédikátorokat) fogadhatnak, templomokat, tornyokat építhetnek, parochiákat, iskolákat állíthatnak akárhol és további folyamodás nélkül; föltéve mégis, hogy az adózó nép az új terhet megbirja; melly tekintetből a megyei hatóság vegyes küldöttség által vizsgálatot rendel; ³⁶⁾ de az épületekhez más vallású lakosok semmivel sem tartoznak, az ebbeli régibb szerződések is megszüntetvén. ³⁷⁾

Papjaik a magok vallásán levő betegeket és rabo-

³²⁾ 1791: 26, 14. §.

³³⁾ Ugyanott 1. §.

³⁴⁾ Ugyanott 12. §. Hrabovszky' alapítványa iránt a pernek egyezés által vége lett 1841-ben, miről később az 1844: 13 keletkezett.

³⁵⁾ 1791, 26, 14. §. E községeket l. S c h w a r t n e r, Statistik, I, 162 l.

³⁶⁾ Ugyanott 2. §. A szükséges telket, benn a helységben vagy kívül a gyepen, a földesuraság volt köteles adni.

³⁷⁾ Ugyanott 6. §.

kat, szokott ovakodó rendszabályok mellett, szabadon látogatják; a kik halálra ítéltettek, azokat vesztő helyre is elkisérhetik, a nélkül mégis, hogy a néphez szólnának; de a rab' kivánságára hozzá katolikus pap is elmehet. ³⁸⁾

Az egyházi kormányt és rendet magok határozzák meg, gyűléseket, zsinatokat szabadon tarthatnak; de a zsinat' helyét s a kitűzött tárgyakat, nemkülönbben az egybegyűlő személyek' számát följelenteni, és a királyi felség' megegyezését előre kinyerni tartoznak; továbbá a királyi főfelügyelés' hatalma, melly az ország' fő hatóságai utján gyakoroltatik, épségben fennlétén tartva, a zsinaton a király' kiküldött biztosának, valláskülönb-ségre nem tekintve, helyet engedni kötelesek; a zsinat' végzései csak királyi jóváhagyás után nyernek törvényes erőt, de azontul sem hivatali parancsok, sem királyi végzések által nem változtathatók. ³⁹⁾

Vallás' vagy tudomány' javára szánt és minden egyéb kegyes alapítványokat, levőket és leendőket, nemcsak megtarthatják, de vesztés' esetén is újra kikereshetik; ugyanazokat magok igazgatják: fennmaradván mégis mindig és mindenekre nézve a királyi fő felügyelés' hatalma, mellyet a királyi felség az ország' törvényes fő kormányhatóságai által gyakorol. ⁴⁰⁾ Iskoláikat is magok szabadon rendelik és igazgatják, épen maradván itt is a királyi fő felügyelés' joga, és ha felsőbb iskolákat akarnak állítani, szükséges hogy királyi jóváhagyást nyerjenek. Ugy azonban, hogy a tanulmányi ügynek az országgyűlés' javaslatai alapján, Ő felsége által álla-

³⁸⁾ Ugyanott 7. §.

³⁹⁾ Ugyanott 4. §.

⁴⁰⁾ Ugyanott 10. §.

pítandó rendtartása ezen iskolákra is terjedjen, kivéven csupán a vallás' tárgyait, mellyek minden vallásnak sajátjai kell hogy maradjanak. Vallásos könyveiket magok vizsgálják; és minden új könyvnek három példányát ők is a kir. helytartótanács-hoz felküldeni tartoznak. ⁴¹⁾

Házassági perek' megítélése az egyházi székeket (*consistorium*) illetné; de míg azok felállítatnának, addig világi törvényszékeknél maradtak; ⁴²⁾ a vegyes házasságokról pedig a katolikus szentszék ítél, habár eleinte a házasság vegyes nem lett volna. ⁴³⁾ Az 1791-diki törvény szerint a vegyes házasság' kötésének is katolikus pap előtt kellett történni; hanem ebben az 1844: 3 változást tett, s azt már evangélikus pap előtt is megengedi.

4). Az 1848: 20, 1. §-a által az unitaria vallás törvényesen bevett vallásnak lévén nyilvánítva, kétségkívül a két evangélikus egyháznak és követőinek jogállásáról szóló minden törvényes határozatok ez óta az unitariusokra is értendők.

⁴¹⁾ Ugyanott 5. §. Az 1840: 6, 11. §. szerint a magyar tudós társaságnak is egy példány jár. Az 1848: 18 (sajtótörvény) erre vonatkozó módosító vagy megszüntető határozatot nem foglal ugyan magában, mindazonáltal ugyancsak 40. §-a szerint föl kell vennünk, hogy ama királyi rendelet' szabálya, mellyre az 1791: 26, 5. §. hivatkozik, miszerint minden újan nyomtatott könyvből három példány a m. kir. helytartótanács' útján Ő felségének fölküldessék, megszüntnek tekintendő; mi ennyiben az 1791: 26, 5. §. ebbeli határozatát is módosítaná. Ellenben az 1840: 6 1. cz. 11. §-ának a magyar tudós társaságra vonatkozó határozata kétségkívül teljes erejében fennállónak tekintendő.

⁴²⁾ Ugyanott 11. §.

⁴³⁾ Ugyanott 16. §.

5). A vallás' dolgában általában intézkedő 1848: 20 a törvényesen bevett vallásokra nézve a következő jogelveket állapította :

E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve, különbség nélkül, tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapíttatik meg.

Minden bevett vallásfelekezetek' egyházi és iskolai szükségei, köz álladalmi költségek által fedeztessenek, — meghagyatván a miniszteriumnak, hogy ez elvnek részletes alkalmazásával, az illető hitfelekezetek' meghallgatásával, a törvényhozás elébe kimerítő törvényjavaslatot terjesszen elő.

A bevett vallásfelekezetek' iskoláiba járhatás, valláskülönbség nélkül, mindenkinek kölcsönösen megengedtetik.

Végre meghagyatott a miniszteriumnak, intézkedjék, hogy e bevett vallásokat követő katonák saját vallású táborig lelkészekkel láttassanak el.

6). A zsidókról az 1791: 38 aztrendelte, hogy Magyarországon és a kapcsolt részeken mindenütt (a bányavárosokat kivéven) azon állapotban maradjanak, mellyben voltak 1790 első napján. Az 1840: 29, 1. §-a pedig kedvezőbben oda nyilatkozott, hogy az országban és kapcsolt részeiben született zsidók, nemkülönben azok, a kik arra törvényes uton engedelmet nyertek, ha ellenök erkölcsi tekintetből bebizonyított alapos kifogás nincsen, az országban és kapcsolt részeiben akár hol szabadon lakhassanak, csak a bányavárosokat és azon helyeket kivéven, mellyekből a bányák' és bányászati intézetek' tekintetéből törvényes régi szokás szerint mindaddig is voltak zárva. Továbbá ugyanazon törvény szerint, a fennálló törvényes föltételek

mellett, a zsidók is állíthatnak gyárákat, kereskedést és mesterségeket magok vallásán levő legényekkel is űzhetnek, és ifjaikat ezekben taníthatják; azon tudományokat pedig és szép mesterségeket, mellyeket azelőtt gyakoroltak, tovább is gyakorolhatják. Sőt a melly városokban telkeket már azelőtt szerezhettek, ez jövedőre is megerősítettet. ⁴¹⁾ Egyébiránt köteleztetnek állandó tulajdon és vezeték nevekkel élni, és gyermekeiket anyakönyvbe bejegyeztetni, mellyet önmön vallású papjaik kötelesek vezetni. ⁴⁵⁾

56. §.

Folytatás. II. Az ország' törvényhatóságai.*)

A nemzet nagy fontosságú politikai jogokat gyakorol s a köz hatalom' gyakorlásában közvetlenül részesül az ország' törvényhatóságai által. Ezek' nevezete alatt, állandó gyakorlat s a törvények' világos szavai szerint, személyeknek határozott területeken működő közönségei (*universitas*) és kebelzetei értetődtek, mellyek semminemű magán-hatalomnak alá nem vetve; a hon' alkotmányában gyökerező hatalmuknál fogva,

⁴¹⁾ 1840: 29, 2. 5. §.

⁴⁵⁾ Ugyanott 3. §. Régiebb törvények eltiltották őket vám-szedéstől és bérléstől, nemesebb borokkal való kereskedéstől stb. királyi parancsolatok salétrom- és löporárulástól, nemesjóság' akármiféle birtokától, kibérlésétől, igazgatásától; hanem az 1840: 29, 6. §. minden, ezen törvénnyel ellenkező törvényt, szokást, rendeletet vagy határozatot eltörölt és megszüntetett. A zsidók által 1848-ig fizetett türelmi adónak az országban nem volt törvényes alapja.

*) Cziráky, 676—682. §.

mogok és törvényes tisztviselőik által, területök' körében a végrehajtó hatalom' gyakorlásának törvényes műszervei voltak, a közigazgatás' és közrendtartás' ügyeire nézve úgy, mint a törvénykezésiekre, az illetékeséget szabályozó törvényeink' közelebbi határozataihoz képest; egyszersmind pedig területi körükben a törvény jelölte korlátok s határok között érvényes és kötelező rendszabásokat (*statuta municipalia*) hozhattak.

Illy törvényhatóságokat képeztek (az 1848-diki törvények által eszközölt átalakításokig): a vármegyék, mint a kebelzetökben foglalt karok- és rendeknek, mint a megyében lakó vagy jószágot biró nemesi személyeknek, mint a vármegyében kebelzett egyházi fő rendeknek, ország' fő zászlósainak, nagyjainak s nemeseknek közönségei; ¹⁾ nemkülönbén a szabad királyi városok ²⁾ és a külön portákkal biró szabad kerületek, és tartományok (vidékek) minők: a jász-kún kerületek, a hat hajduvárosi kerület, Fiume' és Buccari' szabad tengeri kereskedési kerülete, a XVI szepesi város. ³⁾

¹⁾ Erdélyben: a vármegyei (magyar) földön: vármegyék és vidék, a székely földön székek, a szász földön, székek és vidékek.

²⁾ Erdélyben a szabad kir. városokon kívül még (a magyar és székely földön) több kiváltságos község, úgy nevezett taxás helyek.

³⁾ Az országban létező egyéb kiváltságos kerületek, községek, itélőszékek, valamint 1848-ig a földesuraságok, mellyek szinte egy bizonyos közelebbiről meghatározott, bizonyos személyek' vagy tárgyak' tekintetében illető törvényhatóságot gyakoroltak, az ország' törvényhatóságaihoz, e szó szoros közjogi értelmében, nem tartoztak, s ezeknek lényeges tulajdonságaival nem bírtak. Szerkezetüket s hatáskörüket l. a IV. fejezetben, a végrehajtó hatalom' szervezetéről.

Az ország' eme törvényhatóságainak következő lényeges közjogi tulajdonságaik, mint megannyi nagy fontosságú politikai jogaik voltak: a) a törvényhozó hatalom' gyakorlása tekintetében, a törvényhatóságok követek által az országgyűlésben részt vettek; mi annyit tett, hogy a karok és rendek, mennyiben az országgyűlésen való megjelenésre személyes joggal nem bírtak, törvényhatósági kebelzetekben összesült közönségeiktől választott képviselőik által jelentek meg az országgyűlésen s vettek részt a nemzetnek országgyűlésileg gyakorolt jogaiban. ⁴⁾ b) Az országgyűlésen a nemzet' és király' kölcsönös megegyezésével alkotott törvények' valamint az ezek' szellemében s foganatosításukra kiadott felsőbb rendeletek' végrehajtásának, a szavazatjaik által törvényesen választott s velök egyetemben egy politikai testet képező tisztjeik által, egyedül törvényes eszközei, és miudennemű közigazgatási s törvénykezési, kebelbeli illetőségekhez tartozó ügyeket intéztek. Míszert minden törvényhatóság' területén, a törvényeknek, királyi rendeleteknek s az ország' fő kormánysszékei' intézvényeinek végrehajtása, az alkotmány' szellemében, csak maga a törvényhatóság' útján eszközöltetett. Viszontag a törvényhatóságok a törvények' és felsőbb rendeletek' megtartására s szorgos teljesítésére felelet terhe alatt köteleztettek. Minélfogva nemcsak folytonos levelezési közlekedésben álltak az ország' fő

⁴⁾ A XVI. szepesi város, továbbá a be nem czikkelyezett Pécs és Eszék szabad kir. városok voltak csak az ország' törvényhatóságai között azok, mellyek ezen országgyűlési jog' élvezetében nem álltak, s ennélfogva az ország' rendei között helyet nem foglaltak.

⁵⁾ 1723 : 112.

kormány székeivel; ⁵⁾ hanem néha egyenesen a királytól vettek parancsokat, s jelentéseiket hol egyenesen a királyi felséghez, hol a m. k. helytartótanácsához tették. A kebelbeli illetőségi körükhöz tartozó ügyeket is, az alkotmány' szelleméből folyó és több százados gyakorlat által szilárdított joguknál fogva intézték; a nélkül hogy törvény szabta jogkörük' határait túlhágnok s ollyasokat rendelniök, tenniök vagy végzeniök lett volna szabad, mik csak a felsőbb kormányhatalom' körébe tartoznak, vagy törvényhozás' tárgyát képezik. c) Az ősi intézmények' és törvények' hűőrei voltak; minek ereje abban nyilvánult, hogy felírás' jogával birtak, és sérelmeiket az országgyűlés elébe vitték, ha a felsőbb rendeletekben ollyas foglaltatott, mi véleményök szerint az alkotmánnyal vagy csak egyes fennálló törvényekkel ellenkező: épségben fennmaradván a törvényes király' rendelései iránti alattvalói köteles tisztelet. d) Birtak helyhatósági szabályok' (*statutum*) alkotásának jogával; ⁶⁾ úgy azonban, hogy azok törvényes gyűlésen, érett és józan tanácskozás után, egyhangú vagy tulnyomó szavazatokkal hozassanak, ⁷⁾ a tanácskozáson jelen levén azok, kik a közönséget képezik vagy képviselik; hogy továbbá, ezen statutumok sem az ország' köz törvényeivel, vagy szokásaival, sem mások' igaz jogaival ne ellenkezzenek, ⁸⁾ végre hogy fontosabb esetekben a királyi helybenhagyás is hozzájáruljon. ⁹⁾

⁶⁾ Hk. III, 2.

⁷⁾ Ugyanott, 1. §.

⁸⁾ Ugyanott, 2. 5. 7. §.

⁹⁾ A királyi helybenhagyás' szükségét világosan kifejezi az 1635: 18 és 1715: 120, kivált olly statutumokra nézve, „mellyek a királyi törvényhatóságot, vagy az igazságszolgáltatást vagy

Az ilyen törvényesen alkotott statutumok kötelezők mindenre nézve, kinek lakása a törvényhatóság' területén van; nemkülönbén az ezen területen levő minden fekvő jószág' tekintetében. ¹⁰⁾ e) A közügyek' tárgyalása s elintézése végett gyűléseket tartanak. f) Tiszteik' fizetésére s más költségeik' fedezésére házi pénztárt tartanak és kezelnek. g) A vármegyék úgy, mint a szabad kir. városok hiteles pecséttel bírnak, ¹¹⁾ és levéltárt tartanak; ¹²⁾ nemkülönbén minden vármegye saját zászlóval bír. ¹³⁾

A megyei törvényhatóságok' belső szerkezetében az 1848-diki törvények' szelleme átalakító változást tett szükségessé: miszerint az országrendi szerkezet' megszűntével a megyei törvényhatóságok' szervezete is a népképviselői alpra fektettség, az ország' és nemzet'

bárminő peres eljárást illetnek. " Ugyanazt példák is tanusítják, jelesen a tárnokjog' czikkelyei, a jászok' és kunok' statutumai, Dalmát-, Horvát- és Tótország' czikkelyei. Némelly ügyekben törvények ruházták a megyékre a statutum alkotás' hatalmát: így 1608 : 13 kor. után, a jobbágyok' elbocsátásáról; 1723 : 66 a cselédség' szabályozásáról; 1723 : 109 a tűzvészek' megelőzéséről; 1729 : 12 a borhamisítás' megelőzéséről. Jogtalan statutumok ellen hozott törvények' példái sem hiányzanak, 1647 : 78, 19. §.; 1647 : 79; 1715 : 79; 1715 : 120, 4. §. Frank, I, 46 §. A törvényhatóságok' statutumalkotási jogának törvényes határai- s korlátaira utaló kir. rendeletet l. Palugyay, Megyrendszer I, 176 s köv. l. helytt. int. 1842 január 18. 3446 sz.

¹⁰⁾ III, 2 és 1647 : 78, 5. §. értelmében.

¹¹⁾ 1550 : 62. A jász-kún kerületeket az 1836 : 22 ruházta fel azon joggal, hogy a hazai kormányshékekkel és törvényhatóságokkal saját nevök és hiteles pecsétjük alatt, mellyet 1746-ban Mária Teréziától nyertek, levelezhessenek.

¹²⁾ 1765 : 11.

¹³⁾ 1595 : 17; 1741 : 63, 19. §.

képviselési testületének ugyanezen szellemben eszközölt átalakításával egybehangzólag. Mi okból az 1848: 16 „a megyei szervezetnek Magyarhon s kapcsolt részei' alkotmányossága' védbástyáinak a köz szabadsággal összhangzásba hozatala végett“ rendelte, hogy a miniszterium a megyei szervezetnek a népképviselés' alapján való rendezéséről a legközelebbi országgyűlés elébe törvényjavaslatot terjesszen, ezen rendezés' törvényhozási uton leendő eszközléseig pedig a megyei hatóság' gyakorlása iránt ideiglenes intézkedéseket tett. Nemkülönben a szabad kir. városok' és szabad kerületek' belső szervezetének hasonló szellemi átalakítása iránt az 1848: 23—27 t. cz. intézkedett. Mindezeknek szellemében most már a törvényhatóságok a kebelzetökben foglalt s egyesített összes honpolgárok' közönségét képezik. A törvényhatóságok' jogállásában az 1848: 5 eszközölt az által változást, hogy az országgyűlési követeknek a törvényhatósági kebelzetek általi választását (habár csak ideiglenes intézkedés' erejével) megszüntette, s az országnak követküldés végett választó kerületekre felosztását s minden egyes követnek különkülön egyes választó kerületben s választó kerület általi választásátrendelte: ez által egyébként a megyék', kerületek' és szabad kir. városok' törvényhatósági területére és önállására nézve semmi változást nem okozván. A követküldés végetti választó kerületekre való felosztás Horvátországra is kiterjesztett, a nélkül, hogy ezen intézkedés által a Dalmát-, Horvát- és Tótország' tartománygyűlésének jogállásában, különösen tartományi statutumok' hozatala' tekintetében, változás eszközöltetett volna.

Miután tehát az 1848: 5 a nemzeti képviselők' vá-

lasztását a törvényhatósági kebelzetektől elkülönítette, s ezeknek összes jogköre közigazgatási és törvénykezési teendőkben összpontosúl: annál fogva a megyék', kerületek' és városok' helyhatósági rendszerének fő pontjaibanani előadása a végrehajtó hatalom' szervezetének előadásához illesztendő, s e rovat alatt a jelen munka' negyedik fejezetében fordul elő: e helyen csak a horvát-szlavón tartománygyűlés' szerkezete s törvényes hatásköre lévén még külön ösmértetendő.

57. §.

Folytatás. Dalmát-, Horvát- és Tótország' tartománygyűlése.*) Erdély.

A szlavóniai rendek' tartománygyűléseinek számos példái a legrégebb időkből, jelesen a vegyes házakból származott királyok' korából felhozhatók (Szlavóniát itt a fenebb a 6. §-ban kifejtett igaz értelmében véve). Ugyanakkor Horvátország még külön tartott közgyűléseket, mint azoknak nyomait még I. Lajos' és Zsigmond' korára nézve ki lehet mutatni. ¹⁾ Holott a Hk. III, 2. czíme már Dalmát- és Horvátországnak is csak úgy, mint Szlavóniának, csupán az ország' közösleges törvényei' határain belől tulajdonít municipalis jogok' alkotására jogozatot. De I. Ferdinand' kora előtt nincs kimutatható példája annak, hogy a szlavóniai vármegyék Horvátországgal együtt gyűltek volna egybe, s az egykor önállóbb horvát rendek csak ettől kezdve

*) Botka, az 184³/₄ országgyűlési időszakból néhány ismeretlenebb közjogi tárgy és megrögzött balvélemény felvilágosítása. Pest 1844. 29—35, 48—62 l.

¹⁾ Kovachich, Vestigia Comit. 188 l. Fejér, Cod. dipl. X, 2, 166 l.

szállottak alá a szlavóniai tartománygyűlések' terére: minthogy a szlavóniai megyék' rendei, sem midőn még külön jöttek egybe tartománygyűlésre, sem midőn a horvát- és dalmátországi maradványokkal hivattak egybe, törvényt nem alkothattak, hanem csak municipalis, statutarius jogszabályok' hozatalára birtak joggal. Ezen tartománygyűlések' legfőbb tárgyát a honvédelem' ügye képezte, azonképen mint a XVI. s XVII. században Magyarországon is divatozott részleges országgyűléseken, sajátlag tartománygyűléseken. ²⁾

Mint a Hk. III, 2 is tanúsítja, Dalmát-, Horvát- és Tótországnak már régibb időktől fogva léteztek, a magyar közönséges jogtól némelly pontokban eltérő különszerű (*municipalis*) jogaik, s hasonló szabályok' hozatalának joga a törvényes határok között elösmértetett. Több rendbeli országos törvények biztosítják ezen külön jogok' és szabadságok' épségben tartását, s illetőleg közelebbről szabályozzák a municipalis jogok' alkotásának kellékeit. Jelesen:

Az 1464: 13, hogy Szlavónia minden régi jó szabadságai-, szokásai- s jogaiban megtartassék, hasonlóképen az 1492: 1, az ezen évi végzeményhez lévén egyszersemind a szlavóniai nemesek' cikkelyei is, valamint a törvénytárba az 1537-diki magyar törvényezikkelyek után az 1538-diki szlavóniai kőrösi cikkelyek igtatva. Ugyanazon megerősítést foglalja magában az 1600: 27; 1649: 33; 1681: 66; 1687: 22. Utóbb az 1715: 120 e tárgyban következőleg rendelkezett: hogy a Dalmát-, Horvát- és Tótországnak királyi hatalom által különösen megerősített municipalis statutumai érvényes-

²⁾ Lásd ezekről Botka' id. értek. 48—53 l.

ségök iránt többé semmi kérdés alá ne jöjjenek, — mi- nek azonban nem tulajdonítható azon hibás értelem, mintha azok soha többé rendes törvényhozási uton, Ma- gyarország' közönséges törvényhozása által, mint vál- tozhatatlan örök érvényű törvények, változást vagy módosítást ne szenvedhetnének, hanem hogy a míg fenn- állanak, kellően alkotott érvényes jogszabályoknak ös- mértessenek el; ³⁾ továbbá hogy az 1681: 66 által áta- láuosságban megerősítették (fennmaradván csak az ezek' valamelyike által sérelmezett magán-személynek a királyi felséghez leendő folyamodása) szinte érvénye- seknek tartassanak; az annakutána alkotandók pedig, ha a királyi törvényhatóságot, vagy igazságszolgálda- tást, vagy bármely peres ügyeket érdekelnek, királyi megerősítés végett fölterjesztessenek, s különben köte- lezők ne legyenek. Nemkülönb az 1791: 58 világos szavakkal kifejezte, hogy a Dalmát-, Horvát- és Tótor- szágot összesen illető ügyek továbbat is ezen országok' közönséges gyűlésein, mellyek előre kinyert királyi helybenhagyás mellett tartandók, tárgyalassanak.

Megjelentek ezen tartománygyűléseken a nevezett részek' rendei, és pedig ollymódon, hogy minden ne- mes, ha megjelent, személyes szavazat' jogával birt régi állandó gyakorlat szerint ⁴⁾. Ezen jog az utóbbi évtize- dekben ottan élénk vitás' tárgya volt, ⁵⁾ s az 1844-ki

³⁾ Lásd e kérdésben Pauler, Uj m. muzeum 1852. 679 l. Az 1715: 120, 1. §-ában említett czikkelyek' szövege megol- vasható Szegedy, Tyrocinium, III. rész, 3. cím.

⁴⁾ Ezen jog' erős alapja feltalálható I. Mátyás 1465-diki, az ítélmester' választását tárgyzó, s 1477-diki, az ország' főka- pitánya' választásáról szóló kiváltságlevelében.

⁵⁾ De iure voti nobilibus in regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae congregationibus competentis, Zágráb 1843. És

országgyűlésen is fennforgott: míg a kérdést egy 1845 szeptember 14-dikén kelt udvari rendelet a nemesek' fejenkénti szavazatjoga ellen dönté el.

Az 1848-diki törvények a horvát-szlavóniai tartománygyűlés' szerkezete iránt egyéb intézkedést nem foglalnak magokban, mint hogy az 1848: 5, 53 §-sa által, mely a Horvátország' számára állapított követek' számához képest, a választó kerületeknek Zágráb, Varasd, Kőrös megyék, a kebelökbeni királyi városok, s a túrmezei, buccari- s vinodoli kerületek közötti felosztását a tartománygyűlésre bízza, az 1845 sept. 14-dikén kelt udvari rendelet visszavettnek jelentetik ki.

Mióta 174⁵/₆-ban, teljességgel nem az 1715: 92; 1723: 20; 1729: 27; 1741: 18 szellemében, s az 1715: 118 és 1741: 50 félremagyarázásával, a helyreállított Szerém, Posega és Verőcze megyék a bán' hatósága alá rendeltettek, — mit az 1751: 23 is, egyszerűen az ország' és a bán törvényhatóságának épségben fenntartását mondván ki, függőben hagyott — ezen vármegegyék' rendei is egészen a legujabb időkig, 1848-ig részt vettek a horvát-szlavóniai tartománygyűlésekben, és oda némelly, csupán a tulajdonképeni Kroátiát és Szlavóniát illető különszerű jogok is kiterjesztettek.

Ezek szerint Dalmát-, Horvát- és Tótország' közönsége kétségtelenül bir azon joggal, hogy királyi engedellemmel tartománygyűlést (*generalis regnorum conventus*) tartson, kebelbeli helyhatósági ügyei' intézésére, s ottan a nevezett országok' körében, rendszerint királyi megerősítés után, érvényes municipalis statutumokat alkothat. A jelenleg illyeneknek és királyi ki-

váltságleveleknek alapján ottan fennálló különszerű jog' főbb pontjai a következők:

1). Az 1465-diki kiváltságlevél' alapján a horvátországi (báni) ítélőmestert, és az 1477-diki kiváltságlevél' alapján a főkapitányt a tartománygyűlés választja. Ez utóbbiról azonban megjegyzendő, hogy a rendek, Mária Terézia' 1750-ben kijelentett ohajtásának és reményének megfelelően, azóta mindig a bánokat díszesíték fel ezen méltósággal, kik az ország' alkapitányát önmagok nevezik. ⁶⁾

2). Az 1791: 26, 14. pontja szerint az evangélikusok' vallásszabadsága és jogai csupán Magyarország' körében birván érvényel, Dalmát-, Horvát- és Tótország' municipális törvényeik' további gyakorlatában meghagyattak; ⁷⁾ minélfogva az evangélikusok ezen országok' határain belől sem jószágokat nem birhatnak, sem köz vagy magánhivatalokat nem viselhetnek; szabadon hagyatván mindazonáltal az ágostai és helvét hitvallást követő evangélikusoknak ősi jogaikat ezen országok' keblében is a törvény' rendes útján keresni, és ha valamely birtokot nyernek azokban, Ő felsége fenntartotta magának az ő kárpótlásukról gondoskodni; továbbá Alsó-Szlavóniában azon néhány részint ágostai, részint helvét hitvallást követő község továbbra is szabad vallásgyakorlatában meghagyatott; végre kereskedés vagy gyáarak végett mind a két hitvallású evangélikusoknak szabadságukban marad bérleti jogon

⁶⁾ Pauler, Új magy. muzeum 1852, 677 l.

⁷⁾ Itt az 1687: 23; 1715: 30. 125; 1723: 86; 1741: 46 törvénycikkelyek értetnek. Milly névcsere' szerével történt ezeknek kiterjesztése, Alsó Slavónia nevezete alatt a drávántuli magyar megyékre, már a 12. §-ban 86 l. megjegyeztetett.

lakást tartani ott, de minden akár nemesi akár polgári telek' tulajdona nélkül.

3). Adózók csak felét viselték azon közadózási tehernek, mit a magyarországiak a porták' száma szerint fizetni szoktak. ⁸⁾ De az 1791: 59 szerint Horvátországnak és Felső-Szlavónia' három, úgymint Zágráb, Varasd és Kőrös megyéjének adóügye mindig a magyar országgyűlésen, külön Magyarország' adójától tárgyalandó, és a magyar országgyűlésen kívül nem nevelhető.

4). A nevezett ország' lakosai, legfőbb sürgető szükség' esetét kivéve, mind a tanyázó, mind az átkelő katonaság' szállásolási s élelmezési terheitől mentesek. ⁹⁾

5). Törvénykezési ügyeikben egyedül saját bíráiktól függnék, s határaikon kívül törvény elébe nem idézethetnek; mindazonáltal a báni tábláról a főlebbvitel a m. kir. hétszemélyes táblához megy. ¹⁰⁾

6). Az 1805 nov. 28-dikán alkotott s Ő felsége által 1806 február 6-dikáról megerősített szabályuknál fogva közdolgaik' gyűlési s törvényszéki vezetésében latin nyelvvel éltek; és az 1844: 2, 7. §. értelmében a magyarországi törvényhatóságoknak magyar, ezek pedig a kapcsolt részekbeli törvényhatóságoknak latin nyelven írt leveleit elfogadni és azokat illő válasszal ellátni kötelesek.

⁸⁾ Ez iránt fennállott szokásra már az 1492-diki 2. szlavóniai cikkely hivatkozik s azt megerősíti. Természet szerint ezen kedvezmény nem terjedt Szerém, Posega, Verőcze és Valkó megyékre, ezen megyék' közjogi természetéhez képest.

⁹⁾ 1741: 48.

¹⁰⁾ 1807: 9; előbb a főlebbvitel onnan a királyi táblához is ment, mint az 1723: 27; 1729: 31 tanusítja.

7). A magyar sóbányáktóli távollétök miatt ten-
geri sóval szabadon élhetnek. ¹¹⁾

8). Nemesi fölkelés' esetén magokat saját különös
szabályaik szerint rendezhették s kormányozhatták. ¹²⁾

9). Horvátország a magyar országgyűlésre tarto-
mánygyűlésén választott három követet küldött, kiknek
egyike a főrendi táblánál birt szavazattal; azonkívül
az alsó táblánál a horvát ítélőmester is helyet foglalt,
s ott a horvát rendek számára külön naplót vezetett.
Hanem erre nézve az 1848: 5, 5. és 53. §-a új intézkedést
foglal magában Horvátország számára, a katonai vég-
vidékektől külön 18, választó kerületenként választandó
követ lévén állapítva, s azonkívül az 1848: 5, 54. §-a
szerint a horvát tartománygyűlés a főrendi táblához
két követet küldvén. ¹³⁾

Erdélyt az *unio*-törvények Magyarországgal újra
azon benső kapcsolatba hozták, mellyben az elszaká-
dásig létezett; az 1848: 7, 5. §-ában kimondatik Erdély'
mindazon külön törvényei- s szabadságainak fenntar-
tása, mellyek a mellett hogy a teljes egyesülést nem
akadályozzák, a nemzeti szabadságnak és jogegyenlő-
ségnek kedvezők; különben az egyesülés' részletei és

¹¹⁾ 1548: 20; 1635: 43; 1715: 122.

¹²⁾ 1681: 66; 1741: 59; 1805: 2; 1808: 5.

¹³⁾ Horvátországnak Magyarországhozí viszonyára vonat-
kozólag, az 5. §. 10) jegyz. 7. §. *) és 10 a) jegyz. 13. §. *) jegy-
zetekben idézett munkákon kívül, még a következő újabb érte-
kezések fölemlítendők :

K v a t e r n i k, das hist. diplom. Verhältniss des Königreichs
Kroatien zu der ungarischen St. Stephans-Krone, Zágráb 1861.

De á k Ferencz Zágrábmegye körlevele és az egyesülés,
Pest 1861.

S z a l a y, a horvát kérdéshez, Pest 1861.

teljes keresztülvitele iránt egy újabb hozandó törvény-cikkely határozandván, mellyre előkészítő intézkedéseket már az 1848: 7, 4- §-a s az erd. 1848: 1 tett vala. Egyébiránt ezen ügy' törvényhozási uton leendő részletes szabályozásáig Erdély' itten szóban forgó külön jogainak viszonyát előleg tan' utján meghatározni nem lehet. ¹⁴⁾

58. §.

A nemzetnek képviseleti testülete által gyakorolt politikai jogai.*)

Mindazon nagy fontosságú politikai jogok fölébe, mellyek a nemzet' tagjait egyenként illetik, s mellyeket az ország' törvényhatóságai gyakorolnak (ez utóbbiak által főleg a végrehajtó hatalom' gyakorlásában

¹⁴⁾ Az erdélyi unio-ról legujabban értekeztek :

K e m é n y (Zsigm. báró), az unio-törvényekről, Pest 1861.

S z i l á g y i Fer. az erdélyi unio, történelmi rajz, Pest 1861.

Erdély' külön jogának rendszeres előadását is legujabban a testvérhon' nagyhirű jogászatól, D ó z s a Elektől vettük, illy czím alatt : Erdélyhoni jogtudomány, I. könyv : erdélyhoni közjogtan, II. könyv : erdélyhoni magánjogtan, III. könyv : erdélyhoni magyar pertan, Kolozsvártt 1861, III. köt.

*) T o m k a - S z á s z k y, Commentatio historica et politica de comitiis I. R. Hungariae, Horváthnál, Biblioth. iuriconsultorum Hung. III. kötetében.

De comitiis Regni Hungariae, deque organisatione eorundem dissertatio iur publ. Hung. Posony 1791.

B é l M. historia comitiorum Posonii celebratorum, Notitia I, 352—409 l.

K o v a c h i c h, Vestigia comitiorum, és suppl. ad vestigia comit.

Majláth (Ján. gr.), der ungar. Reichstag im J. 1830, Lipcse 1831.

részesedve), emelkednek azon kitünő politikai jogok, mellyeket a nemzet' képviselői testülete, az országgyűlés által gyakorol, s mellyeknek legfőbb jelentősége a törvényhozó hatalom' közösségében összpontosúl.

Hogy országgyűléseink' eredete a magyar királysággal egykorú, tudásaink kétségbevonhatatlanul kimutatták, ¹⁾ habár későbbi alakzatuk lassanként fejlő-

Orosz, Ungarns gesetzgebender Körper auf dem Reichstage zu Pressburg in J. 1830. Lipcse 1832. II. köt. (főleg a II. köt. melly okiratokat és jegyzeteket tartalmaz). — Ugyanattól: Terra incognita, I, 241—285 l.

Pusztay, die Ungarn, I. 28—63 l.

Az összes országgyűlési életre és viszonyokra legbövebb világot árasztanak az országgyűlési jegyzőkönyvek, naplók és irományok; nemkülönbön felvilágosító adatokat, valamint a magyar közjog' egyéb tárgyaira, az országos küldöttségek' rendszeres munkálataiban nagy bőséggel találunk. Egyes országgyűlések' rajzát Orosz és gr. Majláth fennebb idézett munkáin kívül nyújtják a többi között:

Bencsik, noviss. diaeta nobiliss. (1715 diki országgyűlésre vonatkozólag).

Kolinovics, nova Ungariae Periodus anno primo gynaeco-cratiae austriacae inchoata (1741-diki országgyűlés).

Bertha Sánd. országgyűlési tárcza 1830-ról, Pest 1843.

Konkolyi Thege Pál, 1840-diki országgyűlés, Pest 1847. II. köt.

Lásd még: Schwartzner, Statistik, II, 39—44 §. Fényes, Statist. II, 28. 29 §. Rosenmann, ius publ, 167—185. Palugyay, megyerendsz. I, 130—157 l. Virozsil, spec. III, 10—29 l. Cziráky, 372—422 §.

¹⁾ Batthány, leg. eccles. R. Hung. I. köt. hol a királyi Synodusról értekezik, s jelesen a legrégibb magyar törvények és frank capitulárek közötti rokonságot is kimutatja. Kovachich, vest. com. 30 s köv. 211—216 l. (ez utóbbi helyen idézet Batthány' nevezett értek ezéséből); Bartal, Comm. I, 306—316 l.

dött ki s állapodott meg.²⁾ Ezen gyűlések a király által meghívott urak' számához képestrészlegések és közgyűlések (*particuralia* és *generalia comitia*) voltak, és egészen a XV. századig, sőt azon túl is maradtak.³⁾ Ez utóbbiakról, úgy látszik, megkülönböztetendők még az egyetemesek (*universalia*), melyeken az anyaországon kívül a magyar sz. koronához tartozó minden részek' követői és szószollói megjelentek, s melyek rendszerint királyválasztás és koronázás végett, de IV. László' példájára az összes magyar birodalom' érdekét s jólétét tárgyzó nagyobb szerű ügyek fölötti tanácskozások' czéljából is tartattak.⁴⁾ A XVI. század' második felén innen, több

2) A régi törvények- s okmányokban előforduló királyi és országos tanács (*Consilium Regium, Consilium Regni*), ritkábban jelent kormánytanácsot, gyakrabban országgyűlést (az adatokat l. Bartal, I, 306 s köv. l.). Ezen országgyűlés, Sz. István által Nagy Károly' gyűlései' módjára rendezve, tulsúlyt ugyan az előkelőknek adott, de a nélkül, hogy ki lett volna zárva a többieknek is befolyása, Bartal, I, 307—312 l.

3) Bartal, I, 312—314 l. Az ország' közgyűlései az oklevelekben és történetiróknál *synodus regalis, commune consilium Principis, plena* vagy *generalis Curia Domini Regis, communis Congregatio* vagy *Conventio omnium Nobilium et Procerum Regni, Consilium habitum totius Hungariae, universa congregatio Hungarorum, solennis, publica regni congregatio* nevezetek alatt fordulnak elő. Jeles példa a XV. századból, melly a különbséget előtünteti, Hunyady Jánosnak egy levele Frigyes császárhoz 1454 körül, közzétéve Jankovich által a Tud. Gyűjtemény 1835 3. füzetében.

4) Ezen egyetemes országgyűlések' létét tanusító adatoknak valódi értelmét legújabb időben, és pedig legelőször Bartal derítette ki, Comm. II, 189—191 l. III, 200 l., hol ezen egyetemes országgyűléseknek nyomai a mohácsi vész előtti korból ki vannak mutatva; mi által egyszersmind közelebről meghatá-

tartomány' elveszése s Erdély' elszakadása után, minden országgyűlés ilyen egyetemes országgyűlés' jellemevel birt egészen 1848-ig, mellyen tehát az anyaországi rendeken kívül, a kapcsolt részek' rendei is jelen voltak; ezeken kívül a már az előbbi §-ban említett részleges vagy tartománygyűlések, I. Lipót óta *concur-sus regni*, országos gyülekezetek' nevezete alatt fennmaradtak, míglen ezek VI. Károly' uralkodása óta szokásból kimentek, tartásuk az 1715: 8 és 1741: 22 által csak rendkívüli szükség' esetére és kizárólag az adóügy fölötti tanácskozásra s intézkedésre szoríttatván.

59. §.

Folytatás. Az országgyűlés' alkatrészei.

Valamint országgyűlési joggal az urak (*Domini*), azaz főpapok és világi zászlós és egyéb főurak (*Domini praelati, barones et magnates*), és nemesek, mint politikai jogokkal felruházott honpolgárok (*regnicolae*) birtak az országgyűlések' első eredetétől kezdve, kikhez, mindenestre Zsigmond' kora óta, a sz. kir. városok, és utóbb némelly szab. kerületek járúltak, — mindnyája I. Ferdinánd óta rendek (*status*), karok és rendek (*status et ordines*) nevezete alá foglalva (bár e mellett a *regnicolae* nevezet a legujabb időkig fenmaradt vala használatban) — azonképen az országgyűlés Magyarorszá-g' és kapcsolt részei' főpapjai', zászló-sai' s mágnásai', és nemesei s többi karai'

rozható a régibb időkre nézve a részeknek a magyar törvényho-zásbani részvéte, mellyről némi részben már a 6. 7. 9. 13. §-okban volt szó.

és rendei' közgyülekezetét képezte, ¹⁾ kik a felség által országgyűlésre meghíva, a törvények' szavai szerint, az ország' összes testét a távollevők' teljes felhatalmazásával képviselték, ²⁾ — mely ország- és nemzet-képviseleti jelleme az országgyűlésnek az 1848-diki törvények által eszközlött átalakulások', jelesen a követeknek népképviselet' alapjáni választása' folytán csak nagyobb tisztaság- és tökéletességben tűnik elő.

Azon időtől fogva, hogy a gyűlések Rákos mezejéről termekbe tétettek át, a rendek, a tanácskozások' érettebb és sikeresebb folytatása végett két, felső és alsó táblára oszlottak, ³⁾ mellyek azonban ugyanazon egy testnek kiegészítő részeit képezték; minélfogva az összes KK. és RR. vegyes üléseikben hirdették ki s olvastattak fel a kegy. kir. leiratok és válaszok, mentek véghez az országos választások, tétetett jelentés az országos küldöttségek' munkálatairól, vegyes ülésekből történtek a felirások' fölterjesztései, — sőt a szükség úgy hozván magával, sürgős körülmények között, a két tábla' illy vegyes üléseiben, habár újabb időkben

¹⁾ E nevezet az ausztriai házbeli királyok' egész korszaka alatt állandó, kivéven hogy 1638-ig a *partes adnexae* (kapcsolt részek) nevezet helyett *partes subiectae* nevezet használtatott. Az ország' négy rendéről l. fennebb 47. §.

²⁾ 1435 előb. 3. §. 1474 előbesz.

³⁾ Ezt kétségtelen történeti és törvényes adatok tanúsítják, így 1608 : 1 kor. után; 1625 : 62; 1687 : 10. Vesd ö. Miksa' koronázásának leírását K o v a c h i c h, Solennia 18 l. Az 1608 : 1 kor. utáni t. cz. fölmerült kétségek' s nehézségek' elosztatása végett meghatározó, nemcsak a rendek' számát s azokhoz tartozó személyeket, hanem egyszersmind azt is, mindegyik mellyik táblánál foglaljon helyet s birjon szavazattal. 1526-on innen Rákoson tartott országgyűlésnek nincs nyoma.

ritkábban, tanácskozások is folytak s országos végzések hozattak.

A két tábla általános jelleme abban állott, hogy kik személyes joguknál fogva hivattak meg, s birtak az országgyűlésen ülés' és szavazat' jogával, rendszerint a Felső vagy Méltóságos Főrendek' táblájánál, — kik pedig mások' képviselő küldöttjeiként jelentek meg, az Alsó vagy Tekintetes Karok és Rendek' táblájánál foglaltak helyet: habár, mint az alább következőkből kitűnik, nem hiányzottak kivételek, mellyek az országgyűlés' történeti fejleményeiből kimagyarázandók. De az alsótáblánál minden illyes kivételt elenyésztetett az 1848: 4. 5. miszerint ottan képviselőkön kívül mások ülésel többé nem bírnak. És pedig:

I. A felső mint főrendi táblához tartoztak: az egyházi ⁴⁾ és világi főurak ⁵⁾, a nádornak (vagy akadályoztatásakor az országbírónak, s ha ez is akadályozva lett volna, a tárnokmesternek) elnöklete alatt. Jelesen a nádor, mint elnök mellett legközelebb jobbról (s midőn e méltóságot nem királyi herczeg viselte, emeltebb helyen) ült az ország' primása; utána sorban a kalocsai érsek, a római és görög katolikus megyés püspökök (ezek a fölszentelés' ideje szerint), a magyar választott és fölszentelt czimzetes püspökök, a pannon-

⁴⁾ A főpapi rendhez számított személyek közül különösen kik birtak legyen a felsőtáblánál ülésel és szavazattal, már fennebb, 48 §. 288 l. előadatott.

⁵⁾ 1608-ig országgyűlési királyi meghívó levelek' tanúsága szerint főbb birtokos nemesek is személyesen meghivattak, bár született grófok vagy bárók nem voltak, vagy viselt tisztségök-nél fogva nem tartoztak a főurak' sorába, mi az 1608 kor. utáni 1. t. cz. szabálya után többé nem történhetett.

hegyi szentmártoni főapátúr, a zágrábi nagyprépost mint vránai perjel, és a praemontréiek nagyváradi prépostja ⁶⁾). Baloldaltól az 1687: 10 jelölte sorban a zászlósurak és egyéb oszágnagyok, — t. i. országbíró, horvátországi bán, tárnokmester, a többi zászlósurak ki-neveztetésök' rendje szerint, utánok a posonyi gróf, a két koronaúr, a főispánok, előbb az örökösek, aztán a többiek, beigtatásuk' ideje szerint; a született mágnások az asztal körüli emeltebb helyeken, s közikbe vegyülve a magyar tengerpart' kormányzója, Horvátország' egyik követje ^{6a)} s a görög nemegyesült érsekek és püspökök ⁷⁾).

Az 1848-diki törvények a főrendi tábla' szervezete-ben egyéb változást nem tettek, mint hogy az 1848: 5, 54. §. szerint a horvátországi tartománygyűlésnek a főrendi táblához két követett kell küldenie, és az 1848: 4, 7. §-a szerint a főrendi táblához elnököt és egy másodelnököt a tábla' tagjaiból Ő felsége nevez ki; ellenben jegyzőit, szinte saját tagjai közül, titkos szavazás' utján, a tábla maga választja. Azonkívül az erdélyi

⁶⁾ Praepositus Sancti Stephani de Promontorio Varadiensis.

^{6a)} 1625: 61.

⁷⁾ Miután az 1792: 10 által ülésök' és szavazatuk' minősége iránt fennhagyott közelebbi határozat nem történt vala meg.

Megjegyzendő különben, hogy az 184³/₄-diki országgyűlés alatt az ülésteremben, mellékasztalok' elhelyezése által, változások tétettek velt.

Továbbá, hogy az 1608 kor. utáni 1. t. cz. 12. §-ának azon pontjánál fogva, melly a király' nemes tanácsosainak is személyes országgyűlési jogot tulajdonít, az ezek' helyébe következett m. kir. helytartótanács, minden országgyűlés' idején, nemes tanácsos tagjai számára ezen jogot igénybe vette, de mindig sikertelenül.

(1846-diki) országgyűlésre meghíva volt királyi hivatalosok a magyarországi főrendi táblán az 1848: 7, 1. §. által ülésel és szavazattal ruháztattak fel, de csak az első országgyűlésre, és oda nem értve a kir. kormányshék', a kir. tábla' tagjait, és a katonai egyéneket.

II. 1). Az alsó tábla 1848-ig. ⁸⁾

Alkotó elemei, a kir. személynöknek ⁹⁾ (akadályoztatása' esetén az alnádor- vagy alországbírónak) elnökléte alatt, a következők voltak: a) A királyi tábla, ¹⁰⁾ két főpapja- és bárójának kivételével; hozzá a kapcsolt részek' és báni hivatal' itélőmestere. ¹¹⁾ b) A kapcsolt részek', azaz Dalmát-, Horvát- és Tótország' két követje: melly szám nem volt ugyan törvényesen állapítva, hanem újabb gyakorlat szerint állandóan megtartatott; e követeket a kapcsolt részek' közgyűlésén azon országok' rendéinek közönsége választotta. ¹²⁾ c) Az egyházi rend-

⁸⁾ Alsó-Tábla, Pauler' értekezése az Egyetemes magy. Encyklopediában II, 1000—1009 l.

⁹⁾ 1662: 53 értelmében.

¹⁰⁾ 1608 kor. utáni 1. t. cz. 12. §.

¹¹⁾ 1662: 52.

¹²⁾ 1625: 61; 1723: 7, 4. §. Hogy a szlavóniai rendek a magyar országgyűlésre régebben külön vármegyénként hívtak meg és küldötték képviselőiket, már a 6. §. 7) jegyzetében felhóztatott; nem különben hogy ugyanakkor a tulajdonképeni horvát rendek csak összesen választott követek által voltak képviselve. És pedig a szlavóniai megyék' mindegyike úgy, mint az ország' egyéb megyéi, két, néha három követet is küldött, és csak később a XVI. század' második felében s a XVII. században, midőn a bős török ellenség a hont folyvást zaklatta, s azon vármegyéknek is hol szomszédságában hol keblében dult, szállott alá a képviselők' e száma megyénként egyre, vagy megtörtént, hogy egyik megye egyet sem küldött, a másik egyet, a harmadik egyet, kik egyszersmind a horvát rendek' képviselésével is megbizattak,

ből a fő-, székes- és társas káptalanok' követjei, kiket a prépost és a káptalanbeliek választottak; továbbá a

mint ezt az 1646-diki országgyűlés' követlajstromából látjuk (l. az országgyűlési irományokból a követi lajstrom' eredeti szavait Gyurikovitsnál III, 136 l.) és már a XVII. század második felétől kezdve a három vármegye több ízben megelégedett két- három követ küldésével (ide tartozó adatokat a szlavóniai gyűlés' jegyzőkönyveiből 1568—1593 közötti időre vonatkozólag Szalay közl. id. munk. 88 s köv. l.); a mint látszik az 1687 diki országgyűlés óta Dalmátia, Kroátia és Szlavónia, tulajdonképen a három szlavóniai vármegye, és a polgári igazgatás alatt fennmaradt csekély horvát-dalmát részek, állandóan, és pedig az 1715-diki országgyűlés óta változás nélkül, egy felsőtáblai (1625: 61 szerint) és két alsótáblai követ által voltak képviselve, — kiknek választásába azonban a drávántuli magyar vármegyék, ugymint Szerém, Posega és Verőcze csak a báni törvényhatóságnak rájuk 1745-beni kiterjesztése óta, és így legelőször az 1751-diki országgyűlésre, vettek részt.

Hogy a mohácsi vész' ideje előtt a szlavóniai és horvát rendek, csak a magyar birodalomnak (*totius Regni Hungariae*) egyetemes gyűlésein (mellyekről az előbbi §-ban volt szó) vettek részt, nemesak valószínűnek, hanem csaknem bizonyosnak látszik: miszerint azon országgyűlések, mellyekre nézve a részek' jelenléte kimutatható, azoknak sorába számítandók. Illyenek voltak a többi között: a mellyről Miklós bán' levele emlékszik, mint 1279-ben Tetun-ban tartottról, Fejér, Cod. dipl. VII, 5, 593—595 l. Az 1447-ben Budán tartott országgyűlés, mellynek törvénylevelében a szlavóniai vármegyék' követei a követi névsor' végén hat számmal fordulnak elő, még pedig úgy, hogy a magyar megyék' módjára mindenik megyére két-két követ esik (Kovachich, vest. comit. 268 l.); az 1457-diki rákosi országgyűlés, mellyre küldött szlavóniai követekről, s ezek között különösen a két zágrábmegyei követről emlékszik V. Lászlónak egy levele (Gyurikovits III, 135 l.) Az 1463-diki országgyűlés, mellyre vonatkozólag I. Mátyás' levelét az erdélyiekhez I. Katona, hist. crit. XIV, 664 l. (egy idézet belőle közölte-

káptalanokba nem kebelezett világi és szerzetes apátok és prépostok, kik nemesi földbirtokkal ellátott javadalmakkal királyi adományozásnál fogva (*collatione regia*) birnak. ¹³⁾ A káptalanok többnyire egy, némely-lyek két követet küldöttek. d) A vármegyék' követ-

tett a 9. §. 3) jegyzetében). Ily egyetemes országgyűléseket I. Mátyás még többször tartott, mint azt Körös vármegyéhez 1468-s 1473-ban bocsátott regalisai' szavaiból értjük (mindkettő lenyomatva Gyurikovits III, 133 l.) Illyenek voltak még: az 1492-diki, 1505-diki, melyre vonatkozólag a Sopron városához bocsátott kir. meghívó levélben világosan mondatik, hogy „*universalis diaeta*“ egyetemes országgyűlés lesz tartandó, melyre ezen (Magyar) ország' összes főpapjai, zászlós és egyéb főurai és nemesei, de sőt a szent korona alatt álló minden tagból, és minden részekből, követek és szószollók teljes hatalommal gyűljenek egybe. A mohácsi vész után a m. sz. koronának több tartománya elveszett, Erdély elszakadt, miszerint olly részekül, melyek egyetemes országgyűlésekre meghivassanak, fennmaradtak csak Szlavónia, és Horvátország' s Dalmátia' maradványai. Az I. Ferdinand' neve alatt a törvénytárban találtató tizenkét első végzeményben csak Magyarország' rendeiről van szó, kik az azokba foglalt czikkelyeket hozták; a XIII—XVII-dik végzemény Magyarország' és kapcsolt részei' (*partium subjectarum*) rendei által alkotott czikkelyeket hoz; a XVIII.-ban ismét csak Magyarország' rendeiről van szó; azontúl, tehát az 1559-diki posonyi végzeménytől kezdve az 1848-diki törvényekig minden törvényczikkely Magyarország' és kapcsolt részei' (vagyis Dalmát-, Horvát- és Tótország') rendei' által tartott, tehát a magyar birodalom' összes testére nézve (a külön állott Erdély' kivételével) egyetemesség' jellemével biró országgyűlésen hozatott. (Az itt felhozottak által egyszersmind kiegészítendő, a mik a 6. 7. 9. §-ban a részeknek a magyar törvényhozásbani közösségéről előadattak.

¹³⁾ 1608: 1 kor. után; 1715: 16. A Jézus-társaság' eltörlése előtt az 1715: 73 által annak két képviselője is oda tartozott, mi tekintetből e szerzet' magyarországi tartományának az ausztriaiától való elkülönzése kivántatott az 1741: 33 által.

jei, ¹⁴⁾ és pedig ujabban minden megyéből kettő. Erről ugyan világos törvény nem intézkedett, és hajdan egy megyéből négy követ is jelent meg; mindazonáltal azóta, hogy az 1681 aug. 28-diki országos ülésben a rendeknek azon sérelméhez, miszerint a királyi meghívó levélben a követek' száma kettőre szorított, a főrendek nem járúltak, sőt a harmadik követ a tanácskozásból ki is záratott, és ugyanaz 1741-ben Liptó-, 1790-ben Pest- és Hontmegye' harmadik követével történt, állandóan megtartatott minden megye' részéről két követ' küldése. ¹⁵⁾ Viszontag ugyanazon egy' egyén több

¹⁴⁾ A drávántuli magyar megyéket, Szerém, Posega és Verőce vármegyét, a felszabadítás utáni új szerkesztetésök' folytán, ősi joguknál fogva illető országgyűlési szék' és szavazat' jogával utólag helyreállítva (*postliminio*) az 1751 : 23 ruházta fel; hasonlóképen az újan szerkesztett Torontál, Temes, Krassó vármegyének ugyanezen jogot az 1791 : 28 adta vissza; az Erdélytől visszakapcsolt magyarországi megyéket (Zaránd, Kraszna, Közép-Szolnok megyéket és Kővár vidékét) az 1836 : 21. rendelte az országgyűlésre meghívandóknak.

¹⁵⁾ Hajdan a nemesek országgyűlésre személyesen is megjelentek, a magyar nemzetgyűlések' ősi jellemének megfelelőleg, minek a legrégebb időktől fogva a mohácsi vész' koráig történetíróknál és oklevelekben számos nyomai maradtak fenn; mindazonáltal már IV. Béla' korától van nyoma, hogy minden vármegyéből a nemesség' részéről két vagy három követ' küldése rendeltetett, I. Mária pedig országgyűlésre minden megyéből négyet hívott meg, holott az 1495 : 26 újra általánosán rendelé, hogy azontul a tartandó országgyűlésekre nem a megyék' választottjai, hanem az ország' összes nemesei hívassanak meg, mit azonban az 1498 : 1 ismét némileg korlátolt: míg végre az ausztriai házbeli uralkodók alatt a nemességnek országgyűlésen megyeileg választott követek általi képviseltetése állandó szabállyá fejlődött; Palugyay, Megyerendszer I, 131 s köv. l. Cziráky,

megye' képviselője nem lehetett. ¹⁶⁾ A követeket a megye' közönsége szabadon, főispáni kijelölés nélkül választotta; és azoknak a törvény' rendelete szerint nemesi származásuak- és birtokosoknak kellett lenni. ¹⁷⁾ e) A szabad kerületek' képviselői: nevezetesen a túrmezei gróf, mint ezen nemes közönségnek a Rudolfféle 1582-diki kiváltság szerint törvényes képviselője, akadályoztatása' esetén a kerület' közgyűlésileg választott küldöttje; a jász-kún kerületek' két, a hajduvárosi kerület' két, a fiume- és bukkari-tengermelléki kerületek' két-két vagy egy-egy követe, kiket a nevezett hatóságok' közgyűlései, illetőleg kapitányi tanácsai választottak. ¹⁸⁾ f) A törvénybe iktatott szab. kir. városok' követjei. Nagyobb városok két, kisebbek egy követet szoktak küldeni; habár hajdan azokból is többen szoktak megjelenni. A gyakorlat szerint egy személynek több város' képviselése is meg volt engedve. Ezen követeket néhol a város belső, másutt belső és külső tanácsa, némely helyen a belső tanács' kijelölésére, választotta; legújabb időkben, jelesen 1843 óta azonban legtöbb városban, azoknak felsőbb helyen megerősített szabályai folytán ¹⁹⁾, a választók' száma olly módon szaporított, hogy az összes polgárság' részéről annyian csatoltattak a választók' testületéhez, mennyien a külső tanács' vagy választó község' felével fölérték. g) A tá-

377. 378 §. Bartal, comm. I, 306 s köv. III, 102. 266 s köv, l. és több ide tartozó helyeken.

¹⁶⁾ 183²/₆ országgy. CLVI. ülés.

¹⁷⁾ 1625: 62; 1723: 7, 3. §.

¹⁸⁾ 1791: 29; 1807: 4. 27; Kövár vidéke már a 14) jegyzetben volt említve.

¹⁹⁾ Helytt. int. 1843 apr. 15. 15,257 sz.

vollevó főpapok', főurak' és ezek' özvegyeinek képviselői. ²⁰⁾

Az Erdély' három nemzetű rendeit képviselt országgyűlés, melly nemcsak egy politikai testet képezett, hanem egy házban tanácskozott is, állt: az országos elnökből, mint előlülőjéből; a kir. kormányszék' tanácsosaiból; a királyi táblából (elnök) az ítélőmesterek mint országgyűlési jegyzők, fiscalis director, 12 rendszerinti táblabíró); a vármegyék', magyarvidékek' és székelyszékek' főtisztjeiből (főispánok, főkirálybírák, kapitányok); a királyi hivatalosokból (*regalístae*), kik a fejedelem által a kormányszék' meghallgatása után nevezettek ki, s külön királyi levelek (*regales*) által hivattak meg; ezekre nézve megkivántattott, hogy honfiak legyenek, még pedig *e potiori nobilitate*, elégséges birtokúak, és a törvényszerű tulajdonságokkal felruházottak; a vármegyék' s magyarvidékek' és székelyszékek' két-két követjeiből (amazok voltak 26-on, de közöttök 8 a Magyarországtól Erdélyhez kapcsolva volt részek' nevében, emezek 10-en); a szász székek' és vidékek' két-két követjéből (összesen 22); a szabad kir. városok' és más kiváltságolt mezővárosok' (összesen 36) követjeiből, — kik közé szászföldiek gyakorlat szerint azon okból nem tartoztak, mivel a szászföldi városok azon székkel, illetőleg vidékkel, mellybe kebelezve vannak, egy politikai testületté olvadtaknak tartattak; — ezen községek voltak: Kolozsvár, Marosvásárhely, Gyulafejérvár, Szamosujvár, Erzsébetváros sz. kir. városok, Abrudbánya, Vizakna, Vajda-Hunyad, Kézdi-Vásárhely, Hátszeg, Sepsi-Sz. György, Udvar-

²⁰⁾ Lásd ezekről 49 §. 53) 54) jegyz.

hely, Illyefalva, Csikyszerda, Bereczk, Szék, Oláhfalú Kolos.

2). Az alsótábla az 1848-diki törvények szerint.

Az alsótábla' szerkezetében ezen törvények lényeges átalakulást eszközöltek. Ugyanis elvül tüzetett ki az országgyűlési követeknek népképviselő' alapján választása; ²¹⁾ szabályúl mondatott ki a képviselő'knek három évig tartandó egy országgyűlésre, s ezen országgyűlés' mindhárom évi üléseire leendő választása. olly módon, hogy minden harmadik év' eltelte után, a következő országgyűlés' első évi ülésének megnyitását megelőző hat hét' lefolyása alatt, országszerte új képviselő-választás történjék, — midőn azok is, kik időközben voltak választva, csak új megválasztás által tarthatják meg képviselő helyeiket, és pedig szinte egy országgyűlés' három évi ülésire. ²²⁾ A királyi tábla a képviselő'k' táblájának kiegészítő része lenni megszűnt, s miután tagjai között a törvény által nem említettnek, kirekesztődtek azon főpapok és káptalani követek is, kik addig az alsótáblán foglaltak helyet, nemkülönbén a távollevő főurak' küldöttjei is. ²³⁾

S elnököt is, valamint két alelnököt és jegyzőket, a képviselő tábla, tagjainak sorából, titkos szavazás' útján maga választ. És pedig az alsótáblának úgy mint a felsőtáblának elnökei, az országgyűlés' egész folyamára, a többi táblahivatalnokok pedig évenként, az első ülésben választatnak és illetőleg neveztetnek ki:

²¹⁾ 1848 : 5.

²²⁾ 1848 : 4, 3. 4. §.

²³⁾ Ezt tanusítja az 1848-diki nyári és az ez idéni országgyűlés' gyakorlata is.

melly ülésben az elnökséget a tábla legkorosabb tagja viseli. ²⁴⁾

Egyszersmind az 1848: 5 az országgyűlési követek' választására nézve ideiglenes rendszabályt állapított, melly a népképviseleti elv' tisztább megvalósítására, a választói és választhatási jogot (fenntartva mindazoknak politikai jogélvezetét, kik addig annak gyakorlásában voltak), a rendi szervezettől elkülönítve, általánoson megszabott személyes minősítvények' alapjára fekteti; ²⁵⁾ és az országnak követküldés végett választókerületekre felosztását rendeli, miszerint minden egy követ' választása végett egy külön választókerület alakíttassék, s mindegyik választó-kerület csak egy országgyűlési követet válasszon. ²⁶⁾

Áll pedig a képviselőház, az 1848: 5, 5. §. szerint 377 követből, kikhez Erdély' 73 követje járúl; minden követ egyenlő szavazattal bir; s a követek száma, tekintettel a népszámra, a területi és közigazdasági viszonyokra, aránylagosan van felosztva az országra és kapcsolt részeire, a katonai határvidékkel együtt. És pedig olly módon, hogy Magyarországra az Erdélytől visszakapcsolt megyékkal, a drávántuli vármegyékkel és Fiumeival esik 344, Horvátországra 18, a katonai határvidékre 15, Erdélyre 73. A Magyarországra eső 344 követ olly módon van az idézett törvény által felosztva, hogy 60 ugyanott megnevezett egyes községek (ezek között 22 kir. város) által, mindegyik község' ré-

²⁴⁾ 1848: 4, 8. §., ugyanennek 9. §-sa mind a főrendi, mind az alsótáblai elnöknek az országos pénztárból fizetendő díjt rendel.

²⁵⁾ Lásd e szabályokat az 53. §-ban a) alatt.

²⁶⁾ 1848: 5, 4. 6. §.

széről a rá kivetett számmal, a többiek a megyék', kerületek' és városok' vidékeiből e célra alakított választókerületek által, mellyekre nézve az azokba kebelezett szab. kir. városok lehetőleg kerületi főhelyekül jelöltettek ki, küldessenek. Erdély' 73 követe úgy oszlik fel, hogy 50-et küld a 9 magyar, 5 székely és 11 szász megye, szék és vidék; 10-et az 5 magyar- és székelyföldön levő királyi város, 13-at a magyar és székely földön létező többi képviseleti jogot gyakorló község. ²⁷⁾ Horvátországban a választó kerületeknek Zágráb, Varasd, Kőrös megyék, a kebelökbeni királyi városok, s a túrmezei, buccari- s vinodoli kerületek közötti felosztása a tartománygyűlésre bízott. ²⁸⁾ A végvidékeken, addig míg azok' politikai rendezése iránt a törvényhozás intézkednék: a horvátországi végvidékeken az országgyűlési követek' választásának módját elhatározni szinte a horvát tartománygyűlésre, a drávántuli egyéb ezredekben a bánra, a többi végvidéki ezredekre, valamint a csajkások' kerületére nézve, a ministeriumra bízott.

²⁷⁾ Az 1848 : 7 : 2. §-a szerint Erdély — a visszakapcsolt részeket ide nem értve — küldene 69 követet, hanem a 3. §-ban foglalt felosztásban azon számítási vétség találtatik, hogy Erdély' képviselő jogot külön gyakorló községeinek száma 18 helyett csak 16 ra van véve, s azok között nem 3, hanem 5 szab. kir. város találtatik; minélfogva az ugyanott kimondott vezéreszméhez képest, az erd. 1848 : 1, 1. §-sa által az erdélyi szavazatok száma s azoknak felosztása kiigazított. Egyébiránt ezen egész intézkedés szinte csak ideiglenes természetű, — az ügy' végleges szabályozása a közös törvényhozásnak lévén fenntartva.

²⁸⁾ 1848 : 5, 53. §. Az itt szóba hozott udvari rendeletről, melly visszavettnek jelentetett ki, l. fennebb, 57. §. 4) 5 jegyz.

A követ választások körül megtartatni rendelt ideiglenes eljárási rendszabály' pontjai a következők: ²⁹⁾

a) Minden megyében s szabad kerületben közgyűlésileg, országgyűlési szavazattal felruházott szab. kir. városokban a belső és külső tanács' közös ülésében, megállapítandó a megyének választó-kerületekre a határozott követszám szerinti felosztása, s e kerületeknek, a törvényben foglaltakon kívül, kijelölendőek főhelyei; nem különben a választási törvény' végrehajtására, s általában a választási ügynek minden ágazataibani kezelésére s vezérletére, az egyik alispán' elnöklete alatt, több tagból álló s a belügyminiszterrel közvetlen érintkezésbe lépő középponti választmány választandó, oly módon, hogy abban a megyének külön választó kerületei mind képviselve legyenek: s kellő arányban a községi előljárok is részt vegyenek. Még pedig középponti választmányt azon szabad kerületekben és városokban is kell alakítani, mellyek csak egy országgyűlési követet választanak. S az e tárgyakban hozott határozatok a belügyminiszternek haladéktalanul megküldendőek. ³⁰⁾

A középponti választmány, kiküldetése után legelőbb egy hét alatt összeülvén: a vezérlete alá tartozó mindegyik választó-kerületre nézve a választók' összeírására 3 tagból álló küldöttséget nevez s meghatározza a napot, mellyen a választók' összeírása a kerületenként e végett kijelölt helyeken kezdetét veendi, — melly összeírás, a kezdő nap' beszámításával 14

²⁹⁾ 1848: 5, 7—52 §.

³⁰⁾ Az 1848: 5, 11. §-ban foglaltatnak azon eskü' szavai, mellyet a középponti választmány' tagjainak le kell tenniök.

egymásután következő napokon félbeszakasztás nélkül folytatandó. És pedig az itt említett határnap, a központi választmány általi kitűzésétől számítva 21 napnál rövidebb, 30-nál hosszabb nem lehet, és körlevelek, az egyházi szószékrőli hirdetések, a hirdetvényeknek helységenkénti nyilvános kifüggesztése s más e részben szokott módoknak használata mellett, lehető legnagyobb nyilvánossággal haladék nélkül közhírré teendő.

b) A választók' összeírására kinevezett küldöttségek a kijelölt helyeken a kiszabott 14 nap' lefolyása alatt naponként ülést tartani s a bejegyeztetés végett jelentkező választókat a középponti választmány útján kapott táblás jegyzékekbe bejegyezni kötelesek. A jelentkezők képességeket, mennyiben arról az összeíró választmány a kezénél levő adatokból, mint az eddigi megyei választók' s illetőleg városi polgárok' lajstromaiból, az adóbeli rovásos összeírásokból meg nem győződnek, igazolni tartoznak.

Az összeíró küldöttség a választónak, kit bejegyez, ezt szóval is kijelentvén, — a bejegyzett választók' neve után az igazolásul' szolgált adatokat az összeírási jegyzék' külön rovatába sommás kivonatban bevezeti; egyszersmind pedig azokról is külön névjegyzéket készít, kik bejegyeztetésök végett jelentkeztek, de attól elmozdítottak.

Az összeíró küldöttségek az összeírást 3 egyenlő példányban vezetik s aláírásaikkal ellátva, a kiszabott 14 nap' elteltével a középponti választmánynak haladék nélkül beadják.

c) Az összeírások' egyik példánya, a középponti választmány által határozott s előre közhírré tett nyilvános helyen mindenki általi megtekinthetés végett több

napon át kiteendő. A ki az összeíró választmány által a bejegyzéstől elmozdított, valamint az is, ki másnak bejegyeztetése ellen észrevételt kíván tenni, az összeírásnak e tekintetbeni megigazításáért a középponti választmányhoz folyamodhatik. De a ki bejegyeztetés végett az összeíró választmányok' egyike előtt sem jelentkezett, e végett többé a középponti választmányhoz nem járúlhat.

d) A középponti választmány a választók' összeírásának bevégezése után legfőlebb egy hét alatt összeülvén: az illető küldöttségek által beadott összeírásokat, és az ezek' kiigazítására beadott folyamódásokat megvizsgálja. Azoknak jegyzékét, kiket a beadott folyamódások' folytán az összeírásból kihagyandóknak, vagy ahhoz hozzáadandóknak határoz, a beadott összeírás' mindegyik példányához az elnök' és jegyző' aláírásával hozzácsolja. Üléseit pedig az összeírásoknak minden beadott folyamódások' tárgyalása melletti tökéletes kiigazításúig naponként folytatja. Az ekképen megigazított összeírásokból egy példányt a választásnáli használatul megtartván, egyet a hatóság' levéltárába tesz le, egyet a belügyminiszternek, ülései' megkezdésétől számítva legfőlebb 14 nap alatt beküld.

A középponti választmány minden tanácskozásáról, a jelenlevők' neveinek följegyzése mellett, a kebeléből választott jegyző által, rendes jegyzőkönyvet vezet; s annak egy példányát a levéltárba letévén, a másikat a belügyminiszternek időszakonként felküldi.

A középponti választmánynak, valamint az összeíró küldöttségeknek is, üléseik nyilvánosak.

e) Az országgyűlés' megnyitásának napja kihirdettvén, az országgyűlési követválasztás határnapja

iránt a középponti választmányok akként intézkednek, hogy ez bekövetkezése előtt 15 nappal az illető törvényhatóságban közhírré tétessék, és az országgyűlés' megnyitását legalább 4 héttel megelőzze.

A választás' határnapja kitűzetvén, a középponti választmány' elnöke azt a lehető legnagyobb nyilvánossággal haladék nélkül közhírré teszi. Egyszersmind a középponti választmány minden választó-kerületre a választás' vezérletére egy elnököt s jegyzőt, és szükség' esetén helyetteseket is választ.

f) A megválasztott elnök a választásra kitűzött napon az illető kerület' fő helyén a választók' gyülekeztét a középponti választmány által határozott s előre szinte közhírré tett órában megnyitván: bármelly választónak joga van az országgyűlési követségre egy egyént ajánlani.

A választásnál szavazattal csak azok birnak, kik a választóknak a fennebbiek szerint kerületenként készített összeírásában bennfoglaltatnak, és csak azon kerületben birnak szavazattal, a mellyben össze vannak írva. De az összeírásban foglaltak közül a választási jog senkitől meg nem tagadható.

Ha a választók' megnyitott gyülekezetében az országgyűlési követségre csak egy egyén ajánlatnék, s annak, vagy több ajánlottak közül egynek megválasztásában a választók köz akarattal összpontosúlni látszanak: az elnök az összegyűlt választókhoz azon kérdést intézi, valljon azon illető egyénnek megválasztásában köz akarattal megnyugosznak-e, vagy szavazni kívánnak? s ha 10 választó szavazást kíván, azt azonnal megrendeli; különben a választást befejezettek s az

illető egyént a kerület által megválasztott országgyűlési követnek nyilvánítja.

A választás szavazásra bocsáttatván, azon választók' mindegyike, kik országgyűlési követet ajánlottak, a helyszínén jelenlevő választók közül két egyént nevez, s az ekképen mindegyik ajánlottnak részéről nevezett egyének az elnökkel, s a szavazat nélkül jelenlevő jegyzővel együtt képezik a szavazatszedő bizottmányt.

A szavazás a szavazó nevének a küldöttség általi följegyzésével, — s valamint a szavazatok' összeszámítása is, nyilvánosan történik. A szavazás megkezdetvén, mindaddig, míg szavazó jelentkezik, félbeszakasztás nélkül folytatandó. S ha a szavazás' bevégeztével, a szavazók' általános többsége egy egyén mellett nyilatkozik, az megválasztott országgyűlési követnek azonnal kijelentetik. Ha pedig a szavazók' általános többségét azok közül, kikre a szavazás történt, egyik sem nyerné el, azon két egyén között, kik aránylag legtöbb szavazatot nyertek, újabb szavazás történik. Ezen másodszori szavazás — mennyiben a szavazók' sokasága miatt az első szavazással egy napon be nem végeztethetnék — a következő napon megkezdendő s mindenestre egyfolytában befejezendő. A kitűzött két egyén közül az, ki a másodszori szavazás' alkalmával az abban résztvevő választók' szavazatának többségét nyeri, megválasztott országgyűlési követnek azonnal kijelentetik.

A választók' összeírása' egyik hiteles példányának, a választás' alkalmával a szavazatszedő küldöttség' kezénél kell lenni.

Kiki csak személyesen szavazhat.

A választóknak az összeírásnál vagy választásnál, semminemű fegyverrel megjelenni nem szabad. Az

összeíró s szavazatszedő küldöttségek' tagjai a törvény' s nemzeti becsület' oltalma alatt állnak, s a rajtok elkövetett bármely sérelmek bünvádi eljárás mellett a vétséghez aránylag fenyítendőek. Egyébiránt mind a választók' összeírásánál, mind a választásnál, a jó rend' fenntartásának joga s kötelessége a kiküldött elnököt illeti, ki szükség' esetén e czélra fegyveres erővel is rendelkezhetik.

A szavazatszedő küldöttség a választás' folyamáról rendes jegyzőkönyvet vezetvén, azt a választás befejezésével az elnök és jegyző' s a szavazatszedő küldöttségnek legalább két tagja, 3 példányban aláírja, — s egy példányt a megválasztott követnek azonnal kézhez juttatván, a más kettőt a levéltárban őrzés s illetőleg a belügyminiszternek leendő átküldés végett, a középponti választmánynak beadja.

A megválasztott követnek a kezéhez juttatott választási jegyzőkönyv megbízólevél gyanánt szolgál.

A választás' vezérletére kiküldött elnök azon kezületben, mellyben a választásnál elnököl, követté nem választható.

g) A választási törvény' rendeleteinek az illetők általi teljesítésére a miniszterium felügyel, s az e végett kivántató utasításokat s rendeleteket az illető középponti választmányokhoz intézi.

Azon választások iránt, mellyeknek törvényessége bármely tekintetből kérdésbe vétetnék, a képviselő tábla intézkedik.

h) Azon megyebeli községeket, mellyek az illető királyi városokkal egy választó kerületet képezendek: az ezen városok területéhez legközelebb fekvő helységek közül, az érdeklött városokkal egyetértve, az illető

megyék jelölik ki. S az illetén vegyes kerületekre eső választók' összeírására, mind a megyei mind a városi középponti választmány két-két tagot nevez, s e 4 tagból álló küldöttség mind a városban, mind az azzal összekapcsolt megyei községekben a választók' összeírását, a választási törvény' szabályai szerint közösen teljesíti; azon esetben pedig, ha az ilyen vegyes küldöttségben valamely előforduló kérdés' eldöntésénél a szavazatok egyenlők lennének, a küldöttségből, minden illetén előforduló egyes esetre nézve, külön teendő sorshuzás' útján, egy tag ideiglen kilép, s a fennforgó kérdést a többi küldöttségi tag szavazattöbbséggel dönti el; az illető kérdés' eldöntése után azonban mind a négy küldöttségi tag ismét együtt folytatja munkálódását.

A választásra elnököt azon közhatóságnak középponti választmánya nevez, mellynek kebeléből az illy vegyes kerülethez legtöbb választó járúl; a jegyzőt ellenben azon hatóság középponti választmánya küldi ki, mellyhez a kérdéses vegyes kerületbeli választóknak kisebb száma tartozik; — s olly esetben, midőn egy illy vegyes kerületre két városi hatóság esik, a szavazatszedő küldöttséghez mindenik egy-egy tagot küld, kik közül az egyik a jegyzői tollat vezeti.

A vegyes kerületek' alakításához járuló megyék s városok között a választási törvény' végrehajtása' érdekében támadó kérdéseket, az illetők' meghallgatásával, ezen törvény' rendeletei' értelmében, a miniszterium intézi el.

60. §.

Folytatás. Az országgyűlés' tárgyai.

Az országgyűlés' tárgyai részint olyanok, mellyek az országgyűlési tanácskozások' s határozatok' rendes tárgyait teszik, részint olyanok, mellyekkel az országgyűlés csak különös adandó alkalommal foglalkozik.

1). Az utóbbiakhoz tartoztak, s tartoznak:

a) Királyválasztás, a trónörököségi jog- és rendnek az 1687: 2. 3. és 1723: 1. 2. által alaptörvényileg eszközölt megállapítása óta, a VI. Károly által és azóta utódjai által is kiadott királyi hitlevelek' 4. pontjának is értelmében, csak azon esetben, ha a felséges uralkodó háznak ott kijelölt, jelesen VI. Károlytól, I. Jóseftól, s I. Lipóttól leszármazó mindkétnemű ágai kihalvának. ¹⁾

b). A felséges uralkodó házból örökjogánál fogva (mint *immediatus successor et haeres*) a törvényes örököségi rend szerint (*via legitimae et immediatae successio- nis*, mint az 1836: 1 is mondja) uralkodásra lépő király' megkoronázása: az ország' állandó gyakorlata', az 1687: 2; 1723: 1. 2. s a királyi hitlevelek' értelmében.

c). Nádorválasztás. Jelesen, az 1603. koronázás előtti 3. t. cz. szerint, nádorválasztás végett nem csak

¹⁾ Előbbi időkben az ország királyválasztási jogát vagy egészen szabadon, vagy egy uralkodó ház' tagjaira szorítva, a királyság' első alapításától fogva gyakorolta: mint ez az ország' állandó gyakorlatából és föles számú törvényekből ösméretes.

országgyűlés tartandó a kittizött idő alatt, hanem az 1548: 18 szerint a választás' oka is előadandó; továbbá ámbár az 1608. kor. előtti 3. t. cz. szerint a végett külön országgyűlés' tartása kívántatnék, mindazonáltal szokássá vált a nádorválasztás' véghezmenetele után ugyanazon országgyűlésen egyéb tárgyakat is fölvenni. ²⁾

d). Az ország' sz. koronája' két örjének választása, az 1608. kor. előtti 4. t. cz. s az újabb királyi hitlevelek' 2. pontja szerint. ³⁾

e). Idegenek' honfiusítása. ⁴⁾

f). A királyi kegyelemlevél által szab. kir. városok' sorába emelt községek' becikkelyezése. ⁵⁾

g). Az országot vagy kapcsolt részeit tárgyazó határigazítások s határügyek végett biztosok' kinevezése. ⁶⁾

h). A nemesi fölkelés' rendezése. ⁷⁾

2). Az országgyűlés' működésének állandó rendes tárgyai:

a) A törvényhozó hatalom' gyakorlása, közösen a törvényesen koronázott királlyal, az 1791: 12. törvény-cikkelyben kifejezett alkotmányos főelv szerint, egész terjedelmében, az ország' alkotmányos szervezetét, ösz-

2) A nádorválasztásról l. fennebb 49. §. 1). p. 292 s köv. l.

3) A koronaörök választásáról l. fennebb 49 §. 300 l.

4) L. fennebb 46. §. 280 l.

5) L. fennebb 27. §. 2) jegyz. és 51. §. 5) jegyz.

6) 1791: 11; l. fennebb 10. §. 2) 3) jegyz.

7) A nemesi fölkelésről szóló számos törvények szerint, lásd az újabbakat felsorolva fennebb 41 §. 16) jegyz.

szes politikai rendszerét, minden köztigyeit, s a jogéletében fölmerülő összes jogviszonyokat illetőleg. ⁸⁾

b) Az ország' mindennemű sérelmei' orvoslásának eszközlése; mire nézve mondatik az 1715: 14; 1827: 5. törvényczikkelyben, hogy „századok' gyakorlata- s tapasztalatának tanusága szerint, országgyűlések' tartása az ország' üdve- s jólétének legfőbb előmozdítója, és sérelmek' orvoslása- s megelőzésének üdvös eszköze.“ ⁹⁾

c). Az adó' és mindennemű segedelmek' ügye: jelesen, az állandó katonaság' tartására rendelt adó' meghatározása, és bárminemű segedelmeknek (*subsidium*) akár pénzben, akár katonaujenczokban, akár természetményekben, megajánlása.

Ezen, összes alkotmányos rendszerünkre nézve legnagyobb fontosságú ügy iránt törvényeink a következőket rendelik:

Az 1504: 1, hogy segedelem vagy adó, az egyes urak- és vármegyéktől ne ajánltassék otthonn vagy magánlag, hanem országgyűlésen közös megegyezéssel. Ugyanottamásképcselekvők' büntetéséről így szól ¹⁰⁾ a 4. §. „Ha idő' folytán az országot olly súlyos nehézség és veszély környékezné, hogy elkerülhetetlenül a királyi felség által közönséges országgyűlés lenne hirdetendő Rákos mezőre, tudniillik a szokott helyre: akkor a mi segedelem vagy adó, az ország' illetén ve-

⁸⁾ A törvényhozó hatalom' szervezetéről s gyakorlásáról l. részletesebben a következő IV. fejezetet.

⁹⁾ Lásd részletesebben a sérelmi ügyről az V. fejezetet az alkotmány' biztosítékairól.

¹⁰⁾ I. Mátyás, főleg uralkodása' utóbbi éveiben, gyakrabban követelt volt adózásokat kerületi és megyei gyűléseken, Bartal, comm. III, 219 s köv. l.

szedelmének elkerülésére s elhárítására, a királyi felségnek ottan ajánlatnék vagy szolgáltának, az a főpap s országnagy urak' és az ország' többi nemesei' közös megegyezésével ajánltassék és szolgáltassék; és senki magát illy segedelem' vagy adó' fizetése alól ki ne huzhassa. 5. §. Ha pedig valamely vármegyék, a magok eltökéléséből, s nem az egész ország' megegyezése- s akaratából, tudniillik országgyűléseken (*conventiones regnicolarum generales*) kívül, valamely adót vagy bármely segedelmet (a szokott *lucrum camerae*-n kívül ¹¹⁾, ugyanis az ország' régi szabadságának ellenére, a királyi felségnek bármely módon és bármely ürügy alatt ajánlanának vagy szolgáltának: akkor az illy vármegye' nemeseknek közönsége, azon tényénél fogva egyetemenleg, hitszegés' vagy hamis eskü' büntetésében s becsületének elvesztésében (*amissione honoris et humanitatis*) elmarasztalt s elítélt, és az ország' többi nemesei' társodalmából kizárt és kirekesztett legyen;“ a 6. §. által az országgyűlésre hagyatván az illy módon sújtott egyes nemeseket személyeik- és javaikban büntetés alá vetni.

Az ország' ősi alkotmányos jogában gyökerező eme nagy elvet, ¹²⁾ mellyet az 1504: 1 erélyes módon kifejez, világos szavakkal megerősíti s megújítja az 1635: 88; 1681: 12.

Az 1715: 8, melly által az országban állandó katonaság felállítatott, ennek tartására költségek' szükségét elősmérvén, mellyek adó nélkül elő nem szerez-

¹¹⁾ Lásd erről Bartal, comm. I, 380—386 l. Cziráky, 601—606 §.

¹²⁾ Lásd erre nézve Bartal, comm. I, 380 l.

hetők, kétségtelen alkotmányos jogelv gyanánt kifejezi, hogy „az a végett szükséges segedelmek' és adók' ügye, országgyűlésileg (hova tartozónak másshonnan tudatik) a rendekkel tárgyalandó. Midőn pedig váratlan ellenséges berontás' rendkívüli esete merülne fel; vagy pedig illy nehéz ügy' rendes tárgyalási módját s alakját viselt változó s előre nem látott háború' érdeke meg nem engedné: az illyetén esetekre az ország' rendei nemesak tanácsosnak, de egyszersmind szükségesnek határozták, hogy a nádor és ország' primása, továbbá főpapok, országnagyok, vármegyék és szab. kir. városok, a mennyire és minél számosabban lehető, az országban, és nem az országon kívül, egybehivassanak. Kik az illyetén véletlen szükség' esetét megvizsgálván, s azt az ország' hasznára és szükségére elégségesnek találván és ösmérvén: ezen adó' tárgya, de nem az országnak egyéb ügyei iránt tanácskozhasanak és végzhessenek.“

Az 1741: 22 aztán az 1715: 8. törvényezikkelynek ezen utóbbi határozatát oda magyarázta szabatosabban: „hogy t. i. semmi más esetben, mint midőn vagy véletlen ellenséges berontás e Magyarországba, vagy pedig ezen országot egyenesen érdeklő viselt háború gátolná rendes országgyűlés' tartását, legyen helye a fennebb említett törvényezikkelyben kijelölt országos gyülekezetnek.“

Azt a mi a mosttárgyalt törvényezikkelyekben, az ország' ősi szabadságából folyólag, alkotmányos fő elvül el volt ösmérve, még hathatósabban kifejezte a segedelmek- és adóról szóló 1791: 19, melly így hangzik: „Nemkülönben Ő felsége teljesen biztosítani méltoztatott az ország' és kapcsolt részei' Karait és Ren-

deit, hogy bárminevű segedelmek, sem pénzben, sem természetményekben vagy katonaujoncokban, sem a Karok- és Rendekre, sem a nemnemesekre királyi önkény által nem fognak rovatni, sőt sem szabad ajánlat' ürügye alatt, vagy bármelley más czimen országgyűlésen kívül, az 1715: 8. törvénycikkelynek az 1741: 22 által bővebben kifejtett rendelkezése épségben maradván, nem fognak szorgalmaztatni; az állandó katonaság' tartására rendelt adó' mennyisége pedig mindig országgyűlésen, egyik országgyűléstől a másikig fog meghatároztatni, — a fennebb idézett 1715: 8 tartalma egyébben is épségben hagyatván, és újból megerősítettnek nyilvánítatván.“

Midőn az alkotmány' kiforgatására tett kísérletek után 1825/-ben az ország' összes alkotmányos rendszere- s alaptörvényeinek újbóli ünnepélyes elősmérése törvénycikkelyek által kifejeztetett, az országgyűlésnek az adó meghatározását és segedelmek' megajánlását illető joga is hatályos szavakkal ismételve kifejeztetett; 1827: 5 „Ő felsége a Karokat és Rendeket biztosítja, hogy az adó' és bárminevű segedelmek' ügye, legyenek azok pénzben, természetményekben vagy katonaujoncokban, az országgyűlési tárgyalás alól, hova azt, az 1715: 8 és 1791: 19. törvénycikkelyek' világos szavai szerint tartozónak igenis elősméri, csupán csak az adóra nézve az 1715: 8. törvénycikkelynek az 1741: 22 által bővebben kifejtett rendelkezése épségben hagyatván, semmi rendkívüli esetekben sem vonható el, — sem pedig az adóban, országgyűlésileg meghatározott

faja- és mennyiségére nézve, országgyűlésen kívül valamelly változás nem tehető, hanem az, a mint egyik országgyűléstől a másikig, ország' gyűlésén meghatározatni fog, úgy szedendő."

Megjegyzendő¹³⁾ még, hogy régi gyakorlatnál fogva a hadiadónak sem mennyisége törvénybe nem igtattatik, sem beszédhetéséről az ország' nem kezeskedik; mint ez az illető országgyűlések' irományaiból megtetszik. Ellenben a segedelmi ajánlatok rendszeren törvénybe igtattattak: minek példái régibb törvényeinkben számosan fordulnak elő, újabbak pedig 1791: 65; 1792: 6; 1796: 2; 1807: 2; 1812: 1.

Továbbá, hogy a sóár' fölemelése, minthogy a korona' jövedelmeihez tartozó eme közjövdelmi forrás nemegyenes adózásnak egy tetemes fajtát foglalja magában, az 1790: 20. törvénycikkely' világos szavai szerint csak országgyűlésileg, és országgyűlésen kívül csupán sürgető végszükség' esetén történhetik: miről a korona-jövedelmeknél már bővebben volt szó. ¹³⁾

Végre, hogy az 1741: 8 által az ország' sarkalatos jogai, a királyi hitlevélbe a törvények' értelmének magyarázását tárgyazó záradék irányában, annak színe alatti kérdés- és kétségbevonás ellenében általánosan biztosítva lévén: ez csalhatatlanul az országgyűlésnek az adó' és segedelmek' ügyét illető sarkalatos jogára is értendő.

Az előadottakból egyszersmind kitetszik, hogy a katonaujonzok' megajánlása ugyanazon segedelmekhez tartozik, mellyekre vonatkozólag az országgyűlés' joga a fennebbieken törvényeink' nyomán kifejtett: miu-

¹³⁾ Lásd 42. §. 259 s köv. l.

tán az ország az ezredekben akármi módon eredhető hiányosság' pótlását kötelesség gyanánt soha el nem vállalta, sőt ezen hiányosság' pótlásának kötelesség gyanánti rá háritása ellenében minden katonaujonzc-ajánlás' alkalmával óvását megtenni el nem mulasztotta; — mint azt már az 1741: 63, 2. §-a illy szavakkal kifejezte: „Különös óvást tévén azonfölül arra nézve, hogy akár a fölkelés' tartama alatt, akár annak megszüntével, az ezekben (t. i. az ezredekben) bármiképen fölmerülendő hiányok' pótlására s katonaujonzcok' állítására, ugyanazon Karok és Rendek bármelley ürügy alatt szorítottassanak, vagy valaha szorítottathassanak;“ s mint az minden későbbi ujonczajánlási törvényczikelyekből s az ezeket megelőzött országgyűlési tárgyalásokból a legvilágosabban kitünik. Minélfogva katonaujonzc-ajánlások az országgyűlés által, azonképen mint egyébnemű segedelmek, csak a királyi felség' részéről főkormánya által kimutatott s az országgyűlés által felösmért szükséghez s ennek mértékéhez képest tételnek: a mint ez előbb is kétségen kívül állott, s a mint ez különösen az ez ügybeni tárgyalásairól nevezetes 1830-diki országgyűlésen az 1830: 7 által jogelv gyanánt világos szavakkal kifejeztetett: „Ő felségének katonaujonzcokban adandó segedelem iránt tett kegyelmes előadására, a KK. és RR. Ő felsége nevében, ki e részben a törvények' értelmében táplált kívánalmaikat kegyelmesen megelőzte, a külügyek' fennforgó körülményeiről s a magyar katonaság' jelenlegi állásáról értesítve, a szükségét felösmérvén, a dolgok' mostani rendkívüli állásánál, segedelem gyanánt, jövőre való minden következtetés nélkül, egyszersmind épségben hagyatván az 1741: 63, 2. §; 1807: 1, 5. §; és 1808: 6, 1. §-

ának ovatolásai, a magyar ezredekhez 48000 katonaujonczot a királyi felség és hon iránt viseltető hűségök-nél fogva önként és szívesen ajánlanak, stb.“¹⁴⁾ Ugyan-
ezt aztán az 1840: 2, 1. §-a ismételve kifejezte, — hol,
valamint a katonaujoncz-ajánlásokról szóló régibb, 1802:
1; 1807: 1; 1808: 6; 1830: 7. törvényczikkelyekben,
az ezeket tárgyzó közelebbi határozatok és szabályok
megolvashatók.

Az 1848-diki törvények az eddig felsoroltakhoz
még két nagy nevezetességű tárgyat csatoltak.

Egyik az 1848: 3, 37. §-a szerint: hogy a minisz-
terium az ország' jövedelmei- és szükségeinek kimuta-
tását — s a multa nézve az általa kezelt jövedelmek-
ről számadását országgyűlési megvizsgálás, s illetőleg
jóváhagyás végett — évenként az alsótáblánál bemu-
tatni köteles.

Másik, hogy az országgyűlés, mint az alkotmány-
nak egyik legfőbb őrje, a minisztereket az 1848: 3, 32. §-
ában határozott esetekben, s az ugyanezen törvényczik-
kely szabta módon, felelősségre vonhatja.¹⁵⁾

¹⁴⁾ Az ide tartozó érdekes országgyűlési tárgyalások az
ezen országgyűlési jegyzőkönyvben és irományokban megolvashat-
hatók.

¹⁵⁾ A részletes szabályok ezen nagy jelentőségű alkotmány-
nyos biztosítékra vonatkozólag az V. fejezetben tárgyalatnak.
Régebben az országgyűlés elébe peres ügyek is tartoztak, mely-
lyek azonban az 1723: 26 által a királyi táblához tétettek át
(Diss. de comit. 42 §.); ellenkezőleg mint Erdélyben, hol az or-
szággyűlés' eme bírósági illetősége határozott ügyekben 1848-
ig fennmaradt (l. D ó z s a, Erdélyhoni jogtud. I, 126 l.)

61. §.

Folytatás. Az országgyűléstartás' módja.

1). Az országgyűlést összehívja a király ¹⁾, minden évben, Pestre ²⁾, s a mennyire a körülmények engedik, a téli hónapokra: így szól az 1848: 4, 1. §. A meghívás királyi meghívó levelek (*litterae regales*) által történik ³⁾, mellyekben az országgyűlés' helye és kitti-

¹⁾ Ezen felségjogról valamint a törvényeinkben erre nézve előforduló kétrendbeli kivételről, már a 36. §-ban volt szó. A nádori hivatalról szóló 1485: 3 a király' zsenge kora' idején a törvényes gyám' és kormányzó' tisztségét viselő nádornak is tulajdonít jogot országgyűlés' egybehívására, de nyilván a király' nevében: melly jognak gyakorlatba vételére nézve azonban majdnem négy század' leforgása alatt nem adódott alkalom.

²⁾ Lásd a 36 §. 2) jegyzetében az országgyűlés' ideje s helyére nézve koronkint fennállott különböző szabályokat: megjegyezve még, hogy évenkénti országgyűlés' tartása Pest mellett Rákos mezőn, mi IV. Béla halála óta szokássá kezdett válni (egy 1286-ban tartott rákosi országgyűlésről l. C z e c h, Tudom. Gyűjt. 1829, I. köt. 12—15 l.), a régi magyar nemzetgyűlések' példájára, mint az ország' összes urai- s nemeseinek gyülekezete, III. Endre alatt törvény által rendeltetett (1298: 42. K o v a c h i c h, Suppl. ad vest. I, 137 l. miután az 1291: 31 évenkénti gyűlés' tartását Székesfejérvárra rendelte vala); mi okból a külföldiek az országgyűléseket Rákosnak kezdték el nevezni; B a r t a l, comm. II, 201 l. Azonfölül megjegyzendő, hogy ámbár az 1848: 4, 1. §. előtt az országgyűlés' helyét a király tűzte ki, mindazonáltal, tekintve az 1550: 74; 1608: 3 kor. előtt; 1687: 2: az újabb királyi hitlevelek' 5. pontját, az 1715: 8 t. ez. határozatát az országos gyülekezetek iránt, az csak az ország' határain belől tűzethetett ki.

³⁾ I. Károly' 1318-diki meghívó levele (K o v a c h i c h,

zött napja kitétetik, és ha nádorválasztás' lesz tartandó, ez is bennök világosan kiteendő; ⁴⁾ azonkívül Zsigmond óta ⁵⁾ többnyire szokás volt azon főbb tárgyakat, melylyek végett kiválólag történt az országgyűlés' egybehívása, p. o. királyi koronázást, vagy nemesi közfelkelést, vagy a király által az országgyűlés elébe terjeszteni szándéklott más főbbrendű ügyeket, a meghívó királyi levelekben megjelölni, — mi az 1848-ig fennállott rendszer szerint annál szükségesebb volt, mivel megkivántatott, hogy illy ügyekre nézve a követek megbizóik' utasításával el legyenek látva; bár ama gyakorlat nem volt olly általános, hogy számos példái ne találtatnának olly királyi leveleknek, mellyekben csak általában fejeztetik ki, hogy az ország' köz ügyei' fognak tárgyalatni. ⁶⁾ Ezen meghívó levelek 1848-ig a m. kir. udv. kancelláriából adattak ki, a király', kancellár' s udv. tanácsos' aláírásával; az 1848-diki törvények' értelmében most már a kancellaré helyett miniszteri aláírás kivántatik. Meghivandók pedig illy módon mindazok, kik az országgyűlésen megjelenés' jogával személyesen vagy képviselőik által birnak; ⁷⁾

suppl. ad. vest. I, 266 l.) talán a fennmaradottak' legrégebbike, melly kortól kezdve Kovachichnak országgyűléseink' nyomait vizsgáló s kiderítő munkájában számos meghívó királyi levél megolvasható.

⁴⁾ 1548: 18.

⁵⁾ Bartal, comm. III, 129 l.

⁶⁾ Diss. de comitiis 5. §.

⁷⁾ A vármegyékhez intézettek 1848-ig azon vármegye' főpapjai-, zászlósai-, mágnásai- s nemesieinek közönségéhez czimeztettek; hogy 1662-ig a vármegyékhez csak mint „nemesek“ közönségéhez czimeztettek, l. diss. de comitiis 25 l. Az 1635: 79 szerint a regalisok az országgyűlés' kezdetének kitűzött napja előtt legalább 6 héttel megküldendők: hanem e határidő az 1848:

a törvényhatóságok, jelesen, a regalisok által arra utasítottak, hogy követekül alkalmas, a közjót és békét szerető férfiakat válasszanak s küldjenek. ⁸⁾

2). A meghívottak a meghívó királyi levélben kitűzött időre a maga módján megjelenni, s az országgyűlés' folyama alatt jelen lenni, és a tárgyalások- s tanácskozásokban részt venni tartoznak. ⁹⁾ S hogy az

ő értelmében, ha új választások eszközlendők, tekintve az ezekre nézve kiszabott eljárást, most már nem lenne elegendő. Valamint pedig az 1848: 4, 1. §. az országgyűlést, a mennyire lehet, a téli hónapokra rendeli egybehivandóknak, azonképen már régibb törvényekben is az országgyűlés' kezdetének időpontja több ízben volt szabályként megállapítva, p. o. 1298: 42, 1458: 13; 1471: 1; 1498: 1; 1550: 74. Néha valamely oknál fogva a kezdet a kihirdetett napról más időpontra halasztott, mint az 1622-, 1630-, 1647-diki végzemények' előbeszédéből látjuk.

⁸⁾ Az 18³⁰/₄₀-diki országgyűlésen ennek alapján a főkor-mány és az országgyűlés között keletkezett összeütközésről, és a szabad választási jog' czélba vett korlátolásából támadt ország-gos sérelemről, lásd a hosszas tárgyalásokat az 18³⁹/₄₀-diki orszá-ggyűl. jegyzőkönyvben és irományokban, és a dolognak össz-szefoglaló velős előadását: Deák F. és Hertelendy követ-jelentésében az 18³⁹/₄₀-diki országgyűlésről, Zala vármegyéhez. Pest 1842.

⁹⁾ Az 1492: 108 szerint, mellyet az 1649: 44 megerősített, a meg nem jelenők négy napig várandók, midőn aztán az ország-gyűlés' berekesztéseig jelen nem levők az 1723: 7 szerint tör-vényes büntetés alá esnek: melly az 1498: 1 szerint főurakra nézve 800 ftot, nemesekre nézve 400 ftot tesz, mit az 1635: 79 is megerősített. Ugyane tárgyban az 1662: 53 rendelte, hogy: „a kik az országgyűlésre regalisok által meghívottak, és sem személye-sen, sem ha törvényes oknál fogva akadályozvák, küldöttjeik által meg nem jelennek (mivel ez esetben a távolmaradt főurak küldött-jeik által tartoztak 1848-ig megjelenni); vagy pedig Ó felsége', a

országgyűlésnek és szabad oltalom (*salvus conductus*) alatt álló tagjainak bátorlétéről kellően legyen gondoskodva, mint nagyobb hatalmaskodást elkövető, ennek birságával büntetendőnek rendeltetett ¹⁰⁾, ha valaki mást országgyűlésen tett panasza miatt másutt; vagy azt, ki országgyűlésre megyen, helyben, vagy oda- és visszamenetben megveri, megsebesíti, vagy más által megvereti, megsebesítetteti; nemkülönb-
ben általában, ki az országgyűlés, vagy épen az ülés' helyén akár országgyűlési tagot, vagy azt a ki háznépéhez tartozik, akár más panaszkodót megver vagy sebesít; ¹¹⁾ a ki pedig országgyűlésen rágalmaz, bántalmáért magának a panaszkodónak 200 forint birságot fizet; ¹²⁾ gyilkolókra az 1723: 7, 9 §. halálbüntetést mond. Az 1647: 35 az országgyűlésen követi tisztet teljesítők' javaiban bármely czím alatti beigtatásokat és birtokba való bevezetéseket semmiseknek nyilvánít.

3). Az országgyűlésnek összejött évi üléseit, az

nádor' vagy kir. személynök' (országgyűlési elnökök') engedelme nélkül az országgyűlésről eltávoznának: az 1498: 1 kifejezte büntetésben, — azok pedig, kik 'Ő felsége', vagy a nádor' vagy kir. személynök' (országgyűlési elnökök') tilalma ellenére hagynák oda az országgyűlést; vagy pedig hitelesen megintetvén, midőn az országgyűlés' helyén jelen lennének, az országgyűlési ülésekből makacsúl kimaradnának: ama büntetés' kétszeres összegében marasztaltassanak el“, hol egyszersmind ezen büntetés' megvételének módja közelebbről meghatározottat. Önként értetődött, de az 1492: 108 által világosan is kifejeztetett, hogy a meg nem jelenők, a megjelenők által hozott végzéseket mindenben érvényeseknek elösmérni kötelesek.

¹⁰⁾ 1723: 10, 5. §.

¹¹⁾ 1723: 7, 8. 9. §. Régebben az ilyenek hűtlenség' bünébe estek, 1507: 12; 1563: 76; 1647: 114.

¹²⁾ 1723: 7, 9. §. vesd ö. 1625: 62.

1848: 4, 5. §. szerint a királyi felségnek joga van prorogálni s berekeszteni, sőt az országgyűlést a három év eltelése előtt is feloszlatni, és ekkor új képviselő-választást rendelni. De ez utóbbi esetben az újabb országgyűlés' egybehívásáról akkép kell rendelkezni, hogy ez az előbbinek feloszlatásától számítandó három hónap alatt összeüljön. Különben e legújabb törvény az évi ülészak' tartamára nézve semmit sem határoz; csupáncsak azon korlátot szabja a 6. §. hogy az évi ülés az utolsó évrőli számadásnak, és a következő évi költségvetésnek a ministerium általi előterjesztése, s az irántoki határozatnak meghozatala előtt be nem rekesztethetik, sem az országgyűlés fel nem oszlatatik. ¹³⁾

4). Régebben az országgyűlés' ideje alatt teljes törvénytűnet volt; ¹⁴⁾ hanem újabb törvények ebben tetemes kivételeket állapítottak volt ¹⁵⁾. Most pedig, miután az 1848: 4, 8. §. szerint a királyi tábla többé a képviselők' táblájának nem kiegészítő része, az egész törvénytűnet eltöröltnek tekintendő.

5). Valamint az 1848: 4, 9. §. mind a főrendi, mind az alsó táblai elnöknek díjt, úgy az 1848: 5, 56. §. mindegyik országgyűlési követnek napdíjt és lakbért rendel, az országos pénztárból fizetendő ¹⁶⁾.

¹³⁾ Előbb az 1649: 44 az országgyűlések' tartamára nézve határoza, hogy azok két hónapon túl ne nyujtassanak, ha csak, mint az 1723: 7 mondja, Ő felsége által a szükség' tekintetéből meg nem hosszabbíttatnak. A tartamnak eme korlátolása főleg az országgyűlési idő alatti törvénytűnet miatt volt téve. II. Lengyel László' korában, az 1498: 1 tanusága szerint az országgyűlések' tartama általában két hétre volt számítva.

¹⁴⁾ 1507: 12; 1655: 49; 1723: 29.

¹⁵⁾ 1792: 16; 1830: 6; 1836: 45; 1840: 24.

¹⁶⁾ 1848-ig a kir. udvar' országgyűlési költségeihez a szab.

62. §.

Folytatás. Az országgyűlési tárgyalások' rendje és módja.**I. Az országgyűlési tanácskozás' módja 1848-ig.**

kir. városok hozzájárultak. A főuraknak az 1715: 47 megengette, hogy jobbágyaiktól e czímen mérsékelt díjt követelhesse nek. A királyi tábla' tagjai, valamint a követek napidijakkal látattak el küldetésök' egész idejére. A megyei követekre nézve különböző szokások divatoztak; a XVIII. század' elején a napidijak' egy részét a nemesség, még a főurakat sem véve ki, majd ismét a házi pénztár fizette; Thuróc megyében azokban 1805-ig a nemesség is részt vett; némely megyében az országgyűlés tartamának törvényes két hónapjára ezen költségeket a nemesség, azontul pedig a házi pénztár viselte; utóbb az országgyűlési költségek általában a házi pénztárt terhelték: míg az 1836: 44 által, minden onnan származtatandó következtetések nélkül, azokat szabad ajánlásképen egyedül a nemesi rend és azok, kiket a törvény ezen nevezet alá foglalva ért, vállalták magokra azon egy országgyűlést illetőleg, — mit aztán a következő országgyűlésekre nézve az 1840: 45 és 1844: 12 is ismételt, — és pedig ezen költségek' hordozása alól ekkor azok sem vétettek ki, kik vagy személyesen, vagy mások által, vagy követség minőségben voltak jelen. A felosztás' és behajtás' módja a megyékre, Horvátországban a kapcsolt részek' közgyűlésére bizatott. A szab. kir. városok és többi hatóságok képviselőikre nézve a fennállott gyakorlatban meghagyattak, mellynél fogva, valamint a káptalanok is, követjeik' napidijait saját pénztárukból fizették. A távollevő főurak' küldöttjei közül igen kevesen kaptak megbízóiktól fizetést és csupán, valamint az országgyűlés' többi tagjai, úgy ők is szállást kaptak, míg azt rájok nézve az 1844: 11 meg nem szüntette (P a u l e r, Egyet. magy. encyclopaedia II, 1002 l.). Ezen országgyűlési szállások azon város részéről, hol az or-

1. Szokás volt, hogy az országgyűlés' kezdetének ki-tűzött napja közeledvén, az egyházi és világi főurak a nádornál és az ország' primásánál tisztelkedve bemutat-sák magokat; a vármegyék', városok' s káptalanok' követei megbízó leveleiket a személynöknél, mint az alsótábla' elnökénél előmutassák s egyszersmind a ná-dornál, mint az összes országgyűlés' elnökénél, és a primásnál tisztelkedtek. Mire, a szokott előkészítő ülés-ek után (mellyekhez tartoztak a rendek' kölcsönös üd-vözlései, a király' üdvözlése- s meghívására küldöttség' választása, a királynak — hacsak máskép nem rendelte — ünnepélyes bevonulással párosúlt megérkezése, és több effélék, mik az országgyűlési irományokban rész-letesen följegyezvék), és ünnepélyes isteni tisztelet elő-rebocsáttatván. kezdetüket vették a rendes országgyű-lési tárgyalások.

Ezekre a törvényhatóságok' követei utasításokkal ellátva jelentek meg. Jelesen anya-utasítások az ország-gyűlés' kezdete előtt készültek és adattak, mellyekhez a követjelentések' folytán a tanácskozások' folyama alatt is járultak pót-utasítások. ¹⁾ Ezen utasítások' tör-vényes erejére nézve szétágaztak ugyan a vélemények, mennyiben a minden alkudozást kizáró utasítások az országos tanácskozások' természetével ellenkezőknek

szággyűlés tartatott, ingyen adattak (minek eredetét V. László-nak Posony városához a szállások' kirendelését parancsoló leve-lében találjuk fel, Kovachich, suppl. ad vest. II, 130 l.), melly nagy terheltetésen, midőn az országgyűlések' tartama meg-hosszabbodott, sőt mint az 183²/₆-diki, több évre terjedt vala, végre az 1844: 11 segített. Az országgyűlési szállások' kiren-deléséről a kir. főlovászmester gondoskodott, 1647: 123.

¹⁾ 1553: 7; 1556: 17, 1655: 49.

látszta. Mindazonáltal uralkodó volt azon meggyőződés, hogy a követeknek kötelességök azoknak szellemében járni el. Hanem az iránt a követ felelősséggel csak küldőinek tartozott; minélfogva utasítás nélkül, sőt utasítása ellenére kijelentett szavazata semmisnek nem tekintetett. De a mennyiben eljárása által küldői bizalmának kevésbé felelt volna meg, ezek őt bármikor visszahivhatták, és helyébe az országgyűlés' folyamata alatt is más követet küldhettek. ²⁾

2). Az országgyűlés az által vette kezdetét, hogy azt a király személyesen vagy kir. biztos által megnyitotta, a királyi lakban összesereglett rendeknek trónbeszéd mellett a királyi előadásokat (*propositiones regiae*) átadván. Az országgyűlésnek ezen megnyitására nézve mindig az országgyűlés' kezdetének kitűzött napja előtt a rendszabály (*directorium*) királyi levél által bocsáttatott a nádorhoz. Miután a királyi előadások a főrendi és alsótábla' vegyes ülésében felolvastattak, elkezdődött az országgyűlés' folyamata.

3). Mind a két tábla tanácskozási terme szokászerűleg volt rendezve, melly rendezés szerint tagjaik ülést foglaltak. A főrendi tábla' ülésora már fennebb ⁵⁾, alkotó elemei' előadásánál ki volt fejtve, s ugyanaz lényegileg 1848-ban is megmaradt. A mi pedig a rendi tábla' tanácskozási teremének elrendezését illeti, azon régi ülésora, mellyet e tábla' alkotó elemei egymás között a XVIII. század' közepe óta megtartottak, már az 183 ²/₆ - diki országgyűlésen némi változást szenvedvén, az

²⁾ Cziráky, 414—419 §. Pauler, Egyet. magyar encycl. II, 1002 l.

³⁾ 59 §.

184^{5/4}-diki országgyűlésen ideiglen újan szabályoztatott, a megyék' ülési rendje az 1833 előtti szokásos régi maradván, mi a kerületi elnökségre nézve birt jelentőséggel. ⁴⁾

4). Minden országgyűlési tárgyalás' kezdeményezése régi hazai szokás szerint a rendi táblán történt: ellenben a főrendeknek a kezdeményezésre csak annyiban volt befolyásuk, mennyiben némelly fontosabb tárgyak' előleges tárgyalására mindkét tábla' tagjaiból álló országos küldöttségek (*regnicolaris deputatio*) nevezettek. ⁵⁾ Különben a főrendek kezdeményezés' jo-

⁴⁾ A rendi tábla' tanácskozási teremének elrendezését illetőleg, lásd a részleteket P a u l e r' idézett értekezésében, Egyet. magy. encyclop. II, 1003 s köv. l.

⁵⁾ Nevezetes e tekintetben az 1791 : 67, mely a közpolitikai s törvénykezési ügyek' rendszerének, s a köz jólét' és köz művelődés' emelését s előmozdítását célzó egyéb tárgyak' rendszeres szabályzatának kidolgozására, hogy az ország' összes politikai szerkezete s rendszere a kor' szükségeivel s a megváltozott viszonyok' igényletével összehangzásba hozassék, országos választmányokat nevezett ki. Az országos választmányok rendszeres munkálataikat kidolgozták, de országgyűlési tárgyalatásuk elhaladt; míg az 1827 : 8 által számos tagokból álló új országos választmány neveztetett ki, az 1791 : 67 következtében kidolgozott rendszeres munkálatok iránti véleményadás és okadatolt törvényjavaslatok' szerkesztése végett, egyszersmind az 1827 : 9 által a bányauigy' kimerítőbb kidolgozásával egy új országos választmány bízott meg. A közzé tett véleményes munkálatok a következők :

Opinio exc. regnicolaris deputationis motivis suffulta, pro pertractandis in consequentiam art. 67 : 179^{0/1} elaboratis systematicis operatis art. 8 : 1827 exmissae, circa objecta ad deputationem juridicam relata ; benne : törvényjavaslat a törvényszékek' rendezéséről, perrendtartás javaslata, polgári törvények'

gát nem gyakorolták, és a rendi tábla által elkészített s átküldött tárgyhoz csupán hozzájárulásukat adhatták vagy azt megtagadhatták, de magok új tárgyat föl nem vehettek.

5). A rendi tábla a tárgyakat előleg, úgy nevezett kerületi üléseiben vitatta meg. Ezen kerületi üléseket régebben a megyék' követei értekezletül, kerületenként külön tartották; majd a két dunai s a két tiszai kerület együtt tanácskozott (a tiszaiak már 1741-ben); sőt már akkor volt eset, hogy egyes tárgyakról mind a négy kerület' megyéi együtt értekeztek. 1790-ben a kerületi ülésekben a káptalanok' és városok' követei is részt kezdettek venni; 1802-ben pedig mind a négy kerület

javaslatai, büntető törvénykönyvi javaslat, váltó- s kereskedelmi törvénykönyv' és hozzá tartozó perrendtartás' javaslata.

Opinio . . . circa objecta ad deputationem publico-politicam relata; hozzá az alválasztmány' jelentése a személyes nemesi fölkelés' rendezése' tárgyában.

Opinio . . . super objectis ecclesiasticis et fundationalibus; másik: in re urbariali; másik: circa objecta rei literariae.

Opinio . . . de objectis ad deputationem contributionalem-commissariaticam relatis; másik: circa objecta ad deputationem commercialem relata; végre: in re metallico-montanistica Regni Hungariae.

Az 1836: 37 azon célra kinevezett választmányra bizta a m. nemzeti muzeum' gyűjteményeiről készítendő névjegyzékek' meghitelesítését. Az 1840: 3, az 1836: 11 folytán, a katonai élelmezés' és szállásolás' tárgyábani kimerítő munkálat' és terv' készítésére, az 1840: 4 a Duna' és egyéb folyók' szabályozása' tárgyában, valamint az 1840: 5 a büntető s javító rendszer' kidolgozására országos választmányt nevezett. Fájdalom, hogy jobbra mindezen munkálatok' eredményei az utóbb említett választmány' büntetőjogi jeles rendszeres munkálataival együtt, a maga idején célszerű haladási s átalakító törvények' hozatalára és szentesítésére nem vezettek!

állandóan egybeolvadt, s a kerületi ülések 1832-ben az országházba tétettek át. A kerületi ülések ekkor a rendi táblának minden alkotó elemeit magokban foglalták, az egy királyi táblát kivéve, s az országos ülésektől ebben, és ebből folyólag az elnökségben és jegyzőségben különböztek. Hatáskörük mindinkább terjedt, ottan vétetett minden tárgy tanácskozás alá; a főrendi táblához intézendő izenetek és felirási javaslatok, a kerületi jegyzők által elkészítettvén, miután elébb a *dictaturán* leirattak (1847-ben ennek helyébe az irományoknak röpívek' alakjában kinyomatása lépett) a kerületi ülésekben tárgyalattak s állapították meg. Hol, ha a vélemények' nagyobb szétágazása nyilvánult, az 183²/₆-diki országgyűlésen gyakorlattá vált a szavazatok' összeszámítása oly módon, hogy a megyék egyenként a kerületi jegyző által ülésök' rendje szerint felhivattak, és mindegyiknek szavazatja külön számított, azontul a kapcsolt részeknek egy, az egyenként felszólított szabad kerületeknek összesen egy, az egyházi rendnek egy s a városoknak összesen egy szavazat tulajdonított: mi ellen mind az egyházi rend', mind a városok' részéről gyakrabban, főleg az országgyűlések' elején, felszólalások s ovások történtek. A kerületi határozatok azonban csak akkor tekintettek teljes erejűeknek, ha a tábla' országos ülésében jóvá hagyattak. A kerületi ülések' elnöksége hetenként a megyei követekek között akként változott, hogy azt egy dunai s egy tiszai követ vitte együtt, és pedig a megyék' ülésrendje szerint. Kerületi jegyzők négyen a megyék', ketten a városok' részéről szavazat' utján választottak. Kerületi választmányok nagyobb szerű munkálatok' kidolgozására a megyei, szab. kerületi, városi és káptalani köve-

tekből oly módon alakították, hogy a szavazatok aránya miatti nehézségek eltávolítására, a tábla minden külön alkotó elemei, önkörüből titkos szavazat útján választák azoknak tagjait: e választmányok aztán elnökeiket és jegyzőiket önmagok nevezték.

6). A kerületi ülésekben megállapított javaslatokat a kerületi elnökök az országos ülésben a személynek nyújtották át, ki ezen üléseket az országgház kapuira kiszegzett s a követeknek megküldött meghívók által hirdette ki. A javaslatok az országos ülésekben ujjolag tanácskozás alá vétettek, és vagy a szokásos „maradjon“ felkiáltással helybenhagyatva, vagy pedig megváltoztatva, táblai végzésekké emeltettek. A végzést az elnök a tagok' felkiáltásaiban vagy a szőlők' nyilatkozataiból kiderülő többség szerint mondotta ki. Egyhanguság nem kívántatott; s minthogy a fel nem szólalók a nyilatkozók' többségével egyetértőknek tekintettek, a szavazatok' egyenkénti számításának a rendi tábla' országos üléseiben nem volt már ujjabb példája; sőt ezt már a mult században veszélyesnek tartván, az elnökök a régi szokást 1848-ig állandóan fenntartották.

Mivel azonban a nyilatkozatok' és szavazatok' értéke s aránya iránt határozott szabályok nem léteztek ⁶⁾: e tárgy körül nem hiányozhattak a nehézségek, s ezek főleg az ujjabb országgyűléseken mindinkább fölmerültek. ⁷⁾ Bár nem tagadható, hogy tekintettel az

⁶⁾ Az 1647: 5 (linczi békekötés) 7. pontjában vala határozva, hogy az országgyűlésre meghivandó személyek' szavazatai' számítására nézve a legközelebbi országgyűlésen végzés hozzassék: mi azonban 1848-ig nem történt.

⁷⁾ Lásd a többi között e tárgyról:

országgyűlések' ősjellegére és történelmi fejlődésére történt, miszerint, — megfelelőleg ama régibb szokásnak, hogy az ügyek tanácskozás,' nem pedig szavazás' útján döntsessenek el, mi részben a józanabb s főbb rész' véleménye birt tulsúllyal, melly *potior et sanior pars*-nak az a rész volt tekintendő, hol a méltóság- és tudománnyal jelesebb és nevezetesebb férfiak vannak ⁶⁾); megfelelőleg az ország' honvédelmi rendszerének, s a megyék' területi kiterjedésének, s az egykor személyes országgyűlési jogot élvezett nemességet magában foglaló népelemeinek — százados gyakorlatnál fogva a megyei követek' szavazatai olly nyomatékosoknak tekintettek, hogy a mire azoknak többsége hajlott, az a rendi tábla' határozatának vétetett, a nélkül hogy az egyházi rend' és városoknak hasonló érvényű szavazatokat sürgető felszólalásai czélt értek volna; azok' folytán a szavazati arány' meghatározása iránt több rendű javaslatok készültek vala ugyan, de sem országos határozattá, annál kevésbé törvényé nem emelkedtek. ⁹⁾

Indítványok néha az országos ülésben is történtek,

„Jászay, a szab. kir. városok szavazatjoga országgyűléseken, Pest 1843.

Nézetek a káptalanok, apátok és prépostok országgyűlési szavazatjogáról. Pest 1847.

⁶⁾ Hk. III, 2, 8 §.

⁹⁾ Pauler id. értekezése, Egyet. encyclop. II, 1005 s köv. l., kinek a rendi tábla 1848 előtti tanácskozási módjának összefoglaló előadása a fennebbi szövegben szorososan van követte. Megjegyzendő egyszersmind, hogy a kerületi ülések' eme jelentőségével függ egybe, miért hogy ennek kifejlődésétől fogva a rendi tábla országos tárgyalásainak jegyzőkönyve az országgyűlési vitatkozások- s tanácskozásoknak nem nyújtják teljes képét.

s vagy mindjárt ott tárgyalás alá kerültek, vagy (ujabb időben rendszerint) előleges megvitatás végett a kerületi ülésekre utasítottak, s ottan tárgyalatván, kerültek vissza az országos ülésbe.

A jegyzői tisztelet az országos ülésben az itélőmesterek vitték ¹⁰⁾; és a követek, úgy a kerületi, mint az országos ülésekben azon rendben szóltak, mellyben egymásután felállottak —, a megyéknek a városok fölött e tekintetbeni elsőbbsége 1832 óta meg volt szüntetve.

7). A végzés' elnöki kijelentése után a szavazatot visszavonni vagy megváltoztatni többé nem lehetett. A végzésre nézve óvást tenni szabad volt ugyan, de ellenmondani tilalmas volt ¹¹⁾.

8). A rendi tábla' végzéseit, 1790-ig rendszerint

¹⁰⁾ A horvátországi itélőmester a kapcsolt részek' rendei számára külön jegyzőkönyvet vezetett, — mellyekre nézve még megjegyzendő, hogy az országgyűlés' folyama alatt azokban tartománygyűlések nem tartattak, hanem a szükséghez képest az országgyűlésen jelen volt kapcsoltrészbeli követek és főurak a bán' elnöklete alatt úgy nevezett bán i tanácskozmányt tartottak, melly a kapcsolt részek' követei számára, ha kellett, a pótutasításokat készítette. Illy bán i tanácskozmány' legrégebb nyomát ösmérjük fel Miklós bánnak Fejéjnéél, Cod. dipl. VII, 5, 593—595 l. találtató 1279-diki levelében, Bartal, comm. II, 191 l.

¹¹⁾ Vannak példái az egyházi rend' részéről ellenmondásoknak a protestansok' részére alkotott törvényczikkelyek ellenében, de ezen ellenmondás mindannyiszor merőben semmis- és hatálytalannak nyilvánított, 1647: 5; 1681: 26; 1687: 21; 1791: 26. Ugyanaz történt szab. kir. városokkal, midőn a lefolyt országgyűlés' törvényczikkelyeinek ellenmondtak volna, 1649: 14, egybevetve ezen czikkelyre vonatkozólag az országgyűlési irományokat, Cziráky, 405 §.

élő szóval, azóta irásban is, s csak kevésbé fontos szer-
tartási ügyekben élő szóval, gyakran a törvénycikkely'
javaslatával együtt, táblai küldöttség által, melyet a táb-
lának minden alkotó elemeiből az elnök nevezett, az egy-
házi rend' szónoklata mellett, némellykor pedig az ité-
lőmester, izenet' (*nuncium*) alakjában, a főrendekhez át-
vitte s ott az elnöknek benyújtotta.

9). Miután az izenet a főrendi táblánál a dictatu-
rából kikerült, tanácskozásba vétetett, és kellően meg-
vittattatván, vagy egészen, vagy módosításokkal elfo-
gadtatott, vagy merőben visszautasított¹²⁾: mi a
rendi táblának válaszi-izenet (*renuncium*) által tudtúl
adatott: mely utóbbi esetekben az e fölötti tanácsko-
zás újra a kerületi ülésekre utasított. Izeneteket s
válaszi-izeneteket illy módon a két tábla egymás között
néha nagyobb számmal váltott.

10). Ha, néha hosszas alkudozások s át- és vissza-
küldözgetések után, valamiben mind a két tábla meg-
egyezett, az mint országgyűlési végzés, felírás' alakjában
a királyi felséghez, az ügy' minemüsége úgy hozván ma-
gával, fölterjesztetett. — és pedig, miután az országgyű-
lésileg egybegyült karok és rendek, két külön táblára
oszolva, és két különházban tanácskozáván s végezvén bár,
nem két önálló külön osztályt, hanem törvényesen egy tes-
tet képeztek, a két táblának vegyes, tehát az országos ka-
rok- és rendeknek összes üléséből, a nádor. és primás' alá-

¹²⁾ A határozat' hozatalának alakjára nézve a főrendek'
tekintetében, azon esetre, ha a vélemények annyira szétágazná-
nak, hogy egyeztetésök nem lenne lehetséges, már az 1495: 25
rendelte, hogy a főajtónálló mindegyiknek szavazatát külön
egyenként kérje ki, hogy legalább így a józanabb rész' véle-
ménye által helyreálltassék az egyesség és egyetértés.

írásával, és az ország' pecsétje alatt ; a fölterjesztés udvari futár által, vagy nagyobb szerű ügyeknél néha országgyűlési küldöttség által eszközöltetett. A király a fölterjesztett felírásban foglaltató országgyűlési végzést kegyelmes királyi válasza által vagy helyben hagyta s elfogadta, egészen vagy némelly módosításokat ajánlva, — vagy pedig visszautasította, ez alkalommal egyszersmind a fennforgó nehézségeket is kijelölve. ¹³⁾ Az utóbbi esetekben az ügy vagy újra országgyűlési tanácskozás alá vétetett, — mikor is az országgyűlési tárgyalás' minden fokozatán újra át kellett mennie ; vagy, ha a király és a rendek sehogy sem birtak egyetértésre jutni, a tárgy elhalasztatott, néha hosszabb időre. A melly országgyűlési végzések pedig a király által helyben hagyattak, a mi az országgyűlés és király' közös megegyezésével végeztetett, képezte a szerkesztendő s szentesítendő törvényczikkelyek' anyagát s tartalmát : melly törvényczikkelyek' szerkesztésével, királyi szentesítésével s ünnepélyes törvénylevél', királyi végzemény' alakjában ki- és átadásával egyszersmind azon országgyűlés' működésének vége vettetett, bekövetkezővén erre a király vagy biztos általi ünnepélyes feloszlattatása. ¹⁴⁾

11). Megtörtént, hogy a két tábla, több rendű váltott izenetek és válasz-izenetek daczára sem birt va-

¹³⁾ Ezen királyi válaszok vagy királyi levelek', királyi leiratok' alakjában adattak, Ő felsége', a m. kir. udv. kancellár' s egyik udvari tanácsos' aláírásával ; vagy pedig a királyi felség' nevében a m. kir. udv. kancelláriából egy udvari tanácsos' aláírása mellett.

¹⁴⁾ Erről, mint a törvényhozó hatalom' gyakorlását tárgyzóról, részletesebben a IV. fejezetben lesz szó.

lamelly ügyben egyetértésre jutni: illy esetekben tanácskozás és eldöntés végett a nádor', mint az egész országgyűlés' közös főelnökének előlülése alatt, vegyes üléseket kellett volna tartani; de ezek újabb időkben hasonló célra egyáltalában mellőztettek, nehogy a szavazatok iránt fölmerülő nehézségek szőnyegre kerüljenek, s inkább a tárgy boldogabb időkre halasztatott. Egyébiránt vegyes ülések folyvást tartattak, de nem illy célra, hanem, mint már említettett, midőn a királyhoz felirat terjesztetett fel, vagy leérkezett kir. válasz volt felolvasandó, valaminthogy a nádor- és koronaörváltások is vegyes ülésekben mentek véghez.

12). A rendi tábla' országos üléseinek jegyzőkönyvét vagy naplóját elnökileg kinevezett királyi táblai tagok vezették. E jegyzőkönyvek 179°/₁ óta magyar nyelven és latin fordításban, 1832 óta csak magyar nyelven bocsáttattak nyomtatás alá. Az 184⁵/₄-diki országgyűléstől kezdve ezen napló gyorsirói szerkesztés mellett jelent meg, miután azt a kir. személynök' elnöklete alatt a táblai választmány szoros vizsgálat alá vette. A főrendi tábla csak az 1840-diki országgyűlésen kezdve vezetett naplót, melly szinte nyomtatás alá bocsáttatott.

13). Az ülések mind a két táblán nyilvánosak voltak; s jelesen a mint a rendi tábla' tanácskozási tereme 1848-ig rendezve volt, az országgyűlési ifjúság és a többi hallgatóság részint az asztalokat környezte a teremben, részint a karzaton, mellyre minden jegy nélkül lehetett menni, elhelyezkedett; s a tábla' ülései nyilvánosságának megszorítására tett bármi kísérlet. (mint 1741-ben is) mindenkor visszautasított. Egyébiránt országos ülésekre mind a tábla' tagjai, mind a te-

remben megjelent hallgatók ősi szokás szerint nemzeti öltönyben kardosan jelentek meg.

14). Az országgyűlési tanácskozás és határozás alá tartozó tárgyak az országgyűlés elébe részint királyi előadások által ¹⁵⁾, részint mint a Karok és Rendek' kívánalmi (*postulatum*) hozattak, melly utóbbiak különösen akkor, midőn törvényeken vagy csak' személyek' jogain ejtett sértésekből eredtek, s é r e l m e k n e k (*gravamen*) nevezettek.

A királyi előadásoknak minden egyéb tárgyak előtti tanácskozásba vétele több ízben hosszas és élénk vitatkozásokra szolgáltatott alkalmat; nem egyszer tapasztaltatván, hogy a királyi előadások' tárgyalása után az országgyűlés csakhamar berekesztetett, miszerint a nemzet' sérelmei' s kívánalmi' előterjesztésére idő sem maradt.

E részben az 1495: 25, 4. §. rendeli, hogy az országgyűlés' tagjai, minden magán-dolgaikat s ügyeiket mellőzve, csupán azon ügyekről, mellyek eléjük terjesztetnek, mérséklettel s komolysággal, csendességben tárgyaljanak, tanácskozzanak s végezzenek; mit az 1723: 7, 5. §-a megerősítvén, így értelmez közelebből, hogy: megkapván a m. kir. kanczellária' utján a kegyelmes királyi előadásokat, s az 1495: 25 szerint,

¹⁵⁾ Ezen királyi előadások, a mint látszik, Zsigmond' korából veszik eredetöket, ki alatt általában az országgyűléseken írott előterjesztések s felírások jöttek gyakorlatba, és pedig azok, a mint kitetszik K o v a c h i c h, Suppl. ad vest comit. I, 374—376 l. közlötték, ez időben már a meghívó királyi levelek által a vármegyékkel közöltettek, minélfogva ezeknek közgyűlései ez időtől fogva országgyűlési tárgyak előleges meghányásával is kezdtek foglalkozni.

minden magánosok' ügyeit félretévén, a köz ügyeket vegyék tárgyalás alá. Az 1791: 13 pedig így szól: „Hogy pedig a királyi előadások kellően tárgyalatván, az összes KK. és RR. minden jogos sérelmei mindenik országgyűlésen valósággal és multhatatlanul orvosoltassanak, a törvények, mellyek minden országgyűlésen hozatnak, pontosan foganatba vétessenek és foganatosításuk eszközöltessék: arról a királyi felség minden jövő időkbén is, királyi tisztjénél fogva gondoskodni fog.“ Azonban mindezeknek, tekintettel különösen az országgyűlési gyakorlatra, nem tulajdonítható olly értelem, mintha törvény által előre s állandó, változhatatlan szabályúl ki volna tűzve azon sor, mellyel a köz tanácskozási tárgyak mindenkor fölveendőek, miszerint a királyi előadások' tárgyalásának befejezése előtt más tárgyak, jelesen az ország' főbb sérelmei' orvoslására vonatkozóak, vagy hön érzett szükségből fakadó kívánalmakat érdeklők föl nem vétethetnének. ¹⁵⁾

15). Végre az 1791: 13 biztosítja az országgyűlési tárgyalások' törvényes szabadságát: minek értelme legfőképen abban összpontosúl, miszerint véleményért s annak országgyűlési tárgyalás- és tanácskozásban való kijelentéseért (ugyanaz a törvényhatósági közgyűlésekről is értendő), midőn azt vétkes cselekvés nem követi, midőn senki törvénytelenésre fel nem szólíttatik: felelősségre senki nem vonathatik, s büntetés, fenyítés alá nem vonathatik, habár netalán ilyen nyilatkozatok

¹⁶⁾ Lásd e tárgyban a többi között a rendek' kifejtését, 18³⁹/₄₀-diki országgyűlési irományok I, 13 l. Mikép alakúlt legyen az országgyűlésen a sérelmi ügyek' tárgyalása, l. alább az V. fejezetben.

a kormány' tetteinek keményebb szavakkal szigorú megrovását foglalják magokban. ¹⁷⁾

63. §.

Folytatás. II. Az országgyűlési tárgyalások' módja az 1848-diki szabályok szerint.

Az 1848: 3. 4. 5. által a kormány szervezetben és az alsótábla' alkatában gyökeres átalakítás eszközöltetvén, egyszersmind az országgyűlési tárgyalások' módjában lényeges változás lőn szükségessé: jelesen, miután a királyi tábla a képviselőház' alkotó eleme lenni megszűnván, a királyi kinevezéstől függő elnökség s jegyzőségek ottan megszűntek, s ez által a kerületi ülések' előbbi jelentősége elenyészett. E változások' tekintetéből részint az 1848: 3. és 4. törvénycikkely némelly világos szabályokat állapított, jelesen:

1848: 3, 28—31. §., hogy a miniszterek az országgyűlés' mindkét táblájánál üléssel bírnak, s nyilatkozni kívánván, meghallgatandók; hogy a miniszterek az országgyűlés' mindegyik táblájánál annak kívánatára megjelenni, s a megkívántató felvilágosításokat megadni tartoznak; hogy a miniszterek hivatalos ira-

¹⁷⁾ Lásd e tárgyra vonatkozólag az 18^{39/40}-diki országgyűlésen gyakran keserűséggel folytatott tárgyalásokat, az alsótábla és a főrendi tábla között a szólás' törvényes szabadságán ejtett sérelmek' orvoslása' s az ezekkel kapcsolatban állott tárgyak' érdemében váltott izeneteket és válaszzeneteket, mindezekfölött pedig a KK. és RR. ez érdembeni II. izenetét, 18^{39/40}-diki országgyűl. irom. II, 66 sz. 177—183 l, s az ügy összefoglaló előadását: Deák Fer. és Hertelendy, követjelentés az 18^{39/40}. országgyűl. 9—19 l.

taikat az országgyűlés' mindegyik táblájának kivánata-
tára, magának a táblának, vagy a tábla által kineve-
zett küldöttségnek megvizsgálása alá boesátni kötelez-
tetnek; és hogy a miniszterek szavazattal az ország-
gyűlésen csak azon esetben birnak, ha a felső táblának
törvény szerint tagjai, vagy követűl az alsó táblához
megválasztatnak; --- ide tartoznak egyszersmind az
1848: 4. törvénycikkelynek az országgyűlési elnök-
ségek iránti határozatai, mellyek már fennebb az 59. §-
ban felsoroltattak;

részint további szabályok' alkotását magára az
országgyűlésre bizta, lévén az 1848: 4, 15. §-ában ren-
delve, hogy mindegyik tábla magának rendszabályo-
kat készítsen, mellyekben a tanácskozás' és szavazás'
módja és rendje, s általában véve a tábla' belügye meg-
határozottassék, és mellyeknek a szorosabb értelemben
vett tanácskozási rendet illető része, csak az évi ülések'
végével, és csak a törvényjavaslatok' tárgyalásának
befejezése után módosíthatassék.

Illy' szabályokat mind a két tábla az 1848-diki
nyári országgyűlésen alkotott, mellyeknek tartalma a
következő :

A képviselőház' rendszabályai.

A). A ház' ideiglenes alakulásáról és az
igazolásról.

1. Az országgyűlés' megnyitása után a képviselő-
ház' legkorosabb tagja az elnöki, s a legfiatalabb hat
tag jegyzői helyöket foglalván el, 'a ház tagjai' igazo-
lásához kezd.

2. A megbízó leveleiket átadott tagok, az elnök által eszközöndő sorshuzás' utján, kilencz egyenlő osztályra osztatnak.

3. Az első osztály megvizsgálja a második osztálybeliek tagságát, a második osztálybeliek a harmadik osztálybeliekét, a harmadik a negyediket, a negyedik az ötödiket, az ötödik a hatodikat, a hatodik a hetediket, a hetedik a nyolczadikat, a nyolczadik a kilenczediket, a kilenczedik osztály pedig az első osztálybelieket.

4. Ez okból a megbízó levél gyanánt szolgáló választási jegyzőkönyvek, úgy a választás' érvényessége ellen intézett ellenmondások s panaszok írásba foglalva, az elnöknek előzetesen átadandók.

5. Az elnök ezen iratokat a fennebbi 3-dik czikely' értelméhez képest az osztályok között felosztja.

6. Mindenik osztály elnököt s előadót választ általános szótöbbséggel.

7. Ha a vizsgáló osztálynak valamely tagja, a vizsgálata alá tartozó valamelyik tagnak jelölt-társa volt, ezen tagnak vizsgálatánál nincs szavazata az osztályülésen.

8. Azon választások, mellyek iránt vitatkozás lehet, csak a ház' alakulása után és általános szótöbbségen alapuló véleménnyel terjesztetnek elő.

9. Kifogás nélküli választásnak tekintetik, mellynek választási jegyzőkönyve rendben van. s melly iránt panasz beadva nincs.

10. Panaszt csak az illető választókerületi követjelöltek, vagy választók, s egyedül írásban tehetnek, és az csak úgy vétetik figyelembe, ha okadatolva van.

11. Azon tagok' igazolására, kik az országgyűlés' elejére meg nem jelentek, s ekkép a kilencz osztályba

fel nem osztattak, a ház saját kebeléből egy kilencz-tagú állandó bizottmányt választ.

12. Minden osztályban a vizsgálatnál a tagok' legalább fele részének jelen kell lenni.

13. Minden választás' érvénye fölött, ha az kétségbe vonatott, a ház határoz. Ha szükségét látja, a választás iránt vizsgálatot is rendelhet, mellynek költségeit a vesztő fél viseli, és mellyre saját kebeléből is küldhet ki vizsgáló tagokat; az érdeklött tagnak azonban a vizsgálat befejezéseig tagsági jogát fel nem függesztheti. A vizsgálatra megbizottaknak kiadatik a választás iránt a házhoz érkezett minden iromány. A választás' érvénye fölött szavazásra kerülvén a sor, az elnök' felszólítására felállanak azok, kik az osztály' előadó jelentése mellett vannak, azután pedig azok, kik ellene vannak. Kétség' esetén a kísérlet ismételtetik. Ha a többség ekkor sem volna világos, a már igazolt tagok névsor szerint felszólíttatnak, s golyózás' utján történik a szavazás.

14. A ház' alakulása kimondatván, az igazolt követek ellen többé panasz el nem fogadtatik. Az időközben történő választások ellen, a választás' napjától harmincz napig fogadtatik el panasz.

B) A ház' alakulásáról és igazolásáról.

15. Midőn a ház általi érvényesítés' nyomán az elnök már 226 tagot nyilatkoztatott ki törvényesen választott képviselőnek, s kifogástalan választásuk iránt előadandó jelentés többé nincs, a ház' igazolt tagjai a hivatalnokok' választásához fognak.

16. Először az elnökre történik szavazás ekkép: A jegyzők' egyike betürend szerint felolvasván az iga-

zolt tagok' neveit, ezek egyenkint megjelennek, és a korelnök előtt kitett ládába teszik ezéduláikat. Az első felolvasás' alkalmával jelen nem voltak nevei, szavazataik' beadhatása tekintetéből, végül még egyszer felolvastatnak, s ekkor a korelnök' felügyelete alatt a jegyzők a gyűlés' színe előtt összeszámítják a szavazatokat, s a korelnök kimondja az eredményt.

17. Ha általános többség nincsen, a szavazás azon két tag fölött ismételtetik, kik mellett aránylag legtöbb szavazat nyilatkozott.

18. Ezután az előbbi módon egymás után két alelnök, s egyszerre hat jegyző választatik.

19. Ekkor az elválasztott hivatalnokok helyeiket elfoglalván, az elnök kinyilatkoztatja, hogy a ház alakúlva van.

20. Az elnök', alelnökök' és jegyzők' nevei hivatalos tudomás végett a miniszterium által a királynak följelentetnek.

C) A tanácskozási rendről.

21. A tanácskozás előkészítése végett a ház, az elnök' és alelnökök' kivételével, sorshuzás' utján minden ülésfolyamra kilencz osztályra osztatik fel.

22. Mindenik osztály általános szótöbbséggel elnököt és jegyzőt választ magának.

23. A törvényjavaslatok kiadatván az osztályoknak, ezek tárgyalás alá veszik, s mihelyt a tárgyat elegendően kimerítettnek vélik, általános szótöbbséggel előadót választva, ezt a ház elnökének bejelentik.

24. Ha a bejelentés öt osztály' részéről már megtörtént, a ház' elnöke központi bizottmányba hívja össze

az előadókat, s erről a hátramaradt osztályok értesítetnek.

25. A központi bizottmányban az elnökséget, döntő szavazat nélkül, vagy maga a ház' elnöke, vagy az általa e czélra megbizott alelnök vezeti.

26. A központi bizottmány a tárgynak megvitatása után, általános szótöbbséggel előadót választ kebeléből, ki a központi bizottmány' véleményét okadatolva előterjeszti. Azon osztályok' előadói, kiknek véleménye a központi bizottmányban kevesebbségben maradt, nézeteiket ez alkalommal szintén előterjeszthetik.

27. Ha a háznak ugy tetszik, az osztályülési tárgyalás' elkerülésével egyenesen is bizhat meg külön bizottmányt valamelly tárgy' előkészítésére.

28. Ezen külön bizottmány önmaga választja elnökét és előadóját.

29. A ház a miniszterek', elnök', vagy tiz tag' kívánatára bizottmányi magán-üléssé változik át; ezen ülésben azonban legelőször is a felett határoz a ház: van-e elegendő ok bizottmányi magán-ülést tartani?

30. A miniszterek, vagy az általok e czélra kinevezett kormány-biztosok, felvilágosítások végett, részt vehetnek mind a központi, mind a külön bizottmányi ülésekben, s ennél fogva a bizottmányi ülések' idejéről, helyéről és tárgyáról a miniszteriumot értesíteni kell.

31. A bejelentett indítványok, javaslatok, kérvények és bizottmányi jelentések az elnök által felolvasztatván, a napirend a ház' többségének határozata szerint elnökiileg készíttetik el és függesztetik ki.

32. Ha az indítvány czélja: törvényt alkotni, azt

törvényjavaslatképen szerkesztve kell a bejelentéskor benyújtani, s a törvényjavaslatok, ha a ház tárgyalni kívánja, kinyomva szétosztatván a tagok között, minden esetben osztályülési és központi bizottmányi tárgyalásra utasítandók.

33. A miniszterium által előterjesztett törvényjavaslatoktól a bizottmányi tárgyalást megtagadni nem lehet.

34. Ha olly indítvány terjesztetik elő, melly nem törvény' alkotását czélozza, fölvételi ideje meghatározatván, az alatt kinyomatik, s a tagok között szétosztatik.

35. Elérkezvén a felvételi idő, az indítványozó kifejti indítványát, s a ház szavazás utján elhatározza, ha valljon az indítvány tárgyalás alá vétessék e vagy nem?

36. Olly indítványokat, mellyek nem törvény' alkotását czélozzák, bizottmányi előleges tárgyalás nélkül is elfogadhatni; ha azonban egyszer a ház már félreveté, ugyanazon ülésfolyam alatt másodszor is felhozatván, ekkor, ha tárgyalása elhatároztatik, mulhatatlanúl rendes osztályülési és központi bizottmányi előleges tárgyalásra utasíttatnak.

37. A bizottmányok a tárgy iránt mindenkit előhivathatnak és meghallgathatnak, a meglivott felelni tartozván.

38. A bizottmányok a ház' napirendéhez tartják magokat működéseikben.

39. A bizottmányi jelentések, rendkívüli eseteket kivéve, felolvasatás előtt legalább három nappal előbb kinyomatra, szétosztatnak a ház' tagjai között.

40. A bizottmányi jelentés' felolvasása után a ház

vagy azonnal tanácskozás alá veszi azt, vagy pedig időt határoz e végre.

41. A bizottmányi előadó után először az indítványozót illeti a szó, kinek a tanácskozás' berekesztése előtt joga van még egyszer szót emelni.

42. A többi tagok a följegyeztetés során szólnak; de meddig egyenlő számban vannak, a bizottmányi jelentés mellett és ellen szólók felváltva juttatnak szóhoz.

43. A 41-ik és 45-ik cikkben említett esetek' kivételével a tárgy' alapelvehez és lényegéhez egyszerűenél többször szólni nem lehet.

44. A följegyeztetés az elnök által e végre megbizott jegyzőnél történik, ki a szónokokat sor szerint felszólítja.

45. A miniszterek, vagy az illető tárgyra általok a háznak eleve bejelentett megbizottak, tárgyalás közben bármikor kérhetnek szót.

46. Szót kérhetnek bármikor azok is: 1-ör, kik napi rendet indítványozni, 2-szor netaláni személyes megtámadásra válaszolni, vagy 3-or a házi rendre hivatkozni akarnak.

47. Az indítványozónak mindig jogában áll indítványát visszavonni; ha azonban más valaki azt magáévá teszi, a tárgyalás tovább foly.

48. Beszédet írásból olvasni tilos.

49. Az indítványozón és bizottmányi előadón kívül a tagok saját helyeikről is szólhatnak.

50. Az ülés mindig az előbbi ülés jegyzőkönyvének felolvasásával veszi kezdetét.

51. A jegyzőkönyvben foglaltatni kell: 1-ör a szavazás alá került kérdéseknek szó szerinti szerkezet-

ben, 2-or a szavazás' eredményének, 3-or a szavazás nélkül hozott s az illető indítványt elfogadó határozatoknak.

52. Ha a jegyzőkönyv' szerkezete ellen olly kifogás tétetik, mellyet az illető jegyző el nem oszlathat, az elnök megkérdi a házat; és ha a többség a kifogást alaposnak találja, a jegyzőkönyv még azon ülés alatt újra szerkesztetik.

53. A jegyzőkönyv az elnök' és a szerkesztő jegyző' aláírásával hitelesítettik.

54. A jegyzőkönyv' hitelesítése után az elnök vagy a jegyzők egyike a közelebbi ülés óta benyújtott kérvényeket kivonatban előterjeszti. Ezután a beérkezett jelentésekről, s kivéve a névteleneket, minden más iratokról tétetik a háznak jelentés.

55. Napirenden kívüli tárgyról a ház' engedelmével senki sem szólhat.

56. A módosítványokat az elnöknek írásban kell benyújtani. Ha új indítvány adatik elő, az eredeti indítvány iránti tárgyalás és szavazás előre bocsáttatik; ezután az új indítványnak elsősege van az elesett első indítvány módosítása felett.

57. A szólót beszédében megszakasztani nem szabad.

58. Egyedül az elnöknek van joga a szólót, még pedig beszéde' megszakasztásával is, rendre utasítani, s ha a rendre utasítás azonegy előadásban már két ízben megtörtént, a szónok előadván mentségét, a ház, az elnök' kérdésére, a fennforgó tárgyban elvonhatja tőle a szót, s a körülményekhez képest jegyzőkönyvi megrovást is határozhat.

59. A tanácskozás' bezárása után az elnök fölteszi

a kérdést szavazásra. A kérdés' föltevése iránt új tanácskozást kezdeni, melly fölött a szavazás' megkezdése előtt a ház határozni fog.

60. Ha a szavazásra föltett kérdés, czikk avagy indítvány több részből áll, szétosztását lehet kívánni.

61. A szavazás' megkezdése előtt a kérdést, cikket vagy indítványt az elnök vagy egyik jegyző újra felolvassa.

62. A szavazás felállás és ülvemaradás által történik. Általános többség határoz minden esetben. Ha az eredmény kétséges, új kísérlet tétetik, s a többség személyesen összeszámíttatik.

63. Husz tagnak írásban beadott kívánságára, az elnöki kijelentés előtt is és után is névszerinti felhívás mellett történik nyilvánosan a szavazás.

64. A kérdést mindig úgy kell föltenni, hogy egyszerű igennel vagy nemmel felelhessenek a tagok.

65. Szavazás közben beszédet tartani, vagy a szavazatot indokolni nem szabad.

66. Tanácskozásra és határozásra az igazolt tagok' általános többségének jelenléte szükséges.

67. Határozatai ellen a ház semmiféle ellenmondást nem fogad el.

68. Pénzajánlatnál mindig a legnagyobb összeg jó szavazás alá.

69. Ha a háznak valamely tagja a rendet zavarja, az elnök névszerint rendre utasítja. Ha az illető tag a rendzavarást folytatja, a ház intézkedik.

70. Ha az ülésben folytonos rendzavaró lárma és nyugtalanság uralkodik, mellyet az elnök nem képes lecsillapítani, az elnök kinyilatkoztatja, hogy az ülést fel fogja függeszteni. Ha a csend ezután sem áll helyre,

az elnök az ülést bizonyos időre, melly egy óráuál hosszabb nem lehet, felfüggeszti.

71. Mintán a központi vagy külön bizottmány' előadója jelentését előterjeszteite, a ház által meghatározott időben megnyilik az indítvány' alapelve iránt a tanácskozás. Ezen általános tárgyalásnál minden tag csak egyszer szólhat.

72. Ezután tárgyalatnak az egyes czikkek sorban egyenként és az ezekre vonatkozó módosítványok. Minden czikk' és erre vonatkozó módosítvány' tárgyalásánál minden tag csak egyszer szólhat.

73. Ha a ház valamelly módosítványt bizottmányhoz utasít, a többi czikk' tárgyalását tovább folytathatja.

74. A czikkenkénti tárgyalás' bevégeztével, törvényjavaslatoknál az egészre nézve egy nap közbejöttével történik szavazás.

75. Ha a ház bizottmányi magán üléssé alakúlt, elhatározhatja, hogy semmi jegyzőkönyv se vezettség.

76. A ház minden tárgyalásaira vonatkozó okiratok' kinyomatását és tagjai közötti szétosztását elrendelheti.

D) A kérvényekről. *)

77. Minden kérvény irásban adatik be az elnöknek vagy valamelly tagnak, ki azt a ház elébe terjeszti.

78. Kérvényeket egyeseknek vagy küldöttségeknek a házba vinni nem szabad.

79. A kérvényeknek csak tárgyai jelentetvén be, az illető jegyző által felolvasatlanúl a kérvényi bizottmányhoz tétetnek át, hol minden tag megtekintheti.

*) V. ö. 52. §. 8) p.

80. A kérvények' vizsgálatára tizenöt tagú bizottmányt választ a ház, melly hetenként jelentést tesz előadója által. Ezen jelentés' előterjesztése előtt legalább három nappal kifüggesztetik a tanácskozási teremben a kérvény' tárgya, az aláírónak neve, lakhelye s a nap, midőn a jelentés elő fog terjesztetni, valamint a szám is, melly alatt a kérvény a bizottmányhoz soroztatott.

81. Ezen bizottmány havonként újra választatik.

E) Az elnök ről.

82. Az elnök a ház' akarata szerint megnyitja és eloszlatja az ülést. Öröködik a csend' és rendszabályok' megtartása felett.

83. Ha a ház' napirende szerint valamelly nap ülés nem tartatik, husz tagnak idő közben történő felszólítására ülést köteles hirdetni, a hirdetést a tanácskozási termet magában foglaló épület' kapuira kifüggesztetvén.

84. Az elnök a tanácskozási rend' fonalára nézve mindig szólhat, sőt köteles szólani; de ha a tárgy' érdeme mellett vagy ellen akar szólani, az elnöki széket egyik alelnöknek engedi át, s azon tárgy' bevégezteig nem foglalhatja azt el ismét.

85. Az elnök csak a szavazatok' egyenlősége esetében tartozik szavazni.

86. A tagoknak a ház' engedelmé nélkül hosszabb időre elutazni nem szabad. A rövidebb időre távozóknak magokat e végett az elnöknel bejelenteni tartoznak.

F) A jegyzők ről.

87. A jegyzők vezetik a ház' jegyzőkönyvét, olvassák fel az iratokat, jegyzik fel a szólanai akarókat, számítják össze a szavazatokat.

88. A jegyzőkönyvek időszakonként kinyomatnak, s úgy ezekből, mint a ház' minden nyomtatványából, a tagok példányt kapnak.

89. A ház' minden nyomtatványainak hibátlanságára a jegyzők ügyelnek fel, kiknek főigazgatása alatt áll az összes irattár és iroda is.

A felsőház' rendszabályai.

A) A ház' alakulásáról.

1. Az ünnepélyes megnyitás előtti napon a felsőház a legkorosabb tag' elnöksége, s a legfiatalabb négy tag' jegyzősége mellett összeülvén, előterjeszti az elnök a meghívottak neveit kimutató és a belügyminiszter által vele előlegesen közlött jegyzéket.

Melly jegyzék általános szavazattöbbséggel választandó, s 7 tagból álló igazolási bizottmányhoz utasíttatik olly célból, hogy az vizsgálja meg, valljon azoknak, kik meghiva vannak, törvényesen meg kellett-e hivattatniok; — s nem maradtak-e ki olyanok, kiket meghivni kellett volna? s a kik meghivattak, megjelentek-e? és ha nem, mi elegendő okot hoznak föl elmaradásuk' mentségéül.

2. Ha valaki a megjelenésre jogosítva érzi magát és meg nem hivatott, kérelmét, s illetőleg panaszát az igazolási bizottmányhoz intézi, és ha kérelmére nincs észrevétel, meghívása az illető miniszter' útján eszközöztetik.

3. Felolvastatik az elnök és másodelnöknek Ő felsége általi kineveztetését tudató királyi rendelet, s az elnökök helyöket elfoglalják.

4. Ezután a ház titkos szavazás útján 4 jegyzőt választ saját tagjai közül ekképen:

A jelenlévő és névszerint felszólított tagok' mindegyike felír egy czédulára négy nevet, és azon czédulát az elnök előtti ládába teszi. Midőn már mindnyájan szavaztak, összeszámítja a jegyzők' egyike az elnök' felügyelete alatt a szavazatra felszólított tagokat és a ládába tett czédulákat, s a találtakhoz képest az elnök kimondja az eredményt. Azon négy egyént, kikre a czédulákon följegyzett nevek közül legtöbb szavazat esett, az elnök mint elválasztott jegyzőket kijelenti; miáltal a felsőház alakúlva van.

Minden titkos szavazásnál a voksok' általános többsége határoz.

5. A ház' kebeléből bizottmányokat is alakíthat titkos szavazás útján, olly számban, minőben a tárgyakhoz képest szükségesnek véli.

6. A bizottmány elnökét és előadóját maga választja; és a tárgy iránti meghallgatásra mindenkit előhivathat, a meghívott felelni tartozván.

7. A miniszterek vagy megbizottaik részt vehetnek minden bizottmányi ülésben, valamint arra meg is hivathatnak.

B) A tanácskozási rendről.

8. A tagok följegyeztetés szerint szólnak. A följegyeztetés az elnök által e végre megbizott jegyzőnél történik, ki a szónokokat sor szerint felszólítja.

9. A tanácskozásnak két része van. Először az lv és lényeg általánosan tárgyalatik, ezután a cikkenkénti tárgyalás következik. Az általános tárgyalás bevégeztével, ha kívántatik, felállás és ülve-maradás által

nyilatkozik a ház, s kétség esetében névsor szerinti szavazás történik, ha valljon megtörténjék-e a czikkenkénti tárgyalás?

10. Minden czikkénél a tárgyalt javaslatnak, előbb a módosítványok, azután az almódosítványok iránt történik szavazás.

11. A módosítványokat, almódosítványokat vagy pótlékokat szerkesztve kell indítványozni, és hogy szavazás alá kerülhessenek, legalább egy tagnak kell pártolni.

12. A tárgy' alapelvéhez egyszernél többször szólani tilos.

13. A miniszterek azonban vagy az elnöknek bejelentett megbizottaik, úgy az elnök, tárgyalás közben szót bármikor kérhetnek.

14. Szót kérhetnek bármikor azok is, kik 1-ör napi rendet indítványozni; 2-ör netaláni személyes megtámadásra válaszolni; 3-ör a házi rendre hivatkozni akarnak.

15. Előadást írásból olvasni tilos; kivétetnek a bizottmányi előadók, és a miniszterek, midőn ezek felhívásra adnak felvilágosítást.

16. Az előterjesztett módosítványokat, almódosítványokat és pótlékokat a ház bizottmányhoz utasíthatja.

17. Ha az indítványtól eltérő olly módosítvány tétetik, melly külön indítványnak tekinthető, a ház külön tárgyalás alá utasítja, s a szőnyegen lévő tárgyat tovább folytatja.

18. Ha valamelly szónok' beszédében olly módosítás feküdnék, mellyet a ház tanácskozás alá akar venni, beszéde' végeztével írásba fogja tenni.

19. A módosítványok az előterjesztés' sora szerint jönnek tárgyalás alá, s meddig valamennyi eldöntve nincs, csak a módosítványt lehet előadni.

20. Az olly módosítványok, mellyek több czikket összefoglalva érintenek, megelőzik az egyes czikkeket érintő módosítványt.

21. A czikkek rendesen sorban tárgyalatnak, ha csak a ház valamelly folyó czikk' tárgyalását későbbre nem halasztja. A tárgyalt czikkekre többé visszatérni nem lehet.

22. Tárgyalatván egyenként a czikkek, végül az egész javaslat iránt történik szavazás.

23. Választásoknál és minden más lehető személyes ügyben a szavazás czédulával titkosan történik.

24. Egész törvényjavaslat' elfogadása iránt, névsor szerinti felszólítás mellett, fennszóval; más esetekben, felállás által nyilatkozik a ház; először a pártolók, azután az ellenzők állanak. Kétség esetén a kísérlet ismételtetik, s ha akkor sem világos a többség, úgy, mindamyszor, midőn azt legalább tíz tag kívánja, névsor szerinti felszólítás mellett történik a szavazás.

25. Szavazás közben sem beszédet tartani, sem szavazatot indokolni nem szabad.

26. Midőn felállás által történik a szavazás, a többséget, a jegyzőkkel egyetértőleg, az elnök számítja össze, s az elnök mondja ki.

27. Bármelly tárgy' érvényes eldöntésére a tagok közül legalább 50-nek jelenléte szükséges.

28. Határozatai ellen a ház semmiféle ellenmondást nem fogad el.

29. Szavazásra, a többség becegyezésével, az elnök teszi fel a kérdést.

30. A kérdésnek mindig úgy kell föltétetni, hogy igen, vagy nemmel történhessék a szavazás.

31. A kérdés szavazás előtt az illető jegyző által szerkesztve mindig szó szeriut felolvastatik.

32. A kérdések' föltevésében a napi rendnek, elsősege van; mint elsősege van azon indítványnak is, hogy a tárgyalásnak nincs helye.

33. Továbbá elsősege van az elvetésnek a tárgyalás felett; azután a halasztásnak, melly kétféle lehet: t. i. határozatlan időre, és sorozatra halasztás. A tárgy' fölvétele után pedig elsősege van azon módosítványnak, melly az eredeti indítványtól legtávolabb áll, és a közeledési fokozat szerint történik a módosítványok, és végre az eredeti indítvány felett, a szavazás.

34. Ki a miniszterekhez felvilágosítás végett szót akar intézni, tartozik azt legalább 24 órával eleve bejelenteni.

C) A z elnökről.

35. Az elnök, a ház' véleménye szerint, megnyitja és eloszlatja az ülést; örködik a csend és rendszabályok megtartása fölött; a kérdéstől eltérőket a kérdésre igazítja; a rendet sértő szónokot, beszéde félbeszakasztásával is, rendre utasítja.

36. Rendre utasíttatás után a szónokot illeti a szó, mentsége' előadására.

37. Másodszor is rendre utasíttatván valamelly szónok, s ez után mentsége is meghallgattatván, a fölött a ház határoz, és ha a rendreutasítást megerősíti, ez jegyzőkönyvbe vétetik; és a szónoknak azon tárgyban a szólás többé meg nem engedtetik.

38. Ha a csend a szólás' rendén nem lévők által zavartatik, az elnök csengetyűvel jelt ad; ha ezen jelre sem áll helyre a csend, név szerint felszólítja az illetőket; ha a csend még akkor sem áll be, fővegének föltételével az ülést bizonyos kijelentett időre felfüggeszti, melly egy óránál tovább nem terjedhet.

39. A hallgatóság által okozott rendzavarás vagy egyéb féktelenkedés esetén, a rendnek mind a terembeni mind a karzatokonki fentartására nézve, külön pontok határozzák meg az elnök' jogait s illetőleg kötelességeit.

40. Az elnök jelenti ki a többséget s mondja ki a ház' határozatait.

41. Ha valaki a felsőház' tagjai közül szükségképen az országgyűlés' helyéről eltávozni kénytelenítették, eltávozását az elnöknel bejelenteni tartozik, ki azt a legközelebbi ülésnek tudomására juttatja.

D) A jegyzőkről.

42. A jegyzők sor szerint bejegyzik az indítványokat; följegyzik a szólani kívánók' neveit; az elnök föl-szólítására összeszámítják a szavazatokat s följegyzik; és jegyzőkönyvbe iktatják a ház' határozatait is, melyek mindig a következő ülés' kezdetével hitelesítettnek meg.

43. A jegyzőkönyvek időszakonként kinyomatnak, s úgy ebből, mint a ház minden nyomtatványából a tagok egy példányt kapnak.

44. A ház' minden nyomtatványaira a jegyzők ügyelnek fel, kiknek főigazgatása alatt áll az összes iratár és iroda.

Az ülésekben fenntartandó külső rendre, különösen pedig az ülések' nyilvánosságára nézve az 1848: 10—14. §-ban a következő szabályokat találjuk:

Ülései mind a két táblának ezután is nyilvánosak. A tanácskozásaiban szükséges csend és rend, s a hallgatók' teljes hallgatóagságban tartása iránt mindenik tábla szabályokat alkot, s azoknak végrehajtását elnöke által szigorúan eszközölteti.

S e részben már ekkor előlegesen rendeltetett: hogy a hallgatóságnak a tanácskozást háborgatni semmiképen sem szabad. Ha egyes hallgató, vagy a hallgatóság a tanácskozást háborgatja, és az elnöki egyszeri intésnek sikere nincs: másod izben a törvényre hivatkozva az egyes hallgatót vagy illetőleg a hallgatóságot kiharancsolhatja, és annak helyét bezárathatja. Ez megtörténvén, a tanácskozás vagy azon nap, vagy később, a többség' határozata szerint, de mindig nyilvánosan folytattatik.

A rend' és csend' fentartása terembiztosok által, szükség esetén a nemzetőrség' alkalmazásával eszközöltetik.

Ezen általános szabályoknak megfelelőleg, ugyane tárgyra tartozólag a ház-szabályokban következő részletesebb szabálypontok vétettek fel:

A ház' ülései nyilvánosak.

A hirdalpok tudósítóinak számára czélszerű és elegendő hely lesz.

Hallgatóságnak hely egyedül a karzatokon van,

A karzatok egy része mindenkinek nyitva áll; más része a jegygyel bírók számára van fentartva, mellynek egy külön osztálya a hölgyek részére van rendelve.

Minden tag egy, az elnök huszonöt jegyet adhat ki.

Tetszést vagy nem tetszést nyilvánítani a hallgatóságnak tilos.

A karzatokon rendreügyelők lesznek felállítva.

Ha valaki a rendet zavarja, s az elnök egyszeri intésének sikere nincs, másod ízben az 1848-iki 4-dik t. cz. értelmében az egyes hallgató, vagy illetőleg karzatosztályi hallgatóság kiparancsoltatik a karzatról.

Ha a hallgatóság minden karzatosztályról kiparancsoltatott, a tanácskozás, a többség határozata szerint vagy még azon nap, vagy máskor, de ismét hallgatóság bebocsátásával nyilvánosan folytatattatik.

A csendzavarók, a kitiltáson kívül, az elnök felhívására a ház által meg is fenyíttethetnek.

A ház' tiszteinek és az alárendelt személyzetnek megválasztása és alkalmazása az elnökséget illeti.

A házhoz a budapesti nemzetőrségből minden ülésre kellő számmal rendeltethetnek nemzetőrök, kik az elnök' intézkedése szerint a rendre felügyelnek.

Szükség esetén a parancsnokokhoz intézendő írott rendelet által a törvényhozás' biztosítására az egész helybeli, mind nemzetőrségi, mind katonai fegyveres erővel rendelkezik az elnök saját felelőssége mellett, mellyel a háznak tartozik.

A rendszabályok' ezen pontjai, külön kinyomva, minden bejárásnál és minden karzatosztályban kifüggesztetnek.

A ház ezen szabályokat 30 tag' indítványára: tárgyalás alá tartozván venni, módosíthatja. ¹⁾

¹⁾ A ház-szabályokban a tanácskozási rend iránt foglalt pontok által, s különben is az alsótábla' megváltozott alkata folytán, a fennebb 62 §-ban 3—6. 8. 12. p. előadottak változást szenvedtek.

64. §.

A nemzetiség.

A hon' közéletére nehézkedett latín nyelv' nyüge alóli kibontakozás' czéljából és a nemzeti művelődés' előmozdítására, újabb törvényeink tettek intézkedéseket.

Az 1791: 16 által Ő felsége biztosította az ország' Karait és Rendeit, hogy bárminemű ügyekre nézve idegen nyelv behozatni nem fog; hogy pedig a magyar nyelv jobban terjesztessék és kiműveltessék, rendeltett, miszerint gymnasiumokon, akadémiákon és a magyar tudomány-egyetemnél a magyar nyelv- és irály-nak különös tanára alkalmaztassék, — ez uttal még a a hivatali ügyeknek latín nyelven való tárgyalása fennhagyatván.

Az 1792: 7 által az 1791: 16. törvényczikkben kitüzött czél' teljesebb elérése végett rendeltett, hogy a magyar nyelv az ország' határain belől a rendes tanulmányok' sorába tartozzék, miszerint illymódon bizonyos idő leforgása alatt az ország' határain belől köz hivatalokat csak olyanok nyerhessenek, kik egyéb kellően végzett tanulmányok mellett a hazai nyelv' ösméretét is tanári bizonyítványokkal képesek tanusítani, — a kapcsolt részekben pedig az rendkívüli tanulmány maradjon, — ellenben külföldiek, kik a magyar egyetemre vagy akadémiákra tanulás végett jönnek, és az országban alkalmaztatást keresni nem kívánnak, a magyar nyelv' tanulásának szüksége alól fölmentessenek. Arra nézve pedig, hogy a m. kir. helytartótanács azon vár-

megyéknek, mellyek fölterjesztéseiket magyar nyelven tették, ugyanazon nyelven válaszolhasson, a helytartótanács' rendezése körül munkálkodott küldöttség véleményadással bizatott vala meg.

Az 1805: 4 által ugyanezen ügy' további előmozdítására rendeltetett volt: hogy az Ő felségéhez felküldendő felírások magyar és latin nyelven szerkesztessenek; hogy az ország' törvényhatóságai fölterjesztéseiket a m. kir. udv. kancelláriához szinte magyar és latin nyelven telessék; továbbá hogy az ország' törvényhatóságai a m. kir. helytartótanáccsal magyar nyelven levelezhessenek, és a biroságok előtt is s a perekben a magyar nyelvvel élhessenek; melly törvényhatóságoknak a m. kir. helytartótanács is ugyanazon nyelven válaszoljon, — ez uttal azonban a kir. kuriának megengedettett, hogy a magyar nyelven folytatott s oda föllebbezés' utján vitt perekben magyar nyelven tárgyalni ne köteleztessék.

Az 1808: 8 nemzeti muzeum' felállításáról, s a magyar nyelv' művelése' előmozdításának egyéb segéd-eszközeiről gondoskodott. Nemkülönben az 1827: 11 a magyar nyelv' művelését magyar tudós társaság' felállítása iránti intézkedése által hathatósan ügyekezett emelni.

Az 1830: 8 a nemzeti nyelv' használata iránt következőleg intézkedett: hogy a kir. helytartótanács azon törvényhatóságoknak, mellyek magyar fölterjesztéseket küldenek, nemesak ugyanazon nyelven feleljen, hanem egyéb intézvényeit is, a körlevelek' kivételével, magyar nyelven adja ki s bocsássa szerte; hogy a királyi curia a magyar nyelven folytatott s föllebbezett pereket ugyanazon nyelven tárgyalja; hogy a kerületi táblák, vala-

mint az ország' határain belől létező minden, úgy vármegyei mint (városi) polgári bíróságok előtt általában, a szentszékek előtt pedig a polgári ügyek' tekintetében, a mellyek előtt addiglan a magyar nyelv használatban nem volt, a perek magyar nyelven folytathassanak: a mellyekben azonban azon bíróságok, hol addigelő a magyar nyelv használatban nem volt, akár ezen, akár latin nyelven tanácskozhassanak; hogy azontúl az ország' határain belől köz hivatalokra senki ne alkalmaztassék, ki a magyar nyelvnek is nem bír ösméretével; hogy senki ügyvédi vizsgálatra ne bocsáttassék, kiben a magyar nyelv' kellő ösmérete hiányzik; rendeltetett egyszersmind, hogy a magyar ezredek, odaértve a végvidékieket is, valamint az országban létező mindennemű katonai parancsnokságok magyar okiratokat elfogadni tartozzanak.

Az 1836: 3 a törvények' magyar szerkezetét eredetinek, s a két (magyar és latin) szerkezet között támadható kétséges értelem' eseteiben elhatározónak nyilvánítja. Azonkívül a nemzeti nyelv' előhaladási gyarapodásának eszközlésére általánosan határozta: hogy a perlekedők a kir. ítélő tábla előtt pereiket magyar nyelven kezdhetik, folytathatják, — a kir. udvari fő törvényszék pedig azokban ítéletet ugyan magyar nyelven hozzon; hogy minden hiteles kiadásoknak szokott bevezetése és befejezése hazai nyelven készíttethetik; azon helyeken, hol a gyülekezethez magyar nyelven mondatnak szent beszédek, az anyakönyvek magyarul is irassanak.

Az 1840: 6. t. cz. a magyar nyelv iránt a következőket határozta: hogy az országos felirások Ó felsége elébe egyedül magyar nyelven terjesztessenek fel; az

ország' határain belől létező köz törvényhatóságok is legfelsőbb helyre teendő felirásaikat szinte egyedül magyar nyelven szerkesztessék; a kir. helytartótanács nemcsak intéző, hanem körleveleit is az országbeli minden törvényhatóságokhoz magyar nyelven bocsássa; az egyházi törvényhatóságok a világi törvényhatóságokkal, s ezek egymással, az ország' határain belől levelezést egyedül magyar nyelven folytassanak; a magyar kir. udv. kamara a hozzá magyar nyelven író törvényhatóságokkal ugyanazon nyelven levelezzen; a káptalani kiadványok' kezdő és befejező szakaszai, valamint a tárnoksék' ítélet-levelei is magyar nyelven szerkesztessenek; hogy olly helyeken is, hol a gyülekezethez magyar nyelven szent beszédek nem tartatnak, az anyakönyvek magyar nyelven irassanak ¹⁾, és minden válásbeli különbség nélkül plébánosokúl, egyházi szónokokúl, káplánokúl és segédekúl olyanok alkalmaztassanak, kik a magyar nyelvet tudják; az országos pénztárak' kezeléséről számadások magyar nyelven folytatassanak. Egyszersmind kimondatott, hogy Ő felsége rendelkezni fog, miszerint a magyar nyelv' tudása a katonai véghelyeken is gyarapíttassék, s a magyar ezredék' kormányai a magyarországi törvényhatóságokkal magyar nyelven levelezzenek.

A magyar nyelv' és nemzetiség' ügyében alkotott 1844: 2 végre a következőket határozta: hogy az országgyűléshez bocsátandó minden kegyelmes királyi leiratok, előadások, válaszok és intézvények egyedül magyar nyelven adassanak ki; a törvényczikkelyek egyedül

¹⁾ Erre nézve ekkor ezen országgyűlés' berekesztésétől számítandó 3 év tüzetett vala ki határidőül.

magyar nyelven alkottassanak, és kegyelmes királyi jóváhagyással egyedül magyar nyelven erősíttessenek meg; országgyűlési nyelv kizárólag a magyar legyen; ²⁾ hogy a magyar udv. kanczellária' útján az ország' határain belől bocsátandó minden iratokban, akár legyenek Ő felsége által aláírva, akár nevében adassanak ki, — és így a magán folyamodásokra kelendő rendeletekben és határozatokban is — szinte a magyar nyelv használtassék; a kir. helytartótanács mindennemű tárgyalásaiban, hivatalos foglalkozásairól viendő jegyzőkönyveiben, valamint Ő felsége elébe terjesztendő felirásaiban, és az ország' határain belőli minden törvényhatóságokhoz bocsátandó minden intézvényeiben a magyar nyelvet használja, — azon levelezések, mellyeket a kir. helytartótanács a hadi fő- és az Ő felsége örökös tartományaibeli polgári törvényszékekkel s külsországi törvényhatóságokkal folytatand, ide nem értetvén; a királyi udv. fő törvényszék' nyelve az ország' határain belől indítandó minden perekre nézve, valamint az ország' határain belől létező minden ítélőszékek-, következésképp a szentszékeknek is nyelvek magyar legyen; s azon ítélőszékeknek hivatalos minden egyéb dolgaik is magyar nyelven folytattassanak, a kapcsolt részekbeli törvényhatóságok a magyarországi törvényhatóságoknak magyar —, ezek pedig a kapcsolt részekbeli törvényhatóságoknak latin nyelven irt leveleiket is fogadják el, tárgyalják, és azokat illő válasszal lássák el.

²⁾ Melly alkalommal egyedül a kapcsolt részek' követinek engedtetett volt meg, hogy azon esetben, ha a magyar nyelvben jártasok nem lennének, a közelebbi 6 év alatt tartandott országgyűléseken szavazataikat latin nyelven is kijelenthessék.

Egyszersmind kimondatott, hogy Ő felsége elrendelte, miszerint a magyar nyelv a kapcsolt részekbeli fő- és középtanodákban (akadémia- és gymnasiumokban) mint rendszerinti tudomány taníttassék; nemkülönben hogy az ország' határain belőli iskolákban a közoktatási nyelv magyar legyen.

NEGYEDIK FEJEZET.

A törvényhozó és végrehajtó hatalom' gyakorlásáról.

65. §.

A törvényhozó hatalom' gyakorlása.*)

A király' felségjogai-, s a nemzet' politikai jogainak hatályából, s ezeknek alkotmány jelölte határok közötti működéséből merül fel az állam' köz életét szabályzó nagy politikai hatalmak', ugymint a törvényhozó és végrehajtó hatalom' gyakorlásának alakja s egész rendszere: mellyre nézve az itten következő fejtegetésekben a vezérlő s irányadó alkotmányos fő elvek egybeállítva előadatnak, — megjegyzevén, hogy a végrehajtó hatalom alatt az általános kormány- és közigazgatási hatalom úgy, mint a polgári és büntető bírói hatalom egy közös felsőbbrendű fogalom alá egybefoglalatik azonképen, mint azt alkotmányunk' egyik legfőbb alaptörvénye, az 1791: 12 illymódon egybefoglalja.

*) Dissertatio de limitibus regiae potestatis' in Hungaria. 1791.

1). A törvényhozó hatalom a magyar alkotmány' értelmében a törvényesen koronázott király és az országgyűlés, mint nemzeti képviseleti testület által közösen gyakoroltatik: mint azt az 1791: 12. t. cz. világos szavakkal szabatosan alkotmányos fő elvül kifejezi. ¹⁾

Milly fontosságú ezen alkotmányos elv a nemzeti államéletre nézve, kitetszik a törvényhozás' általános eszméje s a törvényhozó hatalom' emez alkotmányos szervezete közötti viszony' és kölcsönhatás' szemléletéből. A törvényszerzés' eszméje az, hogy az állam' alapszerkezeténél fogva illy hatalommal felruházott törvényhozónak vagy törvényhozásnak akarátja nemzeti (állami) jogi köz akarat gyanánt törvény' alakjában kihirdettetik. Minélfogva az összes államéletre nézve döntő fontosságú, hogy a nemzeti akaratot képviselő és kifejező törvényhozás a nemzeti akaratnak valóságos kifejezése legyen. Mit a magyar alkotmány az által létesít, hogy az államfenség' személyesítője, a fő hatalom' tulajdonosa és birtokosa, a törvényesen koronázott király mellett, a törvényhozó hatalom' gyakorlásában a nemzet, közvetlen képviseleti műszerve, a kebeléből alakuló képviseleti testület által lényeges részt vesz: ollymódon, miszerint azt a törvényesen koronázott király és az országgyűlés közösen gyakorolja, — úgy hogy valamint az országgyűlés a király nélkül, azonképen a király az országgyűlés nélkül törvényt nem alkothat, törvényhozó hatalmat nem gyakorolhat. Minélfogva Magyarországon a törvény kétoldalú, a törvényesen koronázott királyi, és az országgyűlésileg kifejezett nemzeti akarat' egybehang-

¹⁾ Lásd fennebb 33. §. 216 l.

zása, s ezen kétoldalú egybehangzó akaratnak alkotmányyszerű módoni kinyilvánítása által jó létre; és a törvényhozó hatalom' ezen alkotmányyszerű gyakorlásának alakja s módja egyaránt értendő a törvényhozó hatalom' minden nyilvánulására, törvények' tulajdonképeni alkotásában úgy, mint törvények' eltörlésében vagy módosításában, és törvények' magyarázásában.

2). Az előadottak' értelmében, törvény' alkotása a magyar alkotmány szerint kettős tény által megy véghez, első: a törvény-akarat' létrehozása; másik: a törvény-akarat' kinyilatkoztatása törvény' alakjában.

a). A törvény-akarat létre jó az által, hogy bizonyos, törvényül czélzott, törvényül kötelezendő s nyilvánítandó szabályok' s szabálypontok' tekintetében, a törvényhozás' mindkét tényezője, mind a nemzetet képviselő testület, az országgyűlés, mind a törvényesen koronázott király, egybehangzólag ugyanazon akaratra jut, miszerint a javaslatba hozott szabályokat törvényül, a törvényhozás' mindkét tényezője egyaránt akarja, — a törvény' megalkotására lényeges és döntő a javaslatba hozott szabályoknak törvénné tételére, törvényerőrei emelésére irányzott s azt tartalomként magában foglaló eme kétoldalú közös egybehangzó akarat' létesülése. Mi következőleg megy véghez:

Törvény-kezdeményezés' jogával egyaránt bir a király és az országgyűlés. A királyi felség 1848-ig törvénykezdeményezési jogát az országgyűlésnek már megnyitásakor átnyujtott királyi előadásai által gyakorolta, hanem az 1848-diki átalakítások' szellemében, ezen királyi előadások által az országgyűlés elébe vitt törvény-alkotási felhívások vagy törvényjavaslatok mellett, mindenesetre az országgyűlési ülészekok' folya-

matja alatt is a miniszterek által törvényjavaslatok tárgyalás végett az országgyűlés elébe terjeszthetők. De törvénykezdeményezési jogát az országgyűlés is gyakorolja, és törvény' alkotását célzó indítványok a képviselőház elébe ennek tagjai által terjeszthetők (az országgyűlési tanácskozásoknak az alsótáblánali kezdeményezése iránt fennálló régi szokás és gyakorlat ²⁾ az 1848-diki törvények által változtatva nem lévén). A ház szabályai szerint, ³⁾ a törvény' alkotását célzó indítvány törvényjavaslatképen szerkesztve benyújtandó akkor, midőn bejelentetik.

Az országgyűlés elébe került törvényalkotási indítvány s illetőleg törvényjavaslat, azon szabálypontok' figyelemben tartásával, mellyeket a tanácskozási rend iránt a képviselőház' szabályai kitűznek, a képviselőház által tárgyalatik. Mire nézve a ház' szabályai közül egyenesen a törvényjavaslatokat tárgyzó következő pontok kiemelendők: hogy a törvényjavaslatok, ha a ház tárgyalni kívánja, kinyomva szétosztatván a tagok között, minden esetben osztályülési és központi bizottmányi tárgyalásra utasítandók; hogy a miniszterium által előterjesztett törvényjavaslatoktól a bizottmányi tárgyalást megtagadni nem lehet; hogy törvényjavaslatoknál a cikkelyenkénti tárgyalás' befejezésével, az egészre nézve a szavazásnak egy nap' közbejöttével kell történni. ⁴⁾

Ha a törvényjavaslatot a képviselőház határozat által elfogadta, azt hozzájárulás végett a főrendi táblához átküldi, melly azt, szinte a tanácskozás' rendje iránt

²⁾ Lásd fennebb 62. §.

³⁾ L. Képviselőház' szabályai 32. p.

⁴⁾ Ugyanott, 32. 33. 74. p.

állapított házsabályok' figyelemben tartásával, tanácskozás alá veszi, s iránta határozatot hoz.

Ha a két ház' határozata a fennforgó törvényjavaslat iránt egybehangzó, tehát a felsőház hozzájárult az alsóháznak ez iránti határozatához: akkor létezik a törvényhozási akaratnak egyik alkotó eleme, az országgyűlési határozat, ⁵⁾ — mellynek folytán a mindkét ház által elfogadott törvényjavaslat, az illető elnökök és jegyzők által aláírva, királyi szentesítés végett a királyi felséghez fölterjesztetik, melly fölterjesztésről gondoskodni a miniszteriumnak feladata.

Ha a király az országgyűlés által fölterjesztett törvényjavaslatot elfogadja, ahhoz királyi megegyezését s helybenhagyását adja, ⁶⁾ s azt királyi fő hatalmánál fogva megszentesi: akkor létezik a törvényhozás' alkotmányszerű két tényezőjének azon egybehangzó közös akaratja, mellynek alapján a törvény az ország' alaptörvényei értelmében létrejő.

b) Létrejő pedig az által, hogy ezen törvény-aka-

⁵⁾ A főrendi tábla megtagadhatja hozzájárulását az alsóház határozatához, vagy a maga részéről módosításokat ajánlhat. Ily esetben, ha törvény' alkotása czéloztatik, a két ház között a tárgyalások addig folyhatnak, míg végül talán sikerül a törvényjavaslat iránt egybehangzó határozatra jutni. E tárgyalások' folyama alatt s különben is határozatait a két ház egymással jegyzői által közli. Vesd ö. még a két ház közötti viszonyra nézve fennebb 62 §. 406 s köv. l.

⁶⁾ A király a fölterjesztett törvényjavaslatot visszautasíthatja, vagy módosításokat ajánlhat; ez esetekben törvényalkotás' céljából a korona és országgyűlés közötti tárgyalások addig folytathatók, míg talán a kétoldalú egybehangzó törvény-akarat' létrehozása sikerül. Vesd össze a korona és országgyűlés közötti viszonyra nézve fennebb 62 §. 408 l.

rat királyilag szentesített törvény' ünnepélyes alakjában kinyilvánítatik és kihirdetetik.

1848-ig e részben következő volt az eljárás.

Régibb időkben az országgyűlés által, két táblájának egybehangzó határozata folytán, az alkotandó törvény iránt vegyes ülésből a királyi felséghez intézett s felküldött felirások mellé ritkábban voltak kidolgozott és szerkezetökben megállapított törvényjavaslatok kapcsolva: hanem a törvények a felirásoknak és az azokban foglaltatott törvényhozási javaslatokat ⁷⁾ helybenhagyó, elfogadó s megerősítő királyi válaszok' vagy leiratok' szavaiból készültek; és az országgyűlés' végén a m. kir. udv. kancellária' némelly kiküldött tagjai, és a főrendi s alsó táblától nevezett vegyes küldöttség által *concertatio'* útján szerkesztettek. Az 183²/₆-diki országgyűlésen minden felírás mellé törvényjavaslat is csatoltatott, s megkérített Ő felsége, hogy a szerkezetre nézve is mondja ki véleményét, miszerint illymódon a concertatiokat el lehessen kerülni. ⁸⁾ Ő felsége az elsőt megigérte, egyébaránt a concertatiót továbbra is szükségesnek és fenntartandónak találta. A rendi tábla az e végre kiküldött tagokat (azelőtt minden kerületből egy, utóbbb kettő) újabb időkben titkos szavazat által

⁷⁾ Gyakran kellett ezen törvényjavaslatokat sérelmek' orvoslására irányzani.

⁸⁾ Lásd: Felírás, mellyel az urbéri törvényczikkelyek Ő felsége elébe terjesztetnek. 183²/₆. országgyűl. irom. I, 479 l. . . „hogy a felirások és kegyelmes királyi válaszok által eszközendő egyesség az országgyűlés' végével további vitatás alá ne jöjjön;“ ugyanis megtörtént, hogy a concertatiok' alkalmával meghiusult, vagy lényeges s bajosan legyőzhető nehézségek' által gátoltatott olly tárgy, mellyre nézve az egyesség már a felirások és kir. válaszok által el vala érve.

választotta (előbb azokat az elnök nevezte). A egyes választmány egyes ülésre tevő azelőtt jelentését, s a tárgy is mindjárt ott vétetett tanácskozás alá; 183 $\frac{2}{6}$ óta egyes ülésre történt ugyan a jelentés, de tárgyalás és határozat végett kerületi és országos ülésekre utasított, nehogy a mágnások' és a rendi tábla' tagjai' szavazatai iránt kérdés támadjon.

Meg lévén végleg állapítva azon törvénycikkelyeknek, mellyek iránt a királyi felség és az országgyűlés között az egyesség létre jött, szerkezete: mindezek egyetemben az országgyűlés' berekesztésekor együttvéve emeltettek törvény-erőre, az által, hogy királyi szentesítéssel ellátva, királyi végzemény' (*decretum regis*) alakját feltüntető törvénylevélbe igtatva, királyi aláírás- és pecséttel megerősítve, s oda csatolva a főpapok' és ország' zászlósai' neveit, majdnem hasonló szertartások között, mellyek az országgyűlés' megnyitásakor divatoztak, az összes országgyűlési testületnek átadattak, s így törvény-erővel felruházva, aztán az ország' összes törvényhatóságainak további kihirdetés és ahhoz tartás végett a királyi felség által megküldettek. ⁹⁾

A törvények' szentesítésére nézve az 1848: 4, 2.

⁹⁾ Az 1471: 31 rendeli, hogy minden kir. végzemény minden törvényhatóságnak megküldessék. Ujabb időkig szokás volt a megerősített törvénycikkelyeket megküldeni mindazoknak, kik az országgyűlésre személyesen meghivattak. Hajdan a kihirdetés a vármegyékben élő szóval történt (l. a *Comes praecorum regionum*, és a megyei *archi-praeco*-król Bartal Comm. I, 269 l.). De már I. Lajos' törvénytárunkba igtatott egyetlen végzeményének hiteles másait több vármegye' s Horvátország' levéltára őrzi; Cziráky, 407. §.

§-a azon új határozatot foglalja magában, hogy a hozandó törvények jövendőre Ő felsége által az évi ülés' folyama alatt is szentesíttethetnek.

A törvényhozó hatalom' gyakorlására nézve, mint az 1848-ig törvények' alkotásában nyilvánult, még megjegyzendő, hogy ámbár a törvényszentesítési jog királyi felségjogúl, mellyet egyedül a törvényesen koronázott király gyakorol, elősmértetett, — minélfogva alakilag a törvényezikkelyek királyi végzeményekbe (*decretum regis*) igtatva tünnek előnkbe: mindazonáltal a magyarországi közjog szerint törvények' alkotásánál mindig a sajátképeni fő súly az alkotandó törvény' tekintetében a törvényhozás' két tényezője, a törvényesen koronázott király és az országgyűlés között létesült akarategységre, egybehangzó akaratra, egyezményre, egyességre fektettetett, ebben ősmertetvén fel azon törvényakarát' létrejövetele, mellynek eltökélésében gyökerezik a törvény, és mellynek tartalmából meríti a törvény is tartalmát; — miszerint ahhoz a királyi végzemény' ünnepélyes alakjábani szentesítés azon törvényakarát' nyilvánulásának szokásos alakjaként járult. És ámbár néha, miután az egyesség valamelly szerzendő törvény' tekintetében király és országgyűlés között már létre vala jöve, nehézségek s akadályok a *concertatio*' pontján is merültek fel, mégis az ünnepélyes szentesítés' megadása és az ezzel felruházott törvényezikkelyeknek királyi végzemény' alakjábani átnyújtása országgyűlésen, s illetőleg kihirdetése, nemcsak királyi jognak, hanem királyi kötelességnek is tartatott. A szentesítés' felségjoga Magyarországon nem nyerte amaz önálló alaki jelentőséget, mellyel Erdély' közjoga szerint birt, hol miután az országgyűlés és a

kir. felség között valamelly hozandó törvény' tekintetében, az országgyűlési felírásban foglaltaknak kegyelmes királyi válasszali elfogadtatása által, a megkívánató egyesség szerződészerű módon létrejött, ugyanazon eljárás alakilag még egyszer ismétlődött, midőn t. i. a szerkesztett törvényczikkelyek a karok és rendek' elnöke', és ítélőmesterek' aláírásaival, s a három nemzet' pecsétjeivel megerősítve, ünnepélyes alakban a királyi felséghez fölterjesztett, legfelsőbb királyi aláírásával megszentelés és a törvények' könyvébe leendő igtatás végett, és rá a királyi levélbe szórul szóra beigtatott és beirt s az által a törvények' sorába igtatott törvényczikkelyek az ünnepélyes királyi megszenteléssel ellátva az országgyűlésnek újra kiadattak, hol kihirdettetvén, törvény' hatályát gyakorolták; — hol nem egyszer történt, hogy olly törvényczikkelyek, mellyeknek alkotásában hosszas tárgyalások után az országgyűlés és királyi felség megegyezett, mellyeket a királyi felség kegyelmes leirata által megerősített vala, és a mellyek az ünnepélyes megszentített alakban kiadás végett ujlag fölterjesztettek, ezen ponton végkép meghiusultak, s az erdélyi udv. kancellária levéltárába félretéve elavultak s elhamvadtak: — valaminthogy ez okból Erdélynek minden e századbeli országgyűlése, a két utolsót kivéve, törvényhozási munkálatai által semmi sikert nem birt eredményezni, ámbar szerkesztett és fölterjesztett törvényczikkelyei már a kir. felség által meg valának erősítve.

3). Törvény csak ugyanazon alkotmányos törvényhozási uton törölthetik el vagy módosíthatatik, mellyen alkottaték: ezt az 1791: 12 határozottan állítja.

4). A törvényhozó hatalom' gyakorlásának ugyan-

ezen alkotmányos főtételeihez és módjához van kötve a törvényhozásnak azon működése, melly törvények' magyarázásából áll, — mint ezt az 1791: 12 szavai világosan kifejezik: miszerint t. i. újabb törvény által kijelentetik, hogy valamely törvényben ez vagy azon törvényszabályok foglaltatnak, annak ez vagy azon értelem tulajdonítandó. Ámbár pedig nagy fontosságú alkotmányos biztosíték fekszik abban, hogy a törvények' hiteles magyarázata egyoldalú kormánytény által nem eszközölhető, mindazonáltal azon elv folytán, hogy midőn valamely törvény' értelme hitelesen megállapítandó s kifejezendő, ez csak a királyi felség' és az országgyűlés' egyezése által történhetik, az ország' és nemzet' legsarkalatosabb jogai, alkotmányának alapelvei törvénymagyarázás' színe alatt kétségbevonathatnának. Hogy ez ne történjék, határozottat és kijelentett, a törvények' értelme iránt a királyi hitlevélbe igtatott záradékra is vonatkozólag, az 1741: 8 által (mellynek kitűnő alkotmányos fontossága többször félreösmértetett), hogy az ország' és nemzet' sarkalatos jogait és szabadságait az említett záradék alá vonni, tehát azoknak hatályát s tartalmát törvénymagyarázás' ürügye alatt kétségbe vonni nem lehet.

5). Mi módon jó létre törvény, azon ponttól kezdve, midőn annak alkotására irányzott indítvány terjesztetik az országgyűlés elébe, azon pontig, midőn mint kötelező szentesített törvény kihirdettetik, az országgyűlési tanácskozások' és tárgyalások' rendjéből látható.

6). A törvény' kötelező ereje kezdődik kihirdetésével: ha csak hatályának kezdetére maga a törvény nem tűz más időpontot.

7). Törvényeink nyelvéről már volt szó, fennebb a 64. §-ban.

66. §.

A végrehajtó hatalom' szervezete és gyakorlása.

A végrehajtó hatalom' gyakorlására nézve az 1791: 12 azon fő elvet állítja fel, hogy a végrehajtó hatalmat a királyi felség csak a törvények' értelmében gyakorolja: miben azonban teljességgel nem fekszik az, hogy a végrehajtó hatalom egész terjedelmében kizárólag a király, és királyi műszervek által gyakoroltatnék, mert abban a nemzet a magyarországi törvényhatóságok' önkormányzati rendszere szerint, mint az századok' folyása alatt kifejlődött s megszilárdult, s az alkotmányos szerkezetnek lényeges alkatrészévé vált, tetemes mértékben részesedik; habár nem azon közösség' viszonyában, melly a törvényhozó hatalomra nézve áll fenn, mert a törvényhatóságok ezen önkormányzati hatáskörük' tekintetében nemcsak a törvényeknek, hanem a királyi fő hatalomnak alárendelvék.

A végrehajtó hatalom' gyakorlása körüli királyi felségjogok' tartalmáról s korlátairól már fennebb a 34. §-ban, nemkülönben az ország' törvényhatóságainak ide tartozó lényeges jogairól már az 56. §-ban volt szó: ¹⁾

¹⁾ Arra nézve, minő körülmények között s minő föltételek alatt van a király feljogosítva, hogy elkerülhetetlen szükség' esetén ideiglen kötelező szabályokat, a törvényekkel különben meg egyező dolgokban, parancsoló királyi levelek (*patentales*) által fő kormányhatalmánál fogva, tehát végrehajtó hatalmából kifolyólag, kibocsáthasson, lásd 33. §. 4). pont alatt.

s e helyen csak a végrehajtó hatalom' szervezete, a gyakorlatására rendelt királyi műszerveknek, az ország' törvényhatóságainak és kebelbeli tisztségeiknek alkata és hatásköre alapvonalaiban vázolandó.

67. §.

Folytatás. A központi kormány-hivatalok és hatóságok 1848-ig. *)

I. Magyarország' és kapesolt részei' fő kormány-hivatalai s hatóságai között 1848-ig első és legkitűnőbb helyet a magyar királyi udvari kancellária foglalt el: élén a főkancellárral ¹⁾, s ennek oldala

*) Rosenmann, ius publ. 186—206, 250—255 l. Schwartzner, Statistik II, 61. 62. 86 §. Fényes, Statiszt. II, 39. 40. §. III, 58 §. Beöthy, elemi magy. közjog. 79. 80. Palugyay, Megyerendszer I, 157—163 l. Czirák y, 649—675. 717—725. §. Virozsil, Spec. III, 30—43. 86—89. 93—96 l.

¹⁾ A kancellári hivatal' és nevezet' eredete hazánkban is a magyar királyság' legrégebb korából származik. A nevezet a XIV. század óta végkép megállandósult volt. Ezen udvari titkos kancellár, a királyi titkos pecsét' öre, megkülönböztetendő az ország' fő kancellárától, a királyi kettős pecsét' örétől, melly hivatal' czímét maiglan az esztergami érsek és ország' primása viseli, l. 48. §. 10) jegy. — ámbár azon czím: *Summus et secretarius Cancellarius*, fő és titkos kancellár, mellyet az 1536: 13 tulajdonít az esztergami érseknek, egyszersmind a titkos kancellári méltóságra is vonatkozik; holott ez a fő kancellári méltóságtól — habár régebben néha különös királyi kegyelemből mind a két méltóság egy személyben egyesítettett — a XVI. század óta s már előbb is (l. I. Mátyás' II. és VI. végzeményének berekesztését) külön állott és megkülönböztetendő, és az 1486:

mellett egy vagy két alkancellárral, a megkivántató tiszti személyzettel együtt.

Magyarországnak azon kormánysszervezete szerint melly 1848-ig fennállott, a király' ezen udvari fő hivatala által gyakorolta általában mindazon felségjogait, mellyek úgy a törvényhozó, mint a végrehajtó hatalom körül, az országnak úgy kül-, mint belügyeiben illetik. ²⁾

68, 1. §. által az ország' nagy birái között soroltatik fel. Az udvari kancellár 1731 óta szakadatlanul a világi fő méltóságok közül neveztetett ki; s miután már az 1569: 38 s ujra az 1630: 29 által rendeltetett volt, hogy az udvari kancellár' oldala mellett két tanácsos tartassék (mit későbbi törvényczikkelyek is megerősítettek és sürgettek), testületi szerkezetét I. Lipót', III. Károly', s Mária Terézia' királyi utasításai által nyerte, mellyben 1848-ban történt feloszlatásáig megmaradt, s melly szerint az 1765: 35 értelmében egy referendárius Horvátországból volt kinevezendő.

²⁾ Attól kezdve, hogy a magyar királyok Bécsbe tették át lakásukat, az udvari kancelláriának is ott lön székhelye a király' oldala mellett, s ottan idő' folytán függetlensége és hatályköre csorbát szenvedte. Míg az 1608 kor. előtti 10. t. cz. által előbbi törvényes hatályába és függetlenségébe visszahelyeztetett, mit aztán későbbi törvényczikkelyek ismételve megerősítettek (1609: 21; 1613: 25; 1618: 8; 1622: 17; 1630: 29; 1638: 16; 1687: 8; 1715: 17; 1741: 13), és annak biztosítására ugyancsak az 1608 kor. előtti t. cz. által kijelentetett, hogy mit már az 1567: 40 tilta, magyar ügyekben más udvari hivataloktól kibocsátott levelek érvénytelenek legyenek; függetlenségére vonatkozólag különösen az 1715: 17 úgy nyilatkozáék, hogy a magyar udv. kancellária' hatálya az 1569: 38 szerint épségben maradjon, és az semmi más udvari hivataltól ne függjön, hanem az előforduló ügyek iránt az ugyanazon egy fejedelem' egyéb udvari hivatalaival úgy folytasson levelezést, mint emezek vele; ugyanazt az 1741: 13 ujlag kifejezte, hozzá tevén, hogy valamint a királyi felségnek fő hatalma és méltósága nem engedné meg, hogy a m.

Jelesen a törvényhozó hatalom' gyakorlása körül: általa hirdetett a király országgyűlést, általa folytatta az országgyűléssel való tárgyalásokat, eszközölte a *concertatio'* útján a törvénycikkelyek végszerkezetét, adta át a szentesített törvénycikkelyeket. A végrehajtó hatalom' gyakorlása körül: külügyekben, mellyek Magyarországot s kapcsolt részeit, egészen vagy részben, valósággal érdekelték, ezen magyar udvari fő hivatal' közbejárulásával tárgyalatott és végzett, valamint ennek közbejöttével eszközölte magyar honpolgárok' külföldiek irányábani jogainak is védelmét s érvényesítését ³⁾. Belügyekbeni széles terjedelmű hatályának részletei a következő fő pontokra vonhatók össze. a) Általa eszközöltetett minden (egyházi és polgári) kegyelmi, vagy is a királyi felség' akarata- és kegyelmétől függő ügyek' kezelése és az ezekben kelt legfelsőbb királyi határozatoknak kiadása, hol az ügy' természete úgy hozta magával, kiváltság- (kegyelem-) levél' alakjában. Mi részben különösen megemlítendőek: megürült egyházi nagyobb javadalmak' adományozása, nemességlevelek, honfusítási oklevelek, királyi adományok, mindennemű kiváltságok' adása, ⁴⁾ királyi kine-

kir. udv. kancellária által kiadott kegyelmes válaszai más törvényhatóságok által megzavartassanak, azonképen azt maga Ő királyi felsége sem engedendi történni; végre az ország' függetlenségéről szóló 1791: 10 újból hathatósan megszilárdította, — hozzájárulván még azon törvények is, mellyek a magyar ügyeknek kizárólag magyar tanácsosok hozzájárulásávali tárgyalását s elintézését rendelik.

³⁾ Viroszil, spec. III, 31, l.

⁴⁾ Mindezek törvény szerint (1608: 9 kor. előtt) érvénytelenek voltak, ha csak nem az udvari kancellária által adattak ki.

vezéstől függő hivatalokra s méltóságokra való kinevezések, ⁵⁾ kitüntetések, érdemrendek' s jelek' osztogatása, kegyelmezések, szabadmenet-levelek, gyermektörvényesítések, gyámságok fölötti főfelügyelés és gyámrendelés, és a mi még egyéb efféle ügyek előfordúlnak.

b) Általa bocsátotta a királyi felség legfelsőbb rendeleteit az ország' fő tisztségeihez, a királyi helytartótanácsához s az ország' törvényhatóságaihoz, a közbátor-ság' és köz rendészet' ügyeiben úgy, mint a közigazgatás' egyéb tárgyaiban (kivéven a királyi korona' s kincs' jövedelmeit s azon ügyeket illetőleg, mellyeket a kir. felség egyenesen, mint a hadak' legfőbb ura intézett), mellyek közül különösen fontosságuknál fogva kiemelendők a katonaság' elhelyezését s élelmezését, az egyházkormányt és közoktatást, alapítványokat és ösztöndíjakat, ⁶⁾ az ország' mindennemű közigazgatási érdekeit s közlekedési eszközeit, a szabad kir. városokat ⁷⁾ tárgyazó ügyek, utasítások' adása a királyi kormány' műszervei számára, a főfelügyelési felségjog' gyakorlása, mind általában a törvények' pontos megtartása' s foganatosítása', mind különösen az önkormányzati jog-

⁵⁾ Némelly ilyen hivatali helyre a királytól nyert meghatalmazásnál fogva közvetlenül az udvari kancellária tette a kinevezést; különösen a kancellária nevezte ki a katolikus iskolák' és akademiák' tanítóit, tanárait s tisztviselőit (az egyetemi tanárok' s az iskolai főigazgatók' kivételével); és saját kebelében a tisztviselőket a fogalmazótól kezdve lefelé.

⁶⁾ Az udv. kancellária osztogatott segédelmet az egyházi alapból, adott minden királyi adományozást illető ösztöndíjt s alapítványi helyet, kivéve a Theresianumot és a bécsi convictust.

⁷⁾ Ezekben az udv. kancellária a magyar kir. udv. kamarával egyetértőleg járt el.

gal bíró testületek' tekintetében. c) Általa gyakorolta a király fő felügyelését az igazság' rendes és gyors kiszolgáltatására, s azt bírói parancsok által előmozdította, természet szerint a törvény szabta korlátok' megtartásával.

Mindezen ügyek' tárgyalása s elintézése körül az udvari kancelláriának egyik legfőbb feladata volt ovatosan gondoskodni, hogy a felségjogok épségben fenntartassanak, nehogy a király' nevében valami törvénnyel ellenkező rendeltessék (mint azt már az 1543: 31 kifejezte), nehogy a királyi hatalom s tekintély valami összeütközésnek vagy csorbulásnak tétessék ki.

Az udvari kancellária' határozatai királyi jóváhagyás alá bocsáttattak, az ügyek' különbözéséhez képest vagy külön fölterjesztések, vagy a jegyzőkönyvek' fölterjesztése által. S a végzések és rendeletek kiadattak nagyobb fontosságú ügyekben kegyelmes királyi leiratok' alakjában királyi aláírással, vagy királyi rendelvények' vagy válaszok' alakjában Ő felség' nevében. És pedig az egész országot érdeklő rendeletek a kir. helytartótanácsához küldettek, hogy általa azok az illető törvényhatóságok' tudomására juttassanak; olyanok, mellyek vármegyét, szab. kir. várost vagy kerületet illettek, egyenesen az illető törvényhatóságához intéztettek; végre olyanok, mellyek valamely község', vagy magán-személyek' ügyeit érdekelték, azon hatóságához küldettek, mellyhez az érdeklett község vagy személyiség tartozott.

Végre a magyar kir. udv. kancellária hiteles hely volt; és ottan vezették a királyi könyvek (*libri regii*), mellyek I. Ferdinánd óta minden adományi, nemesi s más fontosabb okleveleket magokban foglaltak, s mely-

lyeknek hiteles másolatai az egész országban törvényes hitelességgel bírnak. Nemkülönben visszahelyezési (*repositionalis*), urbéri és nemességet mutató perekben a legfelsőbb bíróság volt. ⁶⁾

II. Magyarországon és kapcsolt részeiben a politikai igazgató legfőbb kormányhatóság, mely által a király végrehajtó hatalmát közigazgatási ügyekben rendszerint gyakorolta, a magyar királyi helytartótanács volt, ⁸⁾ mely azon szervezetét, a mint 1848-ig fennállott, az 1723: 97—102. törvényczikkelyek által nyerte. ott kijelölt jogállásában és hatáskörében pedig az 1741: 11, s még hathatósabban az 1791: 14 által megerősítettett.

Jelesen annak szerkezetét az 1723: 97 állapította meg úgy, a mint az lényegesen egészen 1848-ig megmaradt; ¹⁰⁾ az ugyanazon évi 98—100. törvényczik-

⁶⁾ A legrövidebb ideig létezett illyr udv. kanczellária az 1792: 10 által eltöröltetett; az erdélyi udv. kanczellária a magyarországihoz lényegileg hasonló állással s hatállyal birt; mindazonáltal némely nem csekély eltérésekkel, melyeknek részletes felsorolása e munka' körén kívül fekönnék.

⁸⁾ Királyi helytartókról l. fennebb 44. §. 1). pont alatt. Ezek mellé a főpapok' és országnagyok' rendéből csatolandó tanácsosokat már 1542 (Poson.): 30 sürgetett. Illy tanács, mely a király' távollétében az ügyeket intézze, csakugyan még I. Ferdinánd alatt felállított; annak régi méltósága- s hatályában megtartását s illetőleg helyreállítását későbbi törvények is szorgalták (1582: 1; 1588: 3; 1608: 10 kor. előtt; 1609: 21); azonban hatálya idővel, kivált I. Lipót' idején igen csökkent vala, s végre 1723-ban történt a király' és rendek' közmegegyezésével törvényczikkelyek által az ország' ezen nagy fontosságú politikai főkormányzékének új szervezése, sőt ezen szervezet' fő részleteinek törvény általi megállapítása.

¹⁰⁾ A belső szerkezet' részletei a kir. helytartótanács szá-

kely pedig némelly kebelbeli s alája rendelt hivatalokról intézkedett.

Jogállását és a királyi felséghezi viszonyát az 1723: 101 szabályozta illymódon, hogy a helytartótanács semmi udvari hivataltól, hanem (királyi tanács gyanánt) Ő felségétől függjön, s fölterjesztéseit egyenesen Ő felségéhez tegye (az udvari kancellária útján); hogy Ő felsége kegyelmes válaszait (az ügyek' különbségéhez képest) királyi leiratok vagy királyi rendelvevények által adandja (szinte az udvari kancellária' útján); hogy a szomszéd országok' s tartományokban létező kormányzások- s kormányhatóságokkal levelezést illetőleg, miután ezek egymás között a közügyet érdeklő dolgokban nem leveleznek, hanem Ő felségéhez tesznek jelentést, a magyar kir. helytartótanács ugyan- ehhez tartsa magát. Az 1741: 11 is világosan kifejezte azon elvet, hogy az országban minden politikai, s az ország' közállapotját érdeklő ügy, az ország' törvényei által állapított módon a királyi helytartótanács által (mely az 1723: 101 kifejezte függetlenségében s hatályában fenntartandó) tárgyalassanak.

Hatásköre a közigazgatás' vezérletében s a közigazgatási ügyek' intézésében, nemcsak az anyaországra, hanem a kapcsolt részekre is kiterjedt. ¹¹⁾

Hatályára nézve az 1723: 102 azon elveket tűzte ki: hogy a királyi helytartótanács az ország' törvényei

mára kiadott királyi utasításokból megolvashatók; ezek között az utolsó 1801-ben kelt, s a legutóbbi időkig megmaradt hatályában.

¹¹⁾ Miután Mária Terézia' által Horvát-, Tót- és Dalmát. országban felállított helytartóság eltöröltetett s ezen eltörlés az 1791: 58 által megerősítettetett vala.

ellen semmit se határozzon, és az országgyűlésen hozott törvényeket, azok által, kiket e kötelesség illet, foganatba vétesse; s azon tárgyalási fő elvet szabta elő, hogy a tanácsban szavazattöbbséggel hozott végzéseket a tanácson kívül megmásítani, megváltoztatni szabad ne legyen.

Illymódon a kir. helytartótanács a törvények' foganatosítására és sértéseik' elhárítására szükséges minden törvényes hatállyal felruházva, ugyanazon jogállásában s hatályában, mint semmi más hivataltól nem függő s egyenesen Ő felségének alárendelt kormányhatóság, az 1791: 14 által megerősített, melly törvénycikkely egyszersmind a törvények' szentségének épségben tartására azon nagy fontosságú jogot s kötelességet tulajdonította, hogy ha netalán az országba törvénytelen parancsok bocsáttatnának, azokra vonatkozólag a királyi felséghez, a neki és az országnak tartozó hűségénél fogva, fölmerülő észrevételeit terjeszteni köteles legyen; a királyi felség pedig ugyanezen törvénycikkelyben ígérte, hogy királyi tisztjénél fogva, s a törvények' megtartásáról tett ünnepélyes fogadásához képest, ezen előterjesztvényeket kellő tekintetbe veendi.

Ézen törvényes alapon hatásköre, s a tárgyalás' és ügyintézés' rendje királyi utasítások által részletesen meghatározott; illy királyi utasítás a helytartótanács számára utóljára 1801-ben bocsáttatott ki, mellynek a helytartótanácsi hatályban foglalt fő teendőket ki jelező pontjai a következők :

a) A kir. helytartótanács, mint Magyarország' fő politikai kormány széke, a rábizott ügyekben fölterjesztéseit a királyi felséghez teszi, s a királyi válaszokat a

magyar kir. udv. kanczellária' útján kapja rendeletek (*decretum*) által, nagyobb ügyekben pedig, vagy midőn királyi rendelés ellen tett fölterjesztésre adatik válasz, királyi leiratok által. A helytartótanács a hozzá bocsátott királyi parancsokat tisztelettel fogadni s azok' foganatosítására felügyelni tartozik. Mindazonáltal, ha azokban valami foglaltatnék, mi az ország' törvényeivel, vagy a helybeli körülményekkel vagy a közérdekkel kevésbé egybehangzónak tetszenék, szabad az ezen parancs ellenében fennforgó észrevételeit, kellő mérséklet- és tisztelettel a kir. felség elébe terjeszteni, sőt a körülményekhez képest a nádornak is, mint a király és ország közötti törvényes közbenjárónak pártfogását kikérni; de ha a királyi felség továbbra is megmaradna rendelésénél, a helytartótanács azt foganatba venni köteles. Azonban ha az ország' törvényhatóságai az ilyen, helytartótanács' útján hozzájuk intézvényezett királyi rendelés ellenében alapos észrevételeket terjesztenének elő, a helytartótanács azokat véleménye' kíséretében a királyi felséghez juttatja.

b) A helytartótanács' fő kötelessége felügyelni, hogy az ország' törvényei s a királyi rendelések kellően megtartassanak; s ha a helytartótanács azt venné észre, hogy azok valahol meg nem tartatnak, az elleneselekvő törvényhatóságot meginti; ha pedig ez az ezen ügyben hozzá bocsátott parancsnak nem engedelmeskednék, az egész ügyet orvoslás végett a királyi felség elébe terjeszti, az iránti véleményével, miként kelljen az ellenszegülő törvényhatóságot engedelmesre szorítani. Különösen felügyel, hogy a főispánok a törvények értelmében, s a kibocsátott Mária-Terézia-féle utasítás szerint tiszti kötelességöknek pontosan

eleget tegyenek, köz és kis gyűléseket az ügyek' megkivántatóságához képest, valamint törvényszéki üléseket tartsanak, vagy tartassanak, azokon, ha csak egyéb köz tisztség által nem akadályoztatnak, jelen legyenek, a törvényes időben a tisztújító székeket megtartsák; hasonlóképen, hogy a megyei tisztviselők kötelességeiknek eleget tegyenek, a népet ne nyomják, a rovásokat igazságos módon eszközöljék, s végre tisztségökről minden évben számot adjanak. A vármegyék fölött a fő felügyelést a helytartótanács a jegyzőkönyvek felmutatása által gyakorolja, a megyék' jegyzőkönyveit észrevételekkel vagy azok nélkül legfelsőbb felügyelés végett a királyi felséghez fölterjeszti, a városok' jegyzőkönyveit pedig az illető városnak, észrevétellel vagy a nélkül leküldi.

c) Az adó' ügye a törvények által a helytartótanácsra lévén bízva, ez gondoskodik, hogy hátralékok hosszabb ideig ne maradjanak s ne gyűljenek fel, felvigyáz az adó' pontos beszedésére, a hátramaradó törvényhatóságokat megintí, végre módokat javasol az adóösszeg' beszedésének könnyebbítésére. Hasonlóképen felügyel, hogy a katonaság' elhelyezésére, tartásuk iránti intézkedésre s az adó' átvételére rendelt, s a tartományi fő biztosság' igazgatójának vezérlete alatt működő tartományi biztosok tiszti kötelességeiknek a kapott utasításhoz képest pontosan eleget tegyenek.

d) A királyi felügyelés alatt levő kegyes alapítványok', és a szerzetes rendek' eltörlése által a vallásalapnak jutott jószágok' igazgatása a helytartótanácsra lévén bízva, ezen ügyek a helytartótanács' kebeléből a királyi felség által a primás', vagy széküresség' esetén, egy megyés püspök elnöklete alatt alkotott egy-

házi bizottmány által tárgyaltatnak, melly azokról a helytartótanácsnak jelentést tesz. Hasonlóképen különös gondjára bízván a nevelés' ügye, hogy a tanulmányi ügy kellő rendben tárgyalassék, ez iránt a királyi felség által a helytartótanácsi tanácsosok közül nevezett elnök alatt tanulmányi bizottmány alakíttatik, melly a tanulmányi ügyeket tárgyalja, s azokról a helytartótanácsnak jelentést tesz.

e) Kötelessége a helytartótanácsnak, mindent a mit az ország' kül- és belkereskedésének előmozdítására szükséges- vagy czélszerűnek tart, elrendelni, vagy a királyi felségnél javaslatba hozni; elrendeli s illetőleg javaslatba hozza utak', töltések', hidak', csatornák' építését, s egyéb a belső és külső közlekedés' céljának előmozdítására tartozókat. A köz gazdaszatot, selyemtenyészést s egyéb iparágakat felvirágoztatni ügyekeznek.

f) Javaslatba hozza az ország' belbátorsága' előmozdításának s megállapításának eszközeit, s a vármegyéket azoknak megtartására utasítja, valamint szemmel tartja, hogy a mik királyi rendeletek által tűzvések s az egészség' ügye iránt rendelve vannak, gondosan megtartassanak.

g) A helytartótanács továbbá az ország' minden törvényhatóságaitól be kéri a házi pénztárak' kiadásainak előleges kimutatásait, s ez alaplóli haszontalan kiadásoknak elejét ügyekszik venni.

h) Különös gondjára volt bízva a helytartótanácsnak az urbér' ügye; nemkülönben a vármegyék' és városok' gondjára bizott pénztárak' fölötti felügyelés.

i) A szomszéd örökös tartományok' kormányzékeivel közlendő ügyekre nézve a helytartótanács ezen

utasítás 16. pontja által oda volt utasítva, hogy ezen ügyek iránt azokkal levelezzen, ellenben azokra nézve, mellyek külső országokra vonatkoznak, mindig a királyi felséghez tegyen fölterjesztést.

k) Végre általában oda volt utasítva a helytartótanács, hogy különben is általában a mi hasznost és a közjóra nézve sikeresst rendelendőnek vél, azt véleménye' kíséretében Ő felsége elébe terjessze, azokat pedig, mellyeket a legfelsőbb királyi szolgálat' s az ország' kárára fordulóknak tapasztalna, elhárítani törekedjék.

Azonkívül a szóban forgó királyi utasítás részletes határozatokat foglalt magában a királyi kinevezésnek fenntartott helytartótanácsi tisztviselői helyek' betöltésére teendő kijelölések, valamint az 1723: 98 által a helytartótanács által kinevezendőnek fennhagyott hivatalnoki helyek' betöltésére nézve; további folyamában pedig különösen szabályozta a helytartótanács' elnökének hatályát, a tanácsosok', titkárok' s fogalmazók' teendőit, a kancellariai igazgató' s alája rendelt hivatalok' feladatát, s az ügyek tárgyalásának rendjét a kir. helytartótanács' kebelében; a hozzá mellékelt ügykezelési utasítás pedig az egyes ügyosztályokban az ügykezelés körül megtartandó rendet szabályozta.¹²⁾

Már a fennebbieken fordúlt elő szó a helytartó-

¹²⁾ Ha a király hosszabb időn át az országban talált mulatni, a királyi helytartótanácsnak, melly a távollevő király' nevében intézte az ügyeket, teendőinek folytatása különös királyi parancs' által hagyatott meg; Cziráky, 669, §. Erdélyben az ország' egyéb fő tisztjeivel együtt a kormányzéki tanácsosok' választását, az úgynevezett diplomatikai és ország' sarkalatos hivatalaira való választást, a rendek részére a lipótféle hitlevél s az 1791: 20 biztosítá.

tanács' kebelében, s oldala mellett és alatta létezett segédhivatalokról és bizottmányokról, mint: a kebelbeli egyházi, valamint a tanulmányi bizottmány, igdtató, kiadó, levéltári hivatal, számvevőség, országos levéltár, országos pénztár, építészeti igazgatóság, posta-igazgatóság stb.; különösen pedig a tartományi bizottság (*Commissariatus provincialis*), adó- és katonai ügyekre, melly az 1723: 100 által állíttatott fel, s teendőire nézve ugyanakkor szabályozó utasítással láttatott el.

Hasonlóképen e helyen említendő meg a fi u m e i kormány szék, mellyet az egész magyar tengerpart' nevezete alá foglalt vidékre nézve Mária-Terézia állított fel egy kormányzó' vezérlete alatt, s melly a politikai igazgatás ügyeire nézve a helytartótanácsnak közvetlenül volt alárendelve, de nem a szorosan tengeri kereskedelmi s consulsági ügyekre nézve.

III. A korona' s a királyi fiscus' jövedelmeit, s az azokra tartozó ügyeket a *magyar királyi udvari kamara*¹⁵⁾ igazgatta, a kamara-elnök' vezérlete alatt, kinek az 1608: kor. előtti 5; 1681: 14 szerint világi rendűnek kellett lennie.

A királyi kamarát tárgyazó törvényeink' száma nagy, mellyek közül csak ezen magyar királyi udvari fő hivatal' függetlenségére vonatkozók kiemelendők. Ugyanis, régibb törvények után, a magyar kir. udvari kamarának a bécsi cs. k. udvari kamarától független-

¹⁵⁾ A magyar királyi kamara már az 1542 (posonyi): 16. és 43, 5. §-ban említettik. A mint látszik, a királyi kincstár s a korona jövedelmek' igazgatása kezdetben a királyi tárnokmester' kezében volt; utóbb helyette ezen hivatalra kir. kincstárnok említettik, kinek oldala melletti tanácsosokról az 1609: 21 emlíkezik.

ségét az 1715: 18 kifejezte, mit az 1723: 16 megerősített, s az 1741: 14 újlag imígy fejezett ki: hogy a magyar királyi kamara a honi törvények szerint illető hatályában teljesen és mindenben megtartassék; és az udvari kamarától függetlenségének teljesebb kitüntetése végett, az ottan tárgyalt ügyekről felírásait közvetlenül a királyi felséghez címezze, és küldje fel, és azokra vonatkozólag az udvartól csupán csak királyi leiratokat fogadjon el; hogy továbbá mindazok, mik Magyarországon és kapesolt részeiben a királyi kincstárt illetik, következőleg a só' ügye s a bányaugyek is, ugyanezen magyar királyi kamara alá rendeltessenek. ¹⁴⁾ Az 1791: 22 a bányaugynek a magyar kir. kamara alá rendeltetését újlag kijelenté, s ugyanazt az 1792: 8, 2. §. megerősíté; s ez okból az 1830: 10 által a tengeri só' ügye is a magyar tengerparton a magyar kir. kamara' igazgatása alá rendeltetett.

Mivel a magyar kir. kamara a korona' javait s a fiscalis jószágokat földesuri jognál fogva kezelte, s ezen jószágok' tekintetében a királyi fiscus az 1741: 23 szerint a rendes törvény' utját követni tartozik; s az illető törvényhatóságok' rendelkezései a kamarai jószágokra is kiterjednek: annál fogva a kamarai tanácsosok' sorába számíttatott a királyi ügyek' igazgatója is, ki az alatta levő királyi ügyigazgatói és kamarai fiscalisokkal a sz. korona' minden jogai- és igényeinek gondját hivatalánál fogva viselni tartozik, hogy a sz. korona' jogai s kiváltságai mindenütt és mindenben épségben sértetlenül fenntartassanak.

¹⁴⁾ Midőn az 1715: 18 a magyar kir. kamarának a bécsi udvari kamarától való függését eltörlé, az ezzel való levelezés' folytatását fennhagyá.

Vége, mivel a szab. kir. városoknak, mint korona javaknak gazdasági ügyei a kamara' felügyelése alatt álltak, annál fogva, az 1715: 36 szerint az e részben tapasztalt hiányok' orvoslására királyi engedelemmel onnan bizottmányok küldethettek ki; mindazonáltal a kamarának politikai és törvénykezési ügyekben (kivéven a contrabanda' eseteit) semmi része sem volt. ¹⁵⁾

IV. A hadügyet (a nemesi fölkelés' kivételével) a király, mint a hadaknak Magyarországon és kapcsolt részeiben ura, főhatalmánál fogva szabadon igazgatta: ügyelve azonban arra, hogy az ország' törvényei illyes hadügyi és katonai rendszabályok által sérelmet ne szenvedjenek, — valamint, hogy a melly szabályok az ország' törvényeiben a hadügyeket, a katonaságot s katonai viszonyokat tárgyazólag foglaltatnak, azok a katonai részről is pontosan megtartassanak. A Magyarországon és kapcsolt részeiben, valamint Erdélyben létezett hadi fő parancsnokságok (Budán, Temesvárott, Péterváradon, Zágrábban, Nagy-Szebenben) a rendeléseket a hadi és katonai ügyekben a bécsi' udvari hadi tanácstól vagy ennek utján kapták.

¹⁵⁾ 1622: 25; 1659: 46; 1681: 37. A magyar kir. udv. kamara' fő igazgatása alatt állott különféle felsőbb és alsóbb rendű kamarai hivatalok' és műszervek' szerkezete, állása és hatásköre iránti határozatok e helyen — a magyar közigazgatási jog alakzatai- és szabályainak részletesebb fejtegetése e munkának körén kívül esvén — mellőztetnek.

Folytatás. A független magyar felelős miniszteriuma.

Az ország' fő kormányhivatalai' s hatóságai' szerkezetét, jogállását s hatáskörét az 1848: 3 gyökeresen átalakította, független magyar felelős miniszterium' felállításával. Az idézett törvénycikkely' ide tartozó határozatai a következők:

1). Ő felsége, és távollétében a nádor s királyi helytartó ¹⁾ a végrehajtó hatalmat a törvények' értelmében független magyar miniszterium által gyakorolják, s bármely rendeleteik, parancsolataik, határozataik, kinevezéseik csak úgy érvényesek, ha a Buda-Pesten székelő miniszterek egyike által is aláíratnak. ²⁾

2). A miniszteriumnak mindegyik tagja mindenemű hivatalos eljárásáért felelős.

3). A miniszterium' székhelye Buda-Pest.

4). Mindazon tárgyakban, melyek addig a m. kir. udv. kancelláriának, a kir. helytartótanácsnak s a kir. kincstárnak, ide értve a bányászatot is, köréhez tartoztak, vagy azokhoz tartozniok kellett volna, s általában minden polgári, egyházi, kincstári, katonai, és általában minden honvédelmi tárgyakban Ő felsége a végrehajtó hatalmat kizárólag csak a magyar miniszterium által gyakorolja.

Az érsekek-, püspökök-, prépostok- s apátoknak és az ország' zászlósainak kinevezése, a kegyelmezési

¹⁾ Lásd fennebb 34 §. 4) pont. és 44 §. 1) pont alatt.

²⁾ Vess össze 1848: 3, 8. §.

jog' gyakorlása, és a nemesség', czimek' s rendek' osztása, mindig az illető felelős magyar miniszter' ellenjegyzése mellett, egyenesen Ő felségét illeti. ³⁾

A magyar hadseregnek az ország' határain kívüli alkalmazását, nemkülönbén a katonai hivatalokrai ki nevezéseket, Ő felsége a folyvást királyi személye körül leendő felelős magyar miniszter' ellenjegyzése mellett határozza el. ⁴⁾

Azon tárgyak, mellyek az 1848-ig létezett kormánytestületek által végelhatározás végett Ő felségéhez szoktak fölterjesztetni — kivéve az 1848: 3, 7. s 8. §-ban kijelölteket — Ő felségének az országbóli távollétében a miniszterium által a nádor' s kir. helytartó' elhatározása alá terjesztendőek.

5). A miniszterium áll egy elnökből, s ha az maga tárezát nem vállal, kivüle még nyolcz miniszterből. A miniszterelnököt Ő felségének az országbóli távollétében a nádor s királyi helytartó, Ő felségének jóváhagyásával nevezi. Minisztertársait legfelsőbb megerősítés végett az elnök teszi javaslatba.

A miniszterek' egyikének folyvást Ő felsége' személye körül kell lennie. s ezen miniszter mindazon viszonyokba, mellyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklík, befolyván, azokban 'az országot felelősség mellett képviseli. ⁵⁾ Ezen Ő felsége' személye kö-

³⁾ 1848: 3, 7. §.

⁴⁾ 1848: 3, 8. §.

⁵⁾ Ezen közös ügyek iránt az 1848-diki törvényekben közelebbi határozatok s utmutatások nem foglaltatnak; azokra csak általánoson utalnak az 1848: 3, 2. §. („a birodalom' kapcsolatának épségben tartása mellett“), az előbeszéd („a pragmatica sanctio által vele [t. i. az országgal] válhatlan kapcsolatban álló

rül leendő miniszter mellé a kívántató hivatalos személyzettel két állodalmi tanácsost rendel az 1848: 3,

tartományok iránti törvényes viszonyai“). Mindazonáltal ezen közös viszonyokra, s ezekre a hongyülés' részéről felfogására nézve, némi utmutatást nyerünk az országgyűlésnek 1848 april 3-ról kelt felírásából, (országgyűl. irások 1847/8, 169 sz. alatt 156 l.): „Addig is, míg azon közálladalmi költségek iránt, melyek az összes birodalmat közösen érdeklik, kölcsönös értekezés után a jövő törvényhozás intézkedendik, — a királyi udvarnak fenntartásához, a közös diplomatiához, és a magyar hadsereghez megkívántató különbféle katonai testületek' ellátására szükséges költségek' fejében, minden esetre jövendő beszámítás mellett 3 millio pftokat, Felségednek mult martius hó 31-kén kelt kegyes királyi leirata folytán ezeannel megajánlunk“. Az itt idézett kir. leirat ugyanezen országgyűl. irások között 159 sz. alatt 149 s köv. l. megolvasható. Ezen kegyelmes királyi leiratban a honvédelmi miniszteriumot illetőleg a kir. felség' részéről a következő nyilatkozat tétetik (mellyhez képest történt az 1848: 3, 8. §. szerkesztése): „Valamint a honvédelmi szerkezet, s a környülállások' szükségéhez képesti hadi ajánlatok körüli rendelkezést a törvényhozás' köréhez, a rendes katonaságnak az országban elhelyezését s béke' idején alkalmazását, pedig a királyi helytartónak a felelős magyar miniszterium' útján gyakorlandó kormányzatához tartozónak elismerem; úgy viszont a hű KK. és RR-nek királyi házam s a pragmatica santioval szentesített birodalmi kapocs iránti hű ragaszkodásuktól bizton várom, miként önként átlátandják, hogy a magyar hadseregnek az ország' határain kívüli alkalmazása, nemkülönben a katonai hivatalokrai kinevezések, a szükséges birodalmi összhangzás végett, egyenesen csak legfelsőbb királyi elhatározásomtól függhetnek; az ez esetekbeni ellenjegyzés tehát a folyvást királyi személyem körül leendő miniszterre leszen bizandó.“

Az 1848 april 3-diki felírás által tett ajánlatnak elfogadása iránti kegy. kir. válasz az 1847/8 országgyűl. irások között 216 sz. alatt 191 l. megolvasható.

Végül, megjegyzendő, hogy az államadóság' ügye az 1847/8-

20. §. hogy ezeknek segélyével az 1848: 3, 7. §-ban egyenesen Ő felségének fenntartott tárgyakat kezelje. ⁶⁾

A miniszteriumnak, azon tagján kívül, ki a kir. felség' személye mellett a most említett ügyekre ügyel, következő osztályait jelöli ki a törvény: a) belügyek', b) országos pénzügy', c) közmunka' és közlekedési eszközök' és hajózás', d) földművelés', ipar' és kereskedelem', e) vallás' és közoktatás'; f) igazságszolgáltatás' és kegyelem', és g) honvédelem' osztályait.

Mindegyik osztálynak, valamint az ahhoz tartozó s az illető osztályfőnökök' vezérlete alatt álló hivatalos személyzetnek élén külön miniszter áll.

A kebelbeli ügykezelés módját mindegyik miniszterium maga határozza meg.

Az összes miniszterium' tanácsülésében, midőn Ő felsége vagy a nádor királyi helytartó abban jelen nincs, a miniszterelnök elnököl, ki e tanácsot, midőn szükségesnek látja, mindenkor összehívhatja.

6). Mindegyik miniszter azon rendeletért, mellyet aláír, felelősséggel tartozik.

7). Az ország' közügyei fölött Ő felsége', vagy a nádor s kir. helytartó', vagy a miniszterelnök' elnöklete alatt tartható értekezés végett, Buda-Pesten álló dalmi tanács' felállítása rendeltetett ⁷⁾. ennek állandó

diki országgyűlésen nem került tárgyalás alá, miután az országgyűlés vége felé közelgett, s új képviselőház, a követeknek népképviselő' alapjáni választása által, vala egybealkotandó, mellynek elébe lett volna az összes nemzetre kiható nagy fontosságú ügy terjesztendő.

⁶⁾ Az 1848: 3, 20. §. e két állodalmi tanácsost azon izben a feloszlatott m. kir. udv. kancellária' előadó tanácsosai közül rendelte volt az illető miniszter' előterjesztésére kineveztetni.

⁷⁾ A törvények- és oklevelekben előforduló királyi és or-

elrendezése a közelebbi országgyűlésnek tartatván fenn.

8). Az 1848-ig fennállott fő kormányhivatalok' s hatóságok' tagjai iránt, átmeneti rendszabályúl ugyan-ezen törvénycikkely által határoztatott: hogy a magyar kir. udv. kancellária' tanácsosai az állodalmi tanácsba tétessenek át; a kir. helytartótanács s az udvari kincstár az illető miniszteri osztályok között — az állodalmi tanács' alakításánál is szemügyben tartandó 1791: 58 törvénycikkelyre való figyelemmel (miszerint t. i. a kapcsolt részekből is egyének mind a főbb, mind az alsóbb rendű hivatalnoki helyekre igazságos arányban alkalmaztassanak) — felosztassék; s a m. kir. udv. kan-

szágos tanács (*Consilium regis et regni*) a magyar királyság' leg-régibb idejében jelentett országgyűlést, de kormánytanácsot is. Kormánytanácsnak, melly a király' oldala mellé az ország' részéről nevezett tanácsosokból állt, kiknek hozzájárulása a fontosabb ügyek' eldöntéséhez megkívántatott, nyomait III. Endre' végzeményeiben feltaláljuk (1291: 7; 1298: 23), mire nézve I. Kovachich, Suppl. ad vest. I, 119 l. Bartal, comm. II, 194 l. holott addig a király, ki az országot majdnem egész éven át utazta, azon főpapok' s országnagyok' tanácsával élt, kik épen kéznél voltak. Ugyanolly kormánytanács' nyomait az 1446: 9 (Kovachich, Sylloge I, 112 l.) feltünteti, mellytől az országos tanácsot megkülönböztetendőnek véli Knauz, az országos tanács' és az országgyűlések' története 1445—1452. Pest 1859. Az I. Mátyás' idejébeni kormánytanácsról I. Bartal, comm. III, 202 l. (1458: 32. 35. Kovachich, sylloge I, 147 l. és 1478: 12). Az országos tanács, az ország által választott tanácsosokkal, II. Lengyel László alatt nevezetes szerepet játszott (jogállásáról I. Bartal, comm. III, 269 s köv. l. 1495: 8; 1498: 2; 1500: 10; 1507: 3), az 1507: 7 őket cselekvényeikért az országgyűlés irányában felelősekké nyilvánította; s rólok II. Lajos' törvényeiben is van említés (1518: 39): míglen az egész intézmény romba dült a mohácsi vésszel.

ezellária', a kir. helytartótanács' s az udv. kincstár' elől-
ülő tagjai az állodalmi tanácsban foglaljanak helyet, és
ott a Felsőg', a nádor' s kir. helytartó' vagy miniszte-
rek' távollétében elnököljenek ; ezen kormánytestüle-
teknek végre minden hivatalnokai s szolgálái, s így nem-
csak azok, kik újabb alkalmazást nyertek, hanem addig,
míg másképen alkalmaztathatnának, azok is, kik a mi-
nisteri osztályokban el nem helyezettek, fizetésöket,
mellynek élvezetében voltak, egészen megtartsák. ⁸⁾

9) Végre a közigazgatásnak a miniszteri felelős-
séggel összhangzásba hozatala végett, az 1848: 29 által,
a kormányi kinevezéstől függő köz hivatalok' tekinte-
tében, a törvény' útján kívüli elmozdíthatatlanság egye-
dül az igazságszolgáltatással megbízott bírói hivatalok-
ra szorítottatott.

69. §.

A közigazgatás az ország' törvényhatóságai' körében.

Az 1848: 3, 26 §. az ország' minden törvényható-
ságainak addigi törvényes hatóságát ezentúl is teljes
épégében fenntartja, valamint azt annak idején az 1791:
14 is biztosította.

A magyar törvényhatóságok' lényeges közjogi tulaj-
donságai s jellemvonásai már fennebb az 53. §-ban vá-
zoltattak. Ezek megannyi fő elveket képeznek, melyek-
ben a magyar törvényhatóságok' önkormányzati rend-
szere gyökerezett: mellynek minden egyes intézményei-
s teendőiben, valamint összes működésében részletes

⁸⁾ A miniszterek' viszonyáról az országgyűléshez l. 63. §.
412 l. A miniszteri felelősség' részleteiről a következő fejezet-
ben az alkotmány' biztosítékai között lesz szó.

fejtegetése, hozzá a mennyire lehetséges, tekintettel más alkotmányos államok' rokon szellemű intézményeire, háladatos feladat s kedves foglalkozás lenne: a jelen munka' tervéhez képest azonban e helyen a magyar törvényhatóságok' önkormányzati rendszerének, egyes intézményeinek, s úgy végrehajtói, mint önálló közigazgatási működésének csak fő vonásai vázolhatók; és pedig az 1848-diki előtti állapotot tekintve, lényegileg csak a megyékre szorítkozva, miután a szab. kir. városokat valódi önkormányzat' hatalmával felruházott törvényhatóságokká csak az 1848-diki törvények emelték.

I. A vármegyék 1848-ig.

A magyar vármegyei intézmény, a mint az századok óta korunkig fennállott, a magyar alkotmányos rendszer' egyik leglényegesebb és legsajátságosabb alkatrészeként, ősi csiréből a magyar állam' eredetével egykorúlag vette kezdetét; ¹⁾ bár fő jelentése s szereplése

¹⁾ A magyar vármegyei intézmény' ösmértetését, részint történelmi fejlődésében, részint gyakorlati hatályában nyujtják főképen:

K o l l á r , hist. iurisque publ. R. Hung. anoenitates, a II-dik kötetben: Sectio IV. de comitatibus Regni Ungariae et eorum statu civili veteri; Sectio V. de comitatibus Regni Ungariae et eorum statu militari veteri; Sectio VII. de veteris comitatum instituti praestantia et fortuna.

K o v a c h i c h , notitia comitatum sub sacra corona Hungariae olim et hodie nominatorum. Bécs 1814.

B o t k a , Notitia diplomatica veteris constitutionis comitatum.

P e r g e r , a magyar és hazája régenten 99--129. l.

P u k y , politikai igazgatás, avagy a magyarországi . . .

eredetileg nem politikai irányban, hanem a magyar várszerkezet' egykori kitűnő fontosságához képest katonai honvédelmi irányban feküdt. ²⁾

Tekintetünket a vármegyei intézménynek csak amaz újabb alakzatára fordítva, mellyben mint honunk' közéletének egyik legfőbb tényezője 1848-ig fennállott, s szemügyre véve a magyar törvényhatóságoknak már fennebb az 56. §-ban kifejtett lényeges közjogi tulajdonságait, eleve is kiemelendő, hogy az egyes megyei tisztviselők s az összes megyei tisztség a megyéjétől független különálló hatáskörrel nem bírtak, hanem azon

vármegyék politikai szerkeztetéseknek és igazgatások módjainak . . . rövid leírása. Pest 1828.

Palugyay, Megyerendszer, hajdan és most I. köt. megyealkotmány; II. megyehivatalok. III. IV. megye-statisztika. Pest 1844 - 1848.

A megye-rendszer' s illetőleg a megyei közigazgatás' érdekes áttekintését nyújtják még:

Nyáry (Pál), Javallat Pest megye' közigazgatási rendszere iránt, Pest 1840.

Nógrád megye beligazgatása' állapotjáról hivatalos jelentés a másod alispány által (Srétertől). Pest 1842.

V. ö. Schwartner, Statistik II, 63. §. Fényes, Statist. II, 41. §. Beöthy, elemi magy. közjog 81—88. §. Virozsil, spec. III, 43—53 l. Cziráky, 683—709. §.

²⁾ A vármegyei intézet' eredete iránt tudósaink nincsenek egy véleményen. Több jeles írónk, mint Botka, Perger, Wenzel, kiknek véleményére Palugyay is hajlik, annak első megalapítását Sz. István királynak tulajdonítják, ellentétben az ősi törzs' és szállások' rendszerével. Mások és pedig ez az általánosabban elfogadott vélemény, azon meggyőződésben vannak, hogy az lényegében már előbb fennállott, és Sz. István király azt csak tetemesen javította és tökéletesítette (l. erre nézve főleg Bartal. comm. I, 127—133. 273—287. l.).

összes nagy fontosságú közjogi hatáskör, melly szerint a vármegyék, mint ország' törvényhatóságai, a végrehajtó hatalom' gyakorlásának területök' körében egyedül törvényes műszerei voltak, s a törvények' korlátain belül kebelbeli közigazgatási ügyeiket önállóan intézték, a vármegye' közönségét törvényes kormányzója alatt kebelbeli választott tisztségével együtt illette. ³⁾

Ilyen vármegye volt 1848-ban 52 (odaértve az Erdélytől visszacsatolt 3 vármegyét, s a 3 Drávántúli vármegyét, mellyet mostanság többnyire Tótország' neve alatt említnek) ⁴⁾; jelesen a Dunán inneni kerület-

³⁾ A következő fejtegetésekben a szinte megyei törvényhatósághoz tartozó polgári és fenyítő bíróság a törvény' utjára tartozó ügyekben törvénykezési teendőivel mellőztetik, mivel erről a bíróságok' törvényes szervezetének átnézetében lesz szó.

⁴⁾ A vármegyék' régi számát illetőleg tudjuk, hogy III. Béla' idejében Magyarország 72 vármegyére volt osztva (odaértve a szlavóniaiakat is): l. az oklevelet Fejér, Cod. dipl. III, 217 l. Rogerius, carmen miserabile c. X. Tubero, IV. könyv. 10. §. Bartal, comm. I, 280 l. Ezek közül némelly kisebb még az Árpád-korszakban, mások utóbb megszűntek, és más vármegyékhez csatolva, a vármegyék' Verbőczyféle névsorában nem tűnnek elő. A vármegyék' határaiban is régente sok változás történt, míg e részben a királyi kénynek az 1500: 28 korlátot szabott, s a vármegyék' határai iránti intézkedés a törvényhozásnak tartatott fenn, mint azt nagy számú törvények tanusítják, p. o. 1518: 32; 1542: 36, 37; 1569: 52 Heves és Külső Szolnok megye' egyesítéséről; 1596: 41; 1608: 22 kor. után; 1618: 71, melly a szomszéd' vármegyék' határvillongásai' elitélését a nádorra bizza; 1635: 19; 1647: 21; 1659: 76, Pest Pilis és Solt megye' egyesítéséről; 1715: 40, 86. 92; 1741: 18; 1802: 8 Bács és Bodrog megye' egyesítéséről; 1802: 9. 10. 12—14. 1812: 5; 1827: 28; 1836: 21, 27. 29; 1840: 36 stb.

A vármegye név' eredetéről s annak latin parochia, meg a

ben 13, a Dunán túli kerületben (a Drávántuliakkal együtt) 14, a Tiszán inneni kerületben 11, a Tiszán túli kerületben (az Erdélytől visszacsatoltakkal) 15; ezekhez járult a három horvátországi (szlavóniai) megye. ⁵⁾

1). A vármegyék, mint a kebelbeli főpapok', ország' zászlósaí s nagyjai' és nemesei' közönségei, tisztsgökökkel együtt törvényes kormányzóik alatt tartott közgyűlésekben, mellyekre a vármegyében lakó vagy birtokos minden rendű nemes szavazat' jogával megjelenhetett, tárgyalták s intézték — a törvény' útjára tartozó jogügyek' kivételével — a magok körében az összes közigazgatási ügyeket, ennek minden ágait véve, s az adó' ügyét is oda értve. ⁶⁾

Közgyűlések rendszerint évnegyedenként tartattak, de fontosabb, haladéktalan intézkedést kívánó tárgyak

provincia, comitatus nevezeteiről l. Palugyay I. 7—18 l. Bartal, I, 273. l.

⁵⁾ Dunán innen: Árva, Bács-Bodrogh törv. egy., Bars, Esztergom, Honth, Liptó, Nógrád, Nyitra, Pest-Pilis-Solt törv. egy., Posony, Thuróc, Trencsén, Zólyom megye; Dunántúl: Baranya, Fejér, Győr, Komárom, Mosony, Posega, Somogy, Soprony, Szerém, Tolna, Vass, Veröcze, Veszprém, Zala megye; Tiszán innen: Abauj, Beregh, Borsod, Gömör, Heves és Külső Szolnok törv. egy., Sáros, Szepes, Torna, Ungh, Zemplén megye; Tiszán túl: Arad, Békes, Bihar, Csanád, Csongrád, Kraszna, Krassó, Mármaros, Szabolcs, Szathmár, Közép Szolnok, Temes, Torontál, Ugocsa, Zaránd megye; Horvátország' megyéi: Zág-ráb, Varasd, Körös megye.

⁶⁾ A megyegyűlések legrégebb időkben *Concilium*, *congregatio comprovincialium*, *congregatio comitis parochiani* nevek alatt fordulnak elő; hatáskörük' bővebb kifejlődése Zsigmond' korába esik, kinek idejéből veszi eredetét a márkális név is (1435: 7); Bartal, comm. III, 130 s köv. l.

végezt rendkívüli közgyűlések is hirdették. ⁷⁾ Elnökölt azokon a főispán, vagy helyettese, gyakran, csaknem rendszerint az első alispán, vagy akadályoztatása esetén a második alispán. Tartásuk módja iránt az 1723: 58 következőleg intézkedik: hogy a megye' ügyei nyilvánosan s kellő mérséklettel tárgyalassanak, s az illy módon hozott határozatok jegyzőkönybe foglalassanak. és a gyűlés feloszlása előtt nyilvánosan felolvassanak; ⁸⁾ a közgyűlésen hozott határozatok pedig kisgyűlésen, annál kevésbé a fő- vagy alispán vagy bárki más által meg ne változtassanak; és a határozatokhoz azok is tartozzanak magokat alkalmaztatni, kik jelen nem voltak: a szavazás körül, a mit törvény és szokás parancsol, megtartassék. A közgyűlés' tekintélye- s méltóságának megóvása végett, a kik az ellen illetlen beszéd s tett által vétnek, széksértés miatt elmarasztaltatnak. ⁹⁾

A közgyűlés' elébe különösen tartozó tárgyak: a) az országgyűlési törvényczikkelyek', királyi rendeletek' s helytartótanácsi intézvények' kihirdetése s foganatba vétele. Ha azonban felsőbb rendeletekben, a megye' közönségének meggyőződése szerint olyasmi foglaltatnék, mi az alkotmányjal vagy a törvényekkel ellenkezik, az iránt jogában áll felírást terjeszteni fel a királyi felséghez, és szükség' esetén onnan eredő sérelmét orvoslás' eszközlése végett az országgyűlés' elébe vinni. b) A megyei tisztség' választása ¹⁰⁾, 1848-ig egyszer-

⁷⁾ Az 1569: 11 szerint közgyűlést hirdetni a főispán' s illetoleg az alispán' jogához tartozik.

⁸⁾ E jegyzőkönyvek a főispán' utján a helytartótanács'hoz, a királyi főfelügyelési jog' gyakorlása végett fölterjesztendők.

⁹⁾ Egyéb törvényeken kívül kiváltképen 1723: 57.

¹⁰⁾ 1723: 56; 1729: 15. Ide sorozandó egyszersmind a

smind az országgyűlési követek' választása ¹¹⁾, és azok országgyűlési utasításának kidolgozása; c) Nemesi czímeres levelek' és egyéb kiváltságlevelek' kihirdetése. ¹²⁾ d) Nemességet bizonyító levelek', vagy magán-személyek által jogaik' óvása végett bemutatott vagy kívánt levelek' kihirdetése vagy kiadása. e) Betáblázások ¹³⁾. f) Az árvaügy fölötti felügyelés ¹⁴⁾. g) Elkövetett gonosztett vagy más vétség miatti közkereset' elrendelése nemes személy ellen. h) 'Törvény' útjára nem tartozó különbféle magán-folyamodások szinte gyakran s nagy számmal vitettek a közgyűlés elébe. i) A köz rendészet' ügyei s általában közigazgatási ügyek, mellyek a kisgyűlések' vagy alispánok' intézkedését meghaladják ¹⁵⁾. k) Az adó' ügye; jelesen intézkedés s felügyelés a hadi adó' kivetése, beszédese s pénztári kezelése fölött; hogy számadások kellő időben tétessenek, a tett számadások két havi időköz alatt megvizsgáltassanak, s a hátralékok

polgári, fenytő s számvevő székhez kívántató bírának a megyebeli táblabírák közül megválasztása évenként.

¹¹⁾ 1625 : 62 ; 1723 : 7.

¹²⁾ 1630 : 30.

¹³⁾ 1840 : 21.

¹⁴⁾ 1765 : 26.

¹⁵⁾ Illyen egyesek különös törvények említettnek, így: 1807 : 21 az erdők fenntartása iránti gondoskodás 1411 : 6 felvigyázat a tizedelőkre; 1435 : 7, a jobbágyok' költözésére, 1723 : 15 az út-, hid- és révvámokra és azok' szedőire; 1807 : 22 a súly- és egyéb mértékek' egyenlőségére 1655 : 31; 1659 : 71 s 1715 : 79, a húsnek és egyéb élelmi szereknek mindenkit (a vármegye' területéni szab. kir. városokat is) kötelezőárszabása; 1715 : 101; 1723 : 18 akárhonnan czéltott elnyomás elleni oltalmazás; illyenek továbbá: felvigyázat utak', hidak' s malmok' építésére, általában a köz bátorlét' és közegészség' ügyébeni intézkedés, stb.

behajtassanak. A közigazgatási szükségekre évenként kivántató háziadó' mennyiségének meghatározása ¹⁶⁾, s azon módon intézkedés és felügyelés ennek kivetése, beszédése s pénztári kezelése fölött; kiváltképen szorgos felvigyázat, nehogy a fő- vagy alispánok megyei intézkedések nélkül vagy ellen, káros vagy önkényes költségeket tegyenek ¹⁷⁾.

Az ügyek' tárgyalásának rendje közönségesen az volt, hogy a közgyűlésen legelőször is jelentés tétel az azon ügyek iránt, mellyeknek a közelebbi gyűlésen elrendeltetett vala foganatosítása vagy megvizsgálása; azután felolvastattak a felsőbb rendeletek, és egyéb levelezések; mire következett az időközben tartott kisgyűlések' jegyzőkönyveinek megvizsgálása s hitelesítése, végre egyéb teendők' elvégzése után a magán folyamodványok, és az örök emlékezet' okáért vagy jogok' fenntartására szolgáló okiratok vétettek tárgyalás alá. ¹⁸⁾

Kisebb fontosságú ügyek, jelesen rendszeresített közigazgatási dolgok, mellyek különös tanácskozást nem kívánnak s olyanok, mellyek törvény' rendelkezéséből közgyűlési intézkedés alá nem tartoznak, kisgyűléseken intéztettek, minők a megyék' különböző szokásaihoz képest különböző időközönként tartattak, s mellyekre leginkább csak a körülbe levő nemesek jelentek meg. A kisgyűlések' határozatai azonban állandó erőre csak akkor emelkedtek, ha a közgyűlés által helybenhagyattak, melly azokat méltó okokból meg is változtathatta.

¹⁶⁾ 1537 : 21 ; 1765 : 21.

¹⁷⁾ 1723 : 63, 13. §.

¹⁸⁾ Gyűlések tartásának helye természet szerint a vármegeház, mire nézve az 1723 : 73 intézkedett, ezt a köz terhek alól kivéve, de azoknak helyén az úgy nevezett kisebb királyi haszonvételek' s egyéb földesúri hatósági jogok' gyakorlását tiltva.

Végre a melly ügyek' czélszerű elintézése előleges vizsgálatot. tárgyalást s rendezést kívánt, azok végett szokás volt választmányokat küldeni ki, részint állandókat, minők voltak p. o. a gazdasági és árva- bizottmányok, részint alkalmilag, — mellyeknek elnökét s tagjait a közgyűlés nevezte ki.

2). A megyei hivatalok, mellyeken a megyei igazgatás, a megyéknek a XVI. század óta kifejlődött s 1848-ig fennállott alakzata szerint, megfordúl, a következők:

a) Főispán, *Supremus comes*. A megyei tisztségnek s az egész megyének feje és kormányzója a főispán ¹⁹⁾, ki tisztségét királyi kinevezés' erejénél fogva viseli, kit legujabb időkig szokás volt rendszerint e czélra kiküldött királyi biztos által székébe ünnepélyesen beigtatni, és ki esküjét, mellyet régebben a királyi felség előtt tett le, későbbi szokás szerint, király', törvény' és az illető megye' irányában a megyei közönség' színe előtt tette le ²⁰⁾. Ugyanezek megtartandók ott, hol a

¹⁹⁾ Az 1723: 56 a főispánok' ezen jogállását imigy fejezi ki: „Mínthogy a főispánok azon vármegyéknek, mellyeknek élére állítatnak, kormányzói, és mind a köz és politikai ügyek', mind az igazságszolgáltatás' gondja főképen rájok van bízva“ . . . A főispáni hivatal eredete a vármegyei szerkezettel egykorú. A főispánok régi okiratokban leggyakrabban *Comes parochialis*, de nem ritkán *Comes castri*, *Comes provincialis* nevezet alatt fordulnak elő. Hatalmuk hajdan igen nagy terjedelmű volt: hatáskörük hadi' és polgári ügyekre kiterjedt, s odatartozott a várbeli jövedelmekre való felügyelet is. mellyeknek harmadrésze illetményöket képezte; rendes és rendkívüli bírói hatóságot gyakoroltak: — mikre nézve l. B a r t a l, comm. I, 283—287. 334 s köv. l. és Egyetemes magy. encycl. II. „Alispány“ czikkelyben.

²⁰⁾ 1548: 66; 1550: 30, honnan egyszersmind megtetszik, hogy a főispánnak csak a hitletétel után volt szabad hivataloskodnia. Törvényeink (l. különösen 1554: 19; 1647: 75) megkívánják, hogy minden vármegyébe, a törvényesen egyesítettek'

megyének örökös főispána van: ²¹⁾ ha pedig ez esetben a sor kiskorút érne, vagy ha különben a főispán hivatala' teljesítésében aggott kora vagy egyéb ok által gátlótnék, melléje helyettes (*administrator officii supremi comitis*) neveztetik.

kivételével, neveztessek főispán, természet szerint, honfiak s azou vármegyében jó birtokúak közül, ne kiskorú (1638 : 33). A főispán hivatalát rendszerint holtiglan viseli, mindazonáltal hivatalában elkövetett súlyosabb vétség miatt, mi fölött a király ítélt, hivatalától elmozdítható (1536 : 36, megerősítve 1723 : 56, 1. §. által). Régebről, jelesen I. Ferdinand' korából, felmutathatók annak példái, hogy a főispáni méltóság a király által tetszése szerint visszavonhatólag is adományoztatott (Czirák y, 693. §. a jegyzetben).

²¹⁾ Örökös főispánságok léteznek honunkban részint világiak, részint egyháziak. A nádor Pest, Pilis és Solth törvényesen egyesített vármegyék örökös főispánja (vesd ö. 1848 : 28), mellynek 1. §-a főispáni helytartóját a többi főispánságokkal egyenlő rangra emeli, s neki az országgyűlésen a főrendi táblánál ülést. és szavazatjogot tulajdonít); a temesi gróf temesi, a posonyi gróf posonyi főispán (a posonyi grófság a posonmegyei főispánsággal együtt a Pálffy hercegi s grófi családnál örökös); az esztergami érsek esztergami, az egrí érsek hevesi örökös főispán; a bereghmegyei főispánság a Schönborn grófi családnál, a komárommegyei a Nádasdy grófi családnál, a sopronyi az Eszterházy hercegi családnál, a szepesi a Csáky grófi családnál, a thuróczi a Révay bárói családnál, a vassmegyei a Batthány hercegi s grófi családnál, a varasdi az Erdődy grófi családnál örökös. Vármegyék' örököül adományozását már az arany bulla 14. cikkelye tiltja; ugyanazt az 1231 : 26, s ismételve 1291 : 2 (K o v a c h i c h, Sylloge I, 8. 16. l.) 1504 : 3 tiltja. Az örökös főispáni méltóság' fennállásának az arany bulla' határozatávali megférhetősége abban fekszik, hogy a király, hol a főispánság valamely családnál örökös, a családból az illető kiváltságlevél értelmében nevezi ki a főispánokat, kik valamint a család' többi tagjai, egyről egyre örökös főispáni czimet viselnek.

A főispán' tiszti teendőit, azon egész körben, melyet, mint a megye kormányzójának, az 1723: 56 kijelöl, közelebbről kifejti azon tiszti utasítás, melly a főispánok számára Mária Terézia által adatott ki. ²²⁾ Miszerint a főispán' feladatához tartozik: az összes vármegyei közigazgatás' vezérlete, a polgári és büntető igazságszolgáltatás iránti gondoskodás és felügyelés, a közbátorság', köz csend' és rend' fenntartása, a törvények' és törvényes királyi parancsolatok' és felsőbb rendeletek' végrehajtása és foganatosítása a megye' körében és kebelében, az adó- és pénztár-ügyre való felügyelés; a megye' közgyűléseinek kihirdetése és egybehívása, azokon való elnöklés, a tanácskozások' vezetése, ottan a kellő rend' és illem' fenntartásárolí gondoskodás, tisztujító székek' tartása a törvényszabta időkben' és ezeken a tiszti állomások' betöltése végett a kijelölés' jogának gyakorlása: — a mint ezt mind az idézett királyi utasítás részletesen kifejti.

A főispánokat az 1723: 56, 1. §. a megyében való állandó lakásra kötelezi, hacsak ebben a király- és országnak teendő köz szolgálataik által nem akadályoztatnak.

b) A lispán (*Vice-comes*). A megyei tisztségben, mellynek földesurak iránt le nem kötelezett, a mennyire lehet birtokos nemesekbőlí egybealkotását rendelték számos régibb törvényeink, miglen az 1844: 5 az ország' minden lakosait törvényesen bevett valláskülönbőség nélkül a megyei tisztségekre is képesíté — első

²²⁾ Megküldve az ország' [megyéihez a kir. helytartótanácsnak 1770 sept. 17-ről 4164 sz. alatt bocsátott körlevele által: le van nyomtatva Palugyay, megyerendszer II, 34—56 l.

helyet az alispán foglal el, és pedig az első alispán mint rendes, utána a második alispán mint helyettese.

Az alispán, eredetében s közvetlenül a főispán' helyettese, általa kinevezve, legfőképen a jogszolgáltatást tárgyazó hatáskörrel²³⁾. De hatáskörük, a mint az újabb századokban kifejlődött s napjainkig fennmaradt, már nemcsak az igazságszolgáltatást, hanem a megyei kormányzat- és közigazgatásnak rendes folyamú minden ágazataira kiterjedt, s az alispán, a többnyire távollevő vagy más tisztségek által gátolt főispán' helyében úgy tünt fel, mint a megyének s megyei kormányának mindennap látható és folyton munkás főnöke.

Az 1504: 2. törvénycikkellyel kezdődik a megyei nemesség' befolyása az alispán' kinevezésére²⁴⁾. Míglen az 1548: 70 kimondotta, hogy „az alispánok nem egymaga a főispán, hanem az egész vármegye' egyetértésével választassanak, az ország' törvényei szerint, és tüstént fölesküdjenek, máskép bírói ítéletöknek senki se engedelmeskedjék.“

Az 1723: 56, a megyei tisztujításról általánosan intézkedve, az alispánra vonatkozólag is rendelí, hogy

²³⁾ Bartal, Alispány, az Egyetemes magyar encyclopoediában, II, 752—758 l. comm. I, 336 l. Az alispánoknak a főispánok által történt neveztetéséről l. 1291: 4 (Kovachich, Sylloge I, 17 l.), Zsigmond' levelét 1395-ről, II. L. László' levelét 1494-ről Botka id. értekezésében 120—125 l. és Palugyay, Megyerendszer II, 86 s köv. l. A divatozott régi nevezet *Curialis comes (castrì)* volt. Bírói hatóságuk kezdetben egyedül csak a várnépre és nem odább terjedett.

²⁴⁾ Hogy minden alispánt a főispán azon vármegyének, hol a méltóságot viseli, igaz nemesei' sorából s kebléből válasszon; kít azonban azon megye' nemeseinek egyezése s akarátja nélkül választania ne legyen szabad s ne lehessen.“

ezek minden harmadik évben választassanak, s választásra, a lelépő első alispánnal együtt, négy alkalmas egyén terjesztessék elő. Az 1729: 15. szerint továbbra minden megyében egy alispán kívántatik; de megengedtetik, hogy a hol az elkerülhetetlen szükség úgy hozza magával, a megyei közgyűlés egy másikat is rendelhessen s ennek hatáskörét is megszablhassa.

Az alispán' hatásköre hármas: mint megyekormányzóé, mint közigazgatási tisztviselőé, mint bíróé. Kormányzói teendői onnan merülnek fel, hogy a főispánnak, mint a megye' s megyei biztság' rendes fejének, a köz ügyek' vezérletében s intézésében helyettese ²⁵⁾; mint közigazgatási tisztviselőnek, teendőit részint a törvény, részint legfelsőbb s felsőbb rendeletek, s megyei határozatok szabják meg; mint bírónak hatáskörét s illetőségét a birói illetőségi törvények szabályozzák ²⁶⁾. Az ügyek' felosztása az első és második alispán között az egyes megyékben szokásszerűleg eszközöltetett.

c) Szolgabíró (*Judex nobilium*). A szolgabírák' nevezete törvényekben legelőször az 1291-diki végzeményben fordul elő ²⁷⁾; Zsigmond, V. László, I. Mátyás,

²⁵⁾ 1578: 4.

²⁶⁾ Vannak némelly egyenesen az alispáni hivatalnak a törvények által fenntartott ügyek, így: a határjárás (1635: 20; 1802: 23), az erőszakosan kivetettek' visszahelyezése (1802: 22; 1807: 5), és egyebek.

²⁷⁾ Hogy a hajdani királyi *bilochus*-okban egykor hibásan vélték a szolgabírák' eredetét feltalálni, már Kollár megmutatta, Amoenit. II. 46 s köv. l. E név' eredetéről l. Bartal, comm. I. 288 l.

A szolgabírói hivatalról kimerítően értekezik: Zsoldos, Szolgabírói hivatal, Pápa 1842. I. közrendtartási, II. törvénykezési rész.

II. Lengyel László' törvényeiben már gyakrabban említettnek.

Főszolgabíró a megye' minden járásában egy-egy rendeltetik, ki mellé a szükséghez képest egy vagy több alszolgabíró és esküdtek ²⁸⁾ adatnak, kik a törvények' rendeletéhez, fennálló szabályrendeletekhez, s megyei végzések- s utasításokhoz képest a legnagyobb számú közigazgatási s közrendtartási, és a mellett törvénykezési teendőket végzik.

d) A vármegyének egyéb hivatalai:

A jegyzői hivatal, melyet egy fő- s több fizetéses aljegyző lát el tiszteletbeli al- s némelly megyékben még tiszteletbeli főjegyzőkkel együtt. A jegyzők' teendői: az irományok' felolvasása közgyűléseken s törvényszékeken, a perek' előadása törvényszéki üléseken; határozatok', végzések' s ítéletek' följegyzése s jegyzőkönyvbe igtatása, felírások' s jelentések' fogalmazása, a kiadandók' eszközlése, irományoknak a kérelmesek' részére közhitelességű alakbani kiadása; a megyei levéltár' jó rendben tartása- s őrzéséről gondoskodás: mi czélra a megyében külön levéltárnok s többnyire mellette pertárnok is alkalmaztatik. ²⁹⁾

²⁸⁾ *Jurati nobiles* 1498: 15, 5. és 6. §; 1518: 2 (bácsi), 1593: 7; 1596: 5 stb.

²⁹⁾ A jegyzői hivatal a megyei hivatalok között, mint a politikai és joggyakorlatnak a megyei élet' körében fő iskolája, e tekintetből különösen, kitünő jelentőséggel bírt. A levéltárakat illetőleg megjegyzendő, hogy a megyei levéltárak, a dúló háborúk' viszontagságai következtében nem régiiek, többnyire 2—3 századot meg nem haladnak: holott a régibb szab. kir. városok' levéltáraiban a legrégebb s megfizethetetlen becsű okmánykincesek találtnak, s hozattak onnan honunk' régiségeinek híres kutatói által napfényre.

A tiszti ügyészi hivatal, fő ügyészével, s a szükséghez képest több alügyésszel. Tiszti körébe tartozik: köz keresetek' megindítása s folytatása, a gonosz-tettekkel vádlottak ellen bűnvádi keresetek' indítása, s ha saját védőik nem volnának, a védelmeztetésokróli gondoskodás; ügyefogyottak' elősegítése jogigényeik' s panaszaik' érvényítésében ³⁰⁾, felügyelés a rabok' állapotára; felügyelés' gyakorlása azon tekintetben, nehogy közgyűléseken a király' és korona', az ország' vagy különösen a megye' vagy a karok és rendek' valamelyikének jogai és szabadságai csorbát szenvedjenek, nehogy a kit nem illet nemesi kiváltsággal éljen stb.

A megyei hadi és házi pénztár' gondját a megye fő (hadi és házi) adószedői (*generalis perceptor*) viselik, kik mellett s alatt a járásokban a szükséges számmal aladószedők működnek. Ezekben az 1567: 7. értelmében, hű kezelés' és a pénztár' épsége iránti biztosíték tekintetéből, megkivántatott, hogy birtokos nemesek legyenek. Magok és örököseik számadással tartoznak ³¹⁾: mire, ha késedelmeseek, javaik' sőt személyök' letartoztása által kényszeríthetők ³²⁾; viszont a felelőség' terhe nem azok' örököseire, hanem a késedelmes tisztségre háromlik, ha ez a perceptoroktól készített számadások' kellő időbeni átvételét elmulasztotta ³³⁾, — melly számadások' megvizsgálásával a megye' számvevő tisztjei foglalkoznak.

Végre vannak a megyékben állandóan alkalmazott

³⁰⁾ 1848-ig e segítséggel különösen az adózó népnek tartoztak földesuraik' irányában.

³¹⁾ 1715: 57, 77; 1723: 63, 8. §.

³²⁾ 1554: 20; 1622: 65; megerősítve 1723: 68, 9. §.

³³⁾ 1723: 63, 12. §.

orvosok, sebészek, bábák, mérnökök, várnagyok, s különböző foglalkozásokra alkalmazott biztosok — kik azonban a megyei tisztséghez nem tartoznak; azonkívül szolgák és fegyveres legények: — mindezek' tiszti és szolgálati teendőit lényegileg már nevezetök' jelöli.

e) A megyei tisztviselőket, a főispán által kijelölt egyének közül maga a megye' közönsége választja ³⁴⁾. És pedig a megyének tulajdonképeni tisztségéhez tartozó tisztviselők minden három évben új választás, vagyis tisztujítás alá esnek ³⁵⁾. A megválasztott egyén a megyeközönség' beleegyezése nélkül a ráruházott hivatalt 25 marka büntetése alatt vissza nem utasíthatja, hanem azt legalább egy évig viselni tartozik, bár újbóli viselésére azután öt évig nem szorítható ³⁶⁾.

A tisztujítás törvényben gyökerező hosszas gyakorlat szerint következőleg ment véghez: az egész tisztség, a megyei pecsétet, levéltár' kulcsait átadván, hivataláról lelép; aztán előre bocsáttatván a főispáni kijelölés, az új tisztek sorban megválasztatnak. Az első alispán' helyére a lelépő alispánnal legalább négy ³⁷⁾, a többi tiszti helyekre három-három egyén jelöltetik ki; a választás maga vagy felkiáltással, vagy ha ez uton a többség bizton kivehető nem lenne, a szavazatok' összeszedése s összeszámítása által megy véghez. Szavazatjogot a tisztujításoknál a vármegyében lakó vagy nemesi jószágot bíró minden nemes gyakorolt. A meg-

³⁴⁾ 1723 : 56 ; 4. §. Némelly megyékben a jegyzői egyéneket régi szokás' erejénél fogva a főispán nevezete ki.

³⁵⁾ 1723 : 56, 2. § ; 1729 : 15, 3. §.

³⁶⁾ 1435 : 2 ; 1492 : 34 ; 1559 : 54.

³⁷⁾ 1723 : 56, 2. §. 1729 : 15, 3. §.

választott tisztviselők a megyei közönség' színe előtt tiszti állásuknak megfelelő eskűt tartoznak letenni ³⁶⁾.

70. §.

Folytatás. A magyar törvényhatóságok' önkormányzati rendszere 1848 óta.

I. Mint már említettett, az 1848: 3, 26. §. által, az ország' minden törvényhatóságainak, így tehát a vármegyéknek is, addigi törvényes hatósága teljes épségben fenntartatott: mint azt annak idején az 1791: 14 elismeré. Mindazonáltal az 1848: 16, addig is, míg a jövő törvényhozás a megyei szerkezetnek a nép képviselet' alapján új rendezését eszközölhetné, a megyei hatóság' gyakorlása iránt a következő ideiglenes intézkedéseket tette ¹⁾:

Hogy egy közgyűlés tartatván, — mellyen szavazattal birjanak mindazok, kiket akár törvény, akár egy vagy más megyének eddig is hozott határozatai szavazati joggal felruháztak; a hol pedig semmi illy jogterjesztő határozatok közbe nem jöttek volna, szavazattal birjanak a törvény által jogozottakon kívül azok, kiket a megyei lakosok községenként ezen közgyűlésre képviselőkkül utasítanak — ezen közgyűlés, tekintettel a megye kiterjedésére, népességére, a megyei honpolgárok' minden osztályaira, a megyei közigazgatásnak és az ország' törvényeinek sikeresítésére, egy nagyobb számú állandó bizottmányt minden születésrei különbség nélkül a szokott módon válasszon.

³⁶⁾ 1435: 1; 1486: 73; 1492: 33; 1548: 70, megerősítve, 1723: 56, 4. §. által.

¹⁾ Megjegyzendő, hogy az 1848: 16 intézkedései csak rövid átmeneti időközre voltak számítva.

Ezen allandó bizottmány a főispán' vagy távollétében az alispán' elnöklete alatt, a megyei' tisztviseléség' hozzájárultával, annyiszor s addig, a mint s a meddig szükséges, összegyülvén, mindazon hatóságot ideiglen gyakorolja, melly törvény s alkotmány szerint a megyei közgyűléseket minden tekintetben illeti.

A köztanácskozási nyelv mind a gyűléseken, mind a bizottmányokban Magyarországra nézve egyedül a magyar; — a kapcsolt részekben, saját szabályuk' következtében is, anyai nyelvek használtathatik.

Ezen megyei bizottmány, míg fennáll, „a megye' közönségének nevében“, egyenes érintkezésben áll a miniszteriummal, és a törvény' értelmében a megyei tisztviselőkkel határozatilag rendelkezik.

E bizottmány, mihelyt a törvényhozás által a megyei szerkezet rendezve lesz, működését bevégezvén, s jegyzőkönyveinek bemutatásával a megye' közönségének eljárásáról jelentést tévén, ideiglenes hatóságát a megye' kezébe leteszi.

Ülései természet szerint nyilvánosak.

Egyszersmind az 1848: 17. a megyei tisztválasztásokról ideiglen rendelte: hogy a megyékben, az országgyűlésen teendő intézkedésig, tisztajító székek ne tartassanak; hanem akár a hivatalnokok' soraiban történendő hiány' pótlásának esetén, akár új hivatalnokok' választásának szüksége forogván fenn, a hiányt pótolni, s illetőleg az ujonnan alkotandó hivatalokat betölteni ideiglenesen és helyettesítésként a főispán' feladata. egyetértőleg a középponti választmánnyal ²⁾.

²⁾ Illy újabb hivatalok' felállítása, jelesen a szolgabírók' számának szaporítása, az 1848: 9, 4. §. következtében, melly a

71. §.

Folytatás. A városok és szabad kerületek.

A). A szab. kir. városok' szerkezetét az 1848: 23. teljesen átalakította, közeletöket új alapra fektette, a törvényhatósági önkormányzat' elveit igazi lényegökben, egész terjedelmökben megvalósította: holott addig a szab. kir. városok' közélete, a középkorból fennmaradt alakzatok közé szorítva, a kir. helytartótanács' és a magyar kir. kamara' kettős gyámsága alatt, szerfölött le volt nyugözve. ¹⁾

A közigazgatást összes terjedelmében 1848-ig a belső és külső tanács kezelte. A belső tanács állott: a bíróból, polgármesterből városkapitányból, ²⁾ és tanácsurakból, kikhez a jegyzők járúltak, a megyeiekhez általában hasonló teendőkkal. A külső tanácsot az önmagát kiegészítő választott polgárok' testülete képezte szószollójának

földesuri törvényhatóságot mind polgári, mind büntető tekintetben megszüntette, s az illető teendőket a megyére ruházta, vált szükségessé: mire nézve az 1848: 11. tesz némelly intézkedéseket.

¹⁾ A szab. kir. városok' 1848 előtti szerkezetéről s közigazgatási rendszeréről l. a többi között: Schwartzner, Stat. II. 64. §. Fényes, Stat. II. 42. §. Virozsil, Spec. III. 53—56 l. Cziráky, 710—715. §.

²⁾ A bíró a törvénykezési ügyek' élén állott, a polgármester a politikai s gazdasági ügyeket vezette, a kapitány a közbátorság' fenntartásáról s a tanács' rendelkezései' foganatosításáról gondoskodott. Némelly helyeken elsőbbséggel a bíró, másutt a polgármester birt. A tanácsosok száma legfőlebb 12 volt (Ponyban 13).

előlülése alatt. ⁵⁾ Azonkívül voltak még mindenütt több városi tisztviselők is, és nagyobb városokban ezen tisztviselőzetek, úgy mint a jegyzői hivatal is, egész hivatalosztályokat képeztek: ilyenek voltak az ügyészi, levéltári, számvevői, igdató- s kiadói, telekbírói, adószedői, kamarási, gazdasági, árvaügyi hivatalok; az orvosok, seborvosok mérnökök a szerződöttekhez, hajdúk, darabontok, éjörök, stb. a szolgálkhoz soroztattak.

A városi közigazgatást sajátképen a belső tanács vitte; de a város' kiváltságait, javait, jövedelmeit s számadásait illető tárgy jóváhagyás végett a külső tanács elébe volt terjesztendő, melly különben is fontosabb ügyekben meghallgattatott ⁴⁾. Ezen külső tanács' jogához tartozott a városi tisztújítás' véghezvitele is, mi a városi kiváltságok' nyomán, évenként, vagy két-három évenként, különös királyi engedelem mellett, ha a királyi felségnek úgy tetszett, királyi biztos' közbejöttével történt, ki ez esetben a kijelölés' jogát is gyakorolta, melly különben a belső tanácsot illette. ⁵⁾

Az 1848: 23. a szab. kir. városok' tekintetében addig is, mig a városok' rendezése iránt a törvény részletesen intézkednék, következőket rendelt:

1). A város, mint önálló köz törvényhatóság, köz

³⁾ A külső tanács a polgárok' különböző osztályaiból volt összetéve, s a népességhez képest különbözőt tagjainak száma (125-öt schol meg nem haladva).

⁴⁾ A törvénykezésiket a bíró kizárólag az e célra kijelölt tanácsurakkal kezelte.

⁵⁾ Tisztújítás alá estek: a bíró, polgármester, városkapitány (kik a tanácsosok közül választattak), a szószólló, s egyéb tisztviselők: de nem a tanácsurak, s a választott polgárok, kiknek hivatala, tisztsége holtiglan tartott. Az 1843 apr. 15. 15257. sz. alatti helytt. intézményre nézve l. fennebb 59 §. 19) jegyz.

dolgait törvényes felsőbb felügyelés alatt, minden más törvényhatóságtól függetlenül, a köztörvény szerint igazgatja.

A városnak, mint törvényhatóságnak, rendőri, büntető és magánjogi tekintetben alá vannak vetve — kivéve a megyék' székházait, és a valóságos hadi szolgálatban' álló katonákat, azonban csak szorosán vett személyes és bűnvádi keresetekre és szolgálati vétségekre nézve — minden a város' határában létező egyének és javak, különbség nélkül.

Olly városok, melyekben 12,000 lakosnál kevesebb van, kis városoknak, — mellyekben 12,000 lakosnál több, de 30,000-nél kevesebb van, közép városoknak, — és mellyekben 30,000 lakosnál több van, nagy városoknak nevezetnek.

2). A törvényben körülírt képességgel bíró választók ⁶⁾ választják a tisztujító székeken a tisztviselőket és a városi képviselő tagjait. A választási jogot gyakorolni csak személyesen lehet: de a választási jogot senkitől, ki a törvényben leírt képességgel bír, megtagadni vagy elvenni, semmi szín alatt nem szabad.

A tisztujítás' megtartásáról a törvény úgy intézkedett: hogy a polgármester, illetőleg a bíró, közös és nyilvános ülésben egybe gyűjtván az addigi tanácsot, és választott polgárságot (melly 1848-ban az ez évi 23. törvényczikkely' értelmében eszközölt tisztujításig létezett), — e gyűlésben a tisztujítószék' megtartására

⁶⁾ L. fennebb 53. §. c) 328 l., hova csatolandó az 1848: 23, 7. §-ban foglalt azon határozat, hogy az 1848: 23, 6. §. a) pontja alatt kiszabott birtoklási ~~idő~~ nem kívántatik meg azon esetben, ha valaki a képesítő ingatlanok birtokába örökség' útján jut.

a gyűlés' tagjai által elnök, s egyszersmind küldöttségek választassanak a választók' összeírása végett; továbbá intézkedések tétessenek az összeírási eljárás' végrehajtása, és a választás' helye s ideje körül.

A választás' napján a választott elnök' előülése alatt szinte nyilvános ülés tartassék; és e gyűlésben mindenekelőtt küldöttségek választassanak a gyűlés' tagjai által a szavazatok' összeszedésére, és a kijelölés fölötti intézkedésre, titkos szavazás által, legalább tíz tagból, az összeírt választók közül alakítandók. Szinte e gyűlésen, a tisztikar' és választott polgárság' tagjai addig viselt hivatalukról lemondván, a választási elnök a választás' idejére kapitányt, tiszti ügyészt és jegyzőt helyettesítsen.

3). A tisztviselők közül a polgármester, főbíró, főkapitány, és alkapitányok, tanácsbeliek, jegyzők, tiszti ügyészek, levéltárnok, telekbíró, számvevő, tiszti főorvos, fősebesz és főmérnök megválasztatnak. A választás kijelölés mellett, a kijelölés a kijelölő választmány által, a választási elnök' közbejöttével történik. 7)

7) A városokban 1848-ban az új törvény' foganatba vételkor létezett tisztviselők közül azon egyének, kik olly hivatalt viseltek, melly az 1848: 23 előtt éltök' fogytáig rendszerint újítás alá nem esett, fizetésöket éltök' fogytáig megtartották; de egyszersmind kijelentetett, hogy ha az ezen törvény szerinti tisztújítás' alkalmával, vagy az addig viselt, vagy magasabb hivatalra megválasztatnak, a választást elfogadni kötelesek, különben nyugpénzöket elvesztik, mellyet szintügy elvesztenek akkor, ha fenyítő közkereset' utján bármikor valamelly büntény miatt elmarasztaltatnak.

A számadással tartozó hivatalnokok továbbá azon alkalmommal, a városi törvényhatóság' részletes elrendezéseig, addig viselt hivatalaikban meghagyattak; a pénz- és egyéb táraakra való felügyelés azonban az új törvény szerint választott tanács'

4). A képviselő testület' tagjai kijelölés nélkül választatnak. Ezen választás' mikénti eszközzése, a választóknak a választás' könnyítése végett kerületekre való elosztása, a szavazatok' összeszedése, és minden egyéb a választás körül előfordúlható teendők iránt, azon közös gyűlésben teendő az intézkedés, mellyben a választók' összeírása határoztatik el.

Azalatt, míg a törvény máskép intézkednék, képviselőül a város' bármely telepedett lakosa, törvényesen bevett valláskülönbség nélkül megválasztható.

A képviselő testület kis városokban legalább 30, közép városokban legalább 82, nagyobb városokban legalább 157 tagból áll. A képviselők' száma a legkisebb számon fölül az állandó lakosok' számához képest következőleg emelkedik: kis városokban az első 1500 számon fölül, minden 200 lakos után, az első 30 képviselőhöz adatik egy képviselő; közép városokban az első 12,000 számon fölül, minden 400 lakos után az első 82 képviselőhöz adatik egy képviselő; nagy városokban az első 30,000 számon fölül, minden 800 lakos után az első 157 képviselőhöz, adatik egy képviselő.

A képviselők a közgyűléseken személyenként tanácskozási joggal és határozó szavazattal birnak.

Minden választásra a szavazás a választók által titkosan történik.

felelőssége alá helyeztetett; melly, hogy ebbeli felelősségének teljes mértékben eleget tehessen, egyszersmind azon hatalommal ruháztatott fel, hogy tapasztalandó bármely visszaélés' vagy hanyagság' esetén, a számadókat a körülményekhez képest azonnal elmozdithassa, sőt le is tartoztathassa, és bünperbe idéztethesse, helyettök ideiglenesen más kezelőket nevezhessen, és általában a pénztárak' biztosítása iránt minden szükséges intézkedéseket megtehessen.

5) Azalatt, míg a törvény részletesen intézkednék, a tanács azon hatósággal ruháztatott fel, mellyel a megyerendszerben a megyei kisgyűlések bírnak; — a közgyűlés pedig ugyanazon hatósággal, mellyel a megyei közgyűlések vannak ellátva, — kivéve a be- és kitáblázásokat, továbbá azon kérdéseket, mellyek szoros értelemben bírói eljárást igénylenek, vagy bírói zár' megrendelését foglalják magokban.

Mind a közgyűlés', mind a tanács' ülései nyilvánosak. Az ülésekben a hallgatóságnak a tanácskozásokat megháborítani nem szabad. A csend' fenntartása az elnöknek kötelessége; és e részben a törvény az ügyeletet a tanács által választandó csendtisztek' vezérlete alatt a nemzetőrségre bizza.

6). Az állandó szakbizottmányok' hatósága, millyenek: az árvai, gazdasági, szépítési s egyéb bizottmányok, előbbi állapotukban megtartattak; s e bizottmányok közvetlenül a tanácscsal, a tanács által pedig a közgyűléssel állnak összefüggésben.

7). A közgyűlés áll: a városi tisztviselőkből és képviselőkből együttvéve, — elnöke a polgármester, vagy akadályoztatása esetén a legidősebb tanácsbeli. Határozat' hozatalára pedig' kis városokban legalább 20, közép városokban legalább 30, nagy városokban legalább 40 tag' együttléte szükséges.

Közgyűlést tartani kell minden hónapban legalább egyszer, lehet ezenkívül többször is, valahányszor ezt vagy a közgyűlés előre megrendeli, vagy a tanács, illetőleg a polgármester sürgető körülmények miatt szükségesnek tartja.

8). Az 1848: 24. a városokról ideiglenesen rendelkező 1848: 23. törvénycikkelyt — mennyiben a vá-

lasztásokról, választókról és képviselőkről szól — kiterjeszti a XVI. szepesi városra ^{s)}), valamint azon községekre is, mellyek első bírósági hatósággal ellátott tanácsal vagy már birnak, vagy a megyék' meghallgatása mellett, a miniszterium' javaslatára Ő felsége által felruháztatnak. Egyébként az első bírósági hatóságú községek' közigazgatási állása, a törvény' további rendelkezéséig, előbbi állapotában (jelesen a megye' irányában, mellynek alá voltak rendelve) megtartatott; az első bírósági hatóságú rendezett tanácsal el nem látott községekben, az előljárók' választása iránt, az ideiglenes intézkedés a megyékre bízott.

B). A fennebbi pontban érintett XVI. szepesi városon kívül még léteztek s léteznek szabad és kivált-

^{s)} A XVI szepesi város különben együttvéve Szepes megye' törvényhatóságától független külön kis tartományt képez, melly politikai s törvénykezési ügyekben saját választott grófja alatt áll, ki mellett s alatt választott tisztviselők működnek; gazdasági ügyekben pedig a kamarai administrationak volt alárendelve, mellynek élén a királyi felség által kinevezett administrator állott. A szepesi városok a királynak, mint a szab. kir. városok, külön évi censust fizettek. A saját szabadságai- s kiváltságaival birt régi XXIV szepesi város közül XIII Zsigmond által lengyel kézbe elzalogíttatott; a megmaradt XI város a vármegyéhez csatoltatván, régi szabadságait elvesztette; ama XIII város pedig Mária Terézia alatt 1772-ben a magyar koronához visszazállván, s Lubló, Podolin és Knezda kamarai városok is hozzájuk csatoltatván, kiváltságaikat megtartották, — Lubló és Podolin uradalmak ellenben az 1827: 29 által Szepes vármegyébe visszabeleztettek. Lásd bővebben: A szepesi XVI városok pragmatikai, történeti s állományi vázolata, Löese 1842. Schwartzner, Stat. II. 193 s köv. l. Fényes, Stat. II. 97. 142 l. Virozsi, spec. III. 58 l.

ságos kerületek, mellyeknek belszerkezete s köz-igazgatási rendszere többrendű sajátságot tüntet fel, s mellyek iránt többnyire az 1848-diki törvényekben új átalakító ideiglenes intézkedések foglaltnak.

Szabad kerületek (*districtus separatus portas habentes*) nevezete alatt értetődnek azok, mellyek a megyei hatóság alá nem tartozó, külön portákkal, külön tisztikarral, bíró tartományok, s a főkormányhatóságokkal közvetlenül leveleznek; ilyenek: a jász-kún kerületek a hajdúkerület, a fiumei s buccarii szabad tengerkereskedési kerületek. Kiváltságos kerületek voltak még, mellyek azonban külön portákkal nem bírtak s az illető megye' hatósága alatt álltak: a turopolyai vagy túrmezei nemes kerület, az egyháznemesi székek, a szepesi X. lándsás nemesek széke, a tiszai koronai, és a nagykikindai kerület.

1). A jász-kún kerületek ⁹⁾ régi szabadságaik' s kiváltságaik' élvezetébe visszahelyeztettek s illetőleg ujakkal felruháztattak Mária Terézia által, ¹⁰⁾

⁹⁾ Horváth (Péter), commentatio de initiis ac maioribus jazygum et cumanorum eorumque constitutionibus. Pest 1801.

Fényes, Stat. II. 90 s köv. l. Cziráky, 284—290 l.

¹⁰⁾ 1702-ben mind a három kerület 500,000 forintért a német vitézrendnek eladatott volt, mi azonban az 1715: 34 szerint az ország' rendei' ellenmondása folytán zálog' czimére változtatott át; a zálog-összeget 1730-ban a pesti invalidusok' háza letévén, ennek maradtak lekötve, míg a jász-kunok az 500,000 forint zálogösszeget és 15,000 frt beruházási összeget, egymás között felosztván, kifizették (honnan a *redemptusok* s *irredemptusok* közötti különbség vette eredetét, statut. 6, 4. §. — az 1848: 25, 15. §. a redemptióból eredő magánjogi viszonyokat és haszonvételeket a törvény' további rendelkezésig világosan fenntartotta), Mária Terézia által, 1745. május 22-kén kelt kiváltságlevele' erejénél

mellyek országos törvény, 1751: 25. által, is megerősítettek. Ezek' értelmében a mondott kerületek, az 1791: 29. óta országgyűlési joggal is felruházott önálló törvényhatóságot képeztek, mellynek grófja s illetőleg fő bírója a nádor ¹¹⁾, kinek e czímen évenként 3000 arany tiszteletdíj fizettetik ¹²⁾, — s melly vármegyék' módjára közügyei' intézése végett közgyűlést tart, és mellynek hasonló módra saját tisztsége van: a nádor által nevezett nádori főkapitány s alkapitány, az összes kerületek' gyűlése által választott jegyző, főadószedő, tiszti ügyész, a kerületi gyűlésen választott kerületi kapitányok, táblabírák, biztosok. ¹³⁾

Az 1848: 25. ideiglenesen, míg a törvény a jász-kún kerület' belszerkezetéről részletesen intézkednék, a

fogva, régi kiváltságos jogállásukba visszahelyeztettek; ez alkalommal egyszersmind számukra bizonyos szabálypontok adattak ki, melly szabályzat aztán az 1751: 25 folytán némi részben megjavíttatván, 1751. oct. 5-kén kelt királyi levél által articulusok' neve alatt kiadatott (ezek az: *Articuli jazygum et cumanorum*, 24 pontban); és ez, az 1799-ben kiadott nádori statutumokkal együtt (*statuta jazygum et cumanorum*) a jász-kún kerületek' jogállásának s közigazgatási rendjének alapját képezte.

¹¹⁾ A nádori főbírótság már IV. Lászlónak 1272-ben kelt levele által megerősítették. Politikai közigazgatás' tárgyaiban a kerületek a kir. helytartótanáctól függtek.

¹²⁾ Ez már 1485: 11. czikkelyben előfordúl.

¹³⁾ Személyes kiváltságuk volt a jász-kunoknak, hogy vámot személyök és áruik után nem fizettek (az 1840: 28 szerint a jász-kún kerületek' birtokos lakosai vásároknban helypénz' fizetésétől is mentesek), bár a királyi harminczaddal tartoztak; dézmát szinte nem adtak.

Az 1848: 28, 2. §. a jász-kún kerületek' nádori főkapitány-ságát főispáni rangra s hatóságra emelte.

kerületi tisztviselők' és közgyűlési képviselők' választására nézve következőket rendelt:

A kerületi tisztviselőket ugyanazok választják, kik az 1848: 5. szerint az országgyűlési követek' választásánál választó joggal bírnak. Ellenben a közgyűlési képviselőket a községi választók választják, egyedül a községi képviselők közül.

Közgyűlési képviselő minden jász-kún község' részéről 4 választatik.

A kerületi tisztviselők kijelölés mellett, a kerületi képviselő testület' tagjai kijelölés nélkül választatnak. A kijelölendőek' névsorának elkészítése végett, a tisztújítást megelőző közgyűlés által hat tagból álló küldöttség választandó, melly a nádori főkapitánnyal együtt szótöbbség szerint intézkedik; ugyancsak a közgyűlésre bízott a tisztújítás' tartása' tekintetéből szükséges intézkedések' megtétele, és küldöttség' választása a szavazatok' összeszedésére.

Tisztújítás alkalmával, az addigi tisztviselők hivatalukról lemondván a tisztújítás' idejére esendbiztost, tiszti ügyészt és jegyzőt a nádori főkapitány helyettesít.

Mind a képviselők', mind a tisztviselők' választására a szavazás titkosan történik.

A közgyűlések' elnöke, a nádori főkapitány, akadályoztatása' esetén az alkaptány, — tagjai a kerületi tisztviselők és kerületi képviselők, ezeken kívül minden külön községből a főbíró és főjegyző, személyenkénti egyes szavazattal.

A közgyűlés' ülései nyilvánosak. Tartandók pedig közgyűlések rendszeren minden évnegyedben egyszer; de gyakrabban is tartathatnak a körülményekhez képest, ha vagy maga a közgyűlés előre megrendeli, vagy az elnök-kapitány szükségesnek látja.

A közigazgatás' formáit és módját, az 1848: 25; míg újabb törvény a közigazgatás' átalakításáról részletesen intézkednék, azon változásokon kívül, melyeket maga ezen törvényczikkely tett szükségessékké, az addigi gyakorlat szerint meghagyta.

2) A hajdúkerület,¹⁴⁾ Böszörmény, Nánás, Hadház, Dorogh, Szoboszló és Vámos-Pércs, szabolcsmegyei területen fekvő városok által képezve, az ország' önálló törvényhatóságai' sorában foglal helyet, ön-választotta főkapitánya alatt,¹⁵⁾ kinek oldala mellett szinte szabadon választott kerületi tisztviselők működtek.

A hajdúkerületben is, míg belszerkezete iránt a törvény részletesen intézkednék, az 1848: 26 a kerületi tisztviselők és közgyűlési képviselők' választására nézve következőket rendel:

A kerületi tisztviselőket ugyanazok választják, kik az 1848: 5 szerint az országgyűlési követek' választására hivatvák. A kerületi és városi tisztviselők kijelölés mellett, a városi képviseleti testületek' tagjai pedig ki-

¹⁴⁾ A hajdúkerület' kiváltságai Bocskay István erdélyi fejedelemtől veszik eredetöket, de utóbb Rudolf, s azután is a magyar királyok és országos törvények által többszörösen elősmértettek s megerősítették, míglén az 1791: 29 által országgyűlési joggal ruháztatott fel. L. bővebben: Kelemen, II. 217—218 §. Fényes, Stat. II. 94 s köv. l. Palugyay, megyerendszer IV. 277—281 l.

¹⁵⁾ A hajdúvárosok 1699-től, midőn egyesültek, főkapitányukat önmaguk választák; — 1734-ig az udvari hadi tanács, 1734-től kezdve az udvari magyar cancellaria erősítette meg; 1809. meg nem tudván egyezni, a választásban, hármat terjesztettek fel, kik közül egy (Nánási Oláh) neveztetett: ebből a kormány azt a gyakorlatot származtatta, hogy 3 felterjesztett közül joga legyen nevezni és azt a legújabb ideig (1848) fen is tartotta.

jelölés nélkül választatnak. A kijelölendők' névsorának elkészítése végett ennél fogva a tisztujítást megelőző közgyűlés által 6 tagból álló bizottmány választandó, melly a főkapitánnyal együtt szótöbbség szerint intézkedik. Ugyancsak a közgyűlés nevez ki küldöttségeket a kerületi választók' összeírása végett; intézkedik továbbá a városi választóknak ugyanezek általi összeírása, a városi tisztviselők' és képviselők' megválasztása iránt.

Miután minden városban a helybeli tisztviselők' és képviselő testület' tagjainak választása megtörtént, a főkapitány kerületi tisztujító széket, és ezt megelőzőleg közgyűlést hirdet, melly közgyűlésre az ezen törvény szerint megválasztott városi helybeli képviselő testület' tagjai is meghivandók. E közgyűlésben a tisztujítás' tartása tekintetéből szükséges intézkedések megtételnek, a szavazatok' összeszedésére küldöttség választatik, az addigi tisztviselők hivatalaikról lemondván, a tisztujítás' idejére esendbiztost, tiszti ügyészt, és jegyzőt a főkapitány helyettesít.

Mind a képviselők', mind a tisztviselők' választására a szavazás titkosan történik.

A közgyűlés' elnöke a főkapitány, akadályoztatása' esetén az alkaptány, tagjai a kerületi tisztviselők és városi képviselők, ezeken kívül minden városból külön a főhadnagy és főjegyző, személyenkénti egyes szavazattal. Ülési nyilvánosok.

Közgyűlés tartatik minden évnegyedben, de a körülményekhez képest tartathatik gyakrabban is, ha vagy maga a közgyűlés előre megrendeli, vagy az elnökkapitány szükségesnek látja.

Míg a törvény a közigazgatás' alakításáról rész-

letesen intézkednék, a közigazgatás' formája és módja, azon változásokon kívül, mellyek az újabb törvénynél fogva szükségesek, az addigi gyakorlat szerint meghagyatott. Az adományból eredő magánjogi viszonyok és haszonvételek a törvény' további rendelkezéig szinte fenntartattak. Ellenben azon királyi biztosság, melly a Hajdúkerületben 1848-ig működött, és egyéb, a Hajdúkerület' belsejére, illetőleg a hajdúkerületi lakosok közötti személyes álladalmi viszonyokra vonatkozó, s az újabb törvénnyel (1848: 26) ellenkező kormányrendeletek megszüntetettek.

3) Fiume s Buccari szabad tengerkereskedési kerületek' szerkezetéről az 1848: 27 intézkedik.

A két kerület külön két törvényhatóságot képez¹⁶⁾; mint ilyenek, törvényhatósági beldolgaikat egymástól függetlenül intézik; az ország' többi törvényhatóságaival, valamint kormányával s főtörvényszékeivel közvetlenül leveleznek, és mint más törvényhatóságok, beldolgaikra nézve a törvény' határai között felsőbb felügyelés alatt szabályokat alkotnak.

E kerületek' törvényhatósága alá büntető, rendőri és magánjogi tekintetben, alá vannak vetve minden, a kerületek' határain belül létező egyének és javak kü-

¹⁶⁾ E két kerület, a vinodoli kerülettel együttvéve képezi az úgy nevezett magyar tengerpartot, melly összeségében a 67. §-ban 46 l. említett fiumei kormányzék alá van rendelve; alkatrészeinek közjogilag különböző természete a 13. §-ban 93. l. volt fejtegetve. Fiume s Bukkari 1848-ig régi municipalis jogaik s felsőbb helyen helybenhagyott statutumai szerint volt igazgatva. Fényes, Stat. II. 142 s köv. l. Palugyay, megye rendszer IV. 304 s köv. l.

lönbség nélkül, kivéve a szolgálatban álló katonákat, azonban csak szorosan vett személyes és bűnvádi keresetekre, s szolgálati vétségekre nézve, továbbá a váltó, kereskedési és tengerügyelői, tanácsbírószági illetőségéhez tartozó ügyeket és személyeket.

Mind Fiume, mind Buccari kerületben törvényhatósági fő tisztviselő az alkapitány, ki egyszersmind rendes elnöke a közgyűlésnek és kapitánysági törvényszéknek is. Az alkapitány akadályoztatása esetén helyette a kapitánysági törvényszék legidősebb tagja elnököl. Mindenik kerületnek külön alkapitánya van, kit a király nevez.

Az 1848-ban létezett *patricius* családok czimeiket megtartják; és az 1848: 27 hatályba lépteig kinevezett patricius tanácsosok a közgyűlésben a képviselőkkel együtt részt vesznek, és általában minden képviselői jogokkal birnak: mindazonáltal patricius tanácsosok többé nem nevezhetők. ¹⁷⁾

A két kerületben választók: a községnek mindazon tagjai, kik a szab. kir. városokról szóló 1848: 23. törvényczikkelyben a hasonló népességű szab. kir. városokra nézve megállapított képességgel birnak; továbbá a patricius tanácsosok. bár a kivántató értéki képességgel nem birnak is; végre a hajóskapitányok és hajósirnokok. Ezen választók a kerületi tisztujtószékeken a kerületi bírakat és képviselőket választják.

A tengermelléki főkormányzó, mint a két kerület'

¹⁷⁾ Fiumenek 50 patriciusból álló tanácsa volt, a főkormányzónak mint főkapitánynak, vagy az első kormányzszéki ülnöknek, mint alkapitánynak elnöklete alatt.

közös főkapitánya, elnöke a kerületekben a tisztujító székeknek és a követválasztási gyűléseknek; elnöke továbbá a tengermelléki királyi kormányzéseknek, — és a kerületeknek mint törvényhatóságoknak közigazgatásán kívül, minden egyéb hivatalos köre épségben megtartatott.

A képviselők a patricius tanácsnokokkal és tisztviselőkkel együtt a kerületi közgyűléseken tanácskozó és határozó szavazattal bírnak, de különválva gyűlést nem tarthatnak. Azalatt, míg a törvény másképp rendelkeznék, képviselőkül a kerület' bármely letelepedett lakosai megválaszthatók. A képviselők' száma annyi, mennyi a hasonló népességű szab. kir. városokra nézve van állapítva. A képviselők kijelölés nélkül választatnak. Ellenben a kerületi bírák a kijelöltek közül választandók — mindig titkos szavazás által.

A közgyűlés intézkedik a választók' összeírása, és a választás' helye s ideje körül, a szavazatok' összeszedése s a választóknak választó kerületekre való felosztása iránt. A választás' napján szinte közgyűlés tartatik, mellyben az addigi kerületi bírák hivatalukról lemondván, a gyűlés' tagjai által a választók közül legalább 10 tagból álló bizottmány választatik a kijelölés végett, mit a kijelölő választmány s a kormányzó szótöbbséggel eszközöl.

Azalatt, míg a törvény másképp rendelkeznék, e törvény szerint csak a kerületi bírák, illetőleg képviselők választatnak, és három évről három évre ujíttatnak; a képviselők' helyei csak új választás által, a rendes időszakai választások' alkalmával tölthetnek be; ellenben ha a tisztviselők' sorában időközben üresség támad, illy tisztviselők' helyett a közgyűlés által aján-

landók közül ideiglenesen a tenger melléki kormányzó, mint főkapitány, helyettesít.

Az igazgatósági bírák a közigazgatásnak külön szakaira külön választatnak.

A kerületi bírák' megválasztása után a képviselők választatnak meg.

A tanács- és közgyűlésnek hatósága, azalatt míg a törvény a közigazgatás' elrendezése iránt részletesen intézkednék, meghagyatott előbbi állapotában. Ülései mindkettőnek nyilvánosak. A közgyűlésnek, melly minden hónapban legalább egyszer tartandó, elnöke az alkaptány, akadályoztatása' esetén a kapitánysági törvényszék' legidősebb tagja; tagjai a tisztviselők, patricius tanácsnokok, és képviselők, személy szerinti egyenlő szavazattal.

Ezen kerületek, a katonállítástól, kikötői minőségöknél fogva, a tengeri kereskedés' és hajózás' felvirágzása tekintetéből, fölmentettek; — és e részbeni kiváltságos szabadságaik törvényileg újból megerősítették.

4). A szabad kerületek' sorában említendő a XVI szepesi város, mellyeknek viszonyai azonban már fenebb ¹⁸⁾ vannak vázolva; nemkülönben:

5). Kővár vidéke, melly Magyarországnak Erdélytől visszacsatolt részei közé tartozik, de tiszta vármegyei szerkezettel bír, minélfogva viszonyairól alig említendő egyéb, mint hogy főispánya főkapitány nevet visel.

6). Voltak még kiváltságos kerületek, mellyek az ország' önálló törvényhatóságai' sorába nem tartoztak, hanem különböző tekintetben kiváltságos állást foglal-

¹⁸⁾ Ugyanezen §-ban A) alatt 493 $\frac{1}{2}$ l.

tak el, s részint a közigazgatási, részint bírósági hatáskörrel voltak felruházva. Jelesen:

a) A turopoliai vagy túrmezei kerület ¹⁹⁾. A túrmezei nemesek' közönsége (*universitas nobilium campi Turopoljii*), melly 1848 körül 24 községből s 600 nemes családból állott, hajdan a zágrábi várjobbágyok mezejének nevezete alatt fordult elő, és szabadságát' melly a várszolgálati mentességben és országos nemesességben feküdt, IV. Bélától nyerte, kinek kiváltságlevelet utóbb 16 koronás király részint megerősítette, részint új kiváltságokkal öregbítette, mellyek országos törvények által is helybenhagyattak. ²⁰⁾ Ezen nemes kerület, kiváltsagai' értelmében, külön előljárósággal birt, melly a túrmezei telki grófból (*comes terrestris*) mint főnökéből, az algrófból, a fölkelő sereg' kapitányából, 12 valóságos, több helyettes s tiszteletbeli táblabíróból, jegyzőből, ügyvédből, számvevőből stb. állt, kik a 24 községnek közakarattal választott s utasítással ellátott képviselőivel együtt képezték ezen nemes kerület' közgyűlését, melly Nagy-Goriczán tartotta üléseit, és a gróf által hivatott egybe. A telki gróf, az algróf és az egész tisztviselői kar, kivévén a táblabírákat, évenként dec. 13-kán Lukavec várában szabadságleveleik'

¹⁹⁾ Értekezés Turmezőről az 1842-diki Athenaeumban Ercsi Pál név alatt (Paulertől); Pauler, adalék a túrmezeiek történetéhez, Új m. muzeum 1850/1 393—396 l. Frank II. 634. §. Beöthy, elemi magyar közjog 68. 69. §. (az idézett értekezés, nyomán, melly a mindjárt nevezendővel együtt, a jelen §. szövegébeni előadásnak is alapját teszi); Palugyay, megerendszer IV. 234—276 l. Botka, az 1843/1 országgyűl. időszakból stb. I. Túrmező ismertetése 1—29 l.

²⁰⁾ 1659: 106; 1723: 69; 1741: 60.

örhelyén, tisztujítás alá került, melly a hivatalkodó gróf elnöksége alatt megkezdődött, az ujonnan választotté alatt pedig folytatódott, úgy hogy a kijelölési jogot a táblabírói kar, a választójogot pedig ezekkel együtt a 24 község' követei utasításuk' értelmében gyakorolták. Az ekkép választott túrmezei gróf az országgyűlésen a rendi táblánál, nemkülönben a kapcsolt részek' tartománygyűlésén ülés- és szavazatjoggal birt. ²¹⁾ A kerület azonban közigazgatás' tekintetében Zágráb megye' hatóságának alá volt rendelve, olly módon, hogy a megye' határozatai a túrmezeieket is kötelezték, de a végrehajtás a telki gróf' illetőségéhez tartozott; melly viszonynál fogva a túrmezei nemesek Zágrábmegye' közgyűlésein és tisztujító székein is fejenkénti szavazattal birtak.

Az 1848-diki törvényekben Túrmező iránt különös intézkedés nem foglaltatik, hanem az a maga törvényes fennállásában és jogállásában elősmértetik, mint ez az 1848: 5, 53. §-ból kitetszik.

b) Hasonló kiváltságos állással birt a szepesi tíz

²¹⁾ E kerület' egyéb kiváltságai: hogy III. Károlytól 1737-ben hiteles pecsétet nyert, saját büntető hatósággal, kebelbeli egyházaira nézve (valamint a jász-kún kerületi katolikus lakosok) kegyúri joggal él. Különös, hogy a túrmezei nemesek 1560-ban a zágrábi káptalan előtt magokat örökbe fogadott és osztályos testvéreknek vallották, melly örökbe fogadást Rudolf 1582-ben megerősítette, minélfogva Túrmezőben a kir. fiscus' örökösének nem volt helye. A fölkelő sereg béke' idején 120, háború' esetén 300 főből állott, külön zászló és kapitány' parancsnoksága alatti gyalog csapat évenként rendszeren fegyverben gyakoroltatott, s némelly ünnepélyek' alkalmával tisztelkedett, háborúban pedig a kapcsolt részek' fölkelő seregének kiegészítő részét képezte.

lándsás nemesek' széke, ²²⁾), míglen az 1802: 10 által ugyanazon nemesek' különbeni jogai s kiváltságai fenn-tartása mellett, teljesen Szepes vármegyébe nem kebe-leztetett.

Az egyháznemesi székek közül a vajkai és vere-bélyi, közigazgatási ügyekben ugyan, mint a többi egy-háznemesi székek, a vármegye (Posony és Bars) tör-vényhatósága volt verve: mindazonáltal ottan a megyei határozatok a székek saját tisztviselői (nádor, alnádor, szolgabíró) által hajtottak végre ²³⁾.

A tizza-koronai, és nagy-kikindai kiváltságos ke-rület, saját tiszti karával, mindenben a vármegyei ren-des törvényhatóságnak teljesen alá volt vetve, minél-fogva e helyen rólok különösen szó sem teendő. ²⁴⁾

72. §.

A bírói hatalom' gyakorlása.

A bírói hatalom' gyakorlásáról, a végrehajtó hata-lom' alkotmányszerű gyakorlását szabályozó 1791: 12 azon alkotmányos fő elvet állítja fel, hogy a bíróságok' törvény által állapított vagy állapítandó rendje a királyi hatalom által meg nem változtatható, sem a törvényes ítéletek' végrehajtása parancsok által meg nem akadá-

²²⁾ Lásd például 1596: 10, 4. §. Szabadságaikról lásd Bar-tal, comm. II. 156 s köv. l.

²³⁾ Az egyházi nemesek' eredetéről l. Bartal, comm. II. 155 s köv. l. Jogállásukról: Kelemen II. 195—198 §. Fényes, Stat. II. 144 l.

²⁴⁾ A 10 községből álló tiszai kerület Bács vármegyében a munkácsi uradalom helyett soroztatott az 1791: 7 által a ko-rona-jószágok közé; a nagy-kikindai kerület Torontál megyében szinte 10, előbb katonai helységből állt.

lyozható, sem mások általi akadályoztatása meg nem engedhető; sem a bírói hatóságok' törvényes ítéletei meg nem másíthatók, de sőt azok sem királyi, sem semmi politikai főhivatal általi fölebb vizsgálata alá nem vethetők: hanem a törvényszékek az eddig alkotott, vagy jövendőben alkotandó törvények. s az ország' bevett törvényes szokása szerint, vallás' különbsége nélkül választandó ítélőbírák által megtartandók. ¹⁾

Az országban a bírói hatalom, összeségében véve, tekintve annak 1848-ig fennállott szervezetét, különféle rendes és rendkívüli bíróságok által gyakoroltatott. A rendes bíróságok vagy közönségesek vagy különösek. A közönségesek részint felső, részint alsó rendű törvényszékek.

1). Az ország' főtörvényszékei a nagyméltóságú királyi curia nevezet alá foglaltatnak, melly 1840-ig a nagyméltóságú hétszemélyes táblából, és a tekintetes királyi táblából állott: amaz a nádor', illetőleg az országbíró', emez a kir. Személyes Jelenlét Törvényszéki Helytartójának (*Personalis Praesentiae Regiae in Judiciis Locumtenens*) elnöklete alatt; ²⁾ mindkettő közös levéltárral és alhivatalokkal, de külön jegyzőkkel. 1840 óta hozzájárúlt, mint a királyi curiának külön önálló osztálya, a váltófeltörvényszék. ³⁾ Egyszersmind a nádor, az országbíró s a személynök külön

¹⁾ Vessd ö. fennebb 38. §. a király' legfőbb bírói hatalmáról.

²⁾ A királyi curia' alsóbb osztályának, mellyet a későbbi kor királyi táblának nevezett el, nyomaira III. Endre' okmányaiban akadunk, Bartal, comm. II. 202 s köv. l. Tót- és Horvátországban a báni tábla átalában a királyi táblához hasonló hatáskörrel birt (1807 : 9, 2. §.)

³⁾ 1840 : 15. II. rész 6. §.

külön ország' nagy bírói (*iudices regni ordinarii*) azon értelemben, hogy törvényes rendelkezéseiket az alsó rendű (kerületi és megyei törvényszékek és bírák) elfogadni és végbe viinni tartoznak. ⁴⁾

2). Alsó rendű törvényszékek: a) négy kerületi tábla: Dunán innen Nagyszombathban, Dunán túl Kőszeghen. Tiszán innen Eperjesen, és Tiszán túl Debreczenben, — továbbá a Horvát-, Dalmát- és Tótor-szági ítélő tábla. b) A megyei törvényszékek (*Sedes iudiciariae comitatuum*, közönségesen *Sedriák*), mellyek a fő- vagy alispán' meghívására tartatnak, alispán' előlülése alatt, táblabírák' (*tabulae iudiciariae assessores*), szolgabírák' és esküdtek' szavazatával. ⁵⁾ c) Sokféle ügyekben első bíró a megyében az alispán' szolgabíróval és esküdttel; más ügyekben szolgabíró esküdttel.

3) Különös bíróságok, mellyek' hatalma t. i. csak bizonyos (nem-nemes) személyekre, vagy csak bizonyos (külön nemű) ügyekre terjedt. voltak: a) a városi bíróságok (szab. kir. városok' tanácsai), mellyek azonban az 1848: 23. 2. §. által az ország' közönséges bíróságai' sorába emeltettek; b) a szentszékek, mellyeket minden püspöki megyében a püspök vagy helyettese, és püspök' nem létében a káptalan' helyettese tartja, s mellyekhez egyházi ügyeken kívül némelly világiak is tartoztak. c) Voltak egyéb különös bíróságok, részint bizonyos

⁴⁾ A kir. curia', nádor' és országbíró (királyi udvarbíró) hajdani bíróságáról l. Bartal, comm. I. 317—334 l. Horvát- és Tótorországban a bán, némelly szab. kir. városokban a Tárnok az ország' rendes bíráival hasonló hatalmat gyakoroltak.

⁵⁾ A megyei törvényszékek' eredetéről l. Bartal, comm. II. 206 s. köv. l. 1291:16; 1298:32 (Kovachich, Sylloge I. 20. 38. l.

helyek' vagy személyek,' részint bizonyos ügyek' tekintetéből: fölmentett (mező-) városokban, szabad kerületekben, az egyházi nemesek' székei, a nádori szék a jász-kunok' ügyeiben, tárnoki és személynöki szék; hadi, bányászi és váltótörvényszékek, harminczad és contrabanda ügyeiben a kir. kamara; az úri székek a földesúri törvényhatósággal elényszerkeztek.

Rendkívüli bíróság főleg királyi meghagyásból eredhet, ha valamelly pernek törvényes bírója nincsen. ⁶⁾

⁶⁾ Mindezen bíróságok' szerkezetét és hatalomkörét részletesen a polgári és büntető perjog' tudománya fejtegeti. Bővebb áttekintést nyújt: Fényes, Stat. III. 81 §. Beöthy, Elemi magyar közjog 97—104 §. Virozsil, spec. III. 59—75 l. Cziráky, 726—749 §. Kelemen IV, 13—20 §. Frank II, 372—381 §.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Az alkotmány' biztosítékairól.

73. §.

Bevezetés.

Az alkotmányos rendszer' minden egyes intézménye egyszersmind az összes alkotmánynak biztosítékát képezi azon értelemben, hogy minden egyes alkotmányos intézménynek épsége és törvényes szereplése a főhatalom' törvényszerű gyakorlásának mellőzhetetlen föltétele; és bármelly egyes alkotmányos intézménynek sérelme, rövidsége, kiforgatása, a köz- s illetőleg főhatalomnak azon illető körbeni gyakorlását s működését törvénytelené, alkotmányellenessé teszi. Mindazonáltal vannak honunk' alkotmányában egyes alkotmányos intézmények, mellyeknek fő jelentőségek abban fekszik, hogy legfőbb s egyenes céljok: az ország' és nemzet' összes alkotmányos rendszerének és minden egyes alkotmányos jogainak s intézményeinek sértetlen épségbeni fennállását és fennmaradását biztosítani. Ezeket foglaljuk egybe az alkotmány' biztosítékai nevezete alatt. És azok e következők: az öröködési alap-

szerződés, a királyi hitlevél és koronázási eskű, az országgyűlések' joga a sérelmek' orvoslása' tárgyában, és a miniszteri felelősség.

74. §.

Az öröködési alap szerződés.

A magyar nemzet soha maga fölött más uralkodást törvényesnek nem ösmért, mint, azt, melly a nemzeti akaratban gyökerezett, annak volt kifolyása, és az ugyanesak az által állapított föltételek szerint gyakoroltatott. Ez így volt kezdettől fogva, midőn a magyar nemzet' politikai léte megalakúlt, s a vérszerződés Árpád' házát a fejedelmi méltóságban részesítette, azon egész időn át, midőn nem mások, mint a nemzet' választottjai ültek a magyar királyi székre. És így maradt ez akkor is, midőn a nemzet szabad királyválasztási jogáról lemondott, előbb az 1687: 2. 3. által a Habsburg ház' fiágai', aztán az 1723: 1. 2. által ugyanannak, ezen utóbb idézett törvénycikkelyben kijelölt nőági' részére, s az uralkodási jogot a megállapított öröködési rend szerint öröklően átruházta.

Hanem midőn e hon' fiai kijelenték (1687: 2), hogy „mostantól kezdve jövendőre mindörökön senkit mást, mint az Ő császári és királyi felsége' ágyékából származó fiörökösök közül az elsőszülöttet törvényes urok- és királyokúl fogják tartani“, és az ezen törvény' értelmében trónra lépő király' felavatására s megkoronázására kötelezték magokat: — azt tették, az uralkodó' részéről elfogadott azon föltétel alatt, hogy ez viszontag az ország' alkotmányát és összes törvényeit

és jogait teljes épségében fenntartsa, és arról az országot a trónra lépő király ünnepélyesen királyi hitlevele és szent esküje által biztosítsa . . . „és valahányszor illy felavatás lesz tartandó, az okleveles törvényczikkelyek’ — (mellyek által t. i. az összes ország-alkotmány’ és törvények’ épségben megtartása és hű megőrzése fogadtatik) — előre bocsátott elfogadása, vagyis királyi biztosítása, és arra az ősei által elvállalt alakban letcendő eskü mellett, országgyűlésileg Magyarország’ határain belől annak rende szerint megkoronázzandják.“ Illymódon tehát szerződésszerűleg, a nemzet és király közötti kétoldalú alapkötés által, lón a Habsburgház’ fiágaira a magyar koronábian öröködés’ joga átruházva: a nemzet, törvényes képviselote, az országgyűlés által tett akaratnyilvánításával kijelentvén, hogy szabad királyválasztási jogáról lemond, és a magyar koronábian öröködés’ jogát a Habsburg ház’ fiági fiivadékainak tulajdonítja, azon föltétel alatt, hogy az országnak jogállása, alkotmánya s összes törvényei épségökben fenntartassanak; a király viszont a maga részéről kinyilatkoztatván abbeli királyi akaratát, hogy a nemzet által kitűzött föltételeket elfogadja. Ezen kétoldalú alapszerződés’ kifejezését az 1687: 2. törvényczikkelyben birjuk, mellyhez képest az 1687: 3 által hasonló módon s ugyanazon föltétel alatt a trónöröködési jog a Habsburgház’ Spanyolországban uralkodott ágára is kiterjesztetett; és csak azon esetre, ha mind a lipótféle, mind a spanyolországi ág’ fimagva szakadna, tartatott fenn az ország’ királyválasztási ősi szabadsága. mint azt az 1715: 3 is ujlag biztosítja.

Ugyanezen kétoldalú alapkötést szemléljük a *prag-*

matica sanctio' elfogadásában : minek kifejezése az 1723 : 1. és 2. törvenyczikkely.

Tudniillik Magyarország azon szabad királyválasztási jogáról, mely a habsburgház' fiága' kihaltának esetére illetendő, törvényes nemzeti képviselote, az országgyűlés által tett akaratnyilatkozatával önként lemondott, és a trónöröködési jogot a törvényben kijelölt nőágakra is átruházta ; de egyszersmind határozottan kikötötte az ország' törvényes függetlenségének, szabadságának, törvényeinek mindenkori szoros megtartását, és koronázás, királyi hitlevél és fejedelmi eskü általi biztosítását, valamint azt is, hogy az említett nőágak' kihaltával a szabad királyválasztás' joga a nemzetre ismét visszazálljon. A királyi felség a maga részéről tett akaratnyilatkozata által az illyképen megajánlott öröködést és annak minden föltételeit elfogadta s ünnepelesen szentesítette. Így jött létre nemzet és király, s uralkodó ház között az új alapszerződés, melyet a *pragmatica sanctio*' elfogadása alatt értünk, és mely az 1723 : 1. és 2. törvenyczikkelyben van kifejezve (. . . 1723 : 2, 8. §.) „És az említett öröködést elfogadják ; 9. §. S ahhozképest ugyanazon, a felséges ausztriai háznál bevett és elősmért nőági öröködést (kiterjesztvén arra mostan akkor helyett az 1687 : 2. 3. nemkülönben az 1715 : 2. 3. törvenyczikkelyeket) a fennevezett rendszerint megállapítják ; 10. §. Az elébb említett, azon felséges házbéli nőnem, mint a fennebbi módon kijelentett örökösök, mindkét nembeli trónörökösök, ausztriai főhercegek által elfogadtatni, helybenhagyatni, s az ország' és ahhoz kapcsolt részek', országok' és tartományok' Karai- és Rendeinek előrebocsátott, Ő cs. kir. felsége által hasonlóképen előleg legkegyelmesebben meg-

erősített, hitlevele és más előre kijelentett szabadságai- és előjogaival együtt a fennidézett czikkelyek' tartalma szerint, minden következő időkbén, a koronázás' alkal-mával megtartatni, határozzák; 11. §. És csak a mon-dott nőágak' mindenképeni elfogyása után tartatják fenn magoknak a KK. és RR. ősi és régi, s helybenhagyott és bevett törvényes szokásukat és előjogukat a királyok' választásában és koronázásában."

Ezen alapszerződésnek — mely az örökös mo-narchiai államban legfőbb közjogi viszonyt, a trónörö-ködés' jogát és annak föltételeit szabályozza, a nemzet-nek az uralkodó iránti hódolását és ennek föltételeit fejezi ki — mint alkotmánybiztosítéknak, jelleme abban fekszik, hogy ennek erejénél fogva Magyarországon s az ország' sz. koronájához tartozó egyéb részekben, or-szágokban és tartományokban, a felséges uralkodó ausz-triai házból a trónöröködés rendje szerint hivatott sze-mély az uralkodást örökjogánál fogva törvényesen igénybe veheti és viselheti csakis azon föltételek alatt, mellyeket maga ezen alapszerződés állapít — mely föl-tételek az ország' törvényes függetlenségének, alkot-mányos rendszerének és minden törvényei- és jogainak épségben tartását, és ennek koronázás, királyi hitlevél és fejedelmi eskü általi biztosítását foglalják magokban.

A *pragmatica sanctio'* elfogadását, a mint az 1723: 1. és 2. törvényczikkelyben bennfoglaltatik, az ország' rendei állandóan illy alapszerződésnek tekintették; a mint ez kitünik jelesen az 1791-diki országgyűlésen a királyi hitlevél iránt 1790 october 5-dikén felküldött második felirat' szavaiból, ¹⁾ hol a többek között mon-datik: „... A magyar nemzet a koronát a felséges

¹⁾ 1790°/₁-diki országgyűl. irományok 28. sz. 187 s köv. l

ausztriai ház' előbb fi- aztán nőágaira a kétoldalú szerződések' azon világos föltétele alatt szállította át, hogy, kivéven a királyválasztás' jogát, a nemzetnek minden addig létezett jogai épen és sértetlenül fenntartassanak', — és alább . . . „a király' és ország' jogai az öröködségi szerződésekben gyökereznek, mellyeket a szerződő feleknek megmástitniok nem áll szabadságukban.“

És midőn ezen alapszerződés által az országnak minden törvényei és jogai biztosítva vannak, természet-szerint kitünőleg és első rendben — mi az ország' politikai helyzetetésénél fogva fő fontoságú — van biztosítva fennállása a maga törvényes függetlenségében és épségében. Az 1723: 1, 4. §-a Magyarországnak, s a hozzá kapcsolt részek-, tartományok- és országoknak feloszthatatlanságát kifejezi azon módon, mint az ausztriai ház által birt egyéb országok' és tartományok' feloszthatatlanságát. És midőn az 1723: 1. 2. a magyar korona' tartományainak és az ausztriai örökös tartományoknak az ausztriai házbéli törvényes uralkodó általi oszthatatlan együttbírását kijelenti, és ez által amazok és emezek között a közös uralkodó személyében fekvő kapcsolatot létesít — minek gyakorlati jelentősége a kölcsönös védelemben nyilvánul — az által az országra sem pénz, sem egyéb, jelesen katonaujoneczokbani segedelemek' tekintében semmi határozott tartalmú kötelezettséget nem ró, annál kevésbé idegenít el az ország' szentséges koronájától valamelly felségjogot.: mi részben különösen fontos, hogy az ország függetlenségét kifejező 1791; 10 (*De Independentia Regni Hungarie, Partiumque eidem annexarum*), ezt épen vonatkozva s hivatkozva a *pragmatica sanctiora* (1723: 1. 2) teszi ²⁾

²⁾ Lásd ezen egész felfogásra nézve az országgyűlésnek 1861 julius 6-ról kelt feliratát, és Deák Ferencz' beszédét az alsóházban 1861 junius 4-kén.

75. §.

A királyi hitlevél és eskű.*)

Mint a fennebbi szakaszban kimutattatott, az örököségi alapszerződés' törvénye által, Magyarországon s a hozzá kapcsolt részekben, tartományokban és országokban a trónörököségi jog a felséges ausztriai ház' nőágaira ugyanazon föltétel alatt terjesztetett ki, melly alatt az előbb a fiágaknak tulajdonítatott volt: — miszerint minden jövődöbeli örökös király, a hitlevélbeli czikkelyeknek annyiszor, a mennyiszor illy felavatás teljesítendő leszen, mindig előre bocsátandó elfogadása, vagyis a királyi biztosítás, s az e fölött azon alakban, mellyben azt elődei tették — szerkesztett eskű' letétele után, megkoronáztassék. Minélfogva, valamint alakilag e királyi hitlevél és eskű a koronázási ténynek egyik leglényegesebb alkatrésze: azonképen tartalmánál fogva, egyik legfőbb alkotmány-biztosíték.

A királyi hitlevél (*diploma inaugurale* — *sacrum diploma*, az 1715: 2. 1. §. szerint) a trónralépő s megkoronázandó király által a koronázás előtt az országgyűlésnek ünnepélyes alakban kiadott oklevél, melly által az ország' és nemzet' jogai- s törvényeinek teljes és tökéletes épségben tartását fogadja: — melly foga-

*) C z e c h, A magyar királyok' felavatási eskűjök' és oklevelök' nyomai az Árpádok alatt, a m. tud. társ. évkönyveiben III. köt. 199—238 l. Dissertatio de regiae potestatis limitibus in Hungaria 1. s köv. l. R o s e n m a n n, ius publ. 35—40 l. V i r o z s i l, spec. IV. 22—26 l. C z i r á k y, 98—105 §.

dás utóbb, a koronázás' folyama alatt királyi esküvel is megerősítették, és egész szövegében ezzel együtt törvény-cikkelybe ígtattatik.

Már Sz. István király, mindjárt koronáztatása után, az egyházi s nemesi rendek' megegyezésével, körülírván a nép' külön osztályainak jogait, a köz bátorlétet annak háborgatói ellen szabott büntetések által biztosítván, s általában megalapítván az ország' alkotmányát s egész rendszerét, az ez iránt hozott végzeményeket oklevélbe foglalta, mellyet életírójának tanusága szerint, ¹⁾ mint a nemzettel örökre kötött frigyét saját nevének aláírásával és ünnepélyes esküvel is megerősítette. ²⁾ István királynak a XI. században országlott utódairól fölötte tökéletlenek a tudósítások arra nézve, letették-e koronáztatásukkor a nemzet' alkotmányos jogait biztosító esküt, annál kevésbé akadhatni valamelly általok kiadott felavatási oklevél' biztos nyomára. A XII. századbéli királyokra vonatkozólag is, az általuk koronáztatásukkor az ország' szabadságai' biztosítására letett eskünek többnyire csak gyenge nyomai felmutathatók. Ellenben II. Endre' midőn fölvevé a koronát, biztos nyomok szerint le is tette ekkor a felavatási esküt, melly előbbi példákként, az ország' jogainak s a királyi korona' tekintélyének sértetlen fenntartását tárgyazta, egész terjedelmében ünnepélyes levélbe foglalattott, és ezen alakban az ország' egyéb iratai közé elté- tetett. ³⁾ De nemcsak koronáztatásakor, hanem több

¹⁾ Hartvicus, Vita S. Stephani, § Endlicher Monum. Arp. 173 l.

²⁾ Kovachich, Vestigia com. 12—20 l. Czech, id. h. 206 s köv. l.

³⁾ Czech. id. h. 224 l. Bartal, comm. II. 106 l.

más alkalommal is kötelezte magát Endre ünnepélyes esküvel az ország' és egyes rendek' szabadságainak fenntartására, jelesen híres aranybullájának, és a nemesség' szabadságait ujjlag megerősítő 1231-diki végzeményének kiadásakor. IV. Béla' felavatási esküjének emléke nem maradt fenn, de azon esküje, mellyel — két fiával egyetemben — a nemességnek még Sz. Istvántól nyert s 1267-diki levelével megerősített szabadságait híven megtartani kötelezé magát, ezen levél' berekesztésébe szórul szóra be van igtatva. ⁴⁾ V. István, midőn atyja' halála után újra föltéteté fejére a koronát, egyszersmind nemcsak a szokott felavatási esküt ismétlé, hanem a rendek' kívánatára azt oda engedte terjesztetni, hogy az eldődei által a nemesektől törvénytelenül elszedett jogokat és jószágokat tüstént visszaadandja: miből egyszersmind kihozható, hogy ez időben az eskü' szavai nem voltak mindig egyenlők, hanem a körülményekhez képest kölcsönös tanácskozás' utján módosítottak. ⁵⁾ A koronázási eskük' akkori általános alakzatáról képzetet nyújthat IV. Lászlónak 1279-diki esküje Fülöp pápai követ előtt, mellyel kötelezé magát, hogy a pogány kunokat a keresztény hit' fölvételére s a bujdosó élet' elhagyására kényszerítendi, s egyszersmind arra is megesküdt, hogy a keresztény hitet és az egyház' szabadságait, úgy hasonlólag a szent királyok és eldődeinek végzeményeit, törvényeit és jó szokásait, mind azzal, mire eldődei koronáztatásukkor meg szoktak esküdni, épen és sértetlenül egész országában fenntartani, és mások által is megtartatni fogja. ⁶⁾ A III.

⁴⁾ Kovachich, Vest. com. 134—142 l.

⁵⁾ Czech, id. h. 233 l.

⁶⁾ Fejér, Cod. dipl. V, 2, 507 l.

Endre' koronáztatásáról fennmaradt tudósítmányok mind a koronázási szertartásra, mind különösen a felavatási esküre és királyi hitlevélre nézve nagy fényt derítenek. A III. Endre által letett eskü a mostani királyi eskü' szavaitól igen keveset különbözik. ⁷⁾ De ő egyszersmind az első felavatási végzeményt adta; ő tudniilik az említett eskűn fölül, pecsétjével ellátott oklevelet is adott magáról, mellyben az országosan egybegyűlt rendeknek tanácskozás' után föltételek ül megállapított és elébe terjesztett határozatait elfogadta és hű teljesítésöket megszeghetetlenül ígérte. ⁸⁾ I. Lajostól és I. Máriától az arany bulla' megerősítését birjuk. Albertnek hires egyetlen végzeménye, kétoldalú szerződés' alakját feltüntetö, nem tulajdonképeni felavatási végzemény, mindazonáltal a későbbiek ebből vették eredetöket. I. Lengyel László', ki választási szegödvény ⁹⁾ alapján nyerte el a királyi széket, felavatási végzeményt adott ki, ¹⁰⁾ V. László azt az országba a kormány' átvétele végetti érkezte után adta ki. ¹¹⁾ I. Mátyás' nevében Szilágyi Mihály kormányzó erősítette meg a végzemény alakjában szerkesztett király választási szerző-

⁷⁾ Ezen eskü' tartalma megolvasható C z e c h n é l, id. h. 235 l.

⁸⁾ K o v a c h i c h, Monumenta veteris legislationis Hungariae. Kolozsvár 1855. 14—29 l. C z e c h, id. h. 235 s köv. l. Bartal, comm. II. 193 l.

⁹⁾ A választási szegödvényt l. Jurium Hungariae in Russiam rubr. et Podoliam praevia explicatio, Bécs 1772. X. okmány. K o v a c h i c h, Suppl. I. 476. l.

¹⁰⁾ I. L. László 1440-diki végzeménye K o v a c h i c h', Sylloge I. 59 s köv. l.

¹¹⁾ 1453-diki végz. előbeszéde s 1. és 2. cikkelye; az 1. cikkely a királyok által letett eskűnek jeles példája.

dést, ¹²⁾ holott még azon évben (1458) maga Mátyás a felavatási végzemény' alakjára (mert a koronázás ekkor a korona' letartoztatása miatt véghez nem volt vihető) kötötte le a nemzet irányában hitét. ¹³⁾ II. Lengyel László a terhes választási föltételeket elfogadta s felőlök a megerősítő levelet kiadta csakhamar Magyarországba érkezése után; ¹⁴⁾ azonképen I. Ferdinand, koronáztatása alkalmával, s előbb is Magyarországra belépven, az ország' szabadságait biztosító levelet adott ki, mint arra az ezeket ujjolag megerősítő 1537: 29 hivatkozik, és azokra ünnepélyes esküt is tett le, melly koronázási esküjének szavai törvénytárunkba is be vannak igtatva.

II. Mátyástól kezdve szokássá vált, hogy a felavatási hitlevél kevéssel a koronázás előtt az ország' rendei által elfogadás végett a király elébe terjesztessék, ki azt sajátkezűleg aláírja és pecsétjével megerősíti, mire a hitlevél törvényczikkelybe ig'attatik. Mi okból a koronázási országgyűlés rendszerint a király elébe elfogadás végett terjesztendő hitlevél' vitatásával s szerkesztésével kezdődik. ¹⁵⁾ Pontjai az öröködési rend

¹²⁾ L. Szilágyi Mihály végzeményét a törvénytárban.

¹³⁾ L. Mátyás 1458-diki végzeményét, Kovachich, Sylloge I. 135—161 l.

¹⁴⁾ II. Lengyel László' megerősítő levele 1490 ről a törvénytárban.

¹⁵⁾ Lásd főleg az e részben szerfölkött nevezetes és tanulságos tárgyalásokat az 1790/- és 1830-diki országgyűlésről. A hitlevél rendszerint a koronázási országgyűlésen hozott törvényczikkelyek' élén igtatott törvénybe; V. Ferdinandé, melly 1830 sept. 25-ről kelt, trónra lépte után az 1836-diki törvényczikkelyek' élén.

megállapítása óta czikkelyeknek neveztetnek, ¹⁶⁾ s ezeknek száma III. Károly óta öt volt. És pedig: ¹⁷⁾

„Először: Hogy a régiségből lehozott királyi trónöröklés mellett, mind a koronázást az 1791-diki országgyűlés' 3. czikkelye' értelmében, mind ezen Magyarország- s hozzákapcsolt részeinek többi összes és egyes közönséges szabadságait, mentességeit, kiváltságait, rendszabásait, közönséges jogait, törvényeit és szokásait, mellyeket Magyarország' néhai dicső királyai és dicsőséges emlékezetű eldődeink engedményeztek és megerősítettek, úgy a jövőben engedményezendőket, és Általunk megerősítendőket (mellyekre alapítva, szorítva és kiterjesztve birják a mondott Karok és Rendek azon eskű' szövegét, melly a néhai felséges fejedelem', I. Ferdinand úr', dicsőséges emlékezetű eldődünk' végzeményei' elején van), kirekesztve mégis, és mellőzve dicsőült II. Endre király 1222-dik évi végzeménye' czikkelyének azon záradékát, melly így kezdődik: „Quod si vero Nos“ e szavakig „in perpetuum facultatem“ minden pontjaik-, záradékaik- és czikkelyeikben, a miképen azok' alkalmazása és értelme körül a király és karok egyetértve országgyűlésileg megállapodandanak (mindazonáltal azokra nézve, mellyek az 1741: 8. t. cz. által ki vannak véve, ezen törvény' rendelése épségben tartatván,) ¹⁸⁾ erősen és szentül megtartandjuk, s mások által, összesen és egyenként, sértetlenül megtartatandjuk.

Másodszor: Az ország' szent koronáját, a honpolgárok' régi szokása s a hazai törvények szerint, bizonyos, az ő kebelökből e végett egyértelemmel vallás'

¹⁶⁾ Még I. Lipót föltételeket fogadott el s irt alá.

¹⁷⁾ V. Ferdinand' hitlevelének szövege szerint.

¹⁸⁾ Lásd erre nézve fennebb 65. §. 447 l.

különbsége nélkül választott és megbizott világi személyek által, ez országban fogjuk őriztetni.

Harmadszor: Az ország' és hozzá kapcsolt részek' bármelly eddig visszaszerzett vagy Isten' segedelmével ezután visszaszerzendő tartozékokat és részeket az eskü-szavak' értelméhez képest is, a fennirt országhoz és hozzá kapcsolt részekhez egészben vissza-bekeblezendjük.

Negyedszer: Hogy azon esetben (mellyet Isten elfordítani méltoztassék), ha a mindkét nemű ausztriai főhercegek megfogyatkoznának, még pedig mindenek előtt a dicsőséges emlékezetű ősünk VI. Károlytól, aztán ennek magva szakadván, a néhai dicsőült I. Józseftől, s ezek is megfogyatkozván, a néhai dicsőült I. Lipót császárok' és Magyarország' királyai' ágyékaiból származottak: akkor a fennevezett 1723-diki országgyűlés fennidézett 1. és 2. törvényczikkelyeinek is rendelése szerint, a fennirt Karok' és Rendek' előjoga a királyválasztásra és koronázásra, régi érvényébe és állapotjába lépend, és ezen Magyarország' és előbb nevezett részek mellett annak régi szokása szerint sértetlenül megmaradand.

Ötödször: A mint fennebb az első pontban előre bocsátott, valahányszor illy királyi felavatás a többször mondott Magyarország' területén, az idők' folytán országgyűlésileg véghezviendő leszen, mindannyiszor örököseink és trónutódaink, a jövő ujonnan koronázandó örökös királyok, kötelesek a jelenvaló hitlevélbeli biztosítás' előre bocsátott elfogadására s a rá leteendő eskü' letételére.

A mint a királyi hitlevél, az országgyűlés által szerkesztve, a király elébe terjesztetik elfogadás végett,

s általa elfogadtatik, és elfogadtatván, sajátkezű aláírásával és pecsétjével megerősítve kiadatik: közjogilag úgy tűnik előnkbe az, mint a nemzet és király között kötött kölcsönös szerződés, melly megújítja azon alapszerződést, melly a nemzet és fejedelme között a *pragmatica sanctio* elfogadása által kötöttet, — megújítja azon módon, a mint ez már a mondott alapszerződésben volt határozva; és a mi az alapszerződésben a trónöröködési jog' föltételeül vala kikötve, azt a hitlevél által a trónralépő s megkoronázandó király köteleességszerűleg személyes kötelezettsége gyanánt fogadja: az ország törvényes függetlenségének, területi épségének s minden jogai- és törvényeinek fenntartását.

Nagy fontosságú közjogi kérdés, melly az 1790-¹/₁-s 1830-diki országgyűlésen élénk vitatás' tárgya volt: tétethetnek-e az országgyűlés által a király elébe elfogadás végett terjesztendő hitlevélben változások, a mióta a trónöröködési jog és rend alaptörvényileg megállapított, mi az uralkodási szünet közt és új választási föltételek' kitűzését kizárja, s különben I. József hitlevele óta minden jövendő megkoronázandó örökös király a jelen való hitlevéli biztosítás' elfogadására köteleztetik?

Ha a dolog' mibenlétét szemléljük, úgy találjuk, hogy az öröködési jog' és rend' megállapítása előtt, ezen hitlevéli biztosítások, — mellyek részint az alkotmány és kölcsönös szerződések' bátorsága végett, részint azoknak világosabb magyarázatára adattak, a nélkül hogy az által az ország' sarkalatos ősi alkotmányán vagy az átruházott uralkodás' kötött szerződésén csorba ejtetett volna — a dolgok' és idők' körülményeihez képest különbözőleg voltak szerkesztve,

mint azt az ez időbeli királyok' hitlevelei tanúsítják. Ellenben a III. Károlytól kezdve V. Ferdinándig kiadott hitlevelek pontjaik' (V) számára és lényeges tartalmukra nézve teljesen mindenben megegyezni látszanak.

Ezen kérdés' megoldása a hitlevél' közjogi természetéből foly. „A királyi hitlevél nem egyéb — mondja az 179°/₁-diki országgyűlés 1790 oct. 5-diki feliratában ¹⁹⁾ — mint az ország' alkotmányának fenntartása iránt az országlás átvételekor adandó biztosítás, ennél fogva rendeltetése- s természeténél fogva nem egyéb, mint a már megállapított s a trónöröklési szerződésekben gyökerező alkotmány' épségben fennmaradásának eszközeit magában foglaló okmány. Tehát az nem valamely új *capitulatio*, mellynek öröklő országokban helye nem lehet; mert a *capitulatio* maga szerződéseket és az ország' sarkalatos törvényeit, mellyek a fejedelem' s a rendek' jogait és kölcsönös viszonyukat körülírják, foglalja magában: holott a hitlevél csak azon eszközöket, mellyek által a régi, előbbi szerződésekben és alaptörvényekben sarkaló alkotmány épségben fenn tartassék.“

Tudniillik, már az örököségi alapszerződés és alaptörvény által a trónralépő örökös király az ország' minden törvényeinek megtartására köteleztetik, s ezt a hitlevél által is általánosan fogadja, hanem a hitlevélben ezenkívül egyes különös alkotmányos intézmények' és alapjogok' kifejezése és biztosítása befffoglaltatik. És ezek' tekintetében szükségesnek találtathatik, hogy a hitlevél által épen azok fejeztessenek ki különösen,

¹⁹⁾ 179°/₁ országgyűl. irományok. 28. sz. 190 l.

mellyeknek csorbítása s kiforgatása talán egy lefolyt kormány-időszak alatt épen czélba vala véve. Tehát illy egyes alkotmányos intézményeket és alapjogokat különösen kifejező s biztosító új pontoknak a királyi hitlevélbe való fölvétele megtörténhetik, föltéve, hogy azok már fennálló, ennél fogva a királyt különben is az alapszerződésnél és az általános biztosításnál fogva kötelező törvényben gyökerezők, nem pedig a királyi hatalom' és jogok' újabb korlátolására czélzóan most újan állapítandók.

S ezzel az először I. József' hitlevelébe igtatott *praesentis* szó nem ellenkezik. Mert először is, e szónak ereje az örökösödési alapszerződés' értelmén, melly az országnak (a királyválasztási jogon kívül) minden jogát nyilván megerősíti, csorbát nem ejthet. Másodszor csakugyan a hitlevelekben I. József' óta nem csekély változások valósággal eszközöltettek. Jelesen: József' hitlevelének hét föltétele a Károlyfélében öt pontra hozott; ezek a Mária Terézia' hitlevelében ahhoz képest, a mint a trónöröködési jog a nőágra is az 1723-diki törvények által kiterjesztették, változást szenvedtek; a Károly' hitlevelében a harmadik cikkelybe be volt igtatva az első cikkely záradéka illy szavakkal: „*praenotato Regno, et eidem adnexis partibus sub modalitate supradictae Interpretationis de usu et intellectu legum et privilegiorum de toto reincorporabimus,*“ melly szavak a Mária Teréziáéból kihagyattak; II. Lipót' hitlevelébe, az első cikkelybe a törvények' értelme iránt foglaltató záradéknál fölvétetett az 1741: 8. törvény cikkelyre való hivatkozás, melly ama záradék' hatályát lényegesen korlátolja; s I. Ferencz' hitlevelében, a mi az első cikkely' kezdő szavaiban homályosan hangzott, vilá-

gosabb szerkezetben fejeztetett ki. Ez okból 1830-ban is az országgyűlés ez ügybeni feliratában ²⁰⁾ imígy nyilatkozott: „Jóllehet így lelkesítettvén, nem hallgatjuk el mindazonáltal, hogy a királyi meghívó levélben jövendő királyunk s urunk a már megállapított kötéslevél' (*praestabilitae diplomaticae assecurationis*) elfogadása után leendő koronáztatása kijelentetik. Mert minekutána a mult idők' példái bizonyítanak azt, hogy a királyi kötéslevelek a király' s az ország' egyetértésével részszerint bővítések, részszerint változások által, mellyek az 1715-dik esztendei 1-ső törvényczikkelyben is említettnek, s az 1791-dik és 1792-dik esztendőök' második cikkelyeikben foglaltatnak, a köz haszon' tekintetéhez, és a közös birodalom' megerősítésére szolgáló módokhoz valának alkalmaztatva, — nyílt szívvel valljuk, hogy a „megállapított“ kifejezést olly értelemmel, mintha a koronázási kötéslevélről való országos értekezésnek minden útja el lenne zárva, nem fogadhatjuk el.“

2). A mire a koronázandó király hitlevelében ünnepélyesen kötelezi magát, ugyanazt a koronázáskor a nép színe előtt szabad ég alatt letett esküvel is fogadja és megerősíti: az ország' épségének, s minden jogai' és törvényeinek fentartását. Ezen ősrégi eredetű szokásnak nyomai az Árpádok alatt már fennebb kimutatvák, hol az is fölemlítettett, hogy már a III. Endre által letett eskű tartalmára nézve keveset különbözött azon eskütől, mellyet királyaink az újabb századokban tettek le. Ezen eskünek gyakorlata iránt a vegyes házakból származott királyok' korszaka alatt, részint hi-

²⁰⁾ 1839 országgyűl. irom. 10 sz. 34 l.

teles levelek. részint törvények' nyomán, kétségnek árnyéka sem marad fenn; az I. Ferdinánd által mondott, hasonlóképen I. Józseftől kezdve minden király által letett eskü' szavai törvénytárunkba igrtatvák.

Ezen eskü, melly I. Ferdinándtól kezdve korunkig lényegileg változatlanúl letétetett (az V. Ferdinánd által mondott szavak szerint), következőleg hangzik:

„*Nos Dei Gratia Rex Hungariae etc. etc. juramus per Deum vivum, per ejus Sanctissimam Genitricem, Virginem Mariam ac omnes Sanctos, — quod Ecclesias Dei, Dominos Praelatos, Barones, Magnates, Nobiles, Civitates Liberas et omnes Regnicolas in suis immunitatibus, juribus, legibus, privilegiis, ac in antiquis bonis et approbatis consuetudinibus conservabimus, omnibusque justitiam faciemus; Serenissimi quondam Andreae Regis decreta (exclusa tamen et semota Articuli 31. ejusdem decreti clausula, incipiente: „quodsi vero Nos“ etc. etc. usque ad verba: „in perpetuum facultatem“)* observabimus; *fines Regni Nostri Hungariae, et quae ad illud quocunque jure aut titulo pertinent, non abalienabimus, nec minuemus, sed quoad poterimus, augebimus et extendemus, omniaque illa faciemus, quaecunque pro bono publico, honore et incremento omnium Statuum, ac totius Regni Nostri Hungariae juste facere poterimus. Sic Nos Deus adjuvet, et omnes Sancti!*“

76. §.

A sérelmek' országgyűlési orvoslása.

Alkotmányos intézményeink' épségben tartásának s általában az ország' törvényei' szentül megőrzésének és a királyi kormány részéről is hathatós foganatosí-

tásának 1848-ig egyik fő eszköze volt az, hogy az országgyűlésnek egyik állandó fő feladatához tartozott, az ország' mindennemű sérelmeinek orvoslását eszközölni. Jelesen az ország' törvényhatóságai a királyi kormány' tényeiből fölmerült sérelmeiket, ha azok a királyi helytartótanácshoz mint az országbeli királyi főkormánysszékhez tett előterjesztés, vagy épea a királyi felséghez tett felírás' folytán sem lőnek elszüntetve, az országgyűlés elébe vitték orvoslás' eszközzése végett, hol magánosok is sérelmeiket kérvényezés útján előterjeszthették, s az országgyűlés a maga részéről is az alkotmány- és törvényeknek a királyi kormány' részéről netalán történt és tudomására jött sértései ellenében egyenesen maga felszólalt. Tette pedig ezt a sérelmi tényt és az ez által hatályukban csorbított törvények' állását kifejtő, és a sérelemnek a sérelmes kormánytény' megszüntetése, az illető törvényeknek teljes, hatályos foganatosítása, a jogállapot' helyreállítása általi orvoslását kérő és szorgalmazó, a királyi felséghez intézett felírásai által, mellyekre az elintézés kegyelmes királyi válaszok által következett.

Ámbár pedig, mint az 1715: 14. mondá, a közönséges országgyűlések' tartása az ország' sérelmei' orvoslásának üdvös eszközét képezi, és ámbár az 1791: 13 által a királyi felség az országot biztosítá, hogy a királyi előadások kellően tárgyaltatván, az ország' összes Karai- és Rendeinek minden jogos sérelmei minden országgyűlésen valósággal és mulhatlanúl elszüntessenek: mindazonáltal a tapasztalás' tanúsága szerint nem egyszer történt, hogy az országnak nagy fontosságú sérelmei hosszabb időközön áthúzódttak s kívánt orvoslást nehezen vagy nem nyerhettek.

Egyébiránt e sérelmi ügynél kiválóan szembeötlik az egyes alkotmányos intézmények belső kölcsönös egybefüggése, s egyiknek a másik általi kölcsönös támogatása, miszerint csakugyan főleg az uralkodóra és a királyi kormányra nézve sürgetőbb nagy fontosságú királyi előadások' tárgyalása' alkalmával, kivált midőn ezek segedelmek' megajánlását tárgyzták, sikerült az országnak nagyobb, és fájóan érzett sérelmei' orvoslását kinyerni. Mi végett 1791 óta szokássá vált vala az ország' nagyobb számú sérelmei közül kiszemelni némellyeket mint előlegeseket (*praeferentialia gravamina*), mellyeknek orvoslása kéretett, mielőtt az országgyűlés a királyi előadások' tárgyalásába bocsátkozott volna.

Különben szokás volt az országgyűlés' kezdetén az egyes törvényhatósági követek által benyújtott sérelmeket kiküldött választmány által megvizsgáltatni, mellyek legyenek Ő felségének fölterjesztendők, és osztályokba szedetni, miszerint megkülönböztettek : a) közönséges sérelmei (és kívánalmi) a vármegyéknek és szabad királyi városoknak ; b) egyes vármegyék' sérelmei (és kívánalmi) ; c) Horvát-, Dalmát- és Szlavónia országok' közönséges és egyes sérelmei és kívánatai ; d) az egyes szabad királyi városok' sérelmei és kívánatai ; e) olyan sérelmek s kívánatok, mellyek ugyan már előbbi országgyűlésekből fel voltak terjesztve, de rájuk kegy. kir. válasz nem érkezett.

77. §.

Miniszteri felelősség.

Az 1848: 3 az alkotmány' tökéletes épségben fenntartásának leghathatósabb eszközeül behozta a miniszteri felelősséget ¹⁾: — kijelentvén, hogy Ő felsége a király vagy távollétében a királyi helytartó a végrehajtó hatalmat a független magyar miniszterium által gyakorolja, mellynek mindegyik tagja minden hivatalos eljárásért felelős, jelesen pedig mindegyik miniszter azon rendeletért, mellyet aláír, felelősséggel tartozik.

Az 1848: 3, 32—36 §-ai a miniszteri felelősségre vonatkozólag következő közelebbi határozatokat foglalnak magokban:

a) Miniszterek feletre vonathatnak:

Minden olly tettért vagy rendeletért, melly az ország' függetlenségét, az alkotmány' biztosítékait, a fennálló törvények' rendeletét, az egyéni szabadságot vagy a tulajdon' szentségét sérti, s általok hivatalos minőségekben követtetik el, vagy illetőleg adatik ki:

a kezökre bizott pénz' s egyéb értékek' elsikkasztásáért, vagy törvényellenes alkalmazásáért;

a törvények' végrehajtásában, vagy közcsend' és bátorság' fenntartásában elkövetett mulasztásokért, a mennyiben ezek a törvény által rendelkezésökre bizott végrehajtási eszközökkel elháríthatók voltak.

b) A miniszterek' vád alá helyezettetését az alsó tábla szavazatainak általános többségével rendeli el.

¹⁾ Lásd fennebb 68. §.

c) A bíraskodást a felső tábla által, saját tagjai közül titkos szavazással választandó bíróság, nyilvános eljárás mellett gyakorolja, és a büntetést a vétséghez aránylag határozza meg.

Választatik pedig összesen 36 tag, kik közül azonban tizenkettőt az alsó tábla által a vádper' elévitelére kiküldött biztosok, tizenkettőt pedig a vád alá vont miniszterek vehetnek vissza. Az ekként alakított és 12 személyből álló bíróság mond aztán fölöttök ítéletet.

d) Az elmarasztalt miniszterre nézve a királyi kegyelmezési jog csak általános közbocsánat' esetén gyakorolható.

e) Hivatalos minőségökön kívül elkövetett egyéb vétségökre nézve a miniszterek a köztörvény alatt állanak.

V é g e.

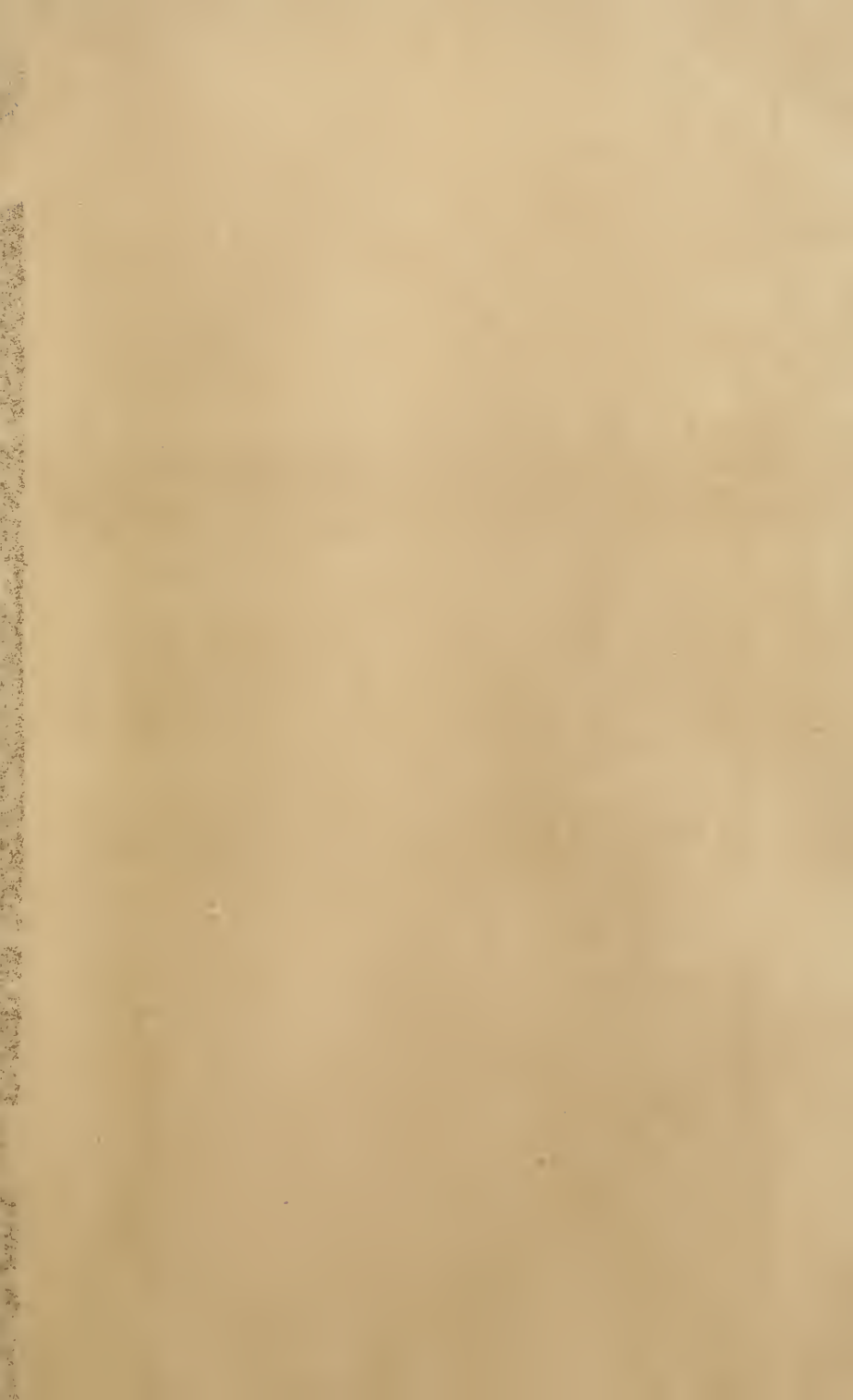
SAJTÓHIBAK.

100 l. a 14. sorban e szavak után „földerjesztés eszközlésére visszaküldetett“ beigtatandók e szavak: „e királyi szentesítés végetti földerjesztés 1848 junius 19-dikén eszközöltetett, mire 1848 julius 11-kén a királyi szentesítéssel ellátott törvényczikely a szokott ünnepélyes alakban kiadatott, és az 1848 julius 18-diki országgyűlési ülésen szentesített törvényként kihirdette-tett.“ (Vesd össze: 30. §. 4) jegyzet a 205 l.)

123 l. 24. sorban e szavak után „ezen törvények“ beigtatandók e szavak: „az I-sőnek kivételével.“

CONTENTS

Introduction	1
Chapter I. The History of the English Language	15
Chapter II. The English Language in the Middle Ages	35
Chapter III. The English Language in the Sixteenth Century	55
Chapter IV. The English Language in the Seventeenth Century	75
Chapter V. The English Language in the Eighteenth Century	95
Chapter VI. The English Language in the Nineteenth Century	115
Chapter VII. The English Language in the Twentieth Century	135
Appendix	155
Index	175

10. 7105

110

2022

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

JN
2069
R42

Récsi, Emil
Magyarország közjoga a
mint 1848-ig s 1848-ban
fenállott

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 10 10 14 001 7